JONAS AVYŽIUS RAŠTAI

septyni tomai

VILNIUS 1984

JONAS AVYŽIUS RAŠTAI

ketvirtas tomas

SODYBŲ TUŠTĖJIMO METAS

Romanas

VILNIUS 1984

А $\frac{4702360200-074}{М\ 852(08)-84}$ 38—84

pirmoji knyga

Pūtė vėjas iš rytų,
pūtė vėjas vakarų.
Pūsk, vėjeli, pamažėle,
nepažadink bernelio.

Lietuvių liaudies daina

pirmas skyrius

I

Buvo 1941 metų vasara, pats liepos vidurys. Gelsvi žiemkenčių laukai, apsunkę nuo brandinamo vaisiaus, tingiai snūduriavo alsioje saulės atokaitoje. Kvepėjo nušienautomis pievomis ir sodais, kuriuose jau sirpo greitvyšnės ir krito kirminų pagraužti vasariniai obuoliukai. Kaimo gatve kartais pragirgždėdavo dobilų vežimas arba pralėkdavo tuščia uorė, pabaidydama karštose vieškelio dulkėse besiplūkiančias vištas, ir tos kudakuodamos su didžiausiu triukšmu nuplasnodavo per tvoras, užgriuvusias tirštais serbentų krūmais, kuriuose baltavo susivėlusios mažųjų smaližių galvutės. Jei ne praūžusios audros pėdsakai pakelėje — tuščios artilerijos sviedinių dėžės, bombos išmušta duobė, išraustas apkasiukas ar pašautas tankas, aplipęs murzinais paaugliais,— sunku būtų patikėti, kad čia neseniai praėjo frontas ir kažkur rytuose dar tebeliepsnoja nuožmus karas, negailestingai ryjantis žmones ir daugelį metų kauptas gėrybes.

Kiek Gediminas matė tokių kaimų, kol, nuėjęs gerą šimtą kilometrų, pagaliau pasiekė savo Kraštupėnus! Įkaitęs grindinys bjauriai tvoskė arklių šlapimu ir dar kažkokiais kvapais, būdingais miestui, kurio trečdalis gyventojų laiko karves ir ožkas, kas antrame kieme medinė kaimiško tipo išvietė, šiukšlių duobės — tikras radinys valkataujančioms katėms, žiurkėms bei daugybei musių, kurios zvimbė ore, ne tik pripildydamos ištuštėjusias gatves savotiško aromato, bet ir suteikdamos joms kažkokį neapčiuopiamą garsinį atspalvį.

Karas vos palietė miestą savo ugniniu sparnu: buvo apgriauti tik keli namai ir subombarduota geležinkelio stotis. Ant sienų, tai šen, tai ten margavo okupacinės valdžios įsakymai, kai kur — plakatas, aukštinąs istorinę didžiosios vokiečių tautos misiją: sunaikinti Rytų barbarą. Kaip įrodymas, kad tai netušti žodžiai, priešais triaukštį komendantūros pastatą, papuoštą kruvinai raudona Trečiojo rei-

cho vėliava su juoda svastika baltame apskritime, žingsniavo ginkluotas patrulis — suplukęs nuo prakaito, tačiau iššaukiamai atstatęs krūtinę ir veidą per pusiaudienį persiritusiai saulei, tartum niekindamas ją, kaip ir visa kita šiame nukariautame nykštukų krašte. Kino teatro vitrinose buvo reklamuojamas dokumentinis filmas apie Prancūzijos užėmimą. Vitrinos prikimštos nuotraukų su karo vaizdais. Nenugalimoji Vokietija žengė per liepsnojančius užimtos šalies miestus. Ją sveikino, jai pataikaudami šypsojosi, po jos išdidžiomis, negailestingai viską trempiančiomis kojomis klūpojo nugalėto priešo pulkai ir gulėjo išniekintos vėliavos. „Deutschland, Deutschland über alles!" [1]

Nejaugi aušta pasaulio užkariavimo epocha? Praėjusį rudenį, kai Gediminas tebemokytojavo gimnazijoj, iš tų pačių vitrinų irgi žvelgė narsūs kareiviai, tiktai kiti — su smailiomis ausinėmis kepurėmis, šovinių kaspinais per pečius. „Tegyvuoja pasaulinė revoliucija!" Tikrai, negi atskiros tautos jau atgyveno savo amžių ir mums, mažiesiems, lemta ištirpti gausiųjų masėje? Vargšas didysis tautos poetas! Kaip žiauriai suklydo, pranašo balsu šaukdamas savo išmirštančios genties broliams:

Čia Vytautas didis garsiai viešpatavo,
Ties Žalgiriu priešus nuveikęs piktus;
Čia bočiai už laisvę tiek amžių kariavo;
Čia mūsų tėvynė ir buvo, ir bus.
Čia, kur Vytautas Didysis mus ir Vilnių gynė,
Bus per amžius, kaip ir buvus, Lietuvos tėvynė!

Gediminas prislėgtas nuėjo toliau. Jis turėjo būti laimingas, sveikas parsiradęs namo: iš sutiktų pažįstamų žinojo, kad frontas aplenkė Lauksodį, tėvas gyvas ir, be abejo, nekantriai jo laukia; brolio Mykolo likimas, tiesa, nežinomas, tačiau reikia tikėtis, kad susiprato laiku sprukti iš pulko ir vieną gražią dieną sugrįš. Įvyko tai, dėl ko daug naktų nemiegojo, laukdamas tos lemtingos valandos, kai be baimės bus galima vaikščioti gimtąja žeme, kuri diena iš dienos buvo pradėjusi darytis vis svetimesnė ir mažiau patikima. Tačiau nejautė jokio džiaugsmo. Prieš trejetą savaičių apsiverkė, kai orkestras užtrenkė tautos

[1] Vokietija, Vokietija aukščiau visko *(vok.)*.

himną ir geltona-žalia-raudona vėliava iškilmingai ėmė kilti stiebu aukštyn, o dabar žiūrėjo į trispalvę, kabančią prie miesto savivaldybės namų, ramiai, dargi abejingai, tartum čia būtų paprastas skuduras. Pasidarė nemalonu, prisiminus savo kvailą sentimentalumą (nors tada ne vienas išskydo anam tolimame Žemaitijos miestelyje), ir jis ėmė galvoti apie bokalą šalto alaus iš Fridmano rūsio, kur mielai numalšintų troškulį. Bet vietoj alinės stūksojo apsmilkusių griuvėsių krūva. Prieš valandėlę Gediminas praėjo pro ištaigingiausią Kraštupėnų restoraną, deja, prie durų kabojo lentelė su įspėjančiu užrašu: „Nur für Deutsche!"[1]

Jį nupurtė šleikštulys, pajuto, kad nebenori, visiškai nebenori alaus, ir jeigu kas šią minutę pakištų bokalą, vargu ar susivaldytų nepasiuntęs po velnių. Kažkodėl prisiminė šulinį. Kraštupėnuose buvo daug šulinių, galėjo pas bet ką užeiti ir atsigerti tyro šalto vandens, tačiau akyse stovėjo anas šulinys. Jie (tada jis mokėsi gimnazijoje, pirmoj ar antroj klasėje) atkeldavo nuo cementinio rentinio sunkų apsamanojusį dangtį ir, apstoję ratu, žiūrėdavo į vėsią gelmę, kurioje atsispindėdavo apvalus dangaus lopinėlis, apvedžiotas jų galvomis. Būdavo baisu ir pašėlusiai malonu, pagalvojus, kad tu gali įkristi ir amžinai dingti šaltoje bedugnėje, tačiau taip neatsitiks, nes tave saugo gerasis, ištikimasis rentinys.

Dabar šulinys buvo užrakintas, net kibiras nuimtas nuo grandinės — vasaros atostogos... Tuščioje aikštėje vienišos rymojo baltos krepšinio lentos, tinklinio stulpai, lygiagretės... Nedailus gimnazijos pastatas — dviaukštė degtų plytų dėžė raudonu čerpių stogu — buvo nykiai tuščias ir vienišas; sunku įsivaizduoti, jog prieš trejetą mėnesių (tik prieš trejetą mėnesių!) išgujo tave iš čia kaip šunį ir tu iki vidurnakčio klaidžiojai kreivomis priemiesčio gatvėmis, galvodamas, ar teisinga bausti žmogų už tai, kad myli savo tautos praeitį. Būtų įdomu susitikti gimnazijos direktorių ir pažvelgti jam į akis. Arba Baukų, matematikos mokytoją. Menkystos... Nekalti, bet menkystos. Sunku bus dirbti kartu su jais, jeigu reikės.

---

[1] Tik vokiečiams *(vok.)*.

Gediminas paniuręs išslinko į gatvę. Pro šalį praėjo trys žydai — vyras su žmona ir paauglys berniukas. Gediminas pasisveikino — tai buvo pirklio Bergmano šeima.

Jam atsakė baugštūs žvilgsniai ir nuolankūs linkčiojimai. Ponas mokytojas! Ui, jis geras žmogus, tas ponas mokytojas... nu... kai tu, pažymėtas Dovydo žvaigžde, velkiesi gatvės grindiniu kaip vežiko arklys, o jam priklauso visi šaligatviai, tokiems žmonėms patogiausia nepastebėti vieniems kitų.

Šaligatviu, vos neužkliudęs Gedimino, pralėkė dviratis. Mergina! Akinamai balta bliuzė, ant nugaros storos juodos kasos. Dvi šviežiai suverstos juodžemio vagos apsnigtame lauke. Akvilė! Dieve mano, koks ankštas pasaulis!

Kelias akimirkas Gediminas spoksojo į tolstantį dviratį, paskui atsiplėšė nuo tvoros ir šlitinėdamas pasileido vytis.

Akvilė, nulipusi nuo dviračio, ėjo grindiniu kartu su Bergmanais. Jis įsivaizdavo jos kampuotą, nelabai dailų, bet įdomų atvirą veidą, pilkas akis su mėlio atspalviu, kreivą šypsnį jaukiose lūpose. Ji visuomet taip šypsodavosi, kai Gediminas leisdavo jai pajusti daugiau, negu dera, ir tada jis be žodžių suprasdavo, kaip baisiai tuščios jo viltys.

Jis neryžtingai sustojo. Beprasmiška, visiškai beprasmiška. Ji tikriausiai pažino jį, ir vis dėlto... Ne, nėra ko lįsti į akis.

Akinamai balta bliuzė ir trys geltonos šešiakampės žvaigždės kopė į kalvą kylančia gatve. Saulėje blykčiojo dviračio nikelis ir segtukai, o gal šukos juodame plaukų aukse. Gediminas slinko iš paskos kaip permuštas šuo, bijodamas ir norėdamas, kad ji atsigręžtų. Kai ketvertas, išėjęs į turgaus aikštę, dingo iš akių, Gediminas vėl pasileido pustekinis. „Kvaila... kvaila... kvaila..."— šnibždėjo ir vis dėlto bėgo. Ties bažnyčia iššoko į turgaus aikštę ir išsižiojo apstulbęs: žydai dingo, tartum žemė būtų visus prarijusi, o mergina akinamai balta bliuzele stovėjo prie krautuvės durų, užkėlusi vieną koją ant dviračio pedalo, ir kalbėjosi su kažkokiu vyriškiu.

Gediminas mintyse nusikeikė. Pamišo ar ką, jeigu kiekvienoje moteryje su juodomis kasomis vaidenasi Akvilė...

Iš valsčiaus kiemo išėjo kažkoks uniformuotas žmogus. Policininkas. Gediminas išsitraukė nešvarią nosinę ir, tyčia išsiskėtęs vidury šaligatvio, ėmė šluostytis suprakaitavusį veidą. Nieko! Tokie ponai gali apeiti aplinkui.

Policininkas žengė artyn, pasiryžęs iki galo išlaikyti valdžios atstovo orumą. Rūsčiai suraukė kaktą, buvo bekeliąs plaštaką prie kepurės, bet ūmai visas suglebo, ėmė mirksėti mažomis rudomis akutėmis, veidas keistai persikreipė.

— Gedmis! Ką aš matau! — sušuko, plačiai išskėsdamas rankas.— Negi tai tikrai tu, nelaimingas pabėgėli? Negali būti!

Gediminas apstulbęs pasitraukė atatupstas. Prieš jį stovėjo Akvilės brolis — Adomas Vainoras, su kuriuo gimė ir užaugo viename kaime, kartu lankė gimnaziją ir artimai bičiuliavosi, nors paskutiniais metais jų interesai ėmė nebesutapti. Gediminas žiūrėjo į aukštą, stambią draugo figūrą (Adomui jis buvo vos iki pečių) ir nežinojo, verkti ar juoktis. Jis įsivaizdavo Adomą kuo tik nori — ūkininku, laiškanešiu, valsčiaus raštininku, tik ne policininku.

— Nemaniau, kad padarysi tokią karjerą,— nusistebėjo, kai jiedu atsiglėbesčiavę ėmė tiriamai apžiūrinėti vienas kitą.— Policininko antpečiai, kepurė... Kas tu per paukštis, po perkūnėliais?

Adomas geraširdiškai nusikvatojo.

— Tamsta stovi prieš Kraštupėnų valsčiaus policijos nuovados viršininką, ponas mokytojau!

— Sveikinu, sveikinu...— Gediminas pasilenkė paimti iškritusios nosinės. Paskui iš lėto ir ilgai tiesėsi, pečiuose jausdamas gniuždantį sunkumą.

— Aš pasiutusiai laimingas, kad grįžai, Gedmi! Einam į „Tris milžinus", pas brolius Morkaičius. Papasakosi, kur tave velnias buvo išnešęs, kame lindėjai ir ką gera nuveikei. Na! — Adomas apsuko Gediminą už pečių ir stumtelėjo nuo šaligatvio.— Nosies tiesumu žengte-e-e marš!

Gediminas pagalvojo: „Būtų gera šiandien pareiti į Lauksodį, ir, žinoma, blaiviam. Bet, šiaip ar taip, mudu draugai, vienas kitą daugiau mylime, negu neapkenčiame. Kodėl, viską užmiršus, nepasidžiaugti, kad vėl susitikome, nors galėjo būti kitaip?"

— Gerai,— tarė jis.— Bet pasistenkime nepasigerti. Pasigėrę visada susipykstame.

— Pasigersim, būtinai pasigersim, draugeli! Viskas bus, kaip turi būti tarp tikrų draugų. Tavęs laukia geros naujienos, Gedmi. Apskritai čia labai domimasi tamstos asmeniu, ponas mokytojau! Aišku, iš gerosios pusės. Bet apie tai vėliau. O dabar pasiaiškink, kurių velnių dezertyravai iš Kraštupėnų padangės? Kam dėkoti, kad šiandien turėsime progos aplaistyti tavo sugrįžimą?

II

Berods vakarieniavo ar jau buvo pavalgę, kai į vidų įgriuvo Gulbinų samdinė Migla Darata, kaimo vadinama Migrata, ir, springdama ašaromis, pranešė, kad paėmę ponus.

Senelė Brigyta gulėjo lovoje sutinusi kaip kalnas. Jai buvo septyniasdešimt penkeri, antra vasara prikaustyta prie lovos, valgė už du ir negalėjo numirti. O Anelei Gulbinienei, anūkei, visas gyvenimas prieš akis. Dieve, dieve, koks tu kartais žiaurus ir neteisingas.

Motina, taip pat Anelė, persižegnojo išgirdusi baisią naujieną, stojosi nuo kėdės, bet čia pat susmuko be sąmonės. Ją nunešė į lovą, atgaivino, tačiau iki aušros visas namas nebesumerkė akių.

Anksti rytą Gediminas išvažiavo į Kraštupėnus. Geležinkelio stotyje, nustumti į atsarginį kelią, stovėjo apiblukę prekiniai vagonai, pritaikyti vežioti gyvuliams. Prie kiekvieno vaikščiojo uniformuotas sargybinis su mėlynai raudona kepure ir karabinu rankose.

Gediminas norėjo surasti Gulbinų vagoną, tikėdamasis, kad leis pasimatyti su seseria ir svainiu, bet kareiviai vijo šalin kiekvieną, kuris prieidavo arčiau prie sąstato.

Grįždamas namo, visą kelią galvojo, kaip kartais keistai pasisuka žmogaus likimas. Reikėjo Anelei ištekėti ne už Gulbino, bet už Anzelmo Lukošiaus, kuris apie ją suko

ratą, ir nesėdėtų dabar vagone. Nesėdėtų ir Gulbinas, jei kadaise, bėgdamas nuo skurdo (buvo aštuoni vaikai šeimoje ant keturių hektarų), nebūtų išvažiavęs į Ameriką, sugebėjęs užsidirbti ir susitaupyti pinigų, o grįžęs gimtinėn, nebūtų išėjęs užkuriom už jaunos našlės, dvarininkės Gurskienės, kuri po kelerių metų mirė. Anelė norėjo būti ponia, tai ją ir pražudė. „Trisdešimčia metų už mane vyresnis? Pamanykit! Kiekvienas protingas žmogus pasakys, kad geriau po auksine senio barzda negu po kanapiniu jaunikio botagu". Anzelmas Lukošius liko vienas su savo kanapiniu botagėliu. Tačiau jo barzda irgi galėjo būti paauksuota, jeigu likimas nebūtų sumanęs pajuokauti. Bet Anzelmas labiau mėgo linksmas sueigas su kortomis ir alaus ąsočiu, negu rūpintis savo ūkiu, kuriame plūkėsi trejetas samdinių. Trisdešimt aštuntaisiais jį išvaržė, o po poros metų — Tarybų valdžia. Anzelmas skeryčiojosi ant statinės turgaus aikštėje, grūmojo išnaudotojų klasei: „Nuskriaudė, niekšai! Bet pagaliau atėjo atsiskaitymo valanda. Kas buvo nieks, tas bus viskuo!" Anzelmui atidalijo sklypą iš jo buvusio ūkio. Naujakurys. Tiesa, ne toks lobis, kokį turėjo, ne keturiasdešimt hektarų, bet, šiaip ar taip, nebereikės griovių kasti... kol kas.

Dar neįsukęs į kiemą, Gediminas pajuto, kad namie atsitiko kažkas nepaprasta.

Tėvas stovėjo ant priemenės laiptelių išblyškęs kaip džiovinta skroblo lenta. Pro atlapas trobos duris dvelkė ataušusio židinio vėsa ir vaško degėsiais.

— Važiuok atgal,— kurčiai pasakė senis, mindžikuodamas basomis kojomis.— Grabo reikia... užsakyti varpus... Nebeturim motinos, mano sūnau...

Vakare į šermenis prisirinko daug žmonių. Alus buvo tik pradėtas daryti — tokia netikėta mirtis! — tačiau ir be jo giesmininkai traukė iš širdies, nes Anelė Džiugienė savo darbštumu, geru būdu ir šviesiu protu buvo nusipelniusi visų meilę ir pagarbą. Gediminas žiūrėjo į jos nedailias gumbuotas rankas, kurios ilsėjosi ant krūtinės, apraizgytos juodu rožančiumi, prisiminė savo vaikystę, kai motina buvo jauna ir graži, o jos pirštai neišsukinėti reumato, ir norėjo prieiti, padėti galvą ant atšalusios krūtinės ir iki valiai išsiverkti.

Apie vidurnaktį, kai pradėjo giedoti „Kalnus", kaimynas pašnibždėjo Gediminui, kad išeitų į kiemą.

Prie tvoros stovėjo tėvas, užlietas blausios mėnulio šviesos. Pažaliavęs birželio dangus buvo šiltas ir minkštas kaip žibuoklėmis užtvinusi pieva. Kvepėjo vėsia laukų drėgme, žydinčiais dobilais, ir tas atgimusios gamtos grožis, neišsenkantis jos gajumas taip nesiderino su klaikia šermenų giesme, kad kelias akimirkas viskas Gediminui atrodė kaip nyki haliucinacija.

— Be reikalo nebėgai su Adomu praeitą naktį,— tarė tėvas.— Buvo žmogus iš Kraštupėnų. Surinksią visus, kas tarnavo prie senosios valdžios. Reikia tau kur nors įlįsti, kol prasidės karas.

— Kaip aš galėjau palikti mirštančią motiną? — atkakliai pasakė Gediminas.

— Mirusiem gali padėti tik mirusieji, o gyvieji turi pasirūpinti patys savimi,— tėvo žvilgsnis buvo kietas ir vaiskus kaip pirmasis ledas, o išsausęs veidas pasibaisėtinai ramus, bet Gediminas žinojo, kad po dirbtinio ramumo šarvais kunkuliuoja ugnikalnis.

— Gerai, tėve. Tik norėčiau, kai visi išsiskirstys, kartu su tavimi pasėdėti prie mamos.

Dienai brėkštant Gediminas išėjo pro tėvų vienkiemio vartelius, nebūdamas tikras, ar kada čia besugrįš. Ėjo neatsigręždamas, beveik bėgte bėgo, jausdamas lūpose marmurinį motinos kaktos šaltį, o ant pečių tvirtas tėvo rankas, kurios retai būdavo švelnios, bet visada teisingos. Jis dar nežinojo, kur apsistos, ką veiks — galvoje jokio plano, tik mintis, švilpianti ausyse kaip varovo botagas, viską užgožianti mintis: greičiau, greičiau iš čia, kol neapsigalvojai sugrįžti! Kai pagaliau išdrįso atsigręžti, vienkiemis buvo susiliejęs su kaimu į vieną padūmavusį brūkšnelį akiratyje, tiktai smailus bažnyčios bokštas, smengąs į šviesėjantį rytmečio dangų, bežymėjo tą vietą, kur liko gimtieji namai.

Tik vakare Gediminui pasidarė aišku, kur eina. Kažkur netoliese turėjo būti nedidelė geležinkelio stotelė. Užuot vilkęsis nuošaliais lauko keliais, galėjo sėsti į traukinį ir po poros valandų būti Šiluose. Niekam nė į galvą neateis ten ieškoti, o teta labai nesistebės, nes jis nepritarė tėvo

nusistatymui. Tiesa, Gediminui nepatiko, kad Jurgėla buvo bolševikuojantis, svetimas jo idėjoms žmogus, su tokiais Gediminas nenorėjo turėti reikalų, net stebėjosi, kaip teta Petronė galėjo jį pamilti, tačiau manė, jog po to, kai ji liko našlė, reikėtų viską pamiršti. Bet tėvas buvo nepalenkiamas, vis tvirtino savo: kad Petronė pasidariusi tokia pat, kaip velionis jos vyras, ir vaikus išauginsianti tokius pat — netikėlius, žmones be dievo ir tėvynės. Ir jis neklydo — Gediminas suprato tai, vos peržengęs tetos namų slenkstį. Visame trijų kambarių namelyje nebuvo nieko, kas primintų, jog čia gyvena žmogus, gerbiąs Džiugų šeimos tradicijas. Vietoj senųjų Lietuvos kunigaikščių ir šventų paveikslų ant sienų kabojo Lenino, Stalino portretai ir keliolika spalvotų reprodukcijų, vaizduojančių pilietinio karo scenas. Abi tetos Petronės dukrelės buvo pionierės, o sūnus Saulius — komjaunuolis. Su Gediminu visi elgėsi kaip su artimu giminaičiu — mielai, pagarbiai, bet jis jautėsi pakliuvęs į svetimą pasaulį, kurio nemyli, tik pakenčia, ir kuriame pats taip pat nemylimas, o tik pakenčiamas, ir kuo greičiau iš čia išvažiuos, tuo lengviau bus visiems.

Šilų miestelį vokiečiai užėmė antrą karo dieną. Saulius norėjo pasitraukti su komjaunuoliais, bet Gediminas su teta Petrone, surišę jį, užrėmė kambaryje. Vokiečiai kultūringi ir garbingi kariai, tvirtino Gediminas. Jie kariauja vyras prieš vyrą, ne su moterimis ir vaikais. Sauliui tik šešiolika metų, jam reikia užaugti, o ne bėgti kažkur į svetimą šalį mirti.

Petronė buvo paprasta motina, ne didvyrė, jos meilė savo vaikui prašoko sveiką protą. Tikrai! Juk Saulius toks geras, mielas berniukas, nėra niekam blogo padaręs. Karo ugnis nepažiūrės, kaltas ar nekaltas, nušluos kaip uodą, o čia, prie vokiečių, visaip dar gali būti. Negi jie kokie žmogėdros?

— Dabar jau verčiau užmuštumėt,— pasakė Saulius, kai jį atrišo.

Pro šalį, drebindamos langų stiklus, lėkė šarvuotos mašinos, prisėdusios vokiečių kareivių.

Tą pačią dieną į vidų suvirto trys ginkluoti vaikėzai su baltais raiščiais ant rankovių ir išsivarė Saulių.

— Dieve, dieve, ką aš padariau! — klykė teta Petronė.

III

— Aš tiems bernams iš paskos — reikia gelbėti vaiką. Kaltas, žinoma,— mitingavo, kiršino brolį prieš brolį, bjauriai pridergė savo lizdą,— bet kam po šautuvu? Gana tokiam išpilti kailį, ir ateis į protą. Ir žinai, Adomai, ką man pasakė? Pasiūlė į dantis! O kai nuėjau kitą dieną ir ėmiau juos įtikinėti, tuos ponus, kad negarbingai elgiasi, tikrai gavau į dantis, man patarė daugiau nebelandžioti, jeigu nenoriu atsidurti vienoje kompanijoje su žydais ir komjaunuoliais. Po kelių dienų policijos viršininkas organizavo vadinamą gėdos demonstraciją: visi areštuotieji turėjo nešti bolševikų vadų portretus ir lozungus ir, spjaudydami į juos, šaukti: „Tegyvuoja Naujoji Europa! Mirtis azijatams budeliams!" Tuos, kurie elgėsi, kaip buvo įsakyta, paleido po demonstracijos, bet Saulius su keliais tokiais pat fanatikais užbliovė Internacionalą, juos vėl sugrūdo į sinagogą, o vakare sušaudė. Ir turėjau likti Šiluose dar gerą savaitę, nes bijojau, kad teta Petronė nepasidarytų galo. Šitie namai man niekuomet neatleis už Saulių, Adomai.

Gediminas nutilo. Iš salės sklido duslus įsismaginusių svečių ūžesys ir akiplėšiškai linksma smuiko muzika. Atskirame kambaryje, kuriame sėdėjo tik jiedu, buvo vėsu, gera, pro atdarą langą iš sodo pusės plūdo gaivus oras, lengvai judindamas skystas linines užuolaidas. Kažkur kaimynystėje garsiai grojo radijas, šūkavo vaikai, smagiai dardėjo grindiniu pravažiuojančio valstiečio ratai. Gediminas apsiblaususiomis akimis žiūrėjo į žemiau etiketės nuslūgusį butelį ir jautė malonų svaigulį visame kūne. „Žmogus kažkur veržiasi, kažko siekia. O juk didžiausia laimė sėdėti, va, kaip dabar, prie butelio degtinės, valgyti kimštą paršelį ir apie nieką negalvoti".

— Vadinasi, tavo patriotinė veikla baigėsi nesėkmingai: nepavyko išgelbėti komjaunuolio,— nepiktai ironizavo Adomas.

— O tu? Daug jų paklojai? — jo tonu paklausė Gediminas, vengdamas žiūrėti į draugą.

— Žinai, aš galėjau nudobti Raudonąjį Marių,— Adomas kvailai išsiviepė.— Jis važiavo dviračiu, iš paskos — pora tokių pat tipų. Stovėjau beržynėlyje, kai mynė pro šalį.

Galėjau visus tris pakloti. Nežinau, kodėl taip nepadariau, draugeli. Turbūt dėl Akvilės. O gal todėl, kad man šlykštu šauti žmogui į nugarą, ir dar savam, lietuviui.

— Nuostabu!

— Kas?

— Kad tokie geraširdžiai kaip tu vadovauja policijai, ginančiai banditišką įsakymą, pagal kurį žmonės kaip galvijai turi vaikščioti gatvės viduriu.

— Mes susitarėme nesipykti, draugeli,— Adomas pakėlė stikliuką, paragino Gediminą, ir abudu susidaužę išgėrė.

Paskutinį sekmadienį paaukok mano meilei,
Mano gęstančiai laimei,—

aistringai maldavo per radiją tenoras.

— Šabaniauskas. Jo klausantis, galima gerti arbatą be cukraus. Nemėgstu saldumynų, užtat visos bobos įsimylėjusios jį iki ausų.

— Jis man irgi nepatinka. Bet tiek to. Verčiau papasakok, kaip čia praėjo frontas.

— Ilga kalba, draugeli. Sekmadienį žmonės parlėkė iš bažnyčios, nesulaukę sumos,— karas! O ketvirtadienio rytą vokiečiai buvo Lauksodyje. Mes žliumbėme iš džiaugsmo kaip paskutinės bobos, Gedmi... Manėme, rusai geresni kareiviai, teks gerokai pasitampyti už atlapų. Kur tau! Išlakstė į šalis kaip kiškiai, pirmą šūvį išgirdę. Pas Nemunius užėjo būrys atsigerti, mūsų vyrukai paleido keletą serijų nuo kūtės, ir nepobiedimaja sulindo į rugius. Hitlerio armija švariai pasidarbavo, mums beliko įvesti tvarką. Už išvaduotojus, Gedmi!

— Istorija nežino atvejo, kad viena tauta būtų šiaip sau, iš geros širdies, išvadavusi kitą tautą,— Gediminas pastūmė į šalį savo stiklelį. Adomo entuziazmas jį pykino.

— Tau nedera taip kalbėti, Gedmi. Jei ne vokiečiai, neilgai būtum pralindėjęs po tetulės sijonu.

— Dabar kiti turi lindėti. Tokie pat lietuviai, kaip mudu. Vakar mus kurstė tarp savęs pjautis vieni, šiandien — kiti. Ir tie, ir anie šaukia išvadavę Lietuvą, o rezultatas? Keletas tokių išvadavimų — ir nebeliks tautos.

— Aš nenusiteikęs politikuoti, ponas mokytojau,— Adomas, neragindamas Gedimino, išgėrė stiklelį ir neužkan-

dęs kalbėjo toliau. Jis buvo labai suirzęs.— Esu kvailesnis už tave, ne toks mokytas, bet viena man aišku kaip dieną: kai tau nori suvaryti peilį į širdį, ginies visomis priemonėmis, kad išliktum gyvas. Galbūt vokiečiai ne geresni už rusus, bet geresni už Mariaus gaują, kuri pardavinėjo mus rusams.

— O dabar esame pardavinėjami vokiečiams. Ar taip seniai visi šunes lojo apie nepriklausomybę, o kur jinai? Ponas Ambrazevičius su savo kabinetu — skuduriniai ministeriai; jie ne valdo, o tik verčia į lietuvių kalbą okupantų įsakymus.

— Viskam ateis laikas. Leiskime Hitleriui susidoroti su Stalinu. Šiaip ar taip, Žalgiris — žila senovė, o, be to, riterių ainiais turime pagrindo daugiau pasitikėti negu laukiniais azijatais, draugeli. Su Vakarais mūsų tauta kovojo, o Rytams vergavo. Aš atiduodu pirmenybę riteriui, ne tironui.

— O aš netikiu nei vienais, nei kitais. Jeigu galima šiais laikais kuo tikėti, tai tik pačiu savimi.

— Tu norėjai pasakyti: savo tauta, lietuviais? Žinoma, Gedmi! Šiandien tai už viską svarbiausia.

— Ne savo tauta, o savimi! Lietuviai jau įrodė, kad nemoka savarankiškai gyventi. Darbštūs, sąžiningi gyvuliai, vertinga kaimenė, bet jai reikia svetimų piemenų, kurie visą laiką pliaukšėtų apie ausis botagais. Netrukus apie juos mes galėsime pasakyti taip, kaip prieš keletą metų pasakė vienas mūsų poetas, paprašytas parašyti autobiografiją: „Autobiografiją? Kam? Lietuvių tauta išmirusi, o kalba, kuria aš norėčiau rašyti,— užmiršta". Tikėti tavo lietuviais, šitais paklusniais vergais, reikštų prisiimti už juos atsakomybę, o aš nenoriu atsakyti už visą bandą, nors ir pats jai priklausau. Visus mus varo į vieną tvartą, bet galima ten sueiti pro skirtingas duris. Aš noriu pasirinkti duris.

Adomas atsistūmė su visa kėde nuo stalo ir tylėdamas varstė Gediminą paraudusiomis akutėmis. Putnus, šviežiai skustas veidas liepsnojo ir blizgėjo lyg poliruotas.

— Kas tau pasidarė, Gedmi? — tyliai paklausė labiau nusiminęs, negu stebėdamasis.

— Tas pats, kas ir daugeliui, pavyzdžiui, tau. Tik tu dar nesuvoki, kas atsitiko. Po kokių metų, o gal anksčiau, kai viskas pasidarys aišku, puikiai suprasi mane.

— Rimti žmonės turi tau karališką pasiūlymą — galėtum užimti burmistro vietą Kraštupėnuose. Bet kažin ar ponui mokytojui, pasitobulinusiam bolševikiniuose tetulės kursuose, toks postas nebus per prastas?

— Tavo teisybė: ponas mokytojas beviltiškai sugadintas žmogus, be to, neturi jokių nuopelnų...

— Tamsta nedėkingas kiaulėnas, ponas Džiugai,— Adomas atsistojo, išgėrė du stiklelius iš eilės ir vėl sudribo kėdėn. Gediminas, nuleidęs didelę gauruotą galvą, kažką rašinėjo pirštu ant stalo. Stambi, lyg prilipdyta nosis, platūs skruostikauliai, apatinė veido dalis išsišovusi į priekį. Storose lūpose gelianti šypsena. Bjaurus beždžionės snukis! — Ko vaipaisi? Nori, kad gatavą kepsnį padėtų tau ant lėkštutės? Turi kas nors iškuopti bolševikišką mėšlą, po velnių! — Adomas trenkė kumščiu į stalą, net indai pašoko.— Tamsta vienas iš tų jėzuitų, ponas mokytojau, kurie sako: kodėl būtinai aš, tegu kiti!

— Taip ir maniau, kad mudu susipyksime,— Gediminas pakėlė apvirtusį stiklelį, norėjo prisipilti, bet butelis buvo tuščias.

— Ei, degtinės! — subliuvo Adomas.

Tarpduryje pasirodė pusantrametrinis žmogelis apvaliu suvytusiu kaip keptas obuolys veidu, vienas iš trijų brolių Morkaičių, kuriems priklausė restoranas.

— Jei nori dar išgerti, geriau nekalbėkime apie politiką,— pasiūlė Gediminas, kai Morkaitis dingo už durų.

— Gerai, nekalbėkime apie politiką,— taikiai atsakė Adomas, staiga nusiraminęs.— Prisimeni Petrą Briedį? Mudu mokėmės vienoje klasėje. Puikus buvo vaikinas. Gimnazijoje vadinome jį Briedžiuku. Kai vokiečiai užėjo, miegojo daržinėje. Išgirdo šaudant, išsigandęs išpuolė į kiemą ir gavo į kaktą.

— Nelaimingas atsitiktinumas.

— Kraštupėnų klebono irgi nebėra gyvo — bolševikai išbėgdami supleškino, draugeli.

— Amžiną jam atilsį...

— O tavo senelę Brigytą — turbūt jau žinai? — palaidojome antrą karo dieną.

— Taip... Vargšė senelė...

— Senas žmogus, nieko nepadarysi. Kiekvienam ateis paskutinioji. Mykolo, štai ko gaila.

— Taip... Bet aš kažkodėl tikiu, kad jis atsiras...

— Turėtų. Nekvailas vaikinas buvo, nors su ta kariuomene negudriai išėjo: būtų nepuolęs rudenį ant karštųjų, palaukęs...

Grįžo Morkaitis su grafinu degtinės ir dviem bokalais alaus.

Adomas pripilstė stiklelius.

— Išgerkim už mirusiųjų atminimą, Gedmi. Už tavo mamą, senelę, Briedžiuką, kunigą Raugį,— jiedu atsistojo ir susidaužę iškilmingai išgėrė.— Mūsų Lietuvėlė maža, bet kraujo daug pralieta. Ir kiek dar bus pralieta! Išgerkim už tuos, kurie laukia savo eilės. Už būsimuosius mirusius, Gedmi! Už save! — Adomo skruostais ritosi girtos ašaros.

— Nekalbėk niekų.

— Taip, mes niekšai, Gedmi. Visi niekšai! Patys sau atrodome geri, o kitiems — niekšai.

— Tu ne taip išgirdai.

— Palauk! — Adomas nekantriai mostelėjo ranka. Krūtinė sunkiai kilnojosi po suprakaitavusiais marškiniais.— Mes negalime būti kitokie: pasaulyje viskas taip sutvarkyta, kad, darydamas gera vienam, būtinai padarysi blogą kitam. Sakysim, tu eini atsakingas pareigas, esi patriotas. Šeima irgi kaip reikiant. Ateina pas tave sesuo, brolis ar koks kitas velnias iš namiškių ir sako: mūsų daržinėje guli sunkiai sužeistas rusų kareivis — padėk! Štai kokie reikalai, po velnių! — Adomas sugriežė dantimis.— Tu turi įtraukti į šią aferą pažįstamą gydytoją, dorą šeimos tėvą, pastatyti ant kortos visą jo šeimą arba išduoti artimuosius, arba... Cha cha cha! Betgi tamsta išmintčius, ponas mokytojau! Saliamonas! Gal pasakytum, kaip tokiu atveju padalyti kūdikį?

Gediminas ilgai ir atidžiai žiūrėjo į klaikiai kvatojantį Adomą.

— Aš manau, kūdikis jau padalytas,— Gediminui pasidarė liūdna, gaila kažko.— Mes nepakėlėme taurių už atvirumą, Adomai. („Ir dar už vieną mirusį, o gal mirštantį — už mūsų draugystę".) Išgerkime už tai, kas buvo gražiausia tarp tikrų draugų ir ko turbūt niekuomet nebebus.

— Ciceronas,— sumurmėjo Adomas.

Gediminas persisvėrė per kėdės atlošą, ant kurio kabojo švarkas, išsitraukė nepraplėštą papirosų pakelį ir užsirūkė. Pirmą kartą per dvi savaites nuo tos dienos, kai nusprendė daugiau nerūkyti. Visa erdvė prisipildė nematomo bangavimo ir svaiginančios muzikos, ir jis nuplaukė šilta vilnijančia tuštuma, apimtas apgaulingo nusiraminimo jausmo.

„Kodėl neklausiu apie Akvilę? Bet ne, nereikia. Čia taip nešvaru, tiek dulkių. Ant stalo, ant grindų, ant drabužių. Purvas! Taukuotos rankos, smakrai, akys, suprakaitavę marškiniai. Purvas ir riebalai! O jos bliuzelė tokia balta, taip kvepia lietaus vandeniu...

Būk nors mirksnį lengva viešnia
Užmirštos manos būties!"

antras skyrius

I

Namai stovėjo paniurę, tylūs, gedulingai uždangstytais langais, kiti atsitvėrę nuo pasaulio langinėmis ir užrakintais vartais, bet visi nuostabiai panašūs vienas į kitą: negalėjai žinoti, kuris iš jų tikrai nelaimingas, o kuris tik vaidina tokį, piktdžiugiškai žiūrėdamas pro užuolaidos kraštelį į nekenčiamus veidus ir galvodamas, kad pačiu laiku suskynė gėlių puokštę išvaduotojams.

Ties šventoriumi Akvilė pamatė sudaužytą karišką sunkvežimį: kažkas metė į jį iš bažnyčios varpinės granatų ryšulį. Sužeistuosius buvo nuvežę, o bjauriai sužalotus,

gabalais suplėšytus lavonus tebekrovė į prekių išvežiotojo ratus. Du vyrukai su raudonais raiščiais ant rankovių grindiniu varė žilagalvį kunigą. Raugys! Akvilė norėjo pagarbinti Jėzų Kristų, bet vienas vaikinų buvo artimas Mariaus draugas, ir ji pasidrovėjo.

— Ką jis padarė? — paklausė tik.

Nebylus rankos mostas susprogdinto sunkvežimio link; ant saulėje įkaitusių akmenų blizgėjo dar neišdžiūvęs kraujas.

Vykdomojo komiteto langai buvo išdaužyti — netoliese sprogo bomba. Aštriai tvoskė svilėsiais. Pro plačiai atidarytas duris ir langų kiaurymes vėjas šlavinėjo apdegusias popieriaus skiautes, tos lėkė į gatvę, krisdamos ant šiukšlino, tankų išmušto grindinio.

Marius su keliais vyrais kieme krovė į sunkvežimį kažkokias dėžes. Visi buvo vienmarškiniai, suplukę, pajuodavusiais veidais. Čia pat piramidė iš trijų šautuvų. Užpakalinėje Mariaus kelnių kišenėje pūpsojo naganas.

— Štai ir aš! — pasakė ji, tartum atėjusi į paprasčiausią pasimatymą.

Marius ilgai stūmė dėžę į kėbulą. Daug ilgiau, negu reikėjo. Purvini languoti marškiniai bangavo lyg kalvės dumplės. Ar tikrai ten jo nugara?

— Štai ir aš, Mariau,— pakartojo ji nebe taip drąsiai.

Vyrų žvilgsniai nukrypo į jos ryšulėlį. Ji nematė tų žvilgsnių, bet augantis sunkumas traukė žemyn abi rankas. „Nereikėjo vakar pasakyti, kad laukiu mažo". Jai pasidarė baisu.

— Aš norėjau pamatyti draugą Nemunį,— sumurmėjo visai sutrikusi.

Jis iš lėto atsigręžė. Veidas buvo suglamžytas, negražus, vaikiškai surauktos lūpos drebėjo.

— Tu? — nusistebėjo, neslėpdamas nepasitenkinimo.— Kaip manai, ar ne geriau tokiu metu moterims sėdėti namie?

— Mano namai ten, kur tu, Mariau.

— Berods vakar viską išsiaiškinome. Turėtum suprasti... Karas — ne sekmadieninis pasivažinėjimas dviračiu.

— Bet vakar pats sakei, kad Raudonoji Armija galinga, atrems vokiečius... mes tuoj sugrįšime...

— Taip, be abejo. Būtent dėl to ir protingiausia tau eiti namo ir laukti.

— Laukti? — jos žvilgsnis atsimušė į jo paniurusį veidą, kuriame buvo iškaltas neatšaukiamas sprendimas.— Tu nori manimi atsikratyti... Proga... gera proga manimi nusikratyti... Ne, ne! — ji pripuolė prie jo ir abiem rankom apsivijo apie kaklą.— Aš nepasiliksiu, negaliu viena pasilikti!

— Akvile... vaikeli... mano mergyte... būk protinga...— valandėlę jis glostė jos pečius, vapėdamas vienus ir tuos pačius žodžius. Paskui suėmė ją už riešų ir ėmė stumti nuo savęs. Niekada jo rankos nebuvo taip negailestingai šiurkščios ir kietos.

Ji pravirko.

Tada jo gniaužtai atsileido, ir ji vėl puolė jam ant krūtinės.

Kažkuris iš vyrų nekantriai kostelėjo, pasigirdo demonstratyvus spjūvis už nugaros — laukia vyrai. Laukia trys šautuvai, nebaigtas krauti sunkvežimis. Kiekvieno kas nors laukia namie. Tik vokiečiai nelaukia. Padūmavęs dangus dunda kaip karo būgnas. Audra ateina! Audra ateina!

— Atsipeikėk, pirmininke, gana! Gal tą buožiukę tyčia kontros pakišo? Kol judu čiupinėsitės, jos draugai mums čia pasalą užtaisys.

Lyg granatą kas sviedė tarp jų. Ji atšoko nuo Mariaus ir nubėgo, palikdama jį, apkabinusį tuštumą. Išstypęs milicininkas kreivu sprandu išsiviepė, tartum spjaudamas per dantį. Ji nematė, iš kieno burnos išlėkė tie žodžiai, tačiau buvo tikra, kad šitaip pasakyti galėjo tik kreivakaklis išstypėlis žuvies akimis.

Tik kažkur už turgavietės pasijuto neturinti ryšulėlio. „Ten geriausia mano suknelė ir baltiniai. Tas džiūsna tikriausiai atiduos juos savo mergai. Bet ne! Aš buožiukė, nuo manęs galima apsikrėsti, virsti pabaisa, ryjančia žmones. Jie sudegins tuos drabužius arba užkas į žemę". Ir ji ėmė juoktis, nors nieko linksmo nebuvo tokiose mintyse. Nepastebėjo, kada pasibaigė grindinys, tačiau kai prieš akis atsivėrė žalia laukų panorama ir į veidą padvelkė

žydinčiais dobilais kvepiančia vėsuma, krūtinėje ūmai viskas apsivertė, ir ji vėl pravirko.

Taip ji ėjo anapus griovio pramintu taku, paskendusi sielvarte ir dulkių debesyse, kuriuos sukeldavo pravažiuojančio valstiečio ratai arba kariškas sunkvežimis su sužeistaisiais, ir galvoje buvo tuščia, beveik visiškai nieko, išskyrus įsiutusį bulių, tą patį, kuris norėjo pamauti ją ant ragų, kai varė ketvirtus ar penktus metukus. Tėvas tada nusmeigė bulių dalgiu, ir visi labai gailėjosi to grynakraujo galvijo, nes buvo retos veislės, ir daug apie jį kalbėjo, o nebūtų buvę tokių kalbų (bent ji, Akvilė, nebūtų jų girdėjusi), jeigu jis būtų suspėjęs išlieti savo įniršį ant jos raudonosios suknelės ir iškelti ją ant ragų kaip pergalės vėliavą.

Paskui ji priėjo medinį tiltą per Sraują — maža upelė nepaprastai tyru vandeniu — ir čia vėl išvydo bulių. Įsibridusi prausėsi nuo ašarų patinusį veidą, o smėlis sprūdo pro kojų pirštus; ji žiūrėjo į balzganus povandeninius debesėlius, kuriuos vos kilusius nušluodavo srovė, ir matė dugne bulių, atstačiusį smailius, tarsi išgaląstus ragus, ir dvi krauju užlietas akis. Netoliese du jauni vyrai pjovė šieną. Ji jau nusiprausė ir dabar mazgojosi kojas, pasikėlusi suknelę aukščiau kelių. Vyrai žiūrėjo į ją su gosliu smalsumu, tačiau ji jautėsi esanti maža maža mergytė su raudona suknele, ir jai visai nebuvo gėda. Ir upės dugne nebebuvo jokio buliaus. Gelsvas smėlis žydėjo vidurvasariu, o Marius ėjo per balzganą lauką priešais, ir drungnas pietys taršė jo šviesius plaukus, krintančius sruogomis ant plačios kaktos, kurioje žėrėjo vaiskiai mėlynos akys. Juodasis Bigė pjovė ne savo sėtą vasarojų, o jo žmona su vaikų būriu šeimininkavo svetimoje seklyčioje.

— Kaip gyvuoji, tėvai?

Tėvas plerpė už stalo šaltus barščius su bulvėmis.

— Nieko, krutam po truputį, pirmininke,— gal norėjo pasiskųsti, bet kas paguos? Pagal įstatymą juk paliko trisdešimt hektarų...

— Krutam! — pašoko motina.— Jis ir po velėna krutės, nevisprotis nelaimingas, tamsta jo neklausyk, ponas Nemuni!

— Draugas Nemuni,— mandagiai pataisė Marius,— mes niekada niekur neponavome, piliete Vainoriene.

— Gal neponavote, bet šiandien nėra aršesnių ponų už jus. Atėmėt žemę, prileidote pilną seklyčią ubagų. Pažiūrėkit į mūsų delnus: negi mes kokie ponai? Plėšomės nuo labo ryto iki mielo vakaro bjauriau samdinių — basi, nuskurę, prakaite sušutę. Plėšikai! Tik galvažudžiai, ne darbo žmonių valdžia gali taip padaryti, po-nas Nemuni.

— Motin, ėė... susivaldyk...— pralemeno tėvas.

— Ne tavo kiškis, ir tu nesikiški, avinų avine. Ant svetimo gero plikas atėjai, bepiga aušinti burną. O tamsta, ponas Nemuni, negalvok, kad jau viskas, jūsų paskutinis žodis. Nė viena skriauda žemėje nelieka neatlyginta. Ateis laikas, paspringsite mūsų ašaromis.— Ir kad prapliups, kad prapliups — pilnus kampus pristatė plėšikų, galvažudžių.

Marius vaikščiojo po trobą, kantriai laukdamas, kol ji išsirėks. O Akvilei buvo gėda. Tartum pirmą kartą būtų pamačiusi, kokia prasta kaimo boba jos motina.

— Mes ne beširdžiai, mamyte, suprantame jūsų nepasitenkinimą,— pasakė Marius, kai ji išsikvėpė.— Bet patarkite, kaip padaryti, kad ir Juodasis Bigė nebūtų ubagas, kaip jį vadinate, ir jūsų nenuskriaustume? Tarybų valdžia siekia geresnio gyvenimo visiems. Štai ir imame iš to, kas turi per daug, ir duodame tam, kas nieko neturi. Tamsta tikinti moteris, žinote, kad Kristus liepė pasidalyti su vargšu paskutiniu duonos trupiniu, o tie dešimt hektarų, atiduoti Juodajam Bigei, nesudaro nė ketvirtadalio jūsų turto.

— Judošius! Jis mane tikėjimo mokys, prakeiktas bedievis! — draskėsi motina, Mariui išėjus.

Akvilė norėjo nusijuokti jai į veidą ir pavadinti Katre Pypkiore — taip ją pravardžiuodavo kiti už akių, tačiau tepasakė:

— Kultūringas žmogus.— O mintyse pridūrė: „Jeigu žinotų, kad mudu mylimės..."

— Banditas!

— Tegu taip, bet tikėjimo tiesas žino geriau už kai kuriuos pašventintus krikščionis,— ji iššaukiamai sukikeno ir išėjo į kiemą, bergždžiai slopindama augančią neapy-

kantą motinai. Pro pakluonių medžius buvo matyti pasėlių laukai — balzgani kaip tas smėlėtas upelio dugnas, ir ji žiūrėjo tolin, nematydama to, ką norėjo matyti, bet tvirtai tikėdama, kad jis ten yra ir niekur nedings, nes niekas negali pabėgti nuo savo likimo.

II

„Jis nuėjo čia,— mąstė ji, nepajėgdama atplėšti žvilgsnio nuo srovės plaunamo smėlio.— Aš turiu pasivyti, kas bebūtų, turiu jį pasivyti". Balzganas upelio dugnas pasidarė didelis ir jaukus kaip saulėje įšilęs prinokusių kviečių laukas; ji norėjo prisiglausti prie gelstančių platybių ir ištirpti nebūtyje kartu su šiltu duonos kvapu, kuriuo alsavo vaisiumi apsunkusi žemė. „Kas bebūtų, turiu jį pasivyti..." Žengė žingsnį, ir tada viską aplinkui užliejo keistas gaudimas. Tartum koja užgavo nematomo varpo šerdį, ir toji trenkė į gigantišką vario masę, pripildydama erdvę skambančio ūžesio, kuris, suskilinėjęs į tūkstančius trapių skeveldrų, su didžiausiu triukšmu lėkė į žemę.

Ji atsipeikėjo.

Vyrai nebežiūrėjo į ją, jie žiūrėjo į dangų, pribarstytą juodų kryželių. Lėktuvų buvo daug, jie skrido tvarkingai išsirikiavę, kaip į paradą. Sunkūs, nerangūs. Po priešakinių sparnais jau galėjai matyti penkiakampes žvaigždes.

— Žiūrėk, žiūrėk! — sušuko vienas vyrų.— Vokiečiai!

Danguje ėmė sproginėti violetiniai debesėliai. Rikiuotė akimoju iširo. Du lėktuvai, vilkdami juodas dūmų uodegas, nuūžė priešingomis kryptimis ir dingo iš akių, o trečiasis subliuško kaip žaislinis balionėlis ir liepsnojančiais kąsniais pabiro ant žemės.

— Štai kaip kariauja vokietis!

— Aš jų neatskiriu... Kur jis, kur tas tavo vokietis?

— Šviesesnis, su kryžiais ant sparnų. Nagi ar nematai tų dviejų? Labiau į dešinę, į dešinę! Ne, trys! O štai ir ketvirtas! Tai nardo, velniai, miela žiūrėti. Įsisuko kaip vanagai į karvelių pulką, leidžia žemyn vieną po kito...

— Jau matau, jau! Vėl vieną uždegė! — nusistebėjo antrasis, rodydamas ranka į pamuštą lėktuvą, kuris, krypuodamas sparnais, nusklendė ištuštėjusia padange už miško ir ten susprogo, nepasiekęs žemės.

Akvilė išbrido ant kranto ir nuėjo toliau šalikele. Žemė buvo gležna ir šilta kaip įmigusio gyvulio nugara, oras drumstas, prisigėręs dulkių, ir toks pat dangus — apdulkėjęs žydro stiklo gaubtas. Šalia klegėjo ratai, tempiami lieso šyvio. Ratuose sėdėjo kokių trisdešimties metų kaimietis atsagstytu milo švarku ir pigiais dryžuotais marškiniais, pro kurių atlapotą apykaklę buvo matyti rudomis vilnomis apžėlusi krūtinė. Jis žiūrėjo į Akvilę, norėdamas ir nesiryždamas užkalbinti. Ji galbūt jautė tai, girdėjo ratų bildesį, nusivariusio kuino prunkštimą, tačiau, nepakeldama akių, ėjo šilta įmigusio gyvulio nugara. Jai atrodė, kad nebuvo dar gimusi, o šalia jau tarškėjo tie ratai ir prunkštė tas išdvėsęs šyvis, ir bus jau seniai mirusi, o šalia dardės jis, šitas amžinas palydų vežimas, dusindamas ją karštose nesibaigiančių kelių dulkėse. Paskui ji išgirdo savo vardą, nustebusi pažvelgė į tą pusę lyg į bedugnę, kur ką tik su didžiausiu triukšmu nuūžė kalnų griūtis, ir sustojo. Šyvis irgi sustojo, liovėsi klegėję ratai.

— Sėskis, gal pavėžėsiu iki namų,— tarė Feliksas Keršis, prakaituodamas iš baimės, kad ji neatsisakytų.

Priešais, už keliolikos metrų nuo šyvio nosies, vieškelį kirto siaurasis geležinkelis. Siauruko linija, atsilikę toli vienas nuo kito, ėjo trejetas kareivių. Jie buvo jaunučiai, beveik vaikai. Be ginklų, duonmaišių, vienas net be pilotės ir diržo, iš kelnių išsipešusiais marškiniais. Prie geležinkelio moteris melžė karvę. Tas išsipešusiais marškiniais priėjo prie moters ir atsiklaupęs ilgai gėrė iš kibiro pieną. Paskui priėjo antrasis, po jo trečias, ir visi atsiklaupę gėrė iš kibiro šiltą pieną. Moteris stovėjo, nuleidusi sunkias valstietės rankas, ir liūdnai lingavo gėlėta skarele apgobtą galvą, nes ir ji turėjo vaikų.

„Ar jos bepamatys savo sūnus, nelaimingosios?"

„Jie eina namo,— pagalvojo Akvilė.— Visi eina namo, kas turi namus. Tik Marius ieško namų svetur".

Ji peršoko griovį ir ištiesė Keršiui glebią šaltą ranką.

— Gerai, kad pavėžėsi. Labai šutina...

— Graži šienapjūtė,— pratarė jis.

— Taip, taip...

— Ag, jei ne karas...— Keršis dar kažką pridūrė, bet, jai nieko neatsakius, irgi nutilo.

Akvilė sėdėjo ratuose susikūprinusi, jausdama šalia nedrąsų tvirtą petį; jai buvo gera, kad Keršis nieko neklausinėja ir ji gali ramiai ilsėtis, nugrimzdusi savo sielvarte. Pro šalį dardėjo vešlūs javų laukai, sutikti pažįstami kėlė kepures — jau netoli buvo kaimas, o ji vis galvojo apie tuos jaunučius kareivius, atsigėrusius pieno, ir apie vyrus pievoje, kurie skaičiavo degančius lėktuvus. Ir dar apie atsisveikinimą vykdomojo komiteto kieme, kuris tačiau atrodė nerealus. Matė viską sakytumei per tirštą miglą. Kažkokios margos judančios dėmės. Net Mariaus veido nebegalėjo prisiminti. Tartum ten buvo ne ji pati, Akvilė, o kita mergaitė. Akvilė tik stebėjo ją iš šalies, ir jai buvo gaila, baisiai gaila, kad toji mergaitė tokia nelaiminga ir negalima jai niekuo padėti.

Paskui ji pamatė karišką sunkvežimį, apsikaišiusį medžių šakomis. Jau ne vaizduotėje, o tikrą — jis lėkė priešais nuo kaimo pusės. Tuo pačiu metu orą sudrebino kurtinantis staugimas, ir keliolika metrų virš jų galvų, niršiai kalendamas kulkosvaidžiais, praūžė drakonas gelsva papilve. Sunkvežimis sustojo, kareiviai pabiro į griovius, o šyvis, išgąsdintas nematytos baidyklės, puolė į čia pat pasitaikiusį šunkelį, ir vežimas, šokinėdamas per duobes, nurūko rugių lauku. Akvilė gulėjo susirietusi vežimo dugne, prislėgta svetimo kūno, ir jai buvo gera šiltoje tamsoje, nes vėl jautė ant savo liemens tvirtas Mariaus rankas, girdėjo duslų jo širdies plakimą ir užuodė aštrų kaip kraujas vyriško prakaito kvapą.

„Be arklio bloga vargšui sklypininkui,— galvojo Keršis, svaigdamas nuo moters kūno artumo.— Bet jį galima nusipirkti. O kitos tokios moteriškės, kuri tau patinka, negausi niekur už jokius pinigus. Geriau tegu jau mane patį užmuša".

— Keista, kaip mudu išlikome gyvi,— pasakė Akvilė, kai po valandėlės, lėktuvui nuskridus, jiedu išsikrapštė iš žilvičių brūzgynų, į kuriuos šyvis buvo įgrūdęs ratus.

„Tikrai,— pagalvojo jis nusivylęs,— galėjo nors sužeisti..."

— Na, lik sveikas, Pėliksai. Aš beveik namie,— ji linktelėjo galva ir nuėjo, nepadavusi rankos.

— Lik sveika, Akvile.

Ji stabtelėjo, atsigręžė ir per prievartą nusišypsojo.

— Tu geras, Pėle.

Jis nurijo gerklėje įstrigusį kąsnį. Rudos blakstienos šokinėjo kaip drugiai prieš saulę.

— Ag, jau, Marius niekur nedings, Akvile, jis sugrįš!..— sušuko, springdamas veidmainingu gerumu.

Vakare ji sėdėjo prie atdaro lango. Kaimo gatve lėkė vokiečių motociklininkai — išsičiustiję kaip į paradą, apsikaišę mašinas gėlėmis,— mojo merginoms iki alkūnių atraitotomis rankovėmis ir linksmai šūkavo: „Fräulein, fahren Sie mit nach Russland! Fräulein, fahren Sie mit!"[1] Motina stovėjo prie kiemo vartų su alaus ąsočiu ir ženklais kvietė išgerti. Bet jie tik purtė galvas: „Danke schön, Matka. Wir werden uns in Moskau satt trinken."[2]

III

Išaušo rytas, po jo vėl atėjo naktis, ir vėl rytas. Laikas tapo panašus į signalizuojantį jūros švyturį. Ji šliaužė pro tą švyturį kaip grimztantis laivas, ir kiekvienas šviesos tvykstelėjimas akmeninėje tamsoje atrodė paskutinis. Ji norėjo greičiau nuskęsti, bet laikas, tas išsigimęs sadistas, neskandino. „Ak, pasigailėk! Nereikia..." — maldavo ji. Tačiau jis tik šypsojosi (hipnotizuojanti šėtono šypsena!) ir suko vis tą patį filmą. Ir ji gal tūkstantąjį kartą matė kareivius — anuos, geriančius pieną, ir tuos, pašėlusiai linksmus, tvirtus, pasitikinčius savimi, su atraitotomis rankovėmis — ir vyrus lankoje, ir kitus vyrus — vykdomojo komiteto kieme, ir sparnuotą drakoną gelsva papilve, spjaudantį ugnimi, ir pagaliau tą svetimą žmogų

[1] Panele, važiuojam kartu į Rusiją! Panele, važiuojam kartu (vok.).
[2] Ačiū, motin. Atsigersime iki soties Maskvoje (vok.).

gauruota krūtine, kuri pridengė ją, Akvilę, nuo kulkų kaip tvirtovės siena, rizikuodama pati būti išsprogdinta. Prakeikta karuselė! Kada visa tai pasibaigs? Kokia jėga gali sustabdyti žudančią monotonijos mašiną? Ak, galima iš proto išeiti!

Vieną rytą ją pažadino keistas šauksmas. Šaukė ne žmogus ir ne žvėris, o aukštas Gilužės krantas. Toje vietoje ji dažnai susitikdavo su Mariumi. Jai patiko sėdėti ant stataus smėlėto skardžio ramią vasaros dieną ir žiūrėti, kaip medžiai žalia siena griūva į vandenį ir tarp jų žydroje ežero gelmėje draikosi balti pūkiniai debesėliai. Pasaulis atrodydavo tada be galo erdvus, be nereikalingų žmonių, o jie — visagaliai jo valdovai.

— Kai tu pamesi mane, Mariau, aš nušoksiu nuo šito kranto. Vienintelė vieta, kur nebijočiau mirti,— kartą pasakė ji.

Jis lengvabūdiškai nusijuokė, nė neįtardamas, kad sykį jai vos taip neatsitiko. (Tarp jų nebuvo jokių paslapčių, bet šitos ji gėdijosi ir saugojo nuo visų kaip užnuodytą šulinį.) Tiesa, Marius žinojo, kad jis nebe pirmasis, prieš jį ji turėjo poną Kontrolį, tačiau tai buvo visai kas kita. O, tas brezentinis motociklininkas, skraidanti pienininkų pabaisa! Jis turėjo vardą ir pavardę, kaip kiekvienas žmogus, bet kažkodėl niekas jo kitaip nevadino, tik ponu Kontroliu. Jaunas, pašėlusiai gražus vyras juodais ūseliais ant putnios viršutinės lūpos. Nekaltas kūdikėlio veidas, valią paralyžuojantis liūto žvilgsnis. Švelnumo, išminties ir vyriškos jėgos koncentracija. Jeigu pridėsime, kad niekas visame valsčiuje daugiau neturėjo motociklo, nemokėjo taip dailiai rengtis, lengvai šokti ir dainuoti, pasakoti juokingų anekdotų, tai visiškai bus aišku, kodėl neatsirado nė vienos moteriškos širdies, įstengusios atsispirti šitokio vaikino kerams. Jis važinėjo po kaimus, tikrindamas pieno riebumą, ir, nors jo valdžia apsiribojo ūkininkų karvėmis, visi žiūrėjo į jį kaip į labai svarbų asmenį. „Ką ten Kraštupėnų apskrities viršininkas. Ponas Kontrolis — štai kur figūra!"

Pavasarį Akvilė grįžo iš namų ruošos kursų. Netrukus jai turėjo sukakti septyniolika metų, ir naktimis ilgai var-

tydavosi degančioje lovoje, svajodama apie įsivaizduotą mylimąjį. Jis būdavo panašus čia į pasakų karaliūną, čia į paprastą jaunuolį, kol vieną kartą, jai einant iš laukų, prisivijo motociklas ir keistas riteris odiniu šalmu su didžiuliais akiniais prikalbėjo ją atsisėsti ant užpakalinės sėdynės. Ji negalėjo atsispirti tokiam prašymui („Pasivažinėti motociklu — dieve, kokia laimė!"), ir jiedu nulėkė vieškeliu kaip aitvarai, gąsdindami arklius ir keldami merginų pavydą. Paskui abudu vaikščiojo pušynėlyje prie Gilužės, o kitą vakarą vėl skraidė tuo siaubą keliančiu geležiniu paukščiu ir vėl vaikščiojo pušynėlyje. Naktį ji iki aušros prasivartė lovoje kaip žaizdre, deginama svajonių apie mylimąjį, kuris dabar, beje, buvo nebe įsivaizduotas, o tikras, ir panašus ne į pasakų karaliūną, o į poną Kontrolį.

— Tave ant rankų apnešiu aplink žemę ir parodysiu visą pasaulį,— kalbėjo jis.

Niekas iki šiol nebuvo jai tiek daug žadėjęs. Ir niekas iki šiol nebuvo jos apgavęs. Motina, tiesa, dažnai netesėdavo žodžio, bet ji nieko nemylėjo!

Rudenį, kai jiedu buvo skersai išilgai išvažinėję visus apskrities kelius, ponas Kontrolis staiga dingo: suradęs kitą tarnybą ir merginą... Ji nepatikėjo gandais. („Cha, kokie pikti juokai!") Pati nuėjo į Kraštupėnus, susiieškojo jo butą. Šeimininkės akys buvo geros, sklidinos motiniškos užuojautos. Šita moterimi negalėjai netikėti. „Niekšas! Nekaltų mergaičių medžiotojas. Bet dabar vyrui baigta: kažkokia turtinga našlė pakirpusi paukšteliui sparnelius..."

Akvilė nusirito čia pat ant grindų be sąmonės. Po to ilgai sirgo. Kai pasveiko, medžiai buvo nuogi, sustirusiose šakose švilpė žvarbus lapkričio vėjas. Akvilė brido ežero pakrante per šiugždų lapų patalą. Lapai, lapai... Rudi, geltoni, pilki lapai. Skardos gabalai nuo surūdijusių antkapio vainikų. Sudaužytų vilčių skeveldros. Ji ėjo tomis skeveldromis, maldydama sielos raudą, o ausyse skambėjo nuostabi kūdikystės dienų muzika. „Aa, aa", dainavo ant jos lovelės palinkusi mama, dainavo šešėlyje nugrimzdusios lubos, dainavo visas kambarys. Ir ji, apsvaiginta

kerinčios muzikos, grimzdo į saldžią nebūtį, tirpdama joje kaip ledo lytis pavasario saulės įšildytame vandenyje.

Tada motina dar nebuvo jai Katrė Pypkiorė, mylėjo ją, ir Akvilė galėjo tuo pačiu jai atsilyginti.

Ir štai po daugelio metų jos sąmonėje vėl prabilo užmirštos muzikos akordai, ir ji jau ne ėjo, o bėgte bėgo, jausdama artėjant plačiai išskėstą amžino poilsio glėbį ir bijodama, kad stebuklas neišnyktų.

Kažkodėl jai atrodė, kad skardis tam tinkamiausia vieta. Ji pažvelgė žemyn į apačioje ošiantį vandenį. Iš rūškano dangaus leidosi ant ežero vakaras. Peršlapęs, purvinas ir pavargęs, kaip per dieną kieminėjęs elgeta. Pro skardį, šokinėdama nuo bangos ant bangos, plaukė valtis. Prie irklų sėdėjo žmogus plačiakrašte skrybėle ir, atvertęs galvą, žiūrėjo aukštyn, kur, plakama vėjo ir lietaus, stovėjo vieniša Akvilės figūrėlė.

— Alio, mano mergyte! — pašaukė jis.— Tau reikia namo, o mano garlaivis eina kaip tik šia kryptimi. Prašom į prieplauką! Bilietai parduodami vietoje.

Ji nieko neatsakė; ausyse tebegrojo amžino poilsio maršas. Tačiau tasai ten, žemai, savo sukiužusioje valtyje, maskatavo irklais, nepasistūmėdamas į priekį nė per sprindį, ir vis šūkaliojo:

— Greičiau, greičiau, mano mergyte! Juk nemanai čia nakvoti?

Ji ir vėl nieko neatsakė, bet pajuto, kad muzika liovėsi. Ją apėmė visiškas abejingumas. „Žmogus — žaislas likimo rankose". Ji nusileido nuo skardžio ir įlipo į valtį. „Valtis irgi likimo rankose. Ir tas audringas vėjas, ir bangos. Ne vien jūroje skęsta laivai..."

Nuplaukė. Marius, apsirengęs šiltais storais drabužiais (ant jų — brezentinis apsiaustas), atrodė griozdiškas ir nepaslankus. Prie jo kojų gulėjo kelios žuvys, kurias motina nuveš rytoj Kraštupėnų krautuvininkams. Valtis šliaužė per bangas, varoma jo stiprių rankų, bet krantas artėjo labai pamažu. Bažnytkaimis gulėjo tirštėjančiose sutemose, pamėlęs nuo šalčio, kol iš jo teliko neaiškūs kontūrai prasiblaiviusio dangaus fone ir tarp medžių įstrigę žiburiai, tarsi aukštoje žolėje išbarstyti jonvabaliai. Pagaliau visai sutemo, pakilo dar smarkesnis vėjas, o kadangi pūtė

priešais, tai jiedu, permirkę kiaurai, vos vos judėjo į priekį.

— Viena dildė ant plaukelio tesilaiko,— atnešė vėjas Mariaus balsą.— Jei išlauš lizdą... Pasimelskim, mano mergytė!

— Prigersim,— atsakė ji, drebėdama nuo šalčio.

— Garsiau! Per tą velnio vėją nieko negirdėti.

— Apsiversime! — suriko ji, piktai džiaugdamasi.

— Nebijok! Žmogus ne vabalas, o valtis ne vyža! — atsišaukė jis.

— Nebijau. Tiktai tegu būna greičiau. Man šalta.

— Tu drąsi mergina, po paibeliais! Matyt, tai vertingiausia, ką Vainorai turi savo ūkyje.

Tačiau jos neužgavo jo kandumas. Pagalvojo tiktai, kad dabar geriau supranta, kodėl ūkininkai jo nemėgsta ir pravardžiuoja Raudonuoju Mariumi. Sugrubusiomis rankomis pylė iš valties vandenį, kurio vis daugėjo, ir buvo tikra, kad niekuomet nepasieks kranto. Rytoj, o gal tik po savaitės, bangos išmes du lavonus ir sukiužusią valtį, ir niekas niekada nesužinos šio vakaro paslapties.

Per kažkokį stebuklą jiedu vis dėlto išsikapstė į krantą. Akvilė, sukaustyta šalčio ir nuovargio, nepajėgė pasikelti nuo suolo. Marius ištempė ją iš valties ir iki savo sodybos nešė ant rankų, alsuodamas į veidą jaukia, tabako dūmais kvepiančia šiluma.

— Užeisime pas mano senius išsidžiovinti,— pasakė statydamas ją kieme ant žemės lyg įskilusį lempos stiklą, ir jo balsas buvo nebe toks tvirtas ir žvalus.

IV

Greitai po to atėjo laimė — lygiai tokia pat, kokią Akvilė įsivaizdavo. Ji buvo girdėjusi: istorija kartojasi, tačiau manė, kad tai sakoma apie tautas, o ne apie atskirus žmones, tuo labiau ne apie ją. Tačiau tą birželio pabaigos rytą, kai po ketverių metų pertraukos jos ausyse vėl suskambėjo užmirštos muzikos akordai ir pasigirdo

kviečiantis smėlėto skardžio šauksmas, ji visai nenustebo. Kaip paprastai pamelžė karves, sukošė pieną ir tiesiai nuo bandos nuėjo ten, įsitikinusi, kad neteks daugiau čia sugrįžti.

Skardis gulėjo prieš saulę sausas ir išblyškęs. Ant smėlio mėtėsi papirosų nuorūkos, nubraukyti degtukai, už pušies kamieno, užuovėjoje, išlikęs pėdos atspaudas. Per tas kelias dienas karas sugriovė ištisus miestus, o Mariaus pėdsakai... Tartum vakar čia būtų sėdėjęs, rūkęs papirosą po papiroso, pakišdamas jai degtuką užpūsti kaip vaikui, o paskui nuėjęs („Iki rytojaus, mano mergyte...") savo didelėmis šleivomis pėdomis, iš kurių ji kartais nepiktai pasijuokdavo.

Ji pažvelgė nuo skardžio žemyn. Sustingusioje gelmėje raibuliavo apvirtę medžiai ir kieta dangaus mėlynė. Užsimerkė. „Vienas šuolis, ir viskas bus baigta..." Ir tada atsitiko nelauktas dalykas: skardis sujudėjo po kojomis, ir ji pajuto tarpumentėje šaltą delno prisilytėjimą. Pašoko apimta siaubo ir puolė atgal. Praminti miško takeliai išlakstė į šalis. Tankmė, surizgę krūmai, o iš paskos — šiurpus regėjimas. Šakos plakė veidą, draskė nuogas kojas, rankas, kabinosi už drabužių. Pailsusi suklupo po egle. Dieve, dieve, negi kraustosi iš proto... Širdyje buvo kraupu ir tamsu kaip miške, kuris tyliai ošė, alsuodamas į veidą šiltais, terpentinu kvepiančiais oro gūsiais. Paskui žalia vienatvė apgaubė ją savo jaukiu sparnu, pasidarė ramu ir gera šioje nuošalioje žemėje, ir atrodė keista, pagalvojus, kad kažkur netoliese prasideda kitas pasaulis, pilnas klastingų, vienas kitą žudančių žmonių. Miškas glostė ją iš visų pusių tėviškai švelniu, raminančiu žvilgsniu. Viskas čia buvo šventiškai iškilminga, skaistu, nesutepta, o kartu tvirta, saugu ir patikima kaip nepaimamoje tvirtovėje. Kiekviena biržė buvo pažįstama, išvaikščiota grybaujant, uogaujant, kiekviena kertelė dvelkė prisiminimais, nuo kurių širdis pasileisdavo šuoliais ir pritrūkdavo kvapo. Vienoje vietoje ji užtiko audros išverstą pušį. Praėjusį rudenį jis dar buvo gyvas, tas galingas lieknas medis, galva svaigo, žiūrint į jo garbanotą viršūnę, remiančią dangų. Skurdi, kreiva pušelė jo kaimynystėje išliko, o toks

gražuolis, toks milžinas... Medžiai kaip žmonės: turi savo likimą. Prisimena, tąsyk atklydo čia su Mariumi... Vėl Marius! Nereikia galvoti apie jį. Nereikia, nereikia. Nebėra jo ir niekada nebuvo. Nebuvo, nebuvo, nebuvo.

Akvilė apėjo žvilgsniu aplink ošiančias pušis, ir jai pasivaideno, kad tikrai girdi verksmą. „Dieve, man iš tiesų maišosi!" Išsigandusi pašoko nuo kamieno, norėjo nueiti, bet dabar aiškiai išgirdo dejavimą, sklindantį kažkur nuo išrautos pušies šaknų. „Marius!" Dieve mano, kaip gali ateiti į galvą tokia paika mintis... Dejavimas nutilo. Sulaikiusi kvapą, ji klausėsi išganingos tylos — gal tik pasivaideno? Bet po kelių minučių vėl pasigirdo dejonė. Taip aiškiai, kad ji neklysdama galėjo pasakyti, kur nelaimingasis. Visi sąnariai drebėjo iš susijaudinimo; ji sukaupė drąsą ir pamažėle, pėda po pėdos ėmė slinkti prie šaknų iškabintos duobės. Norėdama, kad būtų, ir bijodama, kad gali būti jis.

Ne, ten buvo ne jis. Duobėje gulėjo visai svetimas žmogus. Kniūbsčias, į šoną atsukta galva, keistais drabužiais. Tokią aprangą Akvilė kartą matė kino filme — jis buvo lakūnas. Galėjo būti ir jaunas, ir gražus, ir stiprus, tačiau dabar — vien klaikūs žmogaus griuvėsiai, kuriuose dar ruseno gyvybė. Akvilė su pasibaisėjimu žiūrėjo į juodą šeriuota oda aptrauktą kaukolę, žemėtas, virš galvos ištiestas rankas, kuriomis jis iš paskutiniųjų kabinosi į gyvenimą, norėdamas išsikasti iš duobės, ir jautė, jog kartu su augančiu siaubu krūtinėn smelkiasi nesuprantamas palengvėjimas ir savas sielvartas traukiasi kažkur į šalį, užleisdamas vietą svetimai kančiai.

V

Seniai valgė sekmadieninius pietus visa šeima kartu. Katrė neišmano, kaip bešokinėti apie Adomą — mylimiausias sūnus. Ant stalo šviežių kopūstų sriuba, balandėliai, rūkytų virtų dešrų dubuo. Kai karštas patiekalas bus suvalgytas, atneš sūrio, kumpio su garstyčiomis ir kitokio užkandžio, kuris nušveičia širdį, išmetus po taurelę skaid-

riosios, paragina greičiau išgerti naminio alučio stiklinę. Dėl namiškių, aišku, nebūtų taip stengusis, bet kai toks svečias, tegu vaišinasi kartu ir ta išsigimėlė Akvilė, ir snarglė Justė su Jurgiu, ir tas avinų avinas. Net valdiškam arkliui, pririštam daržinėje prie valdiško vežimaičio, avižų žiubčius užmautas. Nieko negaila — Adomas atvažiavo!

Adomui ankšta policijos nuovado mundure. Nusimetė diržą, atsisagstė ištisai. Minkšti skruostai įraudę, akys blizga.

— Į tamstos sveikatą, mama. Susidaužkime, tėti. Akvile, ko sėdi kaip žemę pardavusi? Dzinkt dzilinkt!

— Akvilei gavėnia.

— Gavėnia tam, kam kojos žemės nesiekia, mama. Išgerkim, sesele. O gal neturi geros širdies ant brolio, kad tavo manų košelę iškabindavau, kai buvai maža? Velnioniškai puikus dalykas! Gardesnio valgio kaip gyvas nesu ragavęs, draugeli.

— Mama, išvirk Adomui manų košės,— tai Justė, toji aštrialiežuvė šelmė.

Adomas juokiasi. Santūrus šypsnys nuslysta ir susirūpinusiu Lauryno Vainoro veidu.

Akvilė pakyla nuo stalo — eisianti kiaušinių paieškoti į daržinę. Adomui ant kelio. Tėvas palydi dukterį neramiu žvilgsniu ir netikėtai pasidaro labai šnekus.

— Kiaušinių! Per dieną po dešimt kartų į daržinę ir vis kiaušinių,— šaiposi Katrė.— Išsirėkti nulėkė, ne kitaip. Labai jau tas bolševikas giliai įstrigo.

— Palikime Akvilę ramybėje, mama. Jai ir taip sunku. Tėvas pritariamai linksi galva.

Katrė apmaudžiai susiraukė. Mielai uždumtų savo kukavinę kaip visuomet susinervinusi, bet Adomui tas labai nepatinka.

— Jūs visi trys, krūvon suėmus, tiek bėdos motinai nepridarėte, kaip viena Akvilė.

— Dar įsidėsiu balandėlių, mama. Restorane tokių gardžių negaunu.

— Tau reikia susiieškoti gerą pačią, Adomai.

— Netinkami laikai vedyboms, draugeli.

— O su gyvanašle myluotis tinkami? — kerta Katrė.— Manai, burmistro nebėra gyvo? Oi, bus gėdos ir bėdos, kai Beržėnas sugrįš!

— Bobų plepalai, mama. Nieko bendra su ja neturiu.

— Žinoma Dailidžių giminė. Plika kaip kulnis, gudri kaip žaltys. O Milda juos visus viršija, gyvačių gyvatė. Dar vaikas buvai, jau norėjo suvystyti, tik nepasisekė.

— Tikrai pasiutusi boba,— sutinka Adomas, nenorėdamas ginčytis su motina.

Sugrįžo Akvilė. Sterblėje keli kiaušiniai, išbalusiame veide beviltiškas pagalbos šauksmas. Tėvas vogčiomis pagavo jos žvilgsnį. Išlenkė stiklelį, čiupo užsikąsti, norėdamas nuslėpti susijaudinimą. Bet šakutė tar tar tar į lėkštės kraštą...

Akvilė žiūri per kaktą į Adomą. Platūs pečiai, didelės raumeningos rankos. Tėvas jau nežemo ūgio, bet Adomas už jį puse galvos aukštesnis. Stipruolis. Nieko nelikę iš mušeikos vaikigalio, kokį pažįsta iš tų laikų, kai pradėjo prisiminti. Tačiau jo veido bruožuose, judesiuose, pagaliau tame mielame priežodyje „draugeli" išlikę kažkas tokio, kas šildo širdį, žadina vaikystės sentimentus ir pasitikėjimą. Ne, jis nėra blogas. Gal kartais pernelyg kietas kitiems, bet dėl saviškių — Akvilės, tėvų, vėliau dėl jaunėlių — dažnai paleisdavo kumštį į darbą. Sykį Puplesiuko vos neužmušė už tai, kad motiną pavadino Pypkiore, nors ją taip visas kaimas už akių pravardžiuoja. Akvilė matė jame globojančią vyresniojo draugo ranką, kurią prireikus visuomet ištiesdavo. Ne, uniforma negali pakeisti žmogaus — jis geras brolis. Prieš kelias dienas iš Kraštupėnų grįžo Pranas Nemunis, Mariaus tėvas. Buvo areštuotas pačią pirmą dieną užėjus vokiečiams kartu su kitais tarybiniais aktyvistais, ir vis dėlto paleido. Senis kosėjo, spjaudėsi kraujais: atmušę plaučius, bjaurybės...

— Adomas?..— paklausė Akvilė, jausdama, kad kažkur sielos gilumoje viskas, kas dar likę sveika, dūžta į šipulius.

— Ne. Bet galėjo ir jis. Visi jie šunys, tik tavo Adomas mažiau kanda.

Akvilė norėjo pasakyti, kad be Adomo žinios jo nebūtų paleidę, bet senis užsikosėjo ir spjaudydamasis nuėjo.

— Paimsiu tave į Kraštupėnus, Akvile. Virsi man balandėlius, kaimiškas dešras. Mama, nupenėsi mums kiaulę? Na, mat. Žiemai prisisūdysime grybų, pridarysime obuolinio vyno. Gyvensi kaip pas kleboną, draugeli,— rudos akutės bičiuliškai mirkčioja, drąsina: nenusimink, nenusimink, sesele, bus gerai.

Brolis, juk tikras brolis! Kurgi, kitur, jeigu ne čia ieškoti išsigelbėjimo?

Trinktelėjo priemenės durys. Uolus kojų trynimas, palydimas nepikto šuns urzgimo, barbenimas į seklyčios duris.

— Prašom pro šalį! — kerta Katrė, nes jau aišku, ką velnias atneša.

Petras Putrimas, dėl tamsaus gymio ir sužalotos plaštakos pravardžiuojamas Juoduoju Bige, sumišęs trypinėja prie durų. Kad jį skersvėjai, tą policijos viršininką! Nė mažiausio noro susitikti su šitokiu ponu, bet jeigu taip išėjo, negi pulsi atgal į kiemą?

Ilga nejauki tyla. Visi laukia motinos žodžio.

Katrė delsia. Tas nuosproga ištisus metus karaliavo su savo benkartų gauja seklyčioje. Tegul dabar pajunta, kas čia tikrasis ponas.

— Ko išsigandai, Putrimai? Prašom į galą,— neištvėrė Adomas, sušildytas tėvų vaišių.

Katrė mielu noru griebtųsi savo pypkutės.

— Tai sėskis, kad atėjai,— ne sako, o šnypščia, nežiūrėdama į svečią.— Kai buvo tavo valdžia, žinojai, kur stalas, kur gryčios galas. Plačiai vaikščiojai mūsų seklyčioje, langai drebėjo, tai kam dabar ant pirštų galų, kai-my-ne?

Bigė kramto lūpas. Įsiutęs žvilgsnis pašoka nuo grindų ir vėl susileidžia. Ramiau, ramiau, Juodasis Bige. Pagalvok apie savo vaikus, žmoną, kuri netrukus gimdys šeštą. Išdidumas — būtinas dalykas žmogui, bet kai nėra duonos, juo nepavalgydinsi šeimos.

— Kas buvo, tas buvo, ponia Vainoriene. Nežinau, aš menkas žmogelis, ne man spręsti, ar valdžia darė gerai, ar blogai, kad iš vienų ėmė, kitiems davė. Aš savo valia neįsiveržiau į jūsų seklyčią, neėmiau jūsų žemės, po skersvėjais. Puplesis, apylinkės pirmininkas, pasakė: Putrimai, rašyk pareiškimą, duosime sklypą. Siūlo, ką gi... Kur tamsta rasi alkaną, kad neimtų duonos, jei į rankas bruka? O dėl skriaudos, ponia Vainoriene, tai... jei ne aš, kitas būtų tamstas nuskriaudęs. Įstatymas, valdžia sprendžia, ne mes, menki žmoneliai...

— Ta ta ta! Trati kaip dviračiai nesviesti. Švelnus dabar, stačiai už ančio dėk. Atkiščiau, koją pabučiuotum. O kaip tada giedojai? Nesiklausęs į klėtį, į daržinę, ant aukšto. Čia grūdus pilsiu, ten lašinius kabinsiu, ten vėl karves laikysiu. Ruošeisi kaip savo namuose. Paskolinkit plūgą, vežimą, pakinktus. Pa-sko-lin-kit. Lyg mes nežinom, ką reiškia paskola tokiems ponams? Ką ten kalbėti! Plėšėte kaip banditai, tiktai gražiais žodžiais vadinote savo amatą, vagių vagys.

Bigė mindžikuoja kaip ant žarijų, graibosi parankaus žodžio. „Toks įstatymas buvo. Ar aš vienas..." Ne, šitokia išmintimi neužkimši gerklės Katrei Pypkiorei, kad ją kruvinoji susuktų. Ak, būtų žinojęs, jog laikai apsivers... Kojų bučiuoti, kaip ji siūlo, nebuvo reikalo, bet nuolaidžiau, švelniau... Juk grytelninkas esi, bėdžiau, žinok savo vietą, po skersvėjais! Puplesis su Nemunių Mariumi įkaitino kraują: mes — liaudis, šeimininkai, mūsų žemė, vandenys, miškai. Pakelkime galvas! Ir pakėlė. Ne tik galvas, ir kojas ant stalo užsikėlė. Prisimena, kartą parėjo įkaušęs, tiesiai į Vainorų galą,— o tie vakarieniavo,— atsidrėbė neprašytas ant kėdės, kojas ant stalo. „Uostykit proletaro ližes, buožės. Aš — liaudis! Mano žemė, vandenys, miškai per amžių amžius amžinuosius. Amen".

— Visi mes žmonės, ponia Vainoriene... Po vienu stogu gyvenant visaip pasitaiko,— murma Bigė, praradęs paskutinę viltį, ir skersas skersas arčiau durų.

— Kituos valsčiuos tavo plauko bėgūnus buvo sukišę į rūsius smegenų pravėdinti,— atsiliepė Adomas.

— Kad nedaug jų, tų smegenų, ponas viršininke.

— Gerai, kad nors tiek supranti,— Adomas jau minkštesnis.— Tamsus, kvailas žmogelis esi, Putrimai. O kvailių mes nebaudžiame, tik parodome jiems jų vietą. Tavo vieta čia, su dorais ūkininkais, lietuviais, o ne su žydberniais bolševikais.

— Kad juos skersvėjai susuktų, ponas viršininke... aš pats lietuvis, ne koks žydas... kaipgi eisiu su jais...— Bigė inkščia kaip spardomas šunytis. Pažeminto žmogaus gėda ir pasišlykštėjimas grumiasi su baime.

— Tai ko taip norėjai, Putrimai? — Adomas visai suminkštėjęs.— Prieik arčiau, stikliuką išgersi.

Bigė nužemintai dėkoja. (O, jis seniai žinojęs, kad ponas Adomas turi auksinę širdį!) Bet link stalo nė per centimetrą.

— Matote, tamstos, toks reikalas... Aš dėl to sklypo... Hm... Hm...— veblena, skersakiuodamas į šonus. Pono policijos viršininko elgesys drąsina, tačiau Katrės toks snukis, kad nugara ledėja.— Kaip žinote, žemę pats įdirbau, savo sėkla apsėjau. Pagal naujos valdžios parėdymą tamstos galite man atkišti špygą, už tai aš turėsiu dar dėkui pasakyti. Įstatymas lieka įstatymu... Bet galima susitarti kaimyniškai... Hm... hm... krikščioniškai, neskriaudžiant vienas kito. Taip, kaip nepriklausomais laikais pusininkas susitardavo su gaspadoriumi. Vienam pusė derliaus už darbą, sėklą, kitam antra pusė už žemę...

Juodasis Bigė pačiame įsibėgėjime — pono Adomo veido išraiška šį tą žada. Jei ir nežada, tai bent leidžia šio to tikėtis. Iš tikrųjų argi galima protingiau išnarplioti tokią painiavą, nesidraskant akių? Bigė žiojosi, pasiryžęs galutinai pribaigti abejojimą, jeigu jo dar likę ponų Vainorų galvose, bet už akių užbėga Katrės juokas. Pakvaišęs iš piktumo, pilnas pasityčiojimo ir kerštingo džiaugsmo. Pro šalį dunda traukinys, prisodintas besikvatojančių pamišėlių.

— Jis atėjo... jis atėjo padaryti mums malonę! — Katrė pagaliau atsigavo, bet kanapos atlošas tebebraška, purtomas mėšlungiškai trūkčiojančio kūno, rankos tebeplaka

šlaunis kaip įerzintos perekšlės sparnai, gerklė gurgia, nenoriai rydama orą, nes tuo pačiu (kokia neteisybė pasaulyje!) kvėpuoja ir tas juodasis banditas prie durų. Katrės įkritę skruostai žali lyg pievelė, siauras pailgas veidas dar labiau ištįsęs. Ant plokščios ilgos nosies karpa, papuošta gyvplaukių kuokštu.— Jo darbas, sėkla... Jūs tik paklausykit to vagių vagies, išsigimėlių išsigimėlio. Taigi reikia turėti kiaulės akis. Jo sėkla! Iš kur tu, nususėli, gavai grūdų, jei ne iš bolševikų? O bolševikai — tegu jie užpakalį pasišluosto tais savo rubliais — atėmė iš mūsų. Jis savo grūdais apsėjo svetimą žemę, na, sakyk, ką nesakęs... Lauk iš mano akių, įžūlus melagi! — Katrė pašoko. Užkliudyta lėkštė lekia nuo stalo, o Bigė — pro duris.

Kieme nepiktai urzgia šuva. Katrės pykčiui uodegą pavizgino Bigei. O tam niežti nagus paglostyti Rudį — vienintelis iš Vainorų gyvenimo, ant kurio turėjo gerą širdį,— bet geriau neerzinti žmonių šiais neaiškiais laikais.

— Rudį į maišą ir Sraujon! — šaukia Katrė.— Kai mūsų nebus namie, tas nuosproga gali visą ūkį iškraustyti.

VI

Ilgai niekas nedrįsta žodžio pratarti. Labiausiai susirūpinęs Jurgis su Juste: motina griežtai uždraudė draugauti su sklypininkų vaikais. Po to, kas šiandien atsitiko, baisu į Juodojo Bigės arba Puplesio sodybą iš tolo pažvelgti.

Adomas kabina mundurą ant kėdės atlošo. Saulė spigina pro langą. Karšta.

— Mama kartais per daug paleidi vadžias,— sako nepatenkintas.

Katrė nustebusi. Visų veiduose pritarimas. Akvilė paslaugiai pripila broliui stikliuką.

— Aš nenoriu, kad ubagai ant sprando jodinėtų. Nebe jų laikai.

— Bet nėra ko ir jiems lipti ant sprando, mama. Per savo nelemtą godumą mes žudome tautišką reikalą.

— Bigei reikėjo išvarpuoti kailį. Nedrįstų līsti į akis, žinotų savo vietą.

— Kai pradėsime keršyti vieni kitiems, galo nebus, draugeli. Išsiskersti nesunku — ne tiek daug mūsų, lietuvių.

— Juodasis Bigė — lietuvis? Pfui.. Kad jie padvėstų, tokie lietuviai.

— Bolševikai suviliojo savo pažadais. Tokių, suklaidintų, tūkstančiai. Jeigu leisime per arpą, pusė tautos nubyrės po apačia. Ne, taip netinka, motin. Mes turime juos patraukti į savo pusę. Bet jeigu darysime taip, kaip mama darai, žinoma, iš to nieko gera neišeis.

— Kai turėsi savo ūkį, galėsi dalyti ubagams kiek širdis geidžia. Aš ne tokia bagota,— Katrė pasipučia kaip kalakutas prieš raudoną spalvą. Įskaudinta ir įsižeidusi — tikras sūnus jau pamokslus sako.— Juste, atnešk pypkę.

Adomas stojasi, dėkoja už pietus. Visų nuotaika galutinai sugadinta.

— Pasiversiu valandžiukei sode po obelim. Labai jau sočiai privaišinote.

Katrė dumia savo kukavinę. Šalta, neprieinama kaip viršukalnė. Tikras įžeisto motinos orumo įsikūnijimas. „O man vis tiek. Pasiversk nors kieme ant akmenų krūvos".

Akvilė išbėgo pridurmu nešina pagalviu.

Sodas skamba paukštelių balsais. Pro susipynusias šakas, apkibusias bręstančiais vasariniais obuoliais, veržiasi žydras dangus. Šen bei ten baltas debesėlis. Gera ilsėtis tokią dieną tėviškės sode po savo išauginta obelaite ir jausti mylinčios sesers ranką, glostančią tavo gelsvus vešlius plaukus.

— Tu gintaras, aš degutas.

— Tavyje daugiau motinos, o aš visas nusidavęs į tėvą, draugeli.

— Negražu taip kalbėti, bet aš nemyliu motinos.

— Sunkus žmogus,— Adomas užsimerkia, tartum gėdydamasis savo atvirumo.— Nori laikyti mus kaip šunis ant grandinės. Aš jos niekada nemylėjau, tik bijojau.

— Adomai...

— Kas yra, Akvile?

— Tu geras...— ji pasilenkia, bučiuoja jį į kaktą.— Toks mielas, savas be to... valdiško švarko. Mano puikusis senasis Adomėlis.

Kvailas sentimentalumas! Jis šypsosi per prievartą ir verčiasi ant šono.

— Naktį mažai miegojau. Palik mane, sesule.

Akvilė atsistoja, kelias akimirkas kovoja su savimi, paskui vėl atsitupia šalia brolio.

— Adomai, tu pažįsti daktarą Ginkų.

— Na ir kas?

— Judu geri draugai.

Adomas atsiverčia ant nugaros. Delnai po galva, alkūnės plačiai išmestos į šalis. Veide daugiau negu paprastas smalsumas.

— Draugai. Ir kas iš to?

— Matai...— ji ilgai žiūri jam į akis. Atsistojo ant skustuvo ašmenų, apačioj bedugnė. Bet nėra kitos išeities, kaip žengti pirmyn. — Aš norėčiau, kad tai liktų tarp mūsų. Prižadėk niekam nieko nepasakoti.

Adomas sutrikęs ir susirūpinęs. Aha! Tai šitokie dalykai, draugeli... Jis taip ir galvojęs, kad tarp jos ir Raudonojo Mariaus buvę šis tas daugiau, negu nekalti pasibučiavimai. Bet nusiramink, sesule, nereikia iš to daryti tragedijos. Daktaras Ginkus mielu noru padės, pelė necyptels, kaip švariai bus padaryta. Ponas Robertas moka tylėti — įpareigoja mediko profesija.

Akvilė purto galvą. Ne, ne! Marius čia niekuo dėtas.

Adomas nesiklauso. Jis jau atsisėdo, tratina pirštus. Paraudęs nebe nuo vaišių — iš pykčio. Sesers garbę nuplėšė! Išdavikas, parsidavėlis! Ji sumaišyta su purvais, bet ne mažiau išniekintas ir jis, tikras brolis.

— Nudėjo kaip šunį. Ir gerai! Tokiems vieta tik po velėna.

Akvilė nepagauna tų žodžių prasmės. Visos jos mintys ten, kur kankinasi nelaimingas vienišas žmogus. Čia, po ta vaisinga jauna obelaite, sprendžiamas jo gyvybės ar mirties klausimas.

— Tu nesupratai manęs, Adomai,— Akvilė klūpo prieš jį, sėdintį. Kumščiai prispausti prie krūtinės, skruostai pilki, pabalusios lūpos šnibžda lyg kunigui į klausyklos langelį. Išpažintis. Žodžiai spurda kaip surišti paukščiai. Kas bus, jei neduos atleidimo?

Adomo akys plečiasi, veidai rausta ir blykšta. Nenori tikėti savo ausimis. Sapnas, apgaulingas sapnas! Įsiremia rankomis į žemę — kvapni, gyva žolė. Atsistoja, dairosi: aplinkui gimtasis sodas, virš galvos — aukštas vasaros dangus. Siaubinga tikrovė!

— Jis būtų pasveikęs, bet kažkas atsitiko... Kliedi, seilėse kraujas... Padėk, Adomai, tu gali padėti...— srovena malda..

Adomas stovi sulinkęs kaip kablys. Viena ranka įsikibęs obels šakos, kad nepargriūtų.

— Ko tyli, broleli? Turi suprasti, aš negalėjau palikti žmogaus miške mirti!

— Mirusieji nemiršta,— ar jis tai pasakė, ar taip tik pasigirdo? Ne, tai jo balsas. Šaltas, bejausmis kaip negyvėlio ranka.

— Tu pyksti ant manęs, broleli?

— Ne, džiaugiuosi,— dabar jo balsas vėl gyvas, atgavęs savo spalvą, kurioje tamsūs rūsčio pustoniai kaitaliojasi su pašaipa.— Juk galėjo tau šauti į galvą dar genialesnė mintis: iškabinti prie daržinės iškabą, kad čia slaugomi bolševikų kareiviai.

— Gulintis — ne priešas. Pats esi kažkada tai pasakęs.

— Šiuo metu jis baisesnis už stačią. Ar žinai, kas būtų, jei vokiečiai sužinotų? Visi kabotumėte ant šakos, nepadėtų nė mano uniforma.

— Ponas Robertas...

— Nutilk! Aš tokio nepažįstu!

Akvilė tyli. Baimė ropoja į širdį kaip gliti pamatinė. Negi jau viskas? Iki šiol jiedu buvo brolis ir sesuo, o toliau...

— Jeigu taip, Adomai, tai eik pas jį ir pribaik,— Akvilė su pasibaisėjimu žiūri į plačius trūkčiojančius pečius: jis

juokiasi. Kažkur girdėtas juokas. Ne toks isteriškas, triukšmingas, bet jame ta pati džeržgianti motinos gaida.

— Tokio lengvabūdiškumo reikia paieškoti. „Negalėjau palikti žmogaus miške mirti..." Kilnu, labai kilnu, nieko nepasakysi. Vieną gelbėti, o septynis kišti į kilpą. Savo tėvus, brolius, seserį iškeisti į kažkokį puslaukinį rusą. Aš nesuprantu šitokios matematikos. Ir niekas nesupras. Nebent tavo Marius, nes jis viską skaičiuodavo žydiškai — iš antro galo.

Akvilė vis tyli. Nemirksinčios akys įremtos į jo pakaušį. Negi iš tiesų buvo laikas, kai iki pilnos laimės jai tetrūko tų gelsvų šilkinių plaukų?

— Jis ir tave išmokė savo daugybos lentelės,— dusliai gaudžia vienmarškinė nugara, paženklinta rudu petnešų kryžiumi.— Galvoji, sugrįš, ir abudu skaičiuosite toliau. Ne, šito jau nebus — Mariaus Nemunio nebėra. Juos visus paklojo Ventės miške. Į šipulius supylė, kitą iš drabužių tebuvo galima pažinti. Vokiečiai įsakė suversti į kalkių duobes kaip mėšlą. Štai kas beliko iš tavo Mariaus! — Šaltas blizgantis daiktas lekia per petį kaip sidabrinė žuvis ir krinta į žolę po Akvilės kojomis.

Portsigaras! Šachmatų lenta su miniatiūrinių figūrėlių raižiniais. Įpusėta partija, iš kurios dar neaišku, kas išeis laimėtoju. Akvilės dovana Mariui jo gimimo dieną.

— Pas Žakaitį, tą šunelį iš milicijos, radome. Buvo gudresnis už kitus, kažkaip išliko gyvas ir atėjo į policiją pasiduoti.

Žakaitis... Ak, tai tas: „Atsipeikėk, pirmininke, gana! Gal ją, tą buožiukę, tyčia kontros pakišo..."

— Gyrėsi pats nudėjęs Nemunį,— negailestingai griaudžia nugara.— Mums nėra pagrindo netikėti, nes iš tokių galvijų galima visko laukti.

Akvilė uždeda delną ant portsigaro. Šaltis geriasi iki kaulų. Seniai sustingęs kūnas, sustojusi širdis.

trečias skyrius

I

Žmogus gulėjo Adomo glėbyje bejėgis kaip kūdikis ir sunkus lyg nusikaltimas, kuris netrukus turėjo įvykti. Prigesusiose akyse nebuvo nei siaubo, nei priekaišto, tik išdidus susitaikymas su savo likimu ir kažkoks gėdingas gailesys.

„Štai kaip atrodo žmogus, pasmerktas mirti..."

Adomas užsimerkė, bet ledinis lakūno žvilgsnis veržėsi pro visas kūno poras kaip speigas į nekūrenamą trobą, pripildydamas širdį kraupaus šalčio, nuo kurio kraujas stingo gyslose, darėsi sunku kvėpuoti. Jis ėjo su savo našta ant rankų nesibaigiančiu požeminiu koridoriumi; kažkur neįžvelgiamoje tamsybėje šviesavo vos įžiūrima žvaigždelė; galbūt ten durys į gyvųjų pasaulį, o gal miražas, bet jam buvo vis tiek, nes žinojo, kad jau niekad neišeis iš tų mirties katakombų.

Nubudo išpiltas šalto prakaito. Skambino rytmetinėms pamaldoms. Ilgai gulėjo užsimerkęs, apimtas tylaus džiaugsmo (kaip vis dėlto puiku, kad po tavo šonu jaukus šiltas patalas, o ne kieta karsto lenta!), ir pašaipiai galvojo, jog toks košmaras gali prisisapnuoti tik girtam. Pirmą kartą susapnavo lakūną, padaręs tai, ko, tvirtu jo įsitikinimu, buvo neįmanoma išvengti. „Sapnas — iškreiptas pergyvenimų atspindys žmogaus sąmonėje..." Kažkur skaityti mokyto vyro žodžiai. Tauškalai! Kad vakar padaugino, čia tai jau teisybė, draugeli. Nusigėrė kaip niekad gyvenime, net šlykštu pagalvoti. Prisimena dar, kaip bučiavosi su Gediminu, keikė vokiečius, vėl bučiavosi. Tikriau sakant, jis bučiavo Gediminą, o tasai kažką burbleno panosėje ir nesigynė, nors sakydavo, kad jam šlykštu, kai vyrai bučiuojasi. Paskui iš kažkur atsirado išsidažiusi merga ruonio akimis, prisistatė dėdė raudonais ūsais. Dabar jau visi keturi bučiavosi, keikė bolševikus ir šaukė valio nepriklausomai Lietuvai. O galop prisidėjo penktas, toks storalūpis nušašusia panose, ėmė šaukti, daužydamas stalą, kad vo-

kiečiai apgavę. Ir tada jau penkiese keikė ir vienus, ir kitus, ir giedojo tautos himną. O toliau viskas nuskendo migloje. Rodos, kažkur ėjo, kažką darė, su kažkuo susiėmė už krūtinių. Tikriausiai su Gediminu. Taip, taip, dabar prisimena. Jis pasiūlė Gediminui šiai nakčiai savo Mildą, tas pavadino jį kiaule ar dar stipriau, ir jiedu susikabino. Aišku, juos išskyrė, nors to nebeprisimena. Bet bjauriausia, kad nežino, kaip atsidūrė pas Mildą. Milda neturėjo jo tokio matyti. Kiek kartų buvo prisakiusi, ir jis davė sau žodį neiti pas ją išgėręs! Prakeiktas patino jausmas!

Adomas, nesitverdamas savo kailyje, nuspyrė antklodę ant grindų. Pro atdarą langą veržėsi gaivus ryto oras, rėkė varnos. Rasotos medžių viršūnės žėravo variu, nurausvintos skaistaus saulėtekio. Turėjo būti gera ir džiugu kaip visad, kai tu jaunas, sveikas ir tau aušta dar viena puiki diena, bet Adomas jautėsi bjauriai. Jis nesistebėjo, kodėl žmonės kartais paleidžia kulką sau į kaktą arba užgeria acto esencijos.

Valandėlę, kramtydamas lūpas, sukiojosi kambaryje, paskui priėjo prie valgomojo durų ir neryžtingai pabaladojo. Dar kartą — energingiau, drąsiau. Tyla. Tada paspaudė rankeną, ir durys, minkštai girgžtelėjusios, prasivėrė.

Milda gulėjo aukštielninka ant sofos, iki smakro užsitraukusi geltoną antklodę. Šalia stovėjo kėdė, ant jos — apatiniai drabužiai, chalatas. Silpnai kvepėjo valerijonais. Adomas sutrikęs žiūrėjo į smulkų išblyškusį veidą, kuriame išsiskyrė mažos, ryškiai raudonos lūpos, ir, nors violetiniai akių vokai buvo kietai užmerkti, žinojo, kad ji nemiega.

— Labas rytas, Milda,— jo balsas nuskambėjo bailiai ir atsiprašomai.

— Labas rytas,— atsakė ji neatsimerkdama.

Jam iš karto palengvėjo.

— Vakar buvau didelis kiaulė. Atleisk, Mildele.

— Atleidžiu.

— Žinau, pyksti, bet aš to vertas. Kai žmogus prisigeri kaip gyvulys... Et...— jis apmaudžiai mostelėjo ranka.

— Nesu mačiusi girto gyvulio.

— Žinai, kai sutinki draugą, kurio galėjai nebesutikti... Tu protinga moteris, draugeli, supranti... Žmogus kartais pasigeria iš džiaugsmo, kartais iš nevilties, o kai viena ir kita susideda į krūvą, galima pasiusti,— jis užsikirto, persmelktas neramios minties, kad ji staiga gali paklausti to, ko nemeluodamas niekuomet neišdrįs niekam pasakyti, ir skubiai pridūrė: — Tu pažįsti mokytoją Džiugą — jis niekados nepraranda saiko, o vakar buvo netoli žemės graibstymo.

Milda susiraukė.

— Dieve mano, kaip nemėgstu žmonių, kurie juodina kitus, norėdami patys atrodyti švaresni.

— Aš sakau teisybę, draugeli,— Adomas pasilenkė ir paglostė baltą plaukų sruogą, išdrikusią ant pagalvio. Į veidą padvelkė mieguista moters kūno šiluma.— Eik į savo lovą, Mildele. Iki pusryčių turime geras tris valandas.

Ji kreivai pažvelgė į jį. Vaiskiai mėlynos akys buvo šiltos, bet tuščios kaip ką tik paliktas guolis.

— Visų pirma, meldžiamasis, malonėkit į vonią.

— Tu nuostabi, Mildele,— jis norėjo ją pabučiuoti, bet Milda įtraukė galvą po antklode.

Kai grįžo išsimaudęs, kambariai buvo sutvarkyti. Milda sėdėjo valgomajame ant sofos, apsivilkusi balta pižama, ir klausėsi radijo muzikos. Ant stalo stovėjo alaus butelis ir tuščias bokalas.

— Tu skaitai svetimas mintis, draugeli,— Adomas drebančia ranka prisipylė bokalą, išgėrė iki dugno ir, žiūrėdamas pro duris į pataisytą lovą, nusivylęs pridūrė: — Nežinau, ką veiksime, taip anksti atsikėlę...

— Tau reikia eiti namo, Adomai.

— Kodėl?

— Ar tau kartais neateina į galvą, kad moteris, kokia ji bebūtų, sykį gali nuspręsti rimtai gyventi.

Adomas suglumęs skėstelėjo rankomis.

— Tikiuosi, nesugalvojai stoti į vienuolyną?

— Ne, tiesiog išsiilgau ramaus gyvenimo.

Adomas atsisėdo šalia ir pabučiavo ją į smilkinį.

— Įdomus kaprizas, draugeli. Tu dažnai išgalvoji ką nors originalaus, o tai man patinka.

— Tai ne kaprizas, Adomai. Kai pasijunti lyg ištisus mė-

nesius nebūtum buvusi vonioje, nieko labiau netrokšti, kaip pakeisti purvinus baltinius ir išsimiegoti švarioje lovoje.

Adomas įsižeidęs kelias akimirkas tylėjo. Prisiminė kvailą sapną, užgaulią Gedimino ironiją, ir staiga suėmė pyktis.

— Kodėl, po velnių, jūs visi manote, kad policininkas nekeičia baltinių?

— Negudrauk. Pats gerai žinai, apie ką kalbu. Kažkada Kraštupėnų parapijoje gyveno toks nususęs sklypininkėlis Nikodemas Dailidė. Šeši hektarai ne kažkas, bet jei tuos pačius būtų dirbęs... Būdavo, išeis su arkliu į lauką, atsisės pavarsny ir skaito laikraštį. Vakarais vėl iš kiemo į kiemą: šviečia visus, kaip kurti naują gyvenimą Lietuvoje. Įkišo į kalėjimą, ir likome mudvi su motina. O tie šeši hektarai, pasirodo, iki dugno pagrimzdę skolose. Taip per tėvo politikavimą ir nuvažiavome į kampininkus. O vėliau, kai išsikapsčiau iš skudurų, pradėjau žmoniškai gyventi, ta pati politika suėdė ir Beržėną. Gyvenimas tėra vienas, Adomai, ir aš nenoriu dar kartą jo statyti ant kortos.

— Tau reikėjo ištekėti už kokio dvarininko ar pirklio žydo, bet irgi būtum nepataikiusi: pirmąjį būtų sutvarkę bolševikai, o antrasis dabar vaikštinėtų grindiniu su geltona žvaigžde,— ironiškai pastebėjo Adomas.

Milda nieko neatsakė.

— Visos mūsų bėdos ir prasidėjo tada, kai atsirado tavaip galvojančių,— kalbėjo toliau, klausydamasis linksmos radijo muzikos, kuri skambėjo jo ausyse kaip gedulingas maršas.— Palikime politiką kitiems, o patys užsidarykime auksiniuose narveliuose. Pamirškime tautos skriaudą ir, sočiai prisiėdę, saldžiai miegokime ant savo artimųjų kaulų. Greitai užmirštame, ką turėjome ir ko netekome, draugeli.

Milda krūptelėjo.

— Ne! Kaip tik dėl to, kad nieko nepamiršau, taip kalbu. Beržėnas gali sugrįžti. O jei nesugrįš... vis vien esu jo žmona. Kartais pagalvoju, kad tuo laiku, kai mudu čia, toje pačioje lovoje... jis galbūt lageryje badu miršta... ir, žinai, nelabai gražu pačiai prieš save pasidaro... Kiek žemai žmogus būtum puolęs, vis vien lieka truputis sąžinės,— ji kalbėjo grebluodama, žemu šiltu balsu, kiekvienas

žodis jos lūpose atrodė apčiuopiamas, jaukus ir mielas, kaip iš kiaušinio išsiritęs viščiukas. Dažnai būdavo sunku atspėti, kada ji sako tiesą, kada juokauja, kur baigiasi lyrika ir prasideda cinizmas, bet dabar Adomas tikėjo, kad ji sako tai, ką galvoja.

— Ar anksčiau tau neprabusdavo sąžinė? — jis kietai suspaudė ją glėbyje, smaugiamas ūmai pašokusio pykčio.

— Ak, paleisk! Dūstu.

— Ne, man įdomu žinoti, kur anksčiau buvo tavo sąžinė?

Ji suriko iš skausmo (o gal iš baimės?) ir laisvąja ranka įsikibo jam į plaukus.

Adomas nubloškė ją į šalį kaip kačiuką ir atsistojo. Jis visas drebėjo.

— Kvailys! Tebesi girtas iš vakarykščios. Keistas būdas rodyti pavydą.

— Kam pavydėti? Tam iškaršusiam seniui, kurio kaulai galbūt jau sutrūnijo Sibire? — Adomas susivertė į bokalą alaus likutį, aplaistydamas stalą, išgėrė ir vėl sudribo ant sofos.— Visi jūs pasiutusiai jautrūs, kai jums tai patogu. Kaišiojate ją, tą savo sąžinę, kiekvienam į akis, tartum turėtumėte jos monopolį. Surado besibaigiantį niekšą — reikia jam padėti,— sąžinė, atliko pilietinę pareigą, bet dėl to žuvo žmogus — graužia sąžinė; neištikima vyrui, kurio niekada nemylėjo,— vėl sąžinė neduoda ramybės. Gal pasakysi, kad mylėjai savo burmistrą? Na, pasakyk „taip", ką tau reiškia dar kartą pameluoti geram draugui. Tyli? Ne, Milda, tau reikėjo ne meilės, bet vardo, pinigų, padėties visuomenėje. Būtum sutikusi ištekėti už šimtaprocentinio senio, jeigu jis būtų buvęs „figūra" ir turėjęs dviejų aukštų namus plius keliolika tūkstančių banke.

— Jis mane mylėjo,— šaltai atsakė Milda.

— O aš?! — sušuko Adomas.

— Tu? Žodžiais — taip, bet kai reikėjo įrodyti savo meilę darbais, Adomėlio nebeliko.

— Reikėjo palaukti — motina anksčiau ar vėliau būtų nusileidusi. Bet tau panižo...

— Laukti? Ko? Katrės Pypkiorės mirties? Tokios raganos nė po šimto metų su kirviu neužmuši.

— Mylinti moteris būtų kantriai laukusi. Metus, pen-

kerius, dešimt, visą amžių, jei reiktų. Laukusi, laukusi, laukusi... Tikra meilė, žinoma, jeigu tikra meilė...

— Nebūk įžūlus, Adomai. Tikra meilė nebūtų pabijojusi netekti tėvų palikimo.

Adomas kandžiai nusijuokė.

— O tau jo nereikėjo, to palikimo? Ne, tu ne iš tokių, visai ne iš tokių, draugeli. Meilė tau — pyragaitis su kava. Žinoma, kai pilvas sočiai prikimštas.

Milda pašoko nuo sofos, pripuolė prie radijo stalelio ir pasuko garso reguliatorių. Kurtinanti muzika užtrenkė paskutinius Adomo žodžius.

— Užsuk tą pragaro mašiną, po velnių! — sušuko įširdęs. Ji stovėjo nusigręžusi. Viena ranka ant radijo stalelio, kita prispausta prie krūtinės. Adomas žiūrėjo į ją nusiminęs (ak, kokia pažįstama poza!), apimtas augančios baimės, ir aiškiai suprato, kad visa tai, kas jau tiek laiko rišo juodu, nėra vien stichiškai prasiveržusių aistrų žaidimas — jis myli Mildą; gal ne taip vulkaniškai, naiviai, kaip tais laikais, kai ji dėvėjo plisuotą gimnazistišką suknelę, į dvi storas kasas pynė savo baltuosius plaukus, bet myli, tikrai myli.

Jis priėjo ir išjungė radiją.

— Milda,— pašaukė tyliai.— Nereikia pyktis, ypač dabar nereikia pyktis, draugeli. Tu pati nesupranti, kaip esi man reikalinga.

Ji tylėjo.

Tada jis švelniai paėmė ją už pečių ir pasuko veidu į save. Jos skruostai buvo suglebę, lūpos skausmingai iškreiptos: ji niekada neverkdavo su ašaromis.

— Tavo Adomas niekšas, kvailys, paskutinis valkata. Išdaužyk jam snukį! Duok jam į snukį, Mildele! — jis suėmė jos ranką, bejausmę kaip protezas, ir trenkė kelis kartus sau į veidą.— Ot šitaip, šitaip reikia tam galvijui, tam kiaulei, tam išsigimėliui!

— Nebūk pakvaišęs,— Milda piktai išplėšė ranką iš jo gniaužtų.

— Mudu galime būti laimingi, Mildele. Nereikia žiūrė-

ti, kas kada buvo. Tada buvau pienburnis, kvailas. Tu žinai, kokia mano motina... O dabar aš laisvas žmogus. Nori? — nors šiandien galime iškelti vestuves.

— Kas iš to? — ji gūžtelėjo, tačiau pagyvėjusios akys prieštaravo jos tonui.

— Nutilk, mažutėle, gana, draugeli,— jis apkabino ją ir bučiniu užspaudė lūpas.

— Ak, paleisk... atsitrauk... nenoriu...— šūkčiojo, netvirtai spurdėdama jo glėbyje.

— Ne, ne! Niekur nepaleisiu, niekur neisi... Tu mano, mano...— kaip apdujęs puolė prieš ją ant kelių ir ėmė bučiuoti blauzdas, šlaunis, krūtinę. Paskui paėmė ant rankų — suglebusią, nugalėtą svetimos aistros — ir, be sąryšio murmėdamas tuos pačius žodžius, nunešė į miegamąjį.

II

— Vakar buvo atėjusi kažkokia Puplesytė,— prisiminė Milda.— Iš tavo Lauksodžio. Prašė užtarti, kad paleistum tėvą.

Adomas užsitraukė antklodę ant galvos. Minkštas patalas (o šalia stangrus karštas jos kūnas) svaigino kaip gėlėmis užverstas kambarys.

— Girdėjai, ką sakiau? — ji atbloškė antklodės kraštą, nuklodama jį iki juosmens.

— Kvaila merga,— nusižiovavo Adomas.

— Ne visai. Paklausiau ją, kodėl kreipiasi į mane, juk aš ne komendantas ir ne policijos viršininkas. Ponia Beržėnienė, atsakė ji, labai maloni ponia ir graži. O gražios moterys daugiau gali už pačius galingiausius vyrus.

— Gudrumo jai visada užteko,— tingiai atsakė Adomas.

— Kas seniui gresia?

— Teismas parodys. Kitur tokius paukštelius be ilgų kalbų klojo į duobes, o mes teisime.

— Tau nieko nereiškia jį paleisti,— Milda paglostė Ado-

mui skruostą.— Padarytum nors vieną gerą darbą. Puplesiai turi daug vaikų.

— Neblogai esi informuota...

— ...Yra visai mažučių. Nei ta mergelė — nebeprisimenu vardo, keistas kažkoks, tarptautinis,— nei pati Puplesienė nemyli savo senio, jis reikalingas joms kaip darbinis gyvulys. Baudžiate vieną, o kenčia visa šeima.

— Viskas jau girdėta, „ponia Beržėnienė, labai maloni ponia". Prieš gerą savaitę abidvi buvo atėjusios, prisiklausiau...

Nutylėjo, kad po poros dienų Migrata vėl apsilankė, tik šį kartą be motinos; tas susitikimas paliko tokį nemalonų įspūdį, jog nenorėjo nei pats prisiminti, nei Mildai papasakoti.

„Dvejus metus pas tamstas už pusmergę tarnavau, vieno kaimo žmonės... Padėk, ponas Adomai".

Ji kažkokiu būdu apgavo šeimininkę ir įsibrovė į kambarį, nors buvo nurodyta nieko neįleisti, jam nesant namie. Adomas piktai žiūrėjo į jos aukštą, dailiai nuaugusią figūrą, įgrūstą į ankštoką pigaus, raudonomis erškėtrožėmis išmarginto kartūno suknelę. Plikos blauzdos buvo nugairintos vėjo ir saulės, ir veidas toks pat — įraudęs, atšerpetojusia oda, ypač ant tiesios, kiek didokos nosies ir žemos kaktos, kurioje ganėsi romios avelės akys.

„Be reikalo pačios vargstate ir kitą varginate",— pasakė jis, neslėpdamas įtūžimo.

Migrata uždėjo ranką ant kėdės atlošo ir išmetė vieną koją į priekį, apnuogindama kelį. Moters intuicija (o gal ir motina, išleisdama iš namų?) pakuždėjo, kad jos žavingumas kartais gali prašokti vyrų reiklumą.

„Tėvas kvailas, jo niekas nemėgsta,— vedžiojo batelio nosimi ant grindų ratilėlius, skersomis stebėdama Adomą.— Mes, vaikai, visi labiau mylime mamą, negu senį. Per jį vienos bėdos. Kiti iš nieko prasigyveno, o jis vien rietis su ūkininkais temokėjo. Anais metais susipjovė su dvaru dėl nuganytų miežių, bylinėjosi, kol kelnes numovė, paskui dėl to danties, kurį Katrė... tamstos mamytė su šluotkočiu išmušė. Kur jis pasijudina, tas mūsų tėvas, vi-

sur ne į naudą. Norėjo mane į komjaunimą įrašyti. Nepaklausiau, ir gerai išėjo. Reikia viską daryti atžagariai, ne taip, kaip jis sako..."

„Sėskis!"— riktelėjo Adomas.

Ji klusniai pritūpė ant kėdės. Jis — priešais. Apvalūs bronziniai keliai prasiskyrė, krūpčioja, tartum dygėdamiesi, kad reikia turėti reikalų su kartūnu. Šlaunys neramiai juda po raudonomis erškėtrožėmis. Būtų pasisiuvusi vasarai šilkinę, bet dabar visą algą reikės atiduoti motinai.. „Och, och, ponas Adomai..." Nusigręžė, užsikniaubė ant kėdės atlošo. Pečiai trūkčioja, suknelė lipa aukštyn, atidengdama rausvas šlaunis.

Adomas užsimerkė. „Kiek tada jai buvo metų? Turbūt septyniolika. Taip, ji, rodos, šešeriais už mane jaunesnė. Vadinasi, trisdešimt devintųjų rudenį, per kūlimo talką..."

...Ji stovėjo ant baigiamos kulti šalinės krašto, o jis žemai, beveik liesdamas kakta jos basų kojų pirštus. Buvo daug dulkių, triukšmo, žvėriškas kuliamosios staugimas. Ir pašėlęs skersvėjis. Jos suknelė blaškėsi tartum suplėšyta vėliava aplink stiebą, o jis begėdiškai žiūrėjo, atvertęs galvą, ir kvailai juokėsi. Ir ji žiūrėjo į jį. Įžūliai, iššaukiamai, o kartu žadamai, kaip gali tik nepatyrusi mergaitė, kuri dar nesupranta, ką daro. Šiandien jam aišku, kad klydo — ji žinojo, ką daro,— tačiau tada kažkoks velnias atėmė protą. Jis pašoko aukštyn kaip vaikystėje, kai norėdavo nuskinti labiau prinokusį obuolį, ir sugriebė Migratą per pakinklius. Toji griuvo kaip ilga jam į glėbį, nutrenkdama savo svoriu nuo kojų. O vyrai, labai paslaugūs tokiais atvejais, užvertė ant viršaus porą šakių šiaudų, po kuriais prasidėdavo tai, kas būdavo užbaigiama kūgiuose, grįžtant namo po pabaigtuvių. Jis laikė ją glėbyje — karštą, kvepiančią pelynu,— pasiruošęs sutikti didžiausią pasipriešinimą, tačiau vietoj to pajuto apie kaklą apsivejant karštas lipnias rankas. „Ponas raštininke, och, ponas raštininke..." Ir tas jos šnibždesys, panašus į gyvatės šnypštimą, o labiausiai tie idiotiški žodžiai galutinai užmušė jį. Jis paleido Migratą ir vėliau niekada nepagalvodavo apie ją kaip apie moterį. O jeigu kartais susitikdavo, tai prisi-

mindavo prakaituotas, pienių pūkeliais aplipusias blauzdas, gal dar aukščiau, ir jam pasidarydavo nesmagu.

...Adomas atidarė duris, grįžo prie Migratos ir atsuko ją su visa kėde, veidu į koridorių.

„Man laikas išeiti, draugeli".

— Kažkas skambina,— sukluso Milda.

— Tegu. Mudu miegame.

— Nepakenčiu, kai už durų baladojasi žmogus, o tu sėdi kambaryje ir vaidini, kad nieko nėra namie.

— Reikėjo tam žmogui ateiti patogiu laiku,— Adomas krimstelėjo Mildai į nuogą petį.— Sakysim, po pietų arba rytoj.

— Nebūk pašėlęs! Ateis tavęs ieškoti.

— Kas? Tamsta juokaujate, mieloji panele! Mano vachmistras ponas Bugenis būtų laimingas, jei aš iš viso nesimaišyčiau policijoje — be manęs ten jie kur kas geriau susitvarko.

Vėl sučerškė skambutis. Ilgiau ir atkakliau.

— Vis dėlto eisiu pažiūrėti. Ką žinai, gal svarbus reikalas,— kol Adomas susigriebė, Milda persirito per jį ir, užsimetusi chalatą, nubėgo prie durų.

— Kiaunė...— nepatenkintas sumurmėjo jis.

Po kelių minučių ji grįžo.

— Tavo kambario šeimininkė. Tave šaukia į komendantūrą.

— Girdėjau. Ne boba — gaisrinės sirena. Visą gatvę sukėlė ant kojų.

— Kelkis! — Milda nutraukė nuo kėdės atlošo Adomo kelnes ir sviedė jam ant galvos.

— Kur belįstum, visur tave atras,— nusiskundė, ropšdamasis iš lovos, tačiau nesijautė nepatogiai, kaip būdavo anksčiau, kai kas nors leisdavo suprasti, kad žino apie jo santykius su Milda.

— Aš tuoj paruošiu pusryčius.

— Nesiskubink. Ponas komendantas turi gražaus laiko — palauks. Tegu nemano, kad mes kurtų veislės: švilpterėjo, ir lekiame liežuvius iškorę.

III

Ponas Rudolfas Ropas buvo gryniausias memelenderis. Jo proseneliai apsigyveno Klaipėdos krašte dar tais laikais, kai vadinosi Ropėmis; tada senose lietuviškose žemėse tarp Nemuno žiočių ir Priegliaus jau tvirtai stovėjo Ruro plienu kaustytas kolonisto batas. Ropės mylėjo savo katalikiškąjį tikėjimą, kalbą, žemę, deja, jų nugarkaulis neįstengė atlaikyti kolonistų kultūros spaudimo. Nežinia kieno laimei jis turėjo vieną ypatybę, nebūdingą Vytauto Didžiojo laikų žemaičio nugarkauliui: buvo lankstus, bet nekietas. Rudolfo seneliai be ypatingų sunkumų išsižadėjo katalikybės, kaip kadaise jų protėviai pagoniškų dievų, ir ėmė išpažinti reformatorių Martyną Liuterį, o tėvai jau gėdydavosi viešai kalbėti lietuviškai ir, norėdami, kad jų vaikai labiau priartėtų prie išrinktosios visuomenės — vokiečių, leido juos į vokišką mokyklą. Čia išaiškėjo, kad Ropės pavardėje raidė „ė" visiškai nereikalinga. Dokumentuose buvo padaryta maža operacija, ir mažlietuvis Ropė tapo didvokiečiu Ropp. Jis nebekalbėjo lietuviškai, nors ir mokėjo, o kai atėjo laikas sukurti šeimą, vedė grynakrauję vokietę; su jos pagalba tikėjosi pradėti naują giminę, kurios ainiams neteks raudonuoti dėl savo protėvių kilmės.

Trisdešimt trečiais metais, Hitleriui atėjus į valdžią, Rudolfas Ropas, smulkus freištato valdininkėlis, ėmė darytis stambiu politiniu veikėju: jis — vieno vietos nacių skyriaus vadovas, lietuvių bei žydų pogromų organizatorius, karštas mitinguotojas, reikalaujantis išgainioti lietuvišką direktoriją ir prijungti Klaipėdos kraštą prie Trečiojo reicho,— kaip ir buvo padaryta po penkerių metų. Rudolfas Ropas galėjo jaustis visiškai laimingas, tuo labiau kad augino trejetą vaikučių, kurie jau gyvens fiurerio pažadėtame tūkstantmečio Reicho rojuje; deja... jo nosis buvo ne taip išlenkta (galiukas užsirietęs aukštyn) ir plaukai ne šviesūs, kaip idealaus germano, bet juodi, ir akys žalios, o ne mėlynos, nors kaukolės išmatavimai neginčytinai rodė, kad jo esama arijo.

Kai Adomas atėjo į komendantūrą (buvęs partijos apskrities komiteto namas), Ropas karštligiškai darbavosi prie savo užrašų knygutės: neseniai buvo antrą kartą perskaitęs

„Mein Kampf", ir jo galvoje po kelis kartus per dieną kildavo įdomiausių minčių, kurias kruopščiai užsirašinėdavo, kad galėtų pats idėjiškai tobulintis ir apšviesti savo bendradarbių protus. Tokiais atvejais jis būdavo nusiteikęs filosofiškai ir leisdavo sau daugiau intymumo, negu reikalauja tarnybinė drausmė.

— Liabai malionu,— kreipėsi į Adomą mažlietuvių tarme, paduodamas jam šakotą plaštaką ir kitos rankos mostu paprašydamas sėstis.

— Jūs kalbate lietuviškai? — nustebo Adomas.

— Ja, ja. Ein bischen.[1] Mes, vokiečiai, nesigėdime nieko, kas naudinga tėvynei.

— Jūs turbūt kilimo klaipėdietis? Aš esu buvęs Klaipėdos krašte. Su gimnazistų ekskursija. Ten beveik visi lietuviai moka vokiškai,— atsakė Adomas, pajutęs simpatiją komendantui.

— Aber nicht alle Deutsche verstehen Litauisch,[2]— atrėmė Ropas, prieštaraudamas pats sau.

— Ja, natürlich,[3]— sutiko Adomas. — Vokiečių gimnazijoje nedėsto lietuvių kalbos, o mes vokiškai pradedame mokytis nuo pirmos klasės. „Ir nė velnio neišmokstame",— piktai pagalvojo jis.

Ropas pažvelgė pro paauksuotų akinių viršų į Adomą; intuicija visada jį laiku įspėdavo, kai kildavo pavojus prarasti distanciją tarp savęs ir pavaldinio, ir tada jame automatiškai įsijungdavo atitinkami reguliatoriai, atstatą jausmų ir proto pusiausvyrą.

— Mokyklas palikime vaikams,— pasakė, ūmai pagriežtėjęs, sklaidydamas savo užrašų knygutę.— Naujosios Europos likimas sprendžiamas ne klasėje, o karo lauke, Herr Polizmeister.

Adomo lūpose išblėso beįsigaunanti šypsena. Jis mechaniškai linktelėjo galva.

— Apskaičiuota: iki šiol bolševikų kariuomenė neteko apie pusantro milijono vyrų. Paimtas Vitebskas, Smolens-

---

[1] Taip, taip. Truputį *(vok.)*.
[2] Bet ne visi vokiečiai supranta lietuviškai *(vok.)*.
[3] Taip, žinoma *(vok.)*.

kas, supamas Peterburgas. Vokiečių nuostoliai juokingai menki. Rugpjūčio viduryje būsime Maskvoje. Pasaulio istorija nežino tokio masto pergalių!

— Ja, das ist wunderbar,[1] — pritarė Adomas, nors mažai ką suprato: komendantas kalbėjo greitai, pusiau prarydamas žodžius.

— Vokietija pašaukta atlikti istorinę misiją. Mes, vokiečiai, kuriame ir kitiems padėsime sukurti naują tvarką, kurioje viešpataus pilnavertis žmogus, atlaikęs atrankos konkurenciją. Mes sunaikinsime supuvusią plutokratų demokratiją ir slavų padugnių diktatūrą ir jų vietoj pastatysime asmenybę, nes „ne masė ir ne dauguma išranda ir mąsto, bet visada tik atskiras žmogus, asmuo", kaip moko fiureris. „Pačiame kūrinyje — ar jis būtų materialinis, ar intelektualinis, minčių pasaulio srities,— vertingiausias pats kūrėjas kaip asmenybė".

— Ja, ja,— linkčiojo Adomas.

Ropas paspaudė mygtuką.

Įėjo kareivis.

— Vertėją!

Vertėjas buvo žilas vyras, vilkėjo dailią civilinę eilutę ir kalbėjo su žemaitišku akcentu.

Ropas pakartojo savo monologą ir, kol vertėjas vertė, atidžiai stebėjo Adomą, kuriam darėsi nejauku nuo sunkaus neįskaitomo komendanto žvilgsnio.

— Man suprantama jūsų politika...

— ...ir ideologija.

— Taip. Lietuviai niekada nepamirš, kam turi būti dėkingi už tai, kad vėl plevėsuoja valstybinė vėliava ir nepersekiojami galime giedoti savo tautos himną, ponas komendante.

— Nežinau...— Ropas atsistojo.— Bent aš tuo neįsitikinęs. Mane pasiekia žinios, kad vietos gyventojų nuotaikos vokiečių kareivių atžvilgiu ne tokios, kokios buvo pirmomis dienomis po išvadavimo. Gėlės, kuriomis užvertėt mūsų armiją, peržengus sieną, seniai nuvyto, o naujų niekas nebepaskina. Vokiečių kareiviai valgo lietuviškus lašinius ir

[1] Taip, tai nuostabu *(vok.)*.

kiaušinius, bet veltui to jiems niekas neduoda: turi išsikeisti iš ūkininkų už tabaką ir cigaretes. Jūsų merginos žavingos, mielos akiai, tačiau jos kažkodėl nepastebi, kad fiurerio armija susideda iš sveikų vyrų, kurių normaliam gyvenimui palaikyti neužtenka vien sočiai pavalgyti... Norint pakelti kareivio moralę iki maksimumo, reikia sudaryti jam tokias sąlygas, kad jaustųsi kaip namie. Deja, deja...— Ropas apėjo aplink stalą, pečiu vos neužkliudydamas Adomo. Jis buvo lieknas, vidutinio ūgio vyras, stengėsi laikytis kaip tikras vokietis, tačiau ir jo judesiuose, ir kalboje buvo jaučiama tam tikra žemaitiško nerangumo dozė. Stabtelėjęs ties Hitlerio portretu, kabančiu ant šoninės kabineto sienos, kelias akimirkas pastovėjo, pagarbiai susikaupęs, kaip prieš altorių, ir vėl atsisėdo.— Aš nesiruošiu iš jūsų iškepti agitatoriaus, ponas Vainorai, kaip čia su jūsiškiais darė bolševikai, bet privalote pasistengti, kad gyventojai suprastų, kam yra skolingi už laisvę.

Adomas klausėsi, nusukęs akis į šoną, nepritarė komendantui, bet linksėjo galva:

— Suprantama, aišku... Ja, ja...

— Vokietija turi gauti gramas į gramą visus žemės ūkio produktus pagal valstybinį prievolių planą. Įspėkite ūkininkus, kad kiekvienas, kuris paliks ant ražienų bent glėbelį javų, bus atiduotas karo lauko teismui. Jūsų žemė turi išauginti prie vokiečių ne mažesnį derlių, kaip prie Smetonos. Jeigu ūkininkai sabotuos, jums teks atsakyti, ponas policijos viršininke.

— Man? — Adomas paniuro.— Aš galiu atsakyti tik už savo veiksmus ir iš anksto užtikrinti tamstą, ponas komendante, kad pats nesiruošiu sabotuoti. O dėl gyventojų, tai viskas priklausys nuo tolimesnių aplinkybių. Bolševikus Lietuvos žemėje irgi pasitiko su gėlėmis, o palydėjo kulkomis...

Ropas krūptelėjo ir klausiamai sužiuro į Adomą.

— Bolševikai netesėjo tautai duotų pažadų,— kalbėjo jisai toliau, slopindamas kylantį susierzinimą.— Mūsų žmonės labai gerai prisimena, kas buvo kalbama per radiją iš Vokietijos. Jei norite, galiu žodis žodin pakartoti vieną vietą iš Lietuvos laikinosios vyriausybės atsišaukimo į tautą: „Norime būti nepriklausomi, pasiryžę aukotis ir viską ati-

duoti Lietuvai". Tai buvo pasakyta prieš tris savaites. Tauta galvoja, kad metas įsikūnyti tiems žodžiams; o kai šitaip nėra, žmonės pradeda nebetikėti nei vokiečiais, nei mumis.

Kol Adomas kalbėjo, Ropas nervingai gniaužė trumpus storus pirštus. Paskui pasigręžė su visa kėde veidu į vertėją, sėdintį gale stalo.

— Keista tauta! — į Adomą atsuktas skruostas trūkčiojo.— Būkite tokie geri, dovanokit mums nepriklausomybę... Kaip kokias panešiotas kelnes ar moteriškų kojinių porą... Vilsonas aštuonioliktaisiais parodė gerą širdį; bet dovanotas daiktas nebrangus. Suomiai kaip vienas sukyla ginti savo žemės, o jūs patys atkišate rankas, dėkojate, kad uždėjo antrankius. Ne, ponas policijos viršininke, nepriklausomybės negalima priimti kaip išmaldos, ją reikia iškovoti!

— Vilsono deklaracija būtų palikusi tuščiu popiergaliu, jeigu mūsų tėvai nebūtų parėmę jos ginklu. Brolių kapuose guli tūkstančiai lietuvių. O apie keturiasdešimtuosius metus... verčiau nekalbėkime. Tamsta pats gerai žinote, kad tikri lietuviai nedėkojo už antrankius.

— Kam jūs man tai kalbate? — Ropas pro akinių viršų su panieka pažvelgė į Adomą.— Mudu ne prie diplomatinio derybų stalo. Aš pakviečiau jus, norėdamas įspėti, kad imtumėtės priemonių išvengti galimiems nemalonumams. O jūs, užuot blaiviai vertinęs padėtį, pradedate fantazuoti.

— Tai ne fantazija, o išvada iš faktų,— Adomas norėjo pakilti ir išeiti: įžeidžiantis komendanto elgesys jį siutino.— Tauta tikėjosi laisvės ir, jeigu vietoj jos gaus... Atsiprašau, ponas komendante, bet kas ją tada įtikins, kad taip, o ne kitaip turi būti?

— Kulkos! — Ropo akiniai šaltai blykstelėjo.— Mes turime jų pakankamai, ponas policijos viršininke.

— Kulkų? — nesąmoningai sumurmėjo Adomas.

— Kas ne su mumis, tas su bolševikais. Trečio kelio negali būti. Mes, vokiečiai, pašaukti atlikti istorinę misiją — apvalyti pasaulį nuo nevertingų žmonių ir pradėti antžmogio erą. Jūs žinote, ką fiureris pasakė savo knygoje „Mein Kampf"? Arijų rasė, kaip vertingiausia žmonijos dalis, turi palaidoti po senosios civilizacijos griuvėsiais visas nepilnavertes rases. Tie lietuviai, kurių nesugadino slaviš-

kas arba žydiškas kraujas, priklauso arijams ir galės įsilieti į didžiąją vokiečių tautą, priimti jos kultūrą, naudotis vokiškos civilizacijos gėrybėmis.

— Arba, atvirai kalbant, jie taps vokiečiais,— niūriai pastebėjo Adomas.

— Taip, kurie bus to verti,— Ropas atlaidžiai palingavo galva.— Mažos, atsilikusios tautelės žmonėms tai laimė. Turėtumėte būti amžinai dėkingi likimui už savo vaikų ir anūkų ateitį.

Adomas kietai sugniaužė kumščius. Jautė, kaip nagai sminga į delnus.

— Dėkoju už atvirumą, — jis atsistojo. — Iki šiol mes kai ką kitaip įsivaizdavome.

— Aš pasakiau daugiau, negu derėjo,— komendantas pakilo nuo kėdės ir ištiesė Adomui ranką.— Mėgstu lošti su protingais partneriais atviromis kortomis. Herr Polizmeister. Heil Hitler!

— Heil...— burbtelėjo Adomas.

IV

Adomo kabinetas buvo antrame aukšte. Jis kopė koja už kojos girgždančiais laiptais, laikydamasis siūbuojančių turėklų, kurie cypė nuo mažiausio prisilietimo, ir nuo tų garsų, sumišusių su nevėdintų kareivinių kvapu, darėsi bloga. „Istorija nežino pavyzdžio, kad viena tauta būtų šiaip sau, iš geros širdies, išvadavusi kitą tautą..." Gediminas teisus. Bet ką mes čia galėjome padaryti? Bugenis pasakytų: „Norime ar nenorime, vis tiek įvyks tai, kas turi įvykti, tamsta viršininke; Juozas Bugenis nepasuks istorijos rato nei pirmyn, nei atgal; daugiausia, ką jis gali, tai pasisaugoti, kad tas ratas jo paties nesutriuškintų..." Pjaunamo veršio filosofija... Ne, ponas komendante! Kol kas mes šeimininkai savo žemėje, o jūs tik svečiai, ir mes pasistengsime tai įrodyti!"

Adomas nepabarbenęs paspaudė rankeną ir įėjo į kabinetą, kuriame kaip paprastai, kai nebūdavo viršininko, sėdėjo vachmistras Bugenis.

Tai buvo pilkas liesas žmogelis, savo išvaizda niekam nekrintąs į akis, tačiau labai energingas, kandus, kariškos laikysenos, kurią parsinešė iš smetoninės kariuomenės kartu su liktinio puskarininkio laipsniu. Prieš keturiasdešimtųjų metų įvykius jis dirbo miesto savivaldybėje, bet nauja valdžia pavarė, ir teko eiti prie plento statybos skaldyti akmenų.

Adomui įėjus, Bugenis pašoko nuo kėdės ir atraportavo. Jis liguistai laikėsi kariškos drausmės ir kartais dėl to pasirodydavo juokingas.

— Kaip išsimiegojome, ponas viršininke? — paklausė po oficialiosios dalies.— Vakar tamstą matėme „Trijuose milžinuose" kaip dūmelį.

— Kas tau darbo. Visi mes pasigeriame.

— Tik jau ne taip, tik jau ne taip, ponas vade. Abu su Džiugu buvote šiltutėliai kaip virtiniai po pagalviu.

— Koks velnias tave nešioja po restoranus, jei toks šventas...

— Matai, jis nieko nebeprisimena! — Bugenis apsisuko, nuėjo prie durų, vėl grįžo. Jis malėsi po kambarį kaip bičių užpultas, ir nepažįstančiam jo galėjo atrodyti, kad Bugenis iki kraštutinumo susijaudinęs.— Ropas liepė tamstą surasti, ponas vade, ir pasakyti, kad šiandien devyniomis būtum komendantūroje. Dabar jau vienuolikta. Vokiečiai mėgsta punktualumą.

— Koks jis vokietis...

— Tai kas gi?

„Nutautėjęs žemaitiškas paršas..." Adomas tingiai atsisėdo. Kėdė tebebuvo šilta, ir jam vėl pasidarė bloga, kaip lipant laiptais. „Prakeiktos pagirios".

— Atvesk Puplesį, — paliepė, nepasukdamas galvos.— Ir Žakaitį,— pridūrė, truputį pagalvojęs.

Bùgenis sumušė kulnais, bet nepajudėjo iš vietos.

— Kas, po velnių, neaišku? — supyko Adomas.— Įsakau atvesti suimtuosius Matą Puplesį ir Petrą Žakaitį!

— Klausau, tamsta viršininke! Atvesti Matą Puplesį ir Petrą Žakaitį! — Bugenis kariškai pasitempė ir, apsisukęs ant vieno kulno, iššygiavo iš kambario.

Adomas palydėjo jį priešišku žvilgsniu: nemėgo Bugenio dėl įvairių priežasčių, o labiausiai dėl to, kad negalėjo

nustatyti, kur tame žmoguje riba tarp nuoširdumo ir vaidybos.

„Gal reikėjo pasitarti su juo?"

„— Kaip manai, Juozai, kur vokiečiai dės tuos, kurių kaukolės sukaltos ne pagal nustatytus standartus?

— Cha cha! Tokiems jau užkabinome geltonas žvaigždes, tamsta viršininke. Greitai suvarysime į getus ir priversime dirbti tautai naudingą darbą.

— O tu esi tikras, kad tavo kaukolė atitinka visus išmatavimus?

— Spjaunu ant jų! Aš ne iš tų kvailių, kurie suka galvą dėl rytojaus, manydami, kad niekada nemirs. Juozas Bugenis — paprastas mirtingasis, tamsta viršininke. Šiandien jis yra, rytoj gali nebūti, todėl pripažįsta tik šią dieną. Gyvenimo prasmė? Jeigu suspėsi, kol nusileis tavo saulė, perkrimsti gerkles tiems, kurie tau duobę kasė, tai prasmingesnio gyvenimo nė nenorėk, ponas viršininke".

„Sako, reikia žmogui proto, gabumų, o čia, pasirodo, svarbiausia — dantys!"

Adomas sunkiai atsistojo ir priėjo prie lango. Turgavietės aikštė buvo pilna vežimų ir žmonių. Pro atdarą orlaidę karštas priešpiečių vėjas košė aštrų šlapimo kvapą ir turgaus ūžesio garsus.

„Žmonės... Viena kalba, tauta, tėvynė, kurią mokėmės mylėti nuo kūdikystės. Kiek jų susirinks į šį turgų po kokių dešimties metų? Pusė? Trečdalis? O gal dar mažiau — žiūrint, kaip uoliai mes naudosimės pono komendanto pasiūlytomis kulkomis..."

Jis vėl prisiminė sapną ir tą naktį, kai padarė tai, ko, giliu jo įsitikinimu, nebuvo galima išvengti. Tiktai dabar nematė lakūno, o jautė jį — bejėgį sudribusį kūną, kaip molio luitas slegiantį pečius. („Kažin, ar Jėzus Kristus sunkiau nešė kryžių?") Svetima širdis — sužeisto paukščio sparnas — daužėsi į nugarą; Adomui atrodė, kad tai atsišaukia jo paties širdies aidas, ir jis stebėjosi, kodėl taip yra, nes jie ne kalnuose ar miške, o minkštoje, šienu kvepiančioje tamsoje. Jo žingsniai irgi buvo minkšti, klampūs kaip nesusigulėjęs kūgis, tačiau jam vaidenosi, kad po kojomis dunda žemė (jis neina kaip žmogus, o spardo būgną,

po velnių!), nuo triukšmo tuoj sukils visas kaimas, subėgs žmonės... Jau, jau girdėti jų žingsniai už durų!..

Įvedė suimtuosius.

Adomas drebančia ranka nusišluostė išprakaitavusią kaktą.

V

Bugenis pastūmė suimtuosius į kambario vidurį, įsakydamas atsistoti „ramiai".

Adomas išsiėmė pistoletą iš makšties ir pasidėjo ant stalo.

— Tu laisvas, Juozai.

— Aš?! — Bugenis nustebęs išsprogino akis.

Adomas linktelėjo.

— Sėskitės,— tarė jis suimtiesiems, kai Bugenis įsižeidęs išėjo.

Puplesis žengtelėjo link rašomojo stalo.

Adomas uždėjo ranką ant pistoleto.

— Ten,— parodė galva į priešinę sieną, kur irgi buvo pastatyta pora kėdžių.

Suimtieji atsisėdo. Puplesis ramiai, laisvai, tartum namie ant savo kėdutės pančiams sukti, Žakaitis — nedrąsiai, lyg abejodamas, ar teisingai išgirdo. Abu vyrai buvo apžėlę tirštomis barzdomis; jų drabužiai buvo suplėšyti, purvini, ištraukytomis sagomis ir skleidė nemalonų kvapą, koks atsiranda, kai žmogus vos ne mėnesį išbūna ankštame rūsyje nesiprausęs, nekeitęs baltinių, ten pat maitinęsis ir atlikinėjęs gamtos reikalus. Ant išpurtusių, pradedančių atbukti veidų buvo matyti neužgijusių žaizdų pėdsakai — Bugenis su savo vyrukais gerokai pasidarbavo — ir šviežia mėlynė Puplesio paakyje.

Žakaitis vilkėjo milicininko uniformą, su kuria pasitraukė, galvodamas žūti arba grįžti nugalėtoju. Tačiau, jau pirmojo bandymo neišlaikęs, grįžo kaip išdavikas. Jis sėdėjo kažkaip persimetęs, palenkęs į šoną didelę pailgą galvą, tartum jos nenulaikytų ilgas kaklas, ir atrodė, kad jo sprandas kreivas. Matas Puplesis šalia jo buvo panašus į neproporcingai sudėtą neūžaugą: visu trečdaliu žemesnio ūgio,

tačiau žymiai platesnių pečių, kuriuose glūdėjo neeilinė jėga, toli pralenkianti tokių išmatavimų vyrą. Lauksodiečiai jį pravardžiavo Cedronu, mat pasigėręs mėgo giedoti šventąsias giesmes, ypač vieną dvieilį iš „Kalvarijų": „Velk per upę, velk per upę, velk per upę Cedrono mūsų mieliausią poną". Apskritai tai buvo sąmojingas žmogus, pilnas netašyto valstietiško humoro ir cirkininko gabumų. Sukirtęs lažybų, jis galėjo išgerti su alumi dvidešimt kiaušinių, užsikąsti stiklais su vinimis, paskui atsigulti vidury kiemo po daržinės durimis, per kurias pervažiuodavo vežimas, prisėdęs kaimynų. Puplesiai turėjo šešetą vaikų, kurių vyriausiai, Miglai Daratai, buvo devyniolika, o mažiausiam, Gediminui Jonui, ketveri metai. Kiek Mataušas Puplesis buvo užkietėjęs bedievis, tiek jo žmona Teresė — religinga; tačiau dėl to šeimoje nekildavo ypatingų nesutarimų, nors širdyje abudu niekino vienas kitą, manydami, kad didesnio kvailio (ar kvailės) su žiburiu nesurasi visame Kraštupėnų valsčiuje. Gimus vaikui, Puplesis pats parinkdavo vardą, ir būtinai pagonišką, bet kai reikėdavo krikštyti, Puplesienė pastatydavo šerį, ir į bažnyčios knygas kūdikis būdavo įrašomas dviem vardais, prie bedieviško prikergiant krikščionišką. Pirmuosius metus kiekvienas atkakliai šaukdavo naujagimį savo parinktu vardu, tačiau, pamatę, kad nė viena pusė nenusileidžia, prieidavo abiem priimtiną sprendimą — pradėdavo vadinti dviem vardais. Lauksodiečiams, nelinkusiems į daugžodžiavimą, žinoma, tai nelipo prie širdies. Visada atsirasdavo dantingas kaimo kalbininkas, kuris, sumaniai apkapojęs skiemenis, abudu vardus taip suliedavo į vieną, kad naujas darinys beregint prigydavo visoje apylinkėje. Tokiu būdu iš Miglos Daratos buvo padaryta Migrata, iš Kęstučio Kazimiero — Kęstumieras, o Gediminas Jonas tapo Gedjonu.

Adomas tylėdamas žiūrėjo į suimtuosius. „Galėjo jų nebūti, kaip ir tų aštuoniolikos, kuriuos Bugenis su savo vyrais paklojo birželio dvidešimt septintą".

— Galėjome seniai jus sušaudyti,— tarė jis.— Nusipelnėte: už tėvynės išdavimą — aukščiausia bausmė. Nereikia nė teismo. Bet aš manau, kad įstatymas protingesnis už pykčio aptemdytą sąmonę. Todėl reikėtų jus atiduoti vokiečių politinei policijai. Ten paaiškėtų, ar pats, Žakaiti,

giriesi ir pini kažkokias pinkles, ar tikrai nudėjai Marių Nemunį. O tu, Puplesi, ten pasidarytum kaip šilkinis, sužinotume, kiek pasistengei savo apylinkės labui, ir apskritai — ar didesni už tave ponai kalti, ar ir pats prisidėjai, kad Gulbinai išbildėjo į Rytus.

Žakaitis neramiai sukrutėjo. Apvaliose akyse blykstelėjo viltis.

— Ponas Vainorai... viršininke... Aš tikrai... pasiruošęs darbais įrodyti...— sumikčiojo, bandydamas atsistoti.

Puplesis atsuko Žakaičiui nugarą ir vėl sustingo. Sunkios didelės rankos gulėjo ant kelių lyg rūkyto kumpio gabalai.

— O pats, Puplesi, ką galvoji? — paklausė Adomas.

— Aš? — Puplesis net nekrustelėjo, net nepažvelgė į Adomą.— Negi svarbu katinui, ką pelė galvoja?

— Negudrauk, seni. Noriu pakalbėti su tavimi kaip žmogus.

— Jei kaip žmogus, tai pasakysiu, kad prisiminiau vieną gražią vasaros dieną, kai pjoviau pas tavo tėvą dobilus. Tada tu buvai kokių šešerių metų varlėkas. Pasitaikė taip, kad užėjau užmigusį kiškį ir netyčia šmaukštelėjau dalgiu per paskutines kojas. Nuėmiau abi iki kelių. Tu tada apkūlei mane — buvai geras peštukas, nėra ko sakyti,— o paskui žliumbei, kiškį apsikabinęs. Jautrūs buvome...

— Graudini? — Adomas rūsčiai pažvelgė į Puplesį; betgi balse pykčio nebuvo.— O pačiam, kaip matau, negraudu. Išdavei savo tautą, susidėjai su priešais, padėjai svetimiesiems apiplėšinėti savus ir postringauji sau ramiai apie kiškio kojas.

— Aš vykdžiau savo valdžios įsakymus, kaip tu vykdai savo...

Adomas paraudo.

— Vykdei?! Tu jiems tarnavai! — piktai sušuko jis.— Dėkok dievui, kad esi kvailas juokdarys. Kitaip seniai būtum pakištas po velėna.

Puplesis nieko neatsakė.

— Baigi amžių pragyventi, o negali suprasti, kvailas seni, kad avys turi būti viename garde su avimis, karvės su

karvėmis, nei vienų, nei kitų negalima maišyti su vilkais,— jau švelniau kalbėjo Adomas.— Mes — maža tauta, gyvename tarp dviejų didelių kaip grūdų žiupsnis tarp girnų. Turime būti plieniniai, kad nesutrintų. Mūsų jėga — vienybė. Rusai primetė mums klasių kovą, kurstė brolį prieš brolį, kad išsiskerstume: tada jiems būtų buvę lengviau valdyti. Kai kas („sakysim, ponas komendantas..") ir šiandien norėtų varyti panašią politiką, tik, žinoma, iš kito galo, bet mes neleisim! Taip, mes neleisim... Laikinoji Lietuvos vyriausybė savo žodyje į tautą aiškiai pasisakė šiuo klausimu: tokią prabangą — tarpusavio pjautynes — gali sau leisti tik šimtamilijoninės tautos, o mums brangus kiekvienas žmogus. Mes norime visus paklydusius grąžinti savo tautai; žinoma, jeigu jie nėra aiškūs priešai, sugeba įvertinti mūsų gerą valią ir pasiryžę tai įrodyti...

— Aš pasiryžęs! Aš jau sakiau, ponas viršininke, kad pasiryžęs!..— pašoko Žakaitis.— Ar būčiau tarnavęs toj milicijoj, padėjęs dalyti žemę? Prikalbėjo, sukurstė... Aklas buvau!

— Jei vokiečiai nebūtų atkirtę kelio, kažin, ar būtum praregėjęs,— geliančiai nusišypsojo Adomas.— Bet tiek to. Matau, rimtai gailiesi, nors kai ką gal ir meluoji kaip šuva. Kuprotas esi, bet jaunas, laikas ištiesins. Nori tarnauti policijoj?

Žakaitis stovėjo nudelbęs galvą. Šeriuotas veidas keistai trūkčiojo.

— Galiu... visaip galiu, ponas viršininke...— sukūkčiojo. Jo kojos ėmė linkti per kelius, ir pamažu, tartum nematomos rankos prilaikomas už apykaklės, suklupo šalia kėdės.

— Stokis, po velnių! — sušuko Adomas, ūmai įsiutęs.— Mazgotė! Mums reikia vyrų, ne bobų!

Žakaitis pašoko.

— Eik lauk! Girdi? — Adomas uždėjo ranką ant pistoleto.— Surask budintį ir pakviesk čia.

Žakaitis skersas, lyg ne savo akimis dairydamasis į šonus, išslinko iš kabineto.

— Matai, kokie jūsų valdžios tvirtintojai, draugeli,— tarė Puplesiui, kuris sėdėjo tarsi iš akmens ištašytas; tik kampuotoje kaktoje bliksinčios akys rodė, kad po surembėjusia

stuobrio žieve esama gyvo žmogaus.— Tokių, kaip Žakaitis, Lietuvoj tūkstančiai. Ką tu į tai gali atsakyti?

Negyva žievė sujudėjo, ir atgijusiame veide pasirodė kažkas panašu į šypseną. Su tokia išraiška Puplesis kramtydavo stiklus.

— Mandriau nepasakysi, kaip yra, ponas viršininke. Žakaitis neseniai vedęs jauną žmoną, pats jaunas, medaus mėnuo vyrui, taip sakant, gal ir verta dėl to išversti kailį, o aš už savo senę negaliu tokios kainos duoti.

Adomas įsikišo pistoletą į dėklą.

— Tai gal vaikai šio to verti?

Puplesis krūptelėjo, bet atkakliai tebežiūrėjo į Adomą. Ant kelių padėti kumščiai skausmingai trūkčiojo.

— Vaikai užaugs ir be manęs, ponas Vainorai. Kuo sunkiau augs, tuo geriau atsimins, kam skolingi už savo vargą.

— O mes nenorime, kad atsimintų,— Adomas atsistojo. Jam pasidarė linksma.— Keliauk sau sveikas namo rugelių pjauti. Koks tu mums be priešas? Žiogas! Šokinėk nešokinėjęs, karo mašinos nesulaikysi, nors ir pats atsigultum po jos ratais. Gal, manai, bolševikai dar sugrįš?

Puplesis pakraipė galvą: negalėjai suprasti, neigia ar pritaria.

Tuo tarpu triukšmingai atsidarė durys, ir į vidų įėjo Žakaitis, o šiam iš paskos — Bugenis, atkišęs paruoštą šauti pistoletą.

— Tamsta viršininke, tas tipas... aš jį sulaikiau... Kas čia darosi po šimts velnių, ponas viršininke?!

— Žakaitis, man atrodo, nori mūsų naudai padirbėti,— ramiai paaiškino Adomas ir, pasisukęs į Puplesį, pridūrė: — Tau reikės kasdien registruotis policijoje, o vėliau pažiūrėsim. Žakaiti!

Tasai pašoko kaip gyvatę užmynęs.

— Kaune kuriamas toks tautos darbo apsaugos batalionas. Renka savanorius prie kariškų statybų. Gera proga išpirkti savo nusikaltimą prieš tėvynę. Supratai?

— Supratau, ponas viršininke... Išpirksiu...

— Anarchija! — pasipiktino Bugenis.— Tamsta mėtai degančius degtukus į parako statinę, ponas Vainorai!

„Milda bus patenkinta",— ironiškai pagalvojo Adomas.

ketvirtas skyrius

I

Vykdomajame komitete Marius pasakė:

— Organizuojame mažaraščių kursus, draugas mokytojau. Ar negalėtum kas trečią vakarą paaukoti po porą valandų?

Gediminas prisivertė nusišypsoti.

„Buvo laikai, kai vadinomės vardais. Bet šiandien tarp mudviejų sunkus rašomasis stalas ir mergina, kurią abu mylime".

— Jūs dabar viršininkas, galite įsakyti...

— Tarybų valdžia neįsakinėja savo draugams.

Marius trejus metus laisvalaikiu vaikštinėjo su prikeverzotais sąsiuviniais pas Gediminą, kai tasai parvažiuodavo atostogų, ir kiekvieną rudenį laikė eksternu egzaminus į aukštesnę klasę.

Kas beatsitiktų, jis to niekad negalėsiąs pamiršti.

— Ar būtina prie tarybų valdžios turėti kišenėje trijų klasių pažymėjimą, norint užimti valsčiaus vykdomojo komiteto pirmininko vietą? Šiandien madinga nevalyti panagių, vaikščioti be kaklaraiščio, nešvariam, susiglamžiusiam ir vaidinti buržuazijos nuskriaustą proletarą.

— Kiekviena troba turi savo musių, po paibeliais. Ateis laikas, pačios išnyks. Mes jau pasistengsime, draugas mokytojau, kad toks laikas greičiau ateitų.— Mariaus žvilgsnis buvo kietas ir veržlus kaip įtemptas lynas, sunkūs gysloti kumščiai gulėjo ant stalo tartum pasiruošę pulti ir veiksmais įrodyti savo tiesą.

Vėliau Gediminas tokius kumščius pamatė klasėje. Jų buvo daug. Jie gulėjo ant mokyklinių suolų po du kaip nuo kojų nusivarę galvijai juodai nuėstame lauke. Ko jie čia susirinko, tie pagyvenę žmonės raukšlių išvagotais veidais? Tos moterys, kurios iki šiol gimdė ir marino vaikus, sunkiai pasirašydamos savo pavardę? Tie apsamanoję vy-

rai, kurie per dieną plušėjo dirbtuvėse prie staklių arba tampė maišus geležinkelio stotyje? Negi jie mano, kad, pasėdėjus porą valandų mokyklos suole, duona pasidarys skalsesnė?

— Tokiuose metuose... kaip vaikai... Ar ne juokinga, draugas mokytojau? — pasakė vienas žaliūkas, kai Gediminas priėjęs paėmė jo ranką su visu pieštuku ir parodė, kaip teisingai rašomas tas žodis.

Žaliūko kakta žliaugė prakaitas, veidas buvo paraudęs nuo įtempimo. Pailsęs ir nusiminęs jis žiūrėjo į išklišusias raides, galvodamas, kad kiekviena jų sunkesnė už prekinį vagoną, kurių šimtus buvo iškrovęs per savo gyvenimą. Bet jis jau negalėjo trauktis atgal. Kaip katorgininkas akmenis jis ridens raidę prie raidės, sukabinėdamas jas į šimtatonius skiemenis, kol negyvas popierius prabils stebuklinga kalba.

Jį kankino dvasinis alkis.

Gediminas pažvelgė į godžias, vaikiškai susigėdusias akis ir, apimtas keisto nerimo, atsakė:

— Mokytis niekad nejuokinga, bičiuli.

Tada visos galvos, kiek buvo klasėje, atsiplėšė nuo sąsiuvinių ir nukrypo į Gediminą. Visų akyse atsispindėjo ta pati nepasotinamo godumo ir vaikiško susidrovėjimo išraiška.

„Iki šiol nepažinojau žmonių",— nustebęs pagalvojo Gediminas.

Prieš kelias dienas jis buvo kaime. Prie vieškelio basas valstietis drobiniais marškiniais sėjo rugius. Jo žingsnis buvo eiklus, mostai platūs, veidas šventiškai iškilmingas. Kasmet, rudenį ir pavasarį, jis berdavo grūdą į sėklos išsiilgusią dirvą, bet vis į svetimą, o dabar pirmą kartą sėjo savo lauką.

— Čia mano žemė, draugas mokytojau. Antai ant kalniuko kitąmet pastatysiu namą, o prie namo užveisiu sodą. Ar tamsta supranti, ką reiškia turėti savo žemės ir savo namą, kai augini ketvertą vaikų?

— Žinoma, tamstai nebereikės tarnauti pas ūkininkus...

— Ne, tamsta nieko nesupranti,— valstietis pritūpė ir abiem delnais, lyg laimindamas, ėmė glostyti smulkiai su-

purentus dirvos grumstelius.— Žemele, žemele. Numeti jai vieną grūdą, o ji tau atgal dešimt. Jau tikra motina negali būti meilesnė savo sūnui...— tartum maldą šnibždėjo jo lūpos, o akys degė šventu alkiu. Kaip tų, suėjusių į klasę įminti rašyto žodžio paslapties.

Kai valstietis, prisisėmęs sėtuvę, nubrido per dirvą, Gediminas ilgai negalėjo atplėšti pakerėto žvilgsnio nuo vienmarškinės figūros, kuri tolo, leisdama iš abiejų rankų saulėtus grūdų spindulius.

„Tas žmogus galėtų atsiriekti s a v o žemės ir valgyti ją kaip duoną. Jis apkvaišęs iš laimės. Pamatęs jį, pradedi abejoti, ar iki šiol esi sutikęs t i k r a i laimingą žmogų..."

Marius kažkada pasakė — tarp jų tada dar nestovėjo moteris:

— Tauta, tauta. Tavo tauta, Gediminai, padalyta į varovus ir jungo jaučius. Kol nesugrius užtvaros, skiriančios vienus nuo kitų, lietuvis ars lietuviu, o mūsų Lietuvėlė tupinės su terbomis prie svetimų vartų.

Nejaugi bolševikai išjudino tas neįveikiamas užtvaras?

Dairaus aplink ir netikiu akim —
nejaugi būtų kraštas tas,
kuris prailgusiom naktim
širdyje buvo atrastas.

Vėlai vakare, grįžęs po pamokų, Gediminas atsivertė pageltusį aplanką, prikimštą sąsiuvinių. Pasąmonė kuždėjo, kad nedera taip daryti, tai šventvagystė, tuo jis išduoda viską, kuo iki šiol gyveno ir dėl ko gyveno, tačiau prieš akis stovėjo anas vienmarškinis valstietis, leidžiantis iš abiejų rankų grūdų spindulius, ir žmonės, susėdę mokyklos suoluose, ir Gediminas neįstengė pasipriešinti nesuprantamai jėgai, pajungusiai protą ir jausmus. Taip būdavo visada, kai jį pagaudavo dvasinis pakilimas, ir jis, netilpdamas pats savyje, bandydavo išlieti sielą užplūdusį jausmų srautą ant popieriaus.

Eilėraštis jam pasirodė labai vykęs; aplanke jų buvo keli šimtai — dešimties metų literatūriniai bandymai, kurių tik

vienas kitas paskelbtas spaudoje, bet maža buvo tokių, kurie prilygtų paskutiniam eilėraščiui.

„Reikėtų jį pasiūlyti laikraščiui".

Kitą vakarą Gediminas dar kartą perskaitė eilėraštį.

Jis nebeatrodė toks geras.

„Šiaip ar taip, būtų nesmagu, jei draugai jį pamatytų išspausdintą. Nebent slapyvardžiu..."

Netrukus jis sutiko tą žmogų. Rodos, nieko ypatinga, tokių žmonių buvo pilna aplinkui. Gediminas dažnai su jais susidurdavo ir prisiklausydavo įvairių kalbų. Bet tasai žmogus labai priminė aną vienmarškinį valstietį, kuris galėjo atsiriekti savo žemės ir valgyti ją kaip duoną. Jis buvo taip pat su drobiniais marškiniais, basas, įsimylėjęs savo žemę darbo jautis. Kadaise, kai jo vaikai buvo maži, darbo jautis samdė berną su merga, kėlė valanda anksčiau ir gulė valanda vėliau už juos. Jis buvo buožė. Vaikams suaugus, patys apeidavo ūkį. Bet vis vien buvo buožė, nes turėjo daugiau žemės, negu leista įstatymo.

— Tegu jau būtų atėmę tuos kelis hektarus, jeigu toks naujos valdžios parėdymas,— skundėsi Gediminui.— Bet kam kabinti žmogų ant sausos šakos? Buožė, išnaudotojas, susikrovęs turtą iš svetimo prakaito... Juk tą žemę man tėvai paliko, irgi paveldėję iš savo tėvų! Jei tamsta nori žinoti, mano kojos nematydavo jokio apavo, kol užšaldavo, o samdiniai basi iš trobos žingsnio nežengdavo: apauk, mums priklauso! Buvai žmogus, rodos, ir gerbiamas, ir neblogas, o daro iš tavęs baisiausią žvėrį.

Gediminas grįžo namo labai prislėgtas.

„Mariau, ar tavo varovai nepasikeitė vietomis su jaučiais?"

Jis išsiėmė iš aplanko sąsiuvinį ir dar kartą perskaitė aną eilėraštį.

Valstietis drobiniais marškiniais stovėjo dirvoje kaip paminklinis akmuo. Rankos buvo išskėstos, lyg norėtų apkabinti žemę, tačiau iš delnų nebetryško saulėti grūdų spinduliai.

Gediminas išplėšė lapą su eilėraščiu ir sudraskė į smulkius skutelius.

II

Trečio trimestro pradžioje jį iškvietė į partijos miesto komitetą.

Nujautė, kuo tai kvepia: direktorius ne kartą prikišo, kad išsisukinėjąs nuo visuomeninių pareigų, o gimnazijos komsorgas per pedagogų tarybos posėdį atvirai apkaltino jį kenkiant komjaunimo organizacijos autoritetui. Ir dar — paskutiniu metu liaudies švietimo skyriaus nedviprasmiškai buvo priminta griežtai laikytis Švietimo komisariato instrukcijos ir netempti į programą „to idealistinio balasto", kuris nubrauktas nurodymu iš aukščiau.

Į partijos miesto komitetą išėjo labai nejaukiai nusiteikęs, tačiau tvirtai pasiryžęs atremti visus kaltinimus. Vengiau visuomeninių pareigų? Taip, pon... draugas sekretoriau, tokios pareigos, kuriose nematau jokios prasmės, mane varo į pasiutimą. Visi tie susirinkimai, mitingai, šūkavimai iš tribūnų... Lakstymai, organizavimai, perorganizavimai... Kažkoks nesibaigiantis turgus, kuriame kai kas gal daug užprekiauja, tik ne mokytojas. Ir, žinoma, ne mokinys. Juk jisai irgi įtrauktas į tą politinį erzelį, kur viskam užtenka laiko, tik ne pamokoms. Aš manau, kad mokytojo pareiga perduoti savo mokslo žinias mokiniui, o mokinio — jas įsisavinti, bet ne politikuoti, draugas sekretoriau. O kai dėl komjaunimo autoriteto, tai tiesiog nesusipratimas. Kodėl aš turiu rašyti geresnį pažymį komjaunuoliui, jeigu jis blogai mokosi? Ar dėl to, kad komsorgas galėtų pasakyti: „Štai koks sąjunginis jaunimas! Mūsų dienynuose šį trimestrą nėra nė vieno dvejetuko!" Suprantu, tai gali pritraukti daugiau narių į komjaunimo organizaciją, bet jokiu būdu neprisidės prie mokinio žinių bagažo praturtinimo. Aš — sąžiningas mokytojas, draugas sekretoriau. Ir iš čia turbūt išplaukia dar vienas, ne mažiau sunkus kaltinimas, esą aš nesilaikąs komisariato instrukcijos. Iš dalies — taip. Tačiau sutikite, Lietuvos istorijos programa labai apkarpyta, iš jos pašalinta eilė svarbių momentų, kuriuos nutylėjus, iškraipoma istorinė tikrovė. Aš, kaip pedagogas, neturiu teisės klaidinti mokinių, o kaip lietuvis — negaliu ramia sąžine vaikščioti purvinomis kojomis po šventąsias vietas.

Gediminas neturėjo jokių vilčių, kad miesto partijos komitete jį supras (politika lieka politika...), tačiau neabejojo įtikinsiąs draugą Gavėną, jog neturėjęs blogų ketinimų. Bent jau ten nebus jam spjauta į akis, kaip gimnazijos direktorius Umila spjovė: „Tamstos biografija, mokytojau Džiugai, turėtų daugiau įpareigoti. Sesuo ištekėjusi už dvarininko, tėvas savanoris, dar Vyčio kryžiumi apdovanotas, o pats berods universitete buvai neolituanu. Gražus bukietėlis, neužginčysi, che che..." Jis ir neginčijo, tik norėjo, kad jį teisingai suprastų: viskas, ką daro, išplaukia iš tyros širdies, įsitikinimų, čia nėra jokios klastos ar piktos valios; jis nemoka veidmainiauti, tuo labiau prisitaikyti, nes neturi gabumų, charakteringų paviršutiniškai mąstantiems, be principu žmonėms, kurie per vieną valandą moka pakeisti „savo" pažiūras tarsi priepirtyje marškinius, kad, atėjus patogiam laikui, vėl galėtų užsitempti juos — nešvarius, tačiau paskubomis išlygintus — ant lanksčių strėnų. Jis, savo nelaimei, ne toks. Jam visų pirma būtina išguiti iš smegenų ir širdies visa, kuo gyveno, priimti svetimą tiesą kaip savą, neišvengiamą būtinybę, ir tik tada galės atsiklaupti prieš ją ir melstis, kaip iki šiol meldėsi seniesiems dievams. Draugas Gavėnas, žinoma, nepateisins jo, Gedimino, tačiau, kiek teko girdėti iš kitų ir pačiam susidaryti nuomonę, stebint sekretorių, jis išmintingas žmogus, turėtų juk suprasti, kad atviras priešas (jeigu laikysimės bolševikinės formuluotės: „Kas ne su mumis, tas prieš mus") mažiau pavojingas ir labiau gerbtinas, kaip dviveidis draugas, tokiu pasidaręs iš prievartos ar savo bailumo.

Taip psichologiškai pasiruošęs, Gediminas įžengė į sekretoriaus kabinetą, kuriame kadaise šeimininkavo burmistras Beržėnas. Kaip čia viskas pasikeitę! Štai viename kampe kvadratinis stalas su keturiais minkšta oda apmuštais foteliais. Būdavo uždengtas žalia gelumbe, ant jo iki vėlyvo rudens stovėdavo vazelė gyvų gėlių, kurias kas dieną atnešdavo ir pamerkdavo pats burmistras. Dabar stalas uždengtas raudonu audeklu; nykiai tuščias mūšio laukas nukariautoje teritorijoje, o jo viduryje, kaip pergalės ženklas, stiebelis su raudona vėliavėle. Tavo jaukūs namai — jau ne tavo namai. Nuo jų sienų nuplėštos brangios šeimos relikvijos ir sukabinėtos kitos: svetimos valstybės vyrų

portretai, svetimas herbas, svetimi kažkieno žodžiai, išvedžioti baltomis raidėmis ant raudono kaspino per visą sieną. Viskas šalta ir svetima.

Gavėnas, pamatęs įėjusį, pakilo iš už masyvaus ąžuolinio rašomojo stalo ir santūriu rankos mostu paprašė sėstis. Jis buvo vidutinio ūgio, liesokas, pailgo sauso veido, išsišovusiais skruostikauliais. Gana ryškus, įsimenantis portretas, nors negalėjai nusakyti, kokios spalvos jo akys. Apskritai darė malonaus inteligentiško žmogaus įspūdį, tačiau kiek besistengė elgtis laisvai, į jį žiūrint, piršosi mintis, kad šiek tiek jaudinasi ir varžosi, visą laiką jausdamas, jog tai aiškiai pastebima iš šalies.

Keletas bendrų sakinių apie orą, sveikatą, kokie šiaip reikalai. Apgailestavo, kad anksčiau netekę arčiau susipažinti. Gediminas atsakinėjo santūriai, bet nuoširdžiai, laukdamas, kada pasipils priekaištai, tačiau Gavėnas elgėsi taip, tarsi jam būtų įgrisę šitame erdviame kabinete ir būtų pasikvietęs čia svetimą žmogų nuoboduliui išblaškyti.

— Mane kartais stebina kai kurių mūsų inteligentijos sluoksnių santūrumas tarybų valdžios atžvilgiu,— kalbėjo jis.— Aš turiu galvoje žmones, kilusius iš liaudies, blogiausiu atveju susijusius kraujo ryšiais su smulkiąja buržuazija, tačiau fašistų diktatūros laikais stojusius prieš tautininkų režimą. Suprantu, sunku žmogui, praradusiam senus orientyrus, staiga pereiti prie kitų, betgi kaip galima nematyti faktų? Juk tiems, kurie myli savo liaudį,— o toji inteligentijos dalis, apie kurią kalbu, prie Smetonos labai sielojosi dėl lietuvių liaudies likimo,— turėtų būti aišku, kad tarybinė santvarka Lietuvos liaudžiai davė tai, ko jokia santvarka niekad negalėjo ir negalės duoti. Įspėju tamstą, draugas Džiugai, aš — žmogus be tautinių prietarų, bet pasistengsiu pažiūrėti į mūsų laikus akimis žmogaus — inteligento, nenusikračiusio tokių prietarų. Pirmiausia paimkime žemę, pagrindinį liaudies turtą. Mes išdalijome dvarus, kuriuose ponavo kur kas mažesnis nuošimtis lietuvių, negu jų buvo varguomenės tarpe. Ką gali į tai atsakyti tie, kurie Smetonos laikais šaukė, kad lietuvis tebetarnauja svetimam ponui, o šiandien vis dėlto skersakiuoja į tarybų valdžią? Toliau: teisė į darbą, poilsį,

į nemokamą gydymą ir mokslą. Tauta gavo daug, pašėlusiai daug, draugas Džiugai. Tokie yra faktai, ir jų neužginčysi. Man kartais atrodo, kad žmonės, kurie viso to nemato, yra apsėsti kažkokios mums nesuprantamos manijos.

Gavėnas nutilo ir klausiamai sužiuro į Gediminą. „Tai man,— pagalvojo tasai.— Bet kodėl užuolankomis, draugas sekretoriau?"

— Nežinau. Žmogus, matote, keistas padaras. Vieną apipilk nuo galvos iki kojų auksu, ir vis tiek nebus patenkintas, o kito laimei užtenka klajūno lazdos ir atviro dangaus virš galvos. Kiekvienas mūsų savaip maniakas.

— Atsiprašau, tamsta,— Gavėnas nedrąsiai nusišypsojo.— Pagal specialybę aš pogrindininkas profesionalas, nors teko dirbti ir buhalteriu. Taigi tolokai nuo meno srities, todėl sunkiai įkandu alegorijas.

— Manau, kad toji manija, kaip jūs išsireiškėte, vadinama tautine ambicija. Taip, mūsų tauta daug laimėjo iš tarybų valdžios. Bežemiai gavo žemės, darbininkai darbo, teisę į nemokamą gydymą, mokslą ir taip toliau; tačiau tie inteligentai, kurie, tariant jūsų žodžiais, viso to nemato, turbūt mano, kad tauta, įgydama šitas gėrybes, prarado svarbiausią — valstybingumą.

— Atsiprašau, tamsta, turbūt norėjai pasakyti: nepriklausomybę? — atsargiai pastebėjo Gavėnas.

— Galite ir taip suprasti, nes tiedvi sąvokos viena be kitos negali egzistuoti.

— Buržuazinės Lietuvos nepriklausomybė! — Gavėnas nuoširdžiai nusijuokė.— Tamsta rimtai tiki, kad tokia buvo? Laisva, nepriklausoma Lietuva su savarankiška užsienio politika, savo ekonomika? Trumpiau kalbant, valstybė, o ne Vakarų monopolijų provincija, kurios klimatas priklausė nuo užsienio kapitalo?

— Tegu ji buvo monopolijų provincija, bet turėjo savo litus, kariuomenę, tos provincijos užsienio reikalų ministeriui nuvykus į kitą valstybę su oficialiu vizitu, išrikiuodavo garbės sargybą.

— Tamsta jautrus išoriniam puošnumui, draugas Džiugai. Tačiau paprasta liaudis, matyt, kitaip galvoja, jei padėjo kryžių tariamai nepriklausomybei, kuri iš esmės buvo tik valdančiųjų sluoksnių nepriklausomybė.

„Padėjo kryžių... Svetimai kariuomenei įžygiavus į šalį..."

Gediminas kreivai šyptelėjo.

— Nenorėčiau, kad mane neteisingai suprastumėte, draugas sekretoriau. Kažkada buvau labai tautiškai nusiteikęs. Pirmam kurse, studijuodamas universitete, net priklausiau jaunalietuviškai studentų korporacijai. Nekenčiau lenkų, nemėgau rusų ir vokiečių, su pagarba žiūrėjau į anglosaksų tautas, dievinau viską, kas lietuviška. O paskui pamažu pradėjau atsipeikėti. Pamačiau, kad tiems, kurie valdo Lietuvą ir kalba tautai gražiausius žodžius, toji tauta reikalinga tik tiek, kiek, spekuliuojant jos vardu, galima prisikimšti kišenes pinigų, nusipirkti dvarą, paulioti liaudies prakaito sąskaiton užsienio kurortuose. Aš matydavau, kaip mano tėvas po tris dienas išstovėdavo eilėje prie bekonų priėmimo punkto, kaip drebančiomis rankomis skaičiuodavo kiekvieną litą (ar užteks mokesčiams ir man už mokslą?), kai tuo tarpu aukštų valdininkų sūnūs studentai per vieną vakarą kartais praūždavo daugiau, negu mūsų ūkis per visą pusmetį išrinkdavo už pieną. Man teko matyti savo gimtąsias sodybas paliekančius ūkininkus, ir kiekvieną sykį, skaitydamas laikraštyje ilgiausius išvaržytų ūkių sąrašus, aš įsivaizduodavau, kiek šeimų šią valandą verkia, bučiuodamos namų slenkstį, kurį jau mindys kiti. Taip, aš visa tai mačiau, draugas sekretoriau. Nelygybę, išnaudojimą, melą. Mano tauta kentėjo apgaudinėjama, skriaudžiama savų ponų, ir aš negalėjau nesidžiaugti, kai pagaliau subyrėjo tų ponų valdžia. Liaudies Lietuva! Tada mes visi, kuriems rūpėjo tautos likimas, buvome už Liaudies Lietuvą. Nematėme iš pradžių, kad naujoji santvarka nesuderinama su Lietuvos valstybingumo išlaikymu...— Gediminas staiga užsikirto: į jį žvelgė aštrios rudos Gavėno akys. Taip, rudos. Gediminas dabar aiškiai pamatė jų spalvą. Sekretoriaus minkšti, švelnūs veido bruožai, skatiną atverti širdį iki galo, apibluko, nepalikdami nė ženklo varžymosi, pro kurį retkarčiais prasimušdavo nepasitikėjimas savimi, o gal pernelyg didelė pagarba kitam. Už stalo sėdėjo nebeatpažįstamas žmogus pailgėjusia nosimi, atsikišusiomis lūpomis ir smalsiai stebinčiu žvilgsniu, nuo kurio darėsi šalta ir neramu.

— Tęskite, tęskite,— burbtelėjo, nenuleisdamas nuo Gedimino akių.

Gediminas valandėlę tylėjo, žiūrėdamas pro langą, tačiau jausdamas Gavėno žvilgsnį, tartum atlenktą skustuvą, artėjantį prie gerklės. „Kurių velnių paleidau liežuvį?" Jam pasidarė baisu. Pro langą buvo matyti šlapia gatvė, užlieta skaisčios kovo mėnesio saulės, ir jis pajuto, jog pavydi ten vaikštinėjantiems žmonėms, kurių vienintelis rūpestis, atrodo, aplenkti purviną klaną arba išvengti, kad neužtikštų nuo varveklio šaltas vandens lašas už apykaklės.

— Aš taip m a n a u, tik m a n a u, draugas sekretoriau. Bet nesakau, kad neklystu,— Gediminui šleikštu pasidarė nuo paskutinės frazės.

— Tamstos menamasis valstybingumas man panašus į daržą be tvorų, kur knisasi kaimynų kiaulės,— tarė Gavėnas.— Pamanykit, užsienio reikalų ministeriui išrikiuoja garbės sargybą! O tuo pačiu metu Ribentropas pamoja pirštu: prieik, mažyti, ką čia nešiesi? Aa, Klaipėda! Prašau, atiduok man tą saldainiuką. Arba Bekas: gana burbuliuoti „mes be Vilniaus nenurimsim", pripažinkite, kad jis buvo ir bus neatskiriama Lenkijos dalis! Ir atidavė Klaipėdą, ir pripažino lenkams Vilnių, o būtų vokiečiai paprašę priedu Suvalkijos, būtų ir tą atidavę. Turėtume džiaugtis, kad, susiklosčius palankioms aplinkybėms, galėjome prisijungti prie Tarybų Sąjungos. Mažai tautai, jeigu kalbėsime tamstos terminu, tai tikra laimė. Pagaliau kas tai yra tauta? Žmonių grupė, kurią jungia viena kalba, istorija, papročiai? Sakysim, taip. Tačiau niekas taip stipriai žmonių nesujungia, kaip bendras darbas, lygiai garbinga padėtis visuomenėje, bendri interesai. Mūsų tauta, drau... mokytojau Džiugai, yra visa darbo liaudis, nežiūrint, kokia ji kalba bekalbėtų. Jai nusispjauti į tamstos ministerio garbės sargybas. Ji nori dirbti, kurti ir pati naudotis savo prakaito vaisiais. Socializmas nuves pasaulį į ateitį, kur visi žmonės galės susikalbėti viena kalba, gyvens be valstybinių sienų, be kariuomenių ir, savaime aišku, be karų. Tai būtinai įvyks, ar mes to norime, ar nenorime. Toks istorijos diktatas, tokia dialektinio materializmo logika.

Tamstai reikėtų bent kiek pastudijuoti marksizmą-leninizmą,— pridūrė Gavėnas atsistodamas.

— Esu šį tą skaitęs...— Gediminas irgi atsistojo. „Toks istorijos diktatas... Be abejo, tautos miršta kaip ir atskiri žmonės. Bet kam skubate be laiko jas numarinti? Milijonų žmonių kančių sąskaita..." — pagalvojo jis.

— Mes pernelyg atlaidūs tamstos tipo inteligentams, mokytojau Džiugai. Pasistengiame pamiršti praeitį, patikime jiems jaunimo auklėjimą ir panašiai...

Gediminas, nežinodamas ką atsakyti, buvo betiesiąs delną atsisveikinti, bet Gavėnas apsimetė nepastebįs ir toliau stovėjo už stalo, susidėjęs ant strėnų rankas.

— Viso gero, draugas sekretoriau.

— Viso gero.

Gediminas pasisuko (ne, kažkas svetimas pasuko jo pečius) ir ne savo kojomis nuėjo prie durų. Paėmė už rankenos (irgi ne savo pirštais), bet paspausti neturėjo jėgų. Atsigręžė (ne jis, o kažkas kitas už jį) ir, lyg per miglą žiūrėdamas į žmogaus siluetą, susikūprinusį už stalo, pratarė:

— Aš manau, reikia parašyti pareiškimą, kad atleistų...

Siluetas neramiai sujudėjo (turbūt sumostagavo rankomis), ir iš ten atsirito suirzęs balsas:

— Šituo jau kaip nors pasirūpins pats gimnazijos kolektyvas.

III

— Prieš susirinkimą mane iškvietė direktorius, pasakė, kad pasiruoščiau kalbėti. Tu senas mokytojas, Baukau, su autoritetu, pasakė direktorius, labai svarbu, kad toks žmogus palaikytų mano poziciją. Iš pradžių spyriausi, kaipgi, juk širdimi buvau tamstos pusėje, visada tamstą gerbiau, net mylėjau, turiu prisipažinti. Bet Umila žūt būt norėjo tamstą sutriuškinti — toks nurodymas iš kompartijos miesto komiteto. Ir aš, suprantate, turėjau... aš turėjau... Žmona, vaikai, suprantate... Tvirtas žmogus, saky-

sim, tamsta, būtų atsilaikęs, o aš ne herojus, ponas Džiugai, ne herojus...

Matematikos mokytojas Leonas Baukus sėdi prie stalo kampučio, delnais užsidengęs veidą. Smailūs, sukumpę pečiai, violetinė plikė, violetinis nosies galas. Pasigailėtina žmogaus iškamša. Norėjęs pulti po kojomis pačią pirmą dieną, kai Gediminas pasirodęs gimnazijoje, bet pabijojęs — yra nusikaltimų, kurių negalima atleisti, ir žmonių, kurie negali atleisti.

— Bet tamsta ne toks, žinau, kad ne toks, ponas Džiugai... Tamsta suprantate, kokie tada buvo laikai. Atleiskite kvailam seniui.

— Aš seniai jums atleidau, ponas Baukau.

— Nepykite, dovanokite...

— Nepykstu ir dovanoju. Jūs tebuvote įrankis. Ar galima smerkti peilį, kurį piktadarys suvarė savo aukai į nugarą?

— Nekalbėkite taip, ponas Džiugai,— aš žmogus, aš turiu sąžinę!

— Tokių žmonių, kaip jūs,— tūkstančiai. Vakar iš baimės jie padėjo vieniems skandinti žmones, šiandien padeda kitiems. O jeigu kai kurie, sakysim, jūs, kol kas laikosi nuošalyje, tai tik todėl, kad vokiškas Gavėnas ar Umila dar nepaima jų už pakarpos.

— Ne, tamsta man neatleidote, ponas Džiugai, tamsta mane niekinate.

— Nemanau, ponas Baukau,— Gediminas įjungia radiją, stovi prie aparato, atsukęs svečiui nugarą.— Ne jūsų kaltė, kad gimėte Lietuvoje, o ne kur nors Šveicarijoj ar Afrikos džiunglėse. Apskritai kuo mes dėti, kad gyvename ne devynioliktame šimtmetyje, kai pasaulyje nebuvo Umilų, žmonės turėjo mažiau duonos, bet daugiau riteriškumo. Ne, nemanau, ponas Baukau, kad jus niekinčiau. Man tiesiog gaila jūsų kaip kiekvieno, kurio likimas nepavydėtinas. Štai ir viskas.

— Gaila... tamstai manęs gaila! Aš nereikalauju, neturiu teisės reikalauti iš tamstos pagarbos... Bet, maldauju, negalvokite apie mane kaip apie paskutinį niekšą, ponas Džiugai...

Per radiją iškilmingas diktoriaus balsas: skelbiamas paskutinis pranešimas iš vyriausios fiurerio būstinės.

Rytų fronte prasidėjo paskutinis, lemiamasis mūšis. Paimti Odesos, Kalugos ir Kalinino miestai. Maskvos vyriausybė pabėgo į Kazanę... Iki šiol pateko į nelaisvę ir sunaikinta šeši milijonai bolševikų karių. Priešas pastatytas į tokią padėtį, kad dar prieš žiemos šalčius bus sutriuškintas...

Skamba Horstas Veselis. Kariški maršai.

Kartojamos ištraukos iš fiurerio atsišaukimo į tautą:

„Vokiečiai! Didžioji Vokietijos imperija pergyvena didingiausias valandas pasaulio istorijoj. Trečiojo reicho vėliavos plevėsuoja nuo Atlanto iki Juodosios jūros. Mūsų didvyriška armija jau šturmuoja didžiausius Rusijos miestus — Maskvą ir Leningradą. Visas jėgas pergalei! Iki žiemos šalčių užbaigti karinę kampaniją! Vokietijai nėra kito pasirinkimo, kaip laimėti arba būti sunaikintai iki paskutinio žmogaus..."

— Ar jums neatrodo, ponas Baukau, kad, palyginus su tuo, kas šiandien darosi pasaulyje, mūsų asmeniškumai neverti aguonos grūdo? — Gediminas perjungia bangas, ieško kitos stoties. Lengva plokštelių muzika.— Ką reiškia, ar aš jus gerbiu, ar niekinu, kai griūva ištisos valstybės, o nužudyti žmogų laikoma žygdarbiu? Pamirškime, kas kada buvo. Aplinkui per daug tikrų priešų, kad mudu liktume priešais.

— Be abejo, be abejo, ponas Džiugai, tamsta teisus. Tamsta visu šimtu nuošimčių teisus, ponas Džiugai...— Baukus pirmą kartą per visą pasikalbėjimą pakelia akis, sunkiai stojasi, nedrąsiai tiesia ranką Gediminui.— Man tik penkiasdešimt metų... yra laiko... pasistengsiu... Tamsta pamatysite, kad nesu toks niekšas, kaip manote...

Gediminas tylėdamas spaudžia jo delną, palydi pro duris.

Leonas Baukus nusvyruoja per kiemą, tartum kliūdamas už nematomų daiktų, ir dingsta sode tarp pusnuogių medžių. Dar vienas medis rudens vėjo nudraskytais lapais...

— Ponas Gediminai, gali būti lietaus. Praleistumėte šį šeštadienį nevažiavęs.

Tai namo šeimininkė panelė Onutė, nebe pirmos jaunystės senmergė, visada susirūpinusi pono mokytojo reikalais labiau, negu derėtų.

Gediminas praeina pro ją, įsisprendusią ant priebučio laiptelių, vos neužkliūdamas už stačios, demonstratyviai atkištos krūtinės, ima iš pasienio dviratį ir stumia į kiemą.

— Iki rytojaus vakaro, panele Onute. Linkiu linksmai praleisti sekmadienį.

— Ir jums taip pat, ponas Gediminai. Labų dienų tėveliui.

— Labai dėkui, panele Onute. Tėvelis apsidžiaugs.

Žemi rudeniniai debesys kabo virš miesto. Gatvių grindinys, šaligatviai, net žemesnių namų stogai apkritę lapais, o šiurkštus spalio mėnesio vėjas vis dar plėšia juos nuo persišviečiančių šakų — paskutinį vasaros apdarą — ir bloškia po šaltomis rudens kojomis.

Drėgnas trūnončios gyvybės kvapas, atmieštas žeme. Sunkūs pilki žmonės, pilkas oras, pilkas dangus, kaip tie išblėsę židinio pelenai. Pilka buitis už pilkų namų sienų, pilkuose kiemuose, kur tebesimėto suskilę, pilkomis dulkėmis aptukę šiemetiniai kaštonai. Pilkuma. Kažkas tarp raudono ir juodo, džiaugsmo ir sielvarto, vestuvinės suknelės ir karsto lentos. Kasdieninis drabužis, kuris nepuošia, nusibodęs, bet patogus ir šiltas. Kareiviška milinė, sulyginanti ir žmogžudį, ir auką. Ponas Baukau, saugokite savo pilką drabužį, po juo patogu pasislėpti...

„Jei būčiau tikras poetas, parašyčiau gerą eilėraštį. Žmogus, kaip daugelis gyvų padarų, ginasi dengiamąja spalva. Tačiau ne visi sugeba prisitaikyti, kai kurie žūsta. Išlieka tik tie, kurie turi geriausiai išlavėjusį žvėries instinktą — bet kokia kaina išsaugoti savo kailį. Žmogus žvėris suryja žmogų, todėl žmonija neartėja prie tobulumo idealo, o tolsta nuo jo".

Prie sankryžos priešais turgavietę Gediminas turi nulipti nuo dviračio: skersai gatvės, užtvėrę kelią, stovi du sunkvežimiai. Aplinkui siuva ginkluoti civiliai su baltais raiščiais ant rankovių ir policininkai, tarp kurių meišia vokiečiai esesininkai. Akiniuotas šarfiureris, pasilipęs ant mašinos kapoto, kažką šūkauja, matyt, ragindamas skubėti. Erzelis, šūkavimai, juokas: visi gerokai įsismaginę.

Vienas sunkvežimis sausakimšai primuštas žydų, o kitas baigiamas pakrauti. Peisoti, apgriuvę seniai ir suvytusios, sielvarto palaužtos moterys slenka koja už kojos iš sinagogos kiemo (čia paskutiniu metu buvo apgyvendinta dalis Kraštupėnų žydų senimo, atskirto nuo vaikų) ir tam tyčia pastatytais laipteliais kopia į sunkvežimį kaip į ešafotą. Abipus laiptelių stovi po ginkluotą vaikiną. Kai koks nukaršęs senis ilgiau uždelsia, jie čiumpa jį — viena ranka už pažasties, kita už sėdynės — ir kaip maišą nusviedžia į kėbulą.

Apie pakrautą mašiną sukiojasi du gimnazistai. Irgi su šautuvais ant pečių, įgėrę.

— Labą dieną, ponas mokytojau. Prašom į talką.

Gediminas nusigręžė. Ieško akimis Adomo.

— Kur juos iškraustote? — klausia vachmistrą Bugenį, vadovaujantį lietuviškai grupei.

— Kur daugiau vietos, ponas Džiugai. Į Kauną. Ten atidaromas žydų getas su visais patogumais,— Bugenis arkliškai nusikvatoja.

Sutartinis juokas.

— Reikia manyti, ten jiems bus žmoniškesnės sąlygos,— sako Gediminas, nuoširdžiai patikėjęs vachmistro žodžiais.

— Be abejo, ponas mokytojau. Argi kitu atveju ponas komendantas būtų įsakęs imtis šios operacijos? Ten jie gyvens kartu su savo vaikais. O kurie nenorės, galės eiti į senelių prieglaudą. Tarkime, kad jų žemiškos kančios pasibaigė.

Žydai sėdi panarinę galvas. Žilos barzdos, „jarmulkos", moterų skarelės ir skrybėlaitės. Apsiblausę žvilgsniai prikaustyti kits kitam prie nugaros arba įsmeigti į kėbulo grindis, ant kurių barstosi keletas saujų gimtojo miestelio žemės, suneštos kojomis. Nereikia tikėti tuo, ką jiems pasakė, prieš sodindami į mašinas. Bet viskas atimta — vaikai, turtas, garbė. Kuo gyventi, jei ne viltimi? Negali būti, kad Petras, kuriam visada duodavo prekių skolon, kai neturėdavo pinigų, arba Jonas, iš kurio tėvo pirkdavo linus bei kviečius, o paskui prie vieno stalo gerdavo magaryčias, bičiuliškai vadindamiesi vardais, arba šitas akiniuotas Fricas (gal Hansas?) su savo žemiečiais, kurie

taip pat turi motinas ir tėvus, negali būti, kad šitie žmonės išdrįstų jiems, bejėgiams seniams, padaryti bloga! Ne! Jie būtinai susitiks su savo vaikais tame dideliame Kauno gete. Apiplėšti iki paskutinio siūlelio, paniekinti. Gyvuliai žmogaus pavidalu. Bet susitiks ir gyvens, kiek pono dievo skirta žmogui gyventi.

Šoferiai sėda į mašinas. Burzgia užvesti motorai.

— Likit sveiki.— Gediminas nukelia skrybėlę.— Laimingai jums naujoje vietoje!

— Lik sveikas, ponas Džiugai.

— Tamsta buvai geras žmogus, ponas mokytojau. Telaimina dievas.

Gediminas moja skrybėle. Jie irgi pamotų atsakydami, bet kai vienas bandė tai padaryti, sargybinis uždrožė šautuvo buože per ranką.

— Ponas Džiugai,— Bugenis pirštu grūmoja pro kabinos langą,— jeigu tamstai mielas česnako kvapas, galime surasti sunkvežimyje vieną laisvą vietą.

(„Jam gaila tų parkų. Žydų patronas..." — taip verda pats sau širdyje. Vis negali pamiršti anų metų, kai abu su vyriausiu broliu ruošėsi praturtėti; sukrapštę paskutines santaupas, ko trūko — pasiskolinę, atidarė viename valsčiaus miestelyje kolonialinių prekių krautuvę, bet netrukus turėjo išsiparduoti, neatlaikę konkurencijos: urmininkai žydai, palaikydami savuosius prekybininkus, tiekdavo jiems prekes žemesne kaina negu Bugeniams. Pakeltos kainos nuošimtis buvo mažas, tačiau jo pakako pirkėjams atbaidyti. „Parkų kahalas. Palaukit! Ateis laikas, dar paminėsit lietuvių verslininką". Atėjo. Sulaukė. „Dabar mūsų muzika, o jūs šokit, judos".)

Mašinos, dusliai bildėdamos, pamažu nurieda gatve. Du atviri karstai, prikimšti dar gyvų, bet nebegyvenančių žmonių palaikų.

Girta daina...

Gediminas, nejausdamas, kad užsidėjo atbulą skrybėlę, sėda ant dviračio. Jam į priešingą pusę.

„Niekšai! Prakeikti niekšai!"

Iškelia kumštį ir, nesivaržydamas susidomėjusių praeivių, grūmoja kažkam nematomam užpakalyje.

IV

Ir ko tik vaikystėje neišsigalvodavo! Gale klojimo tebėra užslinkusi duobutė, kur kasdavo molį,— prisidarys daug plytų, užplieks didelį miestą ir bus to miesto karaliumi. Pamūrijo „pieninę", iš molio gamino „sviestą", paskui su vaikais surėmė iš varnalėšų lapinę — „fabriką", dirbo iš dilgėlių „šilką", sunkė „vaistus" ir vis tikėjosi atrasti kažką nepaprasta, nustebinti visą pasaulį.

Ilgais žiemos vakarais, kai senelė užsnūsdavo, besekdama pasakas, neribota vaizduotė Gediminą nunešdavo net į žvaigždes, ir jis kelioms valandoms tapdavo visatos valdovu — dievu. Paskui vėl nusileisdavo į žemę, su kaimo vaikais droždavo iš medžio kardus, strėles, dirbdavosi lankus ir jodavo ant kiškių Vilniaus vaduoti. Arba pasiversdavo voveraite — jauku žiemą drevėje, o riešutai tokie gardūs! — ir saugioje vienatvėje sulaukdavo pavasario. O šiam išaušus, jis jau varnėnas, parskridęs iš šiltųjų kraštų. Pasirenka patį gražiausią inkilą (žinoma, savo gimtame vienkiemyje), krauna lizdelį, peri vaikučius. Gera, saugu mažame namelyje. Girdėti, kaip lietus barbena į lentinį inkilo stogelį, angoje švilpauja vėjas, kaip brazdinasi už sienų katinas, prašydamasis į vidų. Neįeis! Niekas negali įeiti į užburtą varnėno pilį!

Namai, gimtieji namai! Kas kartą, pamatęs jūsų svetingai išskėstas rankas, pasijunti, kaip anas vaikystės laikų varnėnas savo mielame inkilėlyje. Du kaštonai prie vartų, smėliu išbarstytas kiemas — seniai laukiamas, prašom užeiti; apsamanojusi svirtis kuprota nugara — sveikas parvykęs, žemai lenkiamės; baltas trobos mūras senų lentelių stogu, meiliai prisiglaudęs šonu prie sodo — kaip išsiilgome, kaip išsiilgome, leisk apkabinti... Diendaržyje šuva supasi ant grandinės, džiaugsmingai unkšdamas. Ir tas sveikina... Ir tu su juo sveikiniesi. Margio nubučiuotomis rankomis, veidu, uosdamas šunišką kvapą, eini prie kūdros, apsodintos svyruokliais beržais. Čia pat sukrypusi pirtis. Eini prie jos, praveri duris — žvilgsnis į vidų. Riebaluota, dūmais kvepianti tamsa. Eini prie klojimo (senų rąstų trobesys įkritusia šiaudine nugara), praveri duris...

Prie tvarto, daržinės. Vėl praveri duris. Tu apeini visą tėvų sodybą kaip piligrimas šventąsias vietas, varstai visas duris ir už kiekvienų palieki dalį naštos, kurią užkrovė ant tavo pečių laikas. Krislelis po krislelio nukratai nuo drabužių svetimų kelių dulkes ir sugrįžti į save, švarus ir palengvėjęs.

Tėvas jau kieme — parvažiavo iš lauko, užkasęs paskutinį burokų rūsį.

Vyrai apsikabino, glaudžiasi veidu prie veido. Du gyvenimo apiplėšti žmonės, labiau negu bet kada reikalingi vienas kito.

Gediminas persirengia ir eina padėti liuobtis.

Spengiai girgžda senoji svirtis, skimbčioja kibirai. Mielas šieno ir tvarto kvapas! Senas žibintas aprūkusiu stiklu kibilkščiuoja iš daržinės į svirną, į tvartą ir atgal. Nekantriai žvygauja kiaulės. Avių bliovimas. Prašomai krezena arkliai.

Jiedu eina nuo ėdžių prie ėdžių, nuo lovio prie lovio. Du dideli labdariai mažame alkanųjų pasaulėlyje, dalijantieji duoną ir vandenį. O pridurmu seka soti ramybė. Vien godus dantų grikšėjimas, pešamo šieno šlamesys, vien siurbiamo jovalo žliurbimas begirdėti. Ir meilūs tėvo žodžiai, kuriais jis, nugrimzdęs šio mažo pasaulėlio būtyje, kalbina gyvulius kaip žmones.

„Kas beatsitiktų, kaimietis neliks vienišas — jis turi gyvulius".

Kol tėvas plaunasi prie šulinio rankas, Gediminas uždega troboje lempą ir pasišviesdamas apeina visus kambarius. Čia gulėdavo mama, ten senelė. Prie virtuvės sesers Anelės kambarėlis; jį dabar užėmusi Akvilė. Lovos tuščios ir šaltos kaip karstai. Tamsūs daiktų šešėliai lenda iš kampų, šliaužia sienomis, susiliesdami su tavo paties šešėliu, kuris čia atrodo kaip įsilaužėlis šventovėje. Nykiai girgžda po kojomis senos grindų lentos. O kaip jos smagiai bildėdavo po tavo mažomis kojytėmis tokiais pat rudens vakarais, kai mama susikaupusi megzdavo priešais židinį, tėvas prie durų sukdavo pančius, o judu su sesute eidavote gaudynių... Pikta likimo ranka įkišo į linksmai

dūzgiantį avilį liepsnojantį deglą, ir štai jis merdi, tas jaukus namelis; ir niekur nėra tokio bitininko, kuris sugebėtų įkvėpti jam naują gyvybę, atgaivindamas žuvusią motinėlę.

— Ko ieškai? — tėvo balsas iš kito kambario.

Tikrai — ko? Nebent druskos žiupsnio užpilti ant tebekraujuojančios žaizdos...

Gediminas, pakėlęs lempą, žiūri į paveikslus ant sienos. Dievo motina sopulingoji, nuleidusi ant peties spindulių aureole vainikuotą galvą, Kristus, pasninkaujantis dykumoje. Žemiau — gipsinis, papilkavęs Vlado Putvinskio[1] bareljefas: pakabino tą pavasarį, gavęs brandos atestatą. Neapsiplunksnojusios jaunystės duoklė patriotizmui...

Karštis užplūsta skruostus. Beveik plėšte nuplėšia bareljefą nuo vinies ir pritūpęs pastumia po lova. Pavargusiu mostu uždaro duris, sėdasi prie stalo priešais tėvą.

— Tau sunku vienam, tėve. Galėčiau grįžti į kaimą padėti ūkininkauti. Ko šypsaisi? Nepamiršau ūkio darbų, nebijok. Arba, jeigu taip nori, parduok žemę ir kelkis pas mane į miestą.

Mykolas Džiugas suraukė žilus išretėjusius antakius, priekaištingai žiūri per kaktą. Į miestą! Tokiais laikais, kai kiekvienas kabinasi kaimo kaip išganymo!..

— Kam žemė tėra vieta atlikti savo reikalą, tas gali ją pirkti ir parduoti kaip čigonas arklius,— kalba su pabrėžiamu apmaudu.— Nebeturiu pačios, dukters, sūnų Mykolą karas išplėšė, motina pasimirė dar. Keturių žmonių kaip nebūta. Per vienerius metus! Ne kiekvienam dievas uždeda tokį kryžių. O tu — kelkis pas mane į miestą! Čia mano šaknys, sūnau. Tėvų tėvai palaidoti, visi takeliai mano kojų išvaikščioti, jūsų, vaikų, nubėgioti. Kur beeinu, visur pažįstama, sava, kiekvienas krūmokšnis ką nors primena. Kas man daugiau beliko, jei ne žemė? Ką daryčiau, jos netekęs? Ar medis gali gyventi be šaknų?

---

[1] Buržuazinis Lietuvos visuomenės veikėjas (1873—1929), šaulių sąjungos įkūrėjas.

— Aš tave myliu, tėve. Tu ne vienas. Brolis Mykolas irgi gali sugrįžti iš Rusijos. O gal ten nė nepateko? Gal pabėgo iš pulko tą pačią dieną, kai prasidėjo karas? Ar maža lietuvių atsidūrė užsienyje...

Kol Gediminas kalba, Mykolas Džiugas spokso į sieną abejingiausiu veidu — nieko nenori girdėti apie sūnų. Jokių vilčių, niekada nereikia turėti jokių vilčių! Todėl, pritilus Gediminui, toliau varo savo:

— Jūs, neuostę žemės kvapo, greiti numoti ranka į žemę. Reikėjo patarnauti pas ūkininkus, pažinti svetur užpelnytos duonos skonį — savos žemės sklypelis iš tolo kvepėtų. O aš dėl jo, to žemės sklypelio, tris kartus karo ligoninėj gulėjau, brač, nedaug trūko, kad galvą palydėčiau. Kiekvienas hektaras krauju išpirktas. O kiek prakaito išliejau, kol sugrįžęs čia įleidau šaknis! Oo, ką kalbėti, ką beprisiminti,— Mykolas Džiugas užduso, drebančiais pirštais graibsto stalo briauną. Akyse sielvartas ir iki galo neišsakyta paslaptis.— Ne, sūnau, per daug brangiai man kainavo žemė, kad galėčiau atsukti jai nugarą ir nueiti sau nusispjovęs. Tau taipogi nėra ko grįžti į kaimą. Ne tam išmokiau, kad lįstum atgal į purvą. Aš negaliu be jo gyventi, jis atminkytas mano krauju, prakaitu, atmieštas ašaromis, aš jame, tame purve, nuklimpęs iki viršugalvio, o tu visas paviršiuje. Tad pasilikime katras savo vietoje. Tik būk protingas, nelįsk į politiką kaip Vainorų Adomas. Valdžios ateina ir išeina, o žmogui, kokia tvarka bebūtų, tenka pasilikti savo namuose ir dirbti savo darbą.

— Darbas irgi politika, tėve. Aš kartais sakau sau: tu mokytojas, tavo profesija neturi nieko bendra su okupacine valdžia. Bet iš tos pačios valdžios aš gaunu algą... Už ką? Matyt, todėl, kad esu jai reikalingas, padedu vykdyti jos politiką, jai tarnauju... Be manęs ji negalėtų normaliai funkcionuoti, kaip be fabriko darbininko, gaminančio patrankas, arba be ūkininko, kuris augina duoną kariuomenei. Mes tesame mažyčiai ratukai milžiniškoj valstybės mašinoje, nenorime, kad ji judėtų į priekį, o vis dėlto prieš savo valią sukamės kartu su visu mechanizmu ir padedame ją varyti pirmyn. Mūsų laikais reikia gyventi

neįžengiamose giriose, užsidarius nuo išorinio pasaulio, jeigu nori atsitverti nuo politikos...

— Gudriai kalbi,— Mykolas Džiugas patylėjo, kramtydamas tuščiais dantimis.— Išeina, visi viename vežime sėdime, vieną giesmę giedame. Na ne, mano sūnau. Aš atidaviau valstybei prievoles, vokietis mano duoną valgo, bet žmonių nešaudžiau ir žydų su šautuvu nevarinėjau. Aš maitintojas, ne žmogžudys. O jei mano išaugintą duoną ėda ir žmogžudys, tai čia nieko nepadarysi. Ūkininkas nekaltas, kad ant žemės yra visokių žmonių, jis negali suraikyti duonos porcijomis ir išdalyti vien pasaulio geriesiems.

„Jis teisus, mano gerasis senis. Žmogus bejėgis ką nors pakeisti. Viskas, ką mes galime, tai stengtis išlikti dori. Žmogus beginklis, bet jis turi tvirtovę — save patį,— kurioje, užsidaręs su savo sąžine, gali gintis!"

Gediminas klausosi tėvo išsiblaškęs, mechaniškai įsiterpdamas vienu kitu žodžiu. Jo mintys toli. Jis užsisklendė savyje — toje nepaimamoje tvirtovėje, kurią taip netikėtai atrado. Apžiūrinėja vidų, bando sienų stiprumą, stebisi, kad iš čia visi daiktai atrodo kitaip, negu juos įsivaizdavo anksčiau: šiurkštus tėvo balsas — minkštas ir švelnus — išmintingo pranašo balsas; sustingusi kambario tuštuma sujuda, prisipildo garsų ir šviesos; pro atdaras virtuvės duris liejasi šilto viralo kvapas, linksmai pleška židinyje ugnis, skamba rikiuojamų indų muzika... Kai Gediminas pirmą kartą pamatė apvalėjantį Akvilės stuomenį, o tėvas pasakė, kodėl Katrė Pypkiorė išvariusi dukterį, jis pajuto neapykantą tam, dar neatėjusiam į pasaulį. O dabar kupinas atlaidaus gerumo, kaip indas tyro vandens, klausosi jos žingsnių šlepsėjimo, žiūri į rankas, dedančias valgį ant stalo, ramia šypsena atsako į šypseną. Jis gali nesuvirpėdamas, neapsipildamas prakaitu pažvelgti jai į akis ir kalbėti taip ramiai, tartum sakytų „labą dieną". Jis visai laisvas nuo meilės tironijos. Iš pirmykščių jausmų vien sauja baigiančių ataušti pelenų belikusi.

Po vakarienės Gediminas ilgai sėdi prie stalo, užsikniaubęs ant sąsiuvinio. Plunksna girgždėdama lekia baltu popieriaus lapu, eilutės gula viena prie kitos kaip riebios

arimo vagos. Sėkla byra pro pirštus į išpurentą žemę, akimoju sudygsta, bręsta ir čia pat duoda grūdą. Stebuklingas artojas! Vėliau galbūt jis pamatys, kad nuimtas derlius — vienos raugės ir dirsės, bet šią akimirką pergyvena džiaugsmingą kūrėjo svaigulį.

— Ką čia rašai?

Ne iš karto suvokia, iš kur tas balsas — tebėra užsidaręs savo gerojoje tvirtovėje. Ant stalo stovinti lempa jam dar ne lempa, o skaisti saulė, aprūkusios lubos — aukštas pavasario dangus, kambario sienos, nugrimzdusios blausioje prieblandoje,— neaprėpiamo pasaulio horizontai.

— Tu?! Kodėl nemiegi? — Gediminas sumišęs užvertė sąsiuvinį.

— Aš tau sutrukdžiau? — Akvilė ne mažiau sutrikusi. Veide įsiteikianti šypsena, nuo kurios pačiai nesmagu darosi.— Seniau parašydavai labai gražių eilėraščių. Duosi rytoj paskaityti savo sąsiuvinį?

„Seniau rašydavau kvailus eilėraščius apie meilę ir kartais tau skaitydavau. Tu, žinoma, dūsaudavai, bet galvodavai apie kitą".

— Mano nauji eilėraščiai tau neįdomūs. Poezijai reikia jaunystės karščio, o aš jau senas, sugebu tik sausai samprotauti.

— „Jis (arba ji) staiga paseno dešimčia metų". Kai, skaitydama knygas, sutikdavau šį išsireiškimą, jis man nieko nesakydavo. Dabar jį suprantu,— Akvilė perbraukė pirštų galais per skruostus. Žibalinės lempos šviesoje jos veidas buvo žalsvas, pabrinkęs ir negražus.

— Nieko, tu gerai atrodai,— Gediminas norėjo, kad ji atsisėstų: buvo nemalonu matyti jos papilnėjusį liemenį.

— Nereikia... Tau netinka meluoti,— šypsena išblėso jos lūpose, ir Gediminas išvydo senąją Akvilę: gerą, nuoširdžią, tačiau išdidžią ir nepriklausomą.— Norėjau pasikalbėti su tavimi kaip su geru draugu, Gediminai. Žinau, buvai man neabejingas, aš lyg ir kalta prieš tave... Jeigu Marius būtų anksčiau pasirodęs, koks yra iš tikrųjų, turbūt viskas būtų susiklostę kitaip...

— Mariui nebuvo kitos išeities. Bugenis su savo gauja būtų pakišęs po velėna.

— Aš nesmerkiu jo, kad nepasiliko, bet negaliu atleisti, kad mane paliko. „Tau bus sunku... pavojinga... gali užmušti..." Tada aš be baimės būčiau atkišusi kaktą kulkai ir žuvusi kartu su juo. Kartu su juo galėjau eiti į pasaulio kraštą. Bet kam aš jam, jeigu yra draugai ir šautuvas? Žinau, tu pasakysi, jis norėjo išsaugoti mane ir mūsų kūdikį. Taip, jam netrūko proto ir sąžiningumo, bet nesuprato, kad moteriai kartais geriau žūti drauge su mylimu žmogumi, negu likti vienišai su savo nelaime.

— Rimti žmonės tavęs nesmerkia, Akvile, o į devyniolikto šimtmečio bobutes nusispjauti.

— Tu nesupranti manęs,— ji su lengvu priekaištu pažvelgė į Gediminą.— Mano tėvas manęs nesmerkia vien dėl to, kad gailisi. Tavo tėvas priėmė mane irgi iš pasigailėjimo. Jie abu geri žmonės, visada padės, kiek galėdami, bet niekada manęs nepateisins. Jų akyse aš prasišvilpęs žmogus, kuris nemokėjo protingai gyventi, ir tokiam vargšui reikia duoti išmaldos. Aš nenoriu, kad ir tu prisidėtum prie labdaringųjų, Gediminai.

Gediminas tylėdamas papurtė galvą.

— Tau mažiausiai reikalinga išmalda, Akvile,— tarė, vengdamas jos aštraus žvilgsnio.— Yra žmonių, kurie vaikščioja kruvinomis rankomis ir galvoja, kad jos išteptos šventaisiais aliejais. Jų, štai ko reikia gailėtis.

Ji susigūžė kėdėje, tartum norėdama prasmegti kiaurai žemę. Veido nebuvo matyti, tik viršugalvis. Kaime klaikiai staugė kažkieno šuva.

— Tu... apie Adomą?..

— Aš apskritai apie tokius...

— Tokių daug, o Adomas mano brolis. Aš nebeturiu vieno brolio, Gediminai.

Gediminas nesąmoningai linktelėjo galva.

— Aš mylėjau Adomą. Kai prieš porą metų jis sunkiai susirgo plaučių uždegimu, per naktis nemiegojau, meldžiau dievą, kad pasveiktų. O geriau būtų miręs tada.

— Taip, Adomui nereikėjo kišti pirštų tarp durų...

— Tu nieko nežinai, Gediminai, tu nieko nežinai...— sušnibždėjo Akvilė.— Man baisu, gėda apie tai kalbėti, bet turiu tau papasakoti. Nebegaliu!

V

Tėvas ant prieklėčio galando šienapjovės dalgę.

Akvilė priėjusi stumtelėjo pečiu brolį, sukantį tekėlą.

— Bėk paskaityti, Jurgiuk. Aš tave pavaduosiu.

Tekėlas dzirzgė, žerdamas kibirkštis tėvui į tirštus gelsvus ūsus. O tie, klausantis Akvilės šnibždesio, šiaušėsi vis labiau ir labiau.

Jo rankos, tokios tvirtos ir ištvermingos, ėmė drebėti. Dalgė važinėjo į šonus, dantys cypė, prisilietę tekėlo disko išaštrintais ašmenimis.

— Tai, sakai... tai, sakai...— murmėjo Laurynas Vainoras, visa savo esybe maldaudamas, kad ji liautųsi, atšauktų tai, ką tvirtino, nes taip negali būti. Jis nenori, kad taip būtų!

— Ten gyvas žmogus, tėve!

Laurynas Vainoras dar žemiau nukorė galvą. Dalgė pristatyta prie šlaunies kaip šautuvas, platūs pečiai nusmukę. Į nelaisvę paimtas kareivis, laukiantis nežinomo likimo.

— Vokiečiai...— išduso baldamas ir prakaituodamas.— Suuos — visiems galas...

— O jei ten gulėtų mūsų Adomas arba Jurgis?..

Nieko nebeatsakė.

— Svarbiausia, kad mama nesužinotų,— tarė ji, užlieta švelniausių jausmų tėvui.

Išdardėjo, sudūrę nugaras. Tėvas veidu į arklius, Akvilė — į atgal bėgantį kelią. Buvo baisu ir gera, kaip svaiginančiose aukštumose, nuo kurių kiekvieną akimirką gali nupulti ir ištikšti. Paskui tie patys ratai girgždėjo atgal. Tik jau iš lėto, žingine. Vežimas buvo prikrautas šakų, o jiedu ėjo šalia, bijodami pagalvoti apie kainą, kurią gali tekti sumokėti už tą, gulintį ratų dugne.

Abu su tėvu išrausė pernykščio šieno šalinėje slėptuvę, svarstydami, kur reikės užkasti lavoną, nes beveik netikėjo, kad išgyvens.

Bet jis nemirė. Akvilė po kelis kartus per dieną, o iš pradžių ir naktimis, bėgdavo pas ligonį keisti tvarsčių, nešdavo šviežio vandens, slapta nuo motinos virė sultinį. Pasaulis jai egzistavo tik tiek, kiek tilpo į ankštą šieno palatą. Ji įšliauždavo čia, kiekvieną sykį kupina didžiausio nerimo ir baimės, ir valandėlę klausydavosi tamsoje, užgniaužusi kvapą. Naktis, begalinė naktis. Iš dviejų pusių lentų — rąstų siena, jo galvūgalyje ir dešinėje — šienas, virš galvos ir po šonais irgi šienas. Prabangiausia kapo duobė, išklota kvapniu, pačios gamtos austu aksomu. Jai pasidarydavo baisu. Tik pajutusi silpną alsavimą, išdrįsdavo uždegti elektrinį žibintuvėlį. Tada siauras plyšelis sienoje, pro kurį prasisunkdavo blanki dienos šviesa, užgesdavo ir nutrūkdavo paskutinis siūlelis, jungiantis Akvilę su išoriniu pasauliu. Ji bijojo ir neapkentė to pasaulio. Žiūrėdama į iškankintą bejėgį žmogų, primestą likimo, ji ištirpdavo svetimoje kančioje ir pamiršdavo savo nelaimę. Tu nebe viena,— guosdavo ją pasąmonė.— Tas bjaurus pasaulis, kuris žiūri kaip vagis į tave pro plyšelį sienoje, nubloškė jus abu į tamsą. Jis tavo brolis, nes jūsų abiejų lemtis pradėta tose pačiose įsčiose.

Kartą — tada jis buvo tiek sustiprėjęs, kad prilaikomas galėjo atsisėsti — atsitiko tai, kas ir anksčiau jam atsitikdavo ir turi atsitikti gyvam žmogui. Ji sutvarkė, nejausdama jokio pasibjaurėjimo, o jis griežė dantimis iš apmaudo ir kažką šnibždėjo savo nesuprantama kalba. Kūdikis! Ji dar nejautė jo gyvybės plazdėjimo po širdimi, bet žinojo, kad jis jau gyvena. Nusijuokė, apimta motiniško švelnumo, ir pajuto skruostu nusiritant ašarą. Paskui užgesino, uždegė, vėl užgesino elektrinį žibintuvėlį. Pro plyšelį sienoje ištryško šviesos pluoštas. Ji ištiesė ranką ir paglostė jį — vėsų ir gaivų, kaip saulėje išsiskleidęs rožės žiedas.

— Duračiok, Vanka duračiok,— sušnibždėjo, šypsodamasi abiem — tam, dar negimusiam, ir tam, kuris per kančias iš naujo grįžta į pasaulį.

VI

— O vakare jam ūmai pablogėjo, Gediminai. Nežinojau, kas atsitiko, bet supratau, kad jam padėti per maža tų žinių, kurių prisigraibsčiau gimnazijoj, būdama skautė. Kitą dieną atvažiavo Adomas, ir aš viską papasakojau... Po vakarienės užbėgau į daržinę, dar buvo savo guolyje, o rytą neberadau... Puoliau į Kraštupėnus, bet nuo pusiaukelės grįžau namo. Aš išsigandau jo, tikro brolio, Gediminai...

— Taip...— jis nežinojo, ką besakyti.— Taip, taip,— kartojo, nudelbęs akis, tematydamas siaurą ruoželį jos krūtinės ir ant atsikišusio pilvo sugniaužtus kumščius. Jam pasivaideno motina — ji sėdėdavo prie stalo toje pačioje vietoje. Panoro atsiklaupti ir padėti pavargusią galvą jai ant kelių. „Ji — šventoji", dingtelėjo paika mintis, ir, kai nedrąsiai pažvelgė per kaktą, jam pasirodė, kad tikrai mato aplink jos galvą spindulių vainiką, kokie piešiami bažnytiniuose paveiksluose.

— Kodėl, kodėl jis taip padarė, Gediminai? — sušuko Akvilė; jos balsas klaikiai nuskambėjo tuščiame kambaryje.

— Nežinau,— sumurmėjo ne visai atsigavęs iš sustingimo.— Turbūt kiekvienas žmogus gyvenime artistas. Kai iškyla klausimas: pasitraukti nuo scenos ar toliau vaidinti, tada ir pasirodo jo tikrasis veidas.

Akvilė ūmai pakilo.

Gediminas suprato — reikia ją paguosti, padrąsinti; ji atėjo čia, tikėdamasi, kad jis nusijuoks jai į akis — ką tu, per daug gerai pažįstu Adomą, kad patikėčiau tokiais niekais! Ji būtų įsikibusi to netikro gelbėjimosi rato ir stengusis išsaugoti savyje melagingą viltį. Tačiau jis neišdrįso būti nenuoširdus.

„Ką jis padarė su tuo nelaimingu lakūnu? — galvojo, jau gulėdamas lovoje ir atvertomis akimis gerdamas šaltą kambario tamsą.— Atidavė vokiečiams, sugalvojęs įtikinamą istoriją „radiniui" pateisinti? O gal tiesiog pribaigė savo ranka ir užkasė kur nors? „Dievas mato, aš to nenoriu, draugeli, bet kai kalba eina apie visos šeimos likimą..." Ir įtikino save esąs teisus. Juk iš tikrųjų, ką reiš-

kia vienas merdintysis, kai tūkstančiai sveikų žmonių kasdien nušluojami nuo žemės paviršiaus? Bugenis ne tokius vyrus (savus, lietuvaičius!) pasiuntė į aną pasaulį..."

Gediminas išsigando, pagalvojęs, kad apie tokius dalykus galima mąstyti su ironija. „Nejaugi mudu niekuomet nebuvome tikri draugai?" Jis prisiminė gimnazijos laikus. Iki ketvirtos klasės, kol Adomas, likęs antriems metams, išėjo iš mokyklos. Draugai juodu vadino Patu ir Patašonu, o abiejų tėvai sakydavo: „Adomas su Gediminu kartu gula, kartu kelia". Arba: „Perpilk juos šaltu vandeniu, vis vien neperskirsi". Adomas buvo dvejais metais jaunesnis už Gediminą, tačiau stambesnis, ištįsęs ne pagal savo amžių, romus ir geraširdis, nors kartais nei iš šio, nei iš to užsidegdavo ir paleisdavo kumščius į darbą. Ir dabar Gediminui buvo gaila kaip nesugrąžinamos praeities to raudonskruosčio stipraus vaikino su aksomine gimnazistiška kepuraite, kuri truputį juokingai atrodydavo ant jo didelės netaisyklingos galvos.

„Reikėtų skambinti visais varpais: draugas žūsta, draugas žūsta! O aš ką? Viską darau, kad susitikę prasilenktume, o kai nepavyksta, kalbu ne tai, kas reikėtų".

Tiesa, kartą jam buvo pasakyta:

— Mesk tu tą prakeiktą uniformą.

— O kam dėl to pasidarys geriau, draugeli?

— Tau pačiam, kvailas daikte.

Adomas įžeidžiamai nusijuokė ir nuėjo.

Tikrai, kas pasikeis nuo to, jei kitas užsivilks tą pačią uniformą? Nebent dviejų žmonių (tik dviejų!) gyvenimai pasuks kita kryptimi; o visa toji pragaro mašina nesulaikomai dardės toliau kaip dardėjusi. Išsigelbės Adomas, tačiau jo vietoje žus Jurgis arba Nikodemas. Tiesa, jie ne tavo draugai, tačiau tokie pat žmonės, o gal net geresni už jį. Tu nė vieno negali ištraukti iš duobės, neįstumdamas į ją kito, kuris visuomet atsiras, kaip atsiranda pas laikrodininką atsarginė detalė pakeisti susidėvėjusiai.

„Kiekvienas iš mūsų nešiojamės savyje gėrio ir blogio pradą, mirtį ir gyvybę, pasmerkimą ir išteisinimą. Niekas kitas, tik aš pats galiu pasirinkti vieną iš dviejų. Man sako: „Šok į duobę!" Aš galiu šokti ar nešokti. Nuo manęs,

tik nuo manęs vieno priklauso, ar mirsiu kaip žmogus, ar pastipsiu kaip skerdiko peiliu pervertas galvijas. Galbūt man reikalingas kito patarimas, kaip geriau tvarkyti savo gyvenimą, aš priimu jį su dėkingumu, bet nepavydžiu patarėjui, nes dažnai jis pats nesupranta, kokią baisią atsakomybę prisiima ant savo sąžinės".

Su šia mintimi Gediminas užmigo, užsidaręs savo saugioje tvirtovėje. Kažkur už jos storų sienų šmėstelėjo blankus Adomo šešėlis, sučežėjo pažįstami žingsniai. „Nuėjo...— pagalvojo per miegą su palengvėjimu.— Pasaulyje pustrečio milijardo žmonių klaidžioja, ieškodami savo kelio. Koks išminčius gali kiekvienam nurodyti, kuris tikrasis? Kas išspręs gyvenimo mįslę?

...Praamžiną skausmingą mįslę,
dėl ko jau daug galvų nulinko...
Sakykit, kas yra žmogus?
Iš kur atėjo jis? Ir kur jis eina?"

VII

Kitą dieną po pietų Gediminas išvažiavo atgal į Kraštupėnus. Nors senokai belijo, tačiau drėgna žemė vėlėsi ant dviračio padangų, nes nuo pat ryto dulkė smulki, panaši į tirštą rūką lijundra. Gediminui prieš akis stovėjo pašiurpęs pusplikis smėlio kauburėlis, ant kurio pravažiuodamas padėjo šalnų pakąstų astrų puokštę; nuo pušies, augančios šeimos kapo galvūgalyje, kaip ir nuo tų pakelės medžių, sustingusių balzganoje erdvėje, kapsėjo stambūs vandens lašai, ir jis visą kelią jautė marmurinį negyvos žemės šaltį. O kai rūke ėmė ryškėti neaiškūs bažnyčios bokšto kontūrai ir pirmieji priemiesčio namukai, Gediminas nejučiomis pagalvojo, kad šitas lijundroje nugrimzdęs miestas kažkuo panašus į gimtojo kaimo kapines su sunkiais paminkliniais kryžiais, kurių suspaustas kyla į dangų medinis bažnytėlės kuoras. Per lijundros šydą jis pamatė žemą keturkampę figūrą — antkapį — pamažu slenkant nuo kalvelės, už kurios tuoj prasidėjo grindinys,

Norėjo greičiau prasmukti pro šalį, bet įkalnė buvo per daug stati, o kelias patižęs. Uždusęs nušoko nuo dviračio ir, išsitraukęs iš kišenės nosinę, ėmė šluostytis šlapią veidą.

— Laba pavakarėlė, ponas mokytojau,— prabilo antkapis, pavirtęs Matu Puplesiu.

Gediminas kilstelėjo skrybėlę.

— Užsibuvai mieste, dėde Matavušai. Nebespėsi su šviesa pareiti,— pastebėjo, suuodęs ore degtinės kvapelį.

— Pripratęs aš, ponas mokytojau. Kas antrą dieną Kraštupėnuose. Boba net pradeda bijoti, kad neapsikelčiau kokios miesčionkos. O ko man snausti? Miesto panos švarios, dekoltuotos, ne maniškė, išrūgomis pasmirdusi. Išsirinksiu iš abiejų galų riestą, snukis kaip piesta, su kraičiu, krūva vaikaičių, kad pačiam nereikėtų vargti. Ponas! O kam dėkui? Mūsų didžiai gerbiamai policijai, kuri negali daugiau poros dienų išgyventi, nepamačiusi Matavušo Puplesio.

— Naktį tokiais laikais pavojinga šlaistytis, dėde Matavušai,— Gediminas uždėjo rankas ant vairo, norėdamas stumtis toliau, bet Puplesis stūksojo priešais išsižergęs, panarinęs didelę besprandę galvą, ir kaip bulius į raudoną skudurą žiūrėjo į priešakinį dviračio ratą.

— Pavojinga? — sumurmėjo, nepajudėdamas iš vietos.— Kaipgi, kaipgi, ponas Gediminai. Naktį galima į šulinį ar į kokią balą įkristi. Bet ir dieną visko pasitaiko, ponas Džiugai. Sakysim, sutinki savo kaimo žmogų, pažįstami, rodos, buvome, bet kalbi su juo ir bijai, ar pataikysi. Visi vieni kitiems svetimi pasidarėme, ponas mokytojau. Jeigu nežinočiau, kad tamsta paskutinę parą praleidai Lauksodyje pas savo senį, galėčiau pagalvoti — grįžti iš Alksnynmiškio, nors jis ir ne toje pusėje...

— O ko man ten reikia? — irzliai paklausė Gediminas. Jis nemėgo Puplesio, kaip ir visų tų, kurie sunkiai paskaitė laikraštį, tačiau, paėmę valdžią į savo rankas, lengva širdimi griovė seną pasaulį, ant kurio pamatų laikėsi ir jų pačių namas.

— O ko ten reikėjo ponams policininkams su baltaraiščiais? — Puplesis tebestovėjo išsižergęs, susikišęs rankas į

pilku milelių apmuštų kailiniukų kišenes. Raudonas veidas buvo šlapias, blizgėjo kaip glazūruotas.— Ko ten reikėjo Kraštupėnų žydeliams, ponas mokytojau? Ar jie norėjo nuvažiuoti į Alksnynmiškį ir sugulti į duobes, ant kurių niekas neužris akmens, kaip reikalauja jų papročiai?

Puplesis pakrypo, suskilo į du žmones ir, pašėlusiai sukdamasis rausvame verpete, ėmė smegti į žemę.

— Netaukšk niekų, seni! Tu girtas, po perkūnėliais!

— Tikrai niekus kalbu, ponas Džiugai, bet man vis tiek. Nueisiu kurią dieną užsiregistruoti, įkiš į sunkvežimį, ir po Puplesio. Buvo toks dantingas senis, sakys žmonės, rijo stiklus ir vinis, o minkštos švino kulkelės nepajėgė sukramtyti.

Gediminas užsigulė krūtine ant vairo.

— Negalimas daiktas... Senius, moteris... Beginklius žmones... Meluoji, Puplesi! Tu visada išdarinėdavai juokus. Betgi čia baisūs juokai!

Vienas Puplesio batas — išpurtusi purvina rupūžė,— atsiplėšė nuo žemės ir kelis kartus švelniai pabaksnojo dviračio padangą.

— Tuos juokus ne mudu krečiame, ponas mokytojau. Ir dėkui dievui, kad ne mudu...

Batas grįžo į pirmykštę vietą, abudu truputį pasislinko pirmyn; Gediminas pajuto ant peties sunkų delną; tačiau tik labai trumpą akimirką. Tokią trumpą, jog pagalvojo, ar nepasivaideno. Jis atsitiesė, bet keturkampė Puplesio figūra jau tirpo lijundroje. O priešais, kažkur už tos šlapioje migloje suvirtusios namų krūvos, ūkčiojo manevruojantis garvežys. Jo gūdus šauksmas buvo nerealus, kaip ir visa aplinkui.

Gediminas varėsi dviratį per miestą, negalėdamas atsipeikėti nuo slogaus įspūdžio, kad tikrovėje nėra jokių žmonių, nors jie sveikindamiesi ir kilnoja kepures, nėra jokių namų, gatvės, pagaliau nėra jo paties; tai tik įsivaizdavimas, iliuzija, kažkieno sekama pasaka. Panelė Onutė sėdi prie lango, susisupusi į baltą pūkinę skarą, bet iš tikrųjų ir jos nėra. O jeigu jinai džiaugiasi, jį pamačiusi, vėliau pravirksta, pasakodama, „kas čia dėjosi", tai tik todėl, kad jis trokšta savo vaizduotėje, jog taip būtų.

Juk pasaulyje dar turi būti žmonių, kurie nepamiršo verkti ir juoktis.

Tai baisu, ponas Gediminai! Mes girdėjome šaudymą — kiek čia toli tas Alksnynmiškis? — bet kas galėjo pamanyti... Jie iki vidurnakčio ūžė pas brolius Morkaičius ir šlaistėsi po miestą, girdamiesi savo siaubingu žygiu. Padorios moterys, aišku, nenorėjo turėti su tokiais reikalo, tada jie ėmė daužyti langus... Įsikišo vokiečių patrulis, susišaudė. Vieną vos gyvą nuvežė į ligoninę... Pasaulio galas, ponas Gediminai! Šįryt buvau sutikusi Nijolę, vachmistro Bugenio bobšę. Ant rankos auksinis laikrodukas, karakulinis paltas, kurį pernai buvo pasisiuvusi Manšteinienė, juvelyro žmona. Neilgai teko jį dėvėti vargšei... O Manšteinui pasisekė — sugrąžino gyvą iš Alksnynmiškio. Mat prasitarė turįs paslėpęs brangenybių, tačiau tegu jam liežuvis nudžiūstąs, jeigu kada kas sužinosiąs, kur jos yra. Jie pasiryžę žūt būt išspausti iš senio paslaptį.

„Tų žmogžudžių tarpe buvo du mūsų gimnazijos mokiniai".

Vis dar negalėdamas atsikratyti nerealumo jausmo, jis apsiavė švarius batus ir išėjo į miestą.

Adomo nebuvo namie — dvi dienos, kai išvykęs kažkur su reikalais.

Abraomas Manšteinas sėdėjo prie savo namo ant cementinių laiptų, įsmeigęs tuščią žvilgsnį į turgavietės aikštę, pasidėjęs ant kelių raukšlėtas plaštakas, ant kurių nuo kiaurai peršlapusios kepurės snapelio ir žilų peisų lašėjo vanduo. Gatvėje, kaip blausios šabasinės žvakės, žiebėsi pirmieji žiburiai; jis nežinojo, ar besulauks (o ir nebeturėjo jokio noro sulaukti) kito vakaro, tačiau buvo laimingas, kad nors gamta liko jam ištikima iki galo ir nesibjaurėdama plauna seną kūną, visos žmonijos gėdai pasmerktą išniekinimui.

Gediminas ne savo ranka kilstelėjo skrybėlę, burbteldamas pasveikinimą, tačiau senis nepakrutėjo. Reikėjo prieiti prie to nelaimingo žmogaus ir pasakyti ką nors daugiau, negu „labą vakarą", bet ir šitų dviejų žodžių Gediminui pasidarė gėda, nes jie buvo ištarti ta pačia kalba, kuri vakar aidėjo kartu su šūviais Alksnynmiškyje.

VIII

— O, ponas Gediminas! Nuostabu! Bent kartą prisiminėte senus draugus...

— Norėjau pamatyti poną Vainorą,— šaltai paaiškino Gediminas, beveik būdamas tikras, kad Adomo šeimininkė nemelavo — jo iš tiesų nėra Kraštupėnuose.

— Betgi užeikite, užeikite, ko mes čia deramės tarpduryje! — Milda sučiupo Gediminą už rankovės ir, džiugiai šypsodamasi, įtraukė į prieškambarį.

— Jeigu nėra Adomo...

— Kažkada šiuose namuose jūs būdavote mielas svečias ir neleisdavote mums nuobodžiauti. Grąžinkite bent vieną laimingą valandėlę savo senai draugei, ponas Gediminai,— Milda atsagstė jo paltą ir, nekreipdama dėmesio į neryžtingą protestą, nutempė nuo pečių.

Taip, kol tie namai turėjo šeimininką, jis dažnai čia užeidavo praleisti laisvalaikio valandą. Ponas burmistras buvo protingas ir išsilavinęs žmogus, be to, gerai lošė šachmatais, su juo galėjai nežiovaudamas prasėdėti iki vėlyvos nakties. „Tau pasisekė, Milda,— gavai puikų vyrą", sakydavo Gediminas, kai jiedu būdavo vieni. Ji ironiškai šypsodavosi, skausmingai stengdamasi ir nepajėgdama paslėpti savo minčių išdavikiškai atvirame veide. Gediminui buvo skaudu, kad ji nemyli vyro, tačiau, būdamas atlaidus žmonių silpnybėms, jis negalėjo smerkti Mildos. Net po to, kai Beržėną išvežė ir ji tapo Adomo meiluže, Gediminas neprisidėjo prie tų, kurie liežuviais ir žvilgsniais kalė neištikimąją gyvnašlę prie gėdos stulpo. Žinoma, jis daugiau nebesilankė šiuose namuose, nors Adomas ne kartą kvietė užeiti, o sutikęs Mildą gatvėje, būdavo su ja draugiškas, bet oficialus. Ne, jis neniekino jos už nusižengimą įprastoms moralės normoms, o tiesiog varžėsi, kaip kiekvienas gražios ir nesunkiai (bent jam taip atrodė) prieinamos moters, truputį pavydėjo Adomui ir, drovėdamasis šio žemo jausmo, stengėsi laikytis nuošalyje.

— Pats dievas jus atsiuntė, ponas Gediminai. Vieniša moteris tokiais baisiais laikais! — plepėjo Milda, paėmusi

Gediminą už alkūnės ir švelniai stumdama pro duris į svečių kambarį.— Prašau įsitaisyti, kur patinka, mano mielas, o aš trumpam dingsiu.

Jis stovėjo sumišęs prie didelio apvalaus stalo, apstatyto sunkiomis oda-muštomis kėdėmis, ir negalėjo suprasti, ko čia atėjo. Pasimatyti su Adomu? Bet kam? Nejaugi dėl tų kelių žodžių, kurie mechaniškai ūžė ausyse, kol, apimtas nevilties ir siaubo, vilkosi purvinomis miesto gatvėmis: „Noriu pamatyti, kaip p o v i s o t o atrodo tavo snukis?..“ O gal tikėjosi, kad Adomas, pamatęs jį, savo draugą (?), puls ant krūtinės ir pravirks kruvinomis ašaromis? Tai jau! Dėl to nebegali būti jokių iliuzijų, nors kraujas dabar — pigiausiai kainuojantis skystis. „Kažkada buvo gera ir jauku tuose namuose, aš buvau prisirišęs prie jų kaip katė. Tikriausiai turiu šio žvėrelio instinktą; jis prabilo, kai praradau žmogaus protą, ir atvedė čia tartum paklaidintą katę į apleistą sodybą prisiglausti prie seniai ataušusio židinio, kuris kadaise mane šildė“.

Gediminas susmuko kėdėje. Jis tebematė save, stovintį prieškambaryje prieš tualetinį veidrodį — keistą svetimą žmogų pažaliavusiu veidu ir klaikiai spindinčiomis akimis,— ir negalėjo pasakyti, kuris iš jų tikrasis. Buvo dvi drabužių kabyklos, dvi miniatiūrinės, meiliai besišypsančios Mildos, dvi lygiai tokios pat prieškambario sienos, du „aš“ — veidrodyje ir tikrovėje,— bet jis negalėjo apčiuopti ribos, skiriančios tuodu pasauliu; viskas — ir daiktai, ir laikas — neteko savo dėsningo ryšio, susijaukė begalinėje erdvėje į beprotišką chaosą, kuriame nebuvo nei vakarykštės dienos, nei rytdienos, nei dabarties. Sunki šilkinė staltiesė kvepėjo obuoliais. Ji buvo geltona kaip prinokęs kviečių laukas. Apvali saulė su gėlių pilnomis pintinėmis ir iš visų pusių šaudančiais nuogais amūrais. Tačiau jis tematė rausvos miglos kamuolį, kuriame kaip milžiniškoje mirtinai sužeisto prieštvaninio žvėries akyje atsispindėjo neryškūs fantastinių vaizdų kontūrai. „Vežame į Kauną, pas vaikučius... Cha cha cha!“ Jis tartum girdėjo kažką įeinant ir išeinant, kažką sakant, mechaniškai atsakinėjo į kažkieno klausimus, protarpiais prabusdamas iš košma-

riško sapno, tačiau visą laiką jausdamas hipnotizuojantį rausvos miglos kamuolį, kuriame tirpo ir vėl formavosi vis tie patys paveikslai.

— Gediminai... kas jums? — kažkas ilgai ir piktai spaudė jo petį.

Rausvos miglos kamuolys subliuško. Jis vėl išvydo stalą — geltoną saulę su iš visų pusių šaudančiais amūrais. Priešais stovėjo pūstas grafinas, pripiltas juosvai raudono skysčio, dvi grakščios ilgakojės taurelės, vaza su sausainiais, o šalia Milda; tik jau be chalato, persivilkusi vilnone bordo spalvos suknele, šviežiai persišukavusi baltus plaukus, saikingai pasidažiusi, skleidžianti vos pagaunamą žibuoklių aromatą. Visad blyškus veidas buvo išsigandęs.

— Tu kalbi su anuo pasauliu. Kas atsitiko, Gediminai?

„Tu!" Kaip gerais senais laikais... O gal jie dar nepraėjo? Gal aš prisnūdau prie stalo, laukdamas sugrįžtant pono Beržėno, ir susapnavau bjaurų sapną? Tuoj pasigirs seniokiškas krenkšėjimas prieškambaryje ir per visą butą nuskambės žvalus balsas: „Milda, ką aš matau?! Mudu vėl aplankė mūsų jaunasis bičiulis!"

— Tai tu nieko nežinai? — paklausė jis apstulbęs.

— Tikrai... — jos veide sustingo įtemptas laukimas.

Jis nusmelkė ją ilgu veriančiu žvilgsniu.

— Ir tu nieko negirdėjai? — rūsčiai paklausė, skiemenuodamas kiekvieną žodį.— Tie šūviai turėjo nuskambėti per visą pasaulį, o tu negirdėjai jų? Jie sušaudė keletą sunkvežimių niekam nenusikaltusių bejėgių senių...

Įtampa Mildos veide atslūgo.

— Tarp jų aš mačiau sunkvežimyje vieną gydytoją,— tęsė jis, jausdamas deginantį perštėjimą perdžiūvusioje gerklėje.— Per savo gyvenimą jis išgelbėjo šimtus žmonių gyvybių, ir štai šiandien tie patys žmonės jį...

— Taip, tai baisu, nuostabiai baisu, Gediminai,— prataré ji su palengvėjimu.— Aš negaliu atleisti Adomui, kad paliko mane vieną tokiu metu. Bet verčiau nekalbėkime apie tai, mano mielas, negadinkime gero vakaro.

Milda atitraukė kėdę nuo stalo ir atsisėdo šalia Gedimino.

— Čia likeris,— tęsė, pripildama stiklelius.— Aš nepaklausiau: gal nori stipriau užvalgyti? Atleisk, kad be ceremonijų perėjau į vienaskaitą. Mūsų sena draugystė, manau, duoda tam teisę?

Jos miesčioniškas ramumas nutvilkė jį verdančia alyva. „Negadinkime gero vakaro..." Gerai, taip ir padarysime. Tuo tarpu, kai ten žemė krūpčioja, tampoma priešmirtinių konvulsijų (juk jie gyrėsi sumetę į duobę dar pusgyvius kūnus), mes pakelsime stiklelius ir išgersime už užsimiršimą. Ir, savaime suprantama, už save. Kad dar esame sveiki gyvi, kad ne semitai, dėkui dievui, kad virš mūsų galvos tviska senasis gerų laikų sietynas, o rytoj vėl švies saulė, su kuria niekas negyvensime. Prosit!

Gediminas pakėlė taurelę.

Milda, paėmusi savąją, skatinamai palinksėjo galva.

— Kraujas...— tarė jis, sukiodamas stiklelį priešais šviesą.— Tirštas krešintis kraujas. Dar neataušęs... Atsigerkime karšto kraujo, kaip darydavo mūsų priešistoriniai protėviai. Tegu priešo jėga pereina į mūsų kūną.

— Gediminai...— priekaištingai sušnibždėjo Milda.

Jis išgėrė du stiklelius iš eilės ir pasisuko į ją. Ji šyptelėjo, tačiau kažkaip baikščiai, lyg pro gedulingą šydą. Jį apėmė piktas džiaugsmas.

— Adomas praleido puikią progą: būtų galėjęs veltui tau įtaisyti karakulinį paltą arba, sakysim, apmaustyti pirštus brangiais žiedais,— tarė, pasiduodamas nenumaldomam norui ją įskaudinti.

— Tą pačią dieną, kai pamatysiu, kad jo rankos nešvarios, tarp mudviejų bus viskas baigta. Jis tai žino,— ramiai atsakė Milda.

— Ir dėl to išnyko iš Kraštupėnų, kad nusiplautų rankas kaip Pontijus Pilotas, o kiti už jį atliktų kruviną darbą?

— Ar nepakanka, kad žmogus sąžiningai stengiasi išlaikyti padorumą tiek, kiek įmanoma tokiais laikais?

— Išlaikyti padorumą...— Gediminas išsiviepė.— Aš tuo tarpu pasišalinu, o jūs, mano mieli tarnai, pasidarbuokite. Ir šitokį triuką mes dailiai pavadinsime padorumu...

— Jis tavo draugas.

— Buvo...

— Aš jį myliu.

— Tu „mylėjai" ir poną Beržėną, o dabar nesu tikras, ar ne dėkinga tiems, kurie padėjo juo atsikratyti,— atšovė Gediminas, šlykštėdamasis, kad kartoja kitų žodžius, bet negalėdamas sutramdyti savo įniršimo.— Kažkada esi pasakiusi — o, aš puikiai prisimenu tuos žodžius: „Įsivaizduokime, kad mums teliko gyventi viena diena, ir imkime iš gyvenimo viską, ką duoda". Tu myli tik save, Milda, dėl tavęs tegu pasaulis sugriūva, tau nusispjauti...

Ji dirbtinai nusijuokė.

— Tave sunku bepažinti, mano drauge. Jei būčiau piktesnė, išgrūsčiau pro duris. Kalbi nemaloniausius dalykus, lyg visi iki kaklo būtume persisotinę linksmybių. Kas tau darbo, myliu ar nemyliu Adomą? Ko taip užsidegei? Ar tik nepavyduliauji? Tarp kitko, galiu pranešti, kad kunigas klebonas pažadėjo išrūpinti persiskyrimą su Beržėnu, dar šią žiemą mudu su Adomu susituoksime.

— Ką gi... Santuoka tam tikrais atvejais patogi širma, už jos galima išsirengti nuogai su svetimu vyru,— Gediminas beveik su neapykanta pažvelgė į Mildą, vis dar tikėdamasis išvysti jos veide sumišimą, nuoskaudą, įsižeidimą — visą tą jausmų gamą, kuri parodytų, kad jos ramus, savimi patenkintas pasaulėlis susijaukė, ir ji nelaiminga, kaip nelaimingas šią naktį kiekvienas doras žmogus nežmoniškumo išniekintame mieste.

— Būk džentelmenas, Gediminai: pripilstyk taureles,— paprašė, tingiai kramtydama pyragaitį.

Gediminas nuleido akis — ji buvo nepažeidžiama.

Jis pripylė stiklelius, jiedu išgėrė tylėdami, o paskui pasigirdo tyli šokių muzika — Milda įjungė radiją.

— Papasakok, kaip gyveni.

— Vartausi kaip inkstas taukuos.

— Tik be ironijos, mielasis. Pabūkime nors valandėlę nuoširdūs, kaip kadaise. Žinok, buvo laikai, kai buvau tave beįsimylinti.

— Ką gi, labai gražu iš tavo pusės...

Ji tyliai nusijuokė.

— Tik nepradėk riesti nosies. Tu buvai kitoks, negu kiti vyrai — mažiau sulaižytas, mažiau kvailas ir truputį poetas — ne vieną moterį gali suimti pagunda išbandyti galią ant tokio vyro tipo.

Gediminas pagalvojo, kad ji tebėra tokia pat nepataisama cinikė kaip anksčiau. Tačiau kokios begėdiškai nuogos būtų jos frazės, tavęs neužgauna, jos lyg vaikai, kurie lakstо viešose vietose pliki, tačiau negali sukelti pasipiktinimo.

„Taip, ji nė kiek nepasikeitusi,— pakartojo Gediminas mintyse.— Ir šitame kambaryje viskas taip, kaip buvo anksčiau. Radijas, pianinas, žalia pliušinė sofa, ant jos dvi siuvinėtos pagalvėlės nebalintos drobės užvalkalais. Viskas savo senose vietose. Net specifinis buto kvapas tas pats išsilaikęs. Bet gi —

Ko jūs, atminimai, šitą naktį keliatės?
Ko jūs, pakaruokliai, kylat iš kapų?
...Truputis ilgesio, senų žodžių keletas
ir kadais matytų keletas veidų..."

— Aš užvirsiu kavos, Gediminai.

„Kažin kiek laiko iki komendanto valandos?"

Tačiau jis nežvilgtelėjo į laikrodį ir neprotestavo. Stodamasi ji užgavo jo petį, kažkas švelnaus, kvepiančio žibuoklėmis pakuteno jam skruostą, pasigirdo minkšti skubrūs pabaidytos katės žingsniukai. Jis užsimerkė ir netikėtai prisiminė vieną ankstyvo pavasario pavakarę. Epizodas buvo toks ryškus, kad akimirkai prarado laiko nuovoką.

„Aš sėdėjau toj pačioj kėdėj, kur ji dabar, ir deklamavau savo eilėraštį. Man reikėjo ateiti vėliau arba visai neateiti, bet iš kur galėjau žinoti, kad ponas burmistras užtruks miesto savivaldybėje? Mano eilėraštis buvo apie nenusisekusią meilę, dar šviežias ir labai liūdnas".

Bet prieš tai sutikau ją, savo nelaimingą meilę, kuriai ir buvo skirta ši elegija.

Gyvenime pasitaiko keisčiausių kuriozų. Sakysim, užaugi viename kaime su mergaite, nepastebėdamas jos, kaip įprastos detalės tave supančioje aplinkoje, o vieną dieną tartum koks valktis nukrenta nuo akių ir, apstulbęs iš nustebimo, pats save klausi: „Kaip galėjau gyventi, nežinodamas, kad ji yra pasaulyje?"

Akvile, aš tave myliu, galėjau pasakyti tada, per Gulbinų kūdikio krikštynas, kur mudu buvome krikšto tėvais, ir aš ten staiga pajutau, kad ji man nebe šiaip detalė, o mano likimo dalis, be kurios tolimesnis gyvenimas tuščias ir beprasmis. Tuos pačius banalius, bet neišvengiamus žodžius galėjau pakartoti (taip, pakartoti, nes prieš mane milijardai žmonių juos yra pasakę) ir tą medumi kvepiantį birželio vakarą, kai abudu ėjome paskui šieno vežimą ir dainavome lyg papaikę paaugliai, o jos akys spindėjo ypatinga šviesa. Niekada nebuvau matęs taip graudinančiai gražaus, nepasiekiamai aukšto dangaus ir tokių laimingų akių. Buvau beveik tikras, kad ji įsimylėjusi. Ir vis dėlto neišdrįsau ištarti lemtingų žodžių. Nei tą vakarą, nei vėliau, nors buvo dešimtys progų. Drovumas ir kažkokia instinktyvi baimė prispausdavo liežuvį kas kartą, kai norėdavau praverti burną, kad atskleisčiau savo širdies paslaptį. Atrodė, tų trijų žodžių per maža, jie nepaaiškins mano jausmų, o ką nors prie jų pridurti vargu ar sugebėsiu. Tiesa, moku sklandžiai išreikšti mintis, tik, deja, ne tokiu atveju, kai sprendžiamas mano likimas. Geriau parašysiu laišką — protingą, gerai apgalvotą, aistringą — ji negalės nesuprasti, kad šitokia meilė tebūna kartą gyvenime, ir mokės tai įvertinti. Taip, laiškas geriausia!

Tačiau abiem būtų buvę geriau, jeigu būčiau niekada jo neparašęs ir neįmetęs į pašto dėžutę, kabančią prie akmeninės šventoriaus sienos. Aš ėjau per turgavietę pra-

kaituodamas, nors buvo žvarbi kovo mėnesio diena, ir jaučiau kojose gniuždantį sunkumą, tartum mano pečius būtų užgriuvę viso pasaulio meilės laiškai, į kuriuos niekas niekad nesulauks atsakymo.

O kitą dieną sutikau ją. Mudu išlandžiojome visas krautuves — ji ieškojo kažkokios ypatingos medžiagos vasarinei suknelei,— o nusipirkę nuėjome į cukrainę išgerti kavos su pyragaičiu. Aš žiūrėjau į jos laimingą, truputį susirūpinusį veidą ir galvojau apie laišką, kurį rytoj šiuo metu ji laikys savo rankose. Mane ėmė krėsti šaltis.

— Kas tau? Blogai jautiesi, o gal turi kokių nemalonumų? — susirūpino ji.

— Ne, ne. Man tik kažkodėl atrodo, kad susitinkame paskutinį kartą,— sumurmėjau.

— Ar ne paikšas! — ji nusijuokė.— Kodėl mudu turime susitikti paskutinį kartą? Tu mano geriausias draugas, Gedmi.

— Taip...

— Marius sako, jeigu ko pasieksiu gyvenime, tai ponas Džiugas bus iš dalies kaltas. Jis labai tau dėkingas, Gediminai.

— Marius gabus mokinys.

Akvilė apsidairė, paėmė mane už alkūnės ir, pasilenkusi prie ausies, sušnibždėjo:

— Niekam nesu to pasakojusi, bet tau galima. Žinau, neišplepėsi, net nereikalauju garbės žodžio. Matai, kaip tavimi pasitikiu! Aš įsimylėjusi jį, Gediminai...

Man iš akių pasipylė kibirkštys. Kavos puodukai ir nebaigti valgyti pyragaičiai susijaukė į krūvą. Bandžiau ką nors pasakyti, bet vietoj žodžių iš burnos išsiveržė nerišlus murmėjimas.

— Dėl dievo, Gediminai!

Aš nubloškiau į šalį jos ranką, atsistojau ir išėjau į gatvę. Turbūt atrodžiau baisiai, nes žmonės atsigręždavo į mane. Aš nežinojau, ko jiems reikia. Ir apskritai man buvo keista, kad viskas tebestovi, kaip stovėję, tuo tarpu kai mano namai sudeginti iki pamatų. O kada jie bus atstatyti? Ir

apskritai, ar galima atstatyti? Aš vaikščiojau apie degėsių krūvą keliais, žarstydamas pūslėtais pirštais karštus prisiminimų pelenus, ir norėjau taip šaukti, kad apie mano nelaimę išgirstų visas pasaulis.

Ištisas dvi savaites man buvo koktu pažvelgti į sveiką, viskuo patenkintą žmogaus veidą. Grįžęs po darbo iš gimnazijos, užsidarydavau savo kambaryje, o kitą naktį iki ryto prasėdėdavau prie knygomis apkrauto stalo, bergždžiai stengdamasis paskandinti savo skriaudą storuose tomuose.

Taigi tą ankstyvą pavasario pavakarę aš sėdėjau va čia, kur šiandien Milda — priešais pianiną, ant kurio, straublius iškėlę, stovi septyni vienas už kitą mažesni drambliukai — miesčioniškos laimės simbolis,— ir skaičiau savo eilėraštį — sielvarto psalmę sudegintiems namams.

— Tave reikia primušti, išdykėli,— prieš tai pasakė Milda, kai įėjau į prieškambarį.— Kur buvai prapuolęs? Na, greičiau nusimesk paltą! Mano žilas katinėlis tuojau pareis.

Ar galėjau laukti pono burmistro, ramiai šnekučiuodamasis su jo žmona, jeigu čia atėjau paplūdęs savo širdies krauju?

Taigi sėdėjau prieš tą juodą, nepakeliamai sunkų karstą su septyniais baltais drambliukais ir iš atminties skaičiau savo eilėraštį, kurį iki šiol buvo girdėjusios tik ištikimosios mano kambario sienos.

Pasaulis plytėjo prieš akis kaip bekraštė mirusi dykuma, o aš žiūrėjau į ją iš viršaus ir nykiose platybėse mačiau pasimetusį mažą taškelį — save patį. Lango kvadrate šurmuliavo pavasarėjantis miestas, kažkur ošė amžinai gyvos upės, sutraukiusios ledinius žiemos pančius, o už mano pečių minkštais katės žingsniais vaikščiojo Milda — kanarėlė auksiniame narvelyje, bet aš nieko nejaučiau, nemačiau, tik tą mažą taškelį — save patį. Man pasidarė baisu ir neapsakomai gaila jo. Lūpos ėmė drebėti, žodžiai plyšinėjo kaip perdžiūvusi dirva, o kažkur iš vidaus kilo

deginantis kamštis ir spaudė gerklę. Aš nutilau, nors buvo likusios kelios eilutės, ir įtempiau visas jėgas, stengdamasis užgniaužti kylančią raudą. O paskui... Ne, tai turbūt įvyko tą pačią sekundę. Šiltos, žibuoklėmis kvepiančios rankos apkabino mano kaklą. Aš pajutau prie savo skruosto jos skruostą, jos švelnų baltų plaukų šilką, o už pečių stangrią atramą — jos krūtinę. Niekad nė viena moteris nebuvo manęs taip apkabinusi, ir dar tokią sunkią valandą. Aš, dvidešimt penkerių metų vyras, pravirkau kaip mažas vaikas. Tada ji pakišo delnus man po smakru, atlošė galvą ir ėmė bučiuoti, šnibždėdama: „Nuostabus eilėraštis! Tu jį paskyrei man, tiesa? Bet ko verki — juk aš tave myliu..."

Aš pašokau, beveik nublokšdamas ją į šalį, išsitraukiau nosinę ir nusigręžęs nusišluosčiau šlapią veidą. Mane apėmė tokia gėda, kad neturėjau kur akių dėti. Kai pagaliau pažvelgiau į Mildą, ji stovėjo prie pianino ir šypsojosi lyg niekur nieko. Jos akys tebeliepsnojo išdavystės ugnimi. „Mano žilas katinėlis greitai pareis..." Net čia, šitame išblizgintame kambaryje, pilna pasaulio purvo! Aš norėjau išeiti, trenkęs durimis, ir niekuomet čia nebegrįžti, bet žinojau, kad negalėsiu taip padaryti — buvau per daug išvargęs. „Vienintelis dalykas, kurį, atrodo, dar sugebėčiau, tai pats bristi per purvą ir nesisieloti, kad aptaškau kitus", pagalvojau nesistebėdamas, jog tokia mintis pirmą kartą gyvenime atėjo man į galvą.

X

— Kavutė atvažiavo,— už nugaros suburkavo Milda.

— Hm... Tikrai?

— Tu šiandien nuostabiai išsiblaškęs, mano mielas.

— Puikus žodis.

— Koks?

— Nagi tas „nuostabu", be jo neįmanoma apsieiti šių dienų nuostabiame pasaulyje. Nuostabiai kvepia kava, nuo-

stabi radijo muzika, nuostabiai smagu sėdėti prie stalo su nuostabia moterimi, kai pro praviras miegamojo duris matyti lova ir kalnas nuostabiai baltų pagalvėlių... Nuostabiai saldi ramybės sala audringai šėlstančiame vandenyne... Tokia baltutė, švelni, nesutepta, kaip vestuvinės paklodės prieš pirmąją naktį. Taip ir norisi įkelti koją į ją ir pereiti skersai išilgai purvinais batais.

Milda žiūrėjo į jį prisimerkusi ir tyliai juokėsi.

— Netrukus komendanto valanda, bet aš spjaunu į ją. Priimsi pernakvoti, Milda?

— Įsikaušai, berneli...

— Galbūt, bet ne tiek, kad būtų vis vien, kur nueiti — pas buvusio draugo sužadėtinę ar į viešuosius namus. Nebijok, Adomas nesupyks — ne taip seniai siūlė man pergulėti su tavim,— Gediminas įrėmė įžūlų žvilgsnį į Mildą, galvodamas: tuoj gausiu į snukį, ir tegu. Nors vieną naktį toji ponia neužmigs. Ir staiga nustebęs pajuto, kad jį apima geismas.

— Kartais jūs, vyrai, esate labai dosnūs,— tarė ji, vos girdimai juokdamasi.— Deja, ne visos moterys įvertina tai. Gal pašoksime?

Gediminas spoksojo į ją pilnomis paniekos akimis, stengdamasis užgniaužti įsigaunančią aistros ugnį.

— Kartą per sapną aš mylėjau tave,— tarė jis, žinodamas, kad nereikia to sakyti, bet nepajėgdamas susivaldyti.

— Ir tai buvo Adomui leidus? — paklausė ji pašnibždomis.

— Ne, tada ponas Beržėnas dar buvo gyvas,— atsakė jis, stebėdamas, kaip neatpažįstamai keičiasi jos veidas.

— Šiandien tu nuostabiai įdomus, mano mielas.

— Nemanau,— jis papurtė galvą. — Man tiesiog užėjo noras pereiti purvinais batais per švarų sniegą.

Tada jis išgirdo slopstantį juoką. Jos veidas išnyko, ir, kaip tąsyk, kai skaitė jai savo eilėraštį, jį apgaubė violetinė, žibuoklėmis kvepianti tamsa.

penktas skyrius

I

Ji gyveno šalia akvariumo, vadinamo pasauliu, suskaldyto nematomomis pertvaromis į begalę mažyčių kambarėlių. Daiktai ir žmonės buvo sukimšti be jokios tvarkos tuose stikliniuose stalčiuose, kažką veikė, kažkur skubėjo, juokėsi arba iš sielvarto laužė rankas, o ji žiūrėjo į šią tragikomišką pantomimą abejinga viskam. Kartais — labai retai — užeidavo tėvas, slapstydamasis nuo Katrės Pypkiorės. Keletas padrąsinančių žodžių, drovi šypsena, santūrus rankos spustelėjimas, tačiau ir čia jos širdis atsimušdavo į šaltą stiklo pertvarą — jis irgi buvo gyventojas iš akvariumo. Gediminas rašė savo gerajam seniui (pabjurus keliams, nebeparvažiuodavo apsilankyti): „...ir daugybę širdingiausių linkėjimų Akvilei..." Kalėdoms būsiąs namie. Neužsigavo, kad jai asmeniškai neparašė: ką gi, ir jis, kaip visi, stikliniame narvelyje. Ėjo per kaimą iš pašto punkto nešina naujais laikraščiais ir tuo laišku, dar neatplėštu, o viename kieme — stikliniame akvariumo stalčiuje — stoviniavo pusbernis ir šūkaliojo pridurmu:

Kojos linksta, pilvas kietas,
ant rytojaus bus bankietas.

Moterėlės smalsiai žvilgčiojo pro langus, o sutiktos gatvėje dviprasmiškai šiepėsi, linkčiojo galvomis, džiaugdamosi, kad tokia gėda aplenkė jų dukras ir seseris.

„Vaje, Vainorų Akvilė jau ant dienų!"

„Motina toks žandaras, o, matai, nenusaugojo".

„Kur ten! Juk su pačiu velniu susidėjo..."

„Taigi, manė, bolševikų valdžia amžiais gyvuos, bus ponia komisarienė, o še tau, kaip išėjo".

„Viešpats dievas kiekvienam parodo savo vietą, širdute, karalių karalius..."

Paskutiniu metu ją persekiojo liguista mintis: kūdikis gims negyvas. Negalimas daiktas, kad būtų kitaip, kai kiek-

viena žemės pėda alsuoja mirtimi. Ir kada, dar neatsipeikėjusi nuo skausmų, išgirdo jo gaivališką riksmą („Sveikas, gyvenime!"), sutiko tai kaip stebuklą. „Dabar būsime dviese", pagalvojo ir nustebusi pamatė, kad akvariumas dūžta į šipulius, žmonės ir daiktai, išsiveržę iš stiklinių pertvarų, apsupa ją, pripildydami širdį palaimingos ramybės ir tylaus džiaugsmo.

Nedrąsiai sugirgždėjo durys — įėjo tėvas. Ūsuose sidabriniai vandens lašelyčiai — ištirpusios snaigės.

— Hm... hm... Per pačias kalėdas. Kartu su Jėzum Kristum...— pasilenkė prie lovos, norėjo pabučiuoti, bet, susigėdęs savo švelnumo, kaltai šyptelėjo ir paslėpė už nugaros niekam nereikalingas rankas.

Tarpduryje stovėjo abudu Džiugai — senis ir jaunasis. Kiekvienas raumuo jų veiduose šoko ir juokėsi.

— Na mat, vaikeli, kaip viskas gerai...

— Tu bravo, Akvile!

Ir jų žodžiai jau neatsimušė į stiklinę pertvarą.

Paskui įgriuvo Kaziunė Nemunienė. Audringa ir dagi kaip ežys, tačiau po šiurkščiu storžievės luobu slepianti gerumą.

— Kur toji merga su vaiku? Parodykit man jos benkartą! — šūkaliojo, dar nė slenksčio gerai neperžengusi.

Pribuvėja prinešė su pagalvėle miniatiūrinį raudoną žmogeliuką surukusiu šimtamečio senuko veidu.

— Vaje, koks eržilas! — pasvėrė ant delno nuogą kniurksintį kūnelį, įdėmiai apžiūrinėdama iš visų pusių, ir staiga susileido su pilnu glėbiu ant Akvilės lovos.— Nosytė, kakta, akutės... Sakyk man nesakęs — tikras tėvas...— sušnibždėjo.— Marius... Mūsų vargšas mažytis Mariukas... Našlaitėlis! — Paspringo ašaromis ir ilgai kūkčiojo, viena ranka spausdama prie krūtinės pagalvį su kūdikiu, o kita glostydama smailius neteisėtos marčios pečius.

Akvilė užsitraukė ant galvos antklodę ir nusisuko į sieną. Pravirko kaip niekad skaudžiomis, širdį lengvinančiomis ašaromis.

Po kelių dienų Feliksas Keršis atvežė skolą — špuntuotų lentų puskapę, kurią buvo paėmęs iš Džiugo rudenėjant. Susitarė: grąžins pavasarį, bet kažkodėl pasistengė anksčiau.

Akvilė sėdėjo kampe prie stalo ir maitino kūdikį. Net krūtinės neprisidengė, jam įėjus,— nesivaržė Keršio, kaip ir kitos kaimo moterys, matančios jame draugą, tėvą, brolį, tik ne vyrą.

— Tai jau turi...— pasakė pasisveikinęs.— Gimė, aha...— Prisėdo ant suolo kraštelio, raudo, šnarpštė, gėdydamasis pažvelgti į Akvilės pusę, o tie žodžiai — kaip akmenys jo kruopščiai nurinktame žemės sklypelyje: nė vieno patogaus po ranka.— Taigi, tas lentas atvežiau... Pasisekė anksčiau išsipjauti, aha. Ag, sudėjau špuntuotas lubas... Anksčiau spaliai byrėdavo. Kitais metais, jei dievas sveiką laikys, apmušiu sienas ir stogą naują...

— Gal išgersi kalėdų alaus stiklinę, Pėliksai? — pasiūlė senis Džiugas.

Pasipurtė visu dramblotu kūnu. Ne, neturįs laiko. Motina visai atgulusi, vargu bepakils iš lovos. Gyvulius pietų liuobti, kiaulei gardą atitverti — greitai atsives, ir šiaip visokių darbų. Ne, ne! Bet vis vien sėdėjo tartum priveržtas ir prakaitavo, norėdamas ir negalėdamas atsiplėšti. Tai tokie reikalai, aha... taigi... Kol mama dar šiek tiek galėjo suktis... Ag, blogai, labai blogai vienam vyrui ant ūkės...

— Reikia vesti, Pėliksai,— pertarė Džiugas.

— Oo, būtų gerai...— giliai atsiduso, perbraukė delnu pailgą, šviežiai nuskustą veidą, tartum užspausdamas nelaiku kilusią mintį, ir netikėtai nei iš šio, nei iš to paklausė: — Ag, teisybė, kada krikštynos?

— Kai suvešim mišką,— atsakė Džiugas už Akvilę.— Vaikas stiprus, gali palaukti. Gal kūmu pabūtum, Pėliksai?

Nerimtai buvo pasiūlyta, bet Keršis priėmė už tikrą pinigą. Pašoko išsigandęs, tartum žemė po kojomis atsivėrė. Purtėsi, atsikalbinėjo:

— Ag ne! Už jokius pinigus! Tik jau ne aš! Yra žmonių kaip žmonių. Koks iš manęs kūmas. Taigi... Nepykite, bet taip jau išeina... aha...

Atsisveikinant nedrąsiai paėmė Akvilės ištiestą ranką ir palaikė meškiškame delne. Stori sudiržėję pirštai drebėjo. Drebėjo gauruoti antakiai ir įkypas žvilgsnis, smingantis pro Akvilės petį į tuščią erdvę.

— Man rodos, tu jam knieti,— pajuokavo Mykolas Džiugas, išlydėjęs svečią.

Akvilė nuleido negirdom — buvo kitkuo susirūpinusi.

— Apsieikime be triukšmo, dėde,— pasakė.— Sekmadienį nuvažiuosime į Kraštupėnus, Gediminas su savo šeimininke pabus kūmais, ir tyliai apkrikštysime.

— Tai ką, tu iš medžio iškritusi? Kitokia kaip visi žmonės? — užginčijo Džiugas.— Nieko nebus, mano vaike: iškelsime krikštynas kaip priguli. Tegu kaimas mato: niekam mes neskolingi, prieš nieką nenusikaltę,— ir, mataruodamas pirštu kūdikiui prieš veiduką, pridūrė: — Ar ne teisybę senelis kalba, Mariau?

Akvilė, ūmai suirzusi, papurtė galvą.

— Tik jau ne Mariumi, dėde! Kokiu nori vardu, tik ne Mariumi...

II

Pakrikštijo Laurynu — tėvelio garbei ir, žinoma, dar didesniam motinos pykčiui. Kūmus irgi pasirinko tokius, kad Katrei Pypkiorei kaulu gerklėje stojosi: „to ubagų ubago" Putrimo žmoną Juzę ir Gediminą, kurio Vainorienė negalėjo pakęsti, kaip ir visos Džiugų šeimos.

Į bažnyčią lėkė tyčia per Vainorų kiemą — Akvilė užsispyrė, nors galėjo į vieškelį išvažiuoti ir kitu lauko keliu. Negana to, pati šalia kūmų įsispraudė: palydėsianti iki kaimo ir tuo pačiu žygiu užkviesianti į krikštynas mieląją motulę... Mie-lą-ją... Net šiurpas nukrėtė, kiek nuodingiausios pagiežos ir ironijos buvo tame žodyje! Gediminas raukėsi, bet vis vien turėjo sustoti po pačiais Vainorų langais ir kantriai laukti, kol ji tupinėjo apie kūdikį, įsuptą krikšto pataluose, ir, skersakiuodama į trobą, davinėjo kūmams nereikalingus patarimus. „Čia mano namai, ir, nors tu, sene, sprogsi iš pykčio, aš išleisiu savo sūnų iš savo kiemo į pirmąją kelionę", šaukė atšiauriai žaižaruojančios akys. Kai pagaliau eiklus sartis, žaibuodamas variniais šorų apkaustais, šoktelėjo iš vietos ir važelis nurūko per kiemą į vieškelį, ji akiplėšiškai suriko pridurmu („Nesušaldykite mano Lauruko!"), kad išgirstų ten, troboje, ir vis mojo ranka, nors nebuvo kam bemoti, įsivaizduodama, kaip kūmai dulka per kaimą, kaip plakasi žydri kaspinai ir kaip

vėliau tuo pačiu keliu jie lėks iš bažnyčios, barstydami saldainius vaikams, o bobos, priplojusios snukius prie stiklų, žiopsos pro langus arba stoviniuos kiemuose, paspringusios nepraryjamu kąsniu.

Pasikarkit! Niekam mes neskolingi, prieš nieką nenusikaltę! Kelią mergos vaikui Laurynui Vainoruil

Priėjo prie durų, išdidžiai atmetusi galvą, pilna neišpasakytos puikybės ir paniekos anai, kurią pavadinti motina kažin ar kada liežuvis apsivers. Sklendė dzingt prieš pat nosį. O jai pridurmu springstantis kikenimas.

— M o t u l e! Tai aš, Akvilė. Prašom ant Lauruko krikštynų.

Paklebino rankeną. Kartą, kitą. Žinojo — neįleis, betgi ar to atėjo?

— Pamatytum, koks dailus anūkėlis. Visas į Raudonąjį Marių... Tikrai, m o t u l e, nepasididžiuok, atidundėk ant kūmų pietų...

Už durų suurzgė kaip šuva, užmintas ant uodegos. Pasigirdo nutolstą žingsniai, trinktelėjo durys: Katrė nebeištvėrusi išlėkė į kitą kambarį.

Akvilė paspardė staktą ir nuėjo prie virtuvės lango. O ten tėvas, užsigulęs ant stalo priešais duonos kepalą. Lyg iš žemės išdygo Justė su Jurgiu. Šokinėjo prieš langą kaip du ožiukai, pamatę save veidrodyje, vaipėsi, ženklais ir išsiilgusiais žvilgsniais sveikindami vyriausiąją seselę.

Akvilė prispaudė kumščius prie krūtinės. Šypsojosi, vos suvaldydama staiga pašokusias ašaras, šaukė:

— Vaikai, nepraleiskit kūmų! Saldainių pusę maišo vežasi!

Su didžiausiu triukšmu įgriuvo Katrė. Justei į kuprą, Jurgiui per sprandą, ir virtuvė tuščia. Tik tėvo galva, apglėbta rankomis, tartum ginantis nuo smūgio, ir tas prariektas duonos kepalas.

Trenkė laukujės durys, langai net sutarškėjo.

— Aš tau parodysiu saldainius, kekšių kekše! Aš tau, velnysta! Žinosi trainiotis apie svetimus langus. Aš iš tavęs išvarysiu velnią, apsėstoji, tu man daugiau nedarysi gėdos, gyvačių gyvate...— Katrės rankose apsmilkęs žarsteklis. Vienplaukė, pasišiaušusi kaip dagių krūmas, kreivos kaulėtos kojos slidinėja medinėse klumpėse.

Akvilė kyštelėjo liežuvį ir į kojas. Pabėgėjusi galiuką, metė žvilgsnį per petį: motina tebetupinėjo kieme ir, skeryčiodama rankomis, mosavo žarstekliu.

„Tai skaniai pajuokinome kaimą..."

Siutą tarsi rasą nuo stiklo nubraukė. Tikrai, kodėl nepaklausė dėdės Mykolo? Kam toji kvaila išmonė buvo reikalinga? Bet po gimdymo tartum kita pasidarė. Nesantūri, liguista, jautri, ūmai užsideganti. Geram iki ašarų gera, blogam galinti bet kada bjauriausią kiaulystę iškrėsti. Kartais šauna į galvą tokia fantazija, kad paskui nors verk iš apmaudo. „Obuolys netoli nurieda nuo obels..." Bet kodėl toji obelis turi būti Katrė Pypkiorė? Yra dar tėvas, kaimo nepiktai pravardžiuojamas Dievo Avinėliu. „Tačiau aš toli gražu ne avytė. Kas matė, kaip laksčiau apie langus, tik ir tegalės pasakyti: toji visas motinos kruopeles susirinkusi... Motina! Kad ji nusprogtų, tokia motina! Geriau jau būti raganos dukteria..."

Išsiplūdus ir išsiverkus iki valios, atlėgo širdis. Už daržinės sniegu apsitrynė pabrinkusį veidą, paslankiojo po vienkiemį, kol visai nusiramino, ir tik tada nuėjo trobon padėti moterims ruoštis. Bet į galvą vis lindo neramios mintys, dabar jau kitos: kad kūmams kas bloga nenutiktų. Juk gali pasibaidyti arklys, išversti į griovį, arba vokiečiai sulaikyti... Jos meilė, diena iš dienos karščiau įsiliepsnojanti sūneliui, buvo tokia pat didelė, kaip neapykanta motinai. Tad vos pamatė parvažiuojant kūmus, pirmoji išpuolė į kiemą, nebodama svečių, urduliu virstančių pro duris pasveikinti mažojo Lauryno. Alkana burnytė godžiai čepsėjo krūtį, ir tas ankštas kampas, kuriame Akvilė pasislėpė nuo šventvagiškų žvilgsnių su savo brangenybe, atrodė jai erdvesnis už visą pasaulį. Kai per kūmų pietus, užmigdžiusi kūdikį, buvo pasodinta garbingoje motinos vietoje — užstalėje, ir visi ją sveikino, keldami alaus stiklines (tarp jų maišėsi ir stikleliai drumstos „kubiliūniškos" degtinės) naujagimio sveikaton, Akvilė norėjo greičiau pasprukti iš to šurmulio į savo ramią kertelę.

O svečių buvo tikrai daug — Mykolas Džiugas neapsikiaulino. Atėjo Džiugų ir Vainorų artimiausi draugai, giminės, kaimynai. Seklyčia statiniu prikimšta. Ant stalų irgi visko pilna, pusę parapijos ubagų prigirdytum ir prival-

gydintum. Dėkui dievui, dar turime ir tvarte, ir svirne, ir kamaroje — vokietis nesuspėjo ištuštinti. Tik va kas — nė gyvos dvasios iš Vainorų gyvenimo... Katrė Pypkiorė užrėmusi pirtyje, kažkas neatsargiai pajuokavo, sudrumsdamas šventinę nuotaiką. Tačiau stiklinės ir taurelės beregint ją pataiso. Iš abiejų pusių kumšomi kūmai, kad arčiau susiglaustų,— krikštasūnio dantukai būsią reti. Juodasis Bigė, kuris įsigėręs darosi labai pavydus, įtariai žvilgčioja į žmoną. Skersai išilgai stalų lekia sąmojingos replikos, lydimos juoko protrūkių. („Atsargiau, ponas mokytojau, Putrimas nemėgsta talkininkų..."— „Taigi mūsų Bigė surems septintą jau kaip nors be pagalbos iš šalies...") Lyriškesnė siela, sąžiningiau padirbėjusi prie stiklinės, pasiūlo dainą užtraukti, bet čia pat susilaukia rūstaus atkirčio: papaiko! Juk gedulas... Visi beveik pasipiktinę. Tik pats šeimininkas atlaidžiai šypsosi, sukdamas žemyn pasaga išsilenkusius ūsus. Dainą? Kodėl gi ne? Mirusiam jau vis vien, ar tu čia, toje ašarų pakalnėje, verksi, ar dainuosi. O jeigu jo siela iš ten mus mato, tai turėtų tik džiaugtis, kad nesimušame, neblevyzgojame, bet gražiomis dainelėmis širdį guodžiame. Tad išgerkime, subrankinkime triūbas, labai prašom.

Skamba stiklai, peiliai ir šakutės į lėkštes, pilvoti ąsočiai dosniai kliokia alumi. Aišku, bus daina — pas tuos Džiugus viskas ne taip kaip pas kitus žmones. Nors kam tie šūkavimai, jei ir be jų per akis darbo burnai ir liežuviui. Juk vėl žmogus prie žmogaus, kaimynas prie kaimyno; dar neseniai tik pro pusnimis užgriuvusias tvoras viens kitam kepurę kilstelėdavo, o jeigu ir sueidavo kartais, tai prispirti praktiško reikalo, kurį sutvarkius, lengviau buityje, bet ne širdyje. O rasis čia ir tokių, ištisais metais nesimačiusių arba, lauksodiečių pasakymu, „žmoniškai nesikalbėjusių". O pakalbėti yra apie ką: tokia žiema! Vien Lauksodyje tiek naujienų, kad į dešimtį laikraščių nesurašytum. Tas mirė, tas gimė, tie apsivedė, tam nakčia iš kamaros lašinius išnešė, tą vokiečiai pavarė su pastote... O prieš Naujus metus į Gulbinų dvarą atsikraustė naujas ponas, kažkoks Peteris fon Dyzė nuo Tilžės. Girdi, čia jo nuosavybė, nes kadaise priklausiusi Gurskienei, pirmajai Gulbino žmonai, kuri pagal kraujo giminystę išeinanti jam

teta — frau Gertrūda fon Dyzė. Kažkada ji iš tiesų taip vadinosi, toji frau Dyzė, mėgo girtis savo prūsiška kilme — mes, kaimo seniai, tai gerai prisimename. Vargšai Gulbinai. Geriau negrįžtų, jei tebėra gyvi.

— Kur ten... Tokios baisybės dėjosi, kaip laikraščiai rašo...— Mykolo Džiugo galva nusvyra ant krūtinės.

— Tikėk tu jų laikraščiais.

— Be šūvio dūmai nerūksta.

— Nieko, Mykolai. Amerika sumuš vokietį, ir tau atiteks Gulbinų dvaras.

— Nereikia man jo. Geriau išgerk.

— Sumuš... Niekų kalbos. Tokia galybė.

— Taigi Hitlerio rankose beveik visa Ukraina. Rusai liko be duonos. Vokiečiai laužiasi į Maskvą ir Leningradą.

— Bet Maskvos Hitleris nepaėmė prieš žiemą, kaip buvo žadėjęs.

— Ir nepaims. Rusija — oho! Žemė be galo, be krašto. Niekas niekada nėra jos priveikęs.

— Kur ten priveiks! Rusams nereikia nė kariauti. Jei būtų gudrūs, trauktųsi ir trauktųsi. Vokiečiai išklystų kaip pelkynuose žąsiukai ir patys nugeibtų.

— Jie taip ir daro, po skersvėjais! O kad būtų greičiau, iš užnugario pagelbsti partizanai...

— Prikąsk liežuvį, tėvai...

— Eik tu žinai kur... Ar aš pats išgalvojau?

— Taigi čia buvo toks atvažiavęs iš Vilniaus. Ant aplankio. Pasakojo. Gudijos miškai pilni partizanų. Net su žmonomis, vaikais...

— O kur žmonėms dėtis, jei vokiečiai juos šluoja saujomis kaip utėles ir į ugnį? Andai mačiau Kraštupėnuose varant belaisvius. Į žmones nepanašūs.

— Žiaurumai niekam geruoju nesibaigia. Atsirūgo jie vieniems, užmokės už juos ir kiti.

— Geriau duotų ūkininkams, badu nedvasinę. Būtų visiems didesnė nauda.

— Kalba, duosią. Esąs toks valdžios parėdymas.

— Užsikiši tu jais labai. Sunkiai ant kojų pastovi.

Juodasis Bigė sėdi, nuknebinęs galvą. Kietai sugniaužtas sveikosios rankos kumštis čia nusmunka po stalu, čia vėl

užšoka ant jo. Galop pirštai išsitiesė, virpėdami čiupo stiklinę ir — iki dugno! Pasiryžo!

— O kas, jei taip čiaukšt! ir po Hitlerio? — šūkteli jis.— Pralaimi karą. O rusai čia, ir daryk ką nedaręs... A? Kas tada, po skersvėjais?

— Lauki?

Juzė Putrimienė, kūma, raukosi ir mirksi, piktu žvilgsniu drausdama vyrą, bet Juodasis Bigė jau įsibėgėjęs.

— Nelaukiu, šiaip sau, įdomu. Nors, tiesą sakant, savas žemės sklypelis būtų ne pro šalį. Bet, antra vertus, man jo ir nereikia, nes kai rusai ateis, vis tiek visus suvarys į kolchozus.

— Eik namo, parše prisisprogęs! — Putrimienė balta ir raudona; akys, jau ir taip iššokusios, lipa ant kaktos, apimtos gyvuliškos baimės ir pykčio.— Išmesk jį lauk, ponas Džiugai.

— Nusiramink, kūma. Kalbomis ruso neprisiprašysi, o vokiečio neišvarysi.

— Taigi pernykštis sniegas negrįžta. Anglai neleis jiems kojos įkelti į mūsų žemę. Tik iki sienos, o toliau stop!

— Beprotis! Nieko nepasimokė iš tų, kur per liežuvį galvas sukišo...— baisisi Putrimienė.

Kitame seklytėlės gale irgi neapsieinama be politikos. Žydelis apgaudinėdavęs mūsų žmogų, bet kam su juo taip? Lietuvaitės skalbdavusios vystyklus, plaudavusios žydams grindis? Po velnių! Tai dabar jų bobas ir dukteris pristatykime prie to paties darbo, tegu kuopia mūsų mėšlą, bet kam kišti žmones į žemę? Šventoje evangelijoje niekur nepasakyta: paimk akmenį ir užmušk savo nepritelių. Ne, Jėzus Kristus liepė atleisti savo kaltininkams, nors jie ir prikalė jį prie kryžiaus. Prieš tikėjimą einame, štai kas! Nekalto kraujo nė lašas neišdžiūsta be ženklo; neduok, viešpatie, kad jis kristų ant mūsų ir mūsų vaikų galvų. Vokiečiai kalti? Taip tai taip, be jų komandos nebūtų čia nekaltas kraujas liejęsis, bet koks iš tavęs žmogus, jei kiekvienas galvažudys gali sukurstyti plėšti ir žudyti? Juk jie paskutinį drabužį nuplėšdavę nuo nelaimingųjų kūnų ir, kaip motina pagimdė, po velėna... Kraštupėnai plika akimi nematę tų baisybių, o Pasraujy kartu su vokiečiais šaudę pačiame miestelyje, stačiai ant rinkos, daugiau kaip

tūkstantį žmonių paklojęs, ir kraujas plūdęs akmenimis grįsta nuožulnuma į upelį, per kilometrą visa Srauja buvusi raudona. Per tą kruviną sumaištį vienam kitam pasisekę paspukti, bet ar toli?

Tą dieną kūlėme pas seniūną Jautakį, prisimena Kaziunė Nemunienė. Žiūriu, valkiojasi apie kuliamąją kažkokia žmogysta. Nesenas dar, tik barzda apžėlęs, iki kaktos, vien galas nosies ir pakvaišusios akys blizga. Žmonės suskato judinti: slėpkis, čia ne vieta tokiems. Per jėgą į šiaudų kūgį tempia. O jis vaiposi lyg beždžionė, šūkauja, atkišdamas kaip šautuvą čia vieną, čia kitą ranką: trach ta ta ta, trach ta ta ta. Pasimaišė galvoje žmogeliui... Pamatė Jautakis — tada dar buvo sveikas — ir liepė vyrams surišti pamišėlį: reikia pristatyti vokiečiams. Tas bėgti, rėkaudamas savo trach ta ta ta. Tada iš kažkur atsirado Jautakio bernas Petras (Kučkailis jo pavardė) su šautuvu. Pykštelėjo tris kartus, ir po visam... O buvo geras advokatas — kas nepažino Grinbergo? Ne vieną mūsų žmogų teisme apgynė.

Stalai vienas po kito tyla, užliejami skardaus Kaziunės balso. Kai kas nedrąsiai bando teisinti: karo metu visur žūsta žmonės, o galvažudžių visais laikais buvo ir bus. Tūlas gal svarsto mintyse, nedrįsdamas praverti burnos: ne Petras, kitas būtų nušovęs. „Toks Hitlerio nusistatymas — sunaikinti žydus, ir mes jo nepakeisime", atsiliepė iš kampo. Gal nepakeisime, sujudo vienu metu keli balsai, bet tegu jį, tą savo nusistatymą, vykdo tas, kas sugalvojo. Ne, ne, nepraeis jiems tas geruoju. Jautakis piršto nekišo prie šautuvo, gudrus, tik žydų turtą iš Kraštupėnų grūdo vežimais, ir štai liga jau prispaudė prie lovos, giltinė griebia už gerklės. O Petras, ką kalbėti... Pats girtas gyrėsi šimtinę Alksnynmiškyje sutratinęs.

III

Feliksas Keršis sėdi nugara į duris, nesikišdamas į kalbas. Paragintas įsismaginusių kaimynų čia iš stiklinės gurkšt, čia drumstosios stiklelį šliukšt ant viršaus. Krūtinė maloniai kaista, būtų smagu dar pasėdėti, bet saulutė lenkia vakarop, kviečia namolia gyvulių šerti. O ir vakarie-

nės niekas už jį neišvirs. Ag, būtų moteriška ranka namie! Pirmą pasitaikiusią, žinia, galima parvesti — nedidelis, tiesa, bet tvarkingas ūkis,— tačiau širdis atžagaria. Ag, jei Akvilė... Per kūmų pietus taip dailiai atrodė už stalo. Tokia gražiai liūdna, meili visiems, rūpestinga... O darbininkė kokia, kažin ar visame Lauksodyje rasi kitą jai prilygstančią mergą. Ag, tokia moteris tai būtų lobis! O ir teisę turi į ją, juk seniai nužiūrėta, pasidabota. Dar nebuvo nė to vėjo pamušalo pono Kontrolio, nei kito panašaus — Mariaus. Pamatė kartą tokią gimnazisčiukę burokus ravint. Juoda, padžiūvusi, mikli kaip velniūkštis. Vaikas, gėda pagalvoti, bet rakštimi įsmigo į širdį, ir niekur sveikas nedingsi. Septyneri metai! Tik kvailys gali tiek laukti ir tikėtis, kad lazda sulapos. Bet jis, Pėliksas, toks ir yra. Ag, būtų dailesnis... Bet gana, kam čia kvailomis mintimis kvaršinti galvą, judinkimės namučio...

Keršis sukruto, stosis, tačiau prie suolo prikaustė keista tyla. Visa seklyčia tartum apmirė, ir jam pasirodė, kad nuo visų stalų sužiuro į jį.

— Labas vakaras, ponai, ponios ir panelės! Labas vakaras! — sugriaudė už pečių kaip iš gramofono triūbos.

Tarpduryje stovėjo Petras Kučkailis. Kailiniuotas, po pažastimi riebalų dėmėmis išmargintas seniūno portfelis, dešinėje rankoje languota kepurė. Daužė ją į bato aulą, šypsojosi belūpiu, dedervinių išmargintu veidu.

Keli balsai iškrikusiai atsakė į sveikinimą.

— Sėskis, Petrai, kur matydamas, — pakvietė Mykolas Džiugas, tingiai kilstelėjęs iš vietos.— Į naujagimio sveikatą išgersi.

Kažkas iš svečių pripuolė prie Kučkailio, ištraukė iš rankos kepurę, paslaugiai paėmė kailinius, kuriuos tasai neskubėdamas nusivilko, ir neatkakliai besispyriojantį („Ale kam to reikia... Aš, matai, su valdiškais reikalais, trumpam...") įspraudė tarp Keršio ir Prano Nemunio.

— Pėliksai, kaimyne, įpilk valdžiai, bus minkštesnė,— paprašė Džiugas.— Tai ką, Petrai, vėl į padvadas varysi, o gal vokietis papildomų pyliavų užsiprašė?

Petras išgėrė dvi stiklines iš eilės, priedo „kubiliūniškos" taurelę, užkando, nebodamas neramiai klausiančių žvilgsnių atakos, ir tik po to teikėsi atsakyti. Oi ne! Jokių pa-

stočių, jokių papildomų prievolių. Šį kartą, matai, vokiečiai ne prašą, o duodą. Einą per ūkininkų kiemus surašinėdamas, kiek kas norįs belaisvių. Vokiečiai, matai, jų suėmę be skaičiaus, nebeturį kur dėti. Pakaksią ir žemei tręšti, ir laukams apdirbti. Nė markės nekainuosią, tik ėdalas. Iš pradžių, matai, kokią savaitę kitą reiksią atpenėti — labai jau nugeibę. Užtat paskui, kai atsistos ant kojų, ganėsią to, kas nuo stalo šuniui nulieka. Jų nešersi, matai, blynais ir lašiniais, kaip mūsų žmogų.

— Dvare padarys lagerį. Per naktį jie ten bus uždaryti po sargyba — saugosim, matai, mes patys iš eilės,— o rytą į darbą. Pigu, gera ir patogu. Pėliksai, užsirašyk porą, vis tiek be samdinio neapsieisi.

— Ar aš? — Keršis sumišo labiausiai: tokia kupeta iš dangaus ant galvos užgriuvo! — O... o jei pabėgs? Ag, tada...

— Kur jie bėgs, vargšeliai...— įsiterpė Kaziunė Nemunienė.— Juk pas ūkininkus jiems tikras išganymas.

— Bė-ė-ėgs! — Petras nusijuokė pasikratydamas. — Vokiečiams atgal į nagus. Ant kulkos. Man juokas... Ponas Džiugai, tamstai taip pat pravers dvejetas.

— Paimdami juos, tik gerą darbą padarysime,— tartum sau atsakė Mykolas Džiugas.

— Nėr kalbos,— sutiko Petras.— Nereikės vokiečiams jų šerti ir saugoti, liks, matai, daugiau kareivių frontui.

— Be tavęs, Kučkaili, vokiečiai karo nelaimės,— nebeiškentė Juodasis Bigė.

Keli balsai santūriai nusijuokė, o Bigė, paskatintas pritariančių žvilgsnių, drožė toliau:

— Tikrai, Kučkaili. Ko tau čia trintis su bobomis ir vaikais? Pasiduotum savanoriu, padėtum Hitleriui sulupti bolševikus, o po kokio mėnesio atgal su muzika, su geležiniais kryžiais ant pilvo, po skersvėjais.

— O kas namuose tvarką įves? — išsprūdo Pranui Nemuniui.

Petro lūpos visai prapuolė, aptakūs, dedervinėmis nužievėję skruostai sutrūkčiojo, geltoni antakiai pasišiaušė: ką jau ką, o pajuoką jis užuosdavo per kilometrą kaip šuo dešrą ir neleisdavo pro šalį, nedavęs grąžos..

— Aš jums, juodasnukiai, saulės neužstoju. Tu, vienranki, nerodyk dantų, tokie labai praverčia Vokietijoje, ein moment galiu išrašyti užsienio pasą. Ir tau, seni Nemuni, pagerbdamas sūnų, prakišusį kvailą galvą už savo ubagyną.

— Klausyk, Kučkaili,— nutraukė Gediminas.— Jeigu atėjai grasinti, tai pataikei ne ten. Užsisagstyk portfeliuką ir drožk, kur labiau išsigandę.

— Velnias degutuotas! — pašoko Kaziunė Nemunienė.— Tu mūsų Mariaus nekliudyk, Kučkaili! Jis šventas, jo rankos nekruvinos. Nekaltų žmonių nešaudė, jį patį tokie, kaip tu, banditai nušovė.

Mykolas Džiugas šoko taikyti susikivirčijusių:

— Ar pašėlot? Gal valgio gėrimo neužtenka? Pilkitės, dėkitės į lėkštę. Petrai, Kaziune! Šventos krikštynos čia, ne traktierius.

— Tegu nesišakoja atsivilkęs...

— Ko norėti: priprato Alksnynmiškyje...

— Taigi nuogą žydelį nudobti nereikia narsumo...

— Kaip tokius šventa žemė nešioja! — pabiro vienas už kitą drąsesni šūksniai.

Petras atsistojo, griebė nuo stalo ąsotį — smogs kam pakliuvo. Akys raudonos, žandai gumulais eina, po oda nė lašelio kraujo. Plaukuota letena, apgniaužusi ąsą, trūkčioja tartum epileptiko, priepuoliui užėjus, net alus tyška per kraštus.

— Petrai... Petriuk...— pasigirdo įtemptoje tyloje nusigandęs Mykolo Džiugo balsas.— Sėskis... Ant įgėrusių žmonių nereikia pykti...

Gediminas susigėdęs nuleido akis.

Petras pastovėjo įsirėžęs kaip bulius prieš raudoną skudurą, garsiai siurbdamas orą virpančiomis šnervėmis, paskui prisipylė stiklinę ir vienu šūsniu suvertė į bedugnę gerklę. Sėdosi triukšmingai, tartum patrauktas už užpakalio, griūte griuvo ant kėdės ir smogė viena alkūne Nemuniui, kita Keršiui į krūtinę.

— Mano rankos kruvinos? Cha cha cha! Man juokas...— kvatojosi atkraginęs galvą.— Nemunien, bolševiko močia, nagi sakyk, ar jie turi kraujo, tie žydpalaikiai? Geriau būtum pasakiusi taukuotos. Lašinių jiems užtenka — kiekvienam paūdrė, matai, nukarusi iki kelių. Viena Kaikė kokius

trís centnerius svėrė. Gaila, gera buvo žydelka. Taip ir pasakiau jai: „Šleikštu, matai, man paleisti kulką į tavo lašinius. Kur mūsų lauksodiečiai dėsis, tavęs netekę? Kas duos ant bargo silkių, žibalo, tabokos? Pražūsime, našlaičiai, bet ką darysi, matai, jei šautuvas užtaisytas..." Ji prieš mane ant kelių. „Ui, vei, pons Pietrai, pasigailėk, juk sugyvenome kaip brolis su seseris. Ui vei, nešoik, aš tamstą per anas velykas pamylėjau macais..." Macais su kataliko krauju... Man juokas! Kai ji paminėjo tuos macus, kulka pati ein moment išlėkė iš vamzdžio...

Petras nusižvengė, aplėkdamas iššaukiančiu žvilgsniu pritilusius svečius, kurie sėdėjo nudelbę akis po stalu, ir čia atsitiko nelauktas dalykas: Feliksas Keršis pasipurtė, sumykė, tartum kas būtų užpylęs karštų žarijų už apykaklės, ir švystelėjo kumščiu Kučkailiui į pasmakrę. Tasai kaip ilgas išsitiesė su visa kėde ant grindų nė necyptelėjęs. Tada Keršis nerangiai atsistojo, švarko rankove nusišluostė išprakaitavusį veidą ir, paėmęs už kojų nugriuvusįjį, išvilko į kiemą. Po to neskubėdamas sugrįžo į vidų, ištraukė iš pastalės seniūno portfelį ir nusviedė pro duris prie kojų Kučkailiui, kuris, apsivertęs kniūbsčias, stengėsi rankomis atsistumti nuo žemės.

— Ag, man jau laikas... aha...— pasakė, kyštelėjęs galvą seklyčion.— Dėkui už vaišes, taigi... Einu.

Ir, susiradęs virtuvėje savo kailinius, sunkiai svyruojančia eisena iškrypavo namo.

— Kulka pati išlėkė iš vamzdžio, mat... Macais užtaisyta... Erodas! Lyg jo kraujas brangesnis už žydišką...— murmėjo, šluostydamasis kaistančius delnus į kailinių skvernus.

IV

Mykolą Džiugą iškvietė į valsčių. Parvažiavo piktas ir susirūpinęs.

— Nori seniūnu padaryti,— spjaudėsi.— Kone piktuoju išsiskyrėme su viršaičiu. Bijau, gali belaisvį atimti.

Vasilis, nuvokdamas, kad apie jį kalbama, neramiai dirsčiojo per kaktą; riebūs, su lašiniais išvirti barščiai, kuriuos

sapnuodavo naktimis belaisvių stovykloje, staiga pasidarė nebeskanūs.

Papietavę išvažiavo bulvių sodinti. Patogus laikas: pilnatis, dangus pribertas smulkių debesėlių — bus bulvės pilnos ir didelės.

Mykolas Džiugas užarinėjo, o Akvilė, Vasilis ir Kaziunė su Putrimiene, atėjusios patalkininkauti, mėtė į vagas. Mažasis Laurukas sėdėjo gale varsnos, apkamšytas pintinėje, ir pro spenį tutino pieną iš butelio. Laukuose visur plušėjo žmonės, aidėjo šūkavimai, kitur daina, nes pavasaris toks metas, kai dirvoje ir akmenėlis kruta.

Karvėms žolės dar maža, bet Mykolas Džiugas išleido supančiotas ant pūdymo — prisirankios iki vakaro varpučio.

— Ei, ei! — šaukino tai vienas, tai kitas, pamatęs galvijus įtartinai arti rugių lauko, ir bėgo už akių grąžinti.

— Ta jūsų juodoji puldinėja ant kitų karvių, neduoda ganytis,— pastebėjo Kaziunė.

— Jaučių ieško. Reikės vakare nuvesti,— nusprendė Mykolas Džiugas.

— Į dvarą ar pas Jautakį? — paklausė Akvilė, žinodama, kad šį darbą teks jai padaryti, nes moteriškės, ir dar neseniai gimdžiusios, geriausia ranka.

— Ko mes su jais giminiuosimės. Nuvarysi pas Keršį, čia pat kaimynystėje. Turi gražų jautuką.

Vakare, paguldžiusi sūnelį, išvedė juodąją pas bulių. Kaimas gulėjo blėstančiame saulėlydyje, pasišiaušęs medžių viršūnėmis: fantastinė žiauna, be jokios tvarkos prisodinta didelių ir mažų dantų, tarp kurių kyšojo smaili, geltona iltis — medinės koplytėlės bokštas. Lengvas vėjelis pūtė nuo tos pusės, nešdamas dūmų kvapą ir tilstančius vakarinės ruošos garsus. Ties Salminio malūno užtvanka migdomai ošė Srauja. Mėnulis, baltas ir didelis, jau kopė patamsėjusia dangaus gelme, per gerą sprindį atsiplėšęs nuo žemės, tas amžinas gamtos žibintas, šviečiantis tiek įsimylėjusiems, tiek balose kurkiančioms varlėms, tiek kuoduotajai pempei, kuri, anksčiausia parskridusi, ant viso lauko plėšė gerklę, džiaugdamasi, kad perkentėjo paskutinius pavasario šaltukus ir lizdelyje kalasi iš kiaušinio pūkuoti įpėdiniai.

Akvilė vedėsi už pavadžio nerimstančią karvę, visu kūnu gerdama kvepiančią ir dainuojančią vakaro vėsą. Buvo ramu ir gera, nors švelnus graudulys protarpiais sudilgydavo širdį. Prisiminė lygiai tokią pat mėnesieną prieš metus laiko. Sodai baigė nužydėti, ir žolė po obelimis buvo balta, kaip apšerkšnijusi. „Pats dievas mums paklojo patalą", pasakė Marius, juokais griūdamas ant žemės ir kartu ją patraukdamas už nuogų blauzdų. Jiedu mylėjosi, paskui, atsivertę ant nugaros, žiūrėjo į obels šakose įstrigusį mėnulį, vėl mylėjosi. Marius kartais prarasdavo saiką. Ją tai erzino ir baugino: „Kaip šunys. Jam visai nerūpi, kaip aš įlįsiu atgal pas Justę pro langą". Ji įtarė pastojusi — ten, Nemunių daržinaitėje ant pernykščio šieno, kiaulei kriuksint kažkur apačioje. O gal po kokių trijų dienų, Jautakių šiaudų kūgyje? Bet nepasisakė, ir pati nesupranta kodėl. Negi jau tada juo nebepasitikėjo? „Per sekmines galėtume apsivesti, Mariau", lyg bandydama jį, prasitarė. Nusijuokė, kaip iš mažo vaiko išdaigos. „Kodėl ne per Spalio revoliucijos šventes ar Stalino konstitucijos dieną? Ne, mano mergyte, apie vestuves anksti kalbėti, yra eilė neatidėliotinų reikalų, pirmiau reikia juos sutvarkyti". Kas slėpėsi už tų žodžių? Ar ne viltis, kad Katrė Pypkiorė pagaliau nusileis ir duos dukteriai priklausančią dalį?

Taip Akvilė, prisiminusi Marių, kiekvieną sykį nesąmoningai bjaurojo įtarinėjimais jo atminimą, nubrukdama jį vis giliau į diržėjančios širdies brūzgynus, kur kaskart mažiau belikdavo vietos praeičiai, kurią reikia greičiau pamiršti, kad be skausmų galėtum įaugti į šiurkščią tikrovę. Tad, suėmusi save į rankas, praginė pragaištingas mintis ir, kol priėjo Keršio vienkiemį, čia galvojo apie Lauruką, čia rūpinosi, ar buliuko šeimininkas nebus nuėjęs gulti.

Keršis, ką tik pavakarieniavęs, rymojo ant prieangio laiptelių ir traukė naminės suktinę. Prie kojų gulėjo naginės — išdaužė žemes nusiavęs, pamaus ant tvoros statinių, kad per naktį šuo nenutįstų. Antakiai ėmė šokinėti, pamačius Akvilę. Stojosi, bet ne iš karto pasisekė: kojas nuėmė per kelius.

— Aš, matai, Pėliksai... Dėdė Mykolas atsiuntė...— paaiškino Akvilė, tramdydama šėlstančią karvę.

— Ar pas mane? — nenorėjo patikėti Keršis. Lūpos šiepėsi iki ausų, tempiamos nesuvaldomos šypsenos.— Ag, tuoj išleisiu savo Dvylį! Jaunas dar, dailus, pamatysi. Veislės nepagadins.

Akvilė pririšo juodąją už grandinės prie tvoros stulpo, o Keršis pustekinis į tvartą. Vien iki pusiaublauzdžių paraitotos kojos nušvytravo. Akvilė nusijuokė: nebuvo mačiusi jo taip skubančio, na ir ta griuvinėjanti risčia labai juokingai atrodė.

Išvedė savo Dvylį.

— Matai, koks jautis!

Tasai sumaurojo, pamatęs prie tvoros stripuliuojančią karvę, ir šokinėdamas pasinešė per diendaržį. Keršis vos sulaikė ant grandinės.

Akvilė susigėdusi nusigręžė.

— Smagus jautukas, ag, smagus...— gėrėjosi Keršis, pritariant susikibusių galvijų šniokštimui.— Bet karvė taipogi žodžio verta. Jei bus karvytė, iš anksto užprašau Džiugo, kad man parduotų.

— Pasakysiu,— prižadėjo Akvilė, vėl prisiminusi tą naktį, kai gulėjo su Mariumi po obelimi.

...Senoji Keršienė sėdėjo namų darbo lovoje, atsirėmusi nugara į pagalvių krūvą. Tokia nusmailusi, išdžiūvusi kaip skiedra prieš saulę, kremzlėta nosis ir didelės akys gelsvame kaktos pergamente belikusios. Šalia, ant suolo galo, kažkokių žolelių nuoviro stiklinė, bliūdelis, priskretęs košės likučių. Pasieniuose priklota šviežių eglės šakelių, kad blogo kvapo nesijaustų. Troboje didžiausia netvarka: drabužiai mėtosi, kur pakliuvo, kampe prie durų nešvarių skalbinių krūva, stalas užverstas neplautais indais.

— Merga vakar pabėgo pas seniūną — didesnę algą pažadėjo, o belaisvio nedavė: Petras keršija už antausį,— nusiskundė Keršis.

Akvilė prisėdo kojūgalyje šalia ligonės. Jautėsi kalta, kad niekad neaplanko. Apgailestavo, atsiprašinėjo.

— Ko ten... Ne vestuvės gi, ne šokiai. Kam smagu glostyti stimpantį šunį,— geraširdiškai teisino ją senoji.— Jaunam savi reikalai, džiaugsmai, rūpesčiai, o senam tas pats galas — laukti giltinės.

— Nė vienas nežinome, kada ji ateis, tetule.

— O aš žinau, vaikeli. Čigonė išbūrė. Kai vyriausias kaimo šuva gaus galą, ir aš nusibaigsiu: Jautakiui iš paskos nuseksiu.

Akvilė pasikėlė eiti.

— Sekmadienį aplankysiu, tetule,— išsprūdo pažadas.

— Būtų gerai,— apsidžiaugė senoji, nelabai tikėdama Akvilės žodžiais.— Pėlė amžinai su tais darbais. Vis viena ir viena.

— Mamulė lauks, aha. Didelį džiaugsmą jai padarysi,— pasakė Keršis, palydėjęs Akvilę su karve už vienkiemio vartų.— Ir man taipogi...— pridūrė nedrąsiai. Ir, mintyse laimindamas savo Dvylį, rijo akimis tirštėjančią prieblandą, kol balta Akvilės skarelė sudilo tolumoje.

Ag, kad bent jau nesumeluotų...

Bet sekmadienį po pusryčių ji vėl pasirodė. Ant vienos rankos Laurukas, kitoje kraitelė su dovanėlėmis ligonei — uogienė, šviežios bandelės.

Keršis išėjo į kiemą pasitikti. Balti pirktiniai marškiniai, naujos milelio kelnės, odiniu diržu sujuostos. Šviežiai nusiskutęs, apsikirpęs, kvepiantis muilu ir pirktiniu tabaku. Troboje apkuopta, aptvarkyta, nors toli gražu ne moteriškos rankos.

Senoji susigraudino iki ašarų. Negana širdį atnešė, dar tiek vaišių! Pėle, Pėle, o kuo mudu svečius pamylėsime?

Keršis staipėsi viduraslyje, nerasdamas vietos. Ir miela, ir nepatogu.

— Tai yra kumpio, lašinių, miltų, kiaušinių,— murmėjo.— Galima prakepti kokį blyną vaikui... Pernykščio obuolinio yra...

— Oi Pėle, Pėle...— nupeikė sūnų senoji, neramiai suspurdėjusi ant savo pagalvių.— Tad ko lauki? Aš pašoksiu ir padarysiu tau sarmatą.

— Nereikia, nieko nereikia, tetule,— gynėsi Akvilė.— Mudu su Lauruku ką tik po pusryčių.

Keršis išėjo į priemenę. Ant lubų pasigirdo sunkūs treškantys žingsniai. Grįžo nešinas dviem apdulkėjusiais buteliais.

— Turime. Visko užtenka. Apsigerbę,— silpnu, bet pažvalėjusiu balsu gyrėsi Keršienė, kol Feliksas užkrosnyje šluostė butelius ir ieškojo vynui taurelės.— Darbštus, ne

laidokas mano vaikas, dievas nenuskriaudė nei sveikata, nei protu. Jei dar tokia pat moteriškė jam prie šono, palaima būtų, ne gyvenimas.

— Susiras, tetule, yra laiko.

— Kad seniai laikas. Oo, kad jam tokia kaip tu, pumpurėli...

Akvilė juokais nuleido užuominą.

— Mano vyras — va,— pasakė, bučiuodama Lauruką.

Keršis raudonavo kaip mergaitė. Butelis pasidarė per sunkus, o taurė per maža, ir vynas liejosi per kraštus ant lentinio nedažyto stalo.

— Poryt noriu burokus sodinti,— nukreipė kalbą.— Kad taip kokią dieną į talką už mano Dvylį...

Akvilė prižadėjo.

Atėjo abu su Vasiliu. Keršis, iš vakaro pritaisęs vagų, irgi stojo greta talkininkų. Laurukas roplinėjo šalia varsnos ant pievelės, užtvertas statinių gardelyje kaip ėriukas. Kai nuvargęs pradėdavo rėkti, Akvilė pasodindavo jį pusiaugulom į pintinę, įbrukdavo pieno butelį, ir, čiulpdamas spenį, vaikas ramiai užmigdavo.

Nuo pusdienių Keršis ją paleido namo — vakarienės virti. Prieš tai buvo aprodęs, kur kas padėta, bet vis vien jautėsi kaip įsilaužėlė. Norėjo matyti tik tai, ką reikia paimti, tačiau lindo į akis kiekvienas daiktelis. Sėmė iš maišo miltus virtiniams, o žvilgsnis nejučiomis rausėsi svirnelyje, matuodamas dar neiššėtus grūdų aruodėlius, vaško luitus, kabančius pašelmenyje, ant virvės sudžiaustytus išdirbtus avikailius. Kamaraitėje vėl — reikia nedidelio kumpio gabalo, bet, nors tamsu, ji mato sunkias lašinių paltis, įsnaujos kepalą ant lentelės palubėje, taukų kibirą ir kitokių gėrybių. Tvarte dvi karvės, jautukas, kiaulė paršinga, du žiemmičiai (pašėrė ir gyvulius, nors nebuvo prašyta), pašaliai pilni malkų, sode ketvertas bičių avilių. „Pėliksas moka ūkininkauti..." Ir skverbėsi galvon tokios mintys, kad skruostai kaito, tartum vagilei, nutvertai už rankos.

Po vakarienės Keršis paėmė Lauruką ant kelių, jodė „į Rygą". Vaikas klegėjo patenkintas: jam patiko tas dramblotas, nekalbus, bet geras dėdė. Ir jis patiko dėdei, kuris šiandien ypač gerai nusiteikęs, nes burokai pasodinti, virtiniai skanūs, gyvuliai apliuobti.

Naktį Akvilė blogai miegojo. Nuolat pabusdavo, prižadinta kažkokio vidinio šauksmo. Prisnūdusi susapnavo Ventės mišką, nors ten niekada nėra buvusi. Ant kelmo sėdėjo Marius, visas apibiręs vyšnių žiedais, ir rūsčiu, kiaurai persmelkiančiu žvilgsniu žiūrėjo į milžinišką pušį. Už tos pušies stovėjo ji, Akvilė. „Nesislapstyk, vis tiek matau,— kalbėjo jis tolydžio silpstančiu balsu.— Mūsų akys užpiltos, bet mes matome per žemę. Nebūk kvailutė. Mes vis tiek matome..." Ir jis su visu kelmu ėmė tolti, tolti, tartum ekrane; pasidarė mažytis kaip Laurukas, paskui kaip lėlė, o galiausiai visiškai išnyko.

Ją visą dieną persekiojo slogus išdavystės jausmas. Žinojo, beprasmiška tai, bet negalėjo atsispirti nuotaikai, kuri stumia atgailautoją aplankyti šventąsias vietas.

Palikusi Lauruką pas Kaziunę, pėsčia iškeliavo į Ventės mišką. Senas girininkas parodė vietą, kur jie palaidoti, nelaimingi bepročiai, kaip jis išsireiškė. Nedidelėje miško aikštėje buvo keliolikos kvadratinių metrų įdubimas, dar neužžėlęs žole, neužsamanojęs, tačiau apneštas pernykščiais lapais ir sausais žagarais. Netoliese kūpsojo pajuodusios šakų krūvos ir apkerpėję medžių kelmai. „Galimas daiktas, kada nors pastatys jiems paminklą,— pasakė senas girininkas,— bet kol kas maža motinų težino, kur guli jų vaikai".

Akvilė atsisėdo ant kelmo šalia įdubimo, kur sėdėjo Marius sapne. Dairėsi didžiosios pušies, bet niekur aplinkui jokių pušų nebuvo. Tik lapuočiai ir eglės. „Kurioje vietoje jį nušovė Žakaitis?" Bandė įsivaizduoti Marių, tačiau prieš akis buvo vien šakų krūvomis nubjaurota aikštė ir ošiantis miškas. Nebylės žemės lopinėlis, slepiantis apgleivėjusius kaulus. Jai pasidarė nejauku, tartum sėdėtų viena vidurnaktį prie pašarvoto lavono. Pašoko nuo kelmo ir nuėjo į miško kelią, vis tikėdamasi išgirsti savyje praeities šauksmą ir džiaugdamasi, kad sieloje ramu ir tuščia, kaip toje saulės išdžiovintoje proskynoje.

Sekmadienį Keršis vėl nuėmė nuo aukšto du vyno butelius ir šokdino ant kelių Lauruką, o senoji, pagerėjusi paskutiniu metu, laimino vaikus susigraudinusiu žvilgsniu, šnibždėdama: „Duos dievas, duos dievas..." Akvilė, neilgai

prašoma, sutiko prakepti blynų, o Feliksui atskirai pataisyti mėgstamų virtinių, ir nei aruodėliai grūdų svirne, nei lašinių paltys kamaroje nebeatrodė jai taip svetimi, ir galvon įsivogusios mintys nebe tokios šventvagiškos.

Po vaišių Keršis pakvietė apžiūrėti laukų. Akvilė iš paskos, jis pirmas, užsižargdinęs ant sprando Lauruką.

— Arklys per silpnas dešimčiai hektarų,— ūkiškai svarstė.— Įsitaisysiu gerą arklį, aha. Ag, būtų gerai iš vokiečių kokį brokauną ardėną... Va, čia pasėtos avižos, ten mišinys žaliam pašarui,— rodė, stabteldamas ir plačiu įsimylėjusiu žvilgsniu nuglostydamas kiekvieną laukelį.— Gražiai dygsta, jei duos dievas lietaus, bus kur karvęs rišti. Dobilai apiplikę lopais — plikšalos pavasarį išvaržė, bet anas dvižolio laukas ištisai kaip rūtų darželis. Rugių bus į valias, matai, kokie tankūs ir juodi. O kviečių laiškai kaip svogūnai, verpetais eina. Pripilsiu abu kertinius aruodus iki lubų, kaip geriausiais metais. Ag, jei ne sausros ar ledai, neduok dieve įsikalbėti, jei ne tie vokiečiai su savo pyliavomis, ko bereikėtų? Pradėčiau statyti naują tvartą, paimčiau kokį hektarą nuomon per šalį; ūkis eitų platyn ir aukštyn. Atpirkčiau tą aštuonetą hektarų, katruos amžiną atilsį tėvelis turėjo parduoti po blogųjų metų. Karas, ag, tas karas...

Akvilė žiūrėjo į plačią vienmarškinę nugarą, į ilgas raumeningas rankas, kaip dvi medžio šakos išsirietusias aukštyn ir laikančias ant sprando šėliojantį Lauruką, ir sotus duonos ir jaukios pastogės kvapas plūdo krūtinėn, pripildydamas širdį pamaldaus nuolankumo.

„Viešpatie, ko ieškojau, ką radau ir ką noriu surasti? Tokiais laikais, kai žmogus žmogui žvėris, visur apgavystė ir melas, o turėti ramią kertelę didžiausia laimė..."

Grįžo apsukę sklypą per pievelę. Keršis ūmai apsiniaukė, užsidarė savyje, kažką svarstydamas ir nesiryždamas apsispręsti.

— Nepavargai? — staiga paklausė ir, nelaukęs atsakymo, atsisėdo čia pat ant pievutės, parugėje.

Akvilė irgi susiraitė per porą žingsnių nuo jo. Valandėlę tylėjo abu, atvertę galvas į žydrą dangų, kur dūzgė tolstantis lėktuvo kryžiukas.

— Žinai ką? — pagaliau pratarė jis.

Ji nuleido akis, išsigandusi pabaidytos širdies dundesio. Laukė, bijodama, kad paskutinę akimirką gali susvyruoti ir neatsakyti taip, kaip jis nori.

— Aš niekam, tik tau vienai,— Keršis patylėjo, pasikrapštė pakaušį, lyg tikrindamas, ar ten tebėra viskas, ką nori pasakyti.— Taigi... ten guli žmogus...

— Kur? — krūptelėjo Akvilė.

Jis ilgai ir sunkiai kėlė ranką.

— Ten...— mostelėjo sukumpusia plaštaka.

Ji nustebusi pažvelgė į tą pusę. Nieko nematyti, lygių lygiausia pieva ir per porą trejetą žingsnių kažkoks laukinis medelis.

— Ten laukinė kriaušė,— dar labiau nusistebėjo Akvilė.

— Aš ją pasodinau po to. Ten guli žmogus... Gal ir jis, va, kaip mudu šiandien, prieš metus ėjo apie savo laukus... Niekas nežino, bet tau pasakysiu. Tu turi žinoti, kas mano ūkyje.

V

Arklį kaip visada buvo palikęs Bergmano kieme. Grįžo iš turgavietės, nešdamasis po pažastimi kareivišką neperšlampamą apsiaustą, išsimainytą iš vokiečio. Kam jis man? — iš karto pagalvojo, nenorėjo imti, bet pabūgo, kad gali likti be nieko: kareivis pernelyg jau godžiai spoksojo į lašinius.

Savo kiemo tarpuvartėje stoviniavo pirklys Bergmanas.

— Ponas Kerši, tamsta jau namo?

— Ag... ponas Bergmanas... Taigi ruošiuosi. Laikas, aha.

— Užeikime valandėlei pas mane, ponas Kerši. Į kambarį,— Bergmanas baikščiai apsižvalgė.— Kai vargšą žydelį prispaudė, daug senų pažįstamų ėmė lenkti mano kiemą, o tamsta teberiši savo arkliuką prie to paties barjero. Gerai sakoma, ponas Kerši: draugą tik bėdoje pažinsi.

„Ponas Kerši..." Iki šiol jis Bergmanui buvo Pėliksas arba Pėlė, o pirklį, kaip ir dauguma ūkininkų, vadino irgi

vardu — Freitke. Freitkė buvo savas žmogus. Lauksodyje be jo neapsieidavo beveik nė vienas valstiečių subuvimas. Ūkininkas, sėkmingai pardavęs linus ar kviečių vežimą, visada suruošdavo vaišes, o pirklys iš savo pusės pastatydavo ant stalo butelį skaidriosios magaryčių. Ir, nebodamas jokio talmudo, kartu su visais valgydavo kaimišką kiaulienos dešrą, pipirais pabarstytus lašinius, įsigėręs kibindavo merginas, dainuodavo ir pripasakodavo aibes juokingiausių atsitikimų, nuo kurių visi raičiodavosi iki pilvo skaudėjimo. Jei atvažiuodavo kitas pirklys derėti prekės, dažniausiai susilaukdavo atsakymo: „Palaikysime dar, mažum pakils kainos". O šiam išvykus, patikslindavo: „Geriau parduosime savo Freitkei..." Kaimą užkariavo jis ne vien savo linksma širdimi, guviu protu, bet ir imponuojančia išvaizda: aukštas, lieknas, gelsvais garbanotais plaukais, visad šypsančiomis juodomis akimis, su kuriomis susidūręs iš sykio pajusdavai jų savininkui simpatiją.

— Gal stiklinę arbatos, ponas Kerši? — pasiūlė Bergmanas, kai jiedu suėjo į vidų.

— Ne, ne, nesivargink tamsta, aš sotus...

— Tokie laikai, žinoma. Nepyk, kad užkalbinau. Dabar su mumis, kaip su raupsuotaisiais, geriau neturėti jokių reikalų. Aš suprantu tamstą, ponas Kerši.

— Ag, nieko blogo, ponas Bergmanai...— Keršis pasimuistė kėdėje, tartum dagį prisėdęs.— Mes žmonės savi. Gal ir būtų gerai tos arbatos, aha...

Bergmanas trumpam išėjo iš kambario.

— Reikėjo pasitraukti į Rusiją,— sugrįžęs tęsė.— Būtume suspėję, bet kas galėjo patikėti, kad vokiečiai taip toli nueis? O, be to, kur pabėgsi nuo likimo? Dievas ne kartą bandė savo tautą, ir jeigu dabar vėl toji sunki valanda atėjo, belieka nusilenkti jo šventai valiai.

— Vokiečiai taip pat žmonės. Gal viskas gerai baigsis, ponas Bergmanai.

Bergmanas liūdnai nusišypsojo.

— Baigsis tuo, ponas Kerši, kad jie atims iš mūsų turtą, suvarys į getus, kitus į koncentracijos stovyklas, kaip Vokietijoje. Sako, už nuodėmes dievas baudžia. Bet kuo vaikai kalti? Tamsta pamatytum mano Moišę, ponas Kerši.

Aštuoneri metai berniukui, ir toks linksmas, guvus, mėlynakis, nuo lietuviuko neatskirsi,— Bergmanas susijaudino, ėmė mikčioti, akys priplūdo ašarų.— O koks protingas, kaip gražiai lietuviškai kalba, niekas nepasakys, kad žydas, ponas Kerši.

— Taigi, tikra dievo rykštė užėjo,— sumurmėjo Keršis, rūpindamasis, ko prireikė iš jo Bergmanui.

— Tamsta neturi vaikų, sunku suprasti tėvų jausmus, bet patikėk, ponas Kerši, aš už savo berniuką nepagailėčiau jokių turtų pasaulyje,— Bergmanas uždusо ir, sunkiai alsuodamas, sužiuro širdgėlos kupinomis akimis į Keršį.

Tasai nudelbė sunkų žvilgsnį po stalu, tartum pats būtų kaltas už visas žemėje daromas niekšybes. Ieškojo, bet negalėjo surasti paguodos žodžio nelaimingam tėvui.

— Ką mes galime padaryti, ponas Bergmanai, ką mes galime...— tepasakė.

Bergmanas ilgai tylėjo, kažką svarstydamas ir nesiryždamas pasakyti.

— Pėliksai...— pagaliau bandė žengti dar vieną žingsnį netvirtu užakusios pelkės paviršiumi.— Pėle, vokiečiai mums užkabino žvaigždes, nustūmė nuo šaligatvio, atėmė verslą, bet aš, ačiū dievui, dar ne plikas. Galėčiau prikrauti vežimą tokių daiktelių, kad visas tavo ūkis nenusvertų. Jei liksime gyvi, grąžinsi — žinau tavo dorą širdį,— o jei ne, pačiam paliks.

Keršiui gerklė perdžiūvo, užėmė kvapą. Kelias akimirkas gaudė orą raudonuodamas ir baldamas, norėjo stotis, bet niekaip negalėjo užgriebti kojomis žemės. Pagaliau! Atsirėmė rankomis stalo ir pakilo įkaitęs, šnypščiantis kaip perkūrentos krosnies akmenys. Akių baltymai, ir tie, žaižaravo kibirkštimis.

Bergmanas, nustebęs ir nusigandęs, irgi atsistojo.

— Ponas Kerši, ką aš ne taip?..— sušnibždėjo nusiminęs.

— Vežimą? Man? — pratrūko. — Kad aš pelnyčiaus iš svetimos nelaimės, ponas Bergmanai! Ag, jau ne! Yra susnų, kurie veža jūsų turtą vežimais, džiaugiasi, kad prispaudė žydelį, galima pasinaudoti proga, tik ne aš, ponas Bergmanai. Tamsta nemanyk, jei tokie laikai, tai kiekvienas krikščionis plėšikas ir galvažudys...

— Ponas Kerši, aš nenorėjau...

— Ag, nereikia man tamstos turto, ponas Bergmanai, gyvenkit sau sveiki, linksmi, laimingi, tepadeda jums jūsų dievas.

Įėjo Bergmanienė nešina padėklu su sausainiais ir dviem arbatos stiklinėm, bet sunkūs, pikti Felikso Keršio žingsniai jau dundėjo gonkelių laiptais žemyn.

Tik pusiaukelėje, apsiraminęs ir šalčiau apsvarstęs įvykį, ėmė gailėtis, kad pasikarščiavo. Aišku, kam jam žydo turtas, bet Freitkė tikriausiai pasiūlė iš geros širdies, ir nereikėjo taip šiurkščiai užsipulti. Netikėtai toptelėjo mintis, nuo kurios Keršis visas suvirpėjo ir įsitempė kaip spyruoklė. Ne, ne! — stūmė ją nuo savęs, tartum ant galvos griūvantį kalną. Negalima vaikščioti šaligatviais, užkabino žvaigždes, atėmė verslą. Blogai Freitkei, bet ar dėl to jau reikia atiduoti Moišę į svetimas rankas? Ne, ponas Bergmanas tiesiog nenori, kad vokiečiai pasinaudotų jo turtu, ir nusprendė dalį jo pavesti žinomam žmogui...

Parvažiavęs namo, papasakojo apie susitikimą su Bergmanu motinai.

— Kokie tėvai norės skirtis su vaikais! — suniekino senoji.— Juk badu nemiršta. O kad nepriėmei turto, gerai padarei: vien bėdą ir negarbę gali užsitraukti.

Keršis nusiramino, tačiau nepajėgė nuslopinti slogaus nepasitenkinimo jausmo. Kažkokia netikra gaida skambėjo ten, sielos gelmėse, ir jis, erzinamas to disonanso, naktį ilgai negalėjo užmigti. Jam atrodė, kad tas netikėtai prasiveržęs pyktis ant Bergmano, visai nelimpąs prie jo lėto būdo, buvo nenuoširdus, sukeltas staiga pašokusios baimės, nes a n k s č i a u, negu jam buvo pasiūlytas turtas, jis suprato, ko Freitkė nori mainais. Tokia mintis — neaiški, pakuždėta nuojautos,— turbūt ėmė rutuliotis tą pačią akimirką, kai pamatė žydą paslaptingai mojant pirštu, o gal dar anksčiau, negali tiksliai pasakyti, bet kad to tikėjosi (irgi ne protu, o nuojauta), tai tikras dalykas. Taigi jis pabėgo, palikęs neišgertą Bergmanų arbatą, ne todėl, kad nenorėjo pasiglemžti svetimo turto, o todėl, kad, priimdamas jį, rizikavo užmokėti savo gyvybe. J i s p a b ė g o n u o p e r a u k š t o s k a i n o s, nors tada, tegu dievas būna liudytojas, visai negalvojo apie pinigus...

Taip, tai buvo bjauri naktis kaip reta. Prisnūdo po vidurnakčio ir vėl tuoj pakirdo. Nepiktai, bet įkyriai, protarpiais paunkščiodamas lojo šuo. Tylutėliai apsirengė, kad nepažadintų motinos, ir išėjo į kiemą. Pirmiausia, ką pamatė, buvo neaiškus kažkokio gyvulio siluetas diendaržyje. Priėjo arčiau ir... O, aiman! Keršiui pasirodė, kad žvaigždėtas dangus griūva ant galvos. Diendaržyje stovėjo pakinkytas arklys; ir ne kieno kito, o jo paties šyvis, senas dusulingas kuinelis, išsišovusiais grobais, įkritusiais paslėpsniais, kurie kilnojosi kaip odinės dumplės, skleisdami pažįstamą džiūstančio prakaito kvapą! Kokiu būdu jis čia atsidūrė, jeigu dar vakar, grįžęs iš Kraštupėnų, akėjo pūdymą, o po darbo pririšo nakčiai ant dobilų palei Vainorų sieną, palikdamas ten pat ratus: rytoj eis pusryčių ir tuo pačiu žygiu parsiveš prisipjovęs mišinio kiaulėms; koks nelabasis jį čia atnešė, ir dar su visais ratais?! Keršis neišmanė nė ką begalvoti. O jau visai rankas kojas pakirto ir šaltas prakaitas pasipylė čiurkšlėmis, kai ratuose pasigirdo silpnas, širdį veriantis dejavimas. Ten gulėjo žmogus... Vietoj veido dulksva dėmė, ant pečių užmestas kažkoks nematytas drabužis didžiule kailio apykakle, tepridengiantis kūną iki kelių, kojos plikos, neproporcingai didelės, dešinioji tiesiog kaip kaladė — Keršis tik vėliau pastebėjo, kad ji nuo gurnelio iki šlaunies apvyniota storu vatos ir binto sluoksniu. „Pitj... Vody... Mama... Nataša..." — šnibždėjo gulintysis, tarpais sujudindamas pajuodijusius akių vokus, bet nepajėgdamas jų pakelti. Keršis puolė, kiek leidžia vikrumas, prie šulinio, nuo šulinio į trobą, tačiau tartum atsimušė į duris ir nubindzeno atgal į diendaržį. Jis tupinėjo po kiemą kaip be galvos, vieną daiktą mesdamas, kitą griebdamas, kol pagaliau vėl atsidūrė prie šulinio. Čia pat ant rentinio dangčio stovėjo emaliuotas puodukas. Prisėmė iš kibiro ir nuėjo į diendaržį. Ratuose nebedejavo. Viskam abejingas šyvis stovėjo, nuknebinęs ilgą liesą kaklą, atstatęs aštrų nugaros žambį visatos žvaigždynams. Keršis pasilenkė ant gulinčio, pakišo ranką po liemeniu ties pečiais — pakels galvą, duos gurkšnelį vandens. Ir čia jo akys susidūrė su nepažįstamojo žvilgsniu. Šaltu, sustingusiu, kažko ieškojusiu, bet taip ir užgesusiu, nieko nesuradus...

Sekančią naktį, kai motina giliai miegojo, Keršis ištraukė lavoną iš daržinaitės, kur buvo paslėpęs po šiaudais, įkėlė į vežimą ir nuvežė iš anksto nužiūrėton vieton. Duobė buvo iškasta iš vakaro, šešios neobliuotos lentos sukaltos. Nustūmė apatinę karsto dalį į duobę, prieš tai įklojęs dugne tą nematytą jo drabužį, paskui su vadžiomis nuleido ten numirėlį, įlipęs pataisė, sudėjo ant krūtinės rankas, o po galva pakišo keistus minkšto kailio batus, kuriuos rado prie velionio ratuose. Beliko karstą uždengti ir užpilti žemėmis, na ir maldelę sukalbėti, kaip liepia pareiga krikščioniui žmogui.

Ag, nežinomas tolimos žemės broli! (Visi mes mirę tampame broliais, nes ten, kur aukščiausiasis viešpatauja, tėra viena karalystė, vienas karalius...) Kas atvedė tave čia mirti ir kas, dievo valią vykdydamas, panorėjo, kad pažvelgtum paskutinį kartą į svetimą dangų Felikso Keršio kieme? Teatleidžia jam mielaširdingasis viešpats. Ir teneužsirūstina jis, galybių valdovas, kad paguldžiau tave nešventinton žemėn, be kunigo, be šventų maldų, o vietoj kapo tik sužėlusi velėna, tik laukinis varputis, ir niekas galbūt niekada čia nepasodins gėlės. Mano šyvis ės nuo tavo kapo šieną, ant jo karvės ganysis, mušis kaktomis ėriukai. Ag, ir kryžiaus nebus, to švento ženklo, kuris sulaikytų praeivį, pakeltų jo ranką persižegnoti, pravertų lūpas sukalbėti maldą už nelaimingąjį, kad palengvintų jo kenčiančiai vėlei... Ag, bet ar aš kaltas, viešpatie? Ar aš valdau, leidžiu įstatymus, varau žmones su ginklu prieš tokius pat žmones, ar nuo manęs priklauso, kad jie krinta kaip musės ir užkasami be karstų, lygu kokios maitos?.. Ne, dieve gelbėtojau, ir tu, nelaimingas žmogau. Aš tesu uodas, blaškomas vėjo; viskas, ką galiu padaryti (nepriskaičiuojant tų neobliuotų pušinių lentų), tai pasodinti medelį ant kapo, kol dar nesulyginau jo ir neužklojau velėna. O kai laikai leis (duok dieve greičiau tokius laikus!), bus čia ir šventas kryžius, ir tvorelė aplinkui, ir kiekvienas žmogus katalikas nusiims kepurę, praeidamas pro šalį, ir sukalbės tris kartus „Amžiną atilsį".

Amžiną atilsį duok, viešpatie, mirusiems, o amžina ramybė tegu jiemi šviečia. Amžiną atilsį... Amžiną atilsį...

VI

— Dievas mane rūsčiai sugėdino... dėl Bergmano... Nepadėjau žmogui gyvam, atsiuntė mirštantį. Bet kas tada galvojo, kad vokiečiai taip su žydais...

„Jį atsiuntė Adomas", norėjo suraminti Keršį Akvilė. Tačiau tepasakė:

— Kad žmogus galėtum numatyti, kas bus...

Keršis, niūriai tylėdamas, palingavo didelę galvą ir sunkiai atsiduso.

Akvilė užsimerkė. Ji vėl išvydo lakūną. Taip ryškiai, tartum tų nepilnų metų nė nebūta. Jis sėdi pusiaugulom šnabždančiame šiene. Ant krūtinės faneros gabalas — „rašomasis stalas", ištiestoje rankoje kažkokių nežinomų žodžių prikeverzotas popieriaus lapas. Paimkit, b a r i š n i a. Kai mūsiškiai sugrįš, gali praversti. Akys linksmai šypsosi, nors jų gelmėje drumsčiasi kančia. Nugalėjusio žmogaus žvilgsnis. Da, da, barišnia. Savaitėlė kita, atsistosime ant kojų, ir pas savuosius. O paskui su tarybų pulkais atgal... Tartum frontą pereiti jam tas pat, kaip peržengti slenkstį... Paėmė tą jo popierių — atiduos tėvui. O jo ranka — permatomai gelsva, pakumpusiais storais pirštais — vis dar kabojo ištiesta ore, tarsi laukė, kad kas paglostytų, sušildytų gyvo žmogaus kvapu. Ir Akvilė, pati nesuprasdama kodėl, perbraukė ją delnu nuo riešo iki pirštų galų. Tada jo lūpos sutrūkčiojo, akys užsimerkė ir skruostais pabiro ašaros. Dabar ta ranka, kurią glostė, guli padėta ant krūtinės. Ir akys, taip aklai tikėjusios gyvenimu, ir lūpos, kažkada bučiavusios savo merginą, ir ta jo koja, ta skeveldros prakirsta nugara, kurią Akvilė daug kartų lytėjo pirštais, keisdama tvarsčius, visas, visas jo kūnas čia, po šita velėna, uždarytas medinėje dėžėje. Akvilė kartą yra mačiusi metus žemėje išgulėjusį lavoną — Puplesiai laidojo motiną ir paprašė atidaryti prieš tai mirusio sūnaus karstą. Veidas tarsi mielėmis storai nuteptas, lūpos ir akiduobės pajuodusios. Tik bateliai nauji, o plaukai lyg prieš valandą sušukuoti.

Akvilei pasidarė nyku, kaip tąsyk, Ventės miške, kai senas girininkas nuėjo, o ji liko sėdėti ant kelmo, bergždžiai tikėdamasi išgirsti širdyje Mariaus šauksmą.

— Einam iš čia, Pele,— sušnibždėjo, krečiama vidinio šalčio. Atsirėmė ranka jo vienmarškinio peties ir atsistojo.

Petys buvo tvirtas ir šiltas, jame plazdėjo gyvo žmogaus širdis.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Kaziunė kieme lesino vištas. Prie darželio tvoros stovynėje stripuliavo Laurukas. Negudrus daiktas — žemutė plati kėdė su apvalia skyle, bet vaikui naujiena: senelė šiandien pirmą kartą jį čia įstatė, sumaniusi išbandyti anūko kojyčių stiprumą.

— Vaje, mūsų Laurukas jau stovi! — šnekino vaiką Julytė, jauniausioji Nemunių mergikė.

Kaziunė nešvariu delnu nubraukė ištryškusią ašarą. Kiek čia seniai, rodos, Marius toje pačioje stovynėje šokinėjo...

— Štiš, štiš, pasiutėle,— baidė svetimą vištą, atklydusią iš kaimyno sodybos.— Juozuk, nevėkšla, vyk šalin tą rudą velnystą. Jau tie Gruiniai amžini sulūžėliai, negali spragų užsitaisyti.

Juozukas, kokių devynerių metų našlaitis, (iš subombarduotų vaikų namų atklydo — taip visiems aiškino Nemuniai) nurūko rudei iš paskos, gąsdindamas vištas šauksmais ir po ranka pakliuvusiu sviedžiamu daiktu.

Akvilė nespėjo įeiti į kiemą, tuoj prie Lauruko.

— Oo, ką aš matau, ką aš matau! Mano Laurynas jau stovi! — plojo delnais, bėgdama priešais, ir purtė galvą, net kasos lakstė į šalis.— Mano mažasis, gerasis, mano stipruolis! Tetule, pažiūrėk, juk jam tik septintas mėnuo. Ak, tai man vyras!

— Į tėvą. Ir Marius buvo stiprių kaulų,— šiurkščiai atsakė Kaziunė.

Akvilę tartum šaltu vandeniu perliejo. Pasilenkusi išrovė iš stovynės sūnelį, glostė, bučiavo, slėpdama augantį susierzinimą.

— Lakstai pakiemiui kaip avis, įkirpta į uodegą,— pratrūko Kaziunė.— Labai jau apsalo ta Keršio sodyba. Dori žmonės gedi metus, o ant tavo galvos kažin ar mėnesį juoda skarelė pasilaikė. Vis kad tik greičiau, kad tik to-

liau. Skubinkis, skubinkis. Belėkdamas niekas toli nenubėgo, o kylą įsitaisė. Žinok, karas nepasibaigė. Ne kiekvienas žuvęs, kas apraudotas. Kitas, žmonių seniai užkastas kalbomis, po dešimties metų prisikelia ir pareina namo.

— Mirusieji nevaikšto. O jei kitas ir pareina, tai nebeṙanda, ką paliko,— piktai atkirto Akvilė.

— Kalė! — užsiplieskė Kaziunė.— Su vienu pasilakstė, nespėjo pagimdyti, vėl panižo, traukia į rują...

Akvilė aukščiau pakėlė ant rankų sūnelį ir, prisidengusi juo liepsnojantį veidą, pustekinė pasileido iš kiemo, čaižoma neteisėtos anytos plūdimo.

šeštas skyrius

I

Trejus metus nesimatę! Nedidelis laiko tarpas, bet kiek jame telpa! Ištisos valstybės sugriuvo, mes patys ne kartą balansavome ant bedugnės krašto, o sveiki gyvi sėdime štai ant savo Lietuvos griuvėsių ir keliame taures už brangią velionę. Už ateitį, jeigu tokia yra, ponas leitenante, draugeli. Juk buvome bičiuliai, nors vienas karininkas, kitas vos iki puskarininkio tepritempęs. Už karinį statutą, kuris buvo siena tarp karininko ir kareivio, bet mudu vis dėlto ją peržengėme, ponas leitenante!

Dainius Sargūnas šypsosi sausu paraudusiu veidu, šluostydamasis moteriškas lūpas baltutėle nosine. Kam taip oficialiai, ponas Adomai. Tarp kitko, jis nebe leitenantas, o kapitonas — bolševikai prieš pabėgdami suspėję paaukštinti. Deja, neįvertinęs jų pastangų ir dezertyravęs pirmąją karo dieną... O jeigu būsime atviri iki galo, tai šiandien jis nebe kariškis, ši vizitinė eilutė ne maskuotė, bet natūralus atsakingo savivaldos organų valdininko drabužis. Žmogus turįs dirbti ten, kur galįs atnešti daugiau naudos savo tėvynei. Tiesa, Kaunas — sostinė be valstybės, tačiau

vis dėlto sostinė. Ir generolas Kubiliūnas ne prezidentas, bet, šiaip ar taip, savivaldos galva, be to, žmogus protingas, sugebantis ir norintis tautai padėti, kiek leidžia jo aptrumpintos rankos.

— Mes ten, Kaune, viską darome, ką galime, kad kraštą mažiau nualintų okupacinis režimas,— kalbėjo Sargūnas.— Bet galimumai mažesni, negu jūs čia manote, mielas Adomai. Savivaldos organai — išaštrintas įnagis vokiečių rankose, nukreiptas prieš mūsų tautą. Šį faktą gudriai išnaudoja bolševikų propaganda. Bet nepamirškime, tas įnagis ne butaforija, o gyvų žmonių organizmas, sugebantis manevruoti, kad kritišku momentu būtų smogta bukuoju galu. Mes galime kur kas daugiau naudos atnešti tautai, sukdamiesi okupacinės mašinos mechanizme, negu abejingai žiūrėdami iš šono į jos agoniją.

„Jis teisus".

— O vis dėlto žmonės mus laiko vokiečių talkininkais,— garsiai pridūrė Adomas.

— Mūsų nelaimei, yra ir tokių, tačiau tikras patriotas šiandien sėdi ant dviejų kėdžių, turi du veidus ir vieną idėją — tarnauti tėvynei. Žmonės mato tik tą jo veidą, kurį galima rodyti. Istorija nušluostys nuo jo spjaudalus; tie patys, kurie šiandien kala patriotą prie kryžiaus, rytoj apvainikuos jį laurais.

Sugrįžo Milda su obuolių vaza.

— Šiemetinis derlius. Iš mūsų sodo,— pasakė, viliojamai nusišypsojusi svečiui.— Ponas Sargūnai, prašau pasirinkti, kur gražesnis.

— Jūsų rankose paprasčiausia bulvė virstų obuoliu, ponia Milda,— tokia pat šypsena atsakė jai Sargūnas.— Ponas Adomai, pakelkime tostą už tavo puikiąją žmoną. Kol yra tokių moterų mūsų Lietuvoje, tautos ateitis neprarasta.

— O, nedarykite iš manęs kunigaikštienės Birutės,— Milda žaismingai nusijuokė.— Aš paprasta mirtingoji: noriu mylėti, būti mylima ir...

— ...pagimdyti porą trejetą vaikučių savo Adomui,— pagriebė Sargūnas.

— Ne,— Milda kaprizingai pastatė lūputes.— Visai ne, ponas Sargūnai.

— Taip? Tai kas slepiasi už daugtaškio, jeigu ne paslaptis?

— Paslaptis, dabar jau paslaptis, ponas Sargūnai,— Milda surimtėjo.— Aš matau, kad jūs kaip visi vyrai — egoistas. Sau paliekate malonumą, o moterims primetate gimdymo kančias ir nemigo naktis prie lopšio.

— Bet moters pareiga savo tautai...

— Prūsiškas stilius, ponas Sargūnai,— karštai nukirto Milda, imdama nervintis.— Vokiečiai padarė savo frau mašinomis prieaugliui gaminti, o aš laikausi angliško stiliaus: pirma ledi, o jau po to mašina. Leiskite moteriai susistovėti kaip vynui — tegu tampa motina, kai pati panorės,— o jūs, vyrai, pripilate acto į tą vyną, surauginate ir paskui einate svetimo ragauti.

— Būkite gailestingesnė mūsų lyčiai, ponia,— Sargūnas bergždžiai stengėsi šypsena užmaskuoti nusivylimą.

— Ji šiąnakt blogai miegojo. Išvargusi,— nepatenkintas pastebėjo Adomas.

Milda piktai pašnairavo į vyrą.

— Netikėkite juo, ponas Sargūnai. Aš miegu kaip užmušta.

Sargūnas sutrikęs prikando juodą trumpai kirptą ūselių šepetėlį.

Adomas atsistojo ir tylėdamas pripilstė taures.

— Papasakokite, ponas Sargūnai, kas naujo Kaune,— nutraukė Milda nejaukią tylą.— Prieš karą ten esu buvusi ne kartą. Simpatiškas miestas. Paryžių pažįstu tik iš pasakojimų, bet manau, kad Kaunas ne be reikalo vadinamas mažuoju Paryžiumi. Kultūringa publika, tempas, viskas modern... Kai patenki ten iš kokių Kraštupėnų, pasijunti kaip kiškis, užbėgęs ant vieškelio.

— Kaunas šiandien nebe tas, ponia,— be entuziazmo atsakė Sargūnas.— Ne, ne, nuo bombardavimų beveik nenukentėjo — sugriautas vienas kitas namas apie geležinkelio stotį, bet laikas uždėjo antspaudą. Karas... Džentelmenai virsta spekuliantais, ledi — prostitutėmis, ten, kur kvepėjo brangiais kvepalais ir gėlių aromatu, dvokia kareiviais ir turgaus bobomis, atsiprašau už išsireiškimą. Mūsų mažasis Paryžius pavirto didžiuoju balaganu, ponia Milda.

Mildai buvo įdomu, kokios dabar mados Kaune. Kokias skrybėlaites, batelius nešiojančios moterys?

Sargūnas mandagiai nusijuokė. Vokiečiai nuėję toli į rytus, tačiau mados nepasistūmėjusios nė per žingsnį pirmyn. O gal jis to nepastebėjęs? Apskritai aukštas smailus kulniukas niekada neišeisiąs iš mados, nes geriausiai smengąs vyrams į širdį. Pastebėjęs, kad Adomas niūriai tyli, jis irgi nutilo. Kalba nebesirišo. Milda, supratusi, kad vyrai nori likti vieni, atsiprašė ir išėjo į savo kambarį.

— Ek, tos moterys...— atsiduso Sargūnas, nežinia ką norėdamas tuo pasakyti.

— Moterys keičiasi, kaip ir viskas aplinkui,— mįslingai pastebėjo Adomas. Jam knietėjo paaiškinti svečiui žmonos elgesį: tarp mūsų neseniai buvo rimtas šeimyninis konfliktas. Bet tokiu atveju reikėtų leistis į intymias detales. Kam malonu rodyti savo nešvarius baltinius? Pagaliau Milda galbūt teisi: kurių galų kūdikis tokiais neaiškiais laikais? Prūsiškas stilius... Ne, visai ne dėl to spyrėsi, kad ji nenutrauktų nėštumo. Nubudo tėviški jausmai, na, ir Mildą norėjo stipriau prie savęs pririšti.

— Maža mūsų moterų, kurios sugebėtų pakilti aukščiau asmeninių interesų,— išgirdo kalbant Sargūną.— Šia prasme reikia pavydėti vokiečiams.

Adomas kažką neaiškiai sumurmėjo.

Sargūnas, padaręs keletą priekaištų lietuvių moterų adresu, grįžo prie ankstesnės temos.

— Šiuo metu svarbiausia išsaugoti tautos jėgas,— kalbėjo jis.— Lojalumas — štai pasyvaus pasipriešinimo pagrindas. Tačiau saikingas lojalumas, nekeliaklupsčiaujant, nepersistengiant. Vokiečiai prašo vilnų, kailių, mėsos, grūdų. Duokime jiems visa tai. Negailėkime duonos ir lašinių, bet saugokime žmones. Mes nieko prieš, kad ponas Liozė prašo jaunuolių reicho darbo tarnybai arba renka darbininkus savo baueriams. Ten mūsų žmogus nepražus, tai mums tik į naudą — iš vokiečių yra ko pasimokyti, sugrįžę tie žmonės įlies šviežio kraujo į lietuvių kultūrą. Bet duoti kareivių frontui... Čia jau kitas reikalas. Mes apsiribojame savanoriais ir, savaime suprantama, stengiamės, kad jų ten kuo mažiau patektų... Spauda, savaime suprantama, agituoja, žadina vadinamuosius patriotinius jaus-

mus, čia, kaip sakoma, mūsų antrasis veidas, o neoficialiai stengiamės nuteikti jaunimą priešingai. Tai, aiškiau išsireiškiant, individualus aiškinamasis darbas, kaip pasakytų bolševikai. Matai, ir iš jų kai ko pasimokėme... Bet, kaip jau sakiau, viską reikia daryti su saiku, mielas Adomai. Negalima erzinti vokiečių. Įsiutusiam buliui nieko nereiškia pamauti ant ragų neatsargų piemenį. Šiandien, kai visiems aišku, kad mainais negausime iš vokiečių, ko norime, belieka stengtis išsaugoti gyvąją tautos jėgą ir kantriai laukti, kol Hitleris su Stalinu išsikvėps. O tada išeis į sceną Ruzveltas su Čerčiliu ir atitaisys istorijos padarytas neteisybes.

Adomas nepagarbiai nusijuokė.

— Blaiviai galvojantis žmogus negali nesutikti, kad tokia politika šiuo metu patogiausia tautai,— pridūrė Sargūnas nepatenkintas.

— Žinoma,— pritarė Adomas.— Tik abejoju, ar ne per vėlai susirūpinta tautos jėgų tausojimu? Per tuos penkiolika mėnesių mūsų žemė sugėrė nemaža lietuviško kraujo, kuris ateityje būtų labai pravertęs. Mes persistengėme, ponas Dainiau.

Sargūnas ilgu tiriamu žvilgsniu nuvėrė Adomą.

— Mes apvalėme tautą nuo išgamų, o jei po kirčiu pakliuvo ir vienas kitas toks, kuriam galėjome būti nuolaidesni, tai... mišką kertant, visada skiedros lekia. Nebūkime sentimentalūs, mielas Adomai. Jeigu nori žinoti, mes ne visai išrinkome utėles iš savo marškinių. Neduok dieve, grįžtų anie laikai, jos nepagailėtų mūsų kraujo.

Adomas tylėdamas pritariamai linktelėjo galva.

Sargūnas pakilo atsisveikinti.

— Ponia nesupyks ant manęs, kad neturėjau progos pabučiuoti jai rankutę,— pasakė lyg apgailestaudamas, žvilgtelėjęs į praviras miegamojo duris.

— Atleiskite, ponas Dainiau...— kaltai šyptelėjo Adomas.

— Aš džiaugiuosi, mielas Adomai, kad iš esmės mudviejų nuomonės sutampa,— pasakė Sargūnas, kai jiedu išėjo į kiemą.— Mus jungia bendri patriotiniai jausmai ir vienas tikslas. Neabejoju, kad prireikus visada tavyje surasiu žmogų, kuriuo galima pasikliauti. O tu savo ruožtu

irgi žvalgykis tokių žmonių. Mes kol kas su vokiečiais, bet ne prieš savo tautą. Štai mūsų gairė, kurios turime laikytis,— Sargūnas abiem rankom pakratė Adomo dešinę, paskui vyriškai kirto plaštaka per petį („Laikykis, bičiuli! Iki pasimatymo!") ir, kariškai apsisukęs, išėjo į gatvę.

II

Milda gulėjo aukštielninka lovoje, apsivilkusi chalatu. Baltaplaukė lėlė sustingusiu žvilgsniu.

— Galėjai būti mandagesnė, draugeli,— Adomas pašnairavo į jos nuogus kelius.

— Kada atprasi kamšyti tą kvailą žodį? — paklausė ji, pasitaisydama chalatą.

— Kasdien atrandi manyje naujų minusų,— sumurmėjo Adomas.

— Ko tam Sargūnui iš tavęs prireikė?

— Kariuomenės laikų draugas...

— Nesimpatiškas tipas.

— Aš maniau, kad jis tau patiko. Kariška laikysena, juodi ūseliai, griežtas vyriškas veidas. Tokie atletai ne vieną moterį išvaro iš proto,— bandė pajuokauti Adomas.

— Sukempėjęs senbernis. Ką jis išmano apie moteris. Įsimylėjęs savo politiką kaip žydas aukso veršį. Negaliu virškinti tokių subjektų.

— Šiandien visi, nori ar nenori, turi gyventi politika, drau... mano miela,— Adomas prisėdo ant lovos.

— Tik jau ne žaisti ja! Vokiečius, matote, jie apmulkins. Gudruoliai! Kiek tokių ponų jau atsidūrė už grotų, jei negavo kulkos į kaktą. Tegu ponas Sargūnas vienas daro, kaip išmano, o tau nėra ko kišti nosies, kur nereikia.

— Vis dėlto truputį myli mane,— sušnibždėjo Adomas, lenkdamasis ir norėdamas pabučiuoti ją į lūpas.

— Gaila kvailio, o dar labiau savęs... Nelįsk! Pasitrauk, sakau! — Milda įsirėmė kumšteliais jam į krūtinę.

Adomas įsižeidęs atsistojo.

— Aš turiu daugiau pagrindo pykti ant tavęs, gerbiamoji.

— Aišku. Aš sunaikinau neprinokusį vaisių,— Milda atsisėdo lovoje.— Vieną negimusį, kai tuo tarpu tūkstančius sveikų žmonių tavo draugai sukišo į žemę.

— Nutilk!

— Nereikia būti sentimentaliam, kaip patarė tavo Sargūnas...

Adomas išėjo iš miegamojo, trenkęs durimis. Butelyje buvo likę vyno. Užsivertė ir išgėrė iki dugno.

Vakare, kai jiedu sugulė, per dieną nepasikeitę nė žodžiu, Milda pirmoji nutraukė tylų boikotą.

— Klausyk, Adomai...

— Jeigu nori užvesti seną maldą, tai verčiau pat/lėkim,— nepiktai pertarė Adomas.— Žinok, kad mane ši istorija mažiau jaudina, negu tu galvoji. Na, pasikarščiavau. Tu irgi. Štai ir viskas. Labanaktis.

— Neskubėk. Yra svarbesnių reikalų; apie juos reikia pakalbėti. Ar tau neatrodo, kad metas pakeisti profesiją? Policijos nuovados viršininkas gerai skamba, bet ne tokiais laikais, kai į jo pareigas įeina daugiau, negu viešosios tvarkos palaikymas.

— Dar vienas kaprizas.

— Visai ne, Adomai. Tik nemalonu, kad žmonės žiūri į mane kaip į šungaudžio žmoną.

— Kas žiūri? — Adomas pašoko lovoje.— Kokie žmonės? Bolševikai!

— Visų neįtikinsi, kad tuo tarpu, kai bernai lieja kraują, jų šeimininkas vaikščioja nuošalyje, užsimovęs baltas pirštinaites...

— Spjauk, spjauk, ir tu spjauk man į veidą,— sumurmėjo Adomas, prisiminęs Sargūno išsireiškimą.— Visi jūs matote iki durų, bet laikas parodys...

— Parodys taip, kad tu dar giliau įmerksi uodegą.

— Aš atlieku savo pareigą. Gal tau išskaičiuoti žmones, kurių seniai nebūtų, jeigu ne aš?

— Kas man iš to? Tie žmonės pirmieji nusigręžia, kai aš einu pro šalį.

— Tai ko tu nori, po velnių? Kad pilčiau iš pistoleto į kiekvieną snukį, kuris tau nepatinka?

— Pereik dirbti ten, kur nereikia švaistytis pistoletu. Būk protingas. Mes prarandame senus draugus, o nauji netikri.

— Tokia gyvenimo logika, nuolat turime ką nors prarasti. Iš pradžių vystyklus, vėliau mokyklos suolą, dar vėliau pirmąją meilę, bet negalime prarasti tėvynės,— niūriai atsakė Adomas, iš dalies pritardamas Mildai — paskutiniu metu pats dažnai apie tai pagalvodavo,— tačiau po pasikalbėjimo su Sargūnu nebenorėdamas su tuo sutikti.— Mes neparduoti vokiečiams. Mūsų valdžios viršūnėse yra dorų žmonių, pasiryžusių apginti tautą. Sargūnas mano, kad aš, būdamas policijos viršininko poste, galiu daug pasitarnauti savo žmonėms.

— Tik ne man,— piktai atkirto Milda.

— Atsakysiu tau Sargūno žodžiais: yra idėja, dėl kurios tenka atsisakyti savęs. Tai tėvynė.

— Pamišėlis! — Milda atsuko nugarą, pasitraukdama toliau į lovos pakraštį, ir, kiek Adomas bekalbino, nepratarė nė žodžio.

Tuščiavidurė gėlė!

Jį apėmė nykus netikrumo jausmas. Tartum eitų nepermatomoje tamsoje, žinodamas, kad kažkur netoliese yra bedugnė. Argi ši moteris ne viskas, ką dar laiko (bet ar tvirtai?) savo rankose? Praeitis, tokia jaudinančiai miela ir brangi, negrąžinamai tolsta nuo jo, kaip išplaukiančiam tremtiniui gimtosios žemės krantas, o dabartis panaši į primestą nuotaką, nuo kurios niekur nepabėgsi, nes jau sumainyti žiedai. Ateitis... Taip, ji viena tegali išpirkti neprotingai įdėtą kapitalą. Tačiau kol kas tai abstrakcija, pažadėtas dangus, į kurį pakliūti ne kiekvienam lemta. Kada išauš diena, kai bus galima pasakyti: „Štai mūsų rytas, ir dabar spręsk, kas buvo teisus!“ Pasakyti tiems, kurie, kaip Gediminas, šiandien susitikę apsimeta susidomėję vitrina arba perveria nuodingu žvilgsniu, ir tiems, kurie plačiausiai šiepiasi, iš tolo pamatę, žeria komplimentus, žiūrėdami kažkur tau pro ausis šuniškai nuolan-

kiomis akimis, nors jų širdyse nei kruopelės tikro draugiškumo, vien veidmainingas pataikavimas, pagimdytas gyvuliško savisaugos instinkto. Pasakyti Akvilei... Taigi... Neseniai sutiko ją mieste, einančią su Keršiu. Apsidžiaugė, nors kitas jo vietoje būtų visą amžių neatleidęs, kad nepakvietė į vestuves. „Kaip gyvuoji, sesule? Ir tu, Pėliksai? Užeikit pas mus, Milda labai apsidžiaugs..." Išsiviepė kaip velnio močia ir nuėjo nieko neatsakiusi...

Prieš tai buvo nuvažiavęs į Lauksodį, irgi neberado to, kas laukdavo anksčiau. Tiesa, motina padengė stalą, bet nuo jos kaip nuo seniai bekūrentos krosnies dvelkė vėsa: negalėjo atleisti, kad nepaklausė ir vedė gyvnašlę. Jurgis su Juste vėl kažkokie išsigandę, tartum už stalo sėdėtų ne tikras brolis, o policininkas, atvažiavęs areštuoti. Bandė surasti bendrą kalbą su tėvu. Senis tik mykė, suko akis į šoną, ir suprask jį, kaip nori. Adomas negerbė tėvo: dievo avinėlis, nežinia, kas būtų likę iš ūkio, jei ne kieta motinos ranka. Tačiau buvo prisirišęs prie jo kaip vaikas prie šuniuko ir savotiškai jį mylėjo. Keista, motinos niekada nepasiilgdavo, o tėvą dažnai prisimindavo, nors atvažiavęs bemaž nepastebėdavo jo, kaip nepastebime virale ištirpusios druskos, tačiau visada pajuntame, kai jos trūksta. Nuo jo spinduliavo kažkokia jaukia šiluma, kurios pasigesdavo, ilgesnį laiką atitrūkęs nuo namų, ir skubėdavo čia, tartum sužvarbęs keleivis prie laužo pasišildyti. Jeigu ne vienas įvykis, beveik nieko apčiuopiamo negalėtų prisiminti iš savo santykių su tėvu. Gal kelis šykščius, dažniausiai tuos pačius žodžius, gerą šypsnį, nedrąsiai praskečiantį gelsvą ūsų pasagėlę, romias pilkas akis, kurios užgautos liūdėdavo, bet niekada nebardavo. Rankas turėjo raumeningas, stiprias, tačiau tik laukams dirbti — nė karto nė prieš vieną jos nepakilo. Išvestas iš kantrybės, tik sugniauždavo kumščius ir, įtraukęs galvą į pečius, gūbrindavo šalin. Jei tuo metu papuldavo dalgė po ranka, varydavo pradalgę kuo plačiausią, jei kirvis, puldavo kaip žvėris kelmą, kurių netrūkdavo Vainorų pašaliuose, kartu su prakaito čiurkšlėmis išliedamas ir pyktį.

Taigi tas įvykis...

III

Jau dirbo valsčiuje raštininku. Motina dėjo į šuns dienas: šešeri metai kaip ant vėjo; tiek pinigo sukišta, žmonėms prisigirta — bus kunigėlis, o išėjo nei dievui žvakė, nei velniui kačerga. Ak, ta mama... Kad būtų bent galvojęs kada būti kunigu!.. Teisybė, veržėsi į gimnaziją — nereikia ūkio, tegu Jurgis ant jo palieka,— bet tik todėl, kad iš pradžių tai atrodė įdomu ir garbinga. Kepuraitė, uniforma. Gimnazistas! Vainorų Adomas parvažiavo ant aplankio... O, be to, bodėjosi ūkio darbų, miesto akmuo viliojo, nors neišmanė, kaip ant jo atsistoti. Kad tik iš namų, iš tos purvynės, kad tik greičiau! Kas jau kas, jis tai nebus ūkininku. Išsiveržė per ašaras. O vėliau apkarto tas mokslas, su vargu penkias klases išstūmė, paskutinėje užsibuvęs net dvejus metus. Gal būtų toliau vargęs, bet Dailidžių Milda metė gimnaziją ir nuėjo į kino teatrą dirbti kasininke. Ir jis iš paskos, galvodamas: mudu savarankiški žmonės, dabar galėsime apsivesti. O motina visai ką kita užgiedojo: daryk, kaip patinka, bet namus pamiršk, nė trupinio negausi. Išsigando, nes žinojo, kad ji nešvaisto žodžių vėjais. Bet viltis liko — praeis pyktis, apsipras ir nusileis. Taigi ne karštakošis buvo, meilė neužrišo akių, kaip kitam tokio amžiaus bernui būtų atsitikę.

— Milda palauks, kol atitarnausiu kariuomenėje,— guodėsi Akvilei, su kuria dalydavosi paslaptimis.— Tada ir mama kitaip su manimi skaitysis — suaugęs vyras...

Akvilė plojo delnais:

— Vaje, aš tau prisiūsiu barzdą — pirmoji iškelsiu vestuves! — Tada ji dar važinėjosi su ponu Kontroliu.— Mama, aišku, neleis, bet mudu sutarėme nė neprašyti leidimo.

Trobos durys buvo atviros tą karštą vasaros popietę, kai jiedu taip kalbėjosi, sėdėdami kieme ant šiltų akmenų krūvos. Tačiau jos galėjo būti net užmūrytos, langai taip pat, vis vien būtų sau kelią prasiskynęs Katrės Pypkiorės balsas, kuris sukeldavo ant kojų pusę kaimo, kai ji paleisdavo gerklę.

— Apdovanojo viešpats dievas vyru, nėra ko sakyti,— springdama draskėsi motina.— Kuolo, ir to nemoka įkalti.

Visą kertę burokų išmalė. Gal užsiginsi, kad ne tu paskutinį kartą karves kėlei, slunkių slunkiau? Ok, viešpatie, ir davei protą savo nelaimingai tarnaitei! Tokią koronę užtraukti ant savo galvos! Lyg nebuvo vyrų kaip vyrų. Bet ne, nereikia... nors ir gražūs, ir sveiki, ir bagoti. Išnešė velnias už kvailio, ir dar ubago. Juk vien praperstas kelnes teturėjai, avinų avine. Ant svetimo gero atėjai, per mane pasidarei ūkininku. Kitas tavo vietoje rytą vakarą man kojas plautų ir nuo jų vandenį išgertų, o tu, nusmuktkelnių nusmuktkelni...

Tėvas išsivertė pro duris. Kampuotas, sunkus, kaip atskilusio mūro luitas. Ir, graibstydamasis rankomis už galvos, nusvirduliavo patvoriu.

Motina išpuolė ant gonkelių ir jau iš ten pliekė, kiek liežuvis išneša, kol tėvas dingo už daržinės kampo. Kad josios turto švaistytojas, kad tinginys, kad per jį vienas vargas jai su netikusiais vaikais...

Paskui užgriuvo Akvilę su Adomu.

— Ar čia vieta sekmadienį, caracėnai? Melstis! Prašykit dievą, kad tam kvailam seniui protą apšviestų. Ok viešpatie mieliausias, juk jis vėl įlįs į kokią skylę, iki išnaktų su šakaliu nerasi. Ko blizginate akis, kaip katinas kiaušius, eikite greičiau pažiūrėti, kur nusivilko!

Jiedu apsidžiaugė patogia dingstimi pasprukti motinai iš akių. Tėvas galėjo būti daržinėje, klojime, jaujoje. Apėjo tuos trobesius, pašūkaliojo, žvilgterėjo į pirtį, bet senio niekur nė ženklo. Tada Adomui šovė mintis paėjėti ant Prancūzkalnio, taip praminto nuo tų laikų, kai, Napoleonui traukiantis iš Rusijos, čia buvo palaidota keliolika prancūzų kareivių.

Jiedu užkopė ant kalvelės, apaugusios retai išsimėčiusiomis pušimis, erškėtrožių ir alyvų krūmais, tarp kurių toli vienas nuo kito rymojo trys mediniai kryžiai. Apsamanoję, pakrypę, apatiškai žvelgią į aukštų piktžolių užgožtą žemę, priglaudusią jiems saugoti patikėtus kaulus. Kadais gal buvo daugiau kryžių — sako, nuo neatmenamų laikų čia užkasami savižudžiai,— bet išliko tik tie, paskutinė artimųjų dovana nelaimingiesiems.

Ar jiedu tikėjosi tokioje vietoje (nors ji ir buvo Vainorų lauko ribose) sutikti tėvą? Ne, atėjo šiaip sau, noréda-

mi pasišlaistyti, kol ataus motina. Ir kai pamatė jį ten, sėdintį ant akmens po alyvų krūmu, abu vienu metu pagalvojo, kad vaidenasi, nes apie Prancūzkalnį buvo prisiklausę nemaža šiurpių istorijų. Dabar sunku beprisiminti, ar jis pirmas pastebėjo ir pašaukė, ar patys priėjo, bet Adomas niekad nepamirš to žvilgsnio, kuriuo tėvas juos pasitiko. Akys žmogaus, atsisveikinančio su šiuo pasauliu. Visiems atleidžiančios, laiminančios pasiliekančius, bet negalinčios susitaikyti su baisia neteisybe. Švelnumas ir įniršis, meilė ir rūstybė, nuolankumas ir maištas — visa tai persipynę susijaukė chaotiškoje akių bedugnėje, kuri pirmą kartą atsivėrė prieš Adomą. „Keista, iki šiol nepastebėjau, kad tėvas turi akis", pagalvojo nustebęs. Netiesa, jis galėjo pasakyti, netgi kokios spalvos tėvo akys (pilkos su parudavusiais baltymais), tačiau jose neįžiūrėdavo žmogaus, tik gerą, jaukų darbo gyvulį, kantriai verčiantį nesibaigiančią vagą. Ir kas žino, ar kada nors būtų įvykęs stebuklas, jeigu nebūtų susitikę toje vietoje (prie tėvo jaunystės kapo), kur jisai slėpdavosi, maldydamas širdies gėlą? Gal jo siela taip ir būtų likusi nebyli Adomui, ir jis niekad nebūtų sužinojęs, kuo ypatingas tas piktžolėmis apaugęs žemės lopinėlis per porą metrų nuo akmens.

„Reikėjo čia pastatyti kryžių", norėjo pasakyti, kai tėvas baigė savo pasakojimą, kurio kiekvienas žodis buvo nepakeliamai sunkus ir kruvinas kaip aukuro akmuo. Tačiau neįstengė praplėšti perdžiūvusių lūpų.

Akvilė verkė.

Tėvas droviai šypsojosi drumstomis akimis tartum atsiprašydamas, kad jo pirmosios meilės istorija tokia liūdna.

Namo ėjo visi trys greta — jiedu iš kraštų, senis viduryje. Kaip vergai, sukaustyti viena grandine, kurią tačiau buvo lengva vilkti, nes buvo laimingi savo nelaimėje.

Adomas tada pirmą kartą pamatė, kad tėvas moka verkti, ir pirmą kartą pajuto, kad nemyli motinos. Bijo (gal net labiau kaip anksčiau), bet nemyli.

Abudu su Akvile apėjo sodybą, norėdami atgaivinti vaizduotėje praeitį, ir kiekvienas medis, pamatų akmuo, kiekvienas trobesio sienojas dabar kitaip bylojo.

Prieš trisdešimt metų...

Senis Jautakis sėdi ant suolelio priešais saulutę, susisupęs į kailinius, nors karšta rugpjūčio diena. Rudenį jis mirs, ir vienturtė duktė Katrė taps turtingo ūkio šeimininkė. Senmergė su plaukuota karpa ant nosies, kuri seniai uosto, iš kokios pusės atvažiuos piršliai, bet taip ir nesulaukia jų. Vartai plačiai atkelti, deja, pro juos įrieda tik savi vežimai, rytais išvaroma į ganyklą, vakare parvaroma galvijų banda. Niekas nesusigundo nei keturiasdešimties hektarų ūkiu, nei pilnais gyvulių tvartais, nei iki lubų pripiltais grūdų aruodais; neatsiranda drąsuolio, kuris, spjovęs į moters grožį, pasakytų: aš tai jau išvarysiu iš tos raganos velnią... Teisybė, kol buvo jauna, vienas kitas siūlė amžiną draugystę („Boba nakčiai, be to, tamsoje nematyti, o Jautakio hektarai visam gyvenimui..."), tačiau vis nususę sklypininkėliai, ir Jautakis pasiuntė juos velniop. Taigi, dėkui dievui, kad senis dreba nuo šalčio vidurvasarį, karstas seniai guli ant aukšto (pats pasidirbo) — iškelsime vestuves su pirmu pakliuvusiu. Svarbu, kad turėtų raumenų, na, ir ne visiškas kvailys būtų, o ūkį jau pati mokės vesti. Ne šeimininko — darbininko reikia.

Laurynas Vainoras negali atsistebėti: negi žemė apsivertė? Nespėjo šermenų kvapas išsivadėti, šeimininkė jau liepia jam persikraustyti iš svirno į velionio kambarį. Valgo, tiesa, prie vieno stalo su samdiniais (piemeniu Benediktėliu ir merga Agne), bet jo lėkštėje riebesnis kąsnis, pati Katrė įverčia barščių — samtį nuo viršaus, kitą iš puodo dugno,— pati neša pusdienius į lauką. Ir ne kokio rūgusio pieno bliūdelį su vakarykščiomis bulvėmis kaip anksčiau, o kumpio bryzą, dešros galą ar kiaušinienės, palietos ant lašinių. Jos lūpos meiliai šiepiasi, prašo valgyti, tarytumei kokį svečią, ragina užgerti alaus, kurio irgi atnešė ąsotėlį, kad popietė neprailgtų. Laurynas Vainoras kramto atbulais dantimis, suka akis į šalį. Hm... Nejaugi šeimininkė nežino, kad jis myli Agnę? Jau ir vestuvės sutartos — per tris karalius,— nes atidėlioti nebeišeina: kūdikį turės... „Nujaučia mano širdis, doros iš to nebus,— vis dažniau nubraukia ašarą Agnė.— Išeikim iš čia, nelaukę kalė-

dų..." — „O alga? Kas ją sumokės?" Laurynas Vainoras glosto Agnelės pečius. Sklidinas gerumo ir meilės, kaip indas tyro šaltinio vandens. Oo, nieko šioje žemėje taip nemyli ir nemylės, kaip jos, savo vienintelės. „Nereikia man nei tos jos kiaušinienės, nei alaus. Geriau su tavimi ant plikos aslos, po kiauru stogu, negu su kita aukso rūmuose. Tik pakentėk. Negalima palikti algos; kur dingsime be pinigų..." Permiegojo tą naktį pas ją kamaroje, o kitą vakarą... O, nereikėjo peršikraustyti į velionio kambarį!.. Įėjo ji, toji šmėkla, vienais naktiniais marškiniais. „Lauruti, miegi?" Tylėjo nei gyvas, nei miręs. Būtų buvęs drąsesnis, būtų pasiuntęs po velnių. Bet kaip, juk šeimininkė? Net kvapą užgniaužė, kai ji atsisėdo ant lovos krašto ir tylėdama ėmė stumti jį šaltomis rankomis į pasienį. „Ne, ne, ne..." Buvo betempiąs antklodę ant galvos, bet tuo metu tyliai prasivėrė durys. Agnė! „Ne čia pataikei!" šūktelėjo Katrė. Širdį veriantis aiktelėjimas, nubėgančios žingsniai. Priemenėje žvangėdamas nusirito užkliudytas kibiras.

Po nepilnos savaitės ją laidojo.

— Ji turėjo suprasti, kaip viskas iš tikrųjų buvo,— pasakė tada ant Prancūzkalnio tėvui Adomas.

— Nežinau... Kalbėjau, aiškinau... Atrodo, lyg ir susitaikėme... Matyt, nepatikėjo,— dūsavo senis.— Taip ir užkasėme čia. Juk nei tėvų, nei brolių, visiška našlaitė buvo.

Užėjo abu su Akvile į kamaraitę. Ant suskilusio langelio gėlių vazonėlis, kampe lova, šalia jos suklypęs staliukas. Kiek samdinių mergų perėjo per tą kambarėlį! Kiek čia bernų baladotasi, verkta ir mylėta! Toje lovoje ir tėvas glamonėjo savąją... Čia ji ir praleido paskutinę naktį, tvirtai apsisprendusi verčiau išgerti nuodų, negu visų pajuokai likti merga su vaiku. Graži buvo, pasakė tėvas. Ir Adomas įsivaizdavo ją gulinčią toje persimetusioje lovoje — baltą, lengvutę, visiškai panašią į Mildą. Ir jam buvo gaila jos, gaila tėvo, o dar labiau gaila savęs ir Mildos.

Išėjo, išsinešdamas širdyje kraupų šaltį. Tartum iš šeimos kapų rūsio, kur vis vien teks kartą sugrįžti.

IV

Kvailas sentimentalumas, pasakytų Sargūnas: vakare pas pašto viršininką smagus subuvimas (kortos, degtinė, draugai), o jis trenkiasi kažkur už dešimties kilometrų pasėdėti su nuobodžiais seniais. Bet rugsėjo pokaičio saulėje apsnūdę laukai jau įsiurbė jį, apsvaigindami džiūstančių bulvienojų kvapu, apraizgė virš ražienų plūduriuojančia voratinklių migla, ir jis, stumiamas akmeninės miesto rankos, su alpiu džiaugsmu smenga į saldų nelaisvės glėbį. Vieškelis darda po smagiai lekiančiais ratais. Kvepia degutu, arklio prakaitu, prie kelio atrajojančiais galvijais. Pro šalį pralėkė dengtas sunkvežimis, prisėdęs pilkų standartų. Benzinas, dulkės, kareivinių kvapas; klaikus žūstančio riksmas, įsiveržęs į šventišką ryto rimtį. Išnyko... Laukų platybės sugėrė jį tartum dykuma miražą, ir viršum galvos vėl tas pats prinokęs rudens dangus, tie patys vienkiemiai, atstatę šulinių svirtis, kaip sukilę baudžiauninkai vėzdus, tie patys rūtų darželiai su šalnos pakąstais jurginais patvoriuose ir plinkančiais jazminų krūmais prie vartų. O ten toliau jisai, gimtasis kaimas, nuo kurio kadaise paniekinamai nusigręžė, tačiau kuris niekada nesileis užmirštamas.

— Kodėl ne automobiliu? — paklausė motina.

Ar šita šalta žaliai dažyta dėžė? Geležiniu seifu sušaudytais šonais? Viena skylutė virš lango ties vairu. Už jo galbūt sėdėjo rusų komisaras ar jaunas vaikinukas kažkur nuo Sibiro taigos, ir kai kulka pataikė jam į galvą... Aišku, tai nevyriška, ne modern, ne prie širdies laiko dvasiai, kaip pasakytų vachmistras Bugenis, bet man labiau patinka bėras arklio plaukas. Kai važiuoji susitikti su praeitimi, reikia ir sėsti į praeities vežimą.

— Gražus ruduo,— teatsakė Adomas.— Ar jau nukasėte bulves?

— Galėjai su savo Beržėniene atrūkti. Ko čia slapstytis, vis tiek visi žino.

— Atvažiuosime, atvažiuosime...— netvirtai prižadėjo, nesuprasdamas, kur motina suka.— Norėčiau kokią puokštę gėlių jai parvežti. Labai mėgsta rudenines.

— Yra, yra tų žolių. Užteks ir savoms, ir svetimoms karvėms.

„Mielu noru uždrožčiau per dantis",— pagalvojo Adomas, stengdamasis nežiūrėti į motiną.

— Kur tėvas?

— Kaip visada: įlindo kažkur ir užsiraukė.

Justė nuėjo į daržełį paskinti gėlių. Jurgis apsidairė, ar motina nemato, ir, užsibrukęs už ančio knygą, nunėrė į sodą. Abu belaisviai — rudas ir juodas — ruošėsi apie Adomo vežimaitį: nukinkė arklį, girdė, šėrė. Adomas žiūrėjo pro seklyčios langą į kiemą, matė arklio pasturgalį, išsikišusį iš daržinės, tuodu — rudą ir juodą — besisukinėjančius aplinkui, ir galvojo, kad niekada nebuvo to, ko čia atvažiuoja ieškoti ir neranda. Visa tai tik susapnuotas praėjusių dienų aidas, kaip Justės skinamų gėlių šlamėjimas už sienos arba apterštu lango stiklu ropojanti vieniša musė, kurios dienos jau suskaičiuotos. Šitie namai seniai mirę. Vien medis, tinkas, vinys. Suakmenėjęs balzamuotas lavonas. O gal jie niekada ir neturėjo sielos?

— Iš Jurgio nebus žmogaus: vis įlindęs į knygas,— pasakė motina.

— Aš nemėgau knygų,— tarė Adomas, tingiai kramtydamas valgį. „Stalas per platus dviem žmonėm, ir lėkščių per daug, o bjauresnės degtinės nesu gėręs." — Aš nemėgau knygų,— pakartojo jis.

— Su tavim buvo tvarkoj, kol nepasimaišė ta stervų sterva. Specialistė sukti vyrams galvas. Atsibodo Beržėnas, nutaikė progą atsikratyti, pasigavo kitą tokį pat durnių.

— Kam kalbi, mama, niekus! Lyg nežinotum, kaip iš tikrųjų atsitiko su Beržėnu.

— Užtaigi, kad žinau. Ką ėmė, tą paėmė su šeimomis, o ją, laimingąją, paliko...

— Ji tada buvo išvažiavusi pas tėvus.

— Velniui į uodegą! Jei būtų norėję, būtų ir ten suradę. Įkišo raudoniesiems savo burmistrą kaip žvakę į bulvienę, o pati išsuko užpakalį. Žinojo kekšė, kuriuo galu išsipirkti.

„Ar ši moteris tikrai mano motina? Jei giltinė patiestų ją ant lentos, turėčiau gerokai pasitrinti akis svogūnu".

— Nesu girdėjęs, kad mama gerai atsilieptum apie žmogų,— Adomas drebančiais pirštais atsisagstė munduro apykaklę — trūko oro.

— O tu man parodyk gerą žmogų. Jėzus Kristus buvo geras, bet ir tas dievo sūnus žydų nukryžiuotas.

Įėjo Justė su didele gėlių puokšte. Pamerksianti, kol važiuosiąs. Jos lūpos nedrąsiai šypsojosi, bet akys buvo liūdnos ir vėsios, kaip tos rudeninės gėlės.

Adomas atsistojo.

— Eisiu pažiūrėti tėvo.

— Atsivilks pats. Juste, aplakstyk sodybą, pašaukyk, gal knarkia kur įlindęs.

— Ne, ne, aš geriau žinau...— norėjo greičiau išsiveržti iš tuštumos, kuri staiga apgaubė jį kaip beorė erdvė su milijonais skriejančių pasaulių, kurių, deja, nė vienas nebuvo jo žemė.

Priemenėje sučiupo Justę už peties.

— Ko jūs norite iš manęs?!

Ji aiktelėjo ir, nubloškusi jo ranką, spruko atgal į trobą.

Tėvas sėdėjo už klojimo ant seno, suplyšinėjusio volo ir taisė apynasrius. Toks darbas geriau tiko priesvirnėje ar patvoryje ant suolelio, bet senis, ką galėdavo, vis tempdavo padaryti į nuošalesnę vietą.

Adomas priėjo tylėdamas ir atsisėdo šalia.

— Parvažiavai? — burbtelėjo tėvas, nepakeldamas galvos nuo savo apynasrių.

— Matai...— Adomas norėjo apkabinti senį, pasisveikinti, deja, nebebuvo kaip.— Neužmirštu namų, bet, atrodo, niekas čia tokio svečio nelaukia.

— Taip jau būna. Vaikai savais, tėvai savais keliais.

— Mūsų keliai tie patys, tėve: laikytis tvirtai įsikabinus, kol audra praūš...

— Taigi...— tėvas ilgai kišo virvutę į kilpelę ir negalėjo pataikyti. Žili plaukai užkritę ant kaktos. Purvina ausis ir šeriais apšepęs skruostikaulis tematyti.— Patys keliame tą audrą, patys laikomės, tik ne visiems dievas padeda.

— Mūsų tautai dievas padės, tėve,— Adomas pasilenkė ir pažvelgė iš apačios aukštyn, norėdamas pamatyti tėvo veidą.— Būsime vėl nepriklausomi. Nereikia galvoti, kad pamiršome esą lietuviai.

Tėvas dar žemiau nuleido galvą. Dabar jo nosis beveik siekė kelius. Nugara išsirietė lanku kaip katino, rankos sustojo judėjusios.

— Jautakis mirė... seniūnas...— pasigirdo slopus murmesys kažkur iš žemės, iš po volo.

— Žinau: šį pavasarį,— atsakė Adomas nustebęs.— Girdėjau, Kučkailių Petras rėžia sparną apie našlę.

— Blogas buvo žmogus, amžiną atilsį, niekas geru žodžiu nepaminės. Kuo tokiam tauta gali padėti?

Adomas uždėjo ranką ant tos lanku išsirietusios nugaros ir vėl atitraukė, pajutęs ten įsitempusią nematomą spyruoklę.

— Tėve...— jis suspaudė delnais galvą, bijodamas, kad neplyštų smilkiniai,— taip pašėlusiai ūžė kraujas gyslose.— Tu gali galvoti visaip, tavo reikalas, žmonės moka prišnekėti, bet aš ne Jautakis, nepardavinėju savo žmonių. Ir ne Petras Kučkailis...

— Savo žmonių...— sugirgždėjo, sudejavo volas.— Žmonių... O a n a s nebuvo žmogus?

Adomas kelias akimirkas tylėjo, žiūrėdamas į gale sodybos išsirikiavusius gluosnius ir tematydamas plikas dėmes nešvarioje dangaus drobėje. „Išsiginti? Bet kam, po velnių? Ar aš galėjau kitaip pasielgti?"

— Ir jie mūsų nesigailėjo,— pasakė jau nebesiteisindamas, o smerkdamas.— Bet aš jo neužmušiau. Kitas būtų taip padaręs, o aš ne. Jeigu nori daugiau: aš žinojau, į kieno kiemą jį arklys nuveš. Akvilė ant manęs dantis pakabinusi, Keršis vėl skersas. Lyg nesuprantat, kad man tada reikėjo tik panorėti...

Nugaros lankas ūmai atsitiesė, tartum kas būtų peiliu nukirtęs nematomą templę. Tėvas pasisuko į Adomą visu kūnu ir pirmą kartą po daugelio dienų pažvelgė plačiu žvilgsniu. Niekada raibuliuojančioje akių pilkumoje nebuvo tiek šilumos ir meilės, o kartu graudaus liūdesio ir atšiauraus kietumo!

— Tau nereikėjo nusigręžti nuo žemės,— tarė su neįprastu jam griežtumu.— Žvėris miške, žmogus ant ūkės nepražūna. Prieglobstis... Arkliui užduosi per snukį, piemeniui į kuprą, jei karštas, susimuši su kaimynu — viskas, ką nepiktadarys žmogus, gyvendamas ant ūkės, gali bloga

padaryti. Miesto akmuo, žinia, kietas, tinka užsimoti, o, be to, kietas daiktas neturi širdies. Miestui spjausi į veidą, jis tave sumals į dulkes, o žemė atlaidi, kiekvieną sūnų paklydėlį priima. Grįžk namo, Adomai, visiems vietos užteks. Gyvensim...

Adomas nuleido akis, spaudžiamas baikščiai laukiančio tėvo žvilgsnio. „Doras ūkininkas. Tik ūkininkas, daugiau nieko. Prieš karą tokių ūkininkų Lietuvoje buvo tūkstančiai, o kur nuėjome?"

— Mudu sėdime petys į petį, tėve, bet vienas kito nematome ir negirdime. Tavo žemė — hektarai, o mano — aštuoniasdešimt tūkstančių kvadratinių kilometrų. Nori, kad juos palikčiau ir eičiau į tavo tvartą mėšlo mėžti?! Pasistenk mane suprasti.

Tėvo galva pamažu ėmė svirti žemyn, akys apsiblausė. Susigūbrino kaip anksčiau ir griebėsi savo apynasrių. Kiek Adomas bekalbino, nesulaukė jokio atsakymo, tik vienskiemenius žodelyčius ir neaiškų murmesį. Sezamas užsidarė.

„Šiuose namuose man nebėra kas veikti".

— Lik sveikas,— tarė Adomas ir nuėjo, nepadavęs rankos.

— Su dievu,— burbtelėjo nuo volo.

Rudasis belaisvis lygino mėšlą tvarte. („Jie parmazonai,— pasakė motina,— netiki į dievą, gali dirbti ir sekmadienį".)

— Pakinkyk! — šūktelėjo jam Adomas.

— Kas pasidarė? — išsigando motina.

— Sotus, patenkintas, prisiviešėjęs. Važiuosime, kur svečius ne taip gražiai priima.

— Ar ne durnius! Lova paklota, vakare gal koks draugas užeis pasikalbėti. Tikrai avinų avinas.

— Gėlės! — išbėgo Justė ant gonkų.

— Tegu mama atiduoda savo karvėms.

— Iš proto išsikraustė, dieve mieliausias.

Adomas krito ant sėdynės, sutempė vadžiomis, ir nusistovėjęs bėris viesulu išnešė vežimaitį pro vartus.

„Pas pašto viršininką! Leiskit į tėvynę, leiskit pas savus..." Perliejo arklį botagu, sudėdamas į tą kirtį visą širdį deginantį įtūžimą, ir nutrenkė per kaimą, paskendęs sūkuriuojančiame dulkių debesyje. Kiemai lėkė pro šalį, ku-

dakuodami vištomis, marguodami susidėvėjusiomis rudens gėlėmis, alsuodami gimtųjų pirkių dūmais, šviežio pieno aromatu. Ant tvorų, apmaustytų molinėmis puodynėmis, baltavo išblukę sūrmaišiai ir vystyklai, blizgėjo patvoriuose numesti dviračiai, kitur stoviniavo žmonės, nerangiai kelią rankas prie kepurės snapelio, siunčią pavėluotą šypseną.... Kaimas sveikino jį, lenkėsi savo policijos viršininkui. Kaimas priklausė jam. Jis galėjo įsukti bėrį į pirmą pasitaikiusį kiemą ir būtų maloniai kviečiamas į vidų, sodinamas už stalo. Prašom, nesididžiuokite, ponas viršininke... Tačiau kiekvienas kiemas galėjo turėti ir savo tėvą, kuris sėdėjo už klojimo ant žolėsna įaugusio sutrūnijusio volo ir, susirietęs lanku, taisė apynasrius. Ir jis kėlė botagą (be garbės nenuleisk, pasakytų Sargūnas), timpčiojo vadžiomis, norėdamas greičiau ištrūkti iš kaimo, kurį skersai išilgai yra išvaikščiojęs su dainomis ir merginomis. Per trumpas ir per ankštas kaimas tada jam buvo...

„Leiskit į tėvynę, leiskit pas savus..."

Saulė, visai nusmukusi vakarop, lėkė pro medžių šakas kaip pašėlusio bėgiko nešamas olimpinis deglas. Ir jis vėl prisiminė, gal šimtąjį kartą po ano įvykio, tėvų sodybos medžiuose įstrigusią pilnatį ir tokius pat ilgus šešėlius, šmėkliškais sparnais plakančius bežadę žemę. Ratai dardėjo kaip dabar, tiktai kiti, ir arklys kitas, ir ne pas poną pašto viršininką į puotą, bet į šermenis.

„...O a n a s nebuvo žmogus?.."

V

...Jis prisivijo besustojantį vežimą ir drožė kuinui per strėnas karklyne paskubomis išsilaužtu vėzdu. Ratai šokinėdami nudardėjo lauko keliuku į pakalnę. Ir tada jis kaip beprotis pasileido bėgti. Kažkur krūmuose prie ežero turėjo būti bėris, bet dabar jis negalvojo nei apie savo arklį, nei apie tai, kas visą kelią labiausiai rūpėjo: kaip, aplenkus kaimą, nepastebėtam grįžti į Kraštupėnus. Jį vijo siaubas. Jis nesuprato, iš kur ta paniška baimė — juk darbas padarytas? — tačiau įaudrintą vaizduotę degino melsva veido dėmė velniškos ironijos iškreiptomis lūpo-

mis. Ir du bedugniai, mėnesienos pilni šuliniai — giliai įkritusios akys, iš kurių veržėsi nuožmus prakeikimo šauksmas. Jis bėgo, vejamas negirdimo, tačiau sielą sprogdinančio šauksmo. Paskui, jau laimingai išvažiavus iš kaimo, jam pasidarė gėda, kad taip išskydo. „Dėkui dievui, draugeli, gerai baigėsi. Išvadavau visus nuo rūpesčio", ciniškai juokėsi pats sau. Manė tuo užbrauksiąs aną naktį, bet ji liko. Užtekdavo menkiausios analogiškos detalės — pamatyti šyvą kuiną, išgirsti cypiantį neteptų ratų bildesį,— ir vaizduotėje vėl atgydavo melsva veido dėmė, kiaurai gręždavo žudančios lakūno akys. Mildai viską pasipasakodavo — atviraširdis buvo,— o šitą įvykį nuslėpė. Pats baimingai stebėjosi: juk neužmušė, tik gelbėjosi iš bėdos. Ir pagaliau nebe pirmasis: ten, prie Velnio Vingių, berods trys krito nuo jo rankos, ir nieko... Šunims šuniška mirtis.

O galėjo nepaleisti kulkos. Iki pat paskutinės sekundės negalvojo, kad taip padarys. Gulėjo abu su Bugeniu, užsiglaudę už kadagių krūmo, ir su pavydu žiūrėjo į vieškelį, kuriuo buvo galima per gerą pusvalandį pasiekti gimtuosius namus ir sočiai prisivalgyti karštos sriubos, bet jiedu nežinia kada galės pasibelsti į savo trobos duris. O ir pasibeldus kažin ar kas beatidarys? Gal pasitiks seniai ataušusi krosnis, pelėsių kvapas, ant apleisto stalo nusėdusios dulkės. Ir jis bus kaltas prieš visus savuosius. Kad buvo šaulys, be to, neeilinis, kad lakstė su šautuvu, kad giedojo tautos himną. Ir kaip visad, kai labai susinervindavo, jį apėmė staigus įtūžis. Rausva migla akimirkai užliejo vieškelį, kuris toje vietoje krito stačia nuokalne žemyn ir, apačioje padaręs beveik devyniasdešimt laipsnių alkūnę, nėrė gilyn į mišką. „Paėjėti ten, pulti nuo skardžio ant galvos, ir viskas būtų baigta", pagalvojo Adomas. Bet kam atkeršysi? Nebent nebereikės slampinėti pamiškiais kaip benamiui šuniui.

— Mašina...— sušnibždėjo Bugenis.

Nuokalnės link artėjo kariškas sunkvežimis. Sėdančios saulės spinduliai blausiu raudoniu nudažė priešakinį stiklą, ir Adomas pamatė aukštą raudoną kepurę mėlynu viršumi. Kėbule sėdėjo keli vyrai. Visi tokiomis pat kepurėmis. Tas kepures paskutinį kartą jis buvo matęs prieš kelias dienas Gulbinų dvaro keliuke, kai susigūžęs bėgo

parugėmis iš namų, vienoje rankoje laikydamas maišelį su maistu, kita spausdamas kišenėje pistoletą.

Štai kada jo prireikė!

Jis išrovė iš kišenės ginklą ir nusitaikė į priešakinį mašinos stiklą. Rausvos miglos šydas nukrito nuo akių, viskas aplinkui pasidarė permatomai skaidru, reljefiška.

— Ar tu iš proto? Pražūsime...— suvapėjo Bugenis.

Ar jis pagalvojo, kad gali nepataikyti į vairuotoją, ir tada tie šūviai bus paskutiniai jo gyvenime? Anaiptol! Beviltiškas medžiojamo žvėries įniršis aptemdė protą, išjungdamas visus savisaugos instinkto mygtukus ir įjungdamas tą vienintelį, kurį paspaudus žmogus padaro beprotybę arba stulbinantį žygdarbį.

Paskui sužinojo, kad nevaldoma mašina atsitrenkė į medį ir apsivertė, paglemždama po savimi porą žmonių.

— Lietuva tokių vyrų neužmiršta, ponas Vainorai,— pasakė apskrities viršininkas, pasikvietęs jį, kai dar griuvėsiai tebesmilko.— Vadovausi valsčiaus policijai.

Adomas pasitempė. („Tėvynės labui!") Ir nieko, jokio sąžinės graužimo. Tartum tie trys būtų paprasčiausios musės, kurias sutrėškus pasidaro švariau kambaryje. „Priešas. Ne aš jį, jis mane". Bet ir anas mirštantysis buvo priešas. Kaip ir tas jaunas kareiviukas, kurį paėmė rugiuose ir uždarė jaujoje.

— Neverta dėl vieno sargybinį statyti. Nušauti! — nusprendė Bugenis, ir dauguma jam pritarė.

Kareiviukui buvo ne daugiau kaip aštuoniolika metų. Šviesi, mašinėle kirpta galva, apvalūs murzini skruostukai, tyros nuskriausto kūdikio akys. Vaikas... Jis išpyškino visą apkabą iš savo ilgojo šautuvo ir pakėlė rankas: nebeturėjo daugiau šovinių.

— Beginklių mes nežudome, draugeli,— pasakė Adomas, ir visi pakluso jam, nes niekas savo sąskaitoje neturėjo trijų nutrėkštų musių.

Po poros valandų pasirodė žvalgomieji vokiečių daliniai.

— Es gibt einen Gefangenen [1],— pasakė Adomas dviem motociklininkams, užlėkusiems į kiemą. Nuvedė juos prie

[1] Yra vienas belaisvis *(vok.)*.

jaujos, o kadangi tie nesiryžo eiti į vidų, pats atidarė duris ir suriko belaisviui išeiti.

— Los! — mostelėjo vienas kareivių automatu Adomui, kad pasitrauktų.

Kareiviuko akys išsiplėtė iš siaubo, jis žiojosi, tačiau riksmas taip ir nesuspėjo išsiveržti iš siauros vaikiškos krūtinės: suterškė šūviai, ir jis susmuko klojimo tarpduryje.

— Kiaulės! — pasakė Adomas.

— Į nelaisvę jie ima tik būriais,— pastebėjo kažkas iš draugų.

— Jiems nėra laiko terliotis,— tarė Bugenis.

— Vis vien kiaulės,— spjaudėsi Adomas, prislėgtas ir apviltas pirmo susitikimo su išvaduotojais.

VI

Puota pas pašto viršininką Anzelmą Bajerčių pačiame įkarštyje. Švenčiamos sidabrinės vestuvės — lygiai prieš dvidešimt penkerius metus jaunas provincijos valdininkėlis apsuko galvą sumitusiai mėsininko dukteriai ir prisiekė prie altoriaus amžiną ištikimybę. Šia proga kiekvienas stengiasi atkasti savą jubiliejų. Komendantas Ropas prisimena, kad prieš dvidešimt penkerius metus apie tą laiką žmona jam pagimdžiusi pirmą sūnų; burmistras Diržys pirmą kartą nelaimingai įsimylėjęs, o Šarkus, valsčiaus viršaitis, atšventęs dešimtą savo gimimo dieną. Tarp gausybės svečių atsirado pora gimusių prieš dvidešimt penkerius metus. Jie sutinkami plojimais ir griausmingais „valio!", už juos keliamos taurės. Adomas irgi prijungiamas prie pastarųjų (įsilinksminusios Mildos pokštas), nors iki sukakties trūksta devynių mėnesių. Pamanykit, devyni mėnesiai! Jeigu norite žinoti, be to paruošiamojo laikotarpio nė vieno mūsų čia nebūtų, ponai Bajerčiai irgi nesėdėtų gėlėmis apipintuose sidabrinių vestuvių krėsluose. Už inkubacinį periodą, damos ir džentelmenai! Sąmojingas tostas nuplevena kaip nuodėmingas angelas virš ūžiančių stalų. Santūresnės damos stengiasi parausti, slepia žvilgsnius po stalu. („Ponai, prie moterų tokios kalbos...") Abi nebe pirmos jaunystės merginos, tarp kurių šeimininkai įspraudė

Adomą, kikena į kumštelius, akimis ir šlaunimis atakuodamos poną policijos viršininką. Milda svaido per stalą nusikaltusios išdaigininkės žvilgsnius, bet ne atsiprašydama, o šaipydamasi. Šalia jos Gediminas. Įšilęs, gana pakiliai nusiteikęs. Adomas įtariai žvilgčioja į juodu per kaktą. Vis dėlto nederėjo jai vienai čia ateiti. O ponas istorijos mokytojas irgi... Tiesiog netelpa galvoj, kad matai jį, teisuolių teisuolį, tokioje draugijoje. Bajerčiai, tiesa, jaučia silpnybę švietėjų luomui — yra čia ponas gimnazijos direktorius su inspektoriumi, ir dar pora mokytojų; prašė, aišku, bet kaip Gediminas sėdo ne į savo vežimą?

Šeimininkas atsistoja, skambina šakute į lėkštę, kol abiejuose kambariuose (durys į antrąjį laikinai išimtos) aptyla įsisiūbavusių svečių klegesys.

— Ponai ir ponios! — Bajerčius užverčia apvalią, lopais nuplikusią galvą į lubas. Sunki apatinė žiauna, laikanti menko veiduko antstatą, žiopčioja, tartum norėdama nuo jo atitrūkti.— Mieli ponai ir ponios. Hm hm. Mudu su brangiąja Rita,— jis deda ranką šalia sėdinčiai žmonai ant peties, kuris, atitinkamai jos galingam biustui, primena tymo balną,— su mano mieląja gyvenimo drauge labai laimingi, kad mūsų pagerbti susirinko tokių brangių, hm hm, ir tokių aukštų svečių. Hm... Dėkingi, dėkingi, dėkingi.— Ir Bajerčius tris kartus nusilenkė savo lėkštei.— Ta proga, mieli ponai ir ponios, turiu atkreipti visų dėmesį... Hm... Hm... mūsų tarpe yra aukštas svečias iš Vilniaus. Ponas Mundas teikėsi padaryti mūsų šeimai didelę garbę ir, nežiūrint tokio didelio kelio... Aš giliai sujaudintas, ponai... Kviečiu visus pakelti tostą už Vilniaus postamto viršininką, brangųjį poną Mundą! — Bajerčius pasisuko į kairėje sėdintį senyvą storulį dvigubu pagurkliu be kaklo, bet su pensne, ir linkčiodamas atkišo savo stiklelį prieš violetinę aukštojo svečio nosį, kuri blizgėjo kaip raudonojo pipiro ankštis.— Laimingas esu, galėdamas susidaužti su tamsta, ponas Mundai.

Vilnietis nusišypsojo, kaip dera žmogui, teikiančiam garbes ir malones, trumpais riebiais pirštukais paėmė už kojytės savo taurelę ir neatsistodamas pakėlė prie lūpų.

Tačiau šeimininkas nesutriko.

— Ilgiausių metų ponui Mundui ir didžiajam reichui! — suriko, keldamas taurę aukštyn.

Subildėjo stumdomos kėdės. Svečiai vienas po kito pašoko. Ponas Mundas taip pat atsistojo. Visi, pagerbdami Vilniaus postamtą ir trečiąją imperiją, ištuštino stiklelius. Kėdės vėl sugrįžo į savo vietas. Liko stovėti tik ponas Mundas — jo pareiga trenkti atsakomąjį tostą.

— Ponai! Man teikiamą pagarbą priimu kaip pagarbą fiureriui ir Vokietijai. Sieg heil! [1]

— Sieg heil! Sieg heil! Sieg heil! — choru pakartojo keliolika balsų, vadovaujamų komendanto Ropo ir gestapo viršininko Kristupo Dangelio.

— Man malonu susitikti prie šio stalo su savo garbingais tėvynainiais ir ištikimais vokiečių bičiuliais lietuviais, kurių proseneliai prieš kelis šimtmečius, deja, nesuprato, kad Vokietijos likimas — viso kultūringo pasaulio likimas. Tačiau istorija, nors pavėluotai, ištaiso klaidas. Mūsų bočiai riteriai daug galvų padėjo, nešdami kultūrą gražiajai jūsų žemei, bet pagaliau mes įvykdėme jų kilnią misiją ir su buvusiais priešais geriame kaip draugai iš tų pačių taurių. Sieg heil! — Ponas Mundas išmetė ranką aukštyn. Už stalų irgi pakilo kelios rankos.

— Sieg heil! Sieg heil! Sieg heil!

— Mano mieli bičiuliai lietuviai! Jums karas jau baigtas. Į jūsų gražųjį kraštą mes atnešėme laisvę ir taiką. Tuo tarpu, kai vokiečių kareivis lieja kraują, triuškindamas bolševikines ordas Rytuose, jūsų ūkininkai gali ramiai dirbti laukus, mylėti savo moteris, auginti vaikus. Tačiau, mano ponai, nei dirbdami, nei linksmindamiesi, nei gulėdami su savo žmonomis ar meilužėmis, neturite pamiršti, kam esate skolingi už šią didžiulę laimę. Mes iš jūsų laukiame visokeriopos paramos narsiajai vokiečių kariuomenei. Tegu lietuvio ūkininko išauginta duona, nupenėti bekonai, pienas ir kiti žemės ūkio produktai prisideda prie galutinės vokiečių armijos pergalės! — Ponas Mundas palaukė, kol vertėjas išvertė, ir, iš visų pusių apšaudydamas sėdinčius skvarbiomis akimis, toliau pyškino metaliniu falcetu: — Vokietija niekada istorijoje nebuvo pasiekusi tokių gigantiškų pergalių. Mūsų divizijos nužygiavo tūkstančius

[1] Tegyvuoja pergalė *(vok.)*.

kilometrų per laukines Rusijos platybes. Mes tvirtai laikome savo rankose Krymą, jau beveik pasiekiamas paskutinis bolševikų pasipriešinimo centras — Stalingradas. Ne ryt, tai poryt kris Maskva, mano ponai, ir Stalinas keliais ateis prašyti taikos. Sieg heil!

— Sieg heil! Sieg heil! Sieg heil!

— Aš siūlau pakelti tostą, mano ponai, už narsųjį vokiečių kareivį, kuriame įsikūnijusi nemirtinga mūsų bočių riterių dvasia!

— Heil!

— Už didįjį fiurerį, vedantį tautą iš pergalės į pergalę! Už galutinę pergalę! Už tūkstantmetę didžiosios Vokietijos ateitį! Deutschland, Deutschland über alles!

— Heil!

Kelios rankos vėl sužaibavo ore. Buvo beiššaunąs savąją ir ponas Bajerčius, bet suabejojo, ar dera, kaip ne nacionalsocialistų partijos nariui.

— Šiandien, atrodo, bus visos sąlygos pravėdinti sėdynę,— šnipštelėjo kaimynei Adomas.

Neapsiriko. Tostas sekė tostą. Ir vis patriotiški, politiniai. Aukštieji svečiai visai pamiršo, kas sėdi gėlėmis apipintuose krėsluose. Jie tartum užbėgo istorijai už akių ir šventė ne sidabrines vestuves, o Vokietijos, prieš dvidešimt penkerius metus nugalėjusios visą pasaulį, pergalės sukaktį. Komendantui Ropui vaidenosi didelis nuosavas dvaras derlingose Vidurio Lietuvos lygumose, o gestapo viršininkas Dangelis jau įsivaizdavo tokį pat dvarą (gal net du!) Ukrainos stepėse, ir abudu kėlė taures už vergų rasę, ant kurios kaulų bus pastatytas tūkstantmetis Trečiasis reichas. Ponas burmistras su viršaičiu (jų nugarkauliai nuo degtinės pasidarė dvigubai lankstesni) susigraudino iki ašarų, dėkodami likimui, kad nepriklauso prie nevertingųjų, kad jų vaikams suteikiama teisė vesti vokietes, tekėti už vokiečių ir gaminti prieauglį vokiečių imperijai. Ir jiedu — vienas miesto, kitas valsčiaus galva — buvo be galo laimingi, galėdami pakelti po tostą už fiurerio išmintį ir vokiečių kilnumą.

Kol buvo atiduota priderama duoklė patriotizmui, visi gerokai nusivarė nuo kojų. Liežuviai ėmė pintis, akys padūmavo. Vis dažniau trinksėjo durys, išleisdamos prasi-

vėdinti apsunkusius ir įleisdamos palengvėjusius, kurie dažniausiai nebesisėsdavo savo vieton, o sprausdavosi, kur užėjo ant seilės. Draugai pasidarė labai mieli, o moterys nepaprastai gražios. Šventiškas darnumas už stalų pairo. Gal pusė besėdėjo: kiti buvo arba išsvirduliavę namo, arba skaičiavo žvaigždes kieme.

Adomas, nutaikęs patogią progą, prisėdo prie Mildos.

— Priimsite? — paklausė, su ironija pažvelgęs į Gediminą.

— Nežinau,— Milda koketiškai nusišypsojo.— Mudu čia truputį flirtuojame. Kur padėjai savo rožes?

— Pasiunčiau pagal ponios Bajerčienės rekomendaciją į sodą, kur galima apsieiti be kanalizacijos, nes vidaus įrengimai, kiek mums žinoma, laikinai išėję iš rikiuotės.

— Žinai, kad ir man ten ne pro šalį,— nusijuokė Milda stodamasi.— Sėskis į mano vietą.

— Man nereikėjo šiandien sugrįžti — sugadinau tau vakarą,— šnipštelėjo Adomas, praleisdamas ją.

— Pasilik savo rakštį rytojui,— pusbalsiu atsakė ji.— Pati Bajerčienė buvo atėjusi pakartotinai prašyti. O, be to, čia man buvo pakenčiamai nenuobodu.— Ir, pasisukusi į Gediminą, jau garsiai pridūrė: — Su ponu Gediminu neįmanoma nuobodžiauti.

— Nesimaivyk, — murmtelėjo Adomas. Prisitraukė kėdę ir atsisėdo Mildos vieton.— Na ir parodė Bajerčiai, ką gali. Toks balius!

Gediminas tingiai pakėlė apgirtusias akis.

— Turi iš ko. Duktė Vilniuje su vokiečiais, sūnus žydus galabijo. Prisivilko svetimo turto,— tyliai atsakė jis.

— Maloniai stebiuosi, tave čia matydamas.

— Atėjau pasižiūrėti pasigailėtino žmonių menkumo. Juk žinai, kuo persisotini, to ilgai nenorėsi. O aš šiandien prikimštas iki kaklo. Ir nesuvirškinamų dalykų. Heil Sieg! — Gediminas bjauriai išsiviepė (tuomet jo veidas pasidarydavo panašus į beždžionės snukį) ir kilstelėjo savo taurelę.

— Taip, tavo principai lankstūs. Bet, šiaip ar taip, šiandien mudu sutarėme: abu išsitempę gėrėme kartu su visais į tūkstantmetės senutės sveikatą. Šiandien, manau, geriau mane suprasi, negu, sakysim, prieš metus laiko.

— Tarp kiaulių pakliuvus, tenka kiauliškai kriuksėti, bet nebūtina kiauliškai galvoti,— Gediminas nugėrė puselę.— Aš kėliau taures ne už juos, tai yra ne už jus, o už... Bet tau nebūtina tai žinoti.

Adomas patylėjo. Galva lengvai svaigo. Tirštai prirūkytas kambarys su šmėšeliuojančiomis žmonių figūromis atrodė nerealus; kažkoks drumsto vandens pripiltas muselnykas, pilnas plūduriuojančių fantastinių būtybių.

— Be reikalo, Gediminai,— buvo beįsižeidžiąs, bet prisiminė Sargūną.— Mes vienos šeimos vaikai, draugeli; šitas stalas gal niekšo padengtas, bet mums už jo sėdėti labiau dera, negu ponams Ropams ar Mundams. Bajerčius galvijas, bet savas. O savas ir mėšlas ne taip dvokia. Bus laikas, kai tokie nueis su mumis.

— Jie ir dabar su jumis.

Sugrįžo iš kiemo Milda. Adomas buvo bepersėdąs į laisvą kėdę šalia, bet Mildą prie durų perėmė gestapo viršininkas Kristupas Dangelis ir nusitempė į antrąjį kambarį, kur buvo susimetusi jo draugija.

— Areštuojame jus, ponia Milda. Kuo nusikaltusi? Grožis jūsų nusikaltimas. Mes bejėgiai prieš tokį priešą, bet pasistengsime jį apsupti ir paimti į nelaisvę. Cha cha cha!

„Avingalvis!" Adomas susinervinęs užsivertė Mildos taurelę.

— Aplinkybės gali laikinai paversti žmogų galviju, bet, joms pasikeitus, jis vėl taps, kuo buvo, Gedmi.

Gediminas įtariai pažvelgė į Adomą.

— Per penkiolika mėnesių padarei didelę pažangą savikritikos srityje, kalbant bolševikiniu stiliumi,— nusistebėjo.

— Bręstame,— liūdnai šyptelėjo Adomas.— Tada tu buvai truputį teisus: nereikėjo pulti stačia galva į verdantį vandenį. Bet dėl viso kito galima pasiginčyti. Kas su kuo, dar pamatysime. Ir išvis mums reikia išsiaiškinti, Gediminai. Norėjau pas tave užeiti, bet pats žinai... Taip, nėra ko ieškoti akmens draugo užantyje. Gyvename tokius laikus, kad gali prisieit žengti petys į petį...— Adomas apsidairė. Šitame stalo gale be jų dviejų nieko daugiau nebuvo. Jis pasislinko arčiau Gedimino ir, uždėjęs ranką ant jo kėdės atlošo, tyliai atpasakojo savo pasikalbėjimą su

Sargūnu.— Jeigu jau viršūnėse esama tokių nuotaikų...— reikšmingai užbaigė.

Gediminas valandėlę sėdėjo sustingusia veido išraiška. Ilgi aukštyn šukuojami plaukai pluoštais krito ant ausų ir kaktos (jis dažnai pamiršdavo turįs šukas); nuo jo dvelkė kažkokiu nenusakomu aromatu — kanceliarija, beržais, retai dėvimais drabužiais...— kvapas, atsiradęs po to, kai metė rūkyti.

— Nusikaltusių savo tautai žmonių nuotaikos,— pagaliau pratarė Gediminas.— Katė irgi panašiai daro: pridirbusi stengiasi užkasti. Tie ponai tikisi atsipirkti ateitimi. Ir tai, žinoma, darys ne savo rankomis. Aš nepasirengęs gramdyti svetimo purvo.

Adomas atitraukė ranką nuo kėdės atlošo tartum apsideginęs.

— Tautos likimas jam svetimas! — aiktelėjo pašnibždom. Ausyse pasigirdo pažįstamas ūžesys: tuoj atsistos ir nueis, jeigu neduos į snukį.

— Anas tipas su savo Kubiliūnu dar ne tauta.

— Geriau pasakytum: bijau! Trintis su vaikais klasėje arba rašinėti kvailus eilėraščius kur kas ramiau, negu rizikuoti galva.

— Mano idėja be ideologijos, ji nereikalauja galvos,— Gediminas dygiai susijuokė.— Jūs manote, kad vienus reikia išpjauti, norint sau pasidaryti vietos, o aš galvoju, tegu kiekvienas gyvena kaip išmano, žemės ir dangaus visiems užteks. Buvo tautininkai — vienus nušluoti, atėjo bolševikai — kitus, vokiečiai — visus šalin iš kelio, kas ne vokietis. Ateis dar viena valdžia, sakysim, jūsų, vėl šienaus galvas, kimš į kalėjimus ir darbo stovyklas. Kodėl aš turiu prisidėti prie beprasmiško miško retinimo? Aš pats sau medis, pats eigulys.

Aname kambaryje komendantas Ropas užvedė vokišką lakūnų dainą. Baubė, kiek kas galėjo. Adomas turėjo pakelti balsą, kad Gediminas girdėtų.

— Žinoma, patogiau stovėti nuošalyje ir žiūrėti, kaip kitų galvos lekia nuo pečių,— sušnypštė Adomas, vos tramdydamas įtūžimą.— Poetas! Jis, matote, aukščiau bet kokių idealų. Humanistas! O aš tau pasakysiu, kad tavo vadinamasis humanizmas grašio nevertas. Impotento stenė-

jimas, daugiau nieko. Dejuoti ir verkti temoki. Vokiečiai tokie, vokiečiai anokie, tiek žūsta nekaltų žmonių... Kiek jie kalti ar nekalti, nesiginčysime. Bet atvirai tau pasakysiu, draugeli, kad aš labiau suprantu rusus, kurie bėga į miškus, dedasi prie banditų ir muša vokiečius, negu tave... Po velnių, geriau jau tylėtum, neteisdamas kitų! Tam, kas neverda košės, nėra ko nurodinėti, kiek pridėti druskos.

Gediminas klausėsi su ironiška šypsena, sukiodamas pirštais stiklelį. Bet pamažu šypsena ėmė blankti, akys apsiniaukė; kai Adomas nutilo, Gediminas buvo aiškiai sutrikęs.

— Ne aš sukūriau tokį pasaulį, nesijaučiu esąs už jį atsakingas,— atsakė netvirtai.

— Dar vienas kaltininkas — dievas! — Adomas paniekinamai nusikvatojo.

— Ko nėra, to negalima apkaltinti.

— Taip, pasaulyje tu tik vienas...

— Ne, kol kas egzistuoja dar ir toji svieto linksmintoja,— Gediminas pripylė taureles, ir jiedu sutartinai išgėrė iki dugno.— Vokiečiai mėgsta visur išlaikyti pusiausvyrą! Ar nejauti, kad pusė to purvino skysčio eina į viršutinę, pusė į apatinę kūno dalį? Aš beveik linkęs apžiūrėti atsarginius ponų Bajerčių apartamentus sode.

— Bent čia mudviejų interesai sutampa,— su pašaipa pastebėjo Adomas.

Jiedu sunkiai atsistojo ir netvirtais žingsniais išėjo į kiemą. Virš laukujų durų degė elektros lemputė, išplėšdama iš aklos tamsos dalį sodo, išvietės sieną ir dvi lengvąsias mašinas; atokiau, atsirėmęs tvoros, snūduriavo patruliuojantis esesininkas, kurio jiedu nepastebėjo. Prie išvietės irgi spingsojo nestipri elektros lemputė. Miestas miegojo, nugrimzdęs juodame okeane, tartum pasaulyje nieko daugiau nebūtų, vien neperregima, neapčiuopiama tuštuma, kurioje kaip Nojaus laivas plūduriuoja ši išsigelbėjusios salos nuolauža, užrioglinta tvoromis, mašinomis ir vieninteliame name susigrūdusiais žmonėmis, skubančiais viską suryti, išgerti, išsisiausti, nes rytoj tikriausiai nieko nebereikės.

— Žinai, tingiu benešti pro vartelius,— tarė Gediminas.— Įdomu, kuri mūsų gerbiamojo postamto mašina? Reikėtų subrankinti ratus, kad iki Vilniaus stipinai neišbyrėtų.

Adomas tyliai nusijuokė.

— Atrodo, mudu pusėtinai prisitašėme, draugeli.

— Tyras oras paveikė,— Gediminas užėjo už pirmosios mašinos: Adomas iš paskos.

...Kai aš jojau per žalią girelę,
nusilaužiau putino šakelę...—

klykė Nojaus laivo pakraštys, šviesdamas visais langais.

— Mūsiškiai paėmė viršų,— konstatavo Adomas, su dideliu vargu nugalėjęs paskutinę sagą.

— Kaip ir tinka tokiu istoriniu momentu,— Gediminas sukikeno.— Štai ir viskas, ką mes galime sau leisti, kovodami dėl nepriklausomybės. Šląpias protestas vardan tautos vienybės. Bet aš matau, tu ir čia menkas karys. Aukščiau, kelk aukščiau. Nė vieno šovinio pro šalį! Taikyk ant durų. Aukštos kokybės Ruro metalas. Skamba kaip Stradivarijaus smuikas.

— Kažkas eina...— sušnibždėjo Adomas, išgirdęs įtartiną šlamesį.

— Tai istorijos žingsniai,— sustenėjo Gediminas.— Tavo generolas Kubiliūnas...

Nespėjo baigti. Terkštelėjo kažkur užkliudytas automatas ir sykiu komanda:

— Hände hoch! [1]

Jiedu norėjo atsigręžti, galvodami, kad kažkas sumanė pajuokauti, bet pakartotinai suskambėjo dar griežtesnė komanda.

— Tai aš, Vainoras, policijos viršininkas,— darkyta vokiečių kalba suvapėjo Adomas, pakeldamas rankas. Ir tuo pačiu metu pajuto, kaip kažkas energingu mostu išplėšė iš dėklo jo revolverį. Žaibiškai atsigręžė, apkurtintas spengiančio ūžesio ausyse, ir atsirėmė krūtine į automato vamzdį. Atokiau stovėjo antras esesininkas poliruotu manekeno veidu, taip pat su paruoštu ginklu.

— Atiduokš revolverį! — sušuko Adomas įsiutęs.— Ar nematote, kas esu?! — Trenkė kumščiu sau per antpetį, nuleisdamas ir antrąją ranką, tačiau beregint turėjo abi pakelti, nes vokiečiai įspėjamai suriko ir subraškino automatais.

[1] Rankas aukštyn *(vok.)*.

— Būkite korektiški, ponai, leiskite susitvarkyti kelnes,— paprašė Gediminas, ūmai prablaivėjęs.

— Atiduokite ginklą, po velnių! Aš ne koks banditas, aš savas... policijos viršininkas. Atiduokite ginklą, po velnių! — šūkavo Adomas, maskatuodamas į šonus, tartum pakabintas už rankų ant nematomos virvės.

Ar ponui komendantui su postamto viršininku prireikė išeiti, ar jie išgirdo triukšmą; kaip ten bebūtų, bet abudu tėvynainiai netikėtai pasirodė kieme. Jie kuo rimčiausiai išklausė patrulio raportą, o tuo tarpu Adomas su Gediminu turėjo stovėti pakeltomis rankomis, spiginami akinančios elektrinių žibintuvėlių šviesos. Paskui atsirado gestapo viršininkas šturmfiureris Dangelis ir dar vienas svečias, karininkas iš komendantūros. Jau keturios pasityčiojamai deginančios akių poros šliaužiojo jų kūnais, nučiupinėdamos kiekvieną drabužių raukšlę. Pilnas kiemas prigužėjo svečių („...Meine Damen und Herren, bitte alle in den Hof... Ein seltenes Spektakel... Ihr werdet es nicht bereuen... Kommt alle schneller in den Hof..." [1]), ir jiedu, nors girti, suprato, kad ne visada reikia nuplėšti žmogui drabužius, norint jį išrengti nuogai.

VII

Baisu pagalvoti, ką vakar pridarė! Laimingi, kurie nusigėrę nieko neprisimena. Reikėjo išeiti kartu su Gediminu, tuoj po to kvailo įvykio kieme. Tegu visi mato, jam nusispjauti į ponus vokiečius, jis ne iš tų skystablauzdžių, kurie leidžia iš savęs tyčiotis! Tačiau nepakako ryžtingumo, kaip dažnai jam atsitikdavo, kai baimė išstumdavo savigarbą. Jis visas kunkuliavo pykčiu, tačiau daužėsi taurelėmis su vokiečiais, šypsena atsakinėjo į šypsenas, kartu su jais kvatojosi, širdyje griežamas dantimis iš pasiutimo. „Poną policijos viršininką nuginklavo! Cha cha cha!" Tas velniškas kvatojimasis, pratrūkęs kieme, spengė ausyse, ir jis pylė taurę po taurės, skubėdamas jį nutildyti. „Kiekvienas

[1] Mano ponios ir ponai, prašau visus į kiemą. Retas spektaklis... Nesigailėsite... Išeikite visi greičiau į kiemą *(vok.)*.

tikras patriotas šiandien turi du veidus", be paliovos dūzgė smegenyse Sargūno frazė. Protarpiais pajusdavo, kad antrasis veidas pradeda ryškėti, priartėdamas iki pavojingo atstumo. Tada, sukaupęs visas jėgas, smogdavo savo antrininkui, ir tasai kuriam laikui prasmegdavo. Bet paskui vėl išnirdavo iš tamsos, lįsdavo į akis, ir jis matydavo save, apakintą elektrinių žibintuvėlių šviesos, gėdingai pakeltomis rankomis. „Ko jūs norite, po velnių, ar savų nepažįstate? Ponas komendante... Herr Kommandant..." Nuleido rankas, žengė žingsnį pirmyn. „Halt!" [1] Trys „halt!" Du užpakalyje, vienas priešais. Ir jis, nors apžlibęs nuo prožektorių atakos, pastebėjo (veikiau pajuto) į krūtinę nukreiptą pistoleto vamzdį. Taip, jie buvo gerai nusiteikę, ponai vokiečiai, jų spektakliui trūko daugiau žiūrovų... Paskui, kai jau susėdo prie stalo ir kvatojosi iš to įvykio, ponas Ropas pasakė: „Rusus už panašius pokštus sušaudytume..." Kilniadvasiškai, su geraširdiška veido išraiška (nors šypsančiose akyse — grasinimas) buvo ištarti tie žodžiai, ir jis negalėjo nesusidaužti su savo geradariu taurelėmis ir neišgerti už tai, kad pranašesnis už rusus. „Ponas Vainorai, kai mes kėlėme tostus už fiurerį ir tėvynę, jūs žiūrėjote į savo lėkštę, ar bus kuo užkąsti", pastebėjo gestapo viršininkas; ir jis negalėjo nepasiūlyti tosto už „amžiną lietuvių bičiulę didžiąją Vokietiją" ir savo sąskaiton neįrašyti dar vienos taurelės. „Visi jie kiaulės, bolševikai. Ar kiaulė gali suprasti, kas yra tėvynė?" pridūrė ponas postamtas; ir jis vėl turėjo pakelti taurę („Už Trečiojo reicho vėliavas virš bolševikų tvirtovės — Kremliaus!"), norėdamas įrodyti, kad ne kiaulė, kad jo kraujyje nėra bolševikinių bacilų. Berods, nuo tos taurelės ratas ir ėmė suktis į kitą pusę. Pilamas šalto prakaito, pajuto, kad antrasis veidas vėl atsigręžia, o nokautuoti jį nebėra jėgų. Kėlėsi išeiti, bet galva buvo tuštutėlė, lengvutė, kaip nužydėjusi pienė, o užpakalis tartum švino pripiltas. „Ką jūs išmanote apie lietuvių tautą, ponas... postamte... Ar kada ją supratote, stengėtės suprasti? Jums tik duok žąsų, lašinių, kiaušinių. („Liebe Mutter, Eier, Butter..." [2]) Atiduok Klaipėdą... Ponas komendante, draugeli, ar neteisingai kalbu? Vienintelį uostą atėmėte. Langą

[1] Stok *(vok.)*.
[2] Miela mama, kiaušinių, sviesto *(vok.)*.

į jūūūrą... Bet, nežiūrint to, mes su jumis, su jumis, ponas Dangeli. Tarnaujame... Kuo paklusniausiai ir ištikimiausiai. Fiureriui, Vokietijai, o saviems — kas nulieka. Trupinius numetame, ponas komendante... Bepiga jums juoktis iš savo tarno, bet kartą ir tarnas gali nutrenkti į šalį livrėją. Labai gali, ponas postamte... Manote, man tie antpečiai labai brangūs, ar neturiu iš ko pasisiūti padorios eilutės, draugeli? Nusispjauti man į policijos viršininko uniformą, ponai!.. Rytoj įteikiu atsistatydinimo raštą, ir prašom, kas norit, į mano vietą. Nors jūs ją užimkite, ponas postamte..." Išpylė vienu atsikvėpimu, jausdamas, kaip širdyje šimtas velnių raičiojasi ir šoka iš pasitenkinimo. („Še tau, ponas komendante! Še tau, šturmfiureri! Ryk ir tu, nusipenėjusi kiaule, postamte! Pasprinkit šventa teisybe...") Nežinia, ko dar būtų prikalbėjęs, bet postamtas sužvigo kaip skerdžiamas paršas ir trenkė Adomui kumščiu į pasmakrę. Ne, jis nedavė atgal. Visa laimė, kad nedavė atgal. Tik pašoko (švinas iš sėdynės ūmai suslūgo į kojas), bet tuojau vėl susmuko ant kėdės, nublokštas baisaus komendanto žvilgsnio: šaltos nepermaldaujamos akys vėrė kiaurai, kaip neseniai kieme jo pistoleto kiaurymė. Kažkoks labai reikalingas ratukas, sukrėstas postamto smūgio, staiga atsistojo į savo vietą, ir visas mechanizmas pradėjo dirbti kaip anksčiau. Bajerčius cypė, kratydamasis kaip paralitikas (atrodė, lopais nuplikusi galva nulėks nuo gaidiško kaklo): „Namo, Vainorai, greičiau namo! Pas mane nėra vietos provokatoriams!" Bet galėjo ir nebevaryti. Taikiai išėjo, Mildos prilaikomas, mėtydamasis į šonus. („Koks velnias čia dabar stumdosi...") Blogai apšviestos gatvės buvo tuščios ir nykios. Gūdžioje tyloje per garsiai kaukšėjo Mildos kulniukai, ir jam rodėsi, tartum visą laiką kažkas seka iš paskos, nutaikęs į nugarą juodą pistoleto vamzdį. Staiga pasidarė baisu — tos retomis elektros lemputėmis išdygsniuotos tamsos, tų šmėkliškai susigūžusių namų siluetų,— ir jis pravirko kaip vaikas, paklaidintas miške. Milda ramino, bet ir pati verkė. Ir pirmą kartą po daugelio naktų šeimyninė lova vėl pasidarė per siaura, ir jis buvo laimingas, jausdamas, kad į besustingstantį jų meilės kūną grįžta siela.

Bet rytą, vos pakirdęs iš miego, jis vėl išvydo buteliais

ir valgiais apkrautus stalus ir velnioniškai kvatojančią pono komendanto burną.

— Kvailas, kvailas...— pasakė Milda, pažvelgusi į jį svetimomis akimis.

Jos balse buvo nuoskauda, nusivylimas, gal net tam tikra paniekos dozė, ir nė lašelio švelnaus atsidavimo, kuriuo tebealsavo naktinis patalas. Tartum ne su šia moterimi būtų pergulėjęs.

— Reikia atsiprašyti...— numykė jis.

— Aš atleidžiu,— ir ji pažvelgė į jį tuo keistu, gąsdinančiu žvilgsniu, kuriame Adomas nujautė užslėptą baisią, tačiau nesuvokiamą prasmę.

„Tikrai, reikia nueiti pas poną komendantą. Atleiskite, vakar prisiputau kaip kiaulė. Labai apgailestauju, entschuldigen Sie, Herr Hauptmann!..[1]", galvojo Adomas, jau sėdėdamas savo kabinete. Buvo besiekiąs telefono ragelio, tačiau neryžtingai atitraukė ranką. Ne, nėra ko pulti karštom. Vis dėlto ir jie buvo geri su tais savo prožektoriais...

Iki pietų jis matavo kabinetą sunkiais nervingais žingsniais, protarpiais stabteldamas prie stalo ir tuščiomis akimis įsispitrėdamas į protokolų krūvą. Įeidavo budintysis (toks ir toks dalykas, ponas viršininke), bet Adomas stūmė visus reikalus nuo savo pečių. („O ką veikia Bugenis, po velnių!") „Į šį kambarį retai pakliūva doras žmogus. Žmogžudžiai, vagys, spekuliantai. Ir aš turiu kapstytis po tą mėšlyną kaip paskutinis bernas, tręšti svetimus laukus... Ponas policijos viršininkas... Asenizatorius blizgančiais antpečiais. Cha cha cha!" Jis atsisagstydavo ir vėl užsisagstydavo apykaklę, nuolat taisėsi diržą — niekados uniforma dar negulėjo taip nepatogiai. Kur buvęs, kur nebuvęs, brovėsi galvon Gediminas, ir Adomas, nenorėdamas sau to pripažinti, jautė, kad nuoširdžiai jam pavydi.

Vėl įėjo budintysis: prašąs priimti Petras Kučkailis, iš Lauksodžio.

— Pas Bugenį!

— Sako, labai svarbus reikalas. Norįs su pačiu viršininku...

— Tegu palaukia, jei jam taip svarbu.

---

[1] Atleiskite, ponas kapitone *(vok.)*.

— Ir dar, ponas viršininke, yra parvažiavęs iš bataliono Žakaitis. Atostogų. Irgi norėtų jus išvysti. Bet, matote, gerokai išgėręs...

— Vykit po velnių!

— Ne taip paprasta, ponas viršininke: ginkluotas. Grasina.

Adomas įsiuto.

— Šen jį! Matyt, nori praleisti atostogas daboklėje. Siaučiame, ponas Žakaiti? — užsipuolė, kai tasai svirduliuodamas ir žagsėdamas įgriuvo į kabinetą.— Atiduok ginklą!

— O aš visai ne nusiginkluoti pas tamstą, ponas Vainorai,— Žakaitis išspjovė užgesusią cigaretę prie rašomojo stalo ir triukšmingai sudribo kėdėn. Pilkas veidas buvo išbliurkęs, akys užgriuvusios, ungurio galvutė kadaravo į šonus, nebenusilaikydama ant ilgo plono kaklo. Tačiau kariška uniforma buvo tvarkinga — diržas kietai suveržtas, auliniai batai išblizginti, visos sagos savo vietose.— Gavau savaitėlę atostogų. Už pavyzdingą tarnybą. Naudojuosi, ponas viršininke. Lankau draugus, gimines, pažįstamus, pačiukę pagniaužau. Žodžiu, veikiame. Užėjau ir pas tave. Pasiilgau. Gal butelį išgersime, prisimindami tuos gerus laikus, kai išsukai mane nuo kulkos, kad kitus šaudyčiau. Tautos darbo batalionas... Cha cha cha! Darbo įrankis — šautuvas, o statybinė medžiaga — lavonai. O kaipgi: raštą tokį pasirašėme, pasižadėjome kovoti už Adolfą Hitlerį. Gražiai įkišai mane, viršininke, oi, gražiai, nežinau dabar, nė kaip beatsilyginti...

— Girdėjai, ką sakiau? Atiduok ginklą,— springdamas pykčiu, pakartojo Adomas.— Arba paskambinsiu į komendantūrą.

— Kam to reikia? — Žakaitis, nejaukiai juokdamasis, patapšnojo per milinės kišenę, kur pūpsojo revolveris. — Šita mašinėlė gali buft! ir iššauti tau į pilvą. Visai netyčia. Ką jai reiškia, žmogumi daugiau ar mažiau? Mes ten pripratome nesismulkinti, ponas viršininke. Apsupame kokį gudų partizanų kaimą, senius ir bobas į daržines, raudoną gaidį ant stogo — ir marš toliau. „Mes einame ir žengiame, ir priešui mirtį rengiame". Ir tokius vyrus tu manai išgąsdinti komendantūra, nusususi policijos žiurke! Mirtininką įbauginti mirtimi!

Adomas, visas drebėdamas, išsitraukė pistoletą.

— Rankas ant stalo!

Žakaitis klaikiai nusikvatojo.

— Spausk, spausk, ponas viršininke. Man asmeniškai jokio nuostolio. Vienu niekšu žemėje bus mažiau. Atvirai kalbant, dažnai galvoju, kad būtų gerai, jei kas trinkteltų iš užpakalio į pakaušį. Pavargau... Pyškinam ir pyškinam, dega ir dega, galo nematyti. Nuspausk, ponas viršininke,— Žakaitis ėmė drebėti, trūkčiojančiais skruostais pasruvo ašaros.— Kur beeinu, vis stovi jie akyse. Tokie seniai sukriošę, apsisnarglėję vaikai. Za co ty nas, pan Žakaitis? O už tai, kad gyvas išlikau, kad užrašiau sielą velniui. Pykšt pykšt, trach ta ta ta... Marių Nemunį nušoviau... Jokio Nemunio aš nenušoviau. Melas! Nemunis pabėgo kaip žmogus, o aš nelaimingas bailys...

— Išeik...— sušnibždėjo Adomas.

Žakaitis pakėlė galvą ir su neapykanta pažvelgė į Adomą prablaivėjusiomis akimis.

— Kai ėjau čia, buvo didelė pagunda paleisti kulką tau į snukį,— pasakė, sunkiai atsistodamas.— Bet su laiku kitas už mane tai padarys.

— Nešdinkis! — iššunkė pro dantis Adomas, uždėjęs pirštą ant gaiduko.

Žakaitis skersas nukrypavo prie durų. Tarpduryje ūmai atsigręžė, griebėsi už revolverio ir šiurpiai nusikvatojo, pamatęs iš vietos pašokusį Adomą.

— Kitą kartą, ponas viršininke. Vislab.

Adomas pripuolė prie lango, atidarė abi puses. Duso, visu kūnu čiurkšlėmis žliaugė prakaitas. Kambarys kaip pašėlęs lėkė ratu, nešdamas aplink žalsvas dėmėtas sienas su Hitlerio ir Kubiliūno portretais. Tuščioje erdvėje skriejantis narvas. Prižiūrėtojas pravers duris ir įleis į vidų kitą žvėrį... Adomas svirduliuodamas nuėjo prie stalo ir susmuko kėdėn. Užsirakinti! Velniop viską! Bet neturėjo jėgų pasikelti. Sėdėjo, užsikniaubęs ant popierių krūvos, klausydamasis keisto, iki šiol negirdėto šauksmo ir jausdamas, kad pamažu rimsta įaudrinta siela ir širdyje bręsta sprendimas. Laukų platybės, kaip dosnus mylinčios motinos glėbys, atsivėrė prieš akis, ir jis laisvas, priklausantis tik sau ir tiems laukams, brido per minkštą dirvą, šildomas vaisin-

gų gimtosios žemės įsčių ir laiminamas aukšto dangaus. Taip, senis buvo teisus, taisydamas tuos savo apynasrius, šimtą kartų buvo teisus! Ir kai jis tai pripažino, ūmai pasidarė lengva ir gera, visi daiktai sustojo į savo vietas, ir kambarys vėl tapo paprasčiausiu kambariu, iš kurio galima išeiti ir niekada nebegrįžti. Ir tada gimtieji namai vėl atsigręš veidu į savo vaiką, o mylimos moters širdis mylės kaip mylėjusi. Taip, ponai vokiečiai, mes apsieisime vieni be kitų.

Už durų subildėjo kariški batai. Adomas atsilošė kėdėje ir pasitaisė mundurą. „Sėdžiu čia jau svečio teisėmis, budintis policininke Žaly. Gerbiamas Kučkailis, jeigu jam per prastas Bugenis, tegu palaukia, kol paskirs kitą viršininką..."

Bet įėjo ne budintis policininkas, o gestapo viršininkas Kristupas Dangelis. Adomas jį pažino, durims dar neatsivėrus iki galo. Tvirtas energingas žingsnis, griežti savimi pasitikinčio žmogaus judesiai, aštrus odekolono kvapas, kuris sklisdavo aplink Dangelį kelių metrų spinduliu.

Adomas atsistojo. Kambarys vėl ėmė lėkti ratu kaip erdvėje kabantis narvas.

— Sehr schön, Herr Sturmführer. Bitte, nehmen Sie Platz.[1]

— Oh, nein.[2] Aš trumpam, ponas Vainorai. Mūsų profesijos prigimčiai svetimas sustingimas, o, be to, ant kėdžių kartais būna prismaigstyta segtukų,— Dangelis nusišypsojo pailgu plastmasiniu veidu, kuriame vien akys atrodė tikros, ir, staipydamasis ant aukštų lieknų kojų, aptemptų akinamai išblizgintais batais, ėmė apžiūrinėti kambarį.

— Norėjau jums paskambinti... užeiti...— sumurmėjo Adomas, nesuvaldydamas nerviškai drebančių kelių.

— Nebūtina. Nors paprastai priimu savo k l i e n t u s įstaigoje, bet kartais įdomu padaryti jiems vizitą.

— Vakar buvau labai girtas... Gailiuosi, ponas šturmfiureri...

— Jūsų liaudis turi protingą patarlę: kas blaiviam galvoj, tas girtam ant liežuvio.

---

[1] Labai malonu, ponas šturmfiureri. Prašau sėsti *(vok.)*.

[2] O, ne *(vok.)*.

— Ponas Dangeli...— Adomas aplaižė džiūstančias lūpas.

— Nurimkit, ponas Vainorai. Retkarčiais galima leisti sau pajuokauti. Pažinojau vieną linksmą pilietį, kuris juokėsi net tada, kai jam kilpą ant kaklo nėrė,— Dangelis apėjo kabinetą ratu, atidžiai apžiūrinėdamas sienas, paskui pasisuko į Adomą, žvelgdamas į jį su ta pačia siaura plastmasine šypsena, kuri keistai skyrė tuščią, nieko nesakantį veidą į dvi dalis.— Ostlando komisaras ponas Rozenbergas nemaloniai nustebtų, neradęs čia savo portreto, o fiureris... nemanau, kad jam didelė garbė būti vienoje kompanijoje su kažkokiu generolu.

— Perkabinsime, ponas šturmfiureri.

— O šitas baltas arklys tai visai be reikalo,— Dangelis mostelėjo ranka į sieną už Adomo pečių, kur kabojo vytis.— Beprasmiška, sentimentalu. Valstybinis neegzistuojančios valstybės herbas... Jūs atsiliekate nuo istorijos arba mėgstate rinkti muziejines senienas, ponas Vainorai.

— Nukabinsime...

— Policijos viršininko kabinete turi būti jaučiama laiko dvasia. So etwas wirkt an die Interessanten positiv.[1]

— Suprantama, ponas Dangeli.

Gestapo viršininkas priėjo prie lango, pažvelgė į gatvę, paskui kariškai pasisuko ir lėtu žingsniu nužygiavo išilgai kabineto iki durų.

— Žinokite, ponas Vainorai, aš ne iš tų, kurie, matydami žmogų vaikščiojant basą, tiki, kad jo papadės baltos. Apsirenkite kokiais norite drabužiais, vis vien pasakysiu, ant kurio peties apgamas. Mūsų profesijos žmonės aiškiaregiai. Todėl be jokių užuolankų patariu kaip draugas: išmeskite iš galvos prieštvaninį balastą. Kažkada, kai buvau gimnazistas, ir man sunešioti vystyklai kvepėjo, bet laiku supratau, kad jie reikalingi tik vienu žmogaus gyvenimo laikotarpiu — kūdikystėje. Protingi žmonės negyvena naiviomis iliuzijomis, o blaiviai įvertina istorinę perspektyvą. Mažai tautai, iš visų pusių suspaustai didelių kaimynų, anksčiau ar vėliau lemta ištirpti,— kalbėjo Dangelis minkštu pamoką aiškinančio mokytojo tonu, vaikščiodamas kabinete ant strėnų sudėtomis rankomis.— Reikia džiaugtis, kad

[1] Tai teigiamai veikia interesantus (vok.).

palankiai susiklosčiusios aplinkybės pastūmėjo jus ne į laukinių Rytų, o į kultūringų Vakarų glėbį. Sentimentalūs bukapročiai gąsdina nutautėjimu. Bet ir prūsai savo laiku nutautėjo. Ką jie pralošė? Tuo tarpu, kai jūsų žemaitis tebekniso žemę medine žagre, žibino balaną, o vaikai slaptomis nuo rusų žandarų mokėsi rašto, prūsų ūkininkas gyveno šviesiau, negu šiandien lietuvių kaimietis. Lietuva mažiausiai šimtmečiu atsiliko nuo Vakarų. Jūsų kunigaikščiai praliejo daug kraujo, gindami kraštą nuo kryžiuočių, bet iš tikrųjų apgynė ne Lietuvą, o Rytus, kurie vėliau už tai atsidėkojo vergijos grandinėmis. Padaryta fatališka klaida. Deja, kai kas ir šiandien nesupranta, kokia nesąmonė priešintis istorinei būtinybei, ir bando sukti senovės idiotų pramintais takais. Matote, aš su jumis atviras, ponas Vainorai. Turbūt ir manyje dar išlikę lietuviško sentimentalumo. O, be to, prisipažinsiu, esu tos nuomonės, kad protingą nugarkaulį pirmiau reikia bandyti palenkti, nes sutriuškinti visada suspėsime,— Dangelis stabtelėjo ties rašomuoju stalu ir pirmą kartą per visą monologą pakėlė į Adomą akis. Žalias gilus žvilgsnis buvo šiltas ir draugiškai skatinantis.

— Aš jus suprantu, ponas Dangeli,— sustingusiomis lūpomis pratarė Adomas.

Plastmasinė šypsena perskyrė veidą į dvi dalis, žvilgsnis užgeso.

— Ne, kol kas jūs nesupratote manęs, ponas Vainorai, bet, tikiuosi, pagalvosite,— Dangelis žvilgterėjo į rankinį laikroduką ir jau oficialiu tonu pridūrė: — Turiu vieną svarbų pageidavimą, Herr Polizeichef.

Adomas, šlykštėdamasis savimi, pasitempė.

— Pasiruošęs jus išklausyti, ponas šturmfiureri.

— Man atrodo, mudviejų įstaigos turėtų glaudžiau bendradarbiauti. Kartais gali pasitaikyti bylų, kurios, tiesa, jūsų kompetencijoj, tačiau pakankamai svarbios, kad būtų įdomios ir gestapui. Vienašališkas sprendimas kartais priveda prie klaidų.

— Konsultuosimės...

— Taip, būtent tas žodis,— Dangelis ištiesė Adomui siaurą blyškią plaštaką.— Iki malonesnio pasikalbėjimo, ponas Vainorai. Mano vizitas galėjo jus užgauti, bet geram žirgui nemėgstu kirsti rimbu, jam pakanka ir pentinais spus-

telti.— Ir, kariškai apsisukęs ant kulno, nukaukšėjo prie durų.

Adomas susileido ant kėdės. Visiškas fizinis ir dvasinis išsekimas. Galvoje buvo tuščia kaip mūšio nualintame lauke. Tiktai kažkokios sąvartos, kažkokie fantastinių keterų siluetai, nugrimzdę klampioje migloje. Ir tame chaose, tartum giliai prasigraužęs upelis su pasikartojančiais vingiais, vienintelė mintis: „Kodėl negalima spjauti į snukį, kodėl negalima..." Svetimos kojos prinešė jį prie durų, svetimos rankos pravėrė jas, ir, šiai minčiai gaudžiant tartum laidotuvių varpams, svetimos lūpos šūktelėjo: „Kučkailį!" „Kažkur esu matęs tą belūpį galviją paršo blakstienomis ir dedervinių išpiltomis žiaunomis,— pagalvojo, žiūrėdamas pro skystėjantį miglos šydą į priešais kūpsančią sunkią figūrą.— Ak, tai iš mūsų kaimo! Darbštus bernas ir geras dainininkas. Į ūkininkus taiko. Seniūno Jautakio įpėdinis, visų galų meistras. Jam vis vien, šulinį ar duobę žmogui iškasti".

— Ar jūs tikras, kad nesuklydote? — paklausė, kai Kučkailis, kosčiodamas į gauruotą kumštį ir bailiai dairydamasis į atdarą langą, beveik pašnibždom išdėstė reikalą.

— Kaip mane gyvą matai, ponas viršininke. Seniai įtariau. Atbėgs, matai, vaikas iš tokios tolybės ir pataikys, matai, kaip tik ten, kur tokių laukia. Magnetas pritraukė, cha cha cha, man juokas. Žydišką kvapą, ponas viršininke, aš prieš vėją užuodžiu. Dar išgirdau tokias kalbas. Girniaus piemuo prasitarė,— kad jo ne toks kaip mūsų, katalikų. Užklupęs ežere besimaudantį, matai, ponas viršininke... Tas vaiko slaptumas man visą laiką badė akis. Vis vienas ir vienas. Gudrus žydpalaikis. Bet būk tu gudriausias, nebeprilipdysi, jei nupjauta, cha cha cha, man juokas. Galvoju, numausiu kelnes pasigavęs ir pats įsitikinsiu. Čia toks dalykas, ponas viršininke, nedera suklysti, matai, seniūnijoje tvarka turi būti. Amžiną atilsį Jautakis, matai, neatsakys, ant Petro Kučkailio galvos visa atsakomybė. Susipratusio žmogaus garbės reikalas, ponas viršininke. Vakar vakare nutaikiau progą — pirtį, matai, ponas viršininke, jie kūreno. Priimkite, sakau, ir mane išsivanoti, mūsų krosnį reikia perkrauti. Su baltiniais po pažastimi, su vanta ein moment ir įsiverčiau į vidų, cha cha cha, man juokas.

O jie pliki, senis Nemunis, tas vaikas. Būtum matęs, kas dėjosi, ponas viršininke! Senis už kibiro, šūst visą ant krosnies, garų privirto iki lubų, nieko nematyti. O tas šunytis tuo laiku pro duris į priepirtę, už drabužių. Paspruko. Ko jam bėgti, jei toks pat, kaip mūsų visų, katalikų? Ar aš tikras? Cha cha cha, man juokas. Kaip mane gyvą matai, ponas viršininke.

— Stengiesi? — išsunkė pro dantis Adomas, nežiūrėdamas į Kučkailį.

— Reikia, ponas viršininke. Aš už Lietuvą be žydų.

Adomas atsistojo.

— Gali eiti! — tie žodžiai buvo sviesti tarsi akmuo pridurmu: „Nešdinkis, po velnių, nes galiu kulką paleisti į nugarą".

Kučkailis, nustebęs ir nusivylęs, pažvelgė į Adomą.

— Gerai, dėkoju, ponas Kučkaili. Imsimės priemonių,— minkštai pridūrė Adomas, jausdamas, kad nematomi pirštai tempia ant veido šypsančią kaukę. Tie patys pirštai atgniaužė dešinę ir užkėlė ant telefono ragelio.— Ponas Dangelis? Jau sugrįžote? Čia Vainoras. Žinote, toks reikalas, ponas šturmfiureri — — —

septintas skyrius

I

— Ponas Gediminai, ponas Gediminai...— balsas trapus, gurgždantis, kaip tas iš nakties apipustytas šaligatvis, virš kurio vėjas švilpdamas neša sniego sūkurius.

„Vėl mokytojas Baukus..." Kiekvieną kartą, einant į gimnaziją ir grįžtant po pamokų namo, jis taikstosi prisišlieti prie Gedimino. Kas kada buvo, daugiau nebeprimenama, bet visa jo slegianti laikysena bylote byloja, kad niekas nepamiršta.

Gediminas nejučiomis paskubino žingsnį. Pilkšvoje ryto prieblandoje namai plūduriuoja kaip ūkanotoje jūroje laivai. Siaura gatvė, įkritusi tarp jų, girgžda skubančių praeivių žingsniais, varstomomis durimis, plazdena prie balkonų ir priebučių pritvirtintomis vėliavomis (raudonos su juodomis svastikomis baltuose apskritimuose ir trispalvės); perrištos juodo krepo kaspinais, jos daužosi, blaškomos snieguotų vėjo gūsių, tartum suplėšytų burių skiautės. Dviejų valdžių — viešpataujančios ir tarnaujančios — solidarumo ženklas sunkią nelaimės valandą. Maždaug prieš pusantrų metų jiedvi tvirtino: „Po mėnesio Maskva puls prieš mus ant kelių". Didžioji Vokietija jau dengė nugalėtojų garbei puotos stalus, puošė jų galvas laurų vainikais, tačiau vieną dieną saldus pergalės pyragas nelauktai pavirto didžiuliu kapinynu prie Stalingrado. Šimtai tūkstančių motinų, žmonų ir sužadėtinių nebesulauks tų, kuriuos laukiniais fanatiško džiaugsmo šūksniais palydėjo į Rytus, manydamos, kad karas — tik smagus pasivaikščiojimas su gėlele prie atlapo.

— Ponas Gediminai, ponas Gediminai...

Sunkus alsavimas prie ausies. „Vis dėlto prisivijo".

— Labas rytas, ponas Baukau.

— Pusto...— Baukus pasitaiso užverstą karakulio apykaklę. Juodas paltas, juoda skrybėlė, balzgana veido dėmė. Krypuoja skersas, gręždamasis nuo akysna kertančio vėjo, kairiu petimi stumdamas nematomą kliūtį.

— Taaaip... Nekoks oras...

— Gili žiema.

— Taaaip...

— Vokiečiams sunku...

— Jie, atrodo, jau prakišo karą,— abejingai atsakė Gediminas.

Baukus giliau įsigūžė apykaklėn. Bendromis frazėmis aptardami paskutines naujienas, jiedu kaip visada praeitų tą kelio galą iki gimnazijos, bet šiandien kažkas ne taip Baukui. Balsas ir dažni daugtaškiai išduoda jo susijaudinimą.

— Ventės miške, sako, atsiradę partizanų. Nuvertę traukinį su kareiviais. Buvusi prikabinta viena cisterna spirito. Grioviais tekėjęs. Kiti prisisėmę kibirus...— burkia Baukaus

apykaklė, tačiau iš intonacijos aišku, kad norėtų visai ką kita pasakyti.

„Vakarykštės naujienos. Seniui sušlubavo smegeninė".

— Nieko nepadarysi, reikia kartą apmokėti sąskaitas.

— Buvau geležinkelio stotyje, mano duktė, kaip tamsta žinai, dirba kasoje. Traukiniai eina ir eina, pilni sužeistų, apšalusių. Sako, daugiausia apšalę. Rankos, kojos. Užėjo du tokie į laukiamąją salę ištisai apibintuotais veidais, net nemalonu žiūrėti...— vėjas suplėšo Baukaus balsą gabalais, sviedžia į snaigėmis sūkuriuojantį orą, tačiau vis vien aišku, kad jam rūpi kas kita.

— Logiškos pasekmės, ponas Baukau. Nereikia nueiti per toli nuo namų, šiltai neapsirengus.

Baukus susikaupęs ilgai tyli. Pusnys, užgriuvusios žemas statinių tvoras, guli kaip milžiniški ruoniai, iššiepę juodus dantis. Juodi kieti batai iki gurnelių smenga į baltą minkštą sniegą. Nykus vėjo švilpesys pro pastatytą apykaklę, pilką karakulinį pylimą, už kurio vyksta įtempta dvikova: mokytojo Baukaus su žmogumi Baukumi.

— Ponas Gediminai...— griebia Gediminą už rankos. Žodžiai susigrūda burnoje, užkemša gerklę, dusina. Skenduolis atviroje jūroje, kuriam vis tiek, į kurią pusę plaukti.— Aš turiu tamstai kai ką pasakyti, ponas Gediminai, turiu kai ką pasakyti... Iki grabo lentos liksiu skolingas... ir šiaip tamsta toks žmogus... galima pasitikėti... Padėkite man, ponas Gediminai...

— Hm... Kas gi jums atsitiko, ponas Baukau?

— Žmona, vaikučiai... Dangelis tai žino. Jis viską žino. Jis taip ir pasakė: „Prie bolševikų buvai pradėjęs raudonuoti, atėjo laikas susigrąžinti natūralią spalvą". Bet ar aš pats tada raudonavau, ponas Gediminai? Mane nudažė! Aš taip jiems ir pasakiau: „Ne mane vieną tada nudažė, kodėl kimbate tik prie manęs?" Dangelis nusikvatojo į veidą. „Tu nenori prisidėti prie pergalės. Gerai, mes tai įsidėmėsime". Aš ne niekšas, ponas Gediminai, bet ką kita galėjau daryti? Žmona, vaikučiai... Aš ne asmenybė, ne didvyris, aš paprastas žmogus, noriu gyventi.

Gediminas staigiai pasisuko, paspaudė koją. Baukaus dešinė bejėgiškai pakibo ore, netekusi atramos.

— Ko jums reikia iš manęs, ponas Baukau? Kurių perkūnų man visa tai pasakojate? Norite, kad būčiau tarpininkas tarp jūsų ir gestapo?

— Ne, ne! Būkite žmogus, išklausykite! — Baukus prisiviję̨s vėl sugriebė Gediminą už rankos.— Aš jiems šaukiau: „Niekada nebuvau šnipu ir nebūsiu!" Jie tik juokėsi: „Mums ir nereikia šnipo, mums pakanka informatoriaus..." Kaip aš galėjau nesutikti, ponas Gediminai? Žmona, vaikučiai... Bet aš ne niekšas, ponas Gediminai, aš doras žmogus, aš nenoriu nieko žinoti, kas darosi mūsų gimnazijoj!

— Tarp mūsų nebuvo šio pasikalbėjimo, ponas Baukau. Aš nieko negirdėjau. Supratote!

— Taip, taip, ponas Gediminai. Tamsta nieko negirdėjote. Aš taip ir žinojau, kad tamsta nieko negirdėsite. Tamsta geras žmogus, ponas Gediminai, nepražudysite savo artimo. Tamsta jau pasistengsite taip padaryti, kad visi saugotųsi nelaimingo senio Baukaus. Tamsta neleisite nusikaltimui suteršti mano sąžinę.

Gediminas įsiutęs žiūri priešais save. Aukšta lentų tvora, už jos keturkampė degtų plytų dėžė — gimnazijos pastatas. Mes tuojau ten įžengsime, ponas Baukau. Į mokytojų kambarį, į klases. Ir jūs stengsitės nematyti ir negirdėti, ko nereikia, bet jeigu išgirsite... „Žmona, vaikučiai... Aš ne asmenybė, ne didvyris..." Nuvalykite, ponas Gediminai, tam dvasios rachitikui kelią, kad praeidamas neužkliūtų už aštrių daiktų.

Gediminas stabtelėjo. Leonas Baukus irgi sustojo.

— Prašom, prašom...— varteliai lentinėje tvoroje plačiai atsivėrė. Juoda ranka ištiesta į priekį kaip rodyklė.— Labai prašom, ponas Gediminai.

— Klausykite! — Gediminas sugriebė už pečių juodą, glebiai sulinkusią figūrą ir pastūmėjo pro vartelius.— Susitarkime, ponas Baukau, kad mudu bendraujame tik mokytojų kambaryje. Kaip žinote, pretenduoju į poetus. O poezija mėgsta vienatvę. Neatimkite iš manęs to pusvalandžio laiko susikaupti, kurį prarandu jūsų draugijoje, eidamas į gimnaziją ir grįždamas po pamokų namo.

— Bet...

— Nesipykime, ponas Baukau!

II

Kažkada istorijos mokslas man priminė skambantį kalnų upelį, iš kurio atsigėręs žmogus atgauna išsekusias jėgas ir su nauja energija gali keliauti toliau. Pažindamas savo tautos praeitį, teisingiau įvertini save. Jeigu neatsigręžtume veidu į vakarykščią dieną, liktume amžinais kūdikiais, tupinėjančiais stovynėje ir niekada neišmokstančiais vaikščioti tvirtais vyro žingsniais, kuriems įkandin seka civilizacija ir kultūra. Istorinė atmintis — tai lazda, ja pasiramsčiuodami, užčiuopiame tas duobes, kuriose vakar suklupome. Aš tariausi esąs žynys, laikąs praeities raktą nuo tautų ir valstybių kapų rūsio su ten palaidotomis švenčiausiomis žmonijai relikvijomis. Drebančiais fanatiko keliais (o, nekaltas naivume!) aš vaikščiojau tame mirusiųjų pasaulyje, pagarbiai lytėdamas pirštų galais sutrūnijusius senolių griaučius, ir šaukiau gyviesiems: „Žiūrėkite, tai nemirtinga mūsų tautos praeitis! Tas žemėlapyje širdį primenąs žemės kąsnelis prie Baltijos ištisai nuklotas protėvių kaulais; čia kapą rado tiek priešas iš Vakarų, ginkluotas popiežiaus laiminamu katalikišku kryžiumi, tiek pravoslaviški Rytai, po imperialistinėmis carų vėliavomis išplėtę savo valstybę iki šeštadalio pasaulio. Nusilenkime šventam bočių atminimui, tegu jis būna neišsenkantis stiprybės šaltinis kartų kartoms, žengiančioms laisvės keliu..." Aš mačiau, laisvė jau prarasta, medelis džiūsta, nespėjęs prigyti, ir verkiau kartu su poetu:

Vai, linksma buvo ir smagu, kai ėjome
su Lietuva, kai kėlėsi gyvent iš naujo.
Dabar mes pūstame dienų kalėjime;
dabar užmiršome, kas ašaros ir kraujas...

O vis dėlto giedojau ir su tais, kurie laisto tą medelį verdančiu vandeniu: „Lietuva, tėvyne mūsų, tu didvyrių žeme, iš praeities tavo sūnūs te stiprybę semia..." Aš dar tikėjau istorijos teisingumu. Vilnių pripažinome lenkams, atidavėme Klaipėdą vokiečiams, įsileidome bazes; valstybės vyras su elegantiška barzdele ir aukštyn susuktais ūsais per vieną valandą išsižadėjo savo principų, kuriais dvide-

šimt dvejus metus penėjo tautą. Laiko tėkmė nuplaus jo išdavystę, apvalys nuo dviveidiškumo, giminių, kurių labui jis nuveikė daugiau negu savo liaudžiai, ir koks nors istorijos mokytojėlis po daugelio metų sakys savo mokiniams: „Jis buvo pirmasis mūsų valstybės prezidentas, jam priklauso viena iš garbingiausių vietų tautos atgimimo laikotarpyje".

Iš istorijos atminties išdils baukai, adomai, bugeniai, dangeliai, visi tie kirminai, kuriais knibžda šiandien fašizmo paraližuota žmonijos kūno dalis, o j i s a i, davęs pradžią šiai baisiai epidemijai, bus įrašytas PASAULIO PRAEITIES KNYGOJE. „Prie Hitlerio Vokietijos imperija buvo pasiekusi savo galybės viršūnes,— konstatuos istorinį faktą vokiečių istorikas, o mano tolimas kolega kur nors Bavarijoj su profesiniu pasitenkinimu parašys mokiniui geriausią pažymį, gavęs tikslų atsakymą, kokios buvo 1942—1943-jų metų Vokietijos valstybės sienos. Pro laiko sietą išbyrės despotų aukų skeletai, nusinešdami į nežinią milijonus nelaimingųjų likimų, ir liks tik negyvi skaičiai (tiek ir tiek žuvo arba sunaikinta), tik matematinio tikslumo datos (tada ir tada tai įvyko), tik šaltai konstatuotas faktas, apvainikuojantis asmenybę, nes istorikas visų pirma atiduos duoklę ne Ivano Rūsčiojo nužudytam sūnui, ne statybininkui mužikui, ant kurio kaulų išaugo Petrogradas, o pačiam Ivanui Rūsčiajam bei Petrui Pirmajam, liaudies krauju cementavusiems valstybės galybę. Istorinė tiesa... (Cha cha cha!..) Tai universalus batas, kurį kiekviena ideologija pritaiko savo kojai. Juokingi mirusios praeities propagandistai! Mes utėlinėjamės įkapėse, operuodami šimtmečiais, pamiršę, kad patiems skirta išgyventi pasigailėtinai mažą laiko tarpą, kad kiekvienas mūsų — tai atskiras pasaulis, atskira tauta ir valstybė, kurianti savo istoriją, ir kad nieko nėra svarbesnio žmogaus gyvenime, kaip mokėti dorai pragyventi dieną, kurią praleidęs galėtum sau pasakyti: „Aš patenkintas šiandien tavimi, mano bičiuli". Ar bent vienas iš tų keturiasdešimt keturių jaunuolių, palenkusių ant sąsiuvinių istorinių asmenybių prikimštas galvas, yra kada nors dėl to susimąstęs? „Mano laimė — mano dorumas". Ne, jie greičiau pasakys: „Mano laimė — mano mokytojo išsiblaškymas, nes aš galiu jį apgaudinėti".

Gediminas išbraukė du paskutinius eilėraščio posmus ir pakilo nuo mokytojų stalelio. Išblukusios grindys išdavikiškai sugirgždėjo po kojomis. Klasė apmirė, baimindamasi, ar ne per daug sau leido tą ketvirtį valandos, kol mokytojas, kaip paprastai rašomojo metu, klaidžiojo savo minčių labirintuose. Matematikas Baukus skųsdavosi: šeštoji bjauriausia visoje gimnazijoje — tik pasijudink iš vietos, grindys ir užgroja tarytumei vargonai, perspėdamos špargalkininkus. Senis turėjo silpnybę prisėlinti ant pirštų galų prie nesąžiningo mokinio ir iš pasalų čiupti už pakarpos. „Kokia prasmė? — pagalvojo Gediminas, tai prisiminęs.— Jeigu aš būčiau buvęs didesnis tinginys, o mano mokytojai mažiau uolūs, tikriausiai nebūtų prireikę dvidešimt aštuonerių metų padaryti išvadai, kad viskas, kuo iki šiol gyvenau, tėra skaudus nesusipratimas. Kalnai perskaitytų knygų, gimnazija, trys kursai universiteto, ambiciją kurstančios tėvų viltys... Nesąmonių grandinė, kuria palaipsniui apkaustinėjau save, manydamas, kad išsilaisvinau. Inteligentija — tautos žiedas... Cha! Politinės sistemos vergai mes, patys sau pasistatę kalėjimą, užsitrenkę jame ir išmetę raktus pro langą. Jeigu kas visuomenėje laisvas, tai tik žemdirbys, nes jis, nenusižengdamas sąžinei, gali atlikti švenčiausią savo misiją — maitinti žmoniją".

Galiniuose suoluose subildėjo: kažkam nusirašinėjant nukrito ant grindų vadovėlis. Aplinkui suprunkštė ir sužiuro į kampinį suolą, po kuriuo pasilenkęs pūkštė Antanas Minkus. Klasėje jis buvo balta varna: dvidešimties metų bernas, kurio vienmečiai jau pernai gavo brandos atestatus; daugelis žiūrėjo į jį su atlaidžia pašaipa, nors ir atidavė pриderamą duoklę jo fizinei jėgai bei pramuštgalviškiems gabumams — flirtui, kortoms, stikleliui. Tačiau kai kartą pamatė jį turgavietėje sukiojantis su šautuvu ant pečių, o po kelių dienų pats Minkus, atėjęs į pamokas nuo girtavimo pabrinkusiais paakiais, pasigyrė padėjęs vokiečiams „tvarkyti" žydus, visa klasė nuo jo vieningai nusigręžė. Gediminas įeidavo į šeštąją klasę nupuolusia nuotaika. Stengdavosi nežiūrėti į kampinį suolą, kur, susitaręs su auklėtoju, užbruko Minkų, bet visą laiką jausdavo jo buvimą. „Šitos, atrodo, ramios, net geros akys taikė į žmogų, o tie pirštai, kurie ne taip dar seniai laikėsi įsikibę motinos

sijono, padėjo žmogžudžiams pasiųsti ne vieną motiną į mirtį", galvodavo Gediminas, išsišaukęs Minkų atsakinėti. Tasai painiodavosi, mikčiodavo kaip pirmaklasis mokinukas, pagautas meluojant. Suaugęs bernas kruvinais nagais mokytojo akivaizdoje tapdavo bejėgiu vaikeliu pienuitomis lūpomis, pasirengusiomis išbučiuoti ranką, kad tik toji parašytų trejetą. „Ir prieš šitą snarglių puolė žmonės ant kelių?!" Gediminą suimdavo piktas noras pasityčioti iš Minkaus, išjuokti jį prieš klasę, bet susivaldydavo, supratęs, kad negalės to padaryti, nepažemindamas savęs. „Pagaliau kokią teisę mes turime smerkti žmogų, jeigu jis, ateidamas į pasaulį, negali pasirinkti nei prigimties, nei būdo, nei gyvenimo aplinkybių, o juk tai ir apsprendžia jo poelgius?"

— Padėkite vadovėlį, mokiny Minkau,— tarė Gediminas, stengdamasis išlaikyti šaltą oficialumo toną, kuris jam buvo nebūdingas, santykiaujant su mokiniais.— Jei dar kartą pastebėsiu „konsultuojantis", parašysiu dvejetą.

Minkus tingiai atsistojo.

— Kodėl man vienam, tamsta mokytojau? Visa klasė turi vadovėlius.

— Turi, bet jais naudojasi namie pamokoms ruošti, o ne per klasės rašomąjį.

— Naudojasi ir per klasės rašomąjį, tik tamsta, ponas mokytojau, kažkodėl kitų nematote. Kažkodėl aš vis užkliūvu...— Minkus kalbėjo, kaltai nuleidęs galvą, balsas buvo drovus, atsiprašinėjantis, tačiau jame nuskambėjo blogai paslėptas grasinimas.

Gediminas nebeištvėrė. Netrukus jis pasigailėjo tos frazės, bet pusantrų metų tvinkęs skaudulys turėjo kartą pratrūkti.

— Nematuokite žmonių pagal save, Minkau. Kam užkliuvo, tas užtaisinėjo šautuvą, kad atituštintų erdvę aplink save.

Minkus pabalo ir tylėdamas atsisėdo.

Gediminas priėjo prie jo suolo.

— Atiduok vadovėlį.

— Atimkite iš visų,— Minkus nepajudėjo, net nepakėlė galvos, tačiau Gediminas pastebėjo jo veide sustingusį tą patį bukaprotišką kietumą, kuriuo paženklintas vaikštinėjo su šautuvu turgavietės aikštėje.

— Mokiniai, prašau padėti istorijos vadovėlius ant suolų. Budėtojau, surinkit knygas ir sukraukite ant mokytojų stalo. Kiekvienos eilės atskirai.

„Nereikėjo eiti į kompromisą,— tuoj pagalvojo.— Vidury pamokos suruošiau turgų. Aš darausi juokingas". Suirzęs priėjo prie lango. Snigo. Jau be vėjo, dideliais sunkiais kąsniais. Eglaitės mokyklos sodelyje priminė jam kažkokią žiemos dieną, kai buvo dar vaikas. Nieko ypatingo tada neatsitiko, tačiau pasąmonėje visam laikui užsifiksavo vaizdas: žemas minkštas dangus lango rėmuose ir banguojantis purių snaigių audinys, dvelkiąs rūgščiu eglišakių aromatu. „Iš kokių detalių lipdoma žmogaus siela? Įdomu, ar Minkus kada nors matė g y v ą žiemą pro langą?" Erzinamas nepasitenkinimo savimi, perėjo klasę iki durų ir, pastoviniavęs prie lentos, atsisėdo už mokytojų stalelio. Eilėraščio šiandien nebeužbaigs. Nė rytoj. Mažiausia trims dienoms sugadinta nuotaika. Pašėlusiai ilgi, nuobodūs žiemos vakarai. Trečią pietūs. Valanda pogulio. Iki septynių pasiruoš rytdienos pamokoms. Porą trejetą valandų paskaitys. O kur dėti likusį laiką? Nueiti į kiną? Pasižiūrėti propagandinių reportažų, kaip „didvyriška vokiečių armija sėkmingai triuškina priešą", o „išlaisvintos Europos tautos laimingai kuria naują rytojų"? Arba pagal Gebelso modelį sulipdyto filmo, kuriame antžmogis vardan nacionalsocialistinio humanizmo trempia neapykanta kaustytais batais žmoniškumą? Ne, jau geriau pasėdėti pas geografą Tumėną, kur susirenka savų mokytojų ratelis apverkti nepriklausomybės ir sudarinėti politines prognozes dešimčiai metų į priekį. Bent galima pasijuokti (o juokas — tai poilsis) iš kvailo žmonelių naivumo. Bet mes neisime nei vienur, nei kitur. Mes pasirinksime gulsčią padėtį, užsitrauksime antklodę ant galvos ir knarkimu apvainikuosime dar vieną velniop nuėjusią dieną.

Taip galvodamas Gediminas be tikslo dėliojo priešais gulinčius vadovėlius iš vienos krūvelės į kitą, kartais pasklaidydamas ir uosdamas specifinį knygos kvapą, kuris jį savotiškai jaudindavo: „Visi mokosi iš tų pačių knygų, o rezultatas..." Nuo tos minties jam pasidarė lengviau. Paėmė iš dešiniosios krūvelės vadovėlį, rūpestingai aplenktą baltu popierium. Per kalkę perpieštas knygos viršelis, pa-

vardė ranka spausdintomis raidėmis. Rūta Gabriūnaitė. Tvarkinga, darbšti mokinė. Tarp lapų šilkinis siūlelis. Nemėgsta prisikaišioti gėlių lapukų, kaip daugelis mergaičių. Gediminą sudomino pasipūtęs antrasis viršelis — už aplanko buvo kažkas užkišta. Jis nesuprato, kas pastūmėjo nusižengti korektiškumo principui — nemėgo knaisiotis svetimose paslaptyse ir kitus smerkė už tai. Tikriausiai padarė tai mechaniškai, per išsiblaškymą. Iš pradžių nustebo, paskui nusigando. Tokį laikraštėlį (keturi sąsiuvinio formato puslapiai), tik kitu pavadinimu, neseniai buvo matęs pas Tumėną. Straipsnelis apie tautos praeitį, apeliuojantis į patriotinius jausmus. Raginimas jaunimui nestoti į vermachtą, vengti darbo prievolės. („Jūsų rankų ir širdžių prireiks po karo, atkuriant nepriklausomą Lietuvą".) Su okupantu kol kas taikus sambūvis („Turime blaiviai įvertinti padėtį"), tačiau kiekvienas lietuvis tenepamiršta Žalgirio ir tegu būna pasiruošęs, palankiai politinei situacijai susidarius, priminti vokiečiams istorijos pamoką... Gediminas žinojo, kad esama ir kitokio pobūdžio pogrindinės spaudos. Kartais po nakties pasirodydavo ant telegrafo stulpų bei namų sienų atsišaukimai, raginą stoti į ginkluotą kovą prieš okupantus. Sykį Gediminas palto kišenėje rado panašaus turinio lapelį su šūkiu „Visų šalių proletarai, vienykitės!" Tačiau tiek vieni, fanatiškai tikį istorijos pasikartojimu, tiek antri, nepripažįstą jokio kompromiso ir tautos išsigelbėjimą tematą kruviname pasipriešinime, nerado mažiausio atgarsio Gedimino širdyje. „Abi vėliavos siekia valdžios, o vienų valdžia reiškia kitų pavergimą". Tiesa, gavęs slaptą laikraštėlį iš Tumėno ir savo šventvagiškais samprotavimais išvedęs šį iš kantrybės, Gediminas susijaudino. Bet tik dėl to, kad į pražūtingą politinio žaidimo sūkurį gali įsitraukti gimnazijos jaunimas.

„Aš buvau naivus, jei ne kvailas. Tokio amžiaus ir mes ne vienas kišome nagus į ugnį, manydami, kad ten gyvybės eliksyras, kuriuo pasitepus nukirsta galva priaugs..."

Gediminas sulankstė laikraštėlį ir užkišo, kur buvo.

— Pasilik, mums reikia pasikalbėti,— pasakė po skambučio Rūtai Gabriūnaitei.— Budėtojai laisvi, aš išvėdinsiu klasę.

Mergaitė stovėjo prie mokytojų stalelio, laikydama rankoje dūdele susuktą sąsiuvinį. Rudos protingos akys, dailus veido ovalas, užsibaigiantis švelniu smakru, su neryškia duobute, skaisčiai nuraudę skruostai. Standūs, tamsiai rusvi plaukai supinti į dvi kasas. Kukli uniforminė suknelė jau neįstengė užmaskuoti bręstančios merginos kūno formų. „Jai septyniolika metų", dingtelėjo Gediminui.

— Padėk sąsiuvinį prie kitų,— jis perėjo klasę iki durų ir atgal, svarstydamas, nuo ko pradėti.— Tu supranti, kas gresia už tokius dalykus?

Ji linktelėjo galva.

— Tikiuosi, šitas... atsitiktinai pateko į tavo rankas, Rūta. Daugiau tokių atsitiktinumų nebus. Suprantu, jaunatviškas smalsumas, bet gestapui tuo nepasiteisinsi.

Ji netikėtai nusišypsojo. Siauros juodos akys drąsiai, su vaikišku pasitikėjimu nukrypo į Gediminą.

— Taip, ponas mokytojau. Aš buvau neatsargi.

— Klausyk, mergaite, aš kalbu rimtai. Tegu politika užsiiminėja avantiūristai. Tai ne vaikų žaidimas.

— Aš tamstą suprantu, ponas mokytojau,— ji sąmokslininkiškai šyptelėjo.

— Būtent? — šiurkščiai paklausė jis užsigavęs.

— Jūs taip kalbate kaip tarnautojas — pareiga. O iš tikrųjų pats netikite, kad visi, kurie stoja prieš vokiečius, tai daro iš noro pažaisti.

„Ir tai sako mergaitė, kuri iki šiol, atrodo, niekuo nesidomėjo, tik pamokom ir stalo tenisu", pagalvojo Gediminas apstulbęs.

— Nuo kurio laiko mokiniai pradėjo įtarinėti savo mokytojus nenuoširdumu?

— Aš nemanau, kad tamsta, ponas mokytojau, galėtumėte apskųsti mane direktoriui...— ji vėl bandė nusišypsoti, tačiau balse jau nebuvo pirmykščio pasitikėjimo savimi.

— Ne, mes rasime kitokią išeitį,— Gediminas paėmė nuo stalo vadovėlį ir ištraukė iš po aplanko laikraštuką.

— Matote, tamsta pats pripažįstate, kad joks doras žmogus tokiais laikais negali likti nuošalyje.

— Aš?! — Gediminas, slėpdamas sumišimą, kelias akimirkas stovėjo nusigręžęs į langą.— Kokiu būdu, leiskite paklausti?

— Tamsta neišduosite manęs, ponas mokytojau, ir tuo pačiu stosite mūsų, ne vokiečių, pusėje.

— Taip pasielgsiu todėl, kad nekenčiu skundikų. O, be to, būti žmogumi, Rūta, nereiškia stoti kieno nors pusėje. Žmoniškumas neskaldomas pusėmis. Jo, kaip ir niekšybės, yra visur, kur gyvena žmonės,— Gediminas priėjo prie koklinės krosnies ir, atidaręs dureles, įmetė laikraštėlį.— Tarnavimas politikieriams tau nieko gera neduos, Rūta. Jei myli savo artimuosius, daryk taip, kad jiems nereikėtų sielvartauti dėl tavęs. Stenkis išlikti žmogumi, ir tai bus labai daug, nes jeigu kiekvienas to siektų, pasaulis šiandien nesiraičiotų savižudybės agonijoj.

Rūtos akys nebesijuokė, žvilgsnis buvo vėsus ir nusivylęs.

— Mano artimieji — visa tauta, ponas mokytojau, vargšai pavergti žmonės, kuriems nebėra vietos savo žemėje. Tamsta sakote, žmoniškumas... Argi žmoniška ramiai stovėti ir žiūrėti, kaip banditas griauna mūsų namus?

— Nevaidinkime didvyrių, Gabriūnaite,— Gediminas, pritūpęs priešais krosnies dureles, įbraukė degtuką.— Kažkada, žinoma, būta tokių asmenybių, tačiau šiandien niekas jų neprisimintų, jeigu ne politikieriai, kurie visada suras istorijos kartotekoje parankaus subjekto mirimo metriką, reikalingą savo ideologijai prašmugeliuoti.

Stojo trumpa tyla, tačiau abiem ji labai prailgo. Gediminas užtrenkė dureles ir pažvelgė į ją. Rūtos veidas buvo raudonas, tartum įkaitintas ten, po krosnimi, pliūptelėjusios liepsnos. Išdidžiai pasitempusi, pakėlusi galvą (dabar liekno kūno linijos dar labiau išryškėjo), ji pasirodė Gediminui jaudinamai graži.

— Jeigu taip, ponas mokytojau, tai leiskite paklausti, ko buvo verti tamstos žodžiai per Lietuvos istorijos pamokas?

— Ar mokytojui būtina duoti ataskaitą savo mokiniams? — bloškė sutrikęs pirmą papuolusią frazę.

— Ne, jokiu būdu, atleiskite, ponas mokytojau. Tik aš niekada nepamiršiu, kaip gražiai tamsta kalbėdavote, aiškindamas pamoką. Istorija man tapo vienu mėgstamiausių mokslo dalykų. Tamsta mokėte mus mylėti Lietuvos praeitį, didžiuotis jos didvyriais, neapkęsti priešų, o šiandien,

kai vokiečiai mindo mūsų žemę...— ji patylėjo, tramdydama susijaudinimą, ir jau tvirtu balsu užbaigė: — Mes tamsta taip tikėjome, ponas mokytojau!

Gediminas pajuto deginantį perštėjimą skruostuose, tartum kas būtų vožęs antausį.

— Klausykite, Gabriūnaite,— pratarė, nedrįsdamas atsigręžti.— Aš neįpareigotas jums aiškintis, bet pasiaiškinsiu, nes jaučiuosi kaltas. Ir ne prieš jus vieną, o prieš visą mokyklą. Bet supraskite, kad neįmanoma visų sušaukti ir pasakyti tai, ką jums vienai pasakysiu. Pagaliau nė karto tokia mintis man nebuvo kilusi. O reikalas visai paprastas: gyvena žmogus, įsitikinęs, kad jo idealai teisingiausi, kilniausi pasaulyje, kol vieną dieną rožinė migla prasisklaido, ir jis pamato tikrovę tokią, kokia yra. Aš jus apgaudinėjau, Rūta, bet nesąmoningai, nes ir pats buvau apgaudinėjamas. Ar galite man atleisti?

— Mokytojau...

Jis tingiai pasisuko ir žengė tą porą žingsnių, skyrusių juodu.

— Mokytojau...— pakartojo ji pašnibždom.

Jis norėjo uždėti delną jai ant galvos, bet žvilgsnis užkliuvo už nevaikiškos krūtinės, ir bepakylanti ranka droviai nusmuko žemyn.

— Jūs turite teisę ant manęs pykti, Rūta, tačiau tik gailitės,— tarė Gediminas, kiaurai prasiskverbdamas į jos mintis.— Aš jūsų neįtikinau. Ką gi, gal ir geriau. Bent jau man, nes atpuola atsakomybė. Juk būna kartais gyvenime taip, kad, norėdamas žmogų ištraukti, tik dar labiau nugramzdini. Pirmomis karo dienomis pats savo kailiu tai patyriau: bandžiau gelbėti vieną karštakošį jaunuolį, o išėjo taip, kad pražudžiau. Kaltas? Nežinau. Šiandieninis gyvenimas — chaosas, o chaose negali būti logikos, ją pakeičia atsitiktinumas. Ką gi, pasikliaukite juo, ženkite užrištomis akimis bedugnės kraštu...

Pasigirdo skambutis.

— Dėkoju, ponas mokytojau,— jos balsas buvo šaltas ir mandagus, bet šypsena, nuslydusi ironijos iškreiptomis lūpomis, pribloškė Gediminą.

Jis pasibruko po viena pažastimi klasės rašomuosius, po kita dienyną ir, slegiamas gėdingo pažeminimo jausmo, nuėjo prie durų, skindamasis kelią pro mokinių srautą, triukšmingai griūvantį iš koridoriaus.

III

Išėjo namo po keturių pamokų, nes penktos, paskutinės, tą dieną neturėjo. Nebepustė. Šalta žiemiška rimtis gaubė gatves, kuriose šen bei ten kastuvais darbavosi kailiniuoti kiemsargiai, valydami sniegu užverstus šaligatvius. Pašviesėjęs dangus atsitraukė nuo žemės, pasidarė šiltesnis, erdvesnis, o namai linksmesni, nors saulutė tik iš tolo, pro pilnai neišskydusią debesų dangą siekė juos glamonėti. Vėliavos karojo, tarsi kur pakliuvo sudžiaustytos žuvusiųjų milinės, į kurias net nepažvelgdavo gyvieji; nebent koks vokiečių kareivis prilaikydavo valandėlei koją, netikėtai pervertas minties, kad kada nors, galimas daiktas, ir jo herojiška mirtis bus pažymėta juodais krepo kaspinais.

Reikėjo užsukti į krautuvę, išpirkti dalį maisto kortelių, bet tada tektų eiti namo, o Gediminas norėjo pasibastyti mieste. Kiekvieną sykį, atsidūręs po pamokų už gimnazijos vartų, jis pajusdavo nesuprantamą palengvėjimą; erdvės ir vienatvės ilgesys jį nuviliodavo į nuošalias priemiesčio gatveles, kur tarp žiogrelių tvoromis apvedžiotų medinių namukų ir varnomis rėkiančių topolių buvo tiek daug savo, jaudinamai brangaus, primenančio gimtąjį kaimą! Čia nebadė akių uniformos nė išbadėję belaisvių veidai — trūnijančiu pergamentu aptemptos kaukolės; miestas pasitraukdavo anapus realybės ribos su savo budeliais ir kankiniais, orgijomis ir agonija, palikdamas Gediminą akis akin su savimi, pasinėrusį savo paties sukurtame pasaulyje, kuriame „...gyvena tokie pat bejėgiai, nelaimingi žmonės kaip ir aš. Vaškinės figūrėlės iki raudonumo įkaitintose likimo rankose, nežinančios, ką iš jų nulipdys rytdiena: dorybę ar niekšybę, šventą kankinį ar dvokiantį lavoną. Nelaimingi vergai, įkinkyti į gyvenimo vežimą, elgetos, kurių retas slepia savo ubagiško apdaro raukšlėse vienintelę vertingą monetą — nuoširdų norą išlikti doram, su-

prasdamas, kad tai mūsų siela, ją praradęs žmogus virsta negyvėliu. Taip, mes gyvename tarp lavonų kalnų, tačiau čionai, tame varnomis rėkiančiame miesto pakraštyje, mažiausiai jaučiamas puvėsių kvapas". Gediminas ėjo šviežiai išraustu taku, vingiuojančiu lyg kokia tranšėja gatvelės pakraščiu. Vietomis pusnys siekė aukščiau galvos, pro jų riebias aptakias keteras balti stogų gūbriai tebuvo matyti. Kai kur tranšėja nutrūkdavo, ir tekdavo iki juostos pūškuoti per sniegą, kol vėlei prasigaudavo į taką. „Atradau vietą pasivaikščioti. Šiaurės ašigalio tyrinėtojas..."— tyčiojosi iš savęs, tačiau atkakliai brovėsi į priekį, stumiamas kažkokio laukinio svaigulio, noro pabėgti nuo minčių, išsiblaškyti. Sniegas biro už batų auliukų, kojinių, tirpo ant nuogų blauzdų (Gediminas nepripažino kitokių apatinių baltinių, kaip sportiniai marškiniukai bei trumpikės), šalta drėgmė erzino raumenis, bet jis buvo patenkintas, galėdamas jausti šlapias kojines, braukti nuo kaktos prakaitą arba nusikeikti, kojai paslydus, ir tokiu būdu primiršti nemaloniausią šios dienos įvykį — pasikalbėjimą su Rūta Gabriūnaite. O tačiau kartas nuo karto ji primindavo save, ir tada pasidarydavo baisu, pamanius, kad tas murkdymasis užpustytose priemiesčio gatvelėse neamžinas, visgi bus rytdiena, kai reikės vėl praverti mokytojų kambario duris, eiti į klasę, kalbėti mokiniams tai, kuo pats netiki. Visų pirma, žinoma, teks išklausyti pono direktoriaus informaciją: vakar buvo tas ir tas negerai, atkreipkime dėmesį, ponai... politinis momentas reikalauja... žalingos plutokratinių Vakarų nuotaikos mokinių tarpe... mūsų pareiga fiureriui ir Vokietijai, ponai... Visi pritariamai linkčios galvomis, kitas net griežtesnį posakį paleis „žalingų demokratinių nuotaikų" adresu, tačiau nė pats Zigmantas Zauka, direktorius, tasai saugumietiškas aiškiaregis, negalės atspėti, kuris jo mokytojų laiko kišenėje špygą. Per pirmąją pertrauką geografas Tumėnas šnibždės į ausį, paėmęs po paranke: „Umilos vertas įpėdinis, che che..." Sutiksi kitą, irgi išgirsi ką nors panašaus. O aplinkui slankios Leonas Baukus, geras žmogelis, kurio širdyje, deja, tetelpa žmona ir vaikučiai... „Ponas Gediminai, supraskite mane", maldaus jo šuniškai nuolankios akys. Bet bus ir kitos akys, ir ne vienos, pasitinkančios jį, Gediminą, su liūdna nuostaba ir karčiu

priekaištu („Ponas mokytojau, mes tamsta taip tikėjome..."), vaikiškai nekaltos akys, kurioms tarėsi atveriąs didžią tiesą, o iš tikrųjų atvėrė pražūtingą melą.

„Kaip reikės rytoj į jas pažiūrėti?"

Stabtelėjo ties vienu kiemu, ūmai pajutęs prie žemės lenkiantį nuovargį. Dribti į pusnį, kaip darydavo vaikystėje, nusivaręs nuo kojų. Nors akimirkai prisiglausti nugara prie gurgždančio sniego, pažvelgti vaiko akimis į žiemos dangų. Tačiau ką pamanys anie du žmogiūkščiai, tupinėją apie savo roges? „Girtas arba pakvaišęs..." Mes niekada negalime likti patys savimi, jeigu nenorime būti išjuokti arba priskirti prie bepročių. Vargšo Nuroko kiemas... Pats siuvo, žmona laikė mažytę krautuvėlę — silkių statinė, cukraus maišas, pora lentynėlių, prikimštų visokios pigios smulkmės. Pilki, bet geri žmoneliai. Nebėr. Tik namas — medinis, su didele veranda be stiklų — stovi sau lyg niekur nieko. Ir sniege nuklimpę arklių iškramtyti barjerai, prie kurių kaimiečiai, atvažiavę į miestą, iš įpratimo teberiša savo bėrius ir šyvius. Valstietiškas inertiškumas ar ištikimybė idilijai? Toms degutu ir arklio šlapimu persisunkusioms turgaus dienoms, kai, pelningai pardavęs savo prekę, gerdavai pusbonkiuką magaryčių Kaikės kambarėlyje (kitame birgzdavo Chaimo siuvamoji), o už durų be atvangos žvangčiodavo krautuvės varpelis ir galdendavo gaspadon susikimšusios moterys kaip žąsys krepšiuose. Išsirisdavai lauk suplukęs, išvargintas triukšmo ir tvankios ankštumos — fui, landynė! — tačiau šiandien, kai visa tai nesugrąžinamai prarasta, daug atiduotum, kad vėl galėtum pasigrumdyti tarp vištomis rėkiančių, kiaušiniais treškančių kraitelių, tarp rūgščių kailiniukų ir sūrių sermėgų ir, kvėpuodamas silkiuotu žibalu, pasiklausyti budraus krautuvės varpelio.

„Šitie žmonės užvažiuoja ieškoti vakarykščios,— pagalvojo Gediminas.— Būtų puiku pasėdėti ant jų rogių, kurios tikriausiai išklotos lingalviais. Bet gerai ir šiaudai, nors jie nekvepia jauja. Ir vieni, ir kiti — kaimas. Saulė, laukai, šiltas galvijų alsavimas tvarte. Noriu pabuvoti valandėlę kaime".

Jis pasuko į kiemą.

Valstiečių porelė kuitėsi apie sėdynę. Atsukę nugaras, kažką ten kamšydami ir persitardami retu žodžiu.

— Sveiki! — pernelyg garsiai užkalbino Gediminas, apimtas keisto susijaudinimo.

Abudu atsigręžė. Akvilė staiga, Feliksas Keršis iš lėto, tartum dvejodamas, ar verta dėl to gaišti laiką.

— Aa, Gediminas...

— Ponas mokytojas... kūmas...

Visi trys nusišypsojo, stengdamiesi nuslėpti sumišimą.

— Maloni staigmena,— sumurmėjo Gediminas, paspaudęs abiem rankas.— Prisipažinsiu, nesitikėjau čia jus sutikti. Pėliksai, berods anksčiau važiuodavai gaspadon pas Bergmaną?

— Būdavo... būdavo...— numykė Keršis, gūždamasis pastatyton kailinių apykaklėn.

— Iš čia arčiau vieškelis, nereikia trenktis per bruką,— įsiterpė Akvilė, paskubėjusi nusukti kalbą į šalį:— Atvežėm šio to pažįstamiems. Žinai gi, vargsta miestas. Žmogus, ir pinigo turėdamas, negali nusipirkti, ko reikia.

— Mišias taigi užpirkome. Už amžiną atilsį Praną ir Kaziunę,— pridūrė Keršis.— Netrukus pusmetis, kai juos vokiečiai...

Gediminas atsisėdo ant rogių krašto. Dešinėje Akvilė su Keršiu stoviniavo, brazdindami keliais šiaudų prikimštą čiužinį — sėdynę, iš kairės — apšerkšnijęs gelsvas ardėno užpakalis.

— Ar tavo paties arklys?

Keršis patenkintas išsišiepė: pastebėjo, aha...

— Išleidau savo šyvį, aha,— pasigyrė didžiuodamasis.— Vėjo perpučiamas arkliokas buvo. Šitas, teisybė, šlubčioja viena koja — sausgyslė patempta,— bet plūgą trauks kaip degtuką. Ag jau, kitokio šiais laikais ir neparodyk: tuoj vokietis įbruks į savo abozą.

— Pigiai pasisekė nupirkti,— papildė vyrą Akvilė.— Važiavo per kaimą komendantūros gurguolė. Pėlė pamatė vieną arklį šlubčiojant, užkalbino vokiečius. Pusė kiaulės, ir gelsvis mūsų. Ir žinai, ką jo vieton pakinkė? — Akvilė patenkinta nusijuokė.— Išėjo kaip pasakoje, galvodamas taip nesugalvosi. Mūsų Jurgis važiavo pro šalį su burokais iš rūsio. Vokiečiai palydėjo jį į kiemą, išrašė kvitą ir, iškinkę Brūnį, išsivedė. Katrė Pypkiorė vos kaimo nenukėlė beplyšodama. Šaukėsi dievo, Adomo, policijos,

grasino pasiskųsianti pačiam Hitleriui. Visiems metams užteks žmonėms kalbų ir juoko.

Keršis šypsojosi puse burnos, priimdamas tai sau kaip žmonos pagyrimą.

— Netyčia taip išėjo,— lyg teisinosi, nenoromis padaręs žmogui skriaudą.— Ne aš, kitam būtų savo gelsvį iškišę, iš kito paėmę sveiką arklį. Karo lauke nesužiūrėsi, kieno kas ir kaip...

— Taip, taip,— Gediminas mechaniškai palingavo galva. Rogės buvo išklotos lingalviais, bet jie jau nebekvepėjo jauja...— Džiaugiuosi, kad judviem sekasi. Turtėti, kai kraštą valdo plėšikai, ne kiekvienas sugeba.

— Na jau ir trauki per dantį,— nesmagiai pasijuto Akvilė.— Koks čia turtėjimas, jei įsigijome geresnį arklį? Būtų ramūs laikai, o dabar... Pyliavas vokiečiams pusvelčiui reikia atiduoti, ne kas ir per šalį parduoti nulieka. Štai atvežėme kilogramą kitą lašinių, sviesto, išsimainėme vertą daiktą. Ne rublis, ne markė, neprapuls...

Keršis kur suspėdamas įsiterpia, antrina žmonai. Aha, kaipgi; jau aišku, kad tas karas neis amžinai. Nurims laikai, tada kiekvienas šapas pravers, kurį su dievo padėjimu būsi įtempęs į savo lizdelį. Ag, tegu tik greičiau praeina toji perkūnija! Žinia, žmogus kruti ir dabar kiek išmanydamas, aha, bet supančiotas toli nenušokuosi. Lopai, kamšai senas skyles, o reikia nauja statyti. Ir žvilgsnis siekia toliau, kaip tas dešimt hektarų, juk ne nuodėmė tiestis ir plėstis, žvėrelis taipogi platina ir gilina savo olą...

— Bet žmogus ne lapė, ne barsukas,— samprotauja toliau, pilnas orumo ir pasitikėjimo savimi.— Prikimšti tai dienai žarną ne viskas, reikia vaikus ant kojų pastatyti, pasirūpinti, kad užaugę turėtų ką arti, kur sėti.

Gediminas nėra buvęs kaime nuo kalėdų atostogų. Tada jau pastebėjo, kaip smarkiai pasikeitė Feliksas po vestuvių. Supleišėjo niūraus uždarumo žievė, pro kurią anksčiau beveik neprasimušdavo lakesnė mintis, intymesnis jausmas. Pasidarė savarankiškesnis, šnekesnis, vis dažniau prasiveržasdavo drąsesnis žodis, palydimas savo vertę nutuokiančio žmogaus šypsenos. Dargi nerangus, griozdiškai sudėtas kūnas tapo kažkaip lengvesnis, lankstesnis. Neabejotina Akvilės įtaka. Tačiau ir pačios Akvilės nebeat-

pažinsi. Mergaitė, kadaise žiūrėjusi įsimylėjusiomis akimis į žvaigždėtą dangų ir maniusi, kad geriau sudegti trumpoje laimėje, kaip smilkti visą gyvenimą, darosi taukuota kaimo moteriškaite, kuri mielai paverstų žvaigždes kruopomis, kad galėtų palesinti savo vištas.

„Akys tos pačios. Ir kasos, nors ir sugrūstos po vilnone, bobiškai parišta skarele. Bet kojos iki kelių nuklimpusios Keršio hektarėliuose. Šiltas paltas, naujas dar, matyt, išmainytas su kokia miestiete į lašinius. Po juo papilnėjęs liemuo. Aišku dabar, kodėl Pėliksas rūpinasi, ką arti, kur sėti... Kiek maža kartais tereikia žmogaus laimei".

Vėliau suprato per griežtai teisiąs, tačiau nūnai, apimtas staiga prasiveržusios nuoskaudos ir nusivylimo, pajuto, kad nesusilaikys nesviedęs akmens į balą, ramiai snaudžiančią saulės atokaitoje su savo varlėmis ir vandens lelijomis.

— Ar Nemunių Julytė vis tokia pat, neatsitaisė? — paklausė, rūsčiai apžvelgęs abudu.— O gal jau nebegyvena pas jus?

— Kur negyvens,— atsiliepė Akvilė.— Teisybė, yra norinčių paimti — mergaitė, nors ir kvanktelėjusi, smarki ant darbo, nutuokia,— bet mums patiems namie praverčia. Be to, prisirišusi prie manęs, nenori kitur eiti.

Gediminas rūgščiai nusišypsojo.

— Per porą trejetą metų išsiauginsite tvirtą mergą.

Keršis, nesupratęs pašaipos, palingavo galva: taigi nėra proto, bet rankos liko... tarp žmonių nepražus.

— Nelaiminga šeima. Tėvus esesininkai nugalabijo, vieną seserį išniekino, nusižudė, kita išprotėjo, Marius vėl...— Gediminas aštriu žvilgsniu nuvėrė Akvilę; apsidžiaugė, pamatęs, kad ji krūptelėjo, nuraudo ir griebė taisytis skarelės mazgą pasmakrėje.

— Be reikalo jie iš karto užsigynė to Freitkės vaiko, vis tiek vokiečiams viskas buvo pranešta,— suka akis į šalį, drovėdamasi savo žodžių, bet nemokėdama kitaip pasakyti.

Keršis, pritardamas žmonai, nerangiai timpčioja kailinių apykaklėn įaugusį sprandą. Ag jau, kas to nežino, galėjo pigiau išsipirkti. Tėvai, kas be ko, būtų sušaudyti — toks

įstatymas,— bet abi mergaitės išlikusios. Tikėjosi, kad neatras. Juk slėptuvė tikrai buvo gerai įruošta; po svirnu, landa iš aruodo. Ogi dabar vokiečiai Genutę tyčia tėvų ir Julytės akyse... Julytė ir pakriko... Nebeištvėrė, parodė...

Alpus nuovargis pakirto Gediminui raumenis. Norėtų pasėdėti, bet rogės nesvetingai stumia lauk; maža kaimo salelė šalta ir nyki, lyg po kojomis siūbuojanti atskilusio ledo lytis.

— O kaip tu, Pėliksai, būtum pasielgęs? — klausia piktai, nerangiai stodamasis.— Nuvedęs juos į svirną ir parodęs: išimkite šitą lentą, ten rasite berniuką?

— Ag jau, ar aš taip sakau? — Keršio galva visai pranyksta apykaklėje, tik du prišerkšnijusių antakių brūkšneliai virpčioja, kapodami apsigandusį žvilgsnį.— Po laiko visi gudrūs, o kai prispaudžia bėda... prisieina taip, kad iš dviejų galų belieka vienas pasirinkti, jau ir nebežinai, kas geriau: lįsti į kilpą ar pulti į vandenį. Čia toks dalykas...— apykaklė praryja sakinio pabaigą ir atodūsį — duoklę nelaimingiesiems ir sau: dėkui dievui, mes dar gyvename...

— Taip, čia toks dalykas, po perkūnėliais,— pakartojo Gediminas, jausdamas, kad lūpos viepiasi prieš jo valią ir veidas darosi beždžioniškai negražus.— Kur kas painesnis, negu paversti lašinius daiktais, kurie po karo padėtų greičiau kilstelėti ūkį.

Akvilė nusigręžia, Keršio pečiai irgi nusisuko. Iš lėto, nenoriai, tartum sunkios ąžuolinės durys ant seniai beteptų vyrių.

— Nežinau, ką jūs darytumėte, jei ne kaimo lašiniai,— įsižeidęs Akvilės balsas.

Gediminas persisukęs pirštinėta ranka daužo nuo palto prikibusius šiaudgalius. Ir gera, ir nesmagu, tarytumei vaikui, iškūlus nemėgstamo kaimyno langą.

— Perduokite gerų dienų mano seniui. Jeigu turi laiko, tegu šeštadienį atvažiuoja paimti — pasiilgau Lauksodžio,— kalba beveik linksmai, tarsi iki šiol jie būtų vien juokavę.— Gaila, nieko neturiu prie savęs krikštasūniui. Gal neskubate? Pavažiuotume iki manęs, surasčiau keletą saldainių. Tiesa, naminiai, panelės Onutės gamybos, bet gardūs, niekuo nenusileidžia prieškarinei „Karvutei".

Keršiai purtosi. Akvilė, kamšydama po čiužiniu išsipešusią gūnelę, Feliksas, plakdamas veltinio aulą iš po sėdynės ištrauktu botkočiu. Ne, nereikia, kūmai. Turime šį tą nupirkę lauktuvių. Laurukui, Julytei. Neskriaudžiame, nors ir svetima. Yra namie ir medaus, ir obuolių, užsikorusių nuo rudens, ir tų pačių saldainių išverda Akvilė. Ag, ne „Karvutė", ale tirpsta burnoj kaip sniegas pavasarį, aha, tik paduok...

Gediminas pratiesia ranką. Pirma jai, paskui vyrui. Santūrus delno spūstelėjimas. Visų trijų akys bando šypsotis, tačiau pro užsidėjusį ledelį neprasimuša šilumos spindulys.

Nubrenda sniego apkasu atgal. Keršiams — į priešingą pusę. Girdi tolstant smagų arklio prunkštimą, rogių girgždesį („Aidaaa!" — ragina savo gelsvį Feliksas), bet neatsigręžia. Be jokios priežasties sustoja, žiūri po kojomis lyg kažką pametęs. („O vis dėlto jiedu laimingi... laimingi...") Užgniaužia plykstelėjusį pavydą, veidu nušliaužia gaižus šypsnys. „Kažkas, žiūrėdamas į mane iš šalies, irgi sako: laimingas tas ponas mokytojas... Laimė... Reliatyviausia sąvoka pasaulyje, kaip kartą yra išsireiškusi Milda... Keista, bet kiekvieną sykį, susitikęs Akvilę, aš prisimenu tą baltaplaukę katytę".

Gediminui truputį nesmagu, kad gerą savaitę nebuvo miesto sode prie fontano, netikrino „pašto dėžutės" — drevės baltajame gluosnyje. Milda, žinoma, neužsigaus — tai prieštarautų jos daiktiškumo filosofijai. („Būkime daiktais vienas kitam. Prireikus pasiimkime, nusibodus numeskime", pasakė ji berods antrą ar trečią dieną po vaišių pas Bajerčius.)

IV

— Ciniška, bet moderniška ir patogu,— atkirto jis, keldamas prie lūpų jos rankutę.

Milda nusišypsojo vien akimis; veidas buvo liūdnas ir pavargęs.

— Tu nežinai, kiek man kainavo jūsų pokštas Bajerčių kieme.

— Atvirai kalbant, man ir dabar tokia nuotaika, lyg būčiau šuns apkandžiotas ir abejočiau, ar jis tik nebuvo pasiutęs,— prisipažino Gediminas.— Direktorius davė velnių nesigailėdamas. Dar nežinau, ar tuo viskas baigsis. Belieka pasiguosti, kad nenupylė ten pat prie mašinų. Švabui daug nereikia.

— Prisigėrę kvailiai.

— Nereikėjo nueiti su tuo gestapo apaštalu. Adomas padaugino iš pavydo, o aš iš nuobodumo.

— Tu irgi geras. Išdūmei, palikęs Adomą. Būtume tuoj po to ištempę jį namo...— Milda prikando lūpą išsigandusi, kad neišsprūstų nereikalingas žodis.

— Adomas pasielgė kaip tikras vyras,— pašiepė Gediminas.— Nesitikėjau. Kartais ir vynas padeda prabilti sąžinei.

Milda staiga apsisuko ir nuėjo.

Ko ji įsižeidė? Užgavo jo laisvokas tonas? O gal norėtų, kad jis jaustųsi daugiau įsipareigojęs jos atžvilgiu? Betgi ką tik pati pasakė: būkime daiktais vienas kitam...

Jis ėjo šaligatviu, žarstydamas nešvariais batais geltonus medžių lapus, ir stengėsi įsigilinti į tų žodžių prasmę. „Iki šiol mudu apvaginėjome Adomą pripuolamai,— pagalvojo jis.— Ji nori sistemos..."

„Tačiau pirmoji naktis mudu daugiau išskyrė, negu suartino,— vėl pagalvojo jis.— Galėjo visa ši nešvanki istorija tuo ir baigtis".

Iš tikrųjų, nes po to ištisas savaites nesusitikdavo. O jeigu ir susitikdavo, prasilenkdavo kaip tolimi pažįstami, apdovanoję vienas kitą dirbtiniu šypsniu, santūriu galvos linktelėjimu. Kartą iš bažnyčios plaukiąs žmonių srautas suplakė juodu šventoriuje. Buvo ankstyvas pavasaris, velykos, pašėlusiai gaudė varpai. „Ponas Gediminas? Aš maniau, kad jūs nelankote bažnyčios?" — „Mėgstu vargonų muziką ir teatrą, ponia Milda". Ji atsiduso, kažkaip keistai palenkė galvą. Juodos skrybėlaitės fone jos veidas buvo akinamai baltas, o akys didesnės ir žydresnės negu paprastai. Nieko daugiau nesakius, ji surado jo ranką, kietai spūstelėjo pirštų galus ir nusiyrė per žmones prie šventoriaus vartų.

Naktį jis miegojo neramiai. Pabudęs tuoj išvysdavo juodą skrybėlaitės kraštą ir iš po jo srūvantį šiltą akių žydrumą.

Dabar jau susitikę jiedu stabteldavo, pasikeisdavo keliais žodžiais, kaip ir geraisiais laikais, kai ji buvo ponia Beržėnienė. „Kaip laikaisi, Milda?" — „Dėkui, Gediminai, kol kas laikausi". Vis tiek ar ji būdavo melancholiška, ar linksma, lyriška, su tam tikra· cinizmo doze, Gediminas jausdavo, kad jos akys darosi kaskart gilesnės ir tamsėjanti jų gelmė tolydžio labiau traukia jį į save.

Vasarą, atslūgus laukų darbams, Akvilė su Keršiu iškėlė vestuves. Ji sėdėjo šalia Felikso visa balta kaip žydinti vyšnia ir, droviai nuleidusi akis, priiminėjo linkėjimus. Gediminas žiūrėjo į abudu tartum į manekenus manufaktūros krautuvės vitrinoje: visiškai abejingas svetimai laimei ar nelaimei. Tiktai po vidurnakčio, kai muzikantai užgrojo „Labanakt" jauniesiems ir tie pakilo iš užustalės, kažkas užvirė, susijaukė krūtinėje. Tačiau labai trumpam.

— Džiaugiuosi, kad tu laiminga,— pasakė kuo nuoširdžiausiai, paimdamas ją už rankų ir žvelgdamas tiesiai į akis.

Ji silpnai šypsojosi, raudo. („Dėkoju, Gediminai. Labanaktis...") Bet jis vis laikė už rankų, kankinamai ilgai žiūrėdamas į akis ir ten matydamas Mildą. Paskui iki ryto siautė, šokdino merginas, bučiavosi, ir kiekviena, kurią apkabindavo, jam priminė Mildą. Tartum koks pasiutimas pagavo. Į galvą be atvangos lindo beprotiška mintis: tuojau pat važiuoti į Kraštupėnus, pasibelsti į duris Alyvų gatvėje ir Adomo akivaizdoje išbučiuoti Mildą. Kitą popietę, nors vestuvės buvo pačiame įkarštyje, jis paliko besilinksminančius ir sėdo ant dviračio.

— Tu, berneli, tik girtas suradai kelią į mano namus,— pasakė Milda.

— Neburnok. Atrodo, pradedi man patikti,— jis uždėjo rankas jai ant pečių ir prisitraukęs pabučiavo po porą kartų į kiekvieną krūtį.— Nekenčiu policijos viršininkų, tačiau dievinu jų žmonas.

Vėlai vakare, bijodama, kad Adomas neparsirastų anksčiau, negu žadėjo, ji išprašė Gediminą namo.

Išėjo bjauriausiai nusiteikęs. Buvo visiškai išsiblaivęs ir

negalėjo sau atleisti, padaręs tokį netaktą. Milda tikriausiai įsižeidė, nors to neparodė. Na, trauk ją perkūnėliai! Blogiausiai, kad save pažemino. Akyse kaip gyvi stovėjo Adomo auliniai batai prieškambaryje, jo chalatas miegamajame ant sienos, sujaukta dvivietė lova. „Svetimame migyje, kaip koks... Galėjo svetainėje ant sofos pakloti..." pyko ant Mildos.

Tačiau, susitikę mieste, jiedu, kaip ir anksčiau, stabteldavo, pasikeisdavo šypsniais, viena kita replika. Seni pažįstami, daugiau nieko. Tartum tų dviejų intymių vakarų nė nebūta.

— Adomo vėl nebus šiąnakt. Kažkokie reikalai apskrityje,— kartą nedviprasmiškai užsiminė ji.

Gediminas prisiminė tuos nelemtus aulinius batus, chalatą, svetimą patalo kvapą.

— Neateisiu,— tiesmukai atrėžė ir, sutikęs jos klausiantį žvilgsnį, pridūrė: — Nemėgstu kito pašildytos antklodės.

Ji tylutėliai nusijuokė.

— Tik tiek? — sušnibždėjo.— O, tada aš sudeginsiu tą antklodę! Ir kam ji, kai sodiečiai jau šieną pjauna ir mudu turime dviračius?

Vėlai naktį, grįžtant iš miško, ji pasiskundė išsižaliavusi suknelę, tačiau buvo linksma kaip niekad.

Po poros dienų jis išvažiavo pas tėvą vasaros atostogų. Beveik kas savaitę kaimo pašto punkte rasdavo laiškutį — nedidelis iš bloknoto išplėštas lapelis, kuriame, be datos, valandos ir susitikimo vietos, nieko daugiau nebūdavo. Net parašo. Kartais jis nuvažiuodavo, kartais ne. Susitikęs nesiaiškindavo, kodėl neatvažiavo, o ji ir neklausinėdavo. Prasidėjus mokslo metams, tokius pat laiškučius rasdavo seno gluosnio drevėje prie fontano. Ūkininkai seniai buvo suvežę šieną, o miškas liūdėjo pusplikis, prikritęs trūninčių lapų, ir iki tos dienos, kai ji pasiūlė būti daiktais vienas kitam, jiedu išsiskirdavo, tiktai akimis pasiglėbesčiavę. Jis matė: ji nerimauja, bijo ilgesnės pertraukos, ir ta miglota užuomina apie daiktus buvo pasiūlymas ieškoti išeities.

Vakare užėjo pas direktorių į namus.

— Jūs žinote, ponas direktoriau, kad rašinėju eilėraščius,— pradėjo be jokių įžangų.— Poetai, nors ir nevykę, turi savo keistumų. Sakysim, aš... Kartais ateina įkvėpimas, galva pilna gražiausių vaizdų, rodos, sėsk ir tik spėk užrašinėti. Bet kai atsisėdi, mintis ima stingti, reginys išblanksta... Apskritai, ponas direktoriau, pastebėjau, kad sunkiausia man eiliuoti namie, savo kambaryje. Geriausiai nusisekę eilėraščiai parašyti kaime pas tėvą arba gimnazijoje.

Zigmantas Zauka, išdžiūvęs ilgšis įgaubtais kaip plūgo verstuvės žandais, nekantriai nutraukė Gediminą.

— Nesikuklink, tamsta, gražiai rašai. Skaičiau vieną, berods „Savaitėje". Apie pavasarį. Mūsų gimnazijai garbė turėti tokį poetą. Tamsta gražiai moki atvaizduoti gamtą ir meilę, griebia už širdies, nes aš pats neabejingas tokiems dalykams. Aš myliu poeziją, visada pasiruošęs paremti meną. Tad kuo galėčiau tamstai padėti?

— Norėčiau kai kada vakarais padirbėti mokytojų kambaryje, ponas direktoriau.

— Nors iki ryto, ponas Džiugai. Beje, vienas mažutis pageidavimas: daugiau gerų eilėraščių! Ir ne vien „Savaitėje". Būtų labai malonu, jei apačioje, šalia kūrinio gimimo datos, prirašytumėte: „Kraštupėnų gimnazija". O visa kita — kaip tamstai išeina. Be abejo, visi būtume be galo patenkinti, jeigu tamsta apdainuotum ne tik Lietuvos moteris, pievas ir miškus. Gyvename rūsčius laikus, ponas Džiugai. Karo trimitams gaudžiant, iš poeto reikalaujama daugiau, negu raškyti darželiuose gėles ir puošti jomis mylimųjų galveles. Poeto pareiga nūnai skiepyti neapykantą priešui, ugdyti valią, tautišką samoningumą. Juk dėl to, kas neseniai atsitiko tamstos gimtinėje, Lauksodyje, gėda visai tautai. Dėl vieno žydpalaikio turėjo žūti lietuvių šeima! Iš vienos pusės, gerai — keliais bolševikais mažiau, iš kitos — tai rimtas įspėjimas, kad mumyse esama žalingo tautai sentimentalumo.

Gediminas linkčioja galva („... taip, taip, suprantama, ponas direktoriau... pasistengsime, kiek leis gabumai, bet bijau, neturiu politiko talento..."), o sąmonėje knietėjo įžūli mintis: smogti ponui Zaukai į tas įgaubtas, nesveiku rau-

doniu žėruojančias verstuves ir pažiūrėti, kaip šnypš jo užsigrūdinusi nacistinė valia. „Ne, aš bailys, o, be to, pradedu įsimylėti Mildą", šaipėsi iš savęs, išėjęs į gatvę ir sukdamas į gimnaziją pas sargą — gerą, tylų kaip žemė senioką — pasiimti rakto nuo išorinių durų. „Mildai bus maloni staigmena", galvojo toliau, įsivaizduodamas, kaip mielai ji šypsosis ir glamonės jį giliųjų akių žydruma, sužinojusi, kad surado priebėgą žiemai. Tiesa, kampelis nelabai idealus — direktorius, pakvaišęs žmogaus kaulų kolekcionierius, mokytojų kambarį pavertė kone anatomijos kabinetu, užgriozdamas kaukolėmis, žandikauliais ir šonkauliais. Tačiau šį kapinyną bus galima kaip nors užmaskuoti... Radęs drevėje tik tau vienam suprantamą pranešimą, kad ji tą vakarą laisva, galėsi ateiti čia ir, ruošdamasis rytdienos pamokoms, laukti, kol pasigirs akmenuko cinktelėjimas į stiklą.

V

Gediminas ištraukė iš knygų spintos vėliavą ir išvyniojęs užmetė ant kampe boluojančio skeleto. Paskui priėjo prie lango, pataisė užuolaidą ir atsisėdo ant sofos šalia Mildos.

— Malonus sutapimas, kad tu šį vakarą galėjai ateiti,— pasakė jis.— Žinai, moteris vyrui kartais būna kaip nusikaltėliui neištirti žemės plotai, kur jis bėga pasislėpti nuo įstatymo.

— Adomas kažkada irgi pasakė tą patį, tik paprasčiau: tu man labai reikalinga, Milda,— tarė ji, gūžtelėjusi siaurais petukais.— Ką gi, kilni pareiga būti gelbėjimo ratu.

— Nepyk, Milduže, šią savaitę buvau labai užimtas...

— Nemeluok,— ji švelniai nustūmė nuo pečių jo ranką.— Tau tiesiog neprireikė manęs, štai ir viskas. Bet nepriekaištauju, nesijaudink. Esu per daug išvargusi.

— Atleisk,— sumurmėjo jis susigėdęs.

Atsišliejo sofos atlošo ir kurį laiką sėdėjo užsimerkęs, visu kūnu jausdamas nykią spengiančią tylą. Prieš akis

plytėjo tuščias lygus laukas. Be saulėlydžių ir auštančio ryto brėkšmės, be dangaus ir akiračių. Bekraštė, liūčių suplakta, vėtrų nušlifuota plokštuma, skriejanti nesibaigiančioje erdvėje. Jo kojos be garso kilo ir leidosi, nepalikdamos pėdsako toje akmeninėje mirusiųjų žemėje, ir darėsi klaiku, pagalvojus, kad kartoja kelią milijonų nelaimingųjų, kurie praėjo čia prieš jį, ieškodami, ko nėra, ir nesurado net savo padų žymės, kad galėtų vėl sugrįžti į save.

— Šiandien dar kartą pamačiau tai, ką žinojau, į ką betgi nenorėjau gilintis,— pagaliau pratarė jis.— Tu tiki, kad keliose valandose gali būti įkūnyta viso gyvenimo kvintesencija?

— Aš stengiuosi nespręsti rebusų, kurie man neįkandami,— santūriai atsakė Milda.

— Tai todėl, kad tu sugebi save apgaudinėti. Vabalas, rėpliodamas per akmenį, galvoja pramynęs taką kitiems, bet jeigu atsigręžtų... Aš atsigręžiau, Milda. Jokio tako nėra. O jeigu ir būtų, tai ne į tą pusę.

— Tu man deklamuoji naują eilėraštį?

— Ne, tik prisiminiau vieną mergaitę, kuriai reikėjo gimti mažiausiai dešimčia metų anksčiau ar vėliau ir, žinoma, kitame žemės pusrutulyje. Tada nebūtų užėjusi ant mano pėdsakų.

Milda krūptelėjo. Blankus šypsnys nuslinko staiga suglebusiomis lūpomis.

— Tau seniai laikas rimtai įsimylėti. Sveikinu. Reikia manyti, naujoji ne tokių jautrių nervų, kaip aš, nereikės dangstyti skeleto trispalve.

— Nekalbėk niekų, ji mano mokinė,— Gediminas nepasikeldamas sugriebė Mildą už peties ir patraukė į save. Ji klusniai išsitiesė šalia skersai sofos.— Iki šiol ji man buvo vaikas. Tik šiandien pastebėjau, kad jos krūtims per ankšta gimnazistiškoj suknelėj. Ir pagalvojau: nepavydėtinas likimas ištekėti už kokio kaimo Jurgio, lesinti vištas ir, pasikinkius šlubą gelsvį, vežioti lašinius į miestą; bet šiuo metu toks atvejis būtų jai išsigelbėjimas. Deja, kol kas tai neįmanoma, o vėliau bus nereikalinga: turime pakankamai juodų skrybėliuočių, mylinčių savo žmonas, vaikučius, ir nesentimentalių vaikinų, kurie treniravosi šaudyti į gyvą taikinį,— jis nutilo. Laukė Mildos reakcijos, bet

jinai tysojo šalia kaip negyva, įrėmusi išblukusį žvilgsnį į lubas.— Kas tau yra? Ko nieko nesakai?

— Adomas atpratino mane klausinėti, o tu kalbi mįslėmis,— atsakė paniurusi.— Bet jeigu nori žinoti mano nuomonę, tai toji t a v o nežinia ko nelaiminga mergina tikrai ištekės. Ir ne už kokio galbūt kaimo Jurgio, o už uniformuoto niekšo, kurį paskui jo paties labui apgaudinės su kitu dar didesniu uniformuotu niekšu.

Gediminas atsisėdo.

— Ką nori tuo pasakyti? — šūktelėjo, suspaudęs jos rankas.

Ji papurtė galvą. Sustingę akių vokai styrojo tartum nulipdyti iš vaško. Pro juos žvelgė iškankinta, pagalbos šaukianti moteris, kuri jau gailėjosi silpnumo akimirką ištrūkusių žodžių.

— Nespausk taip rankų...— sudejavo ji.

Ir jiedu, staiga pagauti vieno jausmo, puolė kits kitam į glėbį. Ilgai sėdėjo tylėdami, apsvaigę savo kūnų šiluma, apkurtę nuo neritmiškų širdžių dūžių. Banalūs žodžiai „aš tave myliu" iki šiol nė karto nebuvo pasakyti, ir dabar jų nekartojo vienos kitų ieškančios lūpos, tačiau jais spinduliavo kiekvienas jų kūnų narvelis.

— Nereikia paslapčių, Milduže,— šnibždėjo Gediminas.— Paslaptys išskiria žmones. Aš tau viską papasakosiu.

— Ne, ne,— gynėsi ji.— Nenoriu. Aš tikiu tavimi. Patikėk ir tu manimi. Apie tuos uniformuotus aš juokais. Negi tu nepažįsti savo ekscentrikės Mildos? — ji atšlijo nuo jo, pasitaisė suknelę, sutaršytus plaukus, buvo vėl rami ir tvirta, nieko nereikalaujanti iš rytojaus, bet pasiryžusi paimti viską, ką duoda ši diena.— Užgesink šviesą,— sušnibždėjo.— Aš noriu, kad prapultų daiktai ir liktume dviese.

„Taip,— pagalvojo jis be entuziazmo.— Iki komendanto valandos ne taip daug laiko".

Iš gimnazijos išėjo drauge. Prie vartų, nebodamas jokio atsargumo, apkabino ją ir audringai pabučiavo. Norėjo palydėti iki namų — spjaut jam į Adomą,— bet jinai pasipriešino. Anksčiau taip nebūdavo — išsiskirdavo kaip kiškiai, net rankų nepaspaudę, ir jis pajusdavo džiugų palen-

gvėjimą, lyg atsikratęs pavojingu daiktu. „Matyt, tikrai ją myliu", mąstė, jau gulėdamas savo kambaryje. Neišėjo iš galvos tas jos posakis apie uniformuotus niekšus. Į širdį skverbėsi pavydas ir kažkokia neaiški baimė. Mintis vijosi mintį, kaip debesis debesį, viena už kitą tamsesnė; jis negalėjo susieti jų į vientisą logišką grandinę ir padaryti aiškią išvadą, tačiau intuicija atkakliai tikino, kad turi įvykti kažkas neišvengiama, negali taip likti, kaip buvo iki šiol. „Žmogus save apgaudinėja, manydamas, kad savo iniciatyva padaro vienokį ar kitokį sprendimą. Iš tiesų gi tai aplinkybių padiktuota būtinybė, į kurią, priklausomai nuo charakterio, kiekvienas savaip reaguojame. Aš nebegaliu daugiau pasilikti gimnazijoje. Tai būtų išdavikiškas sandėris su savo sąžine, šlykščiausias savęs pažeminimas mokinių akyse. Taip, taip,— galvojo jis toliau.— Man reikia įlįsti į kitą olą. Ten irgi bus girdėti kaustytų batų žingsniai, oras bus pritvinkęs niekšybės garų, tačiau būsiu padaręs, ką galėjau..." Taip nusprendus tapo giedra ir lengva širdyje. Šitas jaukus rūkas apsėmė smegenis, ir jis pajuto, kad kažkieno nematomos rankos kelia jį nuo žemės. Vis aukštyn ir aukštyn, iki pat raudonai įkaitusio dangaus skliauto. Apačioje buvo matyti tekanti saulė, aštri ir karšta kaip žaizdre įviręs lentpjūvės pjūklo kraštelis. Žemė su savo miškais ir miestais, kaimais ir laukais pasidarė panaši į milžinišką dėmėto audeklo gabalą — be žmonių, be gyvybės, garuojantis vėstančios masės rutulys, kuriame viskas turės gimti ir vystytis iš naujo. Jį apėmė pašėlęs linksmumas. Jis užsimojo ir trenkė kumščiu į dangaus skliautą. Pasigirdo bilstelėjimas, bet ne toks, kokio tikėjosi. Tada jis užsimojo dar kartą ir dar. Ėmė daužyti abiem kumščiais, tačiau dangus neskambėjo kaip varpas, o vien dusliai bildėjo nelyginant sutrūnijęs medžio stuobrys. „Ei, ei, kokie čia juokai! — šūkavo išsigandęs.— Tokia šventė, o tyli visi pasaulio varpai".

Pašoko lovoje, dar ne visai pakirdęs iš miego. Iš karto nesuvokė, kur esąs. Priemenėje kažkas kalbėjosi. Negarsiai, bet pakankamai aiškiai, kad būtų galima išskirti vyro ir moters balsus. „Adomas!" Paniška baimė surakino sąnarius. Jis pamatė save pervertą kulkos, susmukusį ant grindų vienais apatiniais. Ir tasai žaibiškai blykstelėjęs vaizdas

išmetė jį iš lovos. Nutraukė kelnes nuo čia pat stovinčios kėdės atlošo ir puolė mautis. Smegenys vėl pradėjo normaliai dirbti, užtvenkdamos kelią chaotiškam jausmų srautui. Kai Adomas pabeldė į duris, Gediminas buvo visiškai nusiraminęs. Ką gi, reikėjo tikėtis, kad kartą paaiškės. Gal ir geriau, jog tai atsitiko šiandien. Pagaliau išsiaiškins su Adomu ir bus padarytas galas negarbingam slapukavimui.

— Prašau,— šūktelėjo, viena ranka sagstydamasis kelnes, kita spausdamas elektros mygtuką.

Adomas atžagaria ranka užtrenkė duris ir atsišliejo į jas nugara. Jo veidas buvo pilkas, akys klaikiai žibėjo, sukepusių lūpų kampučiuose tamsavo sumuštų putų skretuliai. Netvarkinga uniforma — ant pakaušio atsmaukta kepurė, nešvarūs batai, į šoną nusisukęs diržas, prie kurio kabojo neužsegtas pistoleto dėklas — nejučiomis kėlė mintį, kad ponas policijos viršininkas gerą mylią bėgo neatsigręždamas ir iki šiol dar negali patikėti išnešęs sveiką kailį.

— Nelaukei? — išsiveržė iš jo burnos lyg skęstančio burbuliavimas.

— Ne,— Gediminas pasitraukė žingsnį atgal.— Vėlus laikas. Ir šiaip... juk niekada neužeini...

— Vėlus vištoms ir žvirbliams, o pelėdoms pats darbymetis. Ko neprašai sėstis? Bijai, kad kėdės nesukruvinčiau. Užpakalis švarus, nebijok. Vienintelė mūsų kūno dalis, kuri mažiausiai nusikaltusi, bet daugiausia gavusi lupti.

— Sėskis,— kimiai pratarė Gediminas, jausdamas, kad į veidą sugrįžta nuslūgęs kraujas.— Gal išgersi taurelę?

— Duok. Aš prisisiurbęs kaip kempinė, bet neima. Duok savo obuolinio.

Gediminas išsiėmė iš bufetėlio butelį, pastatė ant stalo dvi taures. Rankos tebedrebėjo.

— Nusivilk milinę.

Adomas, žodžio netaręs, išsinėrė iš milinės, nusviedė ant lovos, diržą su pistoletu ten pat. Kepurė nulėkė į kitą kampą.

— Aš pražuvęs, Gediminai...— sumurmėjo, griūdamas kėdėn.

Gediminas klausiamai pakraipė galvą.

— Tu nesuprasi... ne, tu nesuprasi...— niurzgėjo toliau, užsigulęs ant stalo, sukiodamas pirštais vyno taurę.— Kiškis negali suprasti medžiotojo. Išgerkim, draugeli.

— Išgerkim, Adomai.

Nežiūrėdami vienas į kitą, jiedu pakėlė taures ir godžiai išgėrė iki dugno.

— Žinai, aš tau taip pavydžiu, gudrus šventakupri, kad kartais apima pasiutęs noras sugriebti už gerklės ir smaugti, kol akys iššoks ant kaktos,— Adomas grikštelėjo dantimis. Padribusi pažandė trūkčiojo, tartum ryjant nepraryjamą kąsnį.— Atleisti, duoti įtraukti oro ir vėl smaugti, atleisti ir vėl smaugti. Tada suprastum, kas yra kančia.

— Sakysim, suprantu. Bet kas iš to, jei negaliu padėti? — atsakė Gediminas, galutinai nusiraminęs.

— Įpilk dar, nepliauškęs niekų, p o n a s m o k y t o j a u,— išlenkė taurę, nelaukęs, kol Gediminas prisipils savąją. Valandėlę sėdėjo, panarinęs galvą, blausiu žvilgsniu tyrinėdamas savo rankas ir tartum stebėdamasis, kad tikrai čia jo rankos.— Ką tu gali suprasti, ką tu gali... Ar esi tikrai mylėjęs savęs vertą moterį? Tokią, kurią kartą buvai praradęs, bet per stebuklą susigrąžinai, o dabar štai ji vėl tau slysta iš rankų? Ką aš jai pasakysiu, parėjęs namo, kaip jos prisiliesiu? Kruvinas nusikaltėlis šventosios? „Tarnybiniai reikalai, brangioji..." Bet kas patikės, kad grįžti iš pirties, jei per kilometrą nuo tavęs šunimi trenkia? Rakalis! Iš pradžių teisindavausi, prigalvodamas visokių niekų, o dabar meluoju tylėdamas. Po velnių! Mūsų profesija ne iš tų, kurios teikia malonumo dalytis su žmona darbo dienos įspūdžiais... Ir ji užsičiaupė. Gedmi, užsičiaupė. Bet jau akių, kokiomis pažiūrėjo į mane, niekada nepamiršiu! Tada jai nebuvo pagrindo taip blogai galvoti apie mane, bet, žinai, žmonių kalbos... Jeigu tu policijos viršininkas ir kažkur pokši šūviai, tai būtinai turi rūkti dūmai ir iš tavo pistoleto vamzdžio, būtinai turi rūkti... Nerūko dar tada, Gediminai, nors... jau buvau... Tas rusų lakūnas, Nemuniai...— Adomas užsikosėjo, veidas skausmin-

gai persikreipė. Atrodė, žodžiai iki kraujo drasko gerklę, ir jisai, tartum apsinuodijęs, stengiasi greičiau išsivemti, kad išsivaduotų nuo kančių.— Taip, jau buvau niekšas! Bet kuo aš kaltas, jei viskas nelemtai susiklostė? Pats savęs nepagimdžiau Adomu. Argi negali pasitaikyti gyvenime, kad žmogus niekšas ir nekaltas? — pagaliau atplėšė akis nuo savo rankų ir gailiai pažvelgė į Gediminą.

— Ne! — Gediminas krūptelėjo: taip netikėtai išlėkė jam tas žodis, nuaidėdamas atgailaujančioje tyloje kaip rūstus teisėjo sprendimas. Jis tebegyveno mokytojų kambaryje praleistu vakaru. Tebelaikė ją — švelnią, trapią, bejėgę — savo glėbyje ir žiūrėjo į akis, liūdnai stebėdamasis, kad tuose dviejuose žydrynės lopinėliuose gali atsispindėti viso pasaulio prarastų vilčių liūdesys.— Ne! — pakartojo jis, pratęsdamas mintyse: „Tu pražudei moterį, bet aš ją myliu. Turbūt dėl to ir pamilau, kad ji nelaiminga. Palik ją man. Aš negaliu išgelbėti viso pasaulio, bet vieną žmogų galiu padaryti laimingą".

Adomas nuleido galvą. Suglebęs žvilgsnis nuslydo išgerto vyno taure ir susmuko ant stalo.

— Pasmerkei? — sušnibždėjo.— Bet ką tu žinai, ką tu gali žinoti?..

Gediminas pripylė taures.

— Nesmerkiu, bet ir nesigailiu,— pasakė kietai.— Ir nieko daugiau žinoti nenoriu. Išgerkime tą butelį ir eikime miegoti. Tiesiog nesuprantu, kas tave užnešė vidurnaktį? Nemanau, kad vien noras čiupti mane už gerklės ir smaugti, kol akys ant kaktos iššoks.

Adomas nusijuokė. Juokas buvo toks netikėtas ir klaikus, kad šiurpas nuėjo Gediminui nugara.

— Atėjau išsituštinti į svetimą kambarį. Priklausau prie žmonių, kurie nepakenčia, kai dvokia jiems vieniems.— Drebančiais pirštais laužydamas degtukus, užsirūkė, čiupo taurę, išgėrė, prisipylė kitą, vėl užsivertė. Ir kalbėjo toliau, rydamas cigaretę po cigaretės, neatplėšdamas akių nuo stalo plotelio priešais save, tartum tenai slypėtų kažkokia nematoma būtybė, vienintelė pasaulyje suprantanti ir mokanti padrąsinti jį. Girtos ašaros ritosi skruostais. Protarpiais nejaukus juokas, panašus į skerdžiamo galvijo

kriokimą, perkirsdavo jo pasakojimą, ir Gediminas su viltimi pagalvodavo, kad štai Adomas pritrūks jėgų ir drąsos ir kartą baigsis ši siaubinga kankynė. Tačiau jis žingsnis po žingsnio kopė ir kopė į pačią Golgotos viršūnę, stumiamas ne noro išsiteisinti, priimti ant savo pečių saldžią atgailos naštą, o beviltiškai trokšdamas pabėgti nuo ką tik pergyvento siaubo.

VI

Telefono skambutis iš komendantūros. Mandagus, bet įsakantis prašymas: ponas Ropas pageidauja nedelsiant pasimatyti. Ko? Girdėti, karinė valdžia nepatenkinta, kad per mažai surinkta šiltų drabužių žiemos pagalbai. Gal įsakys eiti per kaimus ir nurenginėti ūkininkus?

Adomas piktai velkasi milinę, segasi diržą su perpete. Paniuręs, nors pasitempęs, nukaukši apledėjusiu šaligatviu, kurį kiemsargiai jau suspėjo nuvalyti po ką tik praėjusios pūgos. Prie komendantūros durų kareivis, pasikabinęs automatą ant krūtinės. Pašiurpęs, nuleidęs kepurės ausines, iš po pilko priekakčio dūluoja lyg nustebusios, lyg įsižeidusios ant žemės parblokšto užpuoliko akys. Virš durų suglebusi raudona vėliava, perrišta juodu krepo kaspinu. Žemyn drimbančiose raukšlėse balti sulūžinėjusios svastikos gabalai. S t a l i n g r a d, S t a l i n g r a d... Adomas vos susivaldė nenusišypsojęs. „Galbūt jau kitais metais tuo laiku čia kabos trispalvė, o greta jos išvaduotojų garbei iškelsime antrą — dryžuotą su keturiasdešimt aštuoniomis žvaigždėmis viršutiniame kampe".

Komendantas Ropas ne vienas: fotelyje prie rašomojo stalo išsidriekęs oberšturmfiureris Kristupas Dangelis (neseniai pakeltas laipsniu už nuopelnus, stiprinant civilferaltungą, apsirengęs žalsvai pilka gestapo darbuotojo uniforma (balta svastika ant rankovės). Abiejų veiduose dramatiška įtampa ir gedulingas susikaupimas. „Tartum jų žandikauliai irgi būtų parišti juodais kaspinais", pagalvojo Adomas, bet nusišypsoti nebeėmė pagunda. Jis pajuto kažkokią nesuvokiamą grėsmę. Negirdėjo, kaip spąstai už-

sitrenkė, pagaliau nebuvo tikras, ar čia spąstai, tačiau neklystantis instinktas įspėjo apie tykantį pavojų. Jis pamatė dar vieną žmogų, sėdintį atokiau nuo rašomojo stalo, kampe. Juoda uniforma su balta kaukole ant aukštos kepurės (esesininkas ją laikė ant kelių) labai nesiderino su riebiu, neišraiškingu veidu, kurį užbaigė masyvus smakras, sudaręs kontrastą siaurai kaktai ir mažytėms bespalvėms akims.

— Mes jus truputį sutrukdysime, ponas viršininke,— komendantas įsakmiai mostelėjo ranka į tuščią fotelį priešais Dangelį ir, nelaukdamas, kol Adomas atsisės, tęsė anksčiau pradėtą pokalbį.— Operacijai įvykdyti, savaime suprantama, mums pakaktų savų jėgų, bet einamasis momentas reikalauja aštriau užakcentuoti vokiečių — lietuvių bendradarbiavimą.

— Tuo ponas komendantas anaiptol nemano pabrėžti tragiškosios įvykių pusės,— skubiai įsiterpė Kristupas Dangelis.— Laikinas pralaimėjimas kare neišvengiamas, netgi būtinas, nes padeda atidengti klaidas, kurias išanalizavus armija gali idealiai pasiruošti lemiamam smūgiui.

Sėdintysis kampe sumirksėjo, norėjo kažką sakyti, bet susivaldė ir toliau murksojo, sustingęs tartum iškamša.

— Visiškai sutinku su ponu oberšturmfiureriu,— tarė Ropas.— Tačiau tai nereiškia, kad mes abejingi vokiečių motinų ašaroms. Germaniškas dosnumas seniai visiems žinomas: už vieną lavoną grąžinti priešui šimtą.

Adomas mechaniškai palinksėjo galva.

— Vokiečių armija tuo pasirūpins, ponas komendante,— užtikrino Dangelis.— Mūsų pareiga viską padaryti, kad ji būtų soti, šiltai apsirengusi, o užnugaris švarus nuo priešų. Aš be jokių išlygų pritariu jūsų...

— ...ir pono hauptšarfiurerio Lemkės, Herr Dangel,— kukliai pastebėjo komendantas, parodęs akimis į esesininką, kuris vėl sumirksėjo, tebesėdėdamas kaip sušalęs.

— Taip, aš pritariu jūsų ir pono hauptšarfiurerio Lemkės iniciatyvai. Operacija atpalaiduos keletą kareivių, reikalingų kitur, be to, bus sutaupyta maisto produktų. Ponas Vainorai,— Dangelis pasisuko į Adomą,— šiandien reikia įvykdyti vieną operaciją, kurioje turės garbės dalyvauti

ir jūsų policija,— ir Dangelis, nekeisdamas pozos, nuobodžiaujančiu balsu išdėstė reikalą. Ponas komendantas esą kiekvieną akciją registruoja sąlyginiu pavadinimu. Mums nebūtina jo žinoti, tačiau tarp savų žmonių negali būti jokių paslapčių. Taigi porą žodžių apie operaciją „Kvadratas 517". Komendantūra—SS—gestapas—policija — štai tie keturi kampai, kuriais remiantis ir turi būti įvykdyta visa operacija. Skaičius nurodo kiekį. Pagrindinė masė — 500 — karo belaisviai, fiziškai išsekę, nebetinkami našiam darbui. Likusieji 17 — visoks komunistinis šlamštas iš gestapo rūsių. Laikas — 20.00. Vieta — Alksnynmiškis. Transportavimu ir apsauga pasirūpina mūsų žmonės,— užbaigė Dangelis.— Policija įjungiama į naikintojų grupę, kuriai vadovaus hauptšarfiureris Lemkė.

Esesininkas ir dabar nesujudėjo. Tik plačios lūpos vos vos prasiskyrė, atidengdamos baltą dantų ruoželį.

Adomas nusišluostė delnu šaltą prakaitą. Juodas šešėlis kampe išaugo, užgoždamas visą kambario galą. Ausyse ėmė spengti. Matė, kaip žiopčioja komendanto burna — milžiniška bedugnė kiaurymė,— tačiau nesuvokė, ką tasai kalba. „Garbinga pareiga... apsivalymas... išduosime papildomai... cigarečių... degtinės..."— vėlėsi sąmonėje paskiri žodžiai.

— Kiek reikia žmonių? — pagaliau išgirdo savo balsą.

— Atveskite visus laisvus nuo tarnybos,— atsakė Ropas.

— Aš?!

— Savaime suprantama, ponas Adomai,— atsiliepė Dangelis. — Negi jūs galite patikėti tokį garbingą uždavinį kitam, sakysim, savo vachmistrui Bugeniui, nors jis ir labai šaunus vyras?

— Aš...— Adomas bandė pasikelti fotelyje, bet trys poros akių — ironizuojančių, grasinančių — nutrenkė jį atgal. Baltas dantų ruoželis plačiose esesininko lūpose ėmė pūstis, ilgėti, kol apatinė veido dalis pasidarė panaši į kaukolę ant kepurės.

Ponas Ropas irgi leido sau šią gedulingą dieną nusišypsoti, pašaipiai pastebėdamas:

— Iki šiol jūs nebuvote ypatingai darbštus, ponas policmeisteri. Prisimenu, pirmaisiais karo mėnesiais, kada prie

komendantūros buvo sudarytas baudžiamasis būrys likviduoti žydams ir komunistams, kai kurie jūsų vyrukai neblogai pasidarbavo, o ponui Vainorui, kai mums jo prireikdavo, atsirasdavo būtinas reikalas kur nors išvykti.

— Jūs neturite man ko prikišti, ponas komendante,— pralemeno Adomas.— Kai reikėjo, aš nebijojau išsitraukti ginklą. Bet šaudyti beginklius žmones...

— Žmones? — nusistebėjo Dangelis.— Žydiškas komunistas jums žmogus! Raupsai ant žmonijos veido, puvėsiai, juos nuvalyti mus pašaukė istorija. Nekartokite pseudohumanistinių nesąmonių, ponas Vainorai, palikime jas plutokratiniams Vakarų išsigimėliams.

— Mūsų tautos moraliniai principai...

— ...laukti, kol kitas papjaus viščiuką, o paskui suvalgyti jį,— pagriebė Dangelis.— Liaukitės, ponas Adomai, kiaurai permatau jūsų makaulę, galiu net perskaityti, kas ten parašyta. Paklausykite,— gestapo viršininkas pasilenkė prie Adomo. Kieta veido kaukė, šviežiai papudruota po skutimo, padvelkė rūsio vėsa ir galanterija.— Vokiečių popieriai neaiškūs, galvojate jūs, vieną gražią dieną jie išsidangins iš Lietuvos. Bus naujas Versalis, naujas Vilsonas su savo aštuoniolika punktų, nauja vasario šešioliktoji... Jūs bijote rizikuoti, toli numatantis žmogau, nes žinote, kaip reaguos į tai jūsų nauji globėjai iš užjūrio...

Adomas norėjo pašokti, pasipiktinti — jis tikrai negalvojo, kad ateityje gali prireikti atsakyti už savo veiksmus,— bet hipnotizuojantis Dangelio žvilgsnis kalte prikalė prie fotelio atlošo. Sukaupęs visą valią, vis dėlto atsiplėšė nuo jo ir pakėlė apdujusias akis į komendantą.

— Ponas Ropai... Herr Hauptmann... Mano elgesys neduoda jokio pagrindo... Aš protestuoju...— liežuvis klupo ūmai perdžiūvusioje burnoje, tartum ten būtų pristatinėta nereikalingų dantų.

— Mes nedarome toli einančių išvadų, ponas policijos viršininke. Pasitikime. Dar daugiau — suteikiame jums puikiausią progą išsklaidyti įtarinėjimus, jeigu kam, pavyzdžiui, ponui Dangeliui, tokių kyla,— komendanto lūpomis gyvačiuke nuvinguriavo šypsnys.— Jūs pakankamai protingas žmogus, nemanau, kad tikėtumėte bolševikų propa-

ganda, neva vokiečiai čia laikini svečiai. Nors, iš kitos pusės, jūsų tautai būdingas toks kiauliškas bruožas kaip nedėkingumas. Vokietija, išgelbėjusi Lietuvą nuo Maskvos lagerių, kraują lieja už Naująją Europą, o lietuviai bernai kirkina mergas savo kamarose. Sukrapštėte keletą batalionėlių savanorių ir manote atlikę savo pareigą fiureriui ir Didžiajam reichui. Kariautojai! Be vokiečių pagalbos neįstengia dargi susidoroti su gudų partizanais. Ar ne per ilgai bandote mūsų kantrybę, ponas Vainorai?

— Ką aš galiu, ponas komendante...— sumikčiojo Adomas.— Ne mano valia...

— Mes jau įsitikinome, kur jūsų valia, o kur ne. Ir manome,— komendanto akiniai grėsmingai sublizgėjo,— kad tikrasis jūsų pašaukimas turbūt ne čia, o savisaugos batalione akis į akį su ginkluotu priešu, kaip geidžia jūsų tauri kario siela. Mielai rekomenduosiu ten, jei to prašotės.

Kol komendantas kalbėjo, Dangelis pritariamai bilsčiojo bato kulnu į grindis, tartum norėdamas kiekvieną žodį giliau įmušti pono policijos viršininko sąmonėn.

— Mano nuomonė absoliučiai sutampa su jūsiške, ponas Ropai,— Dangelis atšoko nuo fotelio atlošo, vėl pasilenkdamas prie Adomo.— Kaip matote, ponas Adomai, turime rimto pagrindo nepatikėti jūsų nuoširdumu.

Adomas suleido nagus į suprakaitavusius delnus.

— Negalima išimti širdies ir parodyti, kas joje yra,— išstenėjo, suprasdamas, kaip melagingai skamba kiekvienas žodis.

— Kodėl negalima? Galima. Bet tada širdis nebebus jums reikalinga, ponas Adomai,— Dangelio fotelis sugirgždėjo; jis kimiai nusijuokė. Brakštelėjo stumiama kėdė, sucypė parketas. Kai Adomas pakėlė galvą, komendantas stovėjo už stalo su nuobodžiaujančio žmogaus veidu. Dangelis, užmetęs koją ant kojos, sukryžiavęs ant krūtinės rankas, žiūrėjo į lubas. Juodasis šešėlis savo kampe nebesišypsojo, jo akys nejaukiai švietė kaip katės tamsoje.

Adomas atsistojo.

— Daugiau pastabų nėra, Herr Polizmeister?

— ...

— Devyniolika nulis nulis būti su savo vyrais prie komendantūros.

— Devyniolika nulis nulis būti prie komendantūros...

Ponas Ropas nusišypsojo, ir Adomo lūpas taip pat ištempė šypsena. Sumušė kulnais („Galima eiti, Herr Hauptmann?") ir nusvirduliavo per tą be galo ilgą kambarį slidžiu parketu su palme šiapus ir sargybiniu anapus durų, jausdamas lūpas veržiantį šypsnį veide. Svetimame, lyg prilipdytame. Ir ta kvaila šypsena buvo lyg prilipdyta, ne, tiesiog įaugusi į raumenis, ir jis ėjo per miestą, iki ašarų gėdydamasis jos, bet nepajėgdamas nuplėšti.

Atsipeikėjo prie savo namų. Pro pravirą virtuvės orlaidę padvelkė kepsniais. Pietūs! „Bent kartą laiku parėjai, Adomai. Bet kas tau yra? Tu toks išbalęs. Dieve, sakyk, kas atsitiko?" Reikės šypsotis kaip niekur nieko ir valgyti bifšteksą. Bet gali būti, kad, neišlaikęs nervinės įtampos, trenks jai į dantis, o paskui, puolęs ant kelių, prašys atleidimo, viską išpažindamas kaip kunigui.

Jis atšoko nuo durų ir išbėgo į gatvę. Būtinai turi atsitikti kažkoks stebuklas: sudrebėti žemė ar nusileisti iš dangaus liepsna ir nušluoti komendantūrą. Ir tuos tris, besiruošiančius kruvinoms keršto apeigoms.

VII

— Taip, Gedmi, aš vis dar tikėjau stebuklu: kažkas atsitiks, ir jie apsieis be manęs. „Visus, kurie šiandien laisvi nuo tarnybos, vaišina komendantūra,— pasakiau savo vyrams.— Devyniolika nulis nulis eisime ten pratęsti gedulingų iškilmių". Bugenis nubėgo išpirkti degtinės kortelių,— jas Dangelis išeinant įbruko man į kišenę,— ir mes pliaupėme be saiko, kol sutemo, bet nė vienas negalėjome nusigerti. Ne, ne, jie nežinojo, koks uždavinys. Pats nesuprantu, kodėl nepasakiau. „Matyt, rusai kokį parašiutininką nuleido. Teks kaimus pakratyti. O jeigu tai sumanyta padaryti kur nors apie Ventės miškus, galime turėti malonų susitikimą su banditais", nusprendė vyrai. Ir aš pritariau jiems, juokiausi kartu su jais, kol pagaliau pats įti-

kėjau, kad tikrai taip ir bus,— Adomas prisidegė užgesusią cigaretę. Jis buvo visiškai blaivus, nors butelis beveik iki dugno išgertas.— O reikėjo pasakyti, Gedmi, reikėjo... Budreika, kai anuos suvarė prie duobės, o mus išrikiavo priešais, nusikabino automatą ir nusviedė ant žemės. „Mes ne skerdikai, ponas hauptšarfiureri..." Lemkė išsišiepė. Man pasirodė, kad ne šūvis, o tas baltas dantų ruoželis kaip durklas susmigo Budreikai į nugarą. „Jūs nemokate palaikyti drausmės, Herr Polizeichef". Perrikiavo eilę. Penki jų — vienas policininkas, penki jų — vienas policininkas. „Feuer!" [1] Trenkėme... Į prožektorių apšviestą žmonių sieną, šakotą, susipynusią, kaip ta medžių raizgalynė už jų. Mes šaudėme į gyvus medžius, Gedmi, o vėliau, kai paskutinė biržė buvo išklota, susidėjome savo įrankius ir dainuodami parvažiavome namo. Kėbule prie mūsų kojų gulėjo Budreikos lavonas, bet mes vis tiek staugėme kaip pamišę, pritardami pilkiesiems ir juodiesiems, nes norėjome perrėkti sąžinės šauksmą. Paskui mums pasidarė bloga, tik Bugenis vyriškai laikėsi. Vokiečiai kvatojosi, neleido prie borto, ir mes tikriausiai apvėmėme Budreikos lavoną. Nežiūrėk į mane kaip į beprotį, visi mes tokie... keturi duobkasiai... Ponas komendantas susimylėjo dar keletą butelių. Juk priklauso po šermenų? Ir mes vėl gėrėme, o Budreika gulėjo padrėbtas ant kiemo be diržo, nuplėštais antpečiais. Paskui mes, keturi duobkasiai, užsimetėme jį ant pečių kaip lovinį avilį — buvo sušalęs į kaulą — ir nutempėme tuščiomis gatvėmis į policijos nuovadą. Vokiečiai ne vieniši su savo Stalingradu, Gedmi, jie moka padaryti, kad ne vien jų motinos verktų savo vaikų. Ir mes verkėme. Tu netiki, kad galėtume verkti, bet tikrai verkėme. Toks vyras! Buvo likę degtinės. Išlakėme iki paskutinio lašo. Bugenis iš kažkur ištraukė krūminės butelį, ir tą paleidome ratu. Nebėra tokios galybės, kuri mus nuverstų nuo kojų. Mes nemirtingi, Gedmi,— istorija stato paminklus ir žmogžudžiams.

Adomas kalbėjo monotoniškai, įsistebeilijęs priešais save į mėlynu popierium apmuštą kambario sieną, ir nė karto nepasisuko į Gediminą. Protarpiais gūdžiai nusijuokdavo, tartum norėdamas tokia intermedija pagyvinti pasakojimą,

[1] Ugnis *(vok.)*.

kad neužmigtų klausytojas. Tada jo atlašus liemuo kiek palinkdavo kėdėje, ant stalo padėtos rankos pakeisdavo padėtį, tačiau, nuskambėjus paskutiniam juoko akordui, jis vėl sustingdavo pirmykšte poza. Tirštai prirūkytame kambaryje jo kūnas atrodė neapčiuopiamas, kažkokia melsvame rūke išskydusi masė, kuri kartu su balso intonacija čia priartėdavo, čia nutoldavo, bemaž suvisai ištirpdama erdvėje. Gediminas, nepajėgdamas atsispirti keistam jausmui, ištiesė ranką ir atšoko, užčiuopęs šiltą apvalų peties išlinkimą.

Adomas krūptelėjo, pasuko galvą. Abiejų žvilgsniai akimirką, tik vieną akimirką susikirto.

— Žinau, ką dabar pagalvojai,— Adomas pažvelgė per petį į sofą, kur gulėjo diržas su pistoletu.— Prieš ketvirtį paros toks sprendimas buvo išeitis, o po 20.00 — beprasmybė. Protingiausiai padarė Budreika. Bet tam reikia ryžtingumo.

— Ne, tik širdies,— lunatiko balsu atsakė Gediminas, tuo pačiu metu galvodamas: „Tie tabako dūmai panašūs į kažkokį drumstą skystį, o elektros lemputė į išpurtusią kriaušę. Mudu uždaryti keturkampiame inde mėlynomis sienomis ir užpilti marinatu". Jam vėl dingtelėjo liguista mintis ištiesti ranką ir prisiliesti Adomo, bet ūmai pasigirdęs skerdžiamo galvijo krioktelėjimas grąžino tikrovės jausmą.— Kam visa tai man papasakojai? — sušnibždėjo, pajutęs, kad gerklę suveržusios replės atsileidžia, lipniu karščiu užliedamos akis.— Ar negalėjai rasti dėkingesnio klausytojo?

— Nežinau...— Adomo kėdė subraškėjo, pasigirdo braukiamo degtuko čerkštelėjimas.— Nežinau, Gedmi... Gal tos Budreikos akys?.. Pastirę ledo gabalai. Aš tada įlūžau... lankose prie Sraujos. Tu prišliaužei pilvu, ištiesei pagalį. Taip, nereikėjo žiūrėti į Budreikos akis. Bet niekas nenorėjo jų užspausti, aš turėjau prieiti ir padėti ant vokų po varinį pinigą. Uždengiau ledą, o vis vien mačiau tave. Kniūbsčią. Ir tą atkištą pagalį...

— Ir atėjai tai priminti, kad užverstum dalį atsakomybės ant mano pečių? — Gediminas atsistūmė su kėde nuo stalo ir, atsukęs Adomui nugarą, užsigulė ant atlošo. Aitrus karštis graužė akis, ir jis kniaubėsi į rankovę, bijoda-

mas, kad kunkuliuojantis jausmų srautas nepralaužtų braškančių užtvarų. Adomas kažką kalbėjo, tarpais užsikirsdamas ir beviltiškai laukdamas atsakymo. Pauzės darėsi vis ilgesnės, balsas tylesnis, kol pagaliau išsekęs visiškai užgeso. Paskui pasigirdo pastumtos kėdės bilstelėjimas, įnirtingas kaustytų batų trypimas prie sofos, purkštelėjo per siūlę ant pečių tempiama milinė.

— Miegok, nekaltas kūdikėli, saldžiai miegok...— sušvokštė prie ausies, bet Gediminas nebuvo tikras, ar tie žodžiai jam nepasivaideno.

Pašoko, atplėšė langą. Į kambarį pliūptelėjo ledinė, žvaigždėmis kibirkščiuojanti naktis. Kietoje tamsoje sausai kaukšėjo batai. Miestas juodavo kaip po kojomis atsivėrusi bedugnė, iššiepęs visa ryjančius nasrus. Raugėjantis geležiniais garvežių ūkčiojimais, patrulių žingsniais, paklydusiomis šūvių papliūpomis.

„Pompėja prieš Vezuvijaus išsiveržimą..."

Apimtas siaubo, užtrenkė langą ir nenusirengęs griuvo į lovą. Tysojo sustingęs, be minties kibirkštėlės. Lavos užlieti miesto griuvėsiai. Paryčiu truputį prisnūdo, o gal taip tik pasirodė. Tikriausiai pasirodė, nes girdėjo, kaip pragydo gaidžiai. Iš pradžių vienas — panelės Onutės pašiūrėje. Jam tuoj atsiliepė kitas — kaimynystėje, o šiam trečias, ir užsiėmė visas miesto pakraštys, plakdamas sparnais ir gaiviu skardenimu sveikindamas švintančią dieną. Gediminas tarsi apžavėtas žiūrėjo į melsvoje sambrėškoje artėjančio kaimo kontūrus. Svirtys ir šunys sveikino jį, ir langeliai maži verkė aprasoję ryto rasa iš džiaugsmo, o trobų kaminai kodylijo dūmus, ir jis žengė balta gatve, iš abiejų pusių nustatyta medžių žvakėmis, iki žemės lenkdamasis paniekintai gamtos šventovei ir jos nuodėmingiems, bet ištikimiems tarnams.

Paklydau aš. Sugrįžt norėčiau vėlei,
kur mano mažos dienos krykštė kūdikėliu.
Po tėviškės beržais nusiausiu kojas.
Primk savęsp paklydėlį, pirkia gimtoji.

Tik šventas paukštis galėjo padaryti tokį stebuklą!

aštuntas skyrius

I

Prieš kelias dienas palaidojo anytą. Jos lovos vietoje pastatė spintą, negausią velionės mantą perrinko: prastesnį drabužį į ryšulį — elgetai, geresnį užmetė ant aukšto — tebūnie juodai dienai.

— Ak, negražu taip sakyti, bet prisibuvo našta ir sau, ir kitam,— nusprendė Keršis, matydamas, su kokiu įkvėpimu Akvilė tvarko kambarį. Pats irgi griebė kur sunkesnis daiktas, švelniai pasibardamas, kam tamposi, kodėl Julytė negalinti padėti, o tėviško lūkesčio pilnos akys meiliai glamonėjo storėjantį žmonos liemenį. Tik jau pamažu, tik be skubos, kad, neduok dieve... Ir, ištraukęs kibirą iš rankų, savo nerangia eisena virtuliavo tai į šulinį vandens, tai su pamazgomis į kiemą, tai puolė, kiek leidžia vikrumas, prie plytos nukelti užvirusio puodo. Vajergau, ant sekminių, jeigu dievas laimins, po skersbalkiu reikės pakabinti vygę!

Vyro atidumas Akvilę medumi tepa. Kai tekėjo, kaimo bobos pilvais juokėsi („Už tokio griozdo, ir dar už sklypininko..."), o dabar visos pavydi. Pasisekė mergai, nėra ko kalbėti. Negana su svetimu vaiku priglobė, dar kaip kokią lėlę ant rankų nešioja. O koks sumanus ūkininkas, koks darbštuolis! Kas galėjo numatyti, kad po šitokiu kelmu tikras lobis užkastas.

Ak, norėtųsi pamatyti Katrę Pypkiorę — kaip jos snukis atrodo, girdint tokias šnekas. „Ne didžiažemiai, ne buožės, kaip bolševikai sakydavo, bet nesigirdami turime kuo pasigirti, m o t u l e... Užeik, būk viešnia, apžiūrėsi ubagų Keršių gyvenimą". Paimtų už rankos, į trobą. Kambariai špuntuotomis lentomis išmušti, lubos irgi. Grindys išdažytos, seklytėlėje koklinė krosnis. Kamaraitė, tiesa, pustuštė, bet kas tokiais laikais kabina kumpius ir lašinių pal-

tis ant akių? Tvarte tik viena karvė su prieaugliu (jautį į prievoles iškišo) ir kiaulė paršinga. Užtat klojime, šiaudų šalinėje, bemaž antra tiek gyvio suslėpta. Ne vienas Pėlė toks gudruolis, visi Lauksodyje suka nuo valdžios kiek išgali: užrašo vieną gyvulį, o laiko du, bet ne kiekvienas sugeba taip sumaniai užtrinti pėdsakus.

— Apgaudinėji savivaldą, Kerši,— įtariai mirksi Petras Kučkailis, sklaidydamas užstalėje savo seniūniškus popierius.— Negi tik tiek to tavo labo, kiek čia užrašyta?

— O iš kur daugiau rasis, ponas seniūne? Buvai gi ir tvarte, ir svirne, ir ant gryčios. Visas mano ūkis prieš patį, kaip prieš poną dievą ant delno, aha. Gali kas nori apgaudinėti, tik ne Keršis. Ag jau, mane pričiupęs be druskos suėstum.

— Čia tai atspėjai. Visi, kas suka nuo valdžios, padeda, matai, bolševikams. Su tokiais mes ein moment, ir kaput.

— Ne su visais, ponas seniūne, ag, ne su visais. Tokį Keršį ein moment, o stambūs ūkininkai išslysta pro pirštus kaip pamuiluoti. Ant balto popieriaus, kiek sakė, užrašyta, bet jų svirnai ir tvartai nepakratyti...

— Ir pabezdėjai prieš vėją, man juokas,— Petras Kučkailis rimtai užsigavęs, tačiau nėra kuo atsikirsti: daug pavojingos teisybės Keršio užuominoje.— Nori, matai, nusukti į šalį nuo savo koklių, nuo špuntuotų sienų. Nesistenk, mes žinome, kaip tokie dalykai padaromi.

Kučkailis keliasi išeiti, bet nesuspėja: nusodina Akvilė, atbrazdėjusi iš virtuvės su vyno buteliu ir užkandžiais.

— Neraliuotas galvijas, bet ragus didelius turi,— sako išleidusi seniūną.

— Ag, kas to nesupranta,— pritaria Keršis.— Mėšlą lenkia ne iš baimės, dėl smarvės.

Vakare, užbaigę dienos darbus, guli plačioje lovoje. Amžiną atilsį tėvelių šeimyninis patalas. Išgverusios lentos girgžda ir cypia per sunėrimus, po nugara šlama nesusigulėję ruginiai šiaudai. „Pagalvė po šonu gerai, bet įkloti visą dugną su spyruoklėmis būtų dar geriau", galvoja ji, priimdama į save arklio prakaitu ir tabaku trenkiantį jo kūną. Paskui iš viso to belieka ant jos pilvo tik jo delnas — sunkus žvynuotas vėžlys, godžiai geriantis svaigią

svetimo kūno šilumą. Ag, ar ne dievo palaima, ir tu ar ne šventoji, kad iš čia ateis žmogus pratęsti Keršių giminės. Ji mieguistai šypsosi. Aptingusi, pilna soties ir koktaus nepasitenkinimo savimi. Penki gumbuoti čiaupai nejudėdami guli ant jos pilvo. Po jais jo pradėtas gemalas, j o sėkla, j o kūnas ir kraujas. Penkiagalvis slibinas pavydžiai ir ištikimai saugo šventą nuosavybės teisę. Jai pasidaro pikta ir baisu. Nublokštų į šalį jo ranką, bet kūnas tartum suvystytas, gerklę erzina kylantis šleikštulys. Nepajėgia net ant šono pasiversti. Kietai užsimerkia. Vis vien balzganas kiemas stovi kaip stovėjęs. Ir prie tvoros pririšta karvė. Ir vakaro prieblandoje susipynę šešėliai.

„...Smagus jautukas, ag, smagus..."

— Šiemet, kalba, prievolės būsiančios didesnės. Kažin, ar beišeis nupenėti pardavimui.

Gedimino ironiškai išsiepta burna dėmėtame sniego fone: „Turtėti, kai kraštą valdo plėšikai, ne kiekvienas sugeba".

— Putrimai nori persikelti į Nemunių trobą. Kaip ir sutarėm. Už nuomą Juodasis Bigė ateis padirbėti kokią dieną. Juk po to, kai Julytė prisiglaudė pas mus...

— Liaukis,— tyliai, bet griežtai sako ji.— Aš noriu miego.

Bet ji dar ilgai neužmiega. Feliksas, atsukęs nugarą, jau seniai parpia per nosį, o ji vis žiūri čia į lubas, apsemtas balzganos nakties, čia į langą, už kurio teliūškuoja ištirpęs mėnesienos sidabras ir, nestipraus vėjo kutenamas, raivosi nuogas alyvų krūmas, protarpiais nedrąsiai pabarbendamas sugrubusiais pirštais į stiklą. Balandžio pradžia. Žemė iškvėpė pašalą, bet naktimis dar pašalvena, ir saulėtekis ateina sustingusiais laukais, laužydamas trapų sausledžio vitražą. „Pavasaris, dar vienas pavasaris", galvoja ji. Suima pakvaišęs noras iššokti iš lovos, atplėšti langą — ir į tą šėmą naktį, kaip stovi... Basomis kojomis per aštrų gruodą, nuoga krūtine prieš ledinį vėją.

Kažkada sapnavo, kad skrido. („Kvailute, kam tau sparnai? Aš paimsiu tave ant rankų ir apnešiu aplink pasaulį", pasakė ponas Kontrolis rytojaus dieną.) Berods buvo irgi balandis, kaip dabar. Pempės rėkė ir sukosi apie galvą, grasinamai mosuodamos sunkiais sparnais, o dar aukščiau sukosi žvaigždės — zvimbiantis auksinių bičių spiečius, že-

mai gi, labai žemai gulėjo kaimas, tarsi aptriušęs, purve įmintas šepetys, glaudžiantis prie savęs ežerą, ką tik išlaužusį ledus — didelę, agonijoje besiblaškančią žuvį pasišiaušusiais žvynais. Po to ji daugiau nebeskraidė, niekad nebepergyveno to didingo, su niekuo nepalyginamo džiaugsmo, kuriuo uždega aukščio svaigulys ir sielą skaidrinanti žvaigždynų gelmė.

„...Rytoj reikės nueiti ant lakūno kapo. Kol pelenėlės nenužydėjo..."

Bet jos vaizduotėje kyla ir kitas kapas. Ji mato apkempijusį pušies kelmą, šakų krūvas miško aikštėje, senąjį girininką. „Galimas daiktas, kada nors pastatys jiems paminklą, bet kol kas maža motinų težino, kur guli jų vaikai..."

Ji stumia nuo savęs tą vaizdą, piktai tramdo sukilusią mintį. Ko kliedi nemiegodama! Apie gyvenimą galvok, apie gyvenimą, gimnazistiška kvaiša! Girdi? Antroji karvutė greit veršiuosis... rietimas nebaigtas austi.. kažin, kiek belikę neišpirktų taškų?.. Šitaip! Ko tau bereikia daugiau? Toks vyras prie šono, turėsi antrą vaikutį. Esi mylima, soti, apsirengusi. Ko veji dievą į medį? Nori nelaimę prisišaukti, beprote?

Įsikibo lovos šalinės lūžtančiais pirštais. Pilna burna minkštos pagalvės. Riebus įšilusio migio kvapas. „Laikykis, dieve mano, laikykis už to, ką turi nusitvėrusi..."

Deja, deja...

Prisiminimų srautas atplėšė ją kaip sraigę nuo akmens ir sviedė į sūkuriuojantį praėjusių dienų verpetą.

II

Pirmiausia, ką ji atsimerkusi pamatė, buvo rausva, dvokiančia šiluma alsuojanti ertmė. Kažkokio didžiulio gyvulio nasrai, įsiurbę ją ir nematomais gličiais čiaupais stumią gilyn į pabaisos pilvą. Iš ten kilo nemalonus verdamo muilo kvapas, pykino širdį, ir jei ne tos stiprios rankos — viena kietai spaudžianti dešinės dilbį, kita apglėbusi per juosmenį,— Akvilė būtų susmukusi kaip stovi.

— Išlįskit, kas gyvas: parvedžiau marčią,— sušuko Marius.

Ir tada pro praskydusius garo debesis ji pamatė ant sienos kabančią žibalinę lempą, stalą, užverstą kažkokiais daiktais, ir tamsius žmonių siluetus. Lėtai kaip sraigė smegenų vingiais prašliaužė mintis: „Niekada čia nesu buvusi, nors vieni nuo kitų gyvename per nepilną kaimo ilgį". Tačiau ji nesipriešindama pasidavė ant juosmens gulinčiai rankai ir, jos stumiama, atsisėdo ant suolo priešais tuos be žado sustingusius siluetus. Susitvenkusioje tyloje smagiai plepėjo puodai ant krosnies, šaudė pušinės malkos, vos girdimai girgždčiojo suolas, purtomas sužvarbusio kūno drebulio. Galop šešėliai sujudo, sušneko vienas per kitą, ir ji išvydo priešais aukštą kaulėtą moterį plačiažandžiu raudonu veidu — bolševiko močią raganą, kaip ją Katrė Pypkiorė vadindavo.

— Vaje, Vainoriukė! Iš kur, Mariau, ištraukei tą šlapią mergą?!

Net šaltis nustojo krėsti — taip ji persigando. Staiga pajuto, kad nebe vis tiek, kaip į ją pažiūrės žmonės, ji vėl gyva šio pasaulio ląstelė, kuriai svarbu užimti prideramą vietą. Panoro, kad tuojau pat prasivertų žemė ir prarytų ją su visa gėda ir pažeminimu.

— Radau įkliuvusią tinkluose,— rimbu smogė prikimęs juokas.

Tada ji iš lėto pasuko galvą ir pažvelgė į tą pusę. Jau be panikos, o įelektrinta staigaus pykčio. („Apspjaudyk, sutrypk purvinomis kojomis mane!") Jis stovėjo viduraslyje prasižergęs. Ant neskustų skruostų blizgėjo nenudžiūvę vandens lašai. Plačiakraštė skrybėlė buvo nusviesta kažkur į kampą, ir kaštoniniai, sruogelėmis susivijię plaukai styrojo aplipę matinį kaktos kvadratą, iš kurio tiesiai ir atvirai smigo į ją drąsinančios sąmokslininko akys: „Nusiramink, mano mergyte, mudu šį tą žinome, tačiau tik mudu". Ir ji kažkodėl iš karto patikėjo ta jojo akių byla. Pasidarė lengva ir gera, ir kai antrąsyk išvydo prieš save raudoną plačiažandį veidą, toji moteris nebeatrodė tokia atstumiančiai nemaloni, nors Katrė Pypkiorė nuo mažens gąs-

dino ja savo vaikus. Tiesa, ji buvo nedailiai sudėta, balsas šiurkštus kaip pakuliniai marškiniai, o žodžiai dažnai stačiokiški, net užgaulūs, tačiau kaip meiliai šlamėjo jos šakotose rankose sausas drabužis, kurį padavė Akvilei persirengti!

— Tavo motina bjauriai gera,— pasakė ji Mariui. Bet tai buvo daug vėliau. O dabar ji sėdėjo priešais ugnį, maloniai aptingusi, mieguista, ir visa ta meilės istorija su ponu Kontroliu skambėjo tartum iš šalies nusiklausyta pasaka. Protarpiais ji tačiau išvysdavo balzganą skardžio žambį, šėlstančio ežero gelmė atsiverdavo po kojomis, ir, apimta kraują stingdančio siaubo, žiūrėdavo, ilgai žiūrėdavo į krosnies angą, kaip ugnis laižo raudonmarges malkas, jausdama, kad šiurpus vaizdas nyksta, skaidosi, tartum tas pelenais virstantis medis, ir širdį vėl apsemia snūduriuojanti ramybė. Ji buvo be galo dėkinga šitiems geriems žmonėms, kad nieko jos neklausinėja, niekuo nesistebi, o ramiai dirba savo darbą, kalbėdamiesi apie pašalinius dalykus. Jų šaltumas, kuris kitu metu būtų galėjęs skaudžiai užgauti, dabar ją guodė ir šildė.

Ir kai atėjo žiema, baltesnė, labiau skambanti negu kitos žiemos, ji apsižvalgė savyje, tartum gaisro nusiaubtame kambaryje, ir išgirdo drąsinantį nujautimo kuždesį: neliksi gyventi tarp plikų sienų, nenusimink. Paskui su žaliais pietų vėjais atšniokštė pavasaris, sodai barstė baltais žiedais takus didžiajai apsivaisinimo šventei, ir buvo nuostabu, kad tai devynioliktas pavasaris jos gyvenime (dieve, kaip bėga laikas!), kažkodėl žalesnis, labiau svaiginantis, negu kiti pavasariai.

Vieną iš tokių svaigių dienų, kai viskas atrodė labai teisinga ir paprasta, ji pasakė jam:

— Esu tau daug skolinga, Mariau.

Jisai nustebęs juokingai ištempė lūpas. Akimis nuraibuliavo šviesios dėmelės.

— A! — galop atitoko.— Ar ne dėl to, kad pernai, keldamas per ežerą, neprigirdžiau?

Ji pagalvojo: „Ir dėl to, nors tada kaip tik buvau išėjusi, kad niekuomet negrįžčiau. Betgi kartais būna taip, jog vėliau džiaugiesi, nepadariusi kvailystės".

Ūkininkai burnojo:

— Tas pasiutęs bedievis sukursto kiekvieną, kurį gauname pigiau nusisamdyti kituose kaimuose. Tartum kas mokėtų jam nuošimtį už liežuvį nuo sukeltų algų.

— Per darbymetį pusė kaimo bernų ir mergų sustreikavo — įkalbėjo, velnias, pareikalauti laisvų sekmadienių. Gaspadoriai apie gyvulius, o samdyta glinda kermošiuje, gegužinėse. Arba viršaus prie algos trauk litą iš kišenės.

„Ir tokiam žmogui norėjau pasakyti gerą žodį! — pyko ant savęs Akvilė.— Jaučiau pareigą tai padaryti. Kvailė! Jam visai nerūpi, ką mano apie jį kiti. Jam tik kurstyti nesantaiką, nes žmonių pyktis labiau glosto jo pasipūtusią savimeilę, negu palanki nuomonė". Ir vis dėlto, kai Katrė Pypkiorė, išėjus kalbai apie Nemunių šeimą, pašokdavo plūsti Marių, Akvilė negalėdavo jai pritarti.

— Jisai,— sakydavo ji,— piktas, bet teisingas. Ar ūkininkas nenori daugiau prikulti rudenį, susitaupyti pinigų? Žodžiu, praturtėti. To paties siekia ir samdinys. Ne jo kaltė, kad viena pusė turi nukentėti, kai kita laimi.

Pati stebėjosi savo jausmų Mariui dvilypumu. Tarytumei kas primetė jai įtartiną tiesą, kurią būtinai reikėjo skelti pusiau, norint įsitikinti, kas iš tikrųjų yra viduje. Naivi mergaitė, iki pažinties su Kontroliu aklai tikėjusi, kad kiekvienas viliojamai blizgantis akmenėlis yra perlas, tapo subrendusia mergina, jos temperamentą tramdė protas, atsargiai, kaip snukį nudegęs šuo, apuostydamas išorę ir dar atsargiau pasitikdamas mažiausią širdy atsišaukusį aidą. Ne, Mariaus tada dar nemylėjo. Jis buvo jai įdomus kaip savotiška asmenybė, ryškiai išsiskirianti iš kitų kaimo žmonių. Gražus vyras, tiesa, nors ir nelabai dailaus veido. Užtat dailiai sudėtas, stiprus, sveikas. Tačiau ji ėmė pastebėti tai tik vėliau.

Sekančių metų rudenį pas Gulbinus buvo didelė linamynio talka, ir Akvilė lyg apsidžiaugė, lyg apsigando, ten pamačiusi Marių. Su kitais dviem samdytais vyrais jis vežė nuo žardo nukarštus linus, vertė į marką ir slėgė akmenimis. Jau temstant grįždama iš dvaro su karšėjomis namo, ji sustojo ties linmarkomis, iki kraštų prisūdytomis linų

šiaudelių. Ant vienos jų, nuklotos medžių šakomis ir lingalviais, pusplikiai vyrai čiūžiu — nuo kranto nutiesta plačia lenta — rideno akmenis. Tie du buvo su apatinėmis kelnėmis, bet apsivilkę švarkus, o Marius tik su trumpikėmis, vienais marškiniais, vienplaukis. Jo kojos ir veidas prietemoje atrodė tamsiai mėlyni, lūpų vietoje tamsi skylė. Didesnius akmenis jis ridendavo, o mažesnį paimdavo tiesiai į glėbį ir, sunkiai svyruodamas, nueidavo šakomis nuklotu paviršiumi tartum liumpuojančia pelke. Bet štai sykį neapskaičiavo,— o gal merginos paveikė? — griebė ne pagal savo jėgas. Vos iki pilvo įstengė iškelti. Susirietęs dvilinkas nusvyravo per šakas ir lentgalius, nepaklusnaus svorio mėtomas į šalis. Įveikė! Akmuo driokstelėjo ant šakų, tačiau tuo metu, neišlaikiusios pusiausvyros, nusprūdo kojos, ir Marius aukščiau kelių susmego į linų košę. Merginos pratrūko juokais, o Akvilė taip aiktelėjo, kad pačiai pasidarė baisiai nepatogu.

Po pabaigtuvių jiedu grįžo drauge. Pirmą kartą dviese nuo praėjusių metų vasaros, kai susitiko gegužinėje ir ten apsuko keletą ratų. Kalbėjo apie šį bei tą. Atrodo, paviršutiniškiausius niekus. Šaltas oras, ledinis vanduo. Galima įsitaisyti reumatą. Ir kodėl žmonės merkia tuos linus, ar klotiniai blogesni? Viešpatie, koks bjaurus vėjas! (Jis: „Taip, taip, rugsėjo vidurys, o jau kailinių reikia".) Paskui ji prisiminė dar šviežią nuotrauką (Marius su kareiviška uniforma), matytą aną rudens vakarą pas Nemunius ant sienos. Ne, man nepatiktų būti vyru. Vien dėl tos kariuomenės. Išeiti aštuoniolikai mėnesių kaip į kalėjimą. Brrr... O jei dar karas... (Jis: „Karas jau eina. Lenkija krito, bet viskas tuo nesibaigs. Prieš vokiečius stojo anglai su prancūzais. Gali visas pasaulis suliepsnoti".)

— Gerai, kad mes nesiginčijome dėl Klaipėdos...

— Jie nesiginčys ir dėl visos Lietuvos: jei paprašys, priklaupę ant kelių įteiks,— su pikta pašaipa atsakė jis.

— Ką blusa gali šokinėti prieš dramblį. Svarbu, kad karo nebūtų.

Marius tyliai nusijuokė. Bet nesišaipydamas, geraširdiškai.

— Ne, dabar nebeįteiks,— pratęsė savo mintį.— Pavėlavo: sovietų bazės neleis.

Ji galėtų pasiginčyti, bet baisiai ne prie širdies tos kariuomenės ir diplomatų kalbos. Jau daug geriau eiti vėjuotą naktį per kaimą dviese, ošiant medžiams ir viauksint šunims. Viename kitame lange šviesa, pavėlavęs dūmas iš kamino, o galvoje malonus svaigulys nuo taurelės pabaigtuvių vyno. Gera naktis. Ir geras pasaulis, kai jis toks mažas, kad, ištiesusi rankas, atsiremi visų keturių sienų. Kubinis metras oro aplinkui, kvadratinis metras žemės po kojomis. Pasaulis, kurį nešiesi kartu su savimi. Jame nėra Varšuvos griuvėsių, sprogstančių bombų, grasinančios nežinios. Tiktai šita žvaigždžių pribarstyta vėjuota ramuma, nakčiai užsklęsti tvartai, seklyčioje paklotas patalas. O šalia jis, ne toks kaip visi. Žmogus-mįslė tamsiai mėlynomis kojomis („Gandro kojos raudonos...") ir vienplauke galva. Ji norėtų, kad jis įžengtų į jos kubinį pasaulį,— baisiai daug tuščios vietos. Bet jis eina šalia, tik šalia. Kelių sprindžių atstumas išsitempia tūkstančius kilometrų. Jis priklauso kitam pasauliui, taip, jis priklauso kitam pasauliui. Bet ji nenori tuo tikėti. Ir sako, pati nesuprasdama kodėl:

— Aš taip negalėčiau...— sako turbūt išsigandusi per ilgai užsitęsusios tylos.

— Ko? — nustebęs klaustukas į vėją.

— Gediminas pasakojo, kad išlaikei egzaminus iš trijų klasių. Aš taip negalėčiau: dirbti ir mokytis. Tu stiprus, Mariau.

— Sakai? — melodingai skambantis juokas.— Reikia būti stipriam. Matai, kad senas pasaulis griūva. Silpnas būdamas, neišsikapanosi iš griuvėsių. Mums teks viską pradėti iš naujo. Štai ir pustomės delnus.

— Taip, griūva. „Kas buvo nieks, tas bus viskuo". Kur dėsite tokius, kaip ponas Gulbinas arba mūsų Adomas?

— Sovietuose nėra bedarbių, mano mergyte.

Ji ilgai tyli. Nusivylusi, abejojanti. Galop netvirtai sako:

— Ką gi, tokiu atveju verta, yra ko mokytis. Gali užimti gerą vietą.

Jis tyliai nusikeikia. Pasisuko į ją, vėl nusisuko. Malasi ne savo kailyje kaip pakinktuose arklys, apgultas musių. Sustojo, nes kaimas iki galo pereitas (ji kažkaip netyčia

pražioplino savo sodybą...), ir tamsoje žiojėja Nemunių kiemas.

— Po paibeliais,— vėl nusikeikė jis,— aš jau namie. Gal tave palydėti atgal?

— Kaip žinai.

— Būtinai palydėsiu. Tu užmynei man ant nuospaudos. Turime išnarplioti tą klausimą, mano mergyte.

Ir jiedu pasuko atgal kaimo gatve.

— Pasakei lyg pasiskolinusi,— apmaudu išsilieja žodžiai.— Tik jums, buožėms, maudžia riebesnį kąsnį nugriebti. Mums rūpi ne valdiškos vietos, bet proletariato kovos idėja, draugute. O be mokslo, vienais raumenimis idėjos neįgyvendinsi. Tamsuolis tai lygu kuinas, kurį kas nori, tas gali į savo plūgą kinkyti. Jeigu tokie būsime, nieko gero neišeis, nors ir paimsime valdžią į savo rankas... „Gali užimti gerą vietą..." Cha cha cha! Tokiems, kaip aš, reikia ne vienos geros vietos, o visko, kas mums priklauso. Mes pasiimsime tai ir padalysime taip, kad niekas nebūtų nuskriaustas. Išnaudotojai, aišku, verks krokodilo ašaromis. Kaipgi, ereliui pakirpo sparnus, su pilkais šiukšlyno žvirbliais sulygino. Jų atžvilgiu didžiausia neteisybė. Taip, atnešime džiaugsmo, bet bus ir sielvarto, dramų. „Apiplėšė! Nugalabijo!.. Gelbėkit!" Pabraidysime, nesiginu, turtingųjų ašarose, gal ir kraujuose. Neišvengiama! Bet ar jie nebraidė? Nuo seniausių amžių, kai klesti išnaudojimas, tiek varguolių prisikentėta, kad tų kančių išnaudotojai niekuo neatpirks. Taip, mes turime pakelti kumštį virš jų galvų, mano mergyte. Dėl šventos teisybės. Dėl visų pasaulio žmonių ateities. Ėė, bet kam aš tau kalbu? Ar tavo nosiai suprasti, kaip atrodys žemė, kai visi žmonės bus broliai? Aš pats to gerai neįsivaizduoju, bet esu tikras, kad bus puiku. Kiekvienas dirbs ne sau, o visiems, kaups gėrį į bendrą krūvą, o iš jos pasiims, kiek kam reikia. Nebeliks jokio pagrindo pavydui, paniekai, gobšumui, suklestės gražiausi žmogaus jausmai — meilė, tarpusavio pagarba, taurumas, draugystė. Išnyks karai, nes nebus sienos tarp tautų ir valstybių, bus tik viena tauta ir valstybė — laisva nuo kapitalo pančių, dirbanti ir mylinti žmonija.

Kubinis pasaulėlis slenka šalia. Svetimos planetos atplaiša, patekusi į žemės trauką. Šalta ir nejauku. Ji netiki,

nė vienu žodžiu netiki. Graži pasaka, kurią vaikų vaikai seks savo vaikams. „Tai gražu,— norėtų pritarti nepritardama. — Jūsų vėliavos raudonos kaip Kristaus drabužis. Kristus irgi skelbė meilę, vienu kepalu duonos maitino tūkstantines žmonių minias. Iš tiesų tai labai gražu". Ji norėtų tai pasakyti, bet lūpos lyg surakintos. Pasijunta nepaprastai pilka, silpnutė ir mažytė prieš tą keistą žmogų, kuriantį legendą. Tako akmenėlis, kuris niekad nenuriedės į žalią pievą, jeigu nepaspirs praeinantis koja.

— Dabar tau aišku, kodėl aš sėdžiu prie knygų per naktis? —girdi jo slopų, piktoką balsą.— O gal ir ne. Tikriausiai ne. Juokiesi sau ir galvoji: fantazuok, fantazuok.

— Visai nesijuokiu,— nuoširdžiai sako ji.— Aš gerbiu žmones, kurie turi savo žvaigždę, nors ir išgalvotą.

Jis tyliai švilpteli. Nepatikėjo! Pašėlusiai skaudu: ji taip nenorėtų likti jo akyse nerimta ar melagė! Bet kiemas čia pat, kartą reikia pasakyti „labanaktis".

— Gimnazijoje daug skaitydavau,— skuba ji.— Man patiko knygos, kur būdavo aprašomi žmonės, kurie už ką nors kovoja. Dažnai jie pralaimėdavo, bet vis vien negalėdavau jų niekinti. Aš pavydžiu stipriems žmonėms, Mariau.

— Štai kaip! Įdomu...— atsisveikinti ištiesta ranka nusvyra.

„Jis tuojau nueis..." Ji nusiminusi žiūri į juodą trobų sąvartyną, pridengtą žvaigždėta dangaus skepeta. Prie tvarto būdoje snaudžia šuo. Svirnas spokso į drumstą tamsą, išsigandęs ir vienišas. „Jis tuojau nueis..." Ir staiga atsitinka kažkas netikėto. Ji nenorėjo ištarti šitų žodžių, bet jie jau pasakyti. Belieka laukti, kaip jis švilptels ir nusijuoks. Tačiau juoko negirdėti: jis suprato, kad jai reikia pasiteisinti.

Jiedu ilgai sėdi ant prieklėčio laiptelių. Širdys ne iki galo atvertos, bet ir pro tą nedidelį plyšį įžiūri tai, ko iki šiol nematė.

— Tu ne tokia, kaip kitos buožiukės,— girdi jo šnibždesį.

— Nesikeik.

Jo veidas visai arti. Naktis pakeitė jį neatpažįstamai. Mįslinga bronzinė kaukė sunkiai alsuoja taboka ir neišsa-

kytais žodžiais. Akmeninis petys prispaudė Akvilės petį. Metas pakilti ir nueiti. Bet ji negali atsiplėšti iš vietos.

— Nesikeik,— tik silpnai pakartojo ir kelia rankas, norėdama jį atstumti. Bet jo rankos irgi pašoksta. Palšą dangaus skliautą praryja deginanti tamsa. Vėsi svetimo veido šiurkštuma, lūpos, ieškančios lūpų. Surado! Ir atšoko vienas nuo kito, tartum nuodų paragavę.

— Ar mes iš proto...

Jis pasikėlė nuo laiptelių ir nuėjo. Triukšmingai, skubriais žingsniais, tartum vejamas nubudusio šuns lojimo.

— Sa, Rudi, sa,— pusbalsiu draudė ji.— Nusiramink. Jis visai nesvetimas žmogus, nors toks atrodo.— Ir, atvertusi galvą, nusišypsojo šaltam žvaigždžių mirgėjimui, tebejausdama ant liemens širdį gniuždantį jo rankų sunkumą ir drėgną lūpų karštį savo lūpose.

III

Kniaubiasi į jo nugarą, tarsi čia būtų patikimiausia vieta pasislėpti nuo užgriuvusių vaizdų. Kam tie prisiminimai, dieve mano, kam tie prisiminimai! Legenda buvo graži, bet melaginga. Stiklinės pasakos vitražas ėmė skilinėti dar prieš tai, kai Gulbinai išvažiavo caro tremtinių pramintais takais. Tačiau jinai bandė suklijuoti atskylančias šukes, nes j i s a i buvo šalia. Ak, ir vėl! Dieve mano, kam toji vakarykštė diena, lygu seniai suskalbtas muilo gabalas? Kam tasai, kuris žadėjo ant rankų apnešti aplink pasaulį, ir kitas toksai pat, vaidinęs teisingąjį Kristų? Gyvenimas ne liūliuojanti svaja, ne fantazija, jis akmuo, kurį reikia ridenti į kalną, ir gana apdairiai, nes, išsprūdęs iš rankų, gali tave pačią partrenkti.

Rytas pažadino Akvilę mažai miegojusią, bet budrią. Nakties svarstymai atrodo tarsi ligonio kliedesys, praėjęs, nukritus temperatūrai. Truputį lyg silpna, tačiau organizmas džiūgauja, nugalėjęs ligą. Apkloja nusispardžiusį Lauruką, ima kibirus į rankas ir — į tvartą.

— Ag jau, sugalvojo,— barasi Keršis.— Aš apsiruošiu už tave. Eik geriau pusryčių virti.

— Nebijok, bus ir pusryčiai.

Tvarto šiluma apgaubia ją minkštu jaukiu sparnu. Užmeta avims šieno glėbį („Mano avytės..."), pamelžia karves, atneša burokų po krepšį („Mano karvytės..."), suverčia veislinei jovalo kibirą („Mano kiauliukė..."). Ji eina iš tvarto į daržinaitę, į svirnelį ir atgal, o iš paskos tęsiasi nematoma gija, siejanti ją su daiktais, kurių prisiliečia ranka ar žvilgsniu. Ji tarsi susilydo su jais, pati sudaiktėja, ir visa tai, kas neapčiuopiama, nematerialu, nesukelia jai jokių minčių. Svajonė pasitraukė prieš miltų saikelį, burokų krepšį, šaltmėtinį pešamo šieno šnibždesį. Siela prikimšta karvių, kurios turi duoti daugiau pieno, kiaulių, kurias reikia geriau nupenėti, ūkinių trobesių, kuriuose pasidarys per ankšta, jeigu po karo reikalai gerai klostysis.

— Rytoj ateis Juodasis Bigė daržinės stogo perdengti,— kitą savaitę sako Keršis.

Kažkas ne taip, kad Juodasis Bigė turi atidirbti už svetimą trobą, bet Akvilė nieko nesako.

— Taip, daržinę reikia perdengti, kol neužgriūva šienapjūtė,— sutinka ji.

Juodasis Bigė atkėblina, pasikišęs po pažastimi stogdengtę. Linksmas ir liežuvingas. Iki pietų abu su Keršiu plėšia supuvusius šiaudus nuo stogo. Lūžtančių gniutelių traškesys, čiaudėjimas. Per tirštą dulkių debesį beveik nematyti vyrų.

— Pietūs ant stalo! — šaukia Akvilė, užvertusi galvą.

Jiedu iš karto neišgirsta, nors darbuojasi žemai, ant paskutinio tarpgegnio: įsileidę į kalbą.

— Moki gyventi, velniškai moki gyventi, Pėliksai,— postringauja Juodasis Bigė.— Jau nė tasai žmogelis, kur nuvijo iš pelų virvę ir davė ją broliui pasikarti, kad pačiam atitektų ūkis, jau nė šitas žmogelis, tavęs neperspjautų.

— Pavydi? — urzgia Keršis nepatenkintas.

— Ką tu, Pėliksai! — Juodasis Bigė nuoširdžiausiai nustebęs.— Kaip galima pavydėti žmogui nelaimės, po skersvėjais.

— Ag, nezaunyk kvailai! Kokia nelaimė? Ko užsisėdai ant manęs? — vis labiau kaista Keršis, nuo pat ryto šildomas smailaus Putrimo liežuvėlio.

Juodasis Bigė ne tuoj atsako. Atkraginęs galvą, žiūri aukštyn. O ten vis stiprėjantis motorų gaudimas. Lėktuvai! Nežemai, bet šiapus debesų, gerai matyti darni juodų kryžiukų rikiuotė.

— Iš rytų,— sako jis,— greit išgirsime mušant būgną. Matai, kaip įsidrąsino po Stalingrado! Jau ir dieną poną vokietį aplanko...

Keršis irgi pakelia galvą. Pilki debesys griūva dangumi. Tiktai kur ne kur žydras lopinėlis. Bus lietaus.

— Niekur nematau užrašyta, kad čia rusai,— pagaliau sako, tebežiūrėdamas į viršų.— Juodi, greitai dumia. Bus anglų.

— Anglai iš vandens tebelipa, kad jiems žandus susuktų,— Bigė trukteli smunkančias kelnes, gudriai šypsosi.— Neateis tavo anglai, per toli jiems. Mielo kaimynėlio sulauksime. Paims tavo hektarus į kolchozą, išves gelsvį į bendras arklides, nugriaus trobas,— ten visi kaimais gyvena,— ir plyš iš skausmo širdužė. Kokios didesnės nelaimės bereikia, po skersvėjais?

— Ag jau! Kad tau liežuvis nudžiūtų! — Keršis suėmė rankomis gniutelę, patraukė į save, rodos, visą stogą nuplėš. Suėmė kitą, trečią. Tik pokši, treška, urduliais lekia žemyn sutrūniję šiaudai, vien dulkės pilasi.

O Juodasis Bigė toliau savo mala. Dabar iš kitos operos. Ok, žmonės žmoneliai... Dažnai patys nežino, ko nori. Kad prastas žmogus suklysta, dar nieko keisto, bet kai mokyti vyrai vidury dienos savo kiemo vartų neberanda... Protingi, inteligentais vadinami. Ne vienas jų, vokiečiams užėjus, rėkė „valio!", manė, auksinę laisvę atneša, o pasidarė taip, kad tie laisvės nešėjai ėmė juos pačius į darbo stovyklas grūsti. Nepatiko, kam kursto jaunimą neklausyti Kubiliūno kvietimo eiti savanoriais į frontą. Iš to pykčio ir lietuviškus universitetus uždarė. Girdi, kaip jūs mums, taip mes jums. Nesaldu, matyt, Hitleriui Rytuose, jei lietuviškų legionų prireikė, po skersvėjais! Bet ir mūsų vyrai ne iš kelmo spirti — nesijudina iš savo kiemo, ir daryk, ką ne-

daręs. Žinia, ko darbo žmogui prieš savuosius, jeigu jau valdininkų tarpe irgi pilna, kurie šiaušiasi prieš savivaldą.

Keršis piktai šnarpščia, nė žodžiu neatsimesdamas. Visažinantis atsirado. Politikuotojas! Baisus daiktas tie universitetai, lyg iš knygų žmogus duoną valgo. Ag jau, būtų viena palaima, kad jiems ir terūpėtų, tiems vokiečiams, knyginiai reikalai, kad jie nejudintų kaimo, bet kur ten, žemės varguoli: šiemet pyliavos vėl didesnės...

— Vyyy-rai, pietų-ų-ų!

Valgo kalbėdamiesi apie šį bei tą. Juodasis Bigė bando net pataikauti šeimininkams, tačiau Keršis apsiniaukęs kaip rudens dangus, o Akvilė nepakelia susimąsčiusio žvilgsnio nuo savo lėkštės.

Vakare, stogdengiui išėjus namo, Keršis sako žmonai:

— Ag, ir piktšašis tas Putrimas! Pats nemoka gyventi, tai pavydi, kad kitas gyvena.

Akvilė ilgai ir atkakliai tyli. Prieš valandą, tik prieš gerą valandą buvo sutikusi Matą Puplesį, ir nuo jo dygios pašaipos tebesvyla ausys. Nereikėjo priminti to dvaro, bet ji, norėdama pasakyti gerą žodį, nei iš šio, nei iš to: „Tai tamsta vėl apsibuvai pas ponus Dyzes antriems metams?"— „Taigi čia bent jau žinau, kad į faterlandą neišveš". Žodis po žodžio kažkaip priėjo iki Juodojo Bigės, užkliudė Nemunių gyvenimą. Baisiai nemaloni tema, tačiau Puplesis tam gimęs, kad užduotų žmogui širdį. „Su Nemuniais nekaip išėjo: nušlavė nuo žemės paviršiaus, lyg žmonės niekada nebūtų gyvenę Lauksodyje, na, tamstoms tas tik į naudą, p o n i a Keršiene..."

„Tik į naudą! Tamstoms tik į naudą, p o n i a Keršiene". Akvilė net apsiverkė iš apmaudo, eidama namo.

— Pyksta, kad imame nuomą. O ar nepriklauso?

Akvilė plauna indus virtuvėje. Ant sienos žilbso žibalinė lempa apsmilkusiu stiklu. Gale krosnies čirpia svirplys. Prie lango prisiplojęs keturkampis tirštėjančių sutemų veidas, alsuojantis staiga sukilusiu ilgesiu ir neužgydyta skriauda.

— Priklauso? O kodėl priklauso? — jai pasidaro pikta. Nori įgelti tam tvirtam, savo tiesa įsitikinusiam balsui, einančiam nuo durų.— Ar mes pastatėme Nemunių trobą?

Jis truputį nustebęs.

— Julytę priglaudėme,— sako, mažumėlę pagalvojęs.— Ką žinai, gal prisieis su ja visą amžių vargti. Apiekūnai mes, turime žiūrėti jos turto, kol į metus suaugs. Jei nepasveiks, tai tos trobos ir žemė visiškai... taigi... keturi hektarai...

— Visiškai, sakai?

— Ag, žinoma, kaipgi kitaip, juk giminių jokių neturi. Po teisybei, jei nori žinoti, toji žemė atplėšta nuo mūsų ūkės — po blogųjų metų Nemuniai nupirko. Keršynė, taigi...— varo jis savo, nesupratęs jos pašaipos.— Kol karas, iš to sklypelio menka paguoda. Pyliavos, pastotės. Vienu arkliu neišsiversi, tarpais teks antrą skolintis. Užtat kai laikai nurims, atsigausime.

— Tikrai?

— Ag, nėra kalbos! Keturiolika hektarų... Tada antrą arklį, dar porą karvių. Kokį hektarą nuomon ar iš pusės. Ūkininkas!

— Ne!

Jis ilgai ir sunkiai keliasi nuo kėdutės kojoms autis. Įstrigo virtuvės tarpduryje, niūrus ir apsigandęs.

— Au au au! — loja už jo pečių kvailiukė, gainiodamasi po kambarį šėliojantį Lauruką.

— Ne! — pakartojo ji, nepasisukdama nuo puodo. Plaunamos lėkštės piktai tarška viena į kitą.— Iš jų kiemo mums nieko nereikia. Nieko!

Tarpduryje supūkštė, sustenėjo. Basos, suragėjusios kojos trypčioja ant slenksčio.

— Tu, aha, taip sakai,— griūva iš burnos susproginėję žodžių luitai.— Kodėl nereikia? Juk niekam jokios skriaudos. Ar mes kalti, kad su Nemuniais taip išėjo?

— Nesvarbu. Tegu Putrimai ten šeimininkauja.

Keršis perpus sumažėjęs. Apsunkęs žvilgsnis šliaužia grindimis kaip driežas įlaužtu stuburu. Gumbuotos plaštakos tai ant pilvo, tai už nugaros, niekur nerasdamos vietos.

— Au au au,— skalija už jo pečių kvailiukė.

— Putrimai...— galop išverčia atodūsį lyg artojas vagą molynėje.— Tegu Putrimai... Manai, man reikia svetimo?

Aš ne toks. Kas ciesoriaus — ciesoriui, kas Keršio — Keršiui, aha. Aš toks.

— Žinau. Tu nori kaip nors atsigriebti už pasogą. Bet aš negaliu su mirusiais derėtis...

— Ag jau! Kam tos derybos? Aš pagal teisybę. Juk Laurukas ne iš kelmo spirtas. Marius...— Keršis krūptelėjo prasitaręs — labai jau seniai beskambėjo čia tasai vardas.— Laurukui taigi priklauso sava dalis, nesvetimas jisai Nemunių namams.

Akvilė atsigręžė. Akys didesnės, veidas labiau išblyškęs, kaip visada. Ant atsikišusio pilvo sudėtos šlapios rankos garuoja tarsi du užlieti nuodėguliai. Sujudo lūpos, bet žodis uždūsta burnoje neiškvėptas. Žvilgsnis — blausus, persipynęs šešėliais, kaip ta sukrešėjusi lempos šviesa — nuslysta Keršio kūnu nuo kaktos iki basų kojų.

— Bent kartą kojas nusiplautum...

Balsas kaip siūlų kamuolys, prismaigstytas adatų, bet Keršis jų nejaučia: šiurkšti vilna, o tačiau vilna. Sujudėjo, nelyginant nuo skardžio stumiamas akmuo. „Ag jau, tikrai! Galima taigi nusiplauti. Reikia!" Pilasi į dubenį vandens, sėda ant kėdutės prie durų. Linksmas ir pagyvėjęs: vis dėlto ūkio reikaluose paskutinis žodis jo, gaspadoriaus.

— Tarkime, atsisakytume Nemunynės,— kalba, norėdamas tvirčiau uždėti savo kriukį.— Manai, neatsirastų mėgėjų tą kąsnį pasiglemžti? Visa laimė, kad sklypas neprieina prie Vainorų žemės. Ag jau, Katrė Pypkiorė tokios progos nebūtų leidusi pro šalį! — pritilo. Kasosi blauzdas, abejodamas, ar verta bobai išsakyti viską iki galo. Ryžosi.— Nebėra ko svarstyti to reikalo. Nuspręsta. Dokumentas yra. Laikinas. Rudenį ponui viršaičiui nuvesiu telyčią, vieną bekoną įskaitysiu į jo pyliavas, bus dokumentai visam laikui. Kučkailis norėjo koją pakišti. Nepasisekė. Yra didesnių ponų už jį.

Iš virtuvės jokio atsakymo. Akvilė sėdi, užsigulusi ant indais apkrauto stalo, ir žiūri pro langą. Sutemos užtvindė laukus. Paskutinės salelės grimzta tamsiose vandenyno bangose. Beviltiškas pempių klyksmas.

devintas skyrius

I

Savo uždavinį galėjo atlikti daug paprasčiau ir saugiau: iškviesti per ryšininką Juodąjį Bigę ir pasikalbėti kur nors prie Gilužės, miške. Tačiau po to, kai, permestas iš Didžiosios žemės pas partizanus į Ventės girią, sužinojo apie šiurpų savo šeimos likimą ir Akvilės neištikimybę, dieną naktį nebeturėjo ramybės. Ne keršyti skubėjo — laikas buvo tam nepatogus,— norėjo bent kojomis prisiliesti tos žemės, kuri kadaise žadėjo viską, o nepaliko beveik nieko. Jame plazdėjo menka viltis, kad kažkur gali būti klaida, nes tiesiog neįtikima, kad gyvenimas užverstų tiek nelaimių ant vieno žmogaus galvos. Jis turėjo, būtinai turėjo palytėti pirštais tikrovę, kaip šventraščio Tomas Kristaus žaizdas, kad galėtų tarti lemtingąjį „tikiu".

Medžiai praretėjo, pro kamienus nušvito žvaigždėta palaukė. Gaivus pavasario nakties oras plūstelėjo į terpentinu svaiginantį pušyno ošimą. Padvelkė drėgna ežero vėsuma ir nešienautomis pievomis. Tenai, anapus pienuitu rūku užlietos Gilužės, buvo jo kaimas, jo namai, jo artimųjų kapas. Lauksodis dunksojo nurūdijusiame dangaus fone tarsi ant žemės nugulęs pailgas debesis. Gremėzdiškas, sunkus, ištižęs, be aiškių kontūrų. Kažkas neapčiuopiamo, nerealaus, o kartu baisiai tikro, fiziškai gniuždančio savo esybe.

Kiek tūkstančių kilometrų reikėjo praeiti, kad, sugrįžęs atgal, galėtum pažvelgti į savo gyvenimo griuvėsius! Kiek geriausių draugų palaidota Oriolo sniegynuose, ginklo brolių, kurie ne vienas, sugrįžęs namo, būtų atradęs neišardytą šeimos židinį ir savąją Akvilę! Ne, ne tam, visiškai ne tam broliui sesutė kulka pasitarnavo. Ir štai tu, jos gailestingumo pasmerktas dar didesnei nelaimei, slenki kaip mirtinai sužeistas vilkas, uosdamas ataušusius praėjusių dienų pėdsakus. Galėtum išeiti tiesiau, bet nematoma ranka patraukia tave pro skardį, ir čia, susirietęs iš skausmo, laižaisi atsivėrusią žaizdą, kol akyse pasidaro tamsu. Regi

ją, mažutę, sustirusią nuo šalčio, ir save ten žemai, valtyje, ir tą ežerą, rūko užlietą, ne baltą, tarsi neregio akis, o audros pašiauštą, grėsmingai verdantį. Ir keista pasidaro, kad visa tai buvo: ir ta jos išlieta gėla, švilpiant vėjui, ir tas netikėtas jausmas, kuris pirmą kartą privertė tave pažiūrėti į ją ne kaip į klasinį priešą, bet kaip į moterį.

Slenki ataušusiais praėjusių dienų pėdsakais.

Pirmoji viltis, kad ji išmoks suprasti tave, pirmasis pabučiavimas...

Priepirtė paežerėje, balandžio lietui lyjant.

— Aš norėčiau, kad tu vasarą niekur neišvažiuotum iš Lauksodžio griovių kasti...

O paskui tasai raudonomis vėliavomis šlamantis birželis. Tu stovėjai vienmarškinis balkone priešais žmonėmis užtvinusią turgavietę. „Mes atėjome visiems laikams, kad ant smurto ir tamsos griuvėsių padėtume pamatus teisybės pasauliui". Apačioje ūžė, šaukė, mosavo kepurėmis. Ir kunkuliuojančiame šurmulio katile tu pamatei jos skarelę, su žaliais lapais, bet raudoname dugne, labai raudoname dugne, nes ji žinojo, kad tu gerbi raudoną spalvą.

— Aš mačiau, kaip šaukei ir mojai man skarele,— pasakei tu, kai po mitingo abu grįžote į kaimą. Pirmą kartą dviese viešai, žmonių akyse.— Negalvojau, kad mano mergytė tokia politiška.

Ji nusijuokė, suplasnojo juodomis blakstienomis. Dievaži seniai ji tau buvo graži, tačiau tokios puikios nebuvai matęs!

— Dabar tau nebereikės išeiti prie tų valdiškų griovių. Ir dar: tu buvai toks puikus ten, balkone. Kaip koks pranašas. „Mes paimsime viską, kas mums priklauso, ir padalysime taip, kad niekas nebūtų nuskriaustas". Žmonės sutiko tave kaip Jėzų Kristų pirmieji krikščionys... Aš tave myliu, Mariau.

Tu buvai laimingas, nepaprastai laimingas. Nebodamas pravažiuojančių žmonių, pačiupai ją į glėbį ir spurdančią, kvatojančią nunešei ant rankų per griovį į šieno pradalgėmis dryžuotą pievą. Rugių miškas šnarėjo palei ežią, ir judu, pavargę nuo glamonių, žiūrėjote į skaisčiai žydrą dangų, kvepiantį laukinių bičių koriu; ji glostė tavo veidą ir be skaičiaus kartojo tą patį:

— Myliu tave. Baisiai baisiai myliu tave, Mariau.

Tada tu, pats nesuprasdamas kodėl, atsisėdai ir pažvelgei jai į akis.

— Šiandien mūsų šventė,— tarei.— Tokiomis dienomis žmonės paprastai būna geri ir nerūpestingi. Bet gyvenime visą laiką švęsti neįmanoma, pasitaiko ir rūsčių dienų. Gali pasitaikyti. Ar tada manęs neišduosi?

Jos akys išsiplėtė. Gal iš nuostabos, gal įsižeidusios. Tačiau tik vienai sekundei. O paskui... Ak, niekuomet nebuvai girdėjęs nerūpestingesnio juoko, matęs tyriau besišypsančių akių! Susigėdai, bet ir sunerimai. Tu pagalvojai apie krištolinę taurę, kurios skambėjimas tikras, kol nenukrinta ant grindų. Tačiau nenorėjai tikėti, kad jinai suduš, ir dabar eisi kruvinai sužeista širdimi, rankiodamas išbarstytas šukes, iš kurių niekad jau nieko nebesulipdysi.

Nieko!

Išėjo į taką. Vienoje pusėje vis ta pati pienuita ežero baltuma, kitoje — juodas, medžiais šlamantis debesis. Taip, jau girdi kvapnų sodų ošimą, šiltas trobų alsavimas padvelkė į veidą. Šituo taku pavasarį, išėjus ledams, bėgdavo prie valties, motina vilkdavo krepšius su skalbiniais, tėvas... seserys...

Marius suklupo vidury tako, staiga nusilpęs. Atsirėmė delnais šaltos rasotos žolės, glaudžiasi veidu prie suplūktos žemės. Taip norisi pravirkti — gal tada atsileistų traukulių tampoma krūtinė,— bet ašarų nėra. Nebėra ašarų. Per daug svetimo skausmo prisižiūrėjo akys.

„Kelkis! Motinų milijonai, tik aš viena, tavo žemė, visiems motina ir nemirtinga. Kol nesigėdi prisiglausti prie mano kelių, niekada nebūsi našlaitis".

Ir jis pašoka, ir nueina, nusinešdamas šaltą, žole kvepiantį žemės pabučiavimą. Turėtų sukti į šalį, prie Juodojo Bigės namelio, bet gimtoji troba čia pat, moja per darželio tvorą prieiti. Įsikniaubęs į kertę, ilgai glosto abiem delnais šiurkščius suplyšinėjusius sienojus, gerdamas sausą trūninčių samanų kvapą. Ir netikėtai pajunta, kad skruostais nusidriekia šiltos gijos. Pravirko! Pirmą kartą po daugelio dienų tikromis, širdį lengvinančiomis ašaromis. Ir, dėkingas tam apsamanojusiam medžiui, dar kiečiau spaudžia veidą prie jo, glamonėja rankomis. O kai sieloje telieka peršintis

maudulys ir siaubingas keršto troškimas, atsiplėšia nuo sienos ir puola atgal į pakluones. „Tuoj vidurnaktis, dvyliktą nurėks gaidys", skuba klupinėdamas pakluonėmis kaip vaiduoklis.

II

Juodojo Bigės lūšnelė kūpso, prigludusi prie ežero kranto. Įlinkusiu šiaudiniu stogu, mažyčiais užrūkusiais langeliais, vietoj kamino suaižėjęs katilas. Šeši žingsniai išilgai, penki skersai. Nusigyvenusio ūkininko pirtis, ne gyvenamasis namas.

Sugirgždėjo durys. Marius stovi susilenkęs priešais atsivėrusią juodą angą. Pirštai kietai gniaužia kišenėje pistoletą.

— Lauki?

— Kaip sutarta,— drebantis balsas iš priemenės.

— Uždangstyk langus.

— Padaryta.

Slenkstis žemutis — dvicolė lentukė, tačiau Mariaus koja vis vien užkliūva. Tamsa trenkia į veidą pelėsiais. Bet anksčiau, negu ją, pajunta ant pečių Juodojo Bigės rankas ir sunkų, taboka atsiduodantį alsavimą. Aštrus, neskustas veidas prisiploja prie Mariaus skruosto.

Vyrai stovi, kietai apsikabinę, be žodžių kalbėdamiesi spūsniais. Galop, lyg susigėdę, atstumia vienas kitą ir sueina į trobą. Kai Bigė uždega lajaus pritrupintą buroką, abiejų akys paraudusios, veidai suglebę nuo ką tik pergyvento susitikimo džiaugsmo. Marius sėdasi ant kėdės priešais apgriuvusią krosnį, nes lūšnelėje jokių baldų: Putrimai viską išsivežė, persikraustydami į Nemunių trobą. Duobėta molio asla pilna šiukšlių, sienos aptrauktos pelėsiu ir voratinkliais, kampuose mėtosi niekam nebetinkami skudurai ir avalynės likučiai. Liūdna ir nejauku.

Juodasis Bigė pasilenkęs su džiaugsminga nuostaba žiūri į Marių. Paskui deda ranką jam ant peties, glosto, tartum norėdamas įsitikinti, kad prieš jį iš tiesų buvęs Kraštupėnų valsčiaus vykdomojo komiteto pirmininkas.

— Kai tas draugas pasakė, kad tu nori su manimi susitikti, širdis klankt į kulnus. Gyvas! O buvome apverkę,

apraudoję. Žakaitis pastatė tau kryžių, o mes ir patikėjome, po skersvėjais! Lauksodžio buožės iš džiaugsmo buvo mišias užpirkę. Pasiutimas neštų, kaip kai kam nepasisekė!

Bigė tyliai kikena. Dabar jau pritūpęs priešais. Marius irgi juokiasi. Abiejų akys įtartinai drėgnos, skruostų raumenys trūkčioja.

— Tu, Petrai, koks buvai šiurkščiavilnis, toks ir likai. Nesušukavo savaip savivalda.

— Mūsų, vargetų, kailis ypatingas; kuo daugiau skuta, tuo storesnis darosi.

— Ne visų. Kiek savų vyrų parsidavė! Pirmaisiais tarybiniais metais liūtais riaumojo, o dabar nususiusiais šuneliais kiauksi. Nesakei Puplesiui, koks reikalas?

— O kam jam iš anksto žinoti? Tegu mano, kad kviečiu talkon samagono varyti. O toliau pažiūrėsime.

— Nepasitiki?

— Ne, kodėl? Matavušas ne bezdėtojas pavėjui. Tik boba tokia pat kvailė, kaip manoji... „Nušaus, pagaus, išveš, nesikišk, kur nereikia..." Ir su vaikais vyrui ne saldu: vyriausias po Migratos, Kęstumieras, pasidavė į reicho darbo tarnybą, Hitleriui bernauja, o Migrata dvare prikepusi. Ištikimiausia viešpaties dievo tarnaitė. Jai nesvarbu, kas dvarą valdo — amerikonas Gulbinas ar vokietis Peteris fon Dyzė, svarbu, kad ponas. O mūsų Matavušas, gal girdėjai, taip pat dvare uodegą įšalęs.— Marius linktelėjo galva.— Nuo keturiasdešimt pirmųjų vasaros. Kai paleido vyrą, taip ir movė tiesiai ten. Nėra ko smerkti — reikia žmogui kur nors dirbti. Tuos septynis hektarėlius boba su jaunėliais apeina. O pas poną Peterį kaip pas poną dievą už ančio: nepaims, neišveš į Vokietiją. Darbo jėga! Ir ne bet kokia. Puplesis ten lyg ir vyresnis, atsako už belaisvius. Nesaldu vyrui. Skundėsi. Jeigu kuris iš dvaro dirbančių pabėgtų, sudiev galvelei, po skersvėjais.

Marius susikaupęs žiūri į buroką, spragsintį ant krosnies. Trenkia degančiais avies taukais. Blausus rausvumas geriasi į tamsą ir išsekęs juodais šešėliais nugula pasieniuose.

— Kęstumieras ruošėsi stoti į komjaunimą,— sako nekeisdamas pozos.

Juodasis Bigė, kaip tarnaujantis šunelis prieš šeimininką, tebekumpso pritūpęs priešais.

— Ruošėsi į komjaunimą, o atsidūrė pas fašistus, vokiečių karininkams pagarbą atidavinėja. Nuotykių ieškotojas. Taip ir pasakė tėvui: spjaut man ant valdžios, visos jos vienodos, noriu pasaulio pažiūrėt. Kai vokiečiai ėjo, dėl tų pačių nuotykių būtų pasitraukęs su mūsų tarybine, bet nutvėrė liga. Nežinomi viešpaties keliai, kaip mano amžiną atilsį motinėlė sakydavo...

— Taip, pražiūrėjome žmogų,— Mariui nesmagu, kad Juodasis Bigė stypso priešais. Pakyla nuo kaladės ir ilgai tyli, tartum pagerbdamas žuvusio atminimą.— O kodėl Puplesį taip lengvai paleido policija?

— Lengvai?! Po skersvėjais tokį lengvumą! Keturis dantis ten paliko, o nugara... Nereikia taip kalbėti! Vyras kramtė stiklus, dabar gi duonos žiauberę sunkiai beįveikia. Perleisdavo per save žmonių pilną vežimą, prisimeni? Daugiau tokių cirkų nebematysim: vargiai užneša ant klėties kviečių maišą. Atkentėjo savo, nėra ko pavydėti. Susigalvoję gal vėl būtų pačiupę, jei ne dvaras, ne Kęstumieras su ta reicho tarnyba... O kad paleido, tai mūsų valsčiuje ne vienas toks pro tinklą pralindo. Adomas Vainoras... Susidėjo su žmogžudžiais, bet pjovė ne kiekvieną, kas tinka mėsai. Padėjo, kiek galėjo, taigi. Stengėsi, kiek leidžia tarnyba.

— Advokatauji? — Marius piktai krenkštelėjo, prispausdamas priekaištingu žvilgsniu Bigę, atsišliejusį krosnies. Sužalotoji kairė ranka (išlikę tik du pirštai — nykštys ir smaližius) glosto švarko atlapą.— Adomas kol kas tvirtai laikosi ir be advokatų. Yra nemaža naivių žmonelių, tikinčių, kad juos paliko gyvus iš krikščioniškos meilės. Pagarba lietuviškam kraujui? Taip, be to bruožo fašistas nebūtų fašistas. Bet yra ir kita pusė — kokia nauda Adomui iš negyvo vergo? Kas po karo buožei ir fabrikantui tarnaus? Jeigu jie žinotų, kad praloš, nepaliktų akmens ant akmens, berneli mano.

— Žinau, žinau,— Bigė rimtai susigėdęs.— Neginu jų, vien sakau, kaip su Puplesiu išėjo. Kad jiems akys išsvarvėtų, jeigu aš juos ginu!

— Neužsigauk. Aš piktas ant jų kaip velnias. Niekada nebuvau geras, o po to, ką pergyvenau, pasiuntu, minkštą žodį išgirdęs. Tu juos apmėtei ištežusiais grumstais, o reikia akmenimis, akmenimis, akmenimis! Ir dar iki baltumo įkaitintais! — Marius susijaudinęs sukiojasi ankštoje virtuvėlėje tartum žvėris narve. Tuo tarpu Bigė, išsitraukęs iš kišenės avino mašną su namine taboka, mikliai suriečia suktinę.

— Žinia, tau yra ko siusti,— sako reikšmingai.— Bet ir aš jų neužglostytas. Gavau žemės kąsnelį, buvau pradėjęs gyventi — atėmė. Puplesis irgi neturi už ką jiems dėkoti. Kiekvienas širdyje turime skriaudą, nemanyk.

— Ne skriaudom pasiguosti susitikome,— Marius šiurkščiai ištraukė Bigei iš rankų mašną, plėšia laikraščio kraštą suktinei.— Savas žaizdas draskydami, tik nusilpsime. Galvokime apie kitus. Mums reikia, kad širdyje tilptų visos žmonijos skriaudos. Neapykanta — geriausia sprogstamoji medžiaga. Tokia bomba patį velnią nušluosim.

Bigė, paskendęs dūmų debesyje, pakraipė galvą. Užverstų svečią klausimais — labai jau knieti, kaip pralindo pro adatos skylutę ir atsirado čia,— bet, nelauktai Mariaus apibartas, nebedrįsta daugiau klausinėti. Abu papsi suktines, rydami aitrius dūmus, ir žvalgosi į šalis: kur Puplesis nulindo, po skersvėjais?

— Kaip Džiugai laikosi? Gediminas?

— Gyvena. Dori žmonės. Kai motina išvijo Akvilę iš namų, senis buvo vargšę priglaudęs,— Bigė užsikirto, išgirdęs, kad Marius paspringo dūmais, ir nusigręžė į virtuvėlės duris.— Gediminas kartais pas mus užeina, mat su mano boba kūmystę turėjo... Hm... hm... Nepasididžiavo nė per velykas, nors ant stalo ne ką turėjom padėti. Išeina iš gimnazijos, po skersvėjais. Noriu, sako, dorai duoną pelnyti. Su tėvu žemę dirbs. Senis, žinia, nešokinėja iš džiaugsmo. Kaipgi čia dabar: tiek vargo, mokėsi, ir atgal į kaimo purvą bristi.

— Žiūrėk man! — Marius ne juokais nustebęs.— Nesitikėjau. Mačiau, vertas žmogus, bet atitiko pagrindinius reikalavimus, kad pritaptų prie Kubiliūno orkestro. Taip, po Stalingrado daug kas kasasi naują apkasėlį.

Bigė nepritariamai gūžčioja pečiais. Kasasi apkasėlį...

Gal kasasi, bet Gediminas ne toks žmogus, kad ant jo išvirkščią širdį galėtum turėti. Ne savas, bet ir ne priešas. Mariui, aišku, to nepasakysi: kūmyste dar apkaltins. Tačiau ir nebėra laiko sakyti: virtuvės langelis prašneko sutartu barbenimu. Puplesis, Matavušas!

III

Puplesis stovi išsprogintomis akimis, priaugęs prie aslos. Pražiotos lūpos dreba, rankos šen ir ten, nežinodamos, kur dėtis.

— Tai ką, Matavušai, savų žmonių nebeatpažįsti? — trūko sukrešėjusi tyla.

— Nemunis...— suvapėjo Puplesis.— Kaip tu čia? Iš kur? Marius... Nė sapnuote nesapnuota...

Marius žengtelėjo prie Puplesio. Tada ir tasai, jau tikras savo akimis ir ausimis, pajudėjo iš vietos.

Vyrai apsikabino.

— Vadinasi, išlikai?..

— Reikia išlikti. Prieš akis daug reikalų nesutvarkytų.

— Taaaip... Gyventi reikia.

— Gyventi? — Marius paleido Puplesio ranką, švelniai stumtelėjo jį prie kaladės.— Sėskis į mano vietą, Matavušai,— seniausias iš mūsų esi...— Užšoko ant virtuvinės krosnelės šalia Juodojo Bigės ir toliau nukirstą mintį tęsė:— Gyventi, sakai? Gyventi šiandien negalima. Viena iš dviejų: merdėti arba kovoti.

Puplesis sugniaužė dviem pirštais nosį, nusišnypštė ir, nusišluostęs į šlaunį, tuojau atrėmė:

— Daug tu čia prikovosi, klišas būdamas...

— Kodėl klišas? Ar fašistai sielą išmušė?

— Kam sielą? Sielą tebeturim ir jokiam velniui neužrašysim. Tiktai lyg ir nebėra prasmės... Bet ką aš čia... Geriau tu savo riestainius trauk iš krepšio. Kaip, kas, iš kur? Ar greit tas prakeiktas karas baigsis? Mes gi, lindėdami šitoje skylėje, akli kaip vikšrai, nieko nežinome.

— Mano riestainiai nesužiedės, suspėsime. Baikime pradėtą kalbą. Kodėl gi nebėra prasmės? Dvaro pyragai patiko?

Puplesis neramiai sujudėjo ant kaladės, pasiduodamas į priekį sunkiu kvadratiniu liemeniu. Burokas nelygiai dega, mirguliuojančioje šviesoje Puplesio veidas atrodo išskydęs, trūkčiojantis gabalais.

— Jau neabejoju, kad tu prisikėlei iš mirusiųjų,— sako pašaipiai.— Girdžiu tą patį liežuvį, kuris visada surasdavo, kaip įgelti žmogui.

— Teisybė akis bado, seneli...— jo tonu atšauna Marius.

— Dvaro pyragai man lendà lauk pro abu galus, jeigu nori žinoti. Manai, iš gero ten prisikausčiau kaip šuva prie būdos? Turėtum vaikų, žmoną, nors ir kvailą, pats pamatytum...

— Kam remtis vaikais? Ar tu buvęs, ar nebuvęs, vis tiek jie eina savo keliais.

Puplesis, užsigulęs alkūnėmis ant kelių, žiūri į aslą. Platūs pečiai (ant jų pilkas milelio švarkas) neritmiškai kilnojasi.

— Vaikus prikiši? — balso beveik negirdėti. Švokščią žodžiai, aplipę verdančiu širdies krauju.

Marius atlėgo. Nesmagu. Prieitų, uždėtų ranką ant nusvirusios galvos („Nepyk, seni..."), bet šitaip, velniai žino, kur pasuksi reikalą.

— Ne apie vaikus, apie tave eina kalba,— sako jau švelnesniu balsu.— Kiti, drauguži, tavo plauko suka ienas į mišką, o tu: „Lyg ir nebėra prasmės..." Keturiasdešimtaisiais buvo, o keturiasdešimt trečiaisiais nebėra. Kaipgi čia išeina? Kas pasikeitė? Juk tarybų valdžia ta pati?

— Ten, kur ji tebėra, gal ta pati, o čia — vokiečiai, savivalda, mudu jos nenuversime. Kariuomenė nulems. Kaip keturiasdešimt pirmaisiais. Ateis mudviejų nesiklaususi, jei bus ateinama, ir įves savo tvarką. O iš kur, kokia — mes nežinom...

— Paistai! — neištvėrė Juodasis Bigė.— Iš rytų, tarybinė, kokia kita, gali būti.

— Tegu iš rytų. Tik apsidžiaugsim, kad iš ten mūsiškiai, draugai, bet... matai, mes mokyti jau... Prisimenam aštuonioliktuosius. Taip pat tvėrėsi tarybų valdžia. „Valio! Ura!" Visą pasaulį užlies. Nustūmė į šalį baltieji. O keturiasdešimtaisiais mes vėl juos po apačia. „Valio! Ura!" Niekas

mūsų nenugalės, kepurėmis užmėtysime pasaulinį kapitalizmą. Pakilo iš vakarų nupiepęs vokietėlis — taip juk buvo kalbama: ubagai jie, nė velnio neturi,— ir perėjo Lietuvą per tris dienas kaip karštas peilis per sviestą. Taigi gali spręsti, kaip nori, kviesti tą ar aną, o ateis, kas turi ateiti.

— Parsidavei, Puplesi,— sudejavo Marius.

— Buvo progos, bet nepadariau to. Ne Žakaitis. Ir neparsiduosiu, nebijok. Nors merdžiu ar smirdžiu, gerai neperpratau to tavo žodžio, bet šiek tiek gerbiu save. Tarybų valdžia man vis tiek motina, nesvarbu, kad du kartus pabėgo, palikusi iki ausų apsikakojusį savo vaiką.

— Galėjai prisivyti, jei būtum norėjęs. Bet, matyt, tau ir tarp svetimų auklių neblogai.

— Neužgauliok.

Marius kurį laiką tyli, tramdydamas pyktį, o šiam nuslūgus, šneka toliau:

— Jis, matote, gerbia save. Savigarba! Galima pasiusti iš juoko. Save gerbiantis žmogus nenusimaus kelnių ir neatstatys pliko užpakalio tam, su kuriuo vakar bučiavosi. Ir nesvarstys, kaip koks smulkus pirkliūkštis, kas apsimoka, kas neapsimoka. Jeigu tu, žmogeli, turi idėją, kuri limpa prie širdies (ir protas linksta į ją), kokios gali būti derybos? Su kuo ir prieš ką? Tu įsitikinęs, kad tiesa tavo pusėje, tai ir eik už ją iki galo. Galvą padėk, jei prireiks! Tu nesulauksi pergalės, kiti ją pasieks. Aštuonioliktieji... keturiasdešimtieji... Pikta klausytis, dėde Puplesi. Jeigu visi taip samprotautų, kaip tu, Tarybinė Armija seniai būtų sudėjusi ginklus, ir jau, tamstyte, nedrįstum nė pagalvoti, kad savieji sugrįš ir vėl galėsi sočiai prisiganyti kaip po žiemos išbadėjusi meška.

Puplesio tartum nebūtų. Kažkoks keturkampiškai aptašytas medžio stuobrys, paverstas kertėje. Galva įtraukta apykaklėn, veidas paskendęs delnuose. Net ausis prisidengė, tartum nenorėdamas nieko girdėti.

— „Kariuomenė lems..." Kariuomenė ir lemia, turėtum tai žinoti, jeigu esi šį tą girdėjęs apie padėtį frontuose ir, suprantama, nelaikai tų pranešimų propaganda. Po Stalingrado vokiečiai pradeda dairytis ten, iš kur atėję. Tarybinė Armija juos išvijo iš Šiaurės Kaukazo, atsiėmė Kurs-

ko, Rostovo, Voronežo sritis, priartėjo prie Smolensko, pralaužė Leningrado blokados žiedą. Japonai su turkais buvo sutraukę daug kariuomenės prie mūsų sienų, ruošėsi pulti, kai Stalingradas kris. Nesulaukė... Ir, aišku, dabar jau nebedrįs užkabinti. Armija didvyriškai atlieka savo pareigą tėvynei. Kareiviai tūkstančiais krinta, tegalvodami apie viena — bet kokia kaina pasiekti pergalę. Pergalė! Viskas pergalei! — štai kas šiandien svarbiausia. Kuo greičiau ji bus pasiekta, tuo mažiau reikės padėti galvų.

Puplesis tylėjo. Marius irgi nutilo, susigriebęs, kad per daug įsibėgėjo. Juodasis Bigė brūžuoja kulnais krosnies mūriuką. Pro uždaras langines smelkiasi pirmųjų gaidžių giedojimas.

— Prispaudė Hitleriui uodegą, iš visko matyti,— sako Juodasis Bigė.— Laikraščiai nenori to rašyti — trumpiname frontą taktiniais, ar kaip ten, sumetimais... bet visų snukiai pajuodę, net miela žiūrėti, po skersvėjais. Andai buvo sustoję kaime pakiaušiniauti. Užėjo toks austras pritrumpinta koja — prie Viazmos, girdi, bolševikai pertraukę,— brūkštelėjo plaštaka po kaklu ir sako: „Hitler kaput, kamerad". Žinai, nepajutau, kaip atpjoviau lašinių bryzą, nė tų jo šiaudinių cigarečių nepaėmiau...

Bigė prunkščia kaip smagiai pasivoliojęs arklys: elgetai už gerą poterį mes visada duodame išmaldą. Jo kojos švytuoja, baksnodamos suragėjusiais kulnais krosnies sienelę. Jis beveik laimėjęs karą, kelia pergalės vėliavą viršum Berlyno griuvėsių. Tačiau Marius beregint ataušina draugą. Na, na, nelėk zovada. Vokietis dar neišsikvėpęs. Totalinė mobilizacija jam įlies šviežio kraujo. Kol jį nuleisime, nemaža reikės savo išpumpuoti. Aišku, mūsų reikalas teisus, mes nugalėsime, kaip draugas Stalinas pasakė, bet nugalėsime kovodami, o ne plodami, lyg žiūrovai teatro salėje. Suprantama, ir be mūsų, sėdinčių čia, ant krosnies, laisvės medis auga. Jį laisto savo krauju visa sukilusi šalis — tūkstančiai partizanų. Rusijoj net moterys ir vaikai muša vokietį. Taigi ne vien mūsų armijos nuopelnas, kad tas tavo austras sukalbėjo maldelę „Hitler kaput". Bet kai ateis pjūties metas ir negalėsime pasigirti prisidėję prie sėjos, nelabai bus smagu kepti duoną iš svetimų miltų.

Bigė prikando lūpą. Raudonos dėmės išpylė įkritusius skruostus. Dvipirštė kairioji nervingai trina kaktą.

— Tu nesuk rato,— sumurmėjo,— sakyk tiesiai, ko nori.— Šleptelėjo basom kojom ant aslos, pūkšdamas pritūpė priešais krosnies angą ir, suvaręs ten ranką iki peties, ištraukė kažkokį ryšulį, susuktą į drobinį, pelenų prisižėbėjusį skudurą. Naminės butelis, duona, kelios svogūnų galvos, kumpio gabalas.— Turiu šešis vaikus, bet neišsigandęs,— kalba, dėliodamas vaišes ant krosnelės šalia Mariaus.— Vyriausiam jau penkiolika metų, boba stipri, moka suktis, išsivers ir be manęs. Tu manai, nesu pagalvojęs apie tai? O, ne kartą yra panižę delną, po skersvėjais! Bet ar čia plikų rankų darbas? Kažkur miškuose šią žiemą pasigirdo partizanai, o aplink mus tylu. Nelėksi gi per visą apskritį šaukdamas: „Ei, atsiliepkit, kur esate, Juodasis Bigė atėjo į talką!"

Tramdoma šypsena nuraibuliuoja Mariaus veidu. Atsirėžė lašinių skiautę, kemša burnon, stengdamasis nustumti susijaudinimą.

— Tebesi žmogus, Petrai,— balsas ramus, tačiau širdis šokinėja kaip veršiukas, išleistas pavasarį į ganyklą.— Neklydau, manydamas, kad bent vienas toks išliks Lauksodyje.

— Bobai negalima sakyti, kur išeinu: visą kaimą sukels ant kojų, kad jai liežuvis garankštimis susisuktų,— Bigė išlenkė stikliuką, pripildęs pastumia Mariui, energingai mala stambiais dantimis agurką.— Paliksiu raštelį ir šmaukšt į mišką. Tik leisk savaitėlę pabūti namie — reikia šį tą aptvarkyti prieš išeinant.

IV

Puplesis gunkso prikepęs prie savo kaladės. Išlenkė Mariaus atkištą stikliuką. Priėjus eilei — antrą ir trečią. „Tebesi žmogus, Petrai..." Susidrumstęs žvilgsnis blaškosi gauburiuotoje asloje. Užgriebia dvi poras kojų — basas, išsiplėtusias kaip rupūžės, ir batuotas,— bet ant abiejų tos pačios žemės dulkės. Jos taip arti vienos nuo kitų ir taip toli nuo kaladės... Pakėlė stikliuką („Už tavo dorą šir-

dį, Petrai"), nusijuokė („Kučkailis, kad jam žiaunos atsikabintų, irgi Petras..."), kalbasi, tartum trečiasis būtų kokia iškamša. „Užkąsk, užkąsk, Matavušai", tarpais prisimena Bigė ir, pasmeigęs peiliu, bruka gabalą kaip penimam žąsinui...

— Na ne,— girdi pernelyg žvalų Mariaus balsą.— Per lengvai nori atidirbti pradykaduoniautas dienas, broleli mano. Vienas išeiti į mišką bile kas gali, bet tu atsivesk dešimt, dvidešimt, kad iš karto būtų visas būrys, tada būsi vyras.

— Ko? Arklių ar karvių, po skersvėjais? Iš kur? Kaip matau, nebegali gerti, draugas Nemuni.

— Iš kur? O belaisviai? Dvaro lageriuke jų berods apie pusantro tuzino...

Marius nutilo. Nukąsta frazė pakibo ore, kažkaip netikrai suvirpėjusi, ir Puplesiui pasirodė, lyg abi kojos — basoji ir batuota — įtartinai susikumšėjo. Ausyse suūžė, kaladė staiga pavirto spyruokle, ėmė tiestis, stumdama aukštyn sunkų kūno kvadratą. Pro tirštą dūmų uždangą jis pamatė du nustebusius veidus ir savo kumštį — tamsią gumbuotą masę, pakibusią ties Mariaus krūtine.

Marius loštelėjo, stengdamasis išlaisvinti prie krosnies mūriuko prispaustas kojas, bet tuo pačiu metu Puplesio ranka bejėgiškai nusviro.

— Vadinasi, nurašėt jau mane? Ak tu! Mudu su tavo tėvu aštuonioliktaisiais už tą pačią vėliavą kraujais spjaudėm. Piemengalys! — atsikrenkštęs drėbė po kojomis ir pasuko prie durų.

— Matavušai!

— Puplesi!

Sustojo, bet jau prie durų priemenėj.

— Išsigandot? — bloškė neatsigręždamas į tuodu, išbėgusius iš virtuvės pridurmu.— Ką gi, trenkit į nugarą. Manau, Marius turi daiktelį tam reikalui. Aa, bijot triukšmo? Tada pasiieškokite kirvio. Palauksiu. Nenoriu, kad dėl manęs kinkas drebintumėt.

— Matavušai, ką tu po skersvėjais... Butelis nebaigtas gerti...

— Palikime jį ramybėje. Matai, kad žmogui nervai netvarkoj,— Marius priėjo arčiau, siekė Puplesio peties, bet

ranka atšoko, atsimušusi į nematomą kliūtį.— Niekas negali žmogaus nurašyti, Puplesi, jeigu jis pats to nenori. Eik namo, suvirškink šio vakaro įspūdžius ir viską gerai apgalvok. Viską! Pradedant aštuonioliktaisiais, kai kraujais spjaudei, ir baigiant keturiasdešimt trečiaisiais, kai galima nespjaudyti, o vis dėlto tapti kruvinam. Jeigu atrasi ką nors naujo pasakyti, mūsų Juodasis Bigė visada tave mielai išklausys. Labanaktis.

— Tiktai atsargiai, Petrai. Nekišk galvos be reikalo. Kai viskas bus paruošta, duok mums žinią.

— Nesirūpink, mokėsiu.

Marius apkabino Juodąjį Bigę. Ir dabar, kai svarbiausia buvo atlikta, pajuto, kad vidinės įtampos spyruoklės atsileidžia ir tas trapus kevalas, kuriuo didžiausiomis valios pastangomis apkaustė savo jausmus, pabiro šukėmis. Ne, jis negali, bent jau šią akimirką negali taip išeiti!

— Klausyk, Petrai...— nusisuko atstūmęs Bigę. Nusmukę pečiai sunkiai kilnojosi.— Tu buvai tada kaime, matei, kaip juos visus?.. Tėvą, motiną...

— Ne, ne... Pas Girnių su boba burokus ravėme. Ek Mariau, ar verta draskyti širdį, vis vien iš kapų nebeprikelsi.

— Vadinasi, burokus ravėte? Ir niekas nežino, kaip ten iš tikrųjų viskas dėjosi?

— Kad niekas iš saviškių nematė. Tik seniūnas, Kučkailis, buvo. Paėjo kalbos, neva Julytei prasitarus. Pranas, taigi tavo tėvas, spyręs esesininkui į pilvą. Tasai už revolverio, į galvą... vietoje. Genutę... po viso to įmetę į kamarą, tai ji ten po balkiu... Nepakėlė, vargšelė, gėdos...

— Kalbėk, kalbėk.

— Julytė, kai jie, užrakinę Genutę, tą šventą kankinę, kamaroje, supuolė prie slėptuvės, rėkdama nulėkė per kaimą. Nebelietė jos. Matyt, patys susigėdo savo žvėriškumo, juk, šiaip ar taip, žmogaus pavidalą nešioja. O amžiną atilsį Kaziunę, tavo motiną, ir tą Freitkės berniuką išsivežė į Kraštupėnus. Su seniu Džiugu ėjome pas Dangelį, prašėme grąžinti lavoną; mat skelbimai buvo iškabinti, kad sušaudyta už žydų slėpimą... Kur tau! Patiems pasiūlė apsižiūrėti vietą duobei... Taip ir užkasėme tik tėvą su dukterimi. Ir tai ne kapinėse — seniūnas neleido, kad jam akys

išvarvėtų. Bet Prancūzkalnio žemė šventesnė už visas jų kapines, nes ne vandeniu, nelaimingųjų krauju šventinta.

Abudu ilgai tyli.

— Ar nenujauti, kam turėčiau būti už tai skolingas?

— Nežinau... Tokiais dalykais niekas nesigiria. Bet mūsų seniūnas, Kučkailis, per daug jau uolus... Gal dar stiklelį ant kelio?

— Įpilk.

Bigė žvaliai pasisuko ir nušlepsėjo į virtuvėlę. Kai grįžo su stikleliu, Marius, nugara atsišliejęs sienos, degėsi užgesusią suktinę. Veidas buvo ramus, kietas, paraudusios akys sausai blizgėjo.

— Reikėtų susitikti su Gediminu. Padėsi,— tarė, tartum ką tik būtų apie tai kalbėję. Tačiau vos atsidūrė kieme, dirbtinio ramumo gniaužtai atsileido; mažai trūko, kad būtų puolęs atgal į Bigės lūšnelę. „Kaip gyvena Akvilė?" Kelis kartus šis klausimas lipo ant liežuvio, tačiau taip ir išsinešė jį, neišdrįsęs ištarti. Išdidumas neleido teirautis, o Bigė sąmoningai vengė tos temos, bijodamas užgauti širdį. Taigi ir nesužinojo nieko daugiau, negu buvo išgirdęs iš draugų būryje — ištekėjusi, augina jų sūnelį ir su Keršiu turės antrą vaiką. Tiesa, Bigė kažkaip netyčia prasitarė, esą Keršiai imą nuomą iš jo už Nemunynę; Pėliksas susiradęs tinkamą porą, žodžiu, abu išgalį purvynėje sviestą sumušti. Tokia pripuolama charakteristika tik patvirtino ankstesnius Mariaus įtarinėjimus, kad jo visiškai nepažinota Akvilės, tačiau tai buvo ne tie žodžiai, kurių nuoskauda kunkuliuojančia širdimi laukė, kaip nuo karščio susproginėjusi žemė lietaus. Nieko labiau nūnai netroško, kaip žvilgterėti į išdavikiškas akis ir išgirsti ten pagalbos šaukiantį žūstančio klyksmą. Jis buvo beveik tikras, kad tai neįmanoma — ji nėra nelaiminga, ir jam bus be galo sunku pakelti smūgį, kurį suduos jos abejingumas (gal net iš patogaus migio išbaidyto žvėriūkščio pyktis), bet negalėjo nuslopinti sukilusių jausmų audros. „Aš turiu pamatyti sūnelį. Galbūt pirmą ir paskutinį kartą savo gyvenime", teisinosi, klusniai pasiduodamas gundančiam pasąmonės kuždesiui:

„Tu įeisi į tą ramybės pilaitę ir sudrebinsi ją iki pamatų. Karalienė saldžiai sapnuoja rambų jūrų kiaulytės sap-

ną, tačiau tu išversi ją iš lovos ir, paspringęs nugalėjusio teisuolio džiaugsmu, gėriesies, kaip liepsnoja kartoniniai melo ir apgaulės rūmai. Siūlelis po siūlelio tu nudraskysi nuo jos apsišaukėlės drabužį, kuriuo apsigaubė, slėpdamasi nuo ištikimybės išbandymo, ir jeigu jos širdyje likęs bent lašelis anų dienų Akvilės, ji negalės nepamatyti begėdiškos savo ubagystės. Tu sujauksi jos sielą ir išeisi išdidus ir nugalėjęs, visiems laikams užtrenkdamas duris, už kurių galbūt visada kvepės riebiais barščiais ir skania duona, bet niekada nebus tikros laimės. Kiekvieno žmogaus gyvenime, sakysi tu, ateina valanda, kai turime kovoti su pagunda parduoti save. Tu pralaimėjai tokią kovą, Akvile, ir aš atėjau tau pasakyti, kad pamatytum, ką praradai. Pasityčiojimas? Galbūt. Nežmoniška? Žiauru? Savęs negerbimas? Galimas daiktas. Nesiteisinu. Karas ne kilmingųjų panelių kursai, jis žaizdras siaubingas, kuriame grūdinama širdis, ir labai dažnai iš jos telieka sugargažėjusio šlako gabalėlis. Taigi ne taip griežtai, tamsta Keršiene. Nes tuo tarpu, kai tu varteisi su juo ant baltos paklodės, mano patalas buvo kruvinas mūšio laukas".

V

Aš gulėjau tame bekraščiame sniego kapinyne — sunkiai sužeistas, bet kautynes laimėjęs kareivis — ir galvojau apie vienintelį šovinį, likusį mano nagano būgnelyje. Dėkui likimui, pakenčiamai valdau bent kairę ranką. Pridėsiu šaltą vamzdį prie smilkinio, gaiduko spūstelėjimas, ir viskas baigta. Sanitarai, atsekę karštomis tebeverdančio mūšio pėdomis, atras vienu lavonu daugiau ir užkas mirusiųjų stepėje kartu su kitais, suradusiais po Rusijos dangumi antrąją tėvynę ir atėjusiais čia už ją paguldyti galvų. Nebereikės kentėti šalčio, alkio, nemigos, griežti dantimis iš skausmo, kol tave atremontuos ligoninėje, kad iš tenai pailsėjusį, dar labiau ištroškusį gyvenimo, vėl mestų mirčiai į nasrus; ir tu, šaukdamas „ura!", vėl bėgtum pirmyn per šį nesibaigiantį pragarą pro ugnimi spjaudančius pabūklus, agonijoje trūkčiojančias kūnų krūvas, kur sumišai suvirtę savi ir priešai, negyvėliai ir mirštantieji; o paskui, atmuštas arba prasiveržęs į priekį, gyvuliškai

džiaugtumeisi, kad išlikai gyvas, širdyje apverkdamas žuvusius draugus ir tartum atpildą už tai suvalgydamas jų maisto davinį.

Ne!

Dabar pats stebiuosi, kaip galėjau taip ištežti. Raudonuoju tai prisiminęs, tačiau nenoriu teisintis: kas nebuvo tenai, niekada manęs nesupras, nes nesidalijo paskutine suktine su draugais, nelaužė paskutinio džiūvėsio į kelias dalis, sau pasilikdamas mažiausią, nors ir nežinojo, kada (gal ryt, gal tik po kelių dienų) gaus šykštų kareivio davinį; tam net įsivaizduoti sunku, kad žmogus gali eiti miegodamas, o pargriuvęs nepabusti ir sušalti ant sniego, jeigu jo nepastebės ir nepakels draugai. Baisu, tamsta Keršiene? Taip, bet visa tai dar pakeliama, jei tavo šovininės pilnos, o už pečių girdi drąsinantį savos artilerijos dundesį, jauti, kad kažkur tarp užnugario ir tavęs girgžda nenutrūkstanti tiekimo grandinė. O tuo tarpu mes buvome nusviesti į viską permalantį katilą tada, kai artileristai tebetepė ratus, ruošdamiesi keisti pozicijas, o maisto ir šaudmenų gurguolės tebesikapstė už dešimčių kilometrų sniegynuose. Patikimiausias brolis, kuriuo galėjome pasikliauti lemiamą valandą, buvo durtuvas, o šiam išėjus iš rikiuotės, šautuvo buožė, na, ir savi kumščiai. Bet kol kas jų neprireikė, mes atrėmėme priešo puolimą ir vietomis patys prasiveržėme į priekį, kol išsibaigė šaudmenų atsargos ir padegamojo skysčio buteliai, kurie užtikrintai veikia, kai, pasigriebęs porą tokių, pats puoli po tanku.

Geras kareivis turi negalvodamas priimti viską, kas darosi aplinkui. Aš nebuvau tam pasiruošęs, nes nuo pat vaikystės išmokau žiūrėti į gyvenimą klausinėdamas ir nenurimdavau, kol surasdavau patenkinantį atsakymą. Tačiau tasai pats protas, kuris mane padarė žmogumi ir kovotoju už atrastą tiesą, dabar atsigręžė prieš kareivį. „Kas bus, jeigu vokiečiai susipras kontratakuoti anksčiau negu ateis paspirtis? Ir iš viso, ar ji ateis? Ar nepasikartos iki galo dar šviežia divizijos kovos krikšto istorija, kai dar žali, neapmokyti berneliai netikėtai buvome ištraukti iš žeminių ir beveik beginkliai nublokšti prieš plieninį vokiečio kumštį?" Tokios mintys man degino smegenis skaudžiau už žaizdą kažkur apatinėje kūno dalyje. Ir, kaip

dabar galvoju, tai buvo dar viena priežastis, kodėl susigundžiau pasinaudoti paskutiniu savo nagano patarnavimu.

Taigi viskas buvo nuspręsta ir būtų įvykę, jei tuojau, nedelsdamas... Ne, jeigu ne tas širdį draskantis dejavimas kažkur šalia manęs. Aš pasiverčiau ant šono, unkšdamas iš skausmo, ir per porą metrų nuo savęs pamačiau trūkčiojantį skudurų gumulą. Netoliese gulėjo batas, iš kurio kyšojo kažkokios rausvos draiskanos. Antroji koja, matyt, buvo nusviesta toliau arba ją užgulė čia pat nuvirtęs kitas užmuštasis. Minos skeveldra kaip chirurgo peiliu perrėžė vokiečio pilvą iki krūtinės, ir viduriai garuodami lipo ant sniego, tartum perrūgusi tešla iš geldos. Bet viršutinė kūno dalis buvo nepaliesta, širdis tebepumpavo senkantį kraują, o sveikos smegenys suprato tragišką tos kankynės beprasmiškumą. Mintyse jis jau atsisveikino su savo faterlandu (rusiškas speigas netrukus užbaigs tai, ko neatliko iki galo ginklas). Mačiau, kaip jo akys maldavo, rodydamos į mano naganą. Kad ir koks jis būtų buvęs, turtingas, tas užkariautojas išverstais viduriais, tada galvojo, kad didžiausias turtas — kulka į kaktą.

Aš turėjau tą kulką! Jeigu jos būtų prašęs mirtinai sužeistas draugas, būčiau pasiuntęs, nieko negalvodamas, kaip paskutinį duonos kąsnį ar gurkšnį vandens, nors paskui dėl to pačiam būtų tekę nusibaigti didžiausiose kančiose. Bet jos, paskutinės mano kulkelės, maldavo priešas! Atėjūnas iš antžmogių pasaulio, visiems nešąs vien skausmą ir nelaimes, o patsai turbūt iki šios dienos nežinojęs, kas yra tikra žmogiška kančia. Ne, aš galėjau padėti besikankinančiam gyvuliui, tik ne šiam grynosios rasės atstovui. Pats išsigandau, kokia tada mane apėmė neapykanta. Ne! — šaukiau aš mintyse.— Nežinau, kas toks esi — iš miesto ar kaimietis,— bet nereikėjo čia ateiti. Reikėjo žinoti, kad nėra žemėje žmogaus, kuris nebrangintų savo namų, nenorėtų mylėti savo moters, auginti vaikų ir kuriam daug mieliau pasivartyti sekmadieniais pievelėje su mylimąja, negu čia toje įšalusioje mirusiųjų stepėje voliotis, apsikabinus šautuvą arba išverstus vidurius. Dėl tavęs žemė geria žmonių kraują ir ašaras kaip vandenį, o aš netrukus pridėsiu sau prie smilkinio naganą ir nuspausiu gai-

duką. Taip, nuspausiu, bet ne anksčiau, kaip tu nusibaigsi, nes mano mirtis tau galėtų suteikti paguodos. Ne, nesulauksi iš manęs to paskutinio patepimo sakramento. Verčiau nusitaikysiu iš nagano į tavo pageltusį snukį, ir kai nutirpsi iš baimės, manydamas, kad ateina išsivadavimo akimirka, aš nuleisiu ginklą ir nusijuoksiu. Nes argi ne juokinga: antžmogis, maldaujantis nepilnaverčio vergo malonės?! Geležinis Fricas, sutraiškytas dabar kaip vabzdys, kuris kažkaip išsaugojo galvą ir dar judina priešakinių galūnių porą...

Nuo jo sklido stipri smarvė...

Aš kilstelėjau naganą ir nusišypsojau, sudėdamas į tą šypseną visą panieką, kurią žmogus gali jausti tik niekingiausiam žemės padarui. Jo lūpos persikreipė turbūt iš skausmo, bet aš pagalvojau, kad jis nori spjauti man į veidą. Ir staiga nenatūraliai išsiplėtusiose akyse pajutau kažką tokio, kas mane nukrėtė kaip elektra.

Aš atsiverčiau ant nugaros ir užsimerkiau. Kūnas pasidarė lengvas tartum pūzras. Lyg mano, lyg ne mano. Aš tarsi atsiskyriau pats nuo savęs ir, išsinėręs kaip žaltys iš pernykštės odos, nušliaužiau senais vingiais atgal, iš kur buvau atsidanginęs. Visa erdvė aplink mane prisipildė saulės ir skaidraus laukų oro. Apimtas graudaus džiaugsmo, klausiausi visuos kraštuos skambančio paukštelių čiulbesio ir žiūrėjau, kaip mėlyname dangaus skliaute atsispindi garbanotos tamsių miškų juostos ir nuo jų ritasi žalzganos vilnys, skalaudamos sodybas ir laukuose išklydusius vienmarškinius žmones. Aš žiūrėjau į tave, mano mergyte! Taip, į tave, nes, dar neišsinėręs iš žalčio odos, jau išgirdau minkštą tavo žingsnių šnibždesį, kuriam iš paskos ėjo šis saulėtas vasaros rytas. Nesvarbu, kad tu nubėgai tada, palikusi šiukšliname kieme savo ryšulėlį, ir paskutinis prisiminimas, išsivežtas iš čia kartu su tėviškės vaizdu, buvo ne tavo žvilgsnis, pilnas išsiskyrimo skausmo ir nepalaužiamos ištikimybės, o susikūprinusi nubėgančios nugara, nesvarbu tai — aš vis vien per šimtus kilometrų išgirdau švelnų tavo žingsnių šnibždesį. Ir mačiau tavo akis, ne bailiai atkištą nugarą, mylinčias, išsiilgusias akis ir nekantrias lūpas, meiliai šypsančias ir kviečiančias ateiti. „Sugrįžai? — kalbėjai tu.— Aš tikėjau, kad sugrįši. Žmogus negali nesu-

grįžti, kai jo laukia". Ant tavo galvos buvo raudona skarelė, ta pati, kuria man mojai, stovėdama turgavietėje aną birželio sekmadienį, o ant rankų laikei mažą žmogeliuką — m ū s ų kūdikį... Taip, mano mergyte, tavo glėbyje aš pamačiau m ū s ų kūdikį! Jo žydros didelės akys žiūrėjo kiek nustebusios, bet burnytė šypsojosi ir gležni blyškūs pirštukai, lyg rūsyje išaugę daigeliai, siekė mano apšepusio smakro. „Sugrįžai... sugrįžai... sugrįžai..."

Aš atsimerkiau, jausdamas ant skruostų stingstančias ašaras, ir pažvelgiau priešais save į pilką ledinę tuštumą. Vasaros nebebuvo. Nei garbanotų miškų, nei žalzganos vilnijančios žemės. Ir tu buvai nuėjusi su m ū s ų kūdikiu už šimtų kilometrų. Bet aš tebemačiau tavo šypsančias akis, girdėjau išsiilgusių lūpų kuždesį, šaukiantį sugrįžti, jaučiau ant savo veido gležnus kūdikio pirštukus, nuo kurių prisilietimo pleišėjo akmeninis rūsčio apvalkalas, kaustęs kareivio širdį, ir pro sugargažėjusius degėsius kalėsi meili pavasario žolytė.

Aš pasiverčiau ant šono ir nusitaikęs nuspaudžiau nagano gaiduką. Bet jam vargu ar bereikėjo to paskutinio mano šovinio: akys nebemaldavo, nebesikeikė, pamišusios iš skausmo, jos buvo šaltos, ramios, su kažkokiu užslėptu dėkingumu žvelgiančios į rusišką žiemą, kuri kartais būna gailestingesnė žmogui negu žmogus. Taip, negu žmogus žmogui, tamsta Keršiene... Tik nepamanykit, kad atėjau čia skųstis ar prašyti pasigailėjimo, kaip tas mirštantis vokietis kulkos. O ne! Tenorėjau, kad sužinotum, kaip tave mylėjau. Ir dar palinkėti: būk laiminga toliau, būk laiminga, jei gali po viso to, ką čia išgirdai.

VI

Marius neryžtingai sustojo prie sukrypusių vienkiemio vartų. Praviri, tereikia stumtelti pečiu, ir tu būsi kieme. Iš vienos pusės svirnas, tvartas su diendaržyje iškinkytais ratais, šulinio svirtis, kaip juodas patrankos vamzdis įremtas į pablyškusį dangų, rasotas peržydėjusio sodo ošimas... Kitoje pusėje gyvenamasis namas, nauji laiptukai prie durų, pasienyje prigludęs suolelis. Atsisėsti ir

traukti suktinę, kol praauš ir durys atsivers pačios... Širdis atitoko, nebėra to keršingo pykčio, tos nuoskaudos, kurių pritvinkęs čia atslinko. Tiktai kažkoks krūtinę spaudžiantis liūdesys, apmaudi nuostaba: „Ko aš čia?" Panarinęs galvą žiūri į suplūktą kiemo žemę po kojomis. Po suoleliu žvyro krūvelė, tamsuoja išmėtyti kažkokie daikčiukai. Kojos sugniūžta per kelius, ir pritūpęs karštligišku žvilgsniu ima naršyti tą žemės plotelį. Žaislai! J o žaislai... Tuščios degtukų ir batų tepalo dėžutės, nulaužtas šaukštas, peilio kriaunos. Žvyro krūvelę vagoja skriodė — nebaigtas kasti kanalas. Čia pat kyšo medinio kastuvėlio kotas — šiandien vyras darbuosis toliau...

Marius ištiesė ranką, glosto žvyrą. „Kiekvienas akmenėlis nučiupinėtas j o pirštukų, gležnų tamsoje išblyškusio augalo daigelių". Pirštai virpėdami bėgioja aplink kanalą (atsargiai, tik atsargiai, nesugriaukim!), ir akmenukas po akmenuko į delną, į delną, į delną... Staiga — trrrakšt! Betupinėdamas užmynė kažką. Sraigės! Balti, margi, rudi kiauteliai — j o karvės, avys, kiaulės... Turtingas mažojo ūkininko tvartas, kuriuo j i s dar vakar džiaugėsi, guli sutriuškintas po didelio žmogaus pėda. Marius nusiminęs ieško akimis išlikusių sveikų kiautelių. Surinkti akmenukai byra pro atsigniaužusius pirštus. Piktai loja šuo. Pajuto svetimą! „Svetimas, svetimas, svetimas... Ko tau čia reikia? Negana, kad jau ir taip vaikas verks per tave..."

Pašoko, pasilenkęs slenka palei darželio tvorą iš kiemo, kaip akmenimis apmėtomas valkata. Neuždaryti vartai vypso tarsi kokio žvėries nasrai. „Au au au!" Širdyje žūstančių sraigių traškesys („Oi, mano karvytės, mano avytės!.."), delne vienintelis užsilikęs akmenėlis. „Niekšai, niekšai..." — šnibžda išsausусiomis lūpomis, nesuvokdamas, kodėl ir kam tie žodžiai taikomi. „Niekšai, niekšai..." Nueina patvoriu už trobos. Ant tvoros pamautos puodynės, molinis ąsotis, užmestos džiūti pašluostės. Dilgėlės ir varnalėšos lenda pro ją į vidų, o iš vidaus gėlės kaišioja galveles. Svaiginamai kvepiančios gėlės. Ypač drėgną gegužės naktį, kai pats alyvų žydėjimas. Jis toks vešlus, išsikerojęs, tas alyvų krūmas, kad užkečia pusę namo. Marius, užsigulęs ant tvoros, panardina veidą kvepiančiame lapyne. Sunkios žiedų kekės iki skausmo suspaudžia skruostus šaltais delnais, ir

rasa sunkiasi iš jų, rieda lediniais lašeliukais už kaklo, žnaibo prasegiotą krūtinę. Kažkur virš galvos, šakose, krebžda prabudęs paukščiukas. „Cipt cipt cipt..."— tartum žirklėmis karpo palšą vėsų priešaušrio drabužį. Vis greičiau, smarkiau, plačiau užsimodamas. Prakirpo! Marius, sulaikęs kvapą, žiūri pro šakose atsivėrusį tamsų plyšį. Langas! Už jo šiltas patalas, j i ir j i s. „Kelkis, Pele, kelkis. Jau švinta", turbūt sako ji. Žiovulys, niurzgėjimas: „Aau, būčiau pramiegojęs... Ale tų gaidžių giedojimas. Ar tau nepikta ant jų?" Aišku, pikta. Abiem. Ir dar ne taip vėlu, kad nebūtų laiko pasišnekėti... „Niekšai, niekšai..." Išsitraukti pistoletą ir pilti į tą juodą plyšį! Oras kvepia ne vien duona ir nevėdintomis duknomis, kažkas nemiega ir miršta, kai tuo tarpu jie... kai tuo tarpu jie... Jiems reikia tai priminti, po paibeliais!

Ranka nuslydo į kišenę. Bet ne į tą. Tenai tik mažas šiurkštus akmenukas — prisiminimas nuo vaikiško kanalo kranto... „Miegok, saldžiai miegok, mano mažyti..." Atsiplėšęs nuo tvoros, ilgai šluostosi rankove šlapią veidą. Neramus žvilgsnis į pablyškusį dangų, kuriame viena po kitos tirpsta žvaigždės, į šviesėjančius laukus, į sodybą, vis labiau užsiimančią prabudusių paukštelių čiulbesiu. Sutrinksėjo atidaromas langas. Ne tasai, užgriuvęs žydinčiomis alyvomis,— galinis. Sunkūs žingsniai, krenkštimas. Nusispjovė.

— Ag, pačiu laiku, pačiu laiku,— sako žiovaudamas.— Eisiu užduoti gelsviui avižų.

Grabaliojasi ryto sambrėškoje. Kažką užkliudė, apvertė. Akvilės balsas, bet negalima suprasti žodžių — matyt, iš kito kambario.

„Eisiu užduoti avižų..." Prispaudęs delną prie dundančios krūtinės, klausosi tolstančio klumpių kaukšėjimo. Girdi tėvo žingsnius. Tokį pat ankstyvą pavasario rytą. Mieguistas prabudusių žąsų gagenimas, gaidžio riksmas. Vėsus, rasa permirkęs rytmečio oras plūsta į vidų pro atdarą langą, o vaikiškoje lovelėje taip miela ir jauku.

— Tyliau tu, lederga, nepabudink vaiko,— motina.

Galbūt ir Akvilė ką tik ištarė panašius žodžius?

Ir staiga jam pasidaro keista ir pikta, kad čia atsibeldė ir kaip koks vaikėzas spokso į svetimos trobos langus. Pri-

simena uždavinį, toli likusius kovos draugus. Pareigos jausmas visu sunkumu užgriūva pečius, ir pasijunta gėdingai menkas, pažemintas, baisiai pažemintas, kone išdavikas. „Pamiršai, kad tavo gyvybė priklauso ne tau vienam, ji reikalinga visai liaudžiai. Aš atėjau prabilti į žmogaus sąžinę, sudrumsti sočią jo sielos ramybę. Kokiu tikslu? Dėl ko? Dėl savęs, tik dėl savęs! Sugriauti kitų ramybę vien todėl, kad pats jos neturiu. Kad negaliu apkabinti tos, kuri buvo žadėta, bet kitam atiteko, kad man atimta teisė turėti savo namus, nesibijant vaikščioti gimtaisiais laukais, lyg baisiausias nusikaltėlis tik vogčiomis galiu išgirsti pirmuosius valstiečio rytmetinės maldos žodžius: eisiu užduoti arkliui avižų".

Liūdnai nusišypsojo sau ir, nė nepažvelgęs į Keršių sodybą, nuėjo per lauką tiesiai į aušrą, kuri žėravo virš Gilužės pušynų, vis plačiau ir plačiau užliedama blankstančiomis žvaigždėmis nusnigtą dangaus skliautą.

dešimtas skyrius

I

Įvirtavo į kiemą, apsikabinėjęs išmaldos krepšiais. Per vėlai pastebėjo — būtų užrakinusi duris, o pati į daržinaitę ar tvartą. O dabar nieko kito neliko, kaip toliau lesinti vištas ir laukti, kol prišliauš griozdiški žmogaus griuvėsiai. Neatplėšdama nuo žemės akių, su visomis smulkmenomis įsivaizdavo aukštą plačiapetę elgetos figūrą, ilgas naginėtas kojas, iki kelių apvyniotas nešvariais drobiniais autais, apiplikusią kiškinę kepurę, kurios nė vasarą, per didžiuosius karščius, nepadėdavo. Jo veidas iki kaktos buvo apžėlęs standžia barzda, kuri dengė krūtinę kaip kokia vėduoklė, o niekad neapkarpomi plaukai dribo ant apykaklės, paslėpdami sprandą ir žemių priaugusias ausis. Vienintelės nuogos vietos, rodančios, kad čia tikrai esama žmogaus, o ne kokios judančios kaliausės, buvo dvi šiurpiai blizgančios skylės siaurame kaktos ruoželyje ir juoda

burnos kiaurymė, kai iš jos pasipildavo pranašavimai ir prakeiksmai nuodėmingai žmonių giminei; kažkada tasai žmogynas turėjo dar nosį, bet ji seniai buvo nupuvusi. Akvilei atrodė, kad Rūsti Diena toks pat senas, kaip dievo sutvertas pasaulis, nes, kiek siekė atmintis, kitokio nebuvo mačiusi. Gal tada... Ne, ir tada jis buvo toks pat žilas, nurūdijęs, iki kelių apsivyniojęs blauzdas drobiniais pasakos dievulio autais, tik atrodė baisiai didelis, nes Akvilė buvo mažytė. Ji gulėjo ant suolo, padėjusi galvutę mamai ant kelių, ir žiūrėjo į elgetą — gauruotą skudurų kalną, išsiplėtusį vidury kambario. Trakšt trakšt,— sproginėjo utėlės po motinos peiliu. „Viešpats pasakė, neužmušk, nes ne tu jį sutvėrei, moteriške. Ir mylėk savo artimą, kaip ir pati save, ir pavalgydink alkaną, ir pagirdyk trokštantį, ir aprišk Lozoriaus žaizdas, paklok benamiui patalą, o idant jisai nieko nestokotų, pabūk jam už moterį, nesgi nusikalsta ne mylintis, o neapkenčiantis, ne paguodžiantis sielą brolio savo, o pasikeliantis į puikybę". Motina kažką atsakė. Ir tada iš plaukuotos burnos kiaurymės išsirito tas nekaltas žodis („Pačiupinėk"), kurį visam gyvenimui supurvino tai, ką Akvilė pamatė. Motina bjauriai nusikėikė ir spyrė elgetai į tarpkojį. Po kelių dienų nudvėsė kiaulė. Niekas nesistebėjo: retą kiemą, kuriame pasirodydavo Rūsti Diena, aplenkdavo koks nors negandas.

— Tegul būna pagarbintas Jėzus Kristus.

— Ir per amžių amžius. Amen,— atsakė Akvilė į elgetos pasveikinimą.— Vaikščioji, dievo žmogau? — Jai buvo gėda tos pataikaujančios frazės, bet visi Lauksodyje pasitikdavo nepermaldaujamą pranašą tokiais žodžiais.

Rūsti Diena, nieko neatsakydamas, priėjo prie suolelio pasienyje, atsisėdo ir, nusiėmęs krepšius, suskato poteriauti. Negalėjai suprasti, ką murma į barzdą, įrėmęs klaikų žvilgsnį į vieną tašką danguje, tartum tenai regėtų tą, kurio niekas iš mirtingųjų iki šiol neturėjo laimės matyti. Pamažu jo balsas stiprėjo, pabiri skiemenys, išsiveržę pro tirštą šerių koštuvą, lydėsi į žodžius, kurie vis garsiau dundėjo, kol galop susiliejo į vientisą žaibus svaidantį griausmą:

— Ateis diena, rūsti diena. Ir pakels viešpats teisybės kalaviją, ir tars paskutinį žodį. Ar aš neįspėjau tavęs, žmo-

nių gimine, pasakys žemės ir dangaus valdovas, ar nesiunčiau iš aukštybių pranašystės ženklų, ar mano šventieji mokiniai nerašė tau šventųjų knygų, kuriose buvo pasakyta, kad pakils iš vakarų mažas karaliukas ir užims visas pasaulio karalystes, ir sukiršins brolį prieš brolį, sūnų prieš tėvą, ir kraujas liesis upėmis, ir kalnais laidos dar nemirusius, o nuo jų atodūsių judės ir plyšinės žemė, nupurtydama nuo savęs gražiausius miestus, kaip obuolius nuo obels? Mano kantrybė didelė, nelaimingoji žmonių gimine, bet tavo nuodėmė dar didesnė. Ir aš pasiunčiau tau sunkų išbandymą, idant atsipeikėtum. Tačiau tu, apakusi nežabotoje puikybėje, atstūmei dangaus malonę ir toliau garmi nuodėmėmis grįstu keliu į pragaro gelmes. Mano rykštė tau sužadina saldų niežulį, nuo jo tu tik juokiesi, ir todėl aš pakelsiu virš tavo galvos rūstybės kalaviją, idant padalyčiau nepadalijama ir krauju ir ugnimi nuvalyčiau nenuvaloma. Šitaip tars galybių viešpats, ir tada sueis iš vieno jūros ir žemynai, ugnis ir vanduo, teisieji ir pasmerktieji, ir susilydys kaip žaizdre geležis į vieną netvarkos kamuolį, idant paskui skiltų pusiau ir viskas prasidėtų iš naujo nuo Ievos ir Adomo: teisybė ir melas, išmintis ir kvailystė, dorybė ir nuodėmė, amžinas išganymas ir nesibaigianti pragaro kančia.

Akvilė su prietaringa baime klausėsi šiurpaus elgetos plyšojimo. Norėjo eiti į kamarą — pats laikas atpjauti lašinių bryzą, tegu greičiau nešinasi savo keliais,— tačiau nedrįso pasijudinti iš vietos, kad neįžeistų šventojo valkatos. Kai jis baigė savo klaikią maldą, Akvilė, šlapia nuo prakaito, pagarbiai paklausė:

— Ko tamstai įdėti ant kelio, gerasis seneli?

Elgeta pažvelgė į ją drumstomis nevispročio akimis. Barzda subangavo tarsi vėjo lenkiamas krūmas. Turbūt išsiviepė ar nusišypsojo, jeigu išvis jis mokėjo šypsotis.

— Ką dievas sutvėrė, viskas tinka į ubago krepšį,— atsakė, kasydamasis pažastis. Paskui kreivi paukščio pirštai (kažkokie žvynuoti, smailiais nuknebusiais nagais) nukryvuliavo pilvu į tarpkojį, ir Akvilė su siaubu prisiminė tą vaikystėje supurvintą nekaltą žodį.

Vėsi kamaros prieblanda kvepėjo žiurkėmis ir ištirpusia riebaluota druska. Apmusijęs langelis buvo šaltas, neįžvel-

giamas lyg elgetos akis. „Sutrešęs, bjaurybė..." Staiga susigriebė, išsigandusi savo minties, ir nepajuto, kaip vietoj parūdijusių lašinių atrėžė kumpio gabalą.

— Pasimelsk, seneli, tegul dievas būna gailestingesnis žmonėms,— paprašė, paduodama elgetai išmaldą.

Tasai rūsčiai suraukė antakius. Akys pasidarė mažytės ir aštrios kaip išgaląsti durklų smaigaliai.

— Ar tu nesoti, moteriške? — sugrumėjo iš susivėlusios šerių kupetos.

— Nebadaujame, dėkui dievui.

— Ar tu nepagimdysi dievo šlovei dar vieno žmogaus?

Akvilė pabalusi prisidengė rankomis pilvą.

— Ar tu ne nuodėmėje pradėta ir negyveni nuodėmėje, moteriške? — vis rūsčiau skambėjo elgetos balsas.

— Visi mes nuodėmingi, gerasis seneli...— sušnibždėjo Akvilė.

— Tai kokio gi viešpaties gailestingumo nusipelnei, moteriške? — elgeta atsistojo ir užsimetė ant pečių krepšius.— Kokios malonės lauki iš dangaus? Gal tu šventoji, ne iš tos bjaurios žmonių padermės, kuri kasdien kala dievo sūnų prie kryžiaus? Gailestingumo?! Ne! Ne! Viešpats buvo gailestingas, kol išseko jo kantrybė, o nūnai ateina atsiskaitymo valanda,— elgeta atsuko Akvilei nugarą ir, piktai stuksendamas į žemę gumbuota obeline lazda, nuėjo per kiemą. Prie vartų atsigręžė, tartum kažką pamiršęs, ir šiurpiai nusikvatojo.— Ne, ne, moteriške,— krankė, ištiesęs lazdą į Akvilę ir ja baksnodamas.— Ne gailestingumo, o teisingumo melsiu viešpatį savo, nesgi pirmoji taurė jau išgerta, o antroji tik pradėta. Ir tars man tada karalių karalius: „Ateinu, ateinu! Visiems lygiai rūstus ir teisingas. Nė vienas nebus užmirštas. Kur toji tavo moteriškė, vietoj teisybės prašiusi gailestingumo, Benediktai? Paklausk jos, ar ji šaukė kartu su žydais: V a r g a s t a u, J e r u z a l e! Ir pasakyk jai, kad toji diena taip arti, kaip jos marškiniai prie kūno. Vargas tau, Jeruzale, vargas tau, Jeruzale! Pasakyk tai išpuikusiai moteriškei, nužemintas mano tarne Benediktai".

Šuo, visą laiką ambrijęs ant elgetos, dabar išvien pasiuto. Blaškėsi ant grandinės, tartum pauodegin svilinamas, čia unkščiai cypdamas, stūgaudamas, čia aimanuodamas

kaip žmogus, pritvinkęs smaugiančios neapykantos, kurią bejėgis išlieti. Tačiau dievo žodis galingoje šventojo valkatos gerklėje stipriau skambėjo, negu šuns balsas. Užtat grandinė buvo silpnesnė. Ji trūko, ir Rūsti Diena, nebaigęs savo pranašysčių, turėjo sprukti pro vartus.

Julytė kvatojosi prikrisdama prie žemės, siundė Tigrį, o Laurukas striūbavo, įsikniaubęs motinai į šlaunį. Akvilė paėmė berniuką ant rankų, šluostė prikyšte murziną, nuo ašarų šlapią veiduką, guodė, silpnai šypsodamasi. Nebijok, nebegrįš tas piktas dėdė. Tigris neleis. Matai, koks jis bailus, kaip bėga. Plust plust plust, net tarbos dulka. Bijo Tigrio. O mes nebijome Tigrio. Tigris mūsų draugas, neleis nieko pikto mums padaryti. Laurukas nurimo. O paskui nusišypsojo. Ir tas šypsnys, nudažytas minkšta akučių melsvuma, nusmelkė Akvilei per širdį. Kaip apžavėta spoksojo į berniuką, bet matė ne jį, o a n ą, ir, nors nenorėjo grįžti atgal, nuėjo jam iš paskos pieva kvepiančiais birželio pėdsakais. Svaigiai žydėjo švediški dobilai — ištisas laukas ramunėmis atsiūlėtais pakraščiais,— ir darėsi iki ašarų graudu, girdint galandamų dalgių žvangėjimą — laidotuvių varpus jaunamartei vasarai.

Nieko nebuvo, sakė naktį ji sau. Nieko nebuvo ir negalėjo būti, nes nuo to laiko bent tris kartus nupjovė dobilus, o ramunės išbarstė meilę buriančius žiedelius. Žemė liko begėdiškai plika ir nevaisinga, o jeigu išpampusi, tai tik nuo lavonų. Nieko nebuvo ir negalėjo būti. Taip ji kalbėjo sau naktį, o tačiau vėl ėjo pro violetinius birželio dobilus ir verkė nuo gedulingos galandamų dalgių muzikos.

— Klausyk, Mariau, tu nusiskusk barzdą,— sakė ji.— Aš tavęs bijau.

Jis nusijuokė (į nykų pelėdos ūbavimą buvo panašus jo juokas), ir tada ji pamatė priešais stovintį elgetą. Apiplikusi kiškinė trūkčiojo ant jo galvos kaip gyva; balta, pageltusiomis šerių sruogomis perpinta barzda keistai bangavo. Bet akys buvo Mariaus. Tik šaltos ir negyvos.

— Liaukis vaidinęs,— tarė ji, stengdamasi nugalėti kylančią baimę.— Gal nori, kad tavo mergytė išsigąstų ir pabėgtų?

— Argi tu nuo manęs nepabėgai, moteriške? — rūsčiai paklausė jis.

— Kas tu toks? — sušnibždėjo ji, jausdama, kaip plaukai šiaušiasi ant galvos.

— Tas, kurį tu apgavai, moteriške.

— Aš...

— Tas, kurio išsigynei, kaip Petras Jėzaus Kristaus. Ar tu atsiėmei tuos trisdešimt Judo sidabrinių, moteriške?

— Aš...

— Tu gavai juos, bet ar patenkinta kaina? Ar ne brangiau pirkai, negu pardavei, moteriške?

— Atleisk. Aš nežinojau, kad sugrįši. Atleisk, jei gali.

— Mirusieji neatleidžia gyviesiems.

— Bet aš užpirkau dvejas mišias už tavo sielą, ir dar užpirksiu. Ir melsiuos už tave kiekvieną vakarą. Būk gailestingas, dievo žmogau.

— Gailestingas! — sugriaudė klaikus kvatojimas. Mariaus akys įsmigo Akvilei į pilvą, ir ji pajuto tenai veriantį skausmą.— Kokio tu nori gailestingumo iš to, kuris niekada nėra jo pats patyręs, moteriške? Ne, aš nežinau, kas yra gailestingumas, nesgi ateinu, pasiramsčiuodamas teisybės lazda. Teisingumo! Taip, tik teisingumo, daugiau nieko netrokštu. Aš pilnas jo, kaip tavo įsčios svetimo vaisiaus, kaip jūros vandens. Gerk! — aš atėjau tavęs pagirdyti, moteriške.

Akvilė atsisėdo lovoje. Pro aprasojusį langą sunkėsi pilka priešaušrio šviesa ir nedrąsus paukštelių čiauškėjimas. Burnoje buvo sausa, šleikštu, troškino gerti. Keršis irgi nubudo, ėmė koščioti ir kasytis, pastatęs kaulėtus kelius, protarpiais žiovaudamas ir šnarpšdamas pro uždžiūvusias nosenas.

— Ag, vėl rytas,— bambėjo pusbalsiu, žvalus ir pailsėjęs.— Ale kad miegojau, tai miegojau. Kaip užmuštas. O tu kažko rėkavai per miegus, varteisi, aha. Nereikėjo valgyti vakare kopūstų.

Akvilė tylėdama atsuko nugarą ir pasitraukė labiau prie krašto. Tas jo šnarpštimas, tas kasymasis ją pykino.

— Na, pamiegok, pamiegok,— jis užrioglino ranką jai ant krūtinės. Padvelkė arklio žąslais ir tabaku.— Tau reikia dabartės atmiegoti už du, mano žmona. Žinai, kokį aš vardą sugalvojau. Jei bus sūnus, pakrikštysime Pėliksu, o jei duktė — tavo vardu, aha.

— Geriau atneštum vandens,— burbtelėjo ji, dusdama nuo gniuždančio jo rankos sunkumo.

Kai jis nušlepsėjo basomis kojomis į virtuvę, jai tikrai pasidarė lengviau. Plačiai atsimerkusi žiūrėjo į langą ir negalėjo atsikratyti keisto jausmo, kad ten stovi kažkas, prispaudęs veidą prie rasos lašų išvagoto stiklo. Žinojo, tenai tik alyvų krūmas, susikūprinęs po kvepiančia žiedų našta, nieko daugiau tenai negali būti, bet vis vien nepaliko neramus, nesuvokiamas jausmas. Atšlepsėjo basos kojos, štai ir emaliuotas puodukas šalto vandens, o ji vis neįstengė atplėšti žvilgsnio nuo hipnotizuojančio šešėlio. Tada ir jis, laistydamas vandenį per kraštus, pasisuko į langą. Susirūpinęs, lyg apsigandęs. Ir staiga plačiai nusišypsojo, savaip viską supratęs.

— Ag jau. Stovi saulę užplėtęs, tik sieną pūdo. Rudenį nukirsiu. Bus gražių žabų.

— Žabų? — nesąmoningai pakartojo Akvilė.

— Nu, nu. Rudenį aš jau sutvarkysiu jį, tą bezdą. Paimk va. Šviežias, šaltas, ką tik iš šulinio. Pagirdyk mūsų vaikutį.

„Gerk! Atėjau tavęs pagirdyti, moteriške".

Ji ištiesė ranką ir, nežiūrėdama į vyrą, paėmė puoduką.

— Tau nereikia valgyti raugintų kopūstų.

— Ką tu išmanai...— apgraibom pastatė puoduką ant grindų ir nusisuko. O tačiau matė jį, stovintį prie lovos vienais baltiniais, susivėlusiu plaukų kuodu. Šakotą, sunkų, rudais gaurais apžėlusia krūtine. Kelias dienas neskustas veidas buvo tarsi išpurtęs — po lietaus sužėlusi ražiena. Ji matė jį tokį, nors gulėjo kietai užsimerkusi. Užsitraukė antklodę ant galvos ir vis tiek matė jį tokį. Jo šeriai augo, pūtėsi kaip plakamo muilo putos skalbinių rėčkoje, dribdami ant krūtinės, apykaklės, pageltusiais žiedais raitydamiesi aplink nosį ir slėpiningai žybčiojančias akių skylutes. „Gerk! Atėjau tavęs pagirdyti, moteriške..." Ji nematė tik gumbuotos obelinės, tačiau girdėjo gūdų jos stuksenimą į kietą žemę.

Jis išėjo. „Šiandien reikia pasėti miežius", išgirdo ji vietoj atsisveikinimo, ir tas ūkininko rūpestis, ūmai išsiliejęs linksma laukų žaluma, lyg ir išblaškė šmėkliškus nakties šešėlius. Kai grįžo, užpylęs avižų gelsviui ir parsivedęs

iš dvaro lageriuko belaisvį, ją vėl užgulė slogutis. Vyrai trypinėjo virtuvėje; skimbčiojo indai, girgždėjo varstomos indaujos durys, bet Akvilė nejautė to jaukumo, kuris apgaubdavo ją ankstyvą rytmetį, tingiai vartantis šiltame patale. Jai buvo koktu; tartum sėdėjo dabar priešais jį (Ivano vietoje) ir matė, kaip sunkūs, kampuoti žandikauliai abejingai mala valgį, o po stalu ištiestos basos kojos nuo srutų parudavusiais tarpupirščiais trinasi viena į kitą tarsi du nušašę paršeliai.

„Ar ne brangiau pirkai, negu pardavei, moteriške?"

Ji užsikimšo ausis pirštais, bet tas prakeiktas balsas lindėjo viduje. „Keltis! Keltis!" Išmetė kojas iš lovos. Prie svirnelio prunkštė pakinkytas arklys. „Ivan, siuda!"— šaukė Keršis. „Idu, idu, chazein". Netrukus vėl sutrinksėjo ratai ir iššliaužė iš kiemo, lydimi šuns urzgimo,— Tigris vis dar nenorėjo pripažinti Ivano už namiškį.

II

Apsiruošusi išnešė vyrams pusryčius. Nemunių sklypas buvo anapus kaimo, toli nuo vieškelio, kaip daugelio Lauksodžio mažažemių, kuriuos stambieji ūkininkai, panaikinus rėžių sistemą, nustūmė į atkampiausias vietas. Labai nenorėjo eiti. Dar kur — į Nemunynę! Būtų pasiuntusi Julytę, tačiau toji, tokia drąsi, kartais net akiplėša namie, viena bijojo iškelti koją už kiemo vartų.

Daugiau ji nebesiginčijo su vyru, bet suprato, kad niekuomet negalės jam atleisti sandėrio su viršaičiu. Jai buvo gėda. Jautėsi tarsi būtų nurengusi lavoną ir nešiotų persiūtą jo drabužį. „Labą rytą, Akvile. Pastiprinimą vyrui neši?"— „Jau su pusryčiais, Keršien? Žiūrėk, nenumitink savo Pėlės". Sutiktieji kalbino, rodos, ir meiliai, ir be dagio, bet negalėjo atsikratyti minties, kad nusisukę jie pašaipiai kikena, apšneka ją. Ir, pagalvojus apie tai, svilo ausys; o kai atėjo į Nemunių sklypą, žemė degino padus. Ji slinko siaura lauko keliūte, bailiai žvilgčiodama į šonus, ir nei garbiniuotas rugio želmuo, nei trąšiais kupstais suvirtę dobilai nelinksmino akies. Apsidžiaugė, pasiekusi pagaliau šunkelyje išsižergusius ratus, įsiropštė ten ant dobilų glėbio (pusryčiai arkliui) ir ėmė laukti vyrų. O jie,

pamatę ją, jau artėjo iš ano varsnos galo: Ivanas su gelsviu, sparčiai žengdamas šalia spyruoklinių akėčių, Keršis su sėtuve ant krūtinės, abiem rankom semdamas iš jos grūdus ir plačiais mostais tartum žegnodamas žemę. Šalia, atsitraukęs per biržę nuo sėjėjo, kinkavo Putrimų Juozapėlis, pasibrukęs po pažastimi šiaudų plakelį, iš kurio pešė po saujikę ir smeigė į žemę, žymėdamas vietą, kur krinta paskutiniai grūdai. Kol Ivanas, iškinkęs arklį, pririšo prie ratų galo, Keršis irgi suspėjo atvaryti savo biržę iki keliuko. Akvilė pripylė visiems iš puodynės po molinį bliūdelį barščių, paraikė duonos, o kai vyrai išbaigė sriubą, iškėlė iš kraitelės į nubrizgusį rankšluostį susuktą puodynėlę su lašiniais ir sviestinaitę, pripjaustytą svogūnų su grietine. Juodojo Bigės berniukas, pasigriebęs lašinių gabalą, nustraksėjo varsna: rūpėjo pempės lizdas, kurį Keršis užėjo, pirmą kartą akėdamas pernykštį arimą, ir tą vietą paženklino karkline rykšte, kad nenusimindžiotų, kol paukščiai išsiperės.

Akvilė sėdėjo ratuose nugara į dobilus kramsnojantį gelsvį. Kitame vežėčių gale — Keršis. Ivanas valgė, pritūpęs ant ienos. Kai prieš porą savaičių Keršis parsivežė belaisvį iš Kraštupėnų, tasai vos ant kojų laikėsi: pajuodusia oda aptempti žmogaus griaučiai. Tačiau nuostabiai greit atkuto. Keršis mostais ir negausia rusiškų žodžių atsarga skatino: „Ivan, kušatj. Ivan, klieb, salo. Sapagi snimaitj, Ivan, trudno sapagi..." Ivanas sąžiningai suvalgydavo, ką jam paduodavo, tačiau batus pakeisti naginėmis — lengvesniu, patogesniu apavu — atsisakė.

— Tie brezentiniai jam pusę sveikatos atima, bet laikosi jų kaip bajoras žipono,— kalbėjo Keršis, užsikąsdamas lašinius barščių tirščiais sumišai su svogūnais.— O šiaip geras ruskelis. Žangus, supratlyvas, ne sukčius. Savaitėlė kita, atsiaugins raumenis, kokį vežimą krausi, tokį veš. Kušatj, Ivan. Klieb, salo. Nado rabotatj, nado kušatj.

Belaisvis paėmė Keršio atkištą duonos abišalę, ant kurios buvo uždėtas lašinių gabalas. Dėkojo, per prievartą viepdamasis, linkčiojo mašinėle kirptą apvalią galvą. Veidas buvo irgi apvalus, nors kaulėtas, apšepęs pilkais šeriais, paryškinančiais plačiai išsišovusius skruostikaulius; siauroje kaktoje rudos iškilios akys, virš putlių lūpų riesta

nosies pavaža. Akvilė, pamačiusi jį, kažkodėl prisimindavo lakūną. Ji padrąsinamai nusišypsojo Ivanui.

— Ag, ir be to jie kibūs prie mergų,— pajuokavo Keršis tai pastebėjęs.— Džiugo Vasilis trynėsi trynėsi aplink Gaudrimo našlę. Pučiasi boba, aha... Tokioms patinka keikūnai ir blevyzgos. O jų kas antras žodis apie kitą galą. Tikrą motiną, kaip kokią kekšę, guldo į lovą.

— Nebijok, manęs nepaguldys,— atžėrė Akvilė.

— Ag, aš ne dėl to...— Keršis sumišęs nusuko akis į šalį, kramto tylėdamas. Nesmagus ir susimąstęs. Bet štai jo žvilgsnis užgriebė miežiais sėjamą varsną, ir veidas švelnėja, lūpos šiepiasi, užliedamos skruostus svajinga šypsena.— Geras laukelis. Įtręštas. Akėjant dar išsiverčia pernykščio mėšlo. Miežiai bus kaip karna.

— Pernykščio mėšlo...— Akvilė vos sulaiko apmaudą.— Būta ko džiaugtis.

Keršis nemaloniai nustebęs.

— Būta ko džiaugtis,— primygtinai kartoja Akvilė. — Gal pats numėšlavai tą lauką?

— Nu, nu... niekas nesako,— Keršis sunkiai, ne iš karto nuryja kąsnį.— Amžiną atilsį, ką bepadarysi. Taip jau yra nuo amžių: žmogus miršta, išeina, o žemelė palieka.

— Taip,— tulžingai sako ji. Jo teisybė, tai aišku, bet su kažkuria teisybės dalimi ji negali sutikti.— Taip, taip,— kartoja vis pikčiau.— Žmogus išeina, bet kodėl tas, o ne kitas? Ar negalėjo būti taip, kad vokiečiai mus, ne Nemunių šeimą?

Jis išsigandęs, baisiai išsigandęs. Ar ji iš proto kraustosi?

— Kaip čia dabar...— mikčioja, pakabinęs ranką su valgiu ore.— Negi dievui įpirši, ką jis turi pasiimti?

— Jeigu tu anksčiau būtum priėmęs Freitkės berniuką...

— Aš?..— jis žiūri į Akvilę, išsproginęs nelaimingas akis.— Tu manai, aš tyčia... iš baimės?..

— Nieko nemanau. Sakau, kaip būtų galėję atsitikti.

Jis numetė prakąstą lašinių gabalą į dubenėlį, deda ant viršaus nesuvalgytą duonos riekę. Nusisuko. Sėdi delnais parėmęs galvą. Nugara banguoja kaip pakilusio vėjo įsiūbuotas rugių laukas. Sunkus atodūsis.

— Tu kažkokia ne tokia... Seniai kažkokia ne tokia...—

susirietė dvilinkas, spaudžia rankomis vidurius, tarsi greičiau išsivemti norėdamas. Ne žodžiai,— nesuvirškinto maisto gabalai, kuriuos nebe pirmą dieną nešioja savyje.— Tau gaila ano... Bet kam reikėjo tekėti?..

Tartum mėšluota koja įspyrė į paširdžius.

— Aišku, nereikėjo,— pašėlęs pyktis užtemdė jai akis, tačiau susivaldo, nuversdama jį užmušančia pašaipa.— Jokio išskaičiavimo nebuvo. Galėjau likti merga su vaiku. Bet šito nereikėjo: Gediminas būtų mane paėmęs, jeigu būčiau norėjusi.

— Gediminas?..

— Jis, mūsų kūmas. Bet aš pabijojau: ne mano planetos žmogus. Vištai reikia gaidžio apipešioto, o ne sakalo. Tokį ir gavau.

Keršis ilgai tyli. Sugniuždytas, su žole sulygintas netikėtai sprogusios bombos. Tačiau kvaila viltis, tas amžinas žmogaus palydovas, apgaudinėjantis mus iki karsto lentos, iš naujo plyksteli kaip vėjo įpūsta žarija. Keršis iš lėto atsitiesia ir, pasisukęs į Akvilę, sako, graudžiai šypsodamasis:

— Tai dėl to, kad lauki mažo. Visos moterys nežino, ko nori, kai laukia mažo. Praeis...

— Aišku, praeis. Tik nereikia valgyti raugintų kopūstų,— ji geliamai juokiasi. Išsiropštė iš ratų, sumetė indus į kraitelę kaip papuola — greičiau iš to saulės užtvindyto lauko, kur užderės geri miežiai, bet ragaišis bus sprangus.

Keršis ilgai stovi prasižergęs prie ratų ir žiūri jai įkandin, judindamas taukuotas lūpas. Atsipeikėjo. Iš lėto perbraukia delnu skruostus, apžiūrinėja rankas, spokso į basas kojas. Ag, tai aš, tikrai aš, kelmas netašytas... Pakėlė galvą, vejasi ūkanotu žvilgsniu ją, nesulaikomai tolstančią vingiuota lauko keliūte. „Negražus, nemoku apsieiti... Nepatinku. Bet gal duos dievas po vaikučio, gal duos..." — pamaldžiai šnibžda, lenkdamasis sieto ir pagarbiai keldamas jį nuo žemės kaip kunigas švenčiausiąjį per pakylėjimą. Akys atgijo, pralinksmėjo, prisilietusios dirvos. Ir žvaliai sušuko, pajutęs gyslose užkaistant žemės kraują, kurio pritvinkęs, plyšta po grumstu grūdas, kad pasauliui duotų naują gyvybę:

— Ei, Ivan, zapriagaj. Rabotatj nada!

Akvilė krūptelėjo; pabaidytą to balso, bemaž bėgte bėga. Sijono atsiuvai kapoja nuogas blauzdas. Tartum kažkas nematomas iš šalies botagais per kojas trauktų. Rabotatj nada... Vakare jis atsisės ant laiptų, sučiulps suktinę. „Ag, miežiai pasėti, dėkui dievui... Jei bus gera vasara, ruduo nepašykštės. Rugeliai gražūs, kviečiai iš kailio neriasi. Ag, verkiant reikia antro arklio". Srėbs, kas po nosimi padėta, o liežuvis, kur buvęs, kur nebuvęs, suksis apie pilnus grūdų aruodus, gyvulius, planuos naujus trobesius, didins sklypą. Ir taip diena iš dienos, metai iš metų... Ko vertos tos kelios vasaros su gegužinėmis, su palydėjimais per laukelį, su dūsavimais prie atverto lango mėnesienos naktį? Ar buvo visa tai? Tie gražūs pažadai apnešti ant rankų aplink pasaulį, nukelti į žemę rojų, gimnazistiškos svajonės, kuriose galėjai išsirinkti ir mylėti tokį, koks patiko? Niekada nieko panašaus nebuvo ir nebus. Gyvenime tėra gelsviai (kitur kitokio plauko) ir vyrai, su kuriais reikia gulėti, šerti jų gyvulius, gimdyti jiems vaikus. („Jeigu bus sūnus, pakrikštysim Pėliksiu, o jei duktė — tavo vardu".) Jiems reikia sūnų ir dukterų. O kur gėlės, kurias mums dovanodavo? Suvyto. Juokingas vaikų išmislas tos gėlės. („Rudenį aš jau sutvarkysiu jį, tą bezdą".) Kas kita dilgėlės: sukapotas, užplikytas karštu vandeniu su miltais jas gerai ėda kiaulės.

Krūptelėjo staiga, nutvilkinta keisto jausmo. Pasigirdo, lyg kažkas seka iš paskos, negarsiai šaukdamas. Tie išskydę, nesuvokiami garsai sklido kažkur iš viršaus, tačiau, kai ji sustojo, pamatė, kad aplinkui nieko nėra, be pavasario darbymečiu verdančių laukų, be keliuko, susitraukusio siaurutėse ratų provėžose, be baltomis debesų pagalvėlėmis numėtyto dangaus — mėlyno varpo, kuris gaudė visuos kraštuos nuo begalės paukštelių čiulbėjimo. Ir tada, nesidairydama daugiau, ji atsigręžė į save. Jie, tie žingsniai ir tas šauksmas, buvo čia, jos viduje! Kaip kruvinai juodas debesis audrą, ji nešėsi juos su savimi — neramų nelaimės nujautimą. „Ateinu, ateinu. Visiems lygiai rūstus ir teisingas. Vargas tau, Jeruzale! Vargas tau, Jeruzale!" „Taip,— virpėjo įelektrintas oras kiekviename jos kūno atome, pranašaudamas kaip paukščiui artėjančią įšėlusios gamtos rūstybę.— Tu gali išplaukti į krantą, nuskendus valčiai, iššok-

ti pro langą iš liepsnojančio namo, bet niekur nepaspruksi nuo lemties, nes ją kaip mirtį nešiojasi žmogus savyje". Ir ji, apimta pasmerktosios siaubo, vėl pajudėjo pirmyn, žinodama, kad kas žingsnis artėja prie likimo nubrėžtos ribos, kurią skirta peržengti. „Labą dieną, Akvile. Jau namo?" „O, sveika, Keršien. Gal liko mums pusryčių nuo tavo Pėlės?" Sutikti sveikino ją, šypsojosi, ir ji šypsojosi jiems atsakinėdama, tačiau viskas vyko lyg sapne. Kaip sapne ji kėlė nejudrias kojas, nuvargintąs pilno liemens, gniaužė saujoje krepšelio lanką, kaip sapne suko iš keliuko į šoną, o iš ten taku į kitą keliuką, kol pagaliau, netekusi jėgų, sudribo ant ežios. Priešais gulėjo pažįstamas laukas. Skersai išilgai išvaikščiotas, rankomis iškedentas, akimis ir grėbliais nuglostytas. O jame tasai, irgi paženklintas lemties, žmogus, kuris nieko nereiškė kitiems, tačiau be kurio ši juodomis blizgančiomis arimo riekėmis suraikyta žemė būtų negyva ir bedvasė, lyg mėnulio paviršius. Jis šlitinėjo vaga, užgulęs plūgo rankenas, protarpiais suniūkdamas arklių dvejetui. Iš paskos tarsi riebi žvynės uodega vilkosi žemėmis aplipęs botagas.

— Padėk dieve, tėveli...

Arkliai atleido viržius ir pasuko galvas į Akvilę. Ištiesti kaklai linkčiojo, mašastinės ausys karpė orą. Jie sveikino ją, šiepdami aksomines lūpas ir šypsodamiesi protingomis, kiek nustebusiomis akimis.

Mirguliuojanti migla aptraukė vaizdą. Tartum pro aprasojusį stiklą ji matė per arimą atklampojantį tėvą ir suglamžytus gyvulių siluetus.

— A, tai tu, Akvile.

— Sveikas, tėveli. Ari?

— Reikia. Jurgis per jaunas, o belaisviai tokio darbo neišmano. Kaip jūsiškis, Ivanas?

— Sumanus.

— Vis tiek. Mūsų žemė jiems kaip pamotė: svetima, nemyli jos. O pavasarinė orė, riekimas — šventas dalykas,— atsisėdo ant ežios šalia Akvilės, barškino tabokinę suragėjusiais nagais, negrabiai riesdamas suktinę, žvilgčiojo per kaktą į savo mylimiausią vaiką. Ir be žodžių viską suprato. Jos akys buvo jau sausos, lūpos netgi tempėsi šypsniui, bet vis vien viską suprato.— Hm hm,— krenkščiojo,

pūsdamas į šoną dūmus.— Žmogus niekada negali pasiimti, ko nori. Tokia dievo valia. O jei kas ir pasiima, tai ne kiekvienas džiaugiasi. Kaimyno arklys dažnam atrodo geresnis, bet kai sėdi pats važiuoti...

— Taip,— sušnibždėjo ji. Norėjo prisiglausti prie jo peties ir išsiverkti, kaip vaikystėje, kai nuskriausdavo motina, bet jos sielvartas pasirodė toks menkas prieš jo nedalią, kad pasidarė gėda.— Aš nesiskundžiu, tėve. Man gerai. Tik reikia priprasti. Man visai gerai, tėve.

Jis netikėdamas palingavo galva. Ir tada ji nebeišlaikė ir pravirko.

— Aš bijau, tėve. Sapnavau tokį bjaurų sapną. Kažkas turi atsitikti. Niekada man taip nebūdavo. Gal tik prieš prasidedant karui. Aš bijau, tėve,— kartojo, įsikniaubusi jam į krūtinę.

— Ko, vaikeli? Ko? — krūtinė sunkiai kilnojasi, skleisdama gimtosios pirkios šilumą, sudiržėję delnai, įsūdyti žemės prakaitu, nedrąsiai glostė pečius.— Užeina taip kartais žmogui. Būna. Tai todėl, kad per daug galvoji apie save. Atsiduok dievo valiai, pasimelsk, ir palengvės.

— Nebegaliu melstis, tėve. Mano žodžiai tušti, be širdies, aš nebetikiu jais.

— Nieko. Dievas supras, vaikeli.

Jo balsas buvo žemas, duslus, bet dabar jos ausyse skambėjo velykų varpais. Smilkalais kvepianti bažnyčios vėsa apgaubė ją, ir ji, galingai gaudžiant vargonams, atbula traukėsi keliais nuo dievo stalo, priėmusi į save šventą viešpaties kūną. Visi žmonės aplinkui vėl buvo broliai ir seserys, o žemė gera ir skaisti, kaip nuodėmes nusivaliusi siela, kurią nematomi sparnai kelia į taurias aukštybes, kad apgaulingoje tobulumo ekstazėje bent valandėlę pasijustų laiminga.

Ji apgraibomis surado tėvo ranką ir prispaudė prie lūpų.

Po vakarienės, kai Keršis, nuvedęs Ivaną į lageriuką, ant prieangio laiptelių žindo suktinę, Akvilė pasakė:

— Rytoj sekmadienis.

— Nugi. Atsipūs gelsvis.

— Ne. Aš noriu į bažnyčią.

Atsiduso, tartum jam pačiam reikės įsikinkyti į ratus.

— Pirmadienį nuo ankstaus ryto vėl į vagą. Arkliui reikėtų...

— Seniai bebuvau išpažinties,— atrėmė ji, nenorėdama nieko girdėti.

— Išpažinties tai išpažinties. Ką jau darysi. Galėsime, aha.

— Nesirūpink: viena nuvažiuosiu.

Pasisuko nustebęs. Laukė, gal dar ką pridurs, bet ji jau tarškino indus virtuvėje. Atsistojo. Sunkiai, tartum nugara versdamas ant šono vežimą. Ir, taisydamas smunkančias kelnes, nuvirtavo į trobą.

— Pakinkysiu,— burbtelėjo po nosimi.

III

Tuojau pasigailėjo, vieną išleidęs į bažnyčią.

Išėjęs už vartų, žiūrėjo į vežimaitį, dardantį per laukus kaimo link; širdį užgulė toks negerumas, kad nežinojo, kur dėtis.

Apėjo sodybą, gyvulius, paskui savo sklypą, apsukdamas bemaž kiekvieną varsną atskirai, bet nei gražiai sudygęs ankstyvasis vasarojus, nei trąšiu žalumu liepsnoją žiemkenčių laukeliai nenustūmė į šalį nesuprantamo rūpesčio. „Ag, nepabėgs,— tvirtino sau.— Gelsvis ramus, o vokiečiams tokių nereikia".

Ėmė galvoti apie rudenį, seikėti derlių, kaip dažnai darydavo dar nenupjovęs. Prisikasė prie tos laukiamos dienos, kai karas baigsis. Ir ėmė tiestis lyg numinta žolė, skaisčiau saulė suspindo. O, tada tai bus, tada tai padarysim... Tik nereikia laukti, rankas nuleidus, paskutinės teismo dienos. Nes nei dievas, nei velnias tau, žmogau, apyvarų nesuvarstys, jeigu, bambą išvertęs, gulėsi.

Prisiminė Nemunių kuinelį. Dvėsna buvo, jau skystesnis ir už palšį, bet prie gelsvio labai praverstų. Užgrobė Petras Kučkailis. Ir karvutę išsivedė, ir vištas susigaudė. Būtų ir Nemunių sklypelį apžergęs, jei ne bekonas viršaičiui... Nudaigojo kuiną, sušėrė kiaulėms, o odą vokiečiams. Besočiai žmonės, o tas priedo ir galvažudys...

Toji mintis užvedė ant kitos: ag, metas riekimą arti, bet kada su vienarkliu plūgeliu suskvarbysi? Nemunynėje koks

pushektaris trečiamečio dobilo. Šaknys sužėlusios kaip karklynas, be plūgo neįkąsi. Verkiant reikia susiieškoti antrą arklį. Ag, ir griovys palei Mykolo Džiugo sieną reikalingas. Žemelė riebi, bet kas iš to, kad lopais iki sekminių vanduo telkšo. Būtų Ivanas kaip Ivanas, įbruktų kastuvą į rankas — skaptuok! Nuvarė tie vokiečiai lageryje nuo kojų. Bet, šiaip ar taip, už ranką ilgesnis. Šiandien pat apmatuos griovį, nužymės kuoleliais — tegu kabina. Kad ir po mažą šaukštelį, vis į priekį, o ne atgal.

Apsidžiaugė, kad sekmadienis, dievo diena, nenueis ant vėjo: nuplanuos griovį, dėl arklio susitars, sodyboje kokią smulkmeną pajudins, jei nuliks laiko.

Prisakė Julytei žiūrėti Lauruko ir išėjo į Džiugo vienkiemį. Vaikas bėgo iš paskos, rankutes tiesdamas: „Il as noliu, il as noliu!" Julytė prisivijusi pagavo į glėbį, nusitempė verkiantį. Lyg ir nesmagu pasidarė Keršiui, nes ką tik buvo pagalvojęs: „Paimčiau į glėbį, juk nesunkus. Bet labai jau panašus į aną..."

„Ag, būtų dievo malonė, jei Akvilė — taukšt! — man berniuką...— toliau mąstė, ganydamas akis geltona svėrių kiaušiniene nudrabstytame kviečių lauke.— Tada visur mudu kartu ir kartu. Du Keršiai, du vyrai galingi. Ag, būtų tada..."

„...Akvilė pasidarytų ramesnė: a n a s nebemaustų širdies. Vaikas juk, lygu lenciūgas šunį prie būdos, pririša moterį prie vyro..."

„...Ag, duok dieve, kad greičiau praeitų toks laikas, kai mirusieji neduoda gyviesiems ramybės..."

„...O jeigu j i s gyvas?"

Nutrenkė tą mintį kaip dėlę nuo sprando. Keliai drebėjo, ir širdis daužėsi į šonkaulius, lyg pjauti gaudoma avis į gardelio sienas. Negreit susitvardė — taip bjauriai buvo išsigandęs, ir visai be reikalo, kaip jam pačiam pasirodė. Ag, jau tas karas taip sumaišė žmogų, kad ir numirėlius iš kapų kelia...

Įėjo į Mykolo Džiugo vienkiemį tarsi į seklyčią. Apluokas išgrėbstytas, sodas vėl — šakelės nukritusios nepamatysi. Žolelė žvilga kaip šilkinė, viskas pašaliuose tvarkingai sukrauta: malkos, žabai, seni lentgaliai, rąstai, nulikę nuo trobesių statybos. Ūkiniai pastatai atitverti statinių tvora nuo gyvenamojo namo. Daržas, įsisprudęs tarp tro-

bos galo ir pirtelės, vėl atskirai. Palei pirtelę kūdra — atsigauti išsivanojus. Aplink kūdrą vienmarškiniai beržai ratelį šoka. Ko jau ko, bet tvarkingumo galima pasimokyti iš Mykolo Džiugo.

Daržas nuvirtęs juodai žalių pumpurų eilėmis: jau bulvės kalasi. Galiukas prie pirties užsodintas taboka. Prieš karą niekas nesiterliojo su ja, gal tik Juodasis Bigė, kurio suktinės dūmus užuodusios, moterys varydavo lauk iš trobos. Bet nūnai kitas metas. Už pirktinę vokiečių kareiviams reikia duoti sviesto, lašinių, kiaušinių. O ir ta pati, nors gardžiai kvepia, tetinka prie stipresnės primaišyti. Odekolonu sulaistyti vyšnių lapai, ką ten...

Keršis užsigula ant tvoros, kosteli.

— Tabokėlę augini, kaimyne?

Džiugas pasisuko į jo pusę. Rankose senas skardinis laistytuvas. Ūsai nunerti plikai, sunku beatpažinti. Lūpa kažkokia stora, nosis labiau atsikišusi.

— O, Pėliksas! Taigi, brač, laistau. Prigijo gražiai, bet lašas vandens nepakenks.

— Nu, nu. Vis gražios dienos, vis saulė. Neblogai būtų, kad taip koks būrelis lietaus susitaisytų.

— Bus. Vištos vaikščioja apleipusios. Susitaisys. Ko taip žiūri?.. A... Taigi, nurėžiau ūsus. Ne iš mandrumo — stačiai įkyrėjo senas kailis.

— Ag, būna, būna, kaimyne, aha.

— Bet ko mes čia tarškam per tvorą lyg susipykę,— Džiugas pastatė ant žemės laistytuvą, trina į kelnes delnus.— Turiu rūgštelės, užsikorusios nuo velykų. Einam į vidų.

Keršis nelabai nusiteikęs rūgštelei. Griovį dar šiandien nužymėti, ir šiaip... Žinoma Mykolo „užsikorusi" — po trečios nebijosi, nors ir velnias bučiuos, jei sąžiningai išlenksi. Bet tokį reikalą, dėl kurio atėjo, patogiausia prie alučio aptarti.

Prie šulinio Marusia kojas plaunasi. Riesta, kaštonplaukė, krūtys netelpa suknelėje. Nuo praėjusio rudens Džiugų ūkyje: užvežė arbeitsamtas visą vagoną moterų į Kraštupėnus iš fronto nusiaubtų rajonų. Kučkailis, kažkodėl geras Džiugui, pasistengė jam vieną įtaisyti.

— Paspirtis ūkiui,— sako Keršis.

— Žinai, kad praverčia,— sutinka Džiugas.— Be moters namai kaip be krosnies.

— Ag taip, kas nežino!

Susėda gryčioj už to paties stalo, prie kurio prieš pusantrų metų Akvilė, nė negalvodama, kad Pėliksas bus jos vyras, žindė kūdikį. Alus tikrai rūgštokas, pašėlusiai putoja, bet ne toks skaudus, kaip paprastai pas Mykolą.

Abudu apšilo.

— Tai matai, kaimyne, aš tokiu reikalu... Tas mano gelsvis, nors tvirtas, bet vienas. Gal kokiai dienai antrą paskolinti galėtum. Ar atidirbtume, ar kaip. Kad ir turi dvejetą, kartais gali prireikti ir trečio. Atsiųsiu tada savo gelsvį.

Mykolas Džiugas nesibrangindamas sutinka. Atrodo, netgi patenkintas, galėdamas kaimynui padėti.

— Mudviejų tokie ūkiai, kad vieno arklio per mažai, o dviejų per daug,— kalba, kumšėdamas Keršį išgerti.— O teisybę pasakius, man kartais norisi spjauti į viską ir gulėti, galvą užsiklojus. Bėgau griūdamas, kaip va tu dabar, ir ką gi užbėgau? Pačios nebėra, iš vaikų vienas Gediminas telikęs. Bet ir tas... Mokinau, stengiausi, kad šviesesnę dieną turėtų, o jis atgal į purvą lenda. Grįžti į kaimą sugalvojo, varlys. O dar protingu vyru žmonės laiko. Vokiečiams nenorįs tarnauti. O kas čia, kaime, ar ne tarnystė? Ar ne vokišką smaką, brač, rydome savo duona?

Keršis pritariamai kinkuoja galva. Nu, nu, žinoma, bet ne ūkininkas renkasi, ne ūkininkas verčia valdžią. Prieš vėją nepapūsi, aha. Rodos, beri grūdą vištoms, o pripuola ir žvirbliai, ir varnos. Ag, tokia ūkininko dalia — visus penėti.

— Neseniai ir aš taip galvojau, Pėliksai. Šaudo kažkur nekaltus žmones — kuo mes čia dėti, juk šovinių nepadavinėjame? Varo per miestą belaisvius — kaulai ir skūra; vėl yra kuo pasiteisinti — ne mes šautuvą laikome, savo belaisvį mes sodiname kartu prie stalo. Bet kai Nemunius užmušė, tą jų mergikę kaip baisiausi žvėrys, kai pamačiau kraują iš arti... Nee, Pėliksai! Neapsimeskime nekaltais. Juk jeigu visi susitartų, neduotų nei grūdo, nei riebalų šlakelio, per kelias dienas susprogtų jų galybė. Teisybę sakai, ne ūkininkas renkasi valdžias. Bet ūkininkas jas

maitina. Ūkininkas didelė jėga, nekalbėk, Pėliksai. Galingas ūkininkas, nes visa žemė jo, ne valdžios rankose. Kita kalba, kad jis bailys, pilnas godumo, pirmoj eilėj žiūri savo gerovės. Kad viena ranka ašaras braukia, matydamas, kaip žmogų pjauna, o kita, brač, galvažudžiui duonos riekę tiesia. Štai kur mūsų bėda, Pėliksai.

Keršis tyli, apglėbęs pirštais stiklinę. Sutinka ir nesutinka. Aišku, būtų gerai, jei visi susitartų. Bet iš kitos pusės... ko tu, žemės kurmi, apversi pasaulį? Jau tas Džiugas, koks išmanus žmogus, o šitokio paprasto dalyko nesupranta. Godumas, savo gerovė... Akmuo mestas lyg ir į mano daržą, bet koks padorus ūkininkas viską paleis vėjais ir išeis su tarbomis svetimų šunų lodyti, kaip Anzelmas Lukošius?

— A, nereikia šnekėti, kaimyne. Nei aš, nei tu to nepadarysime. Visi nori gyventi.

Mykolas Džiugas liūdnai žiūri kažkur pro Keršio petį, glostydamas dviem pirštais viršutinę lūpą. Vis negali priprasti, nuskutęs ūsus. Svetimas kūnas, ir gana.

— Užtat žmonės ir žūsta, kad nori gyventi, Pėliksai. Nenorėdami veržia sau kilpą aplink kaklą. Sakysim, mudu. Nagais ir dantimis įsikibę į savo ūkį. Gilyn, platyn, tolyn. O kur nulėksime? Jeigu vokiečiai čia pasiliks, tai į Lauksodį atvažiuos ne vienas Peteris fon Dyzė. Nuvarys, brač, mus nuo savo žemės, padarys bernais. Vokišką baudžiavą užkars, ir prie to mes patys būsime prisidėję.

Keršis atsistojo, nebaigęs gerti stiklinės. Ar ūkininkui tokios kalbos? Džiugas, matyt, šiandien ryte ne ta koja išlipo iš lovos.

— Neliksiu skolingas, kaimyne, nebijok,— dėkoja už alų, dedasi kepurę ant galvos ir kuo greičiau pro duris. Pikta ir neramu. Ot, bjauri žmonių mada lieti savas paplavas taip, kad ir po svetimu langu nutekėtų. Tavo liga, tu ir sirk, kodėl aš turiu kartu su tavimi kliedėti? „Nuvarys nuo žemės, baudžiavą užkars..." Pranašas atsirado. Kaip kas bus, niekas nežino. Paskutinio teismo diena irgi ateis, bet jeigu visi tik lauktų jos, kranksėdami kaip varnai, didžiausia netvarka žemėje pasidarytų.

...Ag, tas vokietis tikrai pasiutęs, ką ten sakyti. Tikras Antikristas, apie kokį kalbėjo karalienė Mikalda išminčiui

Saliamonui. Bet iš kitos pusės... ne kiekvieną kiša į savo geležinį pečių. Visais laikais taip buvo: vieni pakliūva, kaip stačias javas dalgiui tarp dantų, o kitais, prigulusiais prie žemės, nučiuožia paviršium. Tokia jau gyvenimo mašina: nekelk galvos, jei nenori, kad nuskustų...

...Tada per krikštynas pasikarščiavęs Petrą Kučkailį supykino. Turbūt prieš Akvilę norėjo pasirodyti, ne kitaip, nes kai dabar blaivia makaule pagalvoji, tikrai tuščias reikalas. Tik vargo prisidarė, o galėjo ir blogiau baigtis...

...Gerumu, gražumu visada toliau važiuosi...

...Visam pasauliui nepadėsi, ne. Visus mus viena ranka rikiuoja, nepasakysi jai: aš noriu čia atsistoti, viešpatie, o ten pastatyk mano kaimyną. Arba: mane žudyk, tik jį palik gyvą...

...Šiaip versk, anaip versk, o prie vokiečio... Ag, niekas negina, oro trūksta, surištos rankos, bet vis gali uodegą judinti. Sakysim, tie patys lašiniai. Prieš karą kiaulę buvo sunku valdžiai iškišti. Prisikaupė kelerių metų lašinių; nukabinėjo paltimis visas kamaros sienas, svirne po balkiu eilę išrikiavo. Baimė ėmė — kada suvalgys. Juk du žmoneliai tik. Surūdijo, subuvo. Širdis alpo iš gailesčio pažiūrėjus — tokį lobį į muilą! Nereikėjo. Atvažiavo Hitlerio antikristai, iki paskutinės palties išėjo už gerą. Miestas, tas kiauras maišas, sukimšo apsilaižydamas, nors anais laikais juokėsi iš kaimo žmogaus. Taigi visokių dainelių buvo prigalvojęs, šaipydavosi:

Kaimo Jurgi, ai ai ai,
lašiniai ir lašiniai.
Kaip aš arsiu, kaip akėsiu,
šito muilo kai priėsiu.

Suėdė. Ir po gardžiąja. Ir dar sumokėjo, kaip niekada, nesiraukydami. Tik jau būk malonus, ponas Kerši, daugiau atvežk. Tai šitokie reikalai. Taip jau būna gyvenime: kas vakar spjaudėsi, šiandien seilę ryja, kas pernai ruginiais šiaudais mito, tam šiemet ėdžiose šienelio kaip rūta netrūksta. Ir sužiūrėk dabar, kur čia kuris galas...

Taip žingsnis po žingsnio, mintis po minties nuslinko nuo širdies sunkumas. Susiieškojo daržinėje vadžias, pasiėmė peilį, nes pagal laikrodį mišios turėjo būti pasibaigusios.

Prisidaręs karklyne kuoliukų, nuėjo grioviavietės žymėti. Iki Džiugo kanalo bus koks šimtas sieksnių. Iš abiejų pusių reikės dar atšakinius griovelius prakrapštyti. Ir plauks vandenėlis Džiugo kanalu į Vainoro, o iš ten į Sraują. Balos kaip nebūta. Kasmet po kokį dvidešimt centnerių grūdų prisidės aruoduose. Prieš karą už tokį darbą zimagorams būtų reikėję atiduoti apie trejetą šimtų litų. Beveik pusę hektaro žemės galima nupirkti. O čia Ivanas išvarys prieidamas už valgį.

Buvo gerokai po pietų, kai baigė darbą. Atsisėdo po žilvičio krūmu parūkyti — nustums į šalį alkį. Tyčia nesiskubino namo. Akvilė tikriausiai grįžo iš bažnyčios ir, jo nesulaukusi, ateis ieškoti. Parodys tas dvi kuolelių eiles (kur šlapesnė dirva, ten jos nutrūksta: susmaigstys, kai pradžius) ir pasakys: „Tai matai, kas mano sugalvota, tamsta panele!" Aišku, nepuls ant kaklo bučiuotis, ne toks jos būdas, bet kad nusistebės, tai tikras dalykas. O gal ir apsidžiaugs. Nu, nu, tikrai apsidžiaugs, nors ir neparodys, nesgi yra iš tų, kurios viduje šyla, o iš viršaus nespinduliuoja.

Suktinė užgeso, tačiau tingėjo beprisidegti. Raumenys apsunko, suėmė snūdė; galva nusviro ant šono, patraukdama su savimi visą kūną, kuris suglebęs prisiglaudė prie tankiai šakomis susipynusio žilvičių krūmo. Kai nubudo, saulė buvo vėlokuose pusdieniuose. Pašoko išsigandęs, nesuvokdamas, kur esąs. Ausyse tebeskambėjo keisti trimito garsai. Dar nebuvo išblukęs vaizdas, su kuriuo prabudo: Mykolas Arkangelas brenda per kviečius, pūsdamas didžiulę triūbą. Per nugarą nuėjo šiurpas. Ir nuo tų nykių trimito garsų, ir nuo saulės, per daug pasislinkusios į vakarus. Viskas buvo kaip paprastai tokiu dienos metu — ir į pavakarę pavargęs paukštelių čiulbėjimas, ir šiltu mieguistumu alsuoją laukai, ir dangus, ne toks ryškus, aptingęs vakarop; viskas kaip visad, o tačiau kažkas ne taip. Ir dairėsi Keršis, neramus, nustebęs, kaip jūreivis, paliktas svetimame krante. Kažko trūksta, būtinai turi kažko trūkti. Gal nebėra kaimo, o gal jo paties vienkiemio. Kažkas tikrai dingo per tą laiką, kol miegojo, tik jis kol kas negali pastebėti.

Ir tada, kaip atsakymas į jo neramią nuostabą, vėl pasigirdo trimitavimas.

Lauko keliuku iš lėto, lyg bijodamas užvažiuoti ant išdėstytų minų, slinko žalias kariškas automobilis.

Keršiui širdis iškrito. O jau visai neteko kvapo, pamatęs, kad mašina sustojo ir iš jos išlipo uniformuotas žmogus. Girdėjo, kaip jisai šaukia, nekantriai modamas ranka, bet negalėjo paskubinti žingsnio. „Adomas... Viešpatie dieve, Adomas... Ko jam reikia? Kodėl jis čia? Viešpatie dieve, Adomas..."

— Po velnių! — pasisveikino, Keršiui dar nepriėjus. — Visus laukus skersai išilgai išvažinėjau. Kur buvai įlindęs? Greičiau sėskis! Važiuojam.

Keršis vargais negalais išrovė iš žemės vieną, paskui kitą koją. Jeigu žemė būtų skardinė lyg stogas, būtų girdėjęs, kaip papsi į ją prakaito lašai.

— Ag jau... svainis...— išvertė iš krūtinės gilumos ne savo lūpomis.— Adomas. Sveikas...

— Tas pats. Pažinai,— išsišiepė Adomas. Jis buvo išbalęs, nuo niūraus, kažką slepiančio žvilgsnio darėsi šalta.— Važiuojam į Kraštupėnus.

— Aš? Man? Pone dieve, ko man ten reikia?

— Akvilei blogai, — Adomas atidarė mašinos duris ir stumtelėjimu paragino Keršį greičiau lįsti į vidų.— Savo ardėną parsivažiuosi namo.

„Ag, poniškai pasivažinėsiu! Nėra tekę su tokia..."— kitu metu būtų pasipūtęs Keršis. Tačiau dabar sėdėjo kaip pagautas žvėris narve ir žemių priaugusiais nagais žnaibė šlaunis. Negi tebeguli žilvičio krūme ir sapnuoja? Akys raibo. Pro šalį lekią laukai ir vieškelis, pašėlusiai mėtantis mašiną, susiliejo į vieną neišpainiojamą raizgalynę, nuo kurios svaigo galva ir darėsi bloga. „Akvilei... Kas Akvilei? Ag, pasakyk, dėl dievo meilės, kas Akvilei?" Bet jis bijojo lūpas praverti, tartum dar nieko baisaus nėra, tačiau įvyks, kai bus ištarti lemtingi žodžiai. Permatomai baltos Adomo ausys ir numirėliška veido spalva jam kėlė siaubą. Atrodė, ištisas amžius praėjo, kai jiedu lekia neapčiuopiamoje erdvėje, sugrūsti į tą metalinį, beprotiškai šokinėjantį karstą.

Staiga Adomo lūpos sprogo. Spjūvis. Tiesiai ant priešakinio mašinos lango.

— Galvijai! — pridūrmui lyg šūvis trenkė stiprus keiksmažodis. Ausys dabar buvo raudonos, o veidas — klaikiai iškreiptas įniršio.— Jiems nebe gana gaudyti žmones po namus, lenda jau į bažnyčią.

— Į bažnyčią?..— sušnibždėjo Keršis.

— Šventvagiai! — pratrūko Adomas.— Mūsų gerieji vokiečiai, mūsų išlaisvintojai, mūsų gynėjai.— Papylė keiksmų seriją, vėl spjovė ant stiklo, pabalusiais pirštais taip gniauždamas vairą, kad, rodėsi, sutratins jį kaip perdžiūvusį riestainį.— Po Stalingrado visai pasiuto. Lyg mes kalti, kad rusai sumalė Pauliaus armiją. Mūsų jaunimas jiems knieti, norėtų kartu su savais pakloti už didžiąją Vokietiją. O už ką, pasakyk, turime galvas guldyti? Kad mūsų žmones, inteligentus, geriausią tautos žiedą, grūda į darbo stovyklas? Nenustebsiu, jei vieną dieną ir pats generolas Kubiliūnas ten atsidurs, nes du jo tarėjai jau sėdi už spygliuotų vielų. Apgavo, prakeikti šunsnukiai, bjauriau nereikia. Ko tyli, po velnių?! Ar kitoj planetoj gyveni?

— Akvilė...— pagaliau išdrįso Keršis. — Išleidau ryte... Ag, buvo ir tvirta, ir sveika...

Adomas su užmušančia panieka žvilgterėjo į svainį.

— Buvo? Kvailiausias žodis, kokį galima išgirsti. Kažkada ir mes buvome žmonės. Buvo tauta, buvo nepriklausomybė. Bet ką aš čia... Tokiems, kaip tu, visa tai mažiausiai rūpi,— ir patylėjęs jau ramesniu balsu pridūrė: — Kai žmonės pamatė, kad Himlerio gauja apsupo bažnyčią, puolė atgal. Ją aplamdė minia. Tik jau neišsigąsk — ne mirtinai.

Iš Keršio krūtinės išsiveržė nepribaigto gyvulio kriokteléjimas. Visi jausmai — neviltis, baimė, praradimo siaubas, kaupęsi nuo tos akimirkos, kai Adomas įgrūdo jį į mašiną, dabar pratrūko kaip bombos sprogimas. Jis negalėjo verkti, neprisimena, kada buvo verkęs, gal tik motinai mirus išspaudė kelias ašaras. Nematoma ranka įsikibo į gerklę iš vidaus, plėšė ją lauk su visais plaučiais, ir kūnas mėšlungiškai trūkčiojo, tampomas konvulsijų tartum nuomario priepuolyje.

— Nebūk veršis,— negailestingai tarė Adomas.— Gal dar nieko... O jeigu vis dėlto... Jauni esate, bus kitas, ir ne vienas. Bet ar bereikia, velniai griebtų? Geriau auginti gyvulius — žmogus mūsų laikais nieko nevertas.

Įlėkė į miestą. Namai ir žmonės, išklydę šaligatviuose, slinko pro šalį kaip nesibaigianti laidotuvių procesija. Buvo matyti besišypsančių veidų, tačiau jie Keršiui atrodė netikri — tik pamišėlis tokiu laiku galėjo šypsotis. Paskui sankryža, kažkoks smailus gatvės kampas, lyg į šoną įsirėmusios rankos alkūnė. Vežimai, dviračiai, kariškas sunkvežimis, prikimštas kareivių žiopčiojančiomis burnomis; šaltos metalinės akys, kaip ir sagos jų pilkose milinėse, klaikiai rėkiančios dainos pliūpsniai. Pralėkė. Adomas staiga susuko vairą, ir pro švarplę gyvatvorėje mašina įsmuko tarp dviejų baltų stulpų į kiemą. Iš abiejų pusių sodas, priešais geltonai nudažytas vienaukštis medinis namas, iškišęs erdvią stiklinę verandą. Matytas, ir ne kartą, tačiau nūnai visai nepažįstamas, tartum nukeltas čia iš kito pasaulio.

— Atvažiavome,— tarė Adomas.

Verandoje stovėjo baltaplaukė moteris. Šviesi, permatoma ir lengva, kaip viskas čia aplinkui.

— Mano žmona Milda, — sumurmėjo Adomas.— Būkit pažįstami. Mūsų mielas svainis, Mildele.

— Malonu,— nusišypsojo baltaplaukė, ištiesdama ranką.

— Sveiki...— Keršis mechaniškai spūstelėjo jos delną — drungną gležną lapelį.

— Robertas tebėra? — paklausė Adomas.

— Žinoma,— ji lengvai, tarsi šilto oro kvėptelėjimas, palietė Keršio alkūnę.— Nenusiminkit, ponas Kerši. Būna didesnių nelaimių. Ponas Ginkus čia jau nieko negalėjo padėti.

— Nieko?..— sustenėjo Keršis.

— Absoliučiai nieko,— ji priekaištingai, tačiau kartu atlaidžiai, su švelnia užuojauta pažvelgė į Keršį.— Kūdikis žuvo spūstyje. Jeigu tikite, dėkokite dievui, kad išliko gyva motina.

— Kūdikėlis žuvo... Žuvo kūdikėlis... Žuvo...

— Nusiraminkite, ponas Kerši. Kas negimęs, to neverta apverkti. Žmonės pakankamai prisiverkia dėl užaugusių mirusiųjų, kurie dar galėtų gyventi,— moteris pasisuko į Adomą ir primygtinai, šį kartą tik jam, pakartojo: — Taip, kurie dar galėtų gyventi. Gydytojas Ginkus greitai pasta-

tys Akvilę ant kojų, nebijokite. Manau, leisite jai pas mus paviešėti kelias dienas, kol sustiprės?

Adomas nekantriai krenkštelėjo.

— Kur ji? — išgirdo Keršis savo balsą.

Durys tyliai prasivėrė. Po jų antros ir trečios. Paslaptingai baltos, blizgančios. Grindys irgi blizgėjo, skleisdamos terpentino kvapą. Kambaryje prie lango stovėjo liesas pagyvenęs žmogus baltu chalatu. Aplink mažytes, giliai įkritusias akis gauruotų antakių kupstai, blyškiame veide du rausvi ruoželiai — kietai suspaustos lūpos.

— Štai ir mudu, Robertai,— pusbalsiu pratarė Adomas.

Žmogus linktelėjo ir padrąsinamai nusišypsojo Keršiui.

— Ji ką tik užmigo,— tarė jis minkštai, pro nosį. — Bet užeikit.

Dar vienos baltos durys pasitraukė į šalį kaip vaiduoklis. Padvelkė aštriu vaistų kvapu. Nuo sienos atsiskyrė patalų krūva, ėmė artėti banguodama, tarsi pražydusių kmynų laukas vėjyje, ir šitame raibuliuojančiame baltumyne Keršis pamatė juodas kasų pynes. Jos gulėjo išdrikusios ant pagalvės, kaip nukapotos medžio šakos ant sniego. Apstulbęs žiūrėjo į sukritusį veidą — svetimą, pernelyg atsikišusia nosimi, įdubusiomis akimis, kurias tarsi pažaliavusios monetos dengė suglebę vėsūs vokai. Niekada nebuvo matęs jos tokios perregimai skaisčios ir gąsdinamai nepasiekiamos. Niekada. Ir staiga išvydo savo kojas. Ne, net nepažiūrėjo į jas — jis jas pajuto. Jis pajuto savo basas, žemėmis apskretusias kojas, šventvagiškai išsiskėtusias ant slidaus kvepiančio parketo. Pajuto ant savo kūno darbinį drabužį, prisigėrusį tvarto ir prakaito dvoko. Švelnų baltosios moters prisilytėjimą prie savo alkūnės jis pajuto. Tokį švarų, skambantį, kaip giedri žiemos vakarai, kaip tyros droviai išraudusios rytmečio žaros.

Jo keliai suvirpėjo, ėmė linkti ir, slegiamas nepakeliamo savo menkumo jausmo, suklupo prie jos kojų ir įsikniaubė į patalus.

— Ag... ag... ag...

antroji knyga

Ir papūtė vėjelis,
ir papūtė šiaurusai,
pajudino klevo šakas,
pažadino bernelį.

Lietuvių liaudies daina

pirmas skyrius

I

Rašau Tau himną aš, sūnus, namo sugrįžęs,
nes išsilaisvinimą per Tave jaučiu artėjant.
Niekam neišdavei nė vieno savo vaiko,
nors Tu pati buvai išdavinėjama be saiko

nuo pat tos valandos, kai atsirado žmogus, atsinešęs panieką viskam ir visiems, kas neina po jo nepakantumo vėliava. Kas nenešioja jo numerio batelių, nedėvi tokios pat kepurės, neišpažįsta jo tikėjimo.

Visi mes su galvomis, dvikojai, visi vaikštinėjame stati, bet mano galva protingiausia ir eisena eikliausia,— įrašė jisai toje vėliavoje.

Ir įsmeigė jos kotą kaip ietį į Tavo, Žeme, romią, gerą krūtinę. Į motinos maitintojos krūtinę, neišsenkamai dosnią ir atvirą visiems kaip oras.

„Čia mano žemė", pasakė jis ir aprėžė aplink save ratą. Didelį ratą. Kaskart vis didesnį ir didesnį ratą rėžė jis aplink save. Tas ratas buvo nesibaigiantis, kaip ir jo godumas.

Tu galėjai sudrebėti iš pykčio, praverti kietai sučiauptas lūpas ir vienu danties grybštelėjimu sutrėkšti jį, niekingą nesibaigiančio rato vergą. Nesgi ne Tu atėjai pas jį prašyti prieglobsčio, o jis įsisiurbė kaip erkė į Tavo kūną.

„Čia mano žmogus", turėjai teisę pasakyti, kaip sako vaikas: „Čia mano kačiukas", o tačiau kantriai tylėjai, nes Tu esi motina, kupina dvasios didybės ir išminties, o jisai tik neprotingas kūdikis.

„Jam reikia žaislo,— pasakei Tu.— Gerai, pabūsiu jam žaislu. Tegu dalija mane ratais ir žaidžia „klases" lyg maža mergytė".

Ir jis žaidžia „klases", daug šimtmečių žaidžia „klases", stumdydamas koja ne baltą akmenėlį, bet žmogaus kaukolę. Kaukolę savo brolio, kuris nenešiojo jo numerio batelių, nedėvėjo tokios pat kepurės, neišpažino vieno tikėjimo. Jis girdo Tave nugalėtojų krauju, kemša į Tavo

šventas lūpas jų lavonus, keikia ir koneveikia Tave, jeigu kartais suklumpa užkliuvęs už kupsto.

Ar daug motinų pasaulyje, kurios atleistų vaikams tiek įžeidinėjimų? Kurios pultų bučiuoti savo vaikus, nebodamos, kad jie daužo joms veidus, spjaudo į akis, taikosi įsmeigti peilį į nugarą?

Ar daug tokių motinų, pasakykit?

Tiktai vieną tokią žinau, tiktai vieną.

Marias kraujo sugėrusią, bet nekaltą, išniekintą, o tačiau nepraradusią skaistybės.

Tiktai vieną tokią žinau, tiktai vieną.

Ir sakau jai, kaip prieš švenčiausią dievybę parpuolęs ant kelių:

Aš išsilaisvinimą per Tave jaučiu artėjant,
nes praskleidei man savo stebuklingo rūbo klostes,
kad ašen pasislėpt jose galėčiau,
lyg paukštis nuo audros šimtmečio medžio drevėj;
jau ištiesei rankas ir savo vaiką glaudi prie krūtinės,
kuris kadais aplink save taip pat aprėžęs ratą buvo,
išniekinęs Tave, apspjaudęs, padalijęs,
nors ir esi nedaloma visų žmonių Tėvynė.

Gediminas šypsosi pasirėmęs dalgės. Geltonas kviečių laukas guli prieš saulę. Tingus, apsunkęs, nuo pribrendusio vaisiaus. Auksinė arfa su milijonais stygų, kurias vasaros rytmečio vėjas brauko nematomais pirštais. Geltonas kviečių laukas groja simfoniją. Rudenėjančios žemės, atlikusios taurią maitintojos pareigą, simfoniją.

Gediminas išsitraukė iš už diržo pustyklę. Delsia prisiliesti dalgės: bijo, kad nedingtų kerinti pasaka.

Tegul geltonas kviečių laukas toliau groja savo simfoniją. Tegul įrašo ją sieloje, kaip patefono plokštelėje. Ten tiek daug tuščios vietos! Vakare (o gal per pietų pogulį) atsisės kur nuošaliame kamputyje ir pabandys pakartoti ant popieriaus. Be abejo, tai bus tuščiausios pastangos (gamtos neįmanoma pakartoti), tačiau dar kartą pergyvens laimingą užsimiršimo valandėlę.

...jau praskleidei man savo stebuklingo rūbo klostes,
kad ašen pasislėpt jose galėčiau...

Marusia sėdi ant pėdo, ištiesusi dailias, drobinėmis kojinėmis aptemptas blauzdas. („Mamos, o gal Anelės kojinės. Jiedvi niekada nebegirdės geltono kviečių lauko simfonijos...") Marusios akys klaidžioja ošiančiomis varpų vilnimis. Įdegęs veidas niūrus ir susimąstęs.

— Nuostabu,— sako jis.

Ji klausiamai pakėlė galvą. Akinamai baltų dantų švystelėjimas. Trumpas ir staigus kaip magnio blyksnys, kuriam užgesus, akyse pasidaro dar tamsiau.

— Ar girdi, Marusia, kaip žemė dainuoja? — vėl sako jis.— Neprisimenu, kada esu matęs ką nors gražesnio už šiuos laukus.

Ji apkabina kelius ir tylėdama žiūri sau į skreitą. Aplink kietai suspaustas lūpas susimetusios raukšlelės daro jos veidą rūstų ir baisiai svetimą.

— Tu nesi matęs mūsų stepės,— balse ilgesys ir gili nuoskauda; ir panieka, sumišusi su atlaidumu, ir pasididžiavimas. Visi jausmai žmogaus, netekusio tėvynės, surizgę į vieną neišnarpliojamą kamuolį.— Stepė kaip dangus — be galo, be krašto. Neaprėpiama. O čia viską, rodos, suimtum į glėbį.

— Žemė visur graži, Marusia. Tik ji, kaip dora moteris, nemėgsta, kad žmonės dalytųsi jos kūnu.

— Nu vot i skazal...

Gediminas nusijuokė, užgula dalgę. Dainingas galandamo metalo skambėjimas nuvilnija laukais, įsiliedamas į darnų, aplink gaudžiantį rugiapjūtės orkestrą.

Kai tėvas atvažiuoja su kertamąja (ją nusipirko trisdešimt aštuntaisiais, susidėję keturiese: Džiugas, Keršis ir dar pora jų masto ūkininkų), kviečių laukas jau apipjautas aplinkui.

— Pavargai? — rūpinasi.— Gal sėsi ant mašinos? Aš eisiu rišti.

— Berods, už tave trisdešimčia metų jaunesnis esu, tėve,— šypsosi Gediminas.

— Iki mokslo metų pradžios beveik mėnuo. Prisidirbsi.

— Kodėl iki mokslo metų pradžios? Aš gi tau sakiau, kad nebegrįšiu į gimnaziją.

Mykolas Džiugas atlaidžiai palinguoja galva ir suka prie kertamosios. Tebetiki: neprotingas sūnaus užsispyrimas praeis.

Gediminas su Marusia užima barą išilgai lauko. Kitoje pusėje, priešais— Keršis su savo Ivanu. Per galus, kadangi beveik dvigubai trumpesnės pradalgės, po vieną žmogų: viename — Vasilis, kitame — Puplesienė. Mieliau būtų užprašę Putrimienę, Juodojo Bigės žmoną,— per darbymetį nuolat jos siekdavosi,— tačiau tą gegužės sekmadienį, kai esesininkai medžiojo žmones darbams į reichą, pagavo ją (iš Lauksodžio dar Anzelmą Lukošių) ir išvežė.

Pietų neitų namo, nors sodyba ir netoli — iki gerų pusdienių nukirs visą lauką, beliks sustatinėti į gubas. Bet pašėlusiai karšta diena. Bimbalų ir musių apgulti arkliai gyliuoja, raitydamiesi pakinktuose, senasis Džiugas vos įstengia nulaikyti. Žmonės kiaurai permerkti prakaito; jis graužia akis, pažastis, svilina juosmenį, stambiais sūriais lašais kapsi nuo kaktų į ražienas. Oras tvankus, pilnas dusinančio kūlių ir dulkių kvapo. Veidai kaip žemėlapiai išrašinėti purvinais latakais, supanašėję, net akys visų pasidariusios vienodos — apdujusios nuo alinančios kaitros, tarsi aptrauktos pūsle, pro kurią prasišviečia vien miglotos baltymų dėmelės. Kviečiai gražūs, bet slėnesnėse vietose pasitaiko usnių. Šiaudai irgi negailestingai braižo drabužio neapsaugotas vietas. Skruostai, krūtinė, rankos dega, tartum plikinami karštu vandeniu. Būtų gera išsimaudyti ežere, bet visi taip nusivarę nuo kojų, kad kiekvienas žingsnis brangus. Tad nusiprausė iki pusės čia pat prie šulinio ir užkandę griūva prisnūsti, kol arkliai užės.

Gediminas, atsinešęs iš trobos pagalvį, išsitiesė po obelimi. Gelsvi aviliai šmėseliuoja pro medžių kamienus, ir jam vaidenasi kviečių gubos, ir ausyse tebešlama rišami pėdai, ir terškia, ragindama skubėti, nepailstanti kertamoji. Jis nuvargęs, be galo nuvargęs. Per atostogas visada padirbėdavo ūkyje, bet ne tiek, ne diena iš dienos nuo ankstaus ryto iki vėlios nakties, tartum samdytas bernas. Visas kūnas lyg sudaužytas, nugarą maudžia — juk tiek tūkstančių kartų prisilankstyta! Tremtinio darbas tas pėdų rišimas. Bet ir mėšlą mėžti ne lengviau. Delnai ištisai buvo nuvirtę pūslėmis, kraujavo, kol pasidengė suragėjusio-

mis trynėmis. Sunki kaimo žmogaus duona, tačiau gali ją valgyti ramia sąžine, nesigėdydamas, nebijodamas svetima ašaka paspringti. O kaip gera vakare, atsigulus po visų darbų! Jie, žinoma, nepabaigiami, tie darbai. Vis kas nors palieka rytdienai, rudeniui, kitiems metams. Niekada jų ir nepabaigsi, kol pavilksi vyžas. Vaikai tęs. Ir taip pat paliks savo vaikams neužbaigę. Tačiau kiekviena žemdirbio diena lyg aukštyn kylančių laiptų pakopa, ant kurios pasistojęs, gali apžvelgti tarpą nuo saulėtekio iki saulėlydžio. Ne tik apžvelgti, bet ir pačiupinėti rankomis savo darbo vaisius. Išvarei vagą, jau ir matyti, sudygo grūdas, jau ir žinai, kad jo gležnuose laiškeliuose tavo delnų šiluma, o rudenį, vaikštinėdamas apie prinokusį lauką, trauki į plaučius sotų duonos kvapą, be kurio pasaulis pavirstų kapinėmis. Ir niekur nepadarysi neatitaisomos klaidos: o jeigu ir suklysi, tai ne kas kitas, pats atkentėsi. Pražiopsosi patogų sėjai metą ar derlių liūtims pakiši — tavo nelaimė. Piktas žmogus gal pasijuoks iš to, bet niekas, išskyrus tave patį, nebus nuskriaustas. Tu atsakai prieš save, tiktai prieš save. Ir tuo esi menkas. Tačiau be tavo juodų, sugrubusių rankų žemė būtų negyvas kamuolys. Ir tuo esi didis. Ant tavęs, kaip ant pilkų pamatų, laikosi visas namas, tačiau tu niekuomet nebūsi kaltas, jeigu dėl kokios nors priežasties jis sugrius. T u n e b ū s i k a l t a s!

Priėjo tėvas, po pažastimi pasibrukęs pagalvį. Drobinėmis kelnėmis, tokiais pat marškiniais. Baltas nuo viršugalvio iki kojų, kvepiantis bičių koriu ir laukais.

— Ar priimsi šalia, sūnau?

— Gulkis, gulkis, tėveli. Čia ne taip karšta, šiek tiek vėjas patraukia.

Abudu tyso, žiūrėdami į raudonpusiais obuoliais aplipusias šakas. Tėvo sodinta obelis. Viskas čia tėvo, tos darbščios skruzdės, sutriūsta, sunešta po šapelį į šeimos skruzdėlyną.

— Šita obelė kasmet pilna. Geležiniais vadina. Iki pavasario išlaiko. Prisivarei? Rytoj kažin ar beisi pas Keršius rišti,— senis klastingai šypsosi.

— Kodėl, tėveli? Jeigu jau ėmiausi žemės, tai ir dirbti reikia.

— Kai turime šitokį darbštuolį, pradedu galvoti, ar nevertėtų leisti Vasilį nuo rankos? Ką veiksime ant tokios ūkės keturi darbininkai.

— Dėl Vasilio tai jau nesirūpink — ryt poryt gali atimti Dyzė. Vakar Kučkailis sakė, esąs valdžios nurodymas nepalikti ūkyje žmonių daugiau kaip du dešimčiai hektarų žemės.

— Na, žiūrėk. Ko gero, brač, atsikąsi mūsų duonelės, ir liksiu be darbininkų,— toliau provokuoja senis.

— Mano tvirtai apsispręsta, tėve. Jau ir pranešimas gautas. Pamiršau pasakyti. Vakar atsiuntė. Patenkino prašymą — atleistas.

Mykolas Džiugas suglumęs. Galop sako po ilgos tylos:

— Hm... Gal ir gerai padarei. Tokiais laikais, nėr kalbos, ramiau kaime. Ką gi, pabuvok, kol karas baigsis.

— Ne, tėve, aš ne laikinai. Mokytojavimas baigtas. Visam laikui. Dirbsiu žemę ir laisvalaikiu rašinėsiu eilėraščius.

Mykolas Džiugas guli aukštielninkas. Užsimerkęs, sudėjęs ant krūtinės rankas. Kaip žmogus, baigęs savo kelionę šioje ašarų pakalnėje, kurią paliko ramia širdimi, nes viską stengėsi padaryti, kas buvo skirta jo daliai.

— Ką gi, matyt, taip lemta. Mes — žemės žmonės,— jo balsas, ramus ir liūdnas, atplaukia tarsi iš amžių glūdumos, kur laikas atsijojo visa, kas menka, palikdamas ant savo sieto tik nemirtingos išminties auksines kruopelytes.— Senelis baudžiavą ėjo. Dirbo ponui, vis vien tą pačią žemę. Paskui dvarus išdalijo, mano tėvas gavo pusvalakį. Įsisiurbė į tą sklypą kaip dėlė į blauzdą. Aš jo neprisimenu — caro žandarai nušovė nešantį per sieną lietuviškas knygas iš Prūsų, kai dar buvau negimęs,— bet motina dažnai kalbėdavo, kad buvęs geras ūkininkas. O geras ūkininkas negali nemylėti žemės. Buvome trys broliai ir dvi seserys. Vyresnieji perskėlė tą pusvalakį pusiau, kitiems išmokėjo dalis. Galvoju, turiu keturis desintinus (juos motina buvo atsinešusi pasogos), prisipirksiu kita tiek — bus ūkis. Pašėlau spausti rublį prie rublio, dėti prie tų, gautųjų iš brolių. Duodamės abu su savo moteria kaip katorgininkai. Be miego, pusalkaniai, apiplyšę — mušamės į ūkininkus.

Gėda prisipažinti: pradėjau pavydėti savo geriausiam draugui — Vainorui. Matai, kaip išeina, galvoju. Kartu su pusberniais nagines plėšėme dvare, o dabartės ūkininkas, ir ne bet koks — Jautakynę valdo. Ir ištrauk, brač, man tokį laimingą bilietą. Tiktai kai sykį nusiskundė, kone verkdamas, pakliuvęs po Katrės Pypkiorės padu, lyg ir atlėžau. Na, pinigą vis vien spaudžiau toliau, kaip velnias vandenį iš akmens. Ir brakšt — karas! Užėjo vokiečiai, rubliai šieno vietoj, ir aš vėl kaip buvęs ant savo ubagiško keturhektario. O čia dar visokios sūmaištys prasidėjo. Bermontininkai, bolševikai, lietuviškos kariuomenės atsirado. Ėmė šaukti vyrus ginti savo krašto, tverti nepriklausomą Lietuvą. Teisybę kalbant, neturėjau geros akies ant maskolių — amžiną atilsį tėvelį nušovė, žmones į Sibirą trėmė. Aš pats mokiausi iš motinos prie verpstės lietuviško rašto, lyg kokį nusikaltimą darydamas. Visi buvome atsikandę caro valdžios iki kaklo. Norėjome savos, lietuviškos valstybės, čia tai aišku. Bet kažin ar būčiau pasidavęs savanoriu, jei nebūtų žadėję duoti žemės. Kariavau už Lietuvą, o galvojau apie sklypą, kurį gausiu sugrįžęs. Prie Giedraičių paėmiau į nelaisvę Želigovskio štabo karininką. Užkabino Vyčio kryžių. O aš vis tiek savo — greičiau namo, ir man, brač, šen žemės sklypą! Nesumelavo. Atrėžė iš dvaro dešimt hektarų. Išariau ežią, suliejau į vieną — turiu keturiolika. Ūkininkas. Dabartės gyvensiu, pasibaigė vargo dienos. O išties visas vargas buvo priešakyje. Pradėjau statytis trobas. Skolos. Paskui blogieji metai. Naujos skolos. Mano naktys buvo striukos — neturėjau laiko miegoti,— bet ir tos pačios dažnai praeidavo akių nesumerkus: rūpesčiai ant rūpesčių, bėdos ant bėdų. Ėė, Gediminai, žemė miela, kol žiūri į ją iš šalies. Bet kai prisiglaudi prie jos, kai įtraukia tave į savo glėbį — saugokis! Dėl jos, kaip dėl mergos numylėtos, gali žmogų užmušti.

Gediminas, pasirėmęs ant alkūnės, pagarbiai žiūri į sunykusį tėvo veidą. Taip norėtų priglusti skruostu prie jo skruosto, paglostyti praretėjusį žilų plaukų skynimą...

— Tu šventas kankinys, tėve,— sako susijaudinęs.

— Kiekvienas ūkininkas, jei myli žemę, yra kankinys. Kankinys ir kartu prakeiktasis.

— Tai todėl, kad nepasitenkina tuo, ką turi. Žemė baudžia žmogų už godumą.

Mykolas Džiugas purto galvą.

— Ne, žemė myli tuos, kurie jos nemyli. Didelius ūkininkus, dvarininkus. Dosni ji tokiems, nors jie svetimomis rankomis ją glamonėja. Godumas, sakai... Koks čia be godumas, jei neišsitenki ant mažo sklypelio? Juk ne vien apie save galvoji: vaikų rytojus dieną naktį sapnuojasi. Nori visus tvirčiau pastatyti ant kojų, kad nesimurkdytų varge, kaip tu murkdeisi. Taip ir plūkiesi visą amžių, griebdamas glėbiu, o pagaudamas tik sauja. Ne, Gediminai, ant ūkės laimingas nebūsi.

— Nežinau. Apskritai nežinau, tėve, kas yra laimė, nes kol kas maža reikalo esu su ja turėjęs. Žmogus ištisai negali būti laimingas ir nelaimingas. Laimė tėra atskiros akimirkos, cukraus kruopelės, retkarčiais užsaldinančios arbatos stiklinę. Tokių kruopelių kiekvienam nubyra, kur jis begyventų ir kur bedirbtų. Ūkininko darbas doras. O tai svarbiausia. Ūkininkas gali per apsirikimą užarti paukščio lizdą, sužaloti dalgiu kiškutį, bet jam nereikia žaloti žmonių.

Mykolas Džiugas pasikelia nuo pagalvio. Akys apsiblaususios, lyg ką tik nubraukus ašaras.

— Nereikia žaloti žmonių...— dusliai pakartoja.— Taip sakai, nes nepažįsti žemės, Gediminai, nežinai josios, mano sūnau. Aš gi tau sakiau: jeigu reikės, žmogus gali dėl žemės tikrą brolį užmušti. Patikėk manimi, aš jau žinau, nes pats esu tai beveik padaręs.

Gediminas atšlijo nuo tėvo, žiūri į jį kaip į beprotį.

— Atsipeikėk, tėveli. Ką kalbi...— šnibžda išsigandęs.

— Aš jau žinau, mano sūnau, ką kalbu. Atmintinai, kaip poterius. Kunigui išpažinau, atlikau atgailą, o nuodėmė po šiai dienai tebedegina sielą,— Mykolas Džiugas skuba. Bijo, kad paskutinę sekundę nepritrūktų drąsos, kaip visada, kai ryždavosi, bet nepakakdavo jėgų atverti skaudžią tiesą sūnui.— Gerai įsižiūrėk į šią obelę, mano sūnau. Prisimeni? Pasodinau ją tą pavasarį po blogųjų metų. Ka... Kaziukui atminti...

— Prisimenu, tėve. Ir bloguosius metus prisimenu. Kaip šiandien. Man tada ėjo penkiolikti.

— Reikia prisiminti, labai gerai reikia prisiminti tuos metus, mano vaike.

Gediminas žiūri, užgniaužęs žadą, kaip tėvo ranka kyla, siekdama jo peties; galop sustingsta ore ir, pakybojusi keletą akimirkų, bejėgiškai nusvyra žemyn.

— Buvo baisūs laikai, Gedmi, baisūs laikai... Aš nesiteisinu, bet jeigu gerai viską prisimeni... Nenoriu teisintis,— dievas man teisėjas. Noriu tiktai, kad mane gerai suprastum...

II

— Suprantu, tėve, labai gerai suprantu tave. Juk nebe mažas esu — man jau keturiolika metų,— pasakiau tau tada.— Dėkoju ir už tai, ką padarėte dėl manęs.

— Norėjau iki galo išmokyti, ir būčiau, jei ne tie ledai, ne liūtys. Būčiau, Gedmi, tikėk manimi, kaip pačiu viešpačiu dievu, būčiau...

— Tikiu, tėveli, žinau, iš paskutiniųjų stengėtės. Nesigraužk, man užteks ir tiek gimnazijos. Su trimis klasėmis galima gauti šiokią tokią tarnybėlę. Dirbsiu ir savarankiškai toliau mokysiuos.

— Antri tušti metai iš eilės...— dejavai tu.— Jei būtų Kaziukas sveikas arba Anelė jo metų... Dievas siunčia bausmę, ir nežinai už ką.

Aš stovėjau vidury lauko ir žiūrėjau, kaip tu nueini pagrioviu, vesdamas už pavadžio iš ganyklos arklį. Arklio kojos smigo į išmirkusią žemę iki riešų. Žemė tarsi šaudė po jo kanopomis, ir kiekviena išminta pėda beregint prisisunkdavo purvino vandens. Kiečiausia molėta žemė, dobiliena, kur kitais metais tokiu laiku kuolą sunkiai įkaldavai! Aukščiausia vieta mūsų sklype, kurią mes, vaikai, vadindavome „kalnu"! Šitas „kalnas" dabar buvo ištulžęs kaip džiūvėsis vandenyje, įdubimuose telkšojo balutės — dobiliena atrodė tarsi primėtyta didelių blizgančių stiklo šukių. Naktį (o gal jau po pietų) vėl pradės lyti, nes pakraščiais sukiojasi sunkūs, vandens pritvinkę debesys, bet kol kas pragiedrėjusioje mėlynėje plieskė rugpjūčio pra-

džios saulė, ir nuo jos veidmainingos glamonės darėsi balsu. Žmonės ir gyvuliai, išsimėtę laukuose, buvo kažkokie netikri, kaip ir ta trumpalaikė giedra. Beveik nesigirdėjo paukštelių čiulbėjimo, neskambėjo dainos, šūkavimai, nepliaukšėjo botagai. Nežvilgėjo plūgų verstuvės prieš saulę, nes nebuvo ko arti. Pilkos šmėklos slankiojo su dalgėmis įkalnesnėse vietose, kapodamos čia neblogai užderėjusį javą, bet galandamų dalgių žvangėjimas nesiliejo linksma muzika, kaip kitais metais. Jis buvo panašus į nedrąsų kojų brūžavimą šluotražin priemenėje, į seniai viešėjusio svečio krebždesį už durų. Jis jautėsi nusikaltęs, tas galandamų dalgių žvangėjimas, jam buvo gėda vandenyje įmirkusių daubų, kuriose merdėjo sunykęs, nespėjęs grūdo užmegzti javas. Ant kalvelių šmėkliškai baltavo žiemkenčių gubos. Iškrikusios, susmegusios į šiurpiai pasišiaušusias ražienas. Varnos ir žvirbliai knebinėjo sudygusius pėdus, kuriuose besilukštenanti gyvybė dvelkė mirties puvėsiais.

Ne, niekada nepamiršiu blogųjų metų, tėve. Bet jie nebūtų buvę tokie baisūs, jeigu ne pernykštė nelaimė. Jeigu ne tas krauju pasruvęs juodas debesis, kuris praūžė per kaimo laukus, palikdamas šen bei ten išrautus medžius, nukeltą stogą, išdaužytus namų langus ir visur aštrų svogūnų kvapą. Bet netrukus mes užuodėme ir kitą kvapą — žemės kraujo kvapą. Apimti siaubo, žiūrėjome į laukais slenkančią melsvą miglą; atrodė, iš žemės vidurių sunkiasi dūmai; beregint pliūptels liepsna ir pavers pelenais viską, kas dar liko nesunaikinta. Obelų šakos buvo pusnuogės, aplaužytos, pro obuolių ir kažkokio žalsvo kraiko sluoksnį nesimatė žemės; daržinė gulėjo pritūpusi po šimtamečiu topoliu, velniškos vėjo jėgos išverstu iš šaknų; mes žiūrėjome į visa tai, mes žiūrėjome... O paskui pasileidome bėgti. Ne keliuku, o kur pakliuvo, nes visur buvo kelias, galėjai eiti ir važiuoti, kur patiko — viesulas nutiesė plačiausią vieškelį. Mes bėgome klupdami, paslysdami ant ledo gabalų; griūdami ir vėl keldamiesi; mes bėgome į laidotuves, raginami širdyse raudančios vilties, kad rasime ją, žemę, dar nemirusią. Visas kaimas bėgo į žemės laidotuves. Laukai dejavo, verkė, aimanavo. Kilo į dangų rankos, keiksmai, skambėjo šiurpūs maldos žodžiai. Kai kur viesulas, tarsi išsikvėpęs, peršoko ištisas varsnas, ku-

rios stovėjo, laimingųjų ūkininkų džiaugsmui, tartum oazės žalsvai purvinoje dykumoje, ir žmonės puolė ant kelių, dėkodami savo baisiajam dievui už didžią malonę.

Tau nebuvo už ką dėkoti, tėve, bet tu ir nesikeikei, nelaužei rankų, neliejai ašarų, žemindamas savo žmogiškąjį orumą. Tu buvai doras, o tada sužinojau, kad esi ir didis. „Dėkui ir už tai, kas paliko,— pasakei.— Bus gražaus pašaro".

Pašaro buvo, tik nebuvo duonos. Pavasarį nebus sėklos. „Svarbu, kad būtų sveikatos,— raminai motiną.— Atsitiesime, vėl atsitiesime. Šakas, teisybė, aplaužė, bet iš šaknų neišrovė".

Taip kalbėjai, tėve, nors žinojai, kad šaknys jau pakirstos. Ir ne tau vienam. Daug rogių tą žiemą girgždėjo per mūsų kaimą iš „Lietūkio" su skolinta sėkla. Daug ūkininkų ėjo šalia vežimų su grūdų maišais, protarpiais apčiupinėdami juos ranka, apžiūrinėdami, ar neprakiuro kuris, neišbyrėjo koks grūdelis, o pamatę tokį ant kelio, pagarbiai lenkėsi ir, pakėlę nuo žemės, tartum brangiausio aukso kruopą, slėpė kišenėje. Iš jo išaugs varpa, iš to mažo grūdelio, duonos kąsnis. Ūkininko sugrubę pirštai dėjo į kišenę vieną grūdą, o akys jame matė visą žiupsnį. Senų kailinių kišenėje suradai pernykščių žirnių saują. Visą dieną švietei, tarsi kumelė būtų atvedusi veislinį kumeliuką. Cukriniai žirniai! Retai pasodinti eilėmis, prismaigstyti virbų, jie duos šimtąjį grūdą. Šimtas saujų saldžių cukrinių žirnių! Pasėjai. Apsėjai ir laukus skolinta sėkla. „Atsitiesime, vėl atsitiesime". Ir štai... Seniausi žmonės neprisimena, kada buvo tokia lietinga vasara. „Nieko, ant kalnelių užaugs,— guodei mus, šventai meluodamas sau.— Bus rugių, kviečių prikulsime. Svarbu, kad neužeitų ledai kaip pernai". Ant kalnelių, tiesa, užaugo, bet jau matyti, lietus neleis nuimti. Kaip ir žiemkenčių, kurie nukirsti žaliavo gubose. Supus ir vasarojus,— tie menki lopiniai aukštesnėse priesmėlio vietose, kurios mažiau bijojo vandens. Supus stačias, sudygs varpose, vargiai sugrąžinęs ūkininkui sėklą.

— Tai taip, brač,— kalbėjai vakare.— Žmogus šaudo, o dievas kulkas gaudo, Gedmi. Ką padarysi. Stengėmės su motina, kiek galėjome, bet pats matai... Nepyk, mano sūnau...

Motina dūsavo, braukdama skarutės kampu ašarą. Mano geroji motina. Ir tu atsidusai, mano gerasis tėve. Už ką turėjau pykti ant jūsų? Juk jau praėjusią žiemą mitote duona, maišyta pusiau su bulvėmis, o aš eidavau kas rytas į gimnaziją sočiai pavalgęs. Aš tegalėjau išbučiuoti jums rankas, juodas žemės tremtinių rankas; šventas ir narsias, niekuomet nepailstančias rankas, kurių niekada nepakėlėte, pasiduodami gyvenimo sunkumams, tačiau šiandien antrą kartą prisipažinote, kad jos pralaimėjo. Jūsų auksinės, duoną ir meilę dalijančios rankos pralaimėjo... Ir aš bučiavau jas — gyslotas, kietas ir šiurkščias kaip tie beržai, pasodinti aplink kūdrą, kaip saulėje įkepęs suplūktas molis,— bučiavau jas tartum nuo amžių vėjų supleišėjusį pakelės rūpintojėlį ir lūpose jaučiau Kristaus žaizdų sūrumą. Tada dar tikėjau dievo prisikėlimu, o vis dėlto pagalvodavau, kad dangiškasis sūnus buvo nukryžiuotas trimis vinimis, o į kiekvieną jūsų delną suvaryta be skaičiaus. Aš nežinojau kitų, šventesnių, labiau kenčiančių rankų, kurias nenusižemindamas būčiau galėjęs pabučiuoti.

— Nieko,— sakei tu,— bus gerai, viskas bus gerai, mano sūnau.

Turbūt jau tada galvojai apie ilgas keistas vežėčias, kokių iki šiol niekas Lauksodyje nebuvo matęs. Ir apie akmenis dvaro ganyklose. Net nenujausdamas, kad po dešimties metų Gulbinynės ponas bus tavo žentas ir jo stiprūs pečiai sulaikys į prarają dardantį mūsų ūkį. Bet kol kas Anelei buvo tik dvylika metų. Mus tegalėjo išgelbėti mašina pinigams dirbti, kaip tu juokais pavadinai neregėtus ratus, parsivežęs juos apkaustytus iš kalvės. Amžiną atilsį senojo Keršio kieme irgi stovėjo tokie pat ratai, nors jo ūkis buvo keliais hektarais didesnis už mūsiškį. Kiekvieną rytą su tamsa judu išvažiuodavote į dvaro ganyklas ir, prisikrovę akmenų savo „mašinas pinigams dirbti", sukdavote į Kraštupėnus. Iš ten vėl į dvaro ganyklas ir atgal. Kai grįždavote, antrą kartą sukorę, būdavo juoda naktis. Jūs vežėte akmenis miesto ponams, kurie statydinosi naujus namus. „Aukso uždarbis,— džiaugdavaisi.— Per dvi dienas pusantro centnerio grūdų". Bet naktį gailiai

dejuodavai per miegą. Tačiau baisiausia būdavo, kai pradėdavai kriokti tartum smaugiamas.

Prisimeni tą rytą, kai prisigirdė Lauksodžio Girnius, pravardžiuojamas Trumpuoju? Išėjo auštant neva savo reikalo ir nebegrįžo. Surado ant kranto baltinius, o patį mauruose įsivėlusį.

— Nuo vargo pabėgo, brač,— nutarei kuo ramiausiai, tartum kitaip ir negalėjo būti.— Nei jam be rūpesčiai, nei ką. Gera...

Tavo akyse pirmą kartą pamačiau pavydą. Ir man pasidarė neramu, labai neramu, tėve. Aš vis bėgau už sodybos, dairiausi į kelią, ar negrįžti iš miesto su savo ilgaisiais ratais. O tavęs kaip nebuvo, taip nebuvo. Niekada taip nieko nelaukiau, kaip tavęs tą vakarą. Kai išgirdome ratų bildesį, vakarienė buvo seniai ataušusi, o mūsų akys užverktos. Užtat tu buvai linksmas, pašėlusiai linksmas. Išgerdavai kartais, mėgai pasėdėti su kaimynais prie alučio šventadienio vakarą, tačiau tokio girto nebuvau matęs. Tokio baisiai purvino, šlitinėjančio, tauškiančio niekus. Vanduo latakais sruvo nuo tavo kailinių, žemėmis aplipusio veido, ūsų. Prie suolo, ant kurio atsidrėbei, tarp kojų pasibrukęs botagą, beregint telkšojo juodas klanas. Tu talžei jį purvu apaugusiais batais ir šūkavai:

— Plaukiam plaukiam dabartės per marias į Ameriką laimės ieškoti!

Paskui prisikabinai prie krūtinės Vyčio kryžių. Tiesiai ant permirkusių kailinių. Tą patį kryžių, kurį generolas Silvestras Žukauskas prisegė už lenkų karininką ir kuris tau uždirbo dešimt ha žemės. Marširavai karišku žingsniu po trobą svirduliuodamas, kliūdamas už daiktų tartum sužeistas ir klaikiai rėkavai:

— Pažiūrėkite į šį vyrą. Žengia Lietuvos savanoris! Tegyvuoja nepriklausomybė! Valio! Valio! Valio! Tegyvuoja laisvos Lietuvos ūkininkas be ūkės. Kraštupėnų ponai ir akmenys! Valio dvaro ganyklos!

Mes persigandome: manėme, iš proto pradedi kraustytis. Blausioje žibalinės lempos šviesoje tavo akys šiurpiai blizgėjo, veidas buvo pažaliavęs, kaip daug metų žemėje išgulėjusi kaukolė. Tu blaškeisi troboje tartum vidurnaktį įsiveržęs vaiduoklis, valkiodamas paskui save fantastinį,

sienomis šliaužiojantį šešėlį, nuo kurio mums visiems darėsi dar baisiau.

Taip, tai buvo nyki naktis. Kaip šiandien matau prie stalo šokinėjantį Kaziuką. Ištįsusį ne pagal metus, beveik tavo ūgio. Jis plojo rankomis, kvatojosi, šūkčiodamas kažką be sąryšio; juoko išspaustos ašaros tekėjo iš idiotiškų akių palei apsisnarglėjusią nosį ir lipo per abi lūpas nuo smakro. Niekam nė galvoj apšluostyti kvaišelį, sudrausti jį. Ir tada tu... Ne, prieš tai stojo tyla, tokia spengianti tyla, kad buvo girdėti, kaip plazda lempos stikle liepsnelė. Tu stovėjai prieš Kaziuką suglumęs, nuleidęs rankas, o jis išsigandęs, nes visada truputį tavęs prisibijodavo. Jo kvaila šypsena pamažu traukėsi iš riebaus, seniokiško veido. Traukėsi nuo beviltiškai įniršusio vaiduoklio, žvelgiančio pro pažaliavusias kaukolės akiduobes.

— Prie visų bėdų mums kaip tik tavęs vieno betrūko, nelaimingas vaike,— pasakei su pagieža.

Pakėlei ranką. Gal norėjai nubraukti delnu Kaziukui apseilėtą smakrą, o gal paglostyti, bet aš kažkodėl pagalvojau — smogsi jam į veidą. Žiūrėjau į tą ranką, virpėdamas iš baimės. Į ore sustingusią ranką, tartum laiminančią ar prakeikiančią, tačiau nejudančią nei pirmyn, nei atgal. Ji nemokėjo prakeikti, ji buvo gimusi laiminti, toji ranka, tačiau baisiai pavargusi nuo sunkių akmenų ridenimo į „pinigams dirbti mašiną", ir todėl bejėgiškai karojo ore, kaip ant virvių pakabintas galvijas, nusivaręs nuo blogo pašaro per žiemą.

— Anelę už vyro, Gediminui — mokslai, o Mykoliukui — ūkis,— švebeldžiavai, pakėlęs akis į lubas, sakytum tardamasis su pačiu dievu.— O kur dėti Kazimierą? Įkišai, viešpatie, kuprą, o tu, žmogau, tampyk visą amžių. Svaras duonos į dieną — pustrečio centnerio grūdų per metus. Jau tiek, jei vien duoną skaičiuosi. Ir taip metai iš metų, iki gyvenimo pabaigos.

— Apsaugok dieve, ką kalbi! — išgirdau motiną. Pirmuosius žodžius, kuriuos ji ištarė nuo to laiko, kai tu įgriuvai į trobą.— Gėdykis, Mykolai, juk tavo vaikas!

— Mano visi vaikai, motin, visi,— murmėjai.— Todėl taip ir sakau, kad visi mano vaikai... Dėl to taip ir kalbu, motin...

— Nubaus dievas už piktžodžiavimą, pamatysi.

— Kad nebegali daugiau benubausti, motin. Nubaustas, kaip didžiausias nusikaltėlis esu nubaustas. Ir mūsų vaikai, nors niekuo neprasikaltę, nubausti, motin.

Taip, tėve, prisimenu, labai gerai prisimenu bloguosius metus. Tuščią, purve paskendusį rudenį ir alkaną žiemą, nors būdavo dienų, kai valgydavome karališkai — bulvių įdaru kimštus paršelius. Nes išpuolė taip, kad tuoj po kalėdų apsiparšiavo veislinė. Paršelių buvo daug, sau gi tereikėjo dviejų, o likusių niekas nepirko: neturėjo kuo šerti. Ir mes suvalgėme juos — minkštus, apskrudusius po krosnimi, kaip saldainius tirpstančius burnoje. Visus aliai vieno. Net šituos, kuriuos rasdavome ryte nebegyvus, nugultus kiaulės. Sutriuškinome su visais kauleliais, nes jie buvo minkštučiai, vienos kremzlės tų neseniai gimusių kūdikiškų lavonėlių. O paskui berods apie tris karalius, susirgo Kaziukas. Gulėjo mamos lovoje aprišta gerkle — raudonas, išsprogusiomis akimis — ir sunkiai karkavo pro nosis. Gėda prisipažinti, bet jo nemėgau. Man buvo nemalonu, kad turiu nepilnaprotį brolį; aš mylėjau Anelę, Mykoliuką, labai pasiilgdavau jų, kai mokiausi gimnazijoje, o Kaziukas man buvo tuščia vieta, jo beveik neprisimindavau, o prisiminęs pagalvodavau, kad būtų geriau, jeigu jo visai nebūtų. Tačiau dabar, kai jis blaškėsi mamos lovoje kančios iškreiptu veidu ir jo akyse mačiau ne buką kvailio išraišką, o žmogišką skausmą, negalėjau sulaikyti ašarų. Ir tu, tėve, vaikščiojai susidrumstusiu žvilgsniu, ir mama užtinusiomis akimis; visi namai buvo kažkokie apsiblausę, gedulingi, pritvinkę liūdno laukimo. Žibalinė spingsulė iki ryto degdavo prie Kaziuko lovos; turėjo kvepėti žibalo smalkėmis, bet aš užuodžiau vaškinės žvakės kvapą.

— Gydytojo... Reikia parvežti gydytoją...— dejavo motina, grąžydama rankas.

— Palaukim, pažiūrėkim dar dieną,— sakei tu.— Gal pratrauks.

Praėjo diena.

— Palaukim, pažiūrėkim dar dieną,— vėl sakei tu.— Jei nepasidarys geriau, rytoj jau tikrai.

Išvažiavai kitą pavakarę. Bet grįžai tuščiomis — gydytojas kažkur išvykęs, atsakiusi tau tarnaitė.

Kaip dabar matau praviras duris iš gryčios į kitą kambarį, kuriame gulėjo Kaziukas. Mes trise, du broliai ir sesutė, stovėjome kietai apsikabinę prie tų durų ir žiūrėjome į stingstantį veido ovalą balto pagalvio fone. Niekada nesijautėme tokie artimi, tokie brangūs vienas kitam, kaip tąsyk, šalia girdėdami šaltą mirties sparnų šlamėjimą.

— Vaikeliai, mano vaikeliai...— šnibždėjai tu, išėjęs iš kambario. Ir staiga apglėbei mus visus, kaip valstietis vėjo verčiamą rugių gubą, suspaudei į glėbį ir ėmei bučiuoti. O mama tebekūkčiojo, atsiklaupusi prie lovos. Ant stalo degė žvakė, apšviesdama pilką brolio kaktą su šaltomis sustingusiomis akimis, kuriose nebebuvo nei skausmo, nei bauginančios idioto išraiškos — tik nebūtis, amžina ramybė. Visi namai kvepėjo vaško svilėsiais ir dar kažkuo; tai buvo mirties, atlikusios savo darbą, prakaito kvapas. Ilgai jaučiau jį po to, kai buvo išneštas nedažytas pušinių lentų karstas, ir tu, pasikinkęs arklius į porines roges, vėl išvažiavai akmenų. Lyg niekur nieko nebūtų atsitikę. Tik paršelių trūko, labai trūko paršelių prie bulvinės, su pelais maišytos duonos, nors dabar jos buvo daugiau. Ir motina nebeverkė. Tik dūsavo ir sakė:

— Tokia dievo valia. Jam t e n kur kas geriau.

Tu linksėjai tylėdamas: taip, taip, dievas žino, ką daro... Tiktai mes, vaikai, nelinksėjome. Mums buvo gaila Kaziuko, daug labiau gaila, negu tada, kai jis kamavosi, smaugiamas anginos; mes dar ilgai jautėme mirties, atlikusios savo darbą, prakaito kvapą.

III

— Ne, tėve, negalima pamiršti tokių metų,— po ilgos tylos sako Gediminas.— Prisimenu, viską gražiausiai prisimenu, lyg vakar būtų buvę. Ir tą pavasarį po Kaziuko mirties prisimenu. Žolė sode buvo pilka po pernykščiais lapais, medžių šakos nuverstos dideliais pumpurais. Atnešk kastuvą iš priemenės, pasakei tu, pats laikas sodinti obelaites. Ir mudu pasodinome čia vieną skiepelį. Tu mindei

žemę aplink obelaitę, atsukęs nugarą, ir niurnėjai: „Tegul bus amžiną atilsį Kaziuko atminimui, tegul bus, tegul bus..." Tartum kokį užkeikimą kartojai tuos žodžius. O paskui pasakei, kad rudenį aš galėsiu toliau eiti į gimnaziją.

Mykolas Džiugas žiūri su liūdna nuostaba į savo rankas, varto delnus. Ar bedrįs sūnus juos paspausti po to, ką tuojau išgirs?

— Dėkui, sūnau, už gerą žodį,— sako pagaliau.— Viskas teisybė. Taip buvo, kaip prisimeni. Tik vienas dalykas ne taip: gydytojas niekur nebuvo išvažiavęs... Ko tyli? Baisus aš tau pasidariau? Toks esu, juk leidau ligai nusmaugti savo vaiką. Aš pats, va šitais delnais, jį pasmaugiau.

Gediminas sumišęs. Ne dėl to, ką išgirdo: jam neramu, kad tėvo prisipažinimas nepadarė įspūdžio. Atvirkščiai — jis netgi jaučia palengvėjimą.

— Tu nebemylėsi... nebemylėsi daugiau manęs, Gedmi...— šnibžda senis, tebelaikydamas elgetiškai atkištus delnus.— Aš paaukojau jį kaip Abraomas Izaoką. Tik ne dievui buvo toji auka — žemė jos prašė. Žemė baisi, mano sūnau, bėk nuo jos.

— Nusiramink, tėve. Ką žinai, gal ir gydytojas nebūtų jam padėjęs. O jei ir būtų gyvenęs... jokios laimės iš to nei jam pačiam, nei kitiems. Jokios laimės, tėve, tik pagalvok.

— Jokios, gal tikrai... Ir tavo motina taip man sakydavo, bet gyvybė... Ne kiaulė, ne karvė — žmogus, Gedmi. Prieš žmogaus gyvybę ranką pakėliau...

Gediminas paima tėvo rankas ir, sudėjęs lyg maldai, švelniai glosto, žiūrėdamas į akis. Į romias, pilkas akis, kaip apdžiūvęs prieš saulę arimas. Į tokias mažas ir tokias neaprėpiamas. Baugiai susipynę šešėliai šmėsčioja jų beribiuose plotuose. Bet kaskart blankiau ir blankiau. Jie tirpsta, sklaidosi, tie šešėliai, užliejami iš vidaus sklindančios šviesos. Nematomos dar, vien jaučiamos šviesos, kuri tačiau mena artėjančią dieną.

— Tu savo gyvenime darei viską, ką galėjai, kad išliktum doras. Ar galima iš žmogaus daugiau reikalauti? Aš suprantu tave, tėve.

— Tu geras... išaugai geras vaikas, Gedmi...

Gediminas norėtų pasakyti ką nors tvirto, užpildančio tuštumą, kurią senis nešiojasi širdyje. Paguosti: sugrįš Mykolas, tėve, pamatysi; ne visus gi karas sutraiško. Tačiau bijo aitrinti neužgijusią žaizdą.

Ir tyli abu vėl sugulę, ir mąsto katras sau. O kai atrodo, kad tėvas užsnūdo, pasigirsta jo balsas:

— Žemė, sakai... Maitina ji, dengia žmogų, tas teisybė, bet ir savo atsiima iš žmogaus. Oi, kaip atsiima, mano sūnau. Devynis kailius nulupa nuo tavęs, sielą išplėšia. Bet niekur nuo jos nepabėgsi, jeigu jau savo krauju ant jaučio odos pasirašei. Niekur! Baisus žemės traukimas, Gedmi, gražiausia moteris prieš ją niekas.

„Galbūt. Tikriausiai taip", pagalvojo Gediminas, bet nieko neatsakė. Jam pasidarė liūdna, gaila kažko.

Tėvo žodžiai (o gal jo balsas — fatališkas, pranašaujantis) tarsi nutraukė maršką nuo neseniai pastatyto paminklo. Iš karto jis jokiu būdu nenorėjo patikėti, kad čia šaltas akmuo, daugiau nieko. Apėmė toks jausmas, lyg atsivėrė žemės įsčios ir skausmingai išstūmė monumentą į šį pasaulį. Tokį artimą, baisiai savą, tartum milijonai metų būtų drauge pragyventa. Jis buvo negyvas, šaltas, tas akmeninis artojas, o vis tiek norėjosi prisiglausti prie jo kelių — jis kažkuo priminė tėvą. Raumeningos, naginėmis apautos kojos buvo tvirtai įaugusios į pjedestalą, tačiau jis nestovėjo ant akmens — jis žengė žeme; jis ėjo apie savo lauką ramią sekmadienio popietę, rambiai džiaugsmingu žvilgsniu glamonėdamas derlia žaluma užtvinusią žemę, kurioje tarsi medžiais apkaišyti laivai plaukiojo kaimai ir vienkiemiai. „Tai aš visa tai sukūriau", sakė jis, ištiesęs į priekį sunkią valstiečio ranką. Ir tame oriame geste nebuvo nei tuščio pasididžiavimo, nei gyrimosi — vien kuklus fakto konstatavimas. Lyg paprasčiausiai sakytų: ana, atriekiau duonos, prašom, sėskite visi ir valgykite, o pavalgę eisime dirbti. Į šimtmečių glūdumas buvo ištiesta jo ranka. Kaip pagarbus sveikinimas protėviams, kurie prieš tūkstančius metų atklydo į šią žemę ir visiems laikams prisiglaudė prie jos svetingos krūtinės. Jis laimino senolių kaulus, virtusius dulkėmis, kurias seniai išpustė amžių vėjai — kiti taip tvirtino, tačiau jis žinojo, kad netiesa: tos dulkės buvo perėjusios į jo kraują kartu su duo-

na, ant jų išaugusia. Su rūsčiu pamaldumu jis laimino senolių kaulus, nors galėjo prakeikti, kad jie davė pradžią ramiai artojų tautai čia, prie Baltijos krantų, toje didžiųjų jėgų sandūroje, kur už kiekvieną egzistencijos dieną reikėjo mokėti kraujo kaina. O gal jis tikrai siuntė prakeikimą jai, tai savo rankai? Iškirtusiai šventuosius miškus, sugriovusiai aukurus, išgainiojusiai krivius ir vaidilutes. Rankai, padėjusiai svetimiems užgesinti amžinąją ugnį ir vietoj linksmo griausmavaldžio Perkūno pastatyti nukryžiuotą krikščionių dievą. Betgi toji pati ranka tvirtai laikė ir kalaviją, svaidė strėles, iš peties kirto buože. Ji narsiai gynė ne tik savo sodybas ir laukus nuo šarvuotų Europos riterių, bet užtvėrė jiems kelią ir į kaimynų žemes, kurios vėliau nukalė pančius savo gynėjai. Ne, jam nebuvo už ką prakeikti jos, tos savo rankos. Priešų buvo daugiau negu medžių jo giriose; ranka nusilpo, paleido kalaviją, ir nukraujavę pečiai turėjo nusilenkti svetimos jėgos prievartai. Jam teliko žagrė — vienintelis ginklas, kuriuo galėjo gintis nuo lėtos mirties, augindamas duoną ir vaikus ir stengdamasis išlaikyti savo giminės šaknis gimtojoje žemėje. Nelaimingas vergas! Sėjo grūdą savo vaikams, bet užaugusią varpą dalijosi savi ir svetimi ponai. Baronai, šlėktos, kniaziai ir kunigaikščiai dalijosi išaugusią varpą, o jam likdavo tiktai šiaudai. Jam, savo žemės šeimininkui! Tai už ką gi, pasakykit, jis turėjo gėdytis jos, tos savo rankos, arba prakeikti ją?

Neplėšė jis, iš jo atiminėjo,
ir kalė grandines ne jis, o jam.
Į katorgą juk jį, ne jis juos varė, savo pavergėjus?

Kadaise prūsai buvo jojo broliai,
nūnai vien vardas jų telikęs— — —
Pietuos nuo Nemuno link Bugo vėlei svetima kalba,
o čia, namuos savuos, mums uždraustas savasis žodis,
ir tolima šiaurė daug kam antri namai.

Ne, jam nebuvo ko gėdytis savo rankos. Ir jis buvo ją ištiesęs, kad visi matytų. Ranką, atlaikiusią rūstų amžių išbandymą. Ir sakė meiliai, su geraširdiška ūsuoto valstie-

čio išraiška tauriame veide, žiūrėdamas į tolį. Su išraiška savo vertę ir jėgą žinančio artojo sakė, žvelgdamas priešais save, tartum į gražią dieną žadantį saulėtekį:

ČIA MŪSŲ ŽEMĖ.

Gediminas pagarbiai nusiėmė studentišką kepuraitę. Akyse rinkosi gilaus susijaudinimo išspaustos ašaros. Širdis verkė ir dainavo iš džiaugsmo, rimuodama sekantį eilėraščio posmą.

Prieš išvažiuodamas iš šio Žemaitijos miestelio, grįžo dar kartą žvilgterėti į paminklą. Akmeninis artojas pasveikino jį kaip ir anksčiau plačiu rankos mostu. Ant jo tvirtų, nuo vergijos jungo pakumpusių pečių pešėsi žvirbliai. Prie pjedestalo, atsukęs nugarą vėjui, šlapinosi įkaušęs valstietis.

Po kelių metų, jau kitame Žemaitijos miestelyje, stovėdamas prieš kitą paminklą, jis prisiminė šią šventvagišką sceną. Tačiau ji nebekėlė pasipiktinimo; būtų galėjęs žiūrėti kuo ramiausiai, netgi su humoru, jeigu būtų pamatęs čia, už pirmojo tautos istoriko nugaros, besišlapinantį valstietį — senieji stabai, kuriems meldėsi iki šiol, buvo sugriuvę. Taigi stovėjo prieš tą paminklą, pats nesuprasdamas, ko čia įstrigo, ir galvojo apie sušaudytą sūnėną Saulių, tetos sielvartą, apie toli likusius gimtuosius namus, karą. Apie viską galvojo, tik ne apie tai, kad reikėjo ateiti į šią aikštę ir prieš atsisveikinant nusilenkti didžiojo žemaičio atminimui. Aikštė buvo didžiulė, darė nykų vienišumo įspūdį, nors joje ir marširavo vokiečių kareiviai, šūkaudami kažkokią dainą, kurios refrenas buvo palydimas darnaus, tačiau bjauriai rėžiančio ausis švilpesio. Aplinkui stovėjo vienaukščiai namukai, nė vieno sugriauto, tartum per miestelį būtų pralėkusi vestuvinė palyda, ne karas, tačiau Gediminui atrodė, kad visur tik dūmais apsmilkusios griuvėsių krūvos, ir akmeninis Istorikas, sustingęs savo rūsčioje vienatvėje, liūdnai žiūri į negyvą dykumą, kuri dar neseniai ošė amžinais miškais, pilnais žvėrių, paukščių ir skardaus medžioklės rago gaudimo. Žiūri, rodo pirštu, ištiesęs ranką, ir šnibžda pajuodusiomis lūpomis: „Ar tai ta pati žemė, kurią aš perėjau pėsčias išilgai, ke-

liaudamas mokytis į Vilnių, kad galėčiau jai šviesti? Ką jūs padarėte, lietuviai, aukštaičiai ir žemaičiai lėto būdo!" Jis buvo persigandęs, klaikiai persigandęs, tas tautos praeities dainius. Apibrizgę surduto skvernai plaikstėsi į šalis, plonos kojos nekantravo greičiau atsiplėšti nuo pjedestalo, ant kurio žmonės kėlė jį tautos garbei, o užkėlė pasaulio pajuokai. Visa savo dinamiška esybe veržėsi kaip balerina aukštyn, į kulminacinį „pa", o šiam nepavykus — velniop nuo scenos, nuo to gėdos stulpo!

„Turėjome keletą šventųjų, tuos pačius išniekinome,— galvojo tada Gediminas.— Lik sveikas, Simonai Daukantai. Nesijaudink: tavo vaikai tave užkėlė ant altoriaus, tavo vaikai ir nuvers". Ėjo per vokiečių kareiviais rėkiančią aikštę ir stebėjosi, kaip neprasiveria žemė. O kai išėjo į laukus, dar labiau nustebo, kad juose bręsta javas, ganosi gyvuliai, kyla į dangų paukšteliai, traukdami savo nesibaigiančią dainą. Netikėdamas akimis, jis peršoko per griovį ir, įsibridęs į žilutėlį, šviežia duonos pluta kvepiantį lauką, ėmė glostyti ir čiupinėti varpas — sunkias ir skambias tarsi senovinio sieninio laikrodžio svarsčiai. Žemė neišdavė! Ji vienintelė liko ištikima savo vaikams. Ji gyveno ir gimdė, kad gyventų visa, kam gamta davė gyvybę.

Jis plačiai išskėtė rankas ir priklaupęs suėmė į glėbį žiluosius žemės plaukus.

IV

Išdžiūvę šiaudai braškėjo glėbyje, šnibždėdami su žeme atsisveikinančio javo maldą. Jis numetė surištą pėdą — atsargiai, ant drūtgalio, kad neišblokštų grūdų. Nesvarbu, kad ne savi. Keršio. Duona, kieno bebūtų išauginta, jam buvo šventa, nes nuo mažų dienų tėvas išmokė ją gerbti ir mylėti. Tuose namuose nepaspirdavo koja netyčia nukritusios plutelės, bet pagarbiai pakeldavo nuo žemės ir pabučiavę padėdavo ant stalo.

— Geri jūsų kviečiai,— tarė jis.

— Nieko, neblogai uždrėjo,— sutiko Akvilė.

Prieš tai Keršis buvo pasakęs:

— Ag, jau metas valandikę atsipūsti. Iki vakaro vis tiek bus gatava.

Ir dabar jie, surišę savo pėdus, ėjo prie gubos, po kuria stovėjo molinis ąsotis vandens su duonos plutomis.

— Gerk.

— Gerk, gerk,— jis švelniai atstūmė Akvilės pratiestą ąsotį ir, kol ji gėrė, skersomis žiūrėjo į tą pusę.

Ir ji žvilgčiojo į jį. Juodos blakstienos plazdėjo kaip laumžirgio sparneliai. Pro jas žvelgė amžinai prarastų dienų ilgesys ir maištinga viltis jas susigrąžinti. Liga išbraukė ją, padarė vėl grakščią ir dailią; veide atsirado bruožų — kažkoks asketiško taurumo atspindys, liūdnas susimąstymas. Ji tartum nusimetė nematomą, iki šiol slėgusią naštą ir nūnai bjaurėdamasi stebėjosi, kaip ją galėjo tiek laiko tampyti. Joje maža tebuvo likę iš anos Akvilės, kuriai Gediminas skaitydavo eilėraščius, tačiau dar mažiau panėšėjo į Akvilę, praėjusią žiemą atvažiavusią į Kraštupėnus su prieškariniais parūdijusiais lašiniais. O tačiau šitokia, neatpažįstamai pasikeitusi, ji atrodė artimesnė Gediminui, labiau sava, negu anksčiau.

Jis paėmė ąsotį su apdrungusia nuo jos rankos ąsa ir, nenušluostęs snapelio, pakėlė prie lūpų. Dabar ji skersomis žiūrėjo į jį, o jis į ją, ir abu šypsojosi akimis. Jis nebeniekino, jis gailėjosi jos. Ji tai žinojo, nors nebuvo pasakyta nė žodžio. Ir su dėkingumu priėmė tą nuoširdų užuojautos jausmą — tiesa, skaudų jai, pažeminantį, tačiau nemeluotą,— nes suprato, kad tai yra geriausia, ką jis gali jai duoti neveidmainiaudamas.

— A ta ta, skaniai atsigėriau,— vaikiškai gardžiavosi aplaižęs šlapias lūpas. Smakras irgi buvo šlapias, ir jis šluostėsi jį žemėta suprakaitavusia ranka.

— Man taip pat patinka ant plutų užpiltas vanduo,— tarė Akvilė.

(„Ateina rugiapjūtė,— pasakė praėjusį kartą Milda.— Jūs sėdėsite po guba ir gersite ant plutų užpiltą pasaldintą vandenį". Aš nusijuokiau. Taip, taip, pasakiau aš, mes puotausime, o kiti už mus prakaituos. Ar tu kada nors esi rišusi pėdus? Oi, ir dar kiek! Per vasaros atostogas motina nė dienelės nelaikydavusi dykos. Nuo penkiolikos me-

tų pradėjusi tempti pas ūkininkus kartu rišti rugių. Karštis, dulkės, akis ėdantis prakaitas. Manė, kad nė pragare negali būti bjauriau. O dabar kai pagalvoji, buvo puiku. Viskas buvo labai puiku. „Taip norėčiau pasėdėti gubos šešėlyje ir gerti iš molinio ąsočio salkaną vandenį su ruginės duonos plutomis. Bet jis bus nebe toks, Gediminai..." Taip, Milda, nieko pasaulyje nėra pakartojamo. Kaip ir tavo laiškučiai. Iš pradžių jie buvo tik užšifruotos algebros lygtys, o paskutinis atviras ir nekantrus lyg paklydusio paukščio šauksmas.

Leisk man prie ugnelės pasišildyt,—
Nevaryk į vieškelio audras!
Akmenėlis turi šaltą širdį —
Ir mažos našlaitės nesupras.)

— Gubų statyti nepadėsiu,— tarė Gediminas.— Noriu ištrūkti anksčiau — turiu reikalų Kraštupėnuose.

— Aha...

— Turiu reikalų,— primygtinai kartoja jis. Pasilenkęs pakelia nuo ražienų šiaudą, suka ant piršto.— Kai buvome vaikai, darydavome žiedus iš kviečių šiaudų ir įsivaizduodavome, kad jie auksiniai.

Ji susikaupusi žiūri, kaip jis vynioja ant piršto žiedą. Pirštas juodas, ir geltonas blizgantis šiaudas iš tiesų atrodo kaip auksinis.

— Aš labai džiaugiuosi, Gediminai, kad grįžai į kaimą. Labai džiaugiuosi.

— Tikrai? Iš manęs nekoks pėdų rišėjas.

— Tu geras žmogus, Gedmi. Kaime gerų žmonių maža.

— Gerų žmonių nėra, Akvile. Tėra žmonės, paprasčiausi žmonės.

— Tas ir gerai, kad tu paprastas. Kiek prisimenu, vis buvai kažkoks kitoks negu kiti. Protingesnis, didesnis, skaistesnis už kitus. Nesijuok, bet man taip atrodė. Aš visada šiek tiek tavęs varžydavausi, gal net prisibijojau. O kai grįžai į kaimą, kartu su visais po laukus... Toks pat apdriskęs, purvinas kaip mes visi...

— ...ir darbininkas nekoks,— juokdamasis pagriebė Gediminas.

— Ne, kodėl. Darbininkas kaip darbininkas. Tik jau pėdus tai aš tikrai geriau rišu. Bent jau tiek...

Apstulbintas netikėto atradimo, jis žiūri į Akvilę. Su ramiu liūdesiu, tartum palydėdamas nusileidžiančią saulę, žiūri.

— Per vėlai grįžau prie žemės. Reikėjo tai padaryti daug anksčiau, negu parašiau tau pirmą meilės laišką. Tiesa?

— Kodėl? — jos balsas kimus, apsigandęs. Dulkėtas, prakaito latakų išraižytas veidas patamsėjo.— Niekada ne vėlu grįžti prie žemės, Gediminai.

Jis nebesuspėja, bet ir nenori atsakyti: čia pat per ražienas atbrazda Keršis, o jam pridurmu Marusia ir Vasilis su Ivanu. Atsigėrė, suka į laikraštį naminę taboką. Akvilė, pasigriebusi ištuštintą ąsotį, nuskuba per lauką: kol vyrai trauks dūmą, sulakstys į vienkiemį vandens.

— Oooch...— giliu atodūsiu nulydi ją Keršis.

Gediminas senokai nerūko, užtat erzina tabokos dūmai. Paėjęs į šalį, susirėmė gubą, sėdasi pavėsyje ir dar kartą skaito Mildos laiškutį. Pamišėlė! Kaip galima siuntinėti tokius laiškus paštu! Turbūt pamiršo, kur ir kokiais laikais gyvena. Nieko nebūtų nuostabaus, jei to laiško nuorašas atsidurtų ant Adomo stalo. O gal jau ten guli?

Treška ražienos. Vis arčiau ir arčiau treška ražienos: Vasilis suka ratą aplinkui. Užėjo už gubos, rąžosi žiovaudamas, tartum niekas daugiau jam nerūpėtų, tik griūti ant šono ir gerai išsimiegoti. O iš tikrųjų rūpi, labai rūpi Vasiliui. Jau kurį laiką vaikščioja nesavas, susikrimtęs. Neberodo dantų, nekrečia pokštų, nebemirksi merginoms. Iš veido išpuolęs Vasilis.

— Ko liūdi, Vasili? — paklausė Gediminas vakar.— Mylimoji pametė? Nieko, surasi kitą. Lietuvaitės nesibrangina.

— Kad ne tai, šeimininke...— Vasilis išsiviepė, lyg norėdamas kažką sakyti, bet nepasiryžęs papurtė galvą ir nusisuko. O šiandien ryte, einant pas Keršius kviečių rišti, visą kelią kalbėjo keistomis užuominomis, už kurių slėpėsi netikrumas ir baimė.

Atsirado tokių, kurie iš karto paklausė vokiečių ir įsirašė į Vlasovo armiją, sakė jis. Generolas žada nepriklausomą Ukrainą atstatyti. Bet jam, Vasiliui, gerai ir tokia,

kokioj iki šiol gyveno. Velniop tą karą ir jų pažadus, jis dar jaunas, nori gyventi. Nors pačiame pragare, svarbu, kad išliktų gyvas. Ir Gediminas pritarė Vasiliui, nors nebuvo tikras, ar teisingai jį suprato. Taip, sakė Gediminas, politika, kaip kekšė, apgaudinėja, kai jai tai naudinga. Žmogus, įsirašęs į jos maldininkų eiles, praranda pagarbą sau ir kitiems, bet kokius principus, jis gyvena tik tų principų iliuzijomis. Štai pavyzdys: tas pats, kuris pasitiko vokiečius su gėlėmis, o paskui, užsimetęs šautuvą ant pečių, skubėjo hitlerininkams į talką, šiandien nesipiktindamas gali perskaityti ant telegrafo stulpo naktį prilipdytą šifruotą kalambūrą:

S augokis
A pgavikų
V okiečių
I r
V enk
A ukų.
L ietuva
D ar
A tgims.

— Gera pas jus,— Vasilio balsas už gubos.

— Bjauriai karšta,— sako Gediminas. Vasilis jam labiausiai iš visų belaisvių patinka. Galbūt dėl linksmo būdo. O gal, kad arčiau pažįsta negu kitus. Be to, pramoko lietuviškai — gabus, neniekina čionykščių; o tokiems žmonėms Gediminas jaučia silpnybę.— Išsitiesk po guba, Vasili, nugarai reikia pailsėti.

Vasilis stovi priešais, šiek tiek palinkęs į priekį, tartum pasirengęs pulti ant kelių. Kresnas, stiprus vaikinas gražiu juodbruviu veidu, kuriame ryškiai išsiskiria raudonos mėsingos lūpos ir juoda tirštų antakių vilna.

— Pas mus neriša kviečių,— sako lyg skųsdamasis.— Pas mus tiesiai kombainu, būdavo... Grūdus ant lauko į krūvas, o iš ten sunkvežimiais valstybei.

— Pasiilgai savo krašto, Vasili?

— Turiu motiną, tris seseris. Tėvą trisdešimt trečiaisiais suėmė — buvo mokytojas, partinis, palaikė valstie-

čius, kurie nenorėjo į kolūkius stoti. Nesuprato partijos programos. Mirė ten. Turėjau merginą. Graži. Pasiilgau, kaip nepasiilgsi, šeimininke. Naktimis sapnuoju, kad aš jau namie, vaikštinėju po kiemą, bet...— Vasilis nutilo, liūdnai linguoja galvą.

— Sugrįši, Vasili. Vokiečiai jau prakišo karą. Visi pareis, iš kur buvo išvaryti. Manai, vokietis kareivis nenori namo?

— Paprastas kareivis, aišku. Kas jam. Toks pat žmogus kaip aš. Bet kol tas karas baigsis...— Vasilis prityla; galop susikaupęs iškvepia pašnibždom:— Tai būtų laimė, jei galėčiau perkentėti čia, kol Hitleris sprogs...

— Perkentėsi, Vasili. Nepaims vokiečiai į lagerį, nebijok. Jiems dabar ne tai rūpi.

— Gal ir nepaims...

— Būk ramus. Kokia jiems nauda iš jūsų? Čia bent padedate ūkininkams duoną auginti. Vokiečiams reikia duonos, Vasili.

Vasilis baikščiai apsidairo ir dar labiau pasiduoda visu kūnu į priekį.

— Šeimininke... klausykite, šeimininke,— šnibžda galutinai apsisprendęs.— Blogai mūsų lageryje. Vyrai nori bėgti. Į mišką, pas partizanus.

Gediminas susidomėjęs. Bet ne daugiau, kaip susidomėjęs. Valandėlę žiūri į Vasilį, nesuprasdamas, ko jam reikia. („Na, ir tegu bėga, po šimts perkūnų, kas nori, koks tavo reikalas".) Bet netrukus nesmagi mintis nuveria jį. Parausta iki ausų, apmaudžiai raukiasi.

— Tai ko tu nori iš manęs, po perkūnėliais? — klausia irgi pašnibždom, nesitverdamas pykčiu.— Kad praneščiau vokiečiams? Aš apie tave geriau galvojau, Vasili.

— Šeimininke...— Vasilis atsisėda ant ražienų, apkabina rankomis kelius. Žiūri kažkur priešais, tik ne į Gediminą. Baisiai susigėdęs ir nelaimingas.— Aš to nenoriu, šeimininke. Aš ne išdavikas. Noriu tik sulaukti karo pabaigos ir grįžti namo. Daugiau nieko nenoriu.

— Tai kurių galų man čia niekus paistai? — niršta Gediminas.— Tegu bėga, kam patinka, o tu pasilik.

— O vokiečiai?

— Ką vokiečiai?

— Ar nieko nedarys pasilikusiems? Nekeršys?

Gediminas tyli. Klausimas, iš pradžių atrodęs toks paprastas, staiga pasidaro be galo painus.

— Mano mielas, ar negalėjai pasirinkti kito patarėjo? — apmaudžiai išsunkia pro dantis.

Dabar Vasilis tyli. Veidas toks, lyg žiūrėtų į savo kapo duobę.

Ir Gediminas netikėtai suranda išeitį. Pats tuo netiki, tačiau nori, kad būtų taip — jam pasidaro pašėlusiai gaila Vasilio.

— Pabėgti nesunku, bet ar ten jūsų vyrai ras geriau? — sako, ramindamas daugiau save negu Vasilį.— Ar verta judintis iš vietos, kol vokiečiai nesijudina atimti iš ūkininkų? Nemanau, kad daug būtų tokių, kurie, sveiki išlindę iš vieno maišo, norėtų lįsti į kitą. Pakalbėti apie tai, žinoma, gali, bet rimčiau apgalvoję... Ne, Vasili, nemanau, kad kas rimto iš to išeitų. Viskas pasibaigs šnekomis, pamatysi. Sveikas protas neprileis kvailystės. Juk tokių kaip tu ten ne vienas.

Vasilis šyptelėjo. O gal Gediminui taip pasirodė. Ne, tikrai — trumpas kaip kardo švystelėjimas šypsnys iškreipė lūpas. Pakaruoklio šypsena.

Gediminas ištiesė ranką, padrąsindamas spūsteli petį, bet Vasilis išsigandęs atšlyja.

— Ivanas...— šnibžda, bailiai dėbčiodamas į šalį,— Ivanas...

Sunkiai atsistojo ir, nė nepažvelgęs į Gediminą, eina šalin. Prie anos gubos su rūkančiais vyrais, prie savo Ivano eina Vasilis.

V

Jų septyniolika. Įvairių tautybių, užsiėmimų, biografijų. Šeštadalis žemės rutulio miniatiūroje sukimšta tarp mūrinių apgriuvusio kumetyno sienų, spoksančių į dvaro sodą paskubomis viela apraizgytais langais.

Kam tie pinučiai,— jie stebėjosi,— jeigu naktį prie durų snaudžia tik lazda ginkluotas panaktinis, kurį norint visai nesunku apgauti. Arba tos keistos rytinės ir vakari-

nės apeigos — lydėjimas į darbą ir atgal. Juk laukuose jų niekas nesaugo, o visame kaime, išskyrus seniūną ir poną Dyzę, vargu kas turi ginklą.

Šitokios atsargumo priemonės ir valstiečiams buvo nesuprantamos („Dar viena kvaila vokiško ordnungo išmonė!"), kol sužinojo, kad kituose kaimuose belaisviai gyvena pas ūkininkus kaip laisvi samdiniai. Lageriukas dvaro kumetyne tesąs seniūno Kučkailio ir pono Peterio fon Dyzės išmislas,— nusprendė kaimas. Pirmasis siekiąs įsiteikti vokiečiams („Matai, jie mėgsta griežtumą"), o antrasis, turėdamas po ranka krūvą vyrų, prireikus galįs panaudoti juos dvaro laukų darbams. Ūkininkai nepatenkinti niurzgėjo, tačiau tiek tepešė, kad Kučkailis leido belaisviams išeiti į darbą ir grįžti atgal be palydovo. Bet rytais (ir kiek galint anksčiau) bemaž kiekvienas ūkininkas vis tiek ateidavo pasiimti savo belaisvio, bijodamas, kad paskui nereikėtų ieškoti dvaro laukuose ir beprasmiškai ginčytis su ponu Dyze. („Ja, ja das ist tavo. Aber aš turiu didesnė teisė į jį. Das ist vokiečių belaisvis. Jį paėmė unsere Soldaten. Ja, ja, ich verstehe dich, jis tau užrašytas. Ordnung ist Ordnung. Aber jis jau išėjo į darbą. Arbeitet! Arbeitet schön, verstehst du? Vokietija alle arbeiten. Karas laimėti! Tu nenori karas laimėti, zum Teufel!")

Per pusantrų metų lauksodiečiai susigyveno su belaisviais, įprato juos laikyti savo žmonėmis. O tie irgi nebežiūrėjo į ūkininkus tarsi į kokį baubą, tykojantį juos praryti. Karo belaisvių stovykloje nebuvo nė vieno, kuris nepuoselėtų vilties pabėgti, tačiau, patekus į kaimą, kai tokia galimybė atsirado, toji maištinga mintis ėmė blėsti. Karo baisumai tebestovėjo jiems prieš akis; dažnas naktį pašokdavo iš miego, priblokštas košmariško sapno, o paskui laimingas nusijuokdavo, supratęs, kad tai buvo vien nykaus praeities vaiduoklio šmėstelta — tikrovė visai kita, nors už lango stiklų ir matyti geležinių pinučių dekoracija. Taip, tik dekoracija, nes užtenka pabaladoti į duris, ir jos prasivers. Tiesa, nedrąsiai, gal kiek įtariai, bet prasivers, ir į tave pažvelgs ne šalta mirtimi alsuojančios vokiečių kareivio akys, o mieguistas taikaus valstiečio veidas; gal ne visuomet draugiškas, palankiai nusiteikęs, tačiau vietoj kulkos visada pasiruošęs pasiūlyti duonos, jeigu jos pap-

rašysi. Bet tau nereikia duonos, nes greitai išauš rytas ir prisivalgysi iki valios, sėdęs už vieno stalo su savo ūkininku (žinoma, jeigu jis ne seniūnas Kučkailis ir ne Peteris fon Dyzė. Tiedu savo belaisvius išskiria iš visos šeimynos, nustatė maisto normą — duona, bulvės, separuotas pienas,— nuo kurios badu nedvėsi, tačiau ir iš sotumo daug nepašokinėsi). Vakare grįši į tą inscenizuotą lagerį, išsunktas sunkaus darbo, bet prikimšęs gūžį, sapnuosis gimtieji namai, mylimoji, bučiuosi senai motinai ranką, regėdamas save po mielu tėviškės stogu, o nubudęs dūsausi, smaugiamas ilgesio, ir šitas svetimos žemės kampelis, kuriame atsidūrei laimingo atsitiktinumo dėka, atrodys tau kaip saulės išdegintoje bekraštėje dykumoje užtikta gaivi oazė, kurios įsikibus galima p r a l a u k t i, kol akiratyje pasirodys karavanas. Taip: pralaukti, nes ir tavęs laukia. Laukia motina, žmona, mylimoji, vaikai. Laukia gimtoji žemė, išsiilgusi tavo rankų šilumos, meiliai apglėbiančio žvilgsnio. „Verniotsia naš golubčik, verniotsia",— per tūkstančius kilometrų girdi viliojantį tėviškės šauksmą. Ir sakai sau: „Nado vernutsia, kakže, jesli na pole boja pulia požalela".

— Šitas sotus buožių kaimas baigia užmigdyti mūsų sąžines,— pasakė kartą Fiodoras, jaunas šaltkalvis iš Permės.— Mes valgome priešo duoną ir dirbame jam, kad jo kumštis stipriau smogtų mūsų broliams, kovojantiems fronte.

Visi sužiuro į Fiodorą be galo sunerimę. Ne dėl to, ką jis pasakė — apie tai ne vienas pagalvodavo,— visus pritrenkė nelauktas naujoko atvirumas. Juk per ištisą mėnesį, kai Fiodoras pasirodė dvaro lageriuke — anksčiau dirbo kitame kaime pas ūkininką — iš jo tik retkarčiais išgirsdavai vieną kitą žodį. Ir tas pats būdavo mįslingas, slepiantis savyje nemalonią užuominą, kuri visiems ilgam sujaukdavo nuotaiką. Jo replikos, kuriomis netikėtai įsiterpdavo į pokalbį, būdavo lakoniškos, lyg ir nereikalaujančios jokio atsakymo, tačiau kiekvieną priversdavo susimąstyti. Jis nesileisdavo į kalbas, nesiginčydavo: sviesdavo į tvenkinį vienintelį akmenuką, parinktą tai dienai, ir smalsiai stebėdavo, kaip raibuliuoja sujudintas vandens paviršius.

— Kai pagalvoju, kad galiu kada nors sugrįžti namo,

manęs neima joks džiaugsmas,— tęsė Fiodoras, niūriai tylint vyrams, susėdusiems ant savo medinių lovų, nes kitokių baldų patalpoje nebuvo.— Ir ko džiaugtis — tėvynė nelaukia tokių vaikų. Ką jai pasakysiu sugrįžęs? Nebent tiek, kad tuo tarpu, kai mano draugai mirė už ją mūšio lauke, aš pliurpiau riebius lietuviškus barščius.

— Amin,— burbtelėjo Vasilis, aukštielninkas griūdamas į lovą.— Batiuška Fiodoras atlaikė vakarines pamaldas, galima eiti miegoti.

Keli vyrai prunkštelėjo, tačiau, nesulaukę pritarimo, nutilo, ir griebėsi sukti „ožkos koją".

— Ar ne generolas būsi, kad taip atgailauji? — pasigirdo kažkieno balsas.— O gal pirmą vokietį sutikęs pakėlei rankas?

Fiodoras niūriai pažvelgė į tą pusę, bet nieko neatsakė.

— Tu, vyreli, mūsų negėdink,— atsiliepė kitas.— Ką davė į rankas, tuo gynėmės, kur vedė, ten ėjome. O kad patekome fricui į nagus, tai kiekvienam kareiviui taip gali atsitikti. Geriau savo prakalbą išdrožk tiems, dėl kurių kaltės plikomis rankomis atsidūrėme prieš vokiečių karo mašiną.

— Teisingai, Genadijau. Jeigu ji nebūtų taip toli nuriedėjusi, klausimas, ar pliurptume lietuviškus barščius.

— Nepliurptum barščių, tai gal skaičiuotum žvaigždes pro velėną. Niekas nežino kare, kada susitiks su mirtimi ant vieno lieptelio.

— Tegu, Piotrai, bet tokie kaip aš mažiausiai kalti dėl to, kad sulindome į šią skylę.

— Galėjai kulką paleisti sau į kaktą. Rekomendavo...

— Kažkaip nespūstelėjau, Ochro... Iš karto nesusipratau, o paskui buvo vėlu. Kaltas.

— Visi mes čia tokie, dėl įvairių priežasčių pavėlavę. Kalti. Kaip galvoji, Fiodorai, ar tėvynė atleis, kad išlikome gyvi?

— Neskubėk, yra dar laiko pakloti kaulus.

— Ne tavęs klausiu, Tahavi. Tegu Fiodoras atsako.

Fiodoras vaikščiojo taku tarp lovų, išrikiuotų dviem eilėm prie šoninių sienų. Nors vakaras buvo giedras, bet patalpa skendo tirštoje prieblandoje, nes nuo saulėlydžio pusės kumetyną užgožė sodas. Didžiulis pailgas kambarys

atrodė užgrioztas kažkokiomis neapčiuopiamų daiktų nuolaužomis, tarp kurių išsimėčiusios judėjo balzganos dėmės — vienmarškiniai belaisviai.

— Klausydamas jūsų, gali pagalvoti, kad niekad nelankėte tarybinės mokyklos, neskaitėte laikraščių, nedirbote savo šaliai naudingo darbo,— atsakė Fiodoras, tebevaikščiodamas taku tarp lovų, susikišęs į kelnių kišenes rankas, nuleidęs galvą, tartum gėdytųsi pažvelgti draugams į akis, nors prieblandoje jų ir nebuvo matyti.— O juk, tikras dalykas, jūsų tarpe ne vienas ir komjaunuolis, ir buvęs visuomenininkas, gal net ir pasižymėjęs stachanovietis. Užaugote po raudonąja vėliava, plojote jai, rėkdami „statome komunizmą", o kai atėjo laikas iki galo pateisinti tuos žodžius — nebėr... Gerbtumėte bent savo tėvus, kurie praliejo kraują už revoliuciją, čiort paberi. Pagalvotumėte, kas būtų iš jūsų, jeigu ne Spalis...

— Oooauuu! — visais plaučiais nusižiovavo Ochro.— Aš auginčiau vynuoges. Mano tėvas turėjo dailų vynuogyną netoli Tbilisio.

— O aš...— atsiliepė Vasilis irgi žiovaudamas.— Ne, nežinau, kas iš manęs būtų išėję. Čia toks reikalas, kad nepasakysi. Užtat mano tėvas tebebūtų gyvas. Stipri giminė. Senelis devyniasdešimt ištempė...

— Taigi...— buvo besižiojąs dar vienas, bet prasikišo piktas Genadijaus balsas:

— Užsičiaupk, Vasili. Ir tu, Ochro. Savo buožiška kilme nėra ko girtis. Mano tėvas taip pat galėjo gyventi, bet žuvo. Už revoliuciją. Dėl to, kad aš galėčiau tapti tuo, kuo noriu. O man nuo mažens knietėjo medicina. Jei ne fašistai, ne tas karas, būčiau baigęs darbininkų jaunimo mokyklą, įstojęs į institutą. Išėjau į kariuomenę, nespėjau gerai kojų apšilti, ir... Nedaug ką teišmaniau apie ginklą, bet nusišauti galėjau. Buvo laiko. Tik... Pabijojau? Ne. Turbūt-ne. Galėjau bėgti, būčiau gavęs kulką į nugarą. Ir vėl neišėjo kažkaip... Jaunam pašėlusiai sunku mirti, nors tada apie metus ir negalvoji. Sunku, Fiodorai. Ypač, kai tiek daug gero tikiesi iš ateities. O svarbiausia, kai supranti, kad savo mirtimi nepadėsi gyviesiems. Tikrai, Fiodorai, ar tėvynei būtų lengviau, jeigu visi čia esantieji būtume sulindę savanoriais po velėna? Priešui tarnauja-

me, sakai? Taip, priversti, nes norime išlikti gyvi, Fiodorai, sugrįžti namo ir dirbti savo šaliai, pasaulinio socializmo labui. Štai kur toji mūsų kaltė, Fiodorai!

Fiodoras sustojo prie Genadijaus lovos. Lyg ruošėsi prisėsti šalia, tačiau apsigalvojęs tik uždėjo rankas ant kojūgalio briaunos.

— Kaltė! — sunkiai iškvėpė jis.— Nežinau, ar kas turi teisę mus už tai kaltinti. Nors, kai gerai pagalvoji, tėvynei būtų daugiau naudos, jeigu dabar gulėtume po velėna, užuot dirbę priešui. Ir vis dėlto, manau, esame kalti: ne todėl, kad išlikome gyvi, o kad susitaikėme su savo likimu. Prisipažinkite, ar yra jūsų tarpe bent vienas, pasiruošęs palikti šią sočią blusų peryklą ir bėgti į mišką? Tuojau pat, nederėdamas savo kailio?

— Bėgti... Tuščiomis rankomis? — žioptelėjo Genadijus.— Jeigu...

— Aš sakau — nederėdamas savo kailio,— griežtai nukirto Fiodoras.— Ne, jūs nepasiruošę patys atsidaryti duris, nes galvojate ne apie kovą, o apie tai, kaip išlikti. Išlikti gyvais lavonais.

— Bet kvailai žūti nėra prasmės...

— Tau, matyt, atsibodo gyventi, Fiodorai,— atsiliepė Vasilis.— Ką gi, dumk į mišką, niekas nelaiko. Jei nori, lašinių dar įdėsim ant kelio.

— Taigi, jei jau bėgti, tai reikia žinoti kur,— įsiterpė kitas.— O šiaip, aklai, be nieko... Vokiečiai išgaudys kaip žąsyčius; nenorėję blusų šerti, pašersime kirminus.

Fiodoras tylėdamas nuėjo prie savo lovos ir atsigulė. Belaisviai ilgai kalbėjosi, ginčijosi, aptardami naujoko mestą iššūkį; vieni jį smerkė kaip neprotingą, kiti priėmė su išlygomis, tačiau visi buvo tos nuomonės, kad bėgti be ginklo, be jokio ryšio su vietiniais žmonėmis būtų lygu savižudybei.

Fiodoras tą vakarą daugiau nepratarė nė žodžio. Tylėjo ir kitą dieną, ir trečią: Fiodoras buvo išsvaidęs visus bandomuosius akmenėlius. Tačiau gyvenimas dvaro lageriuke nebegrįžo į seną vagą. Praeities prisiminimai, kuriais belaisviai penėdavo vienas kitą, malšindami tėviškės ilgesį, užleido vietą politiniams svarstymams. Vakarais, susirinkę po darbo, jie aptardavo padėtį frontuose, ir, nors

žinios, gautos per vietinius gyventojus, daugiausia buvo pasemtos iš okupacinės spaudos, vis dėlto galėjai susidaryti apytikrį vaizdą apie neabejotinas Tarybinės Armijos pergales. Visi susimąstė; netgi tie, kurių tikėjimas savo šalies karine galia buvo susvyravęs po pirmųjų stulbinančių vermachto smūgių, pradėjo galvoti, kad vienintelis būdas atsipirkti prieš savuosius, tai paimti ginklą į rankas. „Tegu tik priartėja frontas,— kuždėjosi.— Tada mus čia tiek ir tematys..." Tačiau iki fronto linijos buvo šimtai kilometrų, ir visiems atrodė, kad galutinis apsisprendimas — tolimos ateities dalykas. Niekas, išskyrus Fiodorą, nežinojo, jog jis čia pat, jų naujasis likimas, tuoj pasibels į duris ir sušuks: įleiskite!

VI

Fiodoras. Pagaliau, draugai, galiu pranešti linksmą žinią: partizanų vedlys jau čia! Iš pradžių, kaip anksčiau tarėmės, buvo manyta bėgti vakare po darbo tiesiai nuo lauko, bet paskutiniu metu planas pasikeitė. Trumpai paaiškinsiu priežastis. Visų pirma, kol susirinksime po vieną prie Gilužės skardžio, kur turi laukti vedlys, praeis gerokai laiko. Dvare apsižiūrės, pakels triukšmą... Jeigu vokiečiai sužinos apie pabėgimą anksčiau, negu pasieksime Ventės miškus, mes žuvę. Kita priežastis, kodėl pakeitėme planą,— suabejojimas kai kuriais draugais. Aš nesakau, kad mūsų tarpe gali būti išdavikų. Bet kas užtikrins, ar neatsiras tokių, kurie paskutinę akimirką susvyruos ir nueis ne prie Gilužės skardžio, o atgal į šį tvartą? Silpnavaliai žmonės, netekę blaivaus proto nuo buožių duonos, galbūt mano, kad šeimininkai apgins juos nuo keršto. Mes neturime teisės palikti jų likimo valiai. Todėl nuspręsta bėgti visiems drauge. Rytoj sutemus gražiai surišime panaktinį ir...

Genadijus. Kodėl rytoj, jeigu partizanų vedlys jau laukia?

Fiodoras. Nėra dviejų — Michailo ir Glebo. Išvaryti su pastote. Tik rytoj grįš.

Piotras. Rytoj kitų gali nebūti.

F i o d o r a s. Vedlys budės tris dienas iš eilės. O per tą laiką...

I v a n a s. Per tą laiką kas nors įkiš liežuvį, jeigu dar neįkišo, ir visi atsidursime karo belaisvių stovykloje.

P i o t r a s. Jei bėgti, tai bėgti tuojau pat.

G e n a d i j u s. Reikia palaukti Miškos su Glebu.

P i o t r a s. Dviejų belaukdami, galime pražudyti penkiolika.

I v a n a s. Iš visko matyti, taip ir bus. Tas senis iš dvaro — Puplesis ar kaip jį ten,— kurį čia Fiodoras buvo atvedęs, labai jau netikras pinigas atrodo.

F i o d o r a s. Jis partizanų ryšininkas. Na, ir būdas — įtarinėti kiekvieną.

I v a n a s. Turiu pagrindo, k čiortu tvoju babušku! Kai pirmomis karo dienomis traukėmės iš to banditų krašto, toks pats senis įsegė man kulką į blauzdą.

F i o d o r a s. O man įbrukdavo duonos gabalą į rankas, kai vokiečiai varydavo į darbus. Ir gana dažnai.

G e n a d i j u s. Už tai galėjo gauti kulką — vokiečiai nesismulkindavo. Kaip dabar matau moterį su kailiniais, sėdinčią ant cukrinių runkelių vežimo. Mūsų, belaisvių, vora iš paskos. Vokietis pastebėjo, kad ant kelio pernelyg daug nukrinta runkelių. Pripuolė prie vežimo, automato buože į nugarą, per galvą...

I v a n a s. Cha! Boba numetė cukrinį runkelį, ir išskydo vyras. Ar tik nemanai, kad to fašistų kaimo buožės iš geros širdies tave sodina prie vieno stalo.

P i o t r a s. Nori daugiau išsunkti iš žmogaus — tai aišku. Prastai valgysi, nedaug padirbsi.

I v a n a s. Jerunda! Manai, jie savo samdinius taip šerdavo, kol nebuvo tarybų valdžios? Turbūt laikraščių neskaitydavai prieš karą? Jų bernai ir mergos dirbo alkani, nuplyšę, badu mirdavo. Tad iš kur, pasakyk, mums čia taip gerai radosi? Eė, nebūk kvailas. Ar nesupranti, kad tarptautinis kapitalizmas nori mus suagituoti? Buržuazinė propaganda, štai kas tas tavo buožių riebus ėdalas prie vieno stalo, tu tamsi galvele.

P i o t r a s. K čiortu! Jei čia propaganda, Ivanai, tai — pasakysiu, kad ji tau į kūną išėjo. Prieš trejetą mėnesių,

kai čia patekai iš belaisvių stovyklos, brazdėjai kaip skrebučiai, o dabar...

Ivanas. Dar vienas, buožių suagituotas!

Fiodoras. Nepaikiok, Ivanai. Taigi, vyrai, sutarta: rytoj, saulei nusileidus, visi kaip vienas prie skardžio. Pavėlavusių niekas nelauks. Kas pasiliks, tegu kaltina save, kai vokiečiai pastatys prie duobės.

Vasilis. Gal pastatys, o gal ne.

Piotras. Matyt, per mažai juos pažįsti.

Vasilis. Vokiečiams reikia darbininkų. Lavonai jiems duonos neuždirbs.

Ivanas. Žiūrėk, kaip pragydo! Ar ne ponas mokytojas apšvietė? Mačiau, šiandien šnibždėjotės už gubos.

Vasilis. Eik po velnių.

Piotras. Jam gaila palikti minkštą našlelę. Nesigraudink, Vasili, išėję į laisvę, šmaikštesnių prisigraibstysime.

Vasilis. Aš nenoriu kvailai galvą įkišti.

Fiodoras. Tai pasilik, čiort paberi! Duok tėvų adresą, pranešime, kur tavo kaulų ieškoti.

Ivanas. Jis mano, kad nereikės. Juk taip, Vasili? Tu galvoji, parduosiu juos, ir vokiečiai paliks mane ramybėje.

Ochro. Nesikabink.

Ivanas. O tu užsičiaupk, chvančchara. Džigitas, matote, atsirado iš tėvelio vynuogyno.

Ochro. Be to vynuogyno ir tau ten savo namučiuose prie Riazanės labai reikėtų susiveržti diržą.

Fiodoras. Liaukitės!

Ivanas. Kontra! Visi jie iš tų kalnų kontros.

Fiodoras. Koks biesas jus apsėdo, vyrai? Gėdytumėtės. Tarybiniai žmonės, o pliauškiate kaip nesąmoningas elementas.

Ivanas. Neužsimok taip toli, Fiodorai. Aš veržiuosi į kovą, pasiruošęs galvą padėti už motinėlę Rusiją, o jie savo vynuogynus apverkia, su priešu už vienos gubos sėdinėja. Turiu ar neturiu pagrindo nepasitikėti?

Fiodoras. Tai sakai, Vasili, nori pasilikti?

Vasilis. Jau sakiau — nematau reikalo kišti galvą į kilpą. Bet kaip visi, taip ir aš.

Genadijus. O ką kalbėjote su ponu mokytoju už gubos?

Vasilis. Ne tavo reikalas. Tas mokytojas malonus žmogus. Mudu dažnai pasikalbame.

Ivanas. Jis išmoko tų banditų kalbą, kad įsiteiktų jų valdžiai. Nesuprantu, kaip jis pateko tarp mūsų. Velniai griebtų tave ir tavo bobutę. Vasili, stačiai nesuprantu, kodėl nepasidavei savanoriu į naujojo ukrainiečių Petliūros, to išdaviko Vlasovo, armiją? Juk vokiečiai kvietė baltosios tėvynės ginti.

Vasilis. Tą patį ir tu galėjai padaryti. Būtų priėmę, nebijok.

Fiodoras. Gana! Baikite kartą kontra kalbas, po velnių! Kodėl esi toks tikras, Vasili, kad vokiečiai tavęs neliestų, jei pasiliktum?

Vasilis. Ar aš sakiau, kad esu tikras?

Fiodoras. Ką gi, pasilik. Vyrai, ar yra daugiau norinčių pasilikti?

Ivanas. Atviriau, Fiodorai: ar yra daugiau išdavikų?

Ochro. Kam kalbėti nesąmones. Jūs pabėgsite, jeigu pasiseks, o pasilikusius supleškins. Tuo aš neabejoju.

Tahavi. Tėra vienas kelias. Arba visiems bėgti, arba pasilikti visiems.

Fiodoras. Kol ateis mūsiškiai ir išvaduos?

Piotras. Arba arčiau pasislinks frontas...

Vasilis. Pagaliau protingai prašnekote. Tikrai, vyrai, kokius kalnus nuversime, išėję į mišką? Dar klausimas, ar vokiečiai neišgaudys, kol jį pasieksime. Sakysim, pasiseks nusigauti į Ventės girias. Bet tenai irgi laukia ne motina mieloji. Nuskins galvas, nespėsime apsidairyti. Karas pasibaigs, kiti gyvens, o mūsų nebus. Pasigailėkime savo artimųjų. Motinų, seserų, brolių, vaikų. Ar mažai jie išliejo ašarų, mūsų belaukdami? Argi čia jau taip blogai? Dirbame svetimiems, pažeminti, suprantama. Bet belaisvių stovyklose mūsų draugams dar blogiau. O mes ten neatsidursime. Vokiečiams dabar ne tas rūpi. Jiems reikia darbo jėgos. Taip ir mokytojas sakė. Vokiečiai per daug išžudė žmonių, jiems trūksta duonos, ginklų. Nelies mūsų, pasakė mokytojas. Tai kokia prasmė spjauti į duoną, kurios čia sočiai turime, ir eiti kažkur mirties ieškoti?

I v a n a s. Matote, apie ką jis su tuo fašistu už gubos kalbėjo!

G e n a d i j u s. Vasili, kodėl tu taip padarei?

F i o d o r a s. Nedelsiant reikia bėgti, kol tas fašistų mokytojas nepranešė vokiečiams.

P i o t r a s. O Michailas su Glebu?

F i o d o r a s. Dabar jau nėra kitos išeities. Kiekvieną minutę galime sulaukti vokiečių.

I v a n a s. Gyvatė, chocholas! Du draugus pražudė!

V a s i l i s. Mokytojas neišduos...

F i o d o r as. Nutilk, Vasili, mes nebetikime nė vienu tavo žodžiu.

I v a n a s. Jį reikia amžinai nutildyti. Aš nenoriu nešiotis kišenėje uždelstinio sprogimo bombos.

G e n a d i j u s. Surišti jį. Tegu lieka čia, kaip norėjo.

I v a n a s. Ne, aš likviduosiu tą chocholą. Vokiečiai tikrai gali pasigailėti tokio niekšo.

V a s i l i s. Vyrai... draugai... broliai...

P i o t r a s. Nerėk!

I v a n a s. Taiklų smūgį turi, Piotrai. Iš karto nukėlei nuo pirmračių.

F i o d o r a s. Užkimškit burną. Rankas ir kojas diržais. Greičiau!

I v a n a s. Velniop diržus! Jų mums patiems prireiks. Šen pagalvius, vyrai! Norėjo minkšto gyvenimo, tegu minkštai ir baigia, sukin syn.

F i o d o r a s. Ivanai, Ivanai...

I v a n a s. Nori, kad bėgant mums kokią kiaulystę iškrėstų?

O c h r o. Galvijai.

G e n a d i j u s. Reikia pranešti tam iš dvaro, Puplesis, kaip jis ten.

P i o t r a s. Kaipgi ne. Kad jo boba triukšmą pakeltų?

V i s i. Teisingai sako.

F i o d o r a s. Gaila senio.

I v a n a s. Nepasius toks tarp tokių. Geriau dvaro rūsį pakratykim. Pravers miške.

VII

Varėsi dviračius papieviais.

Moterys melžė karves, o bernai, iškinkę sušilusius arklius, vedė rišti ant dobilų. Dardėjo ratai lauko keliūte — kažkas lėkė į kaimą, prisipjovęs vikių kiaulėms. Šunys tenai amsėjo, kaminai smilko, virkavo vaikai ir šulinių svirtys. Vakaro dangus skleidėsi viršum žemės kaip rasotos tulpės žiedas. Rausdamas blėstančiu saulėlydžiu, sijodamas ant miglojančių laukų vėsų užsiimančios mėnesienos žalvarį.

O jiedu varėsi ir varėsi dviračius. Pro karves, moterų jau pamelžtas, pro nusivoliojusius, dobilus šlumščiančius arklius, pro gubų rikes, nutūpusias ražienas, kaip bobos šventorių, varėsi savo dviračius. Takas įvinguriavo į lauko keliuką, iš jo pagrioviu palei žilvičių krūmus, o ji vis ėjo priešakyje, pamiršusi save ir visą pasaulį.

— Kur tu vedžioji? — nebeiškentė jis.— Laikas pagalvoti apie nakvynę.

— Nenoriu apie nieką galvoti,— atsakė ji tuo savo mielu, grebluojančiu balseliu.— Mes eisime, kol nebeliks jokių keliukų, jokių takų. Tik laukai, medžiai ir paukščiai. Paskui norėsime namo, bet neberasime kelio. Paklaidink mane, Gedmi, kad niekada nebesurasčiau kelio namo.

— Ar dėl to man paskyrei pasimatymą? — santūriai paklausė, įtardamas ją gudraujant: per tą porą valandų, kai susitiko, buvo daug bučinių, meilių žodžių, tačiau — jautė jis — nepasakyta svarbiausia.

— Aš pasiilgau tavęs,— ji grįžtelėjo per petį šypsodamasi, bet taip, kad jam nusmelkė širdį.

— Perskaitęs tavo laiškutį, pamaniau, kad viskas kur kas rimčiau.

— Aš nuotaikos žmogus, Gedmi. Nuotaikos,— pabrėžė, tačiau kiekvienas garsas skambėjo dirbtinai.

— Adomas sakė: nemoki meluoti.

— Būk geras, kai mudu dviese, neminėkime jo.

— Gerai, būsiu geras. Bet ir tu būk nuoširdi.

Suspaudė ją glėbyje. Jautė kiekvieną jos raumenų virptelėjimą. Stangrus krūtų apvalumas gosliai beldėsi krūti-

nėn, ir jo ranka, atsiliepdama į tą bežadį šauksmą, slankiojo nekantriame laukime įsitempusiu kūnu, tuo seniai ištirtu žemynu, kuriame visgi kas sykis atrandama naujo, nepakartojamo.

Švystelėjo krintanti žvaigždė.

— Mano...— ji sušnibždėjo.

Jis nieko neatsakė. Galvojo, kad ilgiau taip tęstis negali, reikia pagaliau baigti su kankinančia nežinomybe.

— Gal tu ir teisus,— tarė ji, savaip išsiaiškinusi jo tylėjimą.— Atvažiuodama į pasimatymą, buvau tvirtai nusprendusi viską papasakoti, bet išsigandau. Aš bijau netekti tavęs, Gedmi! Bet daugiau nebegaliu, mano mielas. Reikėjo anksčiau tai padaryti. Kol buvom ne tiek suartėję. Deja... Pabučiuok mane.

Gediminas neramiai sužiuro į ją.

— Pabučiuok, pabučiuok. Gal vėliau nebenorėsi pasižiūrėti į mano pusę.

— Komiška,— nusijuokė.— Ko gero, įtikėsiu, kad tikrai turi artistės talentą.— Tačiau pasilenkė ir pabučiavo į lūpas.

Vėsios muskusinės rankos apsivijo apie kaklą ir jis, gerdamas jos lūpų karštį, vėl pajuto nepasotinamą troškulį.

— Atleisk,— šnibždėjo, užlietas graudaus švelnumo.— Aš įtarus tipas, temoku įžeidinėti. Atleisk, Milduže.

Tada ji suėmė jo veidą delnais ir pažvelgė į akis.

— Tu myli mane,— pasakė.— Kol kas dar myli mane,— ir staiga pravirko.— Gedmi... Gedmi... Gedmi...

— Ko tu?.. Nereikia... Aš suprantu tave,— jam irgi suspaudė širdį, akys susidrumstė: pasijuto toks pat nelaimingas, bejėgis, kaip ir ji. Tačiau dabar jau negalėjo nepasakyti to, apie ką nedrąsiai galvojo, atvažiuodamas į pasimatymą.— Palik jį. Aš paimsiu tave į kaimą. Aną kartą sakei, kad būtų nuostabu pabėgti į negyvenamą salą ir gyventi kaip Robinzonui su Penktadieniu. Aš turiu tokią salą. Persikelk į Lauksodį.

Ji sukluso ir visa įsitempė.

— Nebijok, jis nieko blogo nedrįs mums daryti. Gerai

pažįstu jį — bailys ir silpnavalis. Apsigyvensime pas mano tėvą. Vietos per akis, ir senis geras. Nori? Sėdam ant dviračių ir dumiam ten tuojau pat! Tikrai, Milduže, ko tau begrįžti į Kraštupėnus?

Ji atšlijo nuo jo. Taip staiga atšlijo, beveik šokte atšoko, kad jis nesuspėjo pamatyti veido. Atsukusi nugarą, ilgai šluostėsi nosinaite šlapius skruostus.

— Aš kalbu rimtai. Žinoma, ruoštis namie reikės. Ir patogumai ne tie kaip mieste, pati supranti. Ko tyli?

— O ką atsakyti? — jos balsas buvo nelauktai ramus, šaltas, jame suskambėjo neslepiamo cinizmo gaidelė.— Suprantu, tai iš geros širdies šita gera intencija. Tu kilnus, labai kilnus, Gedmi. Deja, tau tuo pačiu negaliu atsilyginti. Pats sakei, kad, bučiuodamas mano lūpas, jauti už jų nuslėptą žodį. Aš ne šaltinis, permatomas iki dugno, mano mielas.

— Žinau,—atsakė Gediminas, ūmai paniuręs.

— Aš tave apgaudinėjau. Ne su juo, aišku,— su kitu vyru. Prisimenu vieną tavo eilėraštį, kuriame pateisini fizinę išdavystę, jeigu dvasia moteris išlieka ištikima. Aš tave išdaviau tik fiziškai.

Gediminas atsisėdo. Norėjo atgręžti ją į save ir pažvelgti į veidą.

— Nereikia. Gulkis ir patylėk. Juk norėjai, kad tarp mudviejų nebūtų paslapčių.

Jis nuvirto aukštielninkas ant pievoje patiesto lietpalčio. Minkštas grebluojantis balsas sroveno kažkur iš žemės. Gediminas žiūrėjo į žalvarinį dangų, bet matė tenai tik išlenktą Mildos nugarą. Nuogą, rožinę, švelnią nugarėlę. Ir ant jos baltą, žiedais apmaustytą Dangelio ranką. O gal tada jis nusimovė tuos žiedus ir padėjo ant kėdės šalia laikrodžio? Dvasinė ištikimybė... Cha! Ji priėmė į save kito kūną ir tuo pačiu metu galvojo apie mane...

— Ką gi, Dangelis impozantiškas vyras. Tik man sunku įsivaizduoti jo lūpose žodžius „aš tave myliu". Tikriausiai vietoj jų pasakė: „Tu skani moteris".

— Ne. Jis pasakė: „Tu protinga moteris, ponia Milda, kad supratai mane. Nors Adomas šiandien atsiprašė dėl vakarykštės kvailystės pas Bajerčius, bet būčiau dar pagalvojęs, labai pagalvojęs, ar verta tai pamiršti".

— Adomą gelbėjai?

— Galėčiau pridurti: ir tave. Tačiau būtų netiesa. Jeigu Dangelis būtų iš karto pareikalavęs tokios kainos, būtų gavęs antausį. Bet jis buvo korektiškas ir mandagus. O aš pakrikusi, visiškai išmušta iš vėžių. Ir įžeista, Gedmi, Adomo nevyriškumo, nusižeminimo prieš Dangelį...

— Žodžiu, tipiškas moters kerštas.

— Galbūt. Vadink, kaip nori. Žinojau, kad manęs nesuprasi.

— Suprantu. Yra vyrų, kurie nusiraminimo ieško degtinės stiklelyje. Moterys, pasirodo, alkoholį gali pakeisti kuo kitu.

— Gerai, daugiau nebepasakosiu.

— Kalbėk. Nors ir be to aišku: judu apgaudinėjote mane, kol tau šovė į galvą prisipažinti. Bet neturiu teisės pykti: juk ir aš tau padedu apgaudinėti Adomą. Ir keista: nejaučiu mažiausio sąžinės graužimo.

— Galiu būti tiksli: po to su juo turėjau reikalą tik tris kartus. Ir jau su išskaičiavimu — ištraukti iš policijos Adomą. Žinoma, nieko tikro nepažadėjo, sakė, ne nuo jo vieno priklauso, bet nieko ir nesistengė daryti. Prieš kelias dienas prisivijo mane su mašina priemiestyje, norėjo įsodinti. Ištrūkau. Vakare, suradęs Adomui kažkokių nenumatytų reikalų, užėjo į namus. Norėjau išvyti. Nesistenk, pasakė, dėl savo vyro. Mes neturime pagrindo jį atleisti iš pareigų — sąžiningas tarnautojas. Ir tada, Gediminai, jis man papasakojo, viską papasakojo. Ak, daug kas kalbėjo, kad Adomas žmones šaudė, bet aš netikėjau. Aš nenorėjau tuo tikėti, Gediminai! Ne iš meilės jam, žinoma,— iš ambicijos. Juk aš jo žmona, vis dėlto jo žmona... Niekšas! Tiek nusižeminau prieš jį, prieš tą niekšą Dangelį! Aš jam parsidavinėjau. O juk viską žinojo ir tylėjo. Aš jį išgrūdau pro duris. Maniau, išeisiu iš proto — taip pasišlykštėjau savimi. O jis: pamažu, pamažu, ponia Milda. Mes daug ką atleidžiame moterims,bet kai jos peržengia ribas, už kurių prasideda politika, pastatome prieš įstatymą kartu su vyrais...

Gediminas akių kampučiais užgriebia jos nugarą. Susigūžusią, tartum laukiančią užpelnyto smūgio. Bet ji nebe nuoga, nebe rožinė, švelni nugarėlė, ant jos nebėra žie-

dais apmaustytos Dangelio rankos. O gal niekada ir nebuvo? Gal tai tik šlamančios vasaros nakties pasaka? Kaip ta legenda apie nukryžiuotąjį tarp dviejų latrų.

— Kelkis,— paėmęs ją už peties, pasuka į save. Nori smogti į negyvėliškai išblyškusį veidą, tačiau ranką sulaiko maldaujantis vaiko žvilgsnis.— Jau vėsu. Galima peršalti. Eime iš čia.

Ji klusniai atsistojo. Tylėdami lenkiasi prie dviračių, nučeža rasota žole toliau. Jisai pirmas, ji iš paskos. Žingsniai, žingsniai, žingsniai... Įniršę pabėgėlių žingsniai. O aplinkui kylančio rūko balos. Gyvuliai apatiškai stūkso jose, apsemti iki pilvo. Skęsta krūmai ir vienkiemiai.

Ilgai, pašėlusiai ilgai varosi dviračius tylėdami. Gal metus, dešimt, o gal šimtą metų. Visos pasaulio jūros išsiliejo ir jau semia medžių viršūnes. Jis rėplioja kaip krabas vandenyno dugnu. Tonos vandens vienam kvadratiniam centimetrui. Sutriuškins! Gniuždantis vienatvės jausmas užgriūva kaip visos planetos kalnai. Nuotoliai prarado konkrečias ribas. Tuštuma, aplink vien tuštuma, vien begalinė erdvė, kurioje jis klaidžioja tartum kosmose meteoras, dar nepakliuvęs į žemės trauką. Praradimo liūdesys spaudžia širdį. Pasidaro baisiai nyku, šalta sielai toje baltoje rūko Arktikoje.

— Kokia migla! — šūkteli, norėdamas išgirsti gyvo žmogaus balsą.— Kaip rudenį.

Bet niekas jam neatsako. Atsigręžęs žiūri į vatinę sieną. Tuščia tenai ir nyku. Lūkuriuoja, kol priartės jos žingsniai. Negirdėti jų.

— Milda!

Tyla.

Valandėlę stovi, jausdamas smarkėjantį širdies plakimą. Paskui šoka ant dviračio ir pasileidžia atgal. Pralekia lauko keliuką, kuriuo ką tik išėjo į vieškelį. Toliau apleista daržinė — jų susitikimų vieta, audros išversta tuopa prie kelio.

— Milda! Milda!

Pagaliau! Užlėkęs už akių, nuplėšia ją nuo dviračio.

— Pasitrauk... Palik... Šalin!

— Beprotė, mano mažytė beprotė...

— Poetas! Kokios kilnios mintys, gražūs vaizdai... Visi jūs, vyrai, tampate paprasčiausiais patinais, kai paliečiama jūsų nuosavybė.

Užsimeta ant peties kaip vaiką. Lengvutę, kūkčiojančią, bet paklusnią. Jis vėl nebe vienas baltoje rūko Arktikoje,

— Liaukis! Nusiramink! Tikrai atleisk, Milduže... Turi suprasti, kad tokiu atveju ne taip lengva. Jeigu tavęs nemylėčiau...

— Taip, jeigu tavęs nemylėčiau, niekad nebūtum išgirdęs to, ką šiandien pasakiau, ir po kelių dienų galbūt jau gyventume pas tavo tėvą.

— Ak, užmirškime! — suspaudžia ją per klubus, kita ranka glostydamas vėsias blauzdas.— Tu aukojaisi... dėl kito. Beprasmiška, žinoma, bet svarbu ne rezultatas, o intencija.

— Ne, ne! Padariau tai pirmiausia dėl savęs, tik dėl savęs, Gedmi. Maniau, jis dar nesusitepęs rankų. Nenorėjau būti žmogžudžio žmona.

VIII

Gediminas stovi nuleidęs vienplaukę galvą. Musės burbia pravipusias lavono lūpas. Gelsvai mėlynas veidas pabrinkęs, šleikščiai koktus. O buvo dailus vaikinas. Linksmas, draugiškas, pašėlusiai norėjo gyventi. „Bent jau pasmakrę būtų skarele perrišę". Bet ar tas dabar metas? Štai jau privažiavo ratai: du policininkai paima Vasilį — vienas už pečių, kitas už kojų — blinkteli tenai kaip kokį rąstgalį. Trejetas valstiečių su kastuvais nuseka paskui vežimą: užkas Prancūzkalnyje.

Žmonės skirstosi mažais būreliais ir po vieną, aptardami įvykį. Uždusintas. Savi užmušė — tai aišku. Matyt, nenorėjo bėgti į mišką. Ir koks velnias juos sugundė iškrėsti tokį pokštą?! Panaktinis surištas, dvaro rūsys apkraustytas — mažiausiai vienos kiaulės lašinius ir kumpius išnešė. Bet suk jį biesai, tą dvaro poną. Blogiau, kad per pačią rugiapjūtę kaimas be darbo rankų paliko. Kurie neturėjo

belaisvių, juokiasi: dovanotas arklys lig laiko traukia. Tačiau visi susirūpina, prisiminę seniūno Kučkailio paniką.

Anksti ryte, kai pastebėjo, kad kumetynas tuščias, Kučkailis puolė į Kraštupėnus. Atbildėjo sunkvežimis, prisikimšęs „vlasovcų", tarp kurių maišėsi keletas policininkų ir vokiečių karininkas. Apsupo kaimą, išnaršė visas sodybas. O vyresnybė tuo tarpu pas poną Dyzę dvare. Pusryčiavo, tarėsi. Paskui pietavo, vėl tarėsi. Pakvietė Kučkailį. O Vasilis drybsojo ant žolynėlio šalia kumetyno.

Kučkailis išėjo iš pono Dyzės visas išbalęs, išsunktas baimės, nors prie kryžiaus kalk. Lakstė po kaimą kaip akis išdegęs ir kiekviename kieme kartojo tą patį. (Oi, oi, dar nežinia, kuo šita išmonė baigsis. Puplesį jau sugriebė, išvežė į Kraštupėnus — atsakingas, matai, buvo už dvaro belaisvius, o ir šiaip neaiškus tipas, seniūnu buvęs prie rusų. Valdžia, matai, griežta tokiuose reikaluose — ein moment, ir kaput.) Ir pašėlo žviegti kiaulės visuos kraštuos. Pakluonėse suliepsnojo šiaudų laužai, kaimas ištisai pamėlo, pakvipo svilėsiais kaip svilinamas paršas. Moterys vertė lauk karštus vidurius, vyrai kirviais kapojo skerdienas pusiau ir, pabarstę druska, tempė prie vieškelio. O generolo Vlasovo vaikinai su policininkais, prižiūrimi aukštakepurio vokiečio, vertė tas pusikes į sunkvežimį, krovė vieną šalia kitos į rietuves. Kol pervažiavo kaimą, primūrijo mašiną iki viršaus, kaip pastoginę nepjaustytų malkų. Čia nebuvo tik dvaro kiaulės, na, ir ponas Kučkailis, aišku, nesusūdė savosios.

Pasiutėliai! Negana mėsą sugrobė, dar druskos, tokio brangaus karo laike daikto, jiems užbarstyk... Graužėsi, niršo, bet ir guodėsi: gal jau atsikišome kiaulėmis, nebereikės žmonių galvų. Ir stebėjosi, kad taip greitai apsiruošta. Vos prieš porą valandų diendaržyje kriuksėjo kiauliukė, o nūnai mosuoja apdegusia, riestainiu susisukusia uodegėle pro sunkvežimio bortą. Išbildėjo, svaidydamiesi „matuškomis", „velniais", „donervėteriais", vaipydamiesi tarpuvarčiuose stovinčioms mergoms, o aukštakepuris vokietis sėdėjo kabinoje šalia šoferio ir, svajingai šypsodamasis, mintyse jau dėjo į siuntinį rausvą lietuvišką kumpį, kurį netrukus iškomandiruos savo frau į faterlandą. Liko

vien degėsių dėmės pakluonėse, keletas policininkų ir Vasilis, išdrikęs ant kvapniomis ramunėlių galvutėmis atausto žolyno. Bet ir tą štai jau įvertė į ratus, veža į Prancūzkalnį.

Gediminas eina iš paskos. Vienut vienintelis palydovas. Gaudrimo našlė — Vasilio meilė — buvo pasirodžiusi, bet apsisuko ir dingo. Marusia tikrai palydėtų. Nebėra — policija išvežė kartu su Puplesiu. Pusiaukelyje prisidėjo Juodasis Bigė ir pora pusbernių. Policininkas šaiposi: gal giesmę, vyrai? Gediminas ironiškai nužvelgia jį. („Bičiuli, ar nepagalvoji, kad ir tave kada nors gali taip vežti?") „Vėl dviese su tėvu likome,— mąsto, karčiai šaipydamasis.— Pačiu laiku būčiau parsivedęs šeimininkę". Žiūri į Vasilį, o mato Mildą. Jos mažas kojytes, kretančias ratuose, ant šono nusvirusią galvą. Purtosi to nykaus vaizdo, galop atplėšia kaip įsisiurbusią erkę, tačiau vis tiek liko nustumtos baimės dantų žymės. Ir blogas nujautimas, tartum ratu sukantis alkanas vilkas. Ne, nereikėjo jai nusileisti. Bet ar galėjo nevertinti jos išdidumo! „Mes ne vagys, ne kokie nusikaltėliai, Gedmi, savo teises į laimę giname. Reikia Adomui viską atvirai pasakyti". Bet ar supras?

...Nuleido Vasilį į duobę. („Gal ne jis tenai?..") Jokio karsto, užkasti kaip šunį! — toks vyresnybės įsakymas. Tačiau kai vyrai, išėmę iš ratų lentą, pridengia ja numirėlį, o paskui supila antkapėlį ir kastuvo kotu įspaudžia kryžių, policininkai nieko nesako. Tylėdami susėda į ratus ir nudarda atšlaimu žemyn. „Į negyvenamą salą... Cha! Gal netoli tas laikas, kai bus galima pasakyti: mirusiųjų kaimas. Pirmą jau užkasėme". Girdi Juodojo Bigės kojų šlepsėjimą šalia. Kažką kalba, bet iš karto nepagauna jo žodžių prasmės. Tartum ieškodamas jos tenai, žiūri į jo susproginėjusius, nežinia kada valytus pusbačius, į apibrizgusius kelnių kiškų galus, šluojančius žemę. Paskui žvilgsnis pašoka aukštyn ir piktai įsikimba į marškinius. Turbūt nematę muilo nė lygintuvo nuo tos dienos, kai išvežė žmoną. Norėtų išbarti — kaip galima taip apsileisti! — bet Juodasis Bigė toli gražu nenusiteikęs klausytis priekaištų.

— Gaila Matavušo,— pagaliau aiškiai girdi jo balsą.— Pražuvo vyras visai be reikalo, po skersvėjais.

— Nereikėjo kišti nagų.

— Kaip čia pasakius... Puplesiui buvo tas pats — kišti ar nekišti: ponas pažadėjo vis vien kailį nunerti, jei bent vienas pabėgs. Tad ar ne geriau, kad pasileido visu būriu?

— Tu dar gali juokauti, Putrimai? Atsiranda neatsakingų žmonių, avantiūristų, sukursto kvailius, ir štai rezultatas: vieną patys užmušė, kitą pakars ar sušaudys, o abiejų dvaro belaisvių, kurie nepabėgo, irgi laukia duobė.

— Kas juos kurstė, po skersvėjais, Gedmi!

— Vasilis buvo nuoširdesnis už tave, nors to aš visai nenorėjau.

— Vasilis... Matai kaip! — Juodasis Bigė prasižiojęs žiūri į Gediminą. Kelias akimirkas grumiasi su pagunda, stengdamasis nuvyti kilusią mintį, bet ne jo jėgoms.— Ir tu nepalaikei jo, nepritarei?

— Ne, palaikiau, pritariau, nes protingai galvojo: jis nenorėjo bėgti.

— Na, va ir aišku, kodėl rado negyvą, pakištą po lova...

— Padėkok savo partizanams.

Bet Juodasis Bigė aklas ir kurčias. Dabar jam nusispjauti į atsargumą.

— Kodėl jiems, o ne kam kitam? — koščioja į purviną marškinių apykaklę.— Buvo susitarta bėgti šią naktį, bet Vasilis, matyt, šoko prieš, jie išsigando išdavimo. Pasiskubino. Per tai ir Matavušas liko — būtų lėkęs kartu su jais. Ir tie du belaisviai iš dvaro.

Gediminas apstulbęs ilgai gaudo orą, kol pajėgia iškvėpti lūpas deginančią frazę:

— Vadinasi... vadinasi, aš kaltas?

— Kartais žmogų pastumti į vieną ar kitą pusę labai mažai reikia, ponas Gediminai.

Kraujas smogia Gediminui į galvą. Kur įgimtas santūrumas, blaivus protas? Kame ironija, kuri gelbėdavo kritišką minutę?

— Jūs įpratę už savo kolektyvines niekšybes suversti kaltę vienam žmogui,— prapliumpa, su kažkokiu saldžiu pasitenkinimu pasiduodamas užgriuvusiam pykčiui.— Aš

kaltas, kad nekurSčiau Vasilio bėgti, Vasilis — kad nenorėjo bėgti, o abudu su Vasiliu drauge kalti, kad pražudyti keturi žmonės. O tu nepagalvojai apie tuos keturiolika, kurie pabėgo? Kas jų laukia? O kaimas? Kas žino, kokią velniavą vokiečiai gali sugalvoti. Gal ryt poryt paims keletą įkaitų ir supleškins. Norėčiau pamatyti, kaip tu, stovėdamas prie duobės, dėkotum partizanams. Kovotojai, po perkūnėliais! Taikių gyventojų — vaikų, moterų gyvybių sąskaita. Jei taip maga ginklu žaisti, pereitų fronto liniją, stotų petys petin su kareiviais. Bet čia, žinoma, saugiau. Jiems — taip. Tik ne beginkliams, niekuo dėtiems žmonėms...

Juodasis Bigė tyli. Nebetimpčioja smunkančių kelnių, nebelaigo akių kampučiais į šonus. Eina koja už kojos, sukumpęs, kaip vežlankis. Dar labiau pajuodęs, purvu apneštas, smengantis į žemę. Stabtelėjo. Pasisuko kaip vėtrungė nuo staigaus vėjo gūsio, krutina sukandžiotas lūpas.

— Aš turiu vaikų, ponas Gediminai... Turiu vaikų,— kartoja, nudelbęs akis į žemę.— Geriau, kad niekas nesužinotų, ką čia prikalbėjau. Juk neteisybė...

Gediminas, išsproginęs akis, žiūri į Juodąjį Bigę kaip į beprotį. „Geriau, kad niekas nesužinotų, ką čia prikalbėjau..." Kodėl nepasakė tiesiai: „Neparduok manęs, ponas Gediminai..."

Akyse suraibuliavo. Užsimojo. Trenks į tą kvailai išsiviepusią fizionomiją. Bet paskutinę akimirką susivaldo ir su didžiausia panieka spjauna jam po kojomis.

— Ne, neprašyk, nepasigailėsiu,— šnypščia, drebėdamas iš įtūžimo.— Tuojau bėgu pas Kučkailį — viską pasakysiu. Juk žmogui, kuris pražudė keturis, nieko nereiškia ir penktą... Kiaulė esi, Putrimai, didesnės kiaulės nesu matęs!

— Ponas Gediminai... tamsta mokytojau...

— Ne, didesnės kiaulės nesu matęs...— Keliais šuoliais atsiplėšė nuo Juodojo Bigės. Gerai, netrukus Vainorų kanalas: pagrioviu išeis tiesiai ant savo vienkiemio.— Didesnės kiaulės nesu matęs... Didesnės kiaulės... didesnės kiaulės...— ūžia nuo viršugalvio iki degančių padų. Ritasi pro žilvičių krūmus kaip verdantis katilas. Nejausdamas šakų, kapojančių veidą, klupdamas ant žolėje įaugusių akmenų ir kupstų.

antras skyrius

I

Tik vieną stiklelį, ponas policijos viršininke. Vieną vienintelį. Vardan senos pažinties. Ką, nebeprisimenate? Ak, mažiau kuklumo, palikite jį menkaverčiams. Mu-u-ums, ponas policijos viršininke. Susidaužkime. Trach tarach ta ta ta. Nuostabiausia automatinių fleitų muzika. Maschinenpistole![1] Baigiamieji išleistuvių maršo akordai. Jūs buvote mūsų palydose į geresnį pasaulį, ponas policijos viršininke, tai kodėl turime kas naktį prisistatinėti? Aiškintis, prašyti, atsiprašinėti? Be ceremonijų, antžmogi, F e u e r! Trrrach tarach ta ta ta ta ta ta... Menkavertis tampa tobulu ir miręs. Mes tobuli, tamsta policijos viršininke.

Žiebti į tą šlykščiai išsiviepusį snukį! Glitenomis apsivėlęs kamuolys: sutrešusios ausų kremzlės, apmielijęs kiaušas, dvi juodos skylės, išgręžtos kaulinėje kaktos ambrazūroje. Tobulybės viršūnė. Palaukit, kiek jis išgulėjo žemėje, kol į tą viršūnę iškopė? Metus? Ne, trylika mėnesių. Gal kokia diena mažiau. Z a r o d i n u, z a S t a l i n a! D a z d r a s t v u j e t... O paskui ir kiti paleido gerkles. Pamišėliai! Bet lengviau nuspaust gaiduką, kai prieš tave pamišėlis. Taip, su juo galima susidaužyti stikliukais. Ką, bruderšaftą? Pasibučiuoti? Ne, ne, atleiskite! Tobulas su netobulu...

Mes nesismulkiname, tamsta policijos viršininke. Žemė visus padarys tobulus.

Išsiviepusiais vampyro dantimis įsisiurbė į lūpas. Glitus pūvančios mėsos kvapas. Kaulėti lipnūs pirštai barškėdami lipa gerkle aukštyn.

[1] Automatai *(vok.)*.

Oro! Oro!

Mirusiems nereikia oro, tamsta policijos viršininke. Cha cha cha!

Paklaikęs kvatojimas. Kairėje. Dešinėje. Priešais. Užpakalyje. Griaudžia dangus ir žemė. Kvadratas 517 — komendantūra — gestapas — SS — policija. Penki šimtai kvatojančių pamišėlių. D a z d r a s t v u j e t... Aš einu per lavonų tiltą. Per tebealsuojančias krūtines, stingstančius veidus, mėšlungiškai trūkčiojantį rankų ir kojų kratinį. Kvapą gniaužianti mėšlo ir kraujo smarvė. Aš — mėšlavabalis lovyje, į kurį suverstos kiaulėms pūvančios atliekos. O ten aukštai, ant to lovio kraštų, jie — nenugirdyti vaiduokliai. Susipynusi griaučių tvora, apmaustyta pažaliavusiomis kaukolių puodynėmis. Cha cha cha! Melskis savo dievui, niekše, mes pasiruošę! Juodi automatų vamzdžiai ištiesti. Į pakaušį. Į kaktą. Į krūtinę. P r i g a t o v i t s i a. O g o n j! Bet komandos nėra. Kankinamai ilgai nėra komandos. Slenka valandos, dienos, metai, o aš vis stoviu ant neataušusio lavonų grindinio. Cha cha cha! Melskis savo dievui, niekše, mes pasiruošę! Nesibaigianti beprotiškumo amžinybė. Nejaugi jie sugalvojo gyvą užkasti, kaip Dangelis aną partizaną, kuris nenorėjo kalbėti? („Šitas galvijas mėgsta tylą. Pribaigsime pagal charakterį: be šūvių".) Ne, ne! Nenoriu be šūvių. Ugnis! Ugnis! Ugnis!

Nubudęs nuo savo riksmo, Adomas ilgai tyso, bijodamas praverti akis. Riba tarp tikrovės ir sapno tebėra išblukusi. Girdi už lango nykų rudens vėjo staugimą, protarpiais subeldžia į stiklą užklydę lietaus lašai, girgžda surambėjusios obelų šakos. Klaiki naktis. Bet jis dar neįsitikinęs, kad tai tikrovė, o ne šiurpus nesibaigiančio košmaro tęsinys. Iš siaubo užtirpusiais pirštais čiupinėja krūtinę, pilvą, brauko sulysusius šonus. Jo kūnas! Stangrūs šilti raumenys, išsišovę šonkaulių puslankiai, už kurių kaskart garsiau ir drąsiau beldžiasi atsigavusi širdis. Gyvas! Egzistuoja! Jie nebeateis! Bent jau šią naktį nebeliįs bučiuotis, nebereikės stovėti duobėje prieš ratu apsupusius vamzdžius. Tik reikia stengtis neužmigti ir apie nieką negalvoti. Negalvoti, negalvoti! Įsikalk tą žodį ir kartok iki ryto. Atkakliai, metodiškai, kaip vokiečiai temoka. Vokiečiai... Žmogžudžių tauta! Velniop juos! Verčiau jau susirask vieną tašką ir žiūrėk į jį. Sa-

kysim, į... Na, kad ir šį baltą lengvutį debesėlį. Dangus toks giliai mėlynas ir tuščias, kaip vandenynas po audros. Laivai nuskendo. Išliko tik šitas mažytis apipešiotas burlaivis. Aplaužytas, suglamžytas, visiškai nepanašus į laivą. Bet ir dangus nepanašus į vandenyną. Keturkampė murzina skylė, o aplinkui automatų vamzdžiai... „Jie! Vėl jie atėjo!" Adomas, neatmerkdamas akių, griūva kniūpsčias. Užsitraukia antklodę ant galvos. Į nosį trenkia šaltas negyvos žemės kvapas. Kapo duobė! Negalvoti, negalvoti, negalvoti... „Viešpatie, padarytum didžiausią stebuklą, jei paverstum mane akmeniu". — — — — — — Vienas toks akmuo gulėjo Prancūzkalnio pašlaitėje. Labai panašus į žmogų, tik be rankų. Kai buvo vaikas, atbėgdavo su draugais prie jo, apspisdavo ratu ir, susikibę rankomis, šokdavo dainuodami:

Buvo boba Vilniuj, buvo boba Vilniuj.

Tasai akmuo tikrai atrodė panašus į storą, bjauriai nutukusią bobą. Aplinkui augo daug varnalėšų ir balandų. Jie pjaudavo jas ir, prisilaužę karklo šakų, statydavo savo akmeninei bobai palapinę. Jam patiko viena mergytė, gal dvejais trejais metais jaunesnė. Jau žinojo iš pusbernių, kaip vaikai atsiranda. Užvertė tai mergytei suknelę ant galvos balandose, nes norėjo turėti vaikų ir gyventi su ja lapinėje, kaip suaugę gyvena savo namuose. Bet mergytė išsigando ir verkdama pabėgo. Motina iškaršė jam kailį („Į ką atsigimęs, į ką atsigimęs, velnio vaike!"), o tėvas tą pačią vasarą nuvalė piktžoles, susprogdino akmenį ir išarė pašlaitę. Neprisimena, ką kitais metais čia pasėjo. Avižas ar linus. Ne, linai čia sužydėjo daug vėliau. Jau buvo gimnazistas, o ana maža mergytė, išgąsdinta balandose, ganė bandą Gulbinų palivarke. Nenorėjo prisiminti jos, nė to negražaus įvykio, nes jau turėjo kitą mergaitę — tikrąją, su kuria susituoks ir gyvens ne lapinėje, o namuose, kaip visi žmonės. Jiedu ėjo palei žydru mėliu užtvinusias akmeninės bobos kapines ir laužė linų stiebelius, kol suskynė didelę puokštę, nes ji sakė norinti nusipinti vainikėlį ir užsidėti ant galvos. Paskui abu susėdo ant griovkraščio po šermukšniu, ir ji vėl sakė: „Kokie gražūs linų

žiedeliai! Jie man primena pelenėles. Kai jos pražysta anksti pavasarį mūsų lankose, aš prisiskinu ir taip pat pinu vainikėlį. Ir visi sako, kad jis man labai pritinka". Kur nepritiks, pamanė jis tada. Jos balzganos kasos tokios gražios, o akys mėlynos mėlynos kaip pasakoje... Bet garsiai neišdrįso to pasakyti. Tik linkčiojo galva, žiūrėdamas į linų puokštę, tą žalsvai žydrą upės vilnį, skalaujančią jos kelius, ir galvojo, kad gražesnės mergaitės negali būti visame pasaulyje. O kai užsidėjo vainikėlį ant žvilgančių balto lino plaukų, jam pasirodė, kad sapnuoja — tokiu nežemišku grožiu ji suspindo! Užsidegė pašėlusiu noru apkabinti, pabučiuoti į siauras avietines lūpytes („Tada jau niekas nebegalės jos atimti iš manęs!"), bet pabijojo, kad nesupyktų ir nepabėgtų, kaip anoji mergytė iš balandų. Tad sėdėjo sustingęs šventoje ekstazėje ir nesuprato, kas jam darosi. Kodėl visas pasaulis staiga pasidarė mėlynas mėlynas, kaip tasai linų laukas? Kaip jos akys, kaip vainikėlis ant baltapūkės galvelės? Mėlyna karšta banga užliejo akis, ir jis pravirko. „Ko tu verki?" Šitie žodžiai galėjo padaryti laimingą paskutinį nelaimėlį — tiek juose buvo švelnumo ir nerimastingo susirūpinimo! Kaip jie buvo reikalingi vakar, kai ji pasakė, kad viskas tarp jų baigta, ir paskutinius daiktus išsinešė į savo kambarius, ir jis taip pat pravirko! Pirmą kartą po daugelio dienų tikromis ašaromis. Anų laikų berniuko ašaromis. Pro jas matė mėlyną linų lauką. Ir visas pasaulis buvo žydrai mėlynas. Bet ji nepaklausė kaip anąsyk: „Ko tu verki?" „Ak, nusiramink, Adomai. Nereikia scenų", tepasakė. Tokiu balsu, tartum elgetai varioką pastumtų. Akys buvo šaltos — rudenėjančio ežero vanduo; mėlynas, saulėje įšilęs linų laukas buvo peržydėjęs. Ne, jis tebežydi. Gal net gražiau. Bet jau kitam. Kitas bučiuoja avietines lūpytes ir glosto plaukus. Laukų rasa kvepiančius vaikystės plaukus. — — — Čigonė nemelavo. (Vasara. Per kaimą nutįsęs taboras. Vežimai, privirtę plikabambių vaikų.) Juokėsi tik, šaipydamasis griebė už krūtinės, nes buvo jauna, bet pasakė teisybę, ragana. („Turėsi reikalo su valdiškais namais ir gražiomis moterimis. Nei juodą, nei baltą karalaitę buria tau korta, bet saugokis jos, gražuoliuk. Su ja laimingas nebūsi".) „Juodmargę ožką gausi. Bergždžia". Kieno žodžiai? Berods kaž-

kas iš kaimo pusbernių, atsivilkusių prie kiemo paskui čigonų taborą, tai pasakė. Bet ne, ne, dabar prisimena — Puplesio balsas. Matavušas! „Vaiduoklis, vėl vaiduoklis iš ano pasaulio!"

Kniaubiasi į pagalvį, spausdamasis prie patalo, kaip kareivis prie žemės nuo kulkos. Kietai užmerkti akių vokai iki skausmo susmigo į kaktą. Deginantis raudonų kibirkščių lietus. Bet jis nenuplauna Puplesio veido. Ne ano, nerūpestingai išsišiepusio besigrumdančių pusbernių būryje, užlieto vasaros saulės. Kito, nepanašaus į žmogaus veidą — ištisai mėsos maltinis, kuriame virš nutarkuoto nosies kalnelio kabo iš orbitų išmuštos akys: du kruvini rutuliukai, išvolioti smulkiai sudaužyto stiklo šukėse.

II

Neseniai buvo matęs Migratą: atėjo su tuo pačiu prašymu, kaip ir prieš porą metų — kad paleistų tėvą. Taip pat raivėsi ant kėdės, rodydama nuogas šlaunis, ir daug žadančiai šypsojosi. Suėmė noras pasiversti ją ant sofos, nes su Milda seniai nieko bendro nebeturėjo, o miesto pasileidėlės jo netraukė. Nevykusiai slėpdamas sukilusį gašlumą, vis dėlto paaiškino niekuo negalįs padėti: senis gestapo rūsiuose, iš tenai jokios pragaro jėgos jo nebeištrauks. Migrata apsiašarojo dėl padorumo, tačiau gundantis kvietimas neužgeso akyse. Ir jis keliolikai minučių užrakino duris, o po visko, išleisdamas ją, patekšnojo per skruostą. Nesijautė niekam nusikaltęs, bet dabar, kai pamatė prieš save Puplesį — nuniokotą, nepanašų į žmogų — apėmė siaubas ir gėda. Kelias akimirkas žiūrėjo į kruviną mėsos ir kaulų maišą, padrėbtą ant kėdės, iš abiejų šonų prilaikomą gestapininkų, ir dusdamas rijo gerkle lipantį šleikštulį.

— Girdi, Puplesi? Paskutinį kartą klausiu: kas, be tavęs, padėjo pabėgti belaisviams? Neslepiu — vis vien sušaudysime, bet prieš tai dar gerokai patampysime gysleles,— kamantinėjo Dangelis, apsimetęs, kad nemato prie durų stovinčio Adomo.

Mėsos maišas nė nekrustelėjo.

„Kažin, ar jis mato mane? Ne, jis aklas ir kurčias. Šitam žmogui vis vien, ką kas su juo darys". Nuo tos minties Adomui pasidarė lengviau, ir jis piktai, su atviru pasitenkinimu pažvelgė į Dangelį.

— Jūs mane kvietėte, ponas oberšturmfiureri?

Dangelis nekantriai mostelėjo ranka pasienyje pastatytos kėdės link.

— Matau, tavęs ir tai nebeveikia, verdammter Dummkopf[1]. Arba mano vyrai persistengė, arba vietoj nervų tau motinos įsčiose pats nelabasis surūdijusios vielos pripainiojo. Ką gi, pasistengsime iš kitos pusės prabilti į tavo širdį.— Dangelis persisvėrė per rašomąjį stalą; žvilgsnis keistai išsišakojo po šilkiniais antakiais: viena akis šaipėsi Adomui, kita kiaurai gręžė Puplesį.— Žinau, jūs, bolševikai, vietoj širdies nešiojatės akmens gabalą, bet tavoji negalės nesudrebėti, kai dėl savo kvailo užsispyrimo mirsi ne vienas. Jeigu, savaime suprantama, dar turi krislelį sąžinės. Ponas policijos viršininke! Paimkite savo vyrus ir į Lauksodį. Pristatysite čia Puplesio šeimą. Visus aliai vieno!

Puplesio kūnas krūptelėjo, kruvina veido mase nubėgo vos pastebimas virpulys.

— Girdėjote, ponas nuovade?

— Taip, girdėjau, ponas gestapo viršininke,— mechaniškai atsakė Adomas, nepasikeldamas nuo kėdės.

— Rytoj šiuo laiku jie bus sušaudyti tavo akivaizdoje, Puplesi, jeigu neateisi į protą. Duodu dvi valandas laiko pagalvoti,— Dangelis žvilgtelėjo į laikrodį.— Penkiolika penktos mudu vėl pasimatysime. Ir tai, įsidėmėk, bus paskutinis kartas. Nuo kelių tavo žodžių priklausys, vienas gulsi duobėn ar visą šeimą įtempsi tenai. Abführen![2]

Esesininkai sugriebė Puplesį už rankų (jos sukiojosi į visas puses kaip skudurinės) ir ištempė iš kambario.

Adomas atsistojo. Nieko nematė, tik kažkokią balzganą pūslę, plūduriuojančią tuščioje erdvėje. Paskui ėmė ryškėti fonas — pinučiais apraizgytas langas, žalsvos skiau-

---

[1] Prakeiktas kvailys *(vok.)*.

[2] Išvesti *(vok.)*.

tės už jo; išpurtęs pūslės baltumas išbluko, įgavo žmogaus veido bruožus, ir už stalo išryškėjo pilkšva Dangelio figūra.

— Mūsų darbe reikia būti psichologu, ponas Adomai. Tas galvijas kietas, kol vienas. Penkiolika penktos nesitikiu iš jo išgirsti nieko naujo. Bet kai rytoj pamatys savo šeimą prieš automatų vamzdžius, pasidarys šilkinis. Nee, mes jų nesušaudysime, pagaliau to ir nereikės; tai bus nedidelis pamokantis spektaklis, ne daugiau. Tikiuosi, policija neliks pasyvi stebėtoja.

Adomas nerangiai atsistojo.

— Tuojau įsakysiu pristatyti Puplesio šeimą, ponas oberšturmfiureri.

— Minutėlę. Bijau, kad manęs nesupratote teisingai. Matote, mes norėtume matyti jus su savo vyrais scenoje iki galo, ponas Vainorai.

Adomas sutrikęs gūžtelėjo pečiais.

Dangelis išėjo iš užstalės ir išsižergęs atsistojo priešais.

— Matote, Puplesis negali nejausti jums simpatijų, ponas Adomai,— tęsė, geliamai šypsodamasis plonų lūpų kampučiais.— Priežastys, manau, mums abiem daugiau negu aiškios, todėl nesileisime į smulkmenas. Nors jūs menkas psichologas, bet objektyvumo dėlei sutiksite, kad žmogui ne vis tiek, ar jį perveria kulka iš nepažįstamo priešo šautuvo, ar ją paleidžia jam į kaktą ranka, kuri kartą buvo išgelbėjusi.

— Jūs norite... Ko jūs norite iš manęs?!

— To paties, apie ką jūs ką tik pagalvojote. Ne, ne, ponas Adomai. Ne iš karto. Pirmiau jūs su savo vyrais palaikysite prieš automatų vamzdžius Puplesio palikuonis, o po to pribaigsite jį patį. Asmeniškai. Dėl psichologinio efekto, taip sakant.

Adomas su neapykanta pažvelgė į Dangelį. Tasai užkišo pirštą jam už diržo ir, spausdamas šaltu stebėtojo žvilgsniu, įvertinančiu savo auką, žvilgsniu, nuo kurio kiekvieną išpildavo prakaitas, prikergė logišką išvadą:

— Kai mes pasmerkiame priešą, stengiamės padaryti viską, kad būtų sunaikintas ne tik fiziškai, bet ir dvasiškai.

Adomas didžiausiam savo nustebimui atlaikė Dangelio žvilgsnį.

— Jūs tikite į pomirtinį gyvenimą? — išgirdo savo balsą.

— „Gott mit uns"[1], ponas Adomai, bet mes ne religiniai fanatikai. Kai aš matau, kad mano priešas suvarytas į nulį, įgaunu naujų jėgų kovoti. Negaliu pakęsti nugalėtųjų, kurie mirdami šypsosi.

Adomas žengtelėjo atgal. Dangelio pirštas išsprūdo iš už diržo, ir Adomas pajuto keistą palengvėjimą, tartum kas būtų perkirtęs grandinę, kausčiusią juodu.

— Deja, ponas gestapo viršininke, vargu galėsiu jums padėti. Aš blogas meistras psichologiniams efektams išgauti. Pagaliau jūs ne to ir siekiate.

Dabar Dangelis žengtelėjo atgal.

— Būtent? — Jau šypsojosi ne kampučiais, o visu plonų lūpų plotu.

— Jūs norite, ponas Dangeli, kad aplink jus būtų kiek galint didesnis ratas kraujyje išsimaudžiusių žmonių. Aš jau kruvinas, pasiekėte savo, bet jums to negana. Norite, kad tasai vargšas žmogus nusineštų į aną pasaulį kruviną atminimą apie mane, o jo vaikai, grįžę namo, išpasakotų visiems, ką matė.

Šypsena susitraukė Dangelio lūpose; pravertos nuostabos, jos vaikiškai prasiviepė, apnuogindamos smulkius gražius dantis. Kelias akimirkas žiūrėjo į Adomą suglumęs, paskui pratrūko ilgu isterišku juoku.

— Och, Gott! Ich lache mich tot![2] Seniai taip skaniai besijuokiau,— kvatojo, šluostydamasis iškvėpinta nosine sausas akis.— Pasirodo, tinkamai neįvertinau jūsų, ponas Adomai. Esate ne tik psichologas, bet turite ir filosofo gabumų. Sveikinu, sveikinu! Tik bijau, kad jūsų samprotavimai pernelyg pavojingi, iš jų galima padaryti gana toli siekiančias išvadas.

Adomas niūriai palingavo galva.

— Žinote, ponas Dangeli, kartais žmogaus gyvenime ateina metas, kai pradedi nebebijoti mirties.

---

[1] Dievas su mumis *(vok.)*.

[2] O dieve! Mirsiu iš juoko *(vok.)*.

— Įdomu, įdomu... Nuostabiai laikas keičia žmones. Aš jūsų nebepažįstu, Herr Polizeichef.

— Galimas daiktas. Matote, anksčiau aš jaučiausi nepilnavertis, o šiandien mudu lygūs, ponas Dangeli. Nuo tos nakties, kai padėjau jūsų žmonėms sušaudyti penkis šimtus beginklių. Leiskite eiti, ponas oberšturmfiureri.

— Kam taip greitai, sentimentalioji siela? — Dangelis, nė nepažvelgęs į Adomą, atsuko nugarą ir tvirtu karišku žingsniu nukaukšėjo už rašomojo stalo.— Sėskitės! Tik, prašau, be kvailysčių, Donner Wetter[1]. Turime iki galo išsiaiškinti rytdienos operaciją.

— Kas ją pradėjo, tas ir užbaigs...

Dangelis bloškė per stalą paniekos pilną žvilgsnį: tik tokiu būdu įstengė sutramdyti užgriuvusį pyktį.

— Jei manęs atmintis neapgauna, šitai operacijai dingstį davėte jūs pats, ponas Adomai. Reikėjo savo laiku pastatyti Puplesį prie sienos, užuot jį paleidus, esu tikras, nesigainiotume pabėgusių belaisvių. Tad meskite savo kvailus filosofinius išvedžiojimus. Aš turiu teisę reikalauti iš jūsų, kad grąžintumėte nors dalį skolos. Ką reiškia nudėti tą suknežintą maitą, palyginus su keturiolika pabėgėlių, kurie, prisidėję prie partizanų, atgręš šautuvus prieš mus. Keturiolika vamzdžių! Netelpa galvoje, kaip nejaučiate už tai jokios atsakomybės.

— Neįrodyta, kad Puplesis būtų prisidėjęs prie belaisvių pabėgimo, ponas Dangeli.

— Sakysim, taip. Bet neužginčysite, kad tai padarė žmonės, kuriems jūs buvote per daug gailestingas, o Puplesis vienas iš tų. Tad baikime tuščias kalbas. Jūsų vaidmuo rytdienos operacijoj aiškus, gerbiamas policijos viršininke. Taškas! Jeigu ožiuositės, sušaudysime... Ne, ne jus, jūs mums reikalingas, o, be to, sakotės nebijąs mirties. Tokie vyrai, kurie nebijo mirties, mums ypatingai reikalingi,— Dangelis įžeidžiamai nusijuokė.— Sušaudysime tą bobą su visais Puplesiukais. Duodu garbės žodį. Manau, jums, sentimentaliam žmogėnui, toks variantas neturėtų būti priimtinas.

---

[1] Po velnių *(vok.)*.

— Jūs esate... jūs esate, ponas Dangeli...— iškošė pro dantis Adomas.

— Niekšas, norėjote pasakyti. Neįsižeidžiu. Kiekviena sąvoka reliatyvi, gerbiamasis. O jeigu eisime toliau, tai, prisipažinsiu, aš jums simpatizuoju, ponas Adomai. Todėl pasistengsiu būti atviras, kiek leidžia mano pajėgos ir nacionalsocialistinis orumas. Aš noriu padaryti iš jūsų žmogų, mein Freund[1]. Laisvą nuo supuvusios liberalinės visuomenės prietarų, be miesčioniškų sentimentų, lyriškumo anemijos, be visų tų šiukšlių, kurios sudaro vergo moralės pagrindus. Kai apsivalysite nuo to šlamšto, tapsite asmenybe, kovotoju, o ne skrupulingu bestuburiu, kuris kankinasi, kad kažkada sutrėškė musę. Žinokite, jūs negalite žingsnio žengti ko nors nesutraiškę, gurkšnio oro įtraukti į plaučius, neįsiurbę gyvo daikto, nes gamta knibždėte knibžda gyvybe. Ar dėl to jus graužia sąžinė? Tai kodėl pergyvenate dėl kažkokių sunaikintų išsigimėlių? Žmogus, pasakysite? Nepilnavertis žmogus yra toks pat parazitas, kaip, sakysim, skėriai ar ligos bacilos, prieš kurias mes kovojame. Ne, kur kas blogiau. Kova su parazitais, su gamtos stichija tam tikru laipsniu prisideda prie progreso, o nepilnavertis žmogus stabdo pažangą, jisai žmonijos našta, kurią ji ir toliau nori vilkti, dangstydamasi fariziejiškomis humanizmo frazėmis. Bet atėjo fiureris ir pasakė — ne! Žemė turi būti protingų, tobulai išsivysčiusių būtybių tėvynė. Asmenybės valdo, o vergai joms tarnauja. Kaip pirminiam žmogui tarnavo šuo, vėliau arklys ir kiti prijaukinti gyvuliai. Juk sutiksite, kad pirmą ugnies kibirkštį įskėlė ne karvė ar šuo, o žmogus? Istorija pašaukė vokiečių tautą įskelti pirmą dvidešimto amžiaus ugnies kibirkštį, ponas Adomai. Mes užkūrėme laužą, perleisime per jį žmoniją, kaip užkrečiama liga sirgusio marškinius per dezinfekcijos kamerą, ir žemėje prasidės nauja era, žmogaus — asmenybės era, ponas Adomai. Dėkokite likimui, kad jūsų gyslomis teka baltų-aisčių kraujas. Vokiečiai jo nenori nuleisti laukams laistyti, jeigu, žinoma, jūs patys to neužsigeisite. Mes nesibjaurėdami jį priimsime į savo kūną, suteikdami jūsų įpėdiniams garbę tapti genialiausios

[1] Mano drauge *(vok.)*.

tautos vaikais. Turite visas galimybes nueiti su tais, kuriems priklauso pasaulis, ponas Adomai. Prieš jus du keliai — valdovo ir vergo. Jeigu pasirinkote pirmąjį, tai ir ženkite juo, nesidairydamas į šalis. Istorija nemėgsta neryžtingų žmonių — jie sutrypiami ir išmetami į šiukšlyną. Aš nenoriu, kad jums taip atsitiktų, nes dar kartą pabrėžiu, esu jūsų draugas. Aš jaučiu silpnybę drąsiems vyrams, vis tiek, kokiai tautai jie priklausytų. O kad jūs esate vienas iš tokių, įrodėte dar prie bolševikų, pasiųsdamas jų sunkvežimį nuo skardžio velniop,— Dangelis priėjo prie Adomo ir uždėjo ant peties siaurą blyškią plaštaką.— Draugas negali būti abejingas draugo likimui, ponas Adomai. Todėl iš anksto prašau atleisti kad iki galo liksiu atviras, drįsdamas netgi įsikišti į jūsų šeimyninius reikalus. Ponia Milda žavinga moteris, suprantu vyrus, kurie negali atsispirti jos kerams. Jų tarpe ir jūs, ponas Adomai. Gražios moterys, jeigu jos ne draugės, o seksualios patelės, dažnai būna visų vyrų nelaimių pradžia. Ponia Milda kaip tik tokios moters tipas. Jei atsirastų vyras, kuris išpurtytų iš jos samaritietišką vergo moralę, ji gimdytų kovotojus. Bet jūs, ponas Adomai, bejėgis tai padaryti, ir ji prigimdys vergų arba nieko. Jums reikėjo ne tokios moters, ponas Adomai.

Adomas atsistojo.

— Per vėlai siūlotės į piršlius, ponas oberšturmfiureri.

— Pasistenkite suprasti mano žodžius taip, kaip jie pasakyti. Jūs įsimylėjęs savo žmoną lyg naiviausias vaikėzas. Nuklimpote kaip musė medaus statinėje; matote, kad gero nebus, o vis tiek dūzgiate sparneliais: saldu. Aš nesakau: meskite tą žavingą patelę. Koks mano reikalas, su kuo mūsų vyrai praleidžia naktis miegamuosiuose kambariuose. Svarbu, kad jie išliktų vyrais, o ne patiesalėliais žmonoms prie lovų. Neleiskite žmonai šluostytis jumis kojų, ponas Adomai. Tuo labiau kad negalite būti tikras, ar jų nebučiuoja svetimi vyrai.

— Aš neleisiu...— Adomas, drebėdamas iš pykčio, pasisuko į Dangelį.— Šmeižti moteris neįeina į jūsų pareigas, ponas oberšturmfiureri.

— Kai žmogus įtikėjęs netikrą dievą, mano pareiga atverti jam akis. Jeigu norite tiksliau — ponia Milda jus

apgaudinėja su buvusiu jūsų draugu. Viskas, ponas Adomai. Galite eiti. Linkiu sėkmingai pasiruošti rytdienos operacijai, Herr Polizmeister.

III

Bus pasiruošta, ponas gestapo viršininke. Bus, bus, bus... Tik pirma leiskite pabaigti šį buteliuką. Antras, sakote? Per daug? Nekrėskite juokų, Herr Dangel. Juk tai drumstas vandenėlis. Rudas kaip nacių uniforma ir šlykštus kaip... Sako, vokiečiai jį sunkia iš išmatų. Meistrai! Iš pradžių viską paversti mėšlu, paskui daryti iš jo, kas reikalinga. Jie gali tave pasisodinti prie stalo kaip svečią, ir čia pat, valgydami, tavo panosėje pagadinti orą: nesveika sulaikyti viduriuose susikaupusių dujų. „Mes aukštos civilizacijos tauta, ne jūsų primityvus lietuvis, skirstantis kūno organus į padorius ir nepadorius. Jūs manote, kad nusičiaudėti padoriau, kaip nusipersti, o mes sakome: viskas gera ir padoru, kas eina į sveikatą. „Sukultūrinti šūdvabaliai... į kultūršūdvabalių sveikatą, Gediminai. Išgama esi, o buvai geriausias draugas. Brolis mano! Kam tau reikėjo prasidėti su Milda? Ar mažai laisvų moterų? Kurių velnių nuknebinai mano Mildelę? Meluoji, ponas gestapo viršininke, pilkaskūri prakeiktas! Ji ne tokia! Ne tokia, ne tokia, ne tokia! Ant jos galvelės žydinčių linų vainikėlis, akys mėlynos mėlynos. Ar tu esi matęs, kruvinas šunsnuki, kad mėlynas dangus būtų apdrabstytas mėšlu? Cha cha cha! Jeigu jo ten būtų, ir ten pasiektumėte. Nugramdytumėte ir išsunktumėte šitą trisdešimties laipsnių dvokiantį vandenėlį nepilnaverčiams nuodyti. Girdi, Puplesi? Mudu nepilnaverčiai, su vergo morale, bet turime visas galimybes pasidaryti pilnaverčiais. Ponai vokiečiai suteikė šią privilegiją. Išgerkime už ponų vokiečių sveikatą. Purtaisi? Be reikalo. Kas iš to? Sumalė kaip kotletą, rytoj aš pats įsodinsiu kulką tau į makaulę, ir sudiev, dėde Matavušai. O galėjai pasidaryti šūdvabaliu. Gal mažyčiu, stumdomu didesnių, bet vis dėlto šūdvabaliu. O dabar iš tavęs teliks mėšlo šakė. Kodėl negalėjai nesipurtyti, kvailas seni? Nesėdėčiau šiandien „Trijų milžinų" res-

torane, užsidaręs vienutėje, ir nemaukčiau kaip arklys. Per snukį, per snukį, per tas kabančias žuvies akis tau, senas idiote! Ko tau trūksta, kad nenori gyventi? Gal per prasta degtinė? Išgerk! Tik ne laižydamas, o gurkšniais. Veikia, a? Jei žmogus ką gero išgalvojo, tai šitą sielą gydantį balzamą. O, ir lakūnas čia! Žmogus, nukritęs iš dangaus. Šen savo stiklelį! Prisipumpuokime, sparnuoti, kaip balionai ir kilkime aukštyn. Ką? Pamušė sparnus, sakai? Nieko, mudu turime kuro, kuris pakelia ir be sparnų. Supiesi sau kaip pakaruoklis ant šakos, nusispjauti ant purvinos žemės, ant kultūršū...— antrą kartą nebepakars. Tad hop! šliukštelkime degalų į savo bakus! Nusileisime? Ir tegriebia šimtas velnių! Ant rankų parneš ir paguldys, kur turime gulėti. Mus jau parneš, nebijokime. Niekur nepaspruksime iš to mėšlino tvarto, kurį apgavikai vadina gyvenimu. Ei, Morkaiti, dar buteliuką! — — — — — — — — — — — — — — — — O — o, ponas Bugenis! Ne, ne, vėliau apie reikalus. Prisėsk, aš čia jau antro buteliuko užsikabinau. Būk malonus, padėk savo viršininkui. Tarnybiniai reikalai? Velniop tarnybinius reikalus! Prisipumpuokime kaip balionai ir kilkime aukštyn. Ak, Puplesienę pristatėte! Tą perekšlę su visu perekšlynu. Braa-avo! Operatyvus, operatyvus, ponas Bugeni. Leiskite išreikšti padėką. Myliu pareigingus žmones. Ir aš pats pareigingas. Va, ištrenkiu šitą stiklelį, ir einame į policiją. Sudiev, ponas Morkaiti, Morkyti, Morkele, ponas policijos viršininkas išeina eiti pareigų. Sumautai siauras koridorius. Tamsu, ankšta kaip subinėje, vos prasispraudi pro alaus dėžes. Smarvė! Pasakyk, ponas vachmistre, kodėl ponas policijos viršininkas turi rėplioti kažkokiomis katakombomis pro kažkokį juodą išėjimą, kaip Nerono laikais persekiojami krikščionys? Bjaurus miestas. Namai susitraukia ir vėl išsipučia tartum guminiai; kojos klimpsta šaligatvio cemente, o žmonių žmonių... Eini nelyginant per mišką, kur kiekvienas medis vaikščioja, ir vis taip, kad pastotų tau kelią. Tokį miestą tik aptelžti ir padegti, ponas Bugeni.

— Tu neklausai, ką sakau: ponas fon Dyzė nedavė išvežti Miglos Daratos Puplesytės.

Gerai padarė, po šimts velnių, pasiutusiai gerai padarė! Migrata šauni merga. Tokias mergas reikia mylėti, o

ne gąsdinti. Karšta merga Migrata. Gaila, kad aš ne Puplesių žentas. Migla—Milda. Milda—Migla. Dvi vidurinės raidės, ne, tik pusantros raidės nesueina. Kažkoks nesusipratimas. Kur įkišai mano uošvienę su vaikais, Bugeni? Noriu ją pamatyti. Jokių kalbų! Tuojau atvesk į kabinetą, o pats nešinkis po velnių! Girtas? Nebijok, mano pistoletas pataikys, kur reikia, jei bandysi gudrauti. Vikriau! — — — — — — — — — — — Na štai ir tetulė Puplesienė su savo atžalynu. Nereikia verkti, motin, ašaros nieko nepadės. Tavo senis po gestapo viršininko sparneliu, tuoj pristatysime tenai ir tave, bet neišsigąsk labiau negu verta. Žinau, pliurpiu, kas nereikalinga, bet ne iš girtumo, Puplesiene: dar šiek tiek, matai, esu panašus į žmogų. Nešniurkšėkite, vaikai,— ašaras pamačius, man užeina noras vožti į žiaunas. Ir kam jos, tos ašaros? Vis vien neatverksite tėvo. Duobė jau iškasta, kulkų muzika užsakyta. Pats diriguosiu. Bet jums nieko blogo neatsitiks — Dangelis atvežė tik pagąsdinti. Nori, matote, prieš mirtį padaryti žmogui malonumą... Taigi neimkite į galvą, jei pamatysite prieš save automatų vamzdžius. Neiššaus. Bent jau šį kartą neiššaus. Nežiūrėkite taip į mane, tetule Puplesiene, aš ne banditas, aš tik vykdau įsakymus iš aukščiau. Tavo senis nusikalto prieš įstatymą ir turi mirti. Jį užmušiu ne aš — įstatymas. Tamsta mane supratai, tetule Puplesiene? Eikite! Greičiau išeikite, po velnių! Tik be ašarų, nes galiu paleisti kumščius į darbą. Lauk!

Vėl sugrįžo į brolių Morkaičių restoraną ir gėrė iki pusiaunakčio su kuo pakliuvo. Paskui nusitrenkė pas kažkokias mergšes. Nubudo rytą ankštame dvokiančiame kambarėlyje. Prie sienos gulėjo susivėlusi raudonplaukė baidyklė. Purvini patalai trenkė raugintu kailiu ir odekolonu. „Ponas viršininke, maniau, kad tavo pistoletas daugiau vertas". Tebebuvo girtas, o, be to, merga ne tokia bjauri, kaip iš pradžių pasirodė, tad pasistengė pateisinti pašlijusį vyro vardą. Po to dar išgėrė toje kailių raugykloje, ir diena suskilo gabalais, kaip aprasojęs lango stiklas. Atlėkė Bugenis. Sėdo į kažkokias mašinas, kažkur važiavo. Juodi ir pilki vyrai su baltomis svastikomis ant rankovių ir mėlynos uniformos susimaišė su žaliomis medžių draiskanomis. Keiksmai. Riksmas. Užtaisomų automatų džeržge-

sys. Viskas susijaukė į beformį garsų ir spalvų chaosą, kuriame viena tebuvo ryšku — prie pušies pririštas kruvinas maišas — Puplesis. Vaikai ėjo prie jo po vieną (netikėjo Adomo žodžiais, kad jų nesušaudys) ir atsisveikindami bučiavo rausvai mėlynus mėsos gabalus — tėvo rankas.

— Tegu tau atleidžia viešpats dievas, Matavušai. Suėdei save ir kitus, bet tegu tau atleidžia viešpats dievas,— Puplesienė žemai nusilenkė vyrui, nežiūrėdama į jį. Jos akys buvo sausos ir šiurpiai ramios.

— Prie duobės ją! — įsakė Dangelis.— Ponas Vainorai, prisiminkite savo pareigas.

— Prie peties! Pasiruošt! — sukomandavo Adomas.

— Na, Puplesi, ar tau vis tebeatrodo, kad mes juokaujame? — siubliuvo Dangelis.— Vėl tyli, nelaimingas fanatike? — Dangelis įsiutęs prišoko prie pasmerktojo, čiupo už sutraiškyto peties, tačiau Puplesis nė nekrustelėjo. Galva buvo nukarusi ant krūtinės kaip nukryžiuotojo, apatinė žiauna atvėpusi: jis buvo miręs.

IV

Dėkui dievui, nors kažin, ar jis yra, kad nereikėjo paleisti į tave šūvio, dėde Matavušai. Ir tavo šeima sugrįžo namo kaip stovi. Įkrėtėme, tiesa, lazdų, bet kuo aš čia dėtas: toks buvo Dangelio įsakymas. Tai ko nori iš manęs? Ko keliesi iš kapo, lendi į akis? Argi mudu vienas kitam skolingi? Ar aš nepadariau dėl tavęs visko, ką galėjau, dėde Matavušai?

Nesitraukia, iškaršęs vaiduoklis. Kruvinas snukis iškreiptas šėtoniškos šypsenos, išsprogusios akys — du mėsos maltinukai, išvolioti stiklo šukėse — grankulkėmis smenga į širdį. „Būk prakeiktas! Būk prakeiktas!"

Adomas pasikelia ant rankų. Delnuose šaltas lipnumas. Kraujas! Praplėšęs akis, dairosi kambaryje. Vaiduoklių nebėra. Aplinkui vien juoda tuštuma. Išmirę namai. Mirusiųjų miestas. Negyvėlių pasaulis. Kapinės, kapinės, ištisai kapinės. Darganota rudens tamsa, klaikiai ūbaudama, švilpia antkapiais. „Būk prakeiktas! Būk prakeiktas!"

Pašoko iš lovos. Atkišęs drebančias rankas, klaidžioja

kambaryje kaip lunatikas. Su tamsa apsipratusios akys pradeda išgriebti ryškėjančias daiktų apybraižas. Spintą. Stalą. Kėdę po netvarkingai suverstų drabužių krūva. Pasienyje — sofa. (Ant jos dieną mėgdavo pagulinėti Milda. O kartais, kai būdavo blogai nusiteikusi, eidavo čia miegoti. Paskutiniais mėnesiais ji kasdien būdavo blogai nusiteikusi.) Kodėl ji nepersitempė į savo kambarius tos sofos, po velnių! Adomas žiūri į ją kaip į šeimos brangenybių skrynią, kurią rado išplėštą. Sunku, nepakeliamai sunku pasidaro kojose. Nematoma ranka užgulė pečius, gniaužia prie žemės. Suklupo. Įsikniaubęs į sofą, glosto suprakaitavusiais delnais šiurkštų audeklą. Žibuoklėmis kvepianti pieva. Svaigi, dūzgianti bitėmis, kaip saulėtos vasaros vidurdienis. Jos kūno kvapas! („Milda... Mildele...") Šiltas, jaukus gyvo žmogaus kvapas. Mylimos moters kvapas. Gal dar išlikę jos plaukų ant audeklo? Keletas šilkinių plaukelių, kurie taip mielai kutendavo skruostus... „Niekšas tas Dangelis. Sadistas. Negali ramiai gyventi, jei kitas nekraujuoja". Tačiau buvo teisus; be reikalo nenorėjo patikėti jo žodžiais, stengdamasis užsimerkti prieš tai, kuo pats beveik neabejojo. Bet ką galėjo jai padaryti? Įremti pistoletą į krūtinę ir pasakyti: aš viską žinau, prisipažink, ką judu ten rezgate su ponu mokytoju už mano nugaros? Ir būtų sužinojęs, daug anksčiau būtų sužinojęs visą teisybę. Bet nenorėjo. Jam buvo geriau kankinanti dvejonė, negu užmušantis prisipažinimas iš jos lūpų.

— Pelės bėga iš skęstančio laivo,— tiek tepasakė.— Tu paskutinė pelytė, kuri dar likai. Jeigu mane apleistum, aš nueičiau į dugną.

— Tu seniai dugne.

Tokiu siaubingai ramiu balsu tegalėjo kalbėti visiškai abejingas žmogus.

„Viskas baigta,— pagalvojo jis.— Dangelis buvo teisus".

— Aš norėjau pasakyti, kad man teliktų kulka,— patikslino, ir piktas džiaugsmas, sumišęs su apgaulinga viltimi, sušildė krūtinę, pamačius jos akyse šmėstelėjusį baimės šešėlį.

„Kodėl jai tai pasakiau? Norėjau pagąsdinti, prabilti į jos sąžinę? O gal nuoširdžiai tikėjau savo grasinimu? Tikriausiai taip, nes ar galima susigrąžinti, kas seniai pavir-

tę pelenais? „Tu seniai dugne". Taip, bet aš dar egzistuoju. Naktimis pas mane ateina vaiduokliai, o dieną pats slankioju kaip vaiduoklis. Aš gyvas. O taip maža tereikia, kad viskas išnyktų. Ryžtingas gaiduko spustelėjimas — ir amžina tamsa. Nugrimsiu palaimintoj ramybėje, tartum manęs niekada nė nebuvo. Aš suteršiu savo krauju jų meilės guolį ir atsikratysiu vaiduokliais. Dar daugiau: aš pats tapsiu vaiduokliu. Kasnakt ateisiu pas juos ir kalbėsiu: „Judu mane užmušėte, bet aš atleidžiu, nes toji kulka, kurią įsegiau sau į smegenis, turbūt vienintelė mano kulka, sunaudota kaip reikiant". Kaip ištįs dėdės Puplesio snukis, kai rytoj atėjęs čia, teras mano lavoną! Kaip nusivils lakūnas ir tie nususę belaisviai, kurie kasnakt man liepia melstis savo dievui! Cha cha cha! Ar begalima gražiau apmauti?! Visus. Ir gyvuosius, ir mirusius. Štai ką galima padaryti vienu pykštelėjimu, jeigu pykštelsi laiku"!

Adomas atsistumia rankomis nuo sofos. Po drabužiais diržas su pistoletu. Pirštai atšoko, užčiuopę šaltą metalą. Drąsiau, drąsiau! Nebijok, kad šitame vamzdyje mirtis. Tai gera mirtis. Ji atneš tau amžiną ramybę. Iš to vamzdžio į tave draugiškai žvelgia išsilaisvinimas. Tad nedelsk, kol jis palankiai nusiteikęs. Greičiau prie smilkinio! Arba ne — verčiau apžiok, bus tikresnis dalykas. Nieko baisaus, kartoju tau. Argi vaikystėje nesukai iš karklo birbynės? Įsivaizduok, kad tu vėl vaikas, laikai apžiojęs birbynę ir tuojau užgrosi. Tik negalvok, kad užgrosi paskutinį kartą.

V

Iš tų karklų mudu kažkada sukome birbynes. O dabar einame per šalnos pakąstą žolę palei griovkraštį, ant kurio susėdę dūdavome, valiūkiškai stumdydamiesi pečiais, ir galvojame, kad viskas būtų daug paprasčiau, jeigu vieno iš mūsų nebūtų šioje ašarų pakalnėje. „Palik Mildą ramybėje,— ką tik pasakė jis.— Padaryk nors vieną žmogų laimingą..." Vėjas, šiurpus artėjančio rudens vėjas šniokščia žilvičių krūmuose, blokšdamas po kojomis pageltusius lapų liežuvėlius. Ištuštėję laukai guli,

pavožti po purvinu dangaus dubeniu. Gimtieji laukai, kuriuose, rodos, taip neseniai aidėjo dviejų žilvičio dūdelių sutartinė. „Palik Mildą ramybėje... padaryk nors vieną žmogų laimingą..." Lyg man pačiam būtų laimės per kraštus... Išsitraukti pistoletą ir trinktelti jam... Ne, daug paprasčiau nueiti pas Dangelį, o tasai jau... Bet ar tuo susigrąžinsi Mildą?

— Pagaliau išdrįsai prisipažinti, kad esi niekšas, nors iki šiol vaidinai šventakuprį.

— Kaltink save, kad taip atsitiko. Milda tave galėjo mylėti, bet jos meilę, kaip ir mudviejų draugystę, prigirdei kraujyje. Jei būtum išlikęs žmogumi, nebūčiau drįsęs atsistoti tau skersai kelio. O dabar mano širdis rami.

— Padarei didelę pažangą, ponas Džiugai. Nesistebėsiu, jei kitą kartą susitikus įsmeigsi peilį į tarpumentę.

— Ne, būk ramus dėl savo tarpumentės, Adomai, nespręsk pagal save; bet iš dalies tavo teisybė: aš nebe anas svajotojas poetas, su kuriuo prieš gerus dvejus metus gėrei „Trijų milžinų" restorane. Kai aplinkui siaučia ugnis, negalima neapdegti sparnų.

— Tikrai? Argi tu kada nors skraidei netoli ugnies? Kiek prisimenu su sakalais tupėjai pačioje aukščiausioje medžio viršūnėje ir spjaudei į mus, menkus žemės kirminus. Tu buvai pats sau dievas, pats sau tauta, o visi kiti — niekšingi nusikaltėliai, užmušinėją vienas kitą be jokios prasmės.

— Aš buvau naivus, Adomai. Įsivaizdavau pabėgęs į negyvenamą salą, o iš tikrųjų ir toliau gyvenau tarp nusikaltėlių. Gyvenau ir žiūrėjau, kaip jie skaldo galvas savo aukoms, bet nieko nedariau, kad sulaikyčiau jų ranką. Turbūt dėl tos pačios priežasties, dėl kurios tu keli ginklą prieš kitus, nedrįsdamas nusitaikyti į save: aš bailys. Maniau esąs doras žmogus, bent stengiausi toks būti, o iš tiesų buvau bailys, net neįtardamas tuo savęs.

— Kur suki? — Adomas, pritrenktas netikėtos minties, nustebęs žiūri į Gediminą.— Ji primokė? Suprantu, judviem būtų patogu nusikratyti manimi, bet aš negulsiu į grabą, kad judu galėtumėte ramiai glėbesčiuotis lovoje.

— Žinau, neišdrįsi, nors ir priklausai prie tų žmonių,

kurie daug pasitarnautų žmonijai, išbraukdami save iš gyvųjų tarpo. Bet nemanyk, kad tai patarimas. Paprasčiausiai konstatuoju faktą, ir viskas. Patarimai man pernelyg brangiai kainavo, Adomai. Sūnėnas Saulius, tie keturi... Norėjau jiems gero, o išėjo taip, kad padėjau nuvaryti į kapus. Žinoma, jei gyvenčiau normaliame pasaulyje, nebūtų to atsitikę. Bet aplinkui žvėrynas... Ar įmanoma tarp žvėrių išlikti žmogumi?

— Man nesvarbu, kas buvo tie keturi, bet džiaugiuosi, kad nužengei iš savo aukštybių pas mirtinguosius.

— Pas nusikaltėlius,— pataisė Gediminas.— Vienas žmogus, kuris anksčiau mane vadino Gedmiu, ne ponu mokytoju, beveik pastatė mane greta tokių kaip tu. Bet nesidžiauk: mudu niekada nebūsime greta — skiria nekaltai pralietas kraujas. Taip, tu kažkada buvai teisus, nors visai ką kita turėjai galvoje: žmogui neužtenka stovėti nuošalyje, norint išsaugoti savo tiesą. Ir iš tikrųjų, ko ji verta — gležnutė, trapi, kaip Akvilės įsčiose nužudytas kūdikėlis — toji mano tiesa pamišusiame žvėryne? Pasigailėjimo verta parodija, pasityčiojimas iš savęs. Jeigu nori išlaikyti žmogišką vertę, negana žiūrėti kaip žudikas žmogų smaugia: reikia jam, tam žmogui, padėti.

— Taip? — Adomas staiga sustojo ir pašaipiai pažvelgė į Gediminą. — Ar tu pagalvojai, su kuo kalbi? Gal manai, tebesėdime ant griovkraščio ir birbiname žilvičio dūdeles?

— Būk ramus, nieko bendro neturiu su mišku — iš ten irgi šaudo į žmones kulkomis, ne riestainiais. Pagaliau jeigu ir turėčiau, vis vien niekuo nerizikuoju: mane pakišti po velėna pakanka ir to, kad myliu Mildą. Bet, manau, kol kas tiek žemai nenupuolei...

— Dėkoju... — rausva migla aptraukė Adomui akis. Viduriuose kažkas apsivertė, ėmė lipti gerkle aukštyn.— Nužemintai dėkoju, ponas Džiugai.

— ...ir supranti, kad tokiomis priemonėmis negalima meilės susigrąžinti.

„Taip, taip, taip. Suprantu... Jei nesuprasčiau... Bet ne! — kol kas aš ne tiek žemai puolęs... Cha cha cha! Laimingas, girdėdamas tokį patarimą iš teisuolio lūpų. Nugalėjęs mei-

lūžis guodžia apgautą vyrą. Nuskriaustųjų gynėjas — žudiką..." Adomas uždusо nuo staiga užgriuvusio įniršio. (Tokie netikėto pykčio prasiveržimai, kai beveik prarasdavo sąmonę, paskutiniu metu vis dažniau pasitaikydavo.) Žemė subangavo po kojomis, ėmė skirtis, o kaimas, toks panašus į devyngalvį slibiną, atsistojo piestu, uždengdamas savo fantastišku kūnu visą horizontą. („Nukirsti galvas! Visas devynias galvas!") Pašėlusio įtūžimo priepuolyje dar suvokė išrėktus žodžius („Su Milda viskas baigta! Baigta! Baigta!"), paskui sąmonė aptemo.

— Pasilik ją sau, tą šliundrą, kekšę, kalę — pliaupė iš šiurpiai žiopčiojančios burnos spazmiškai trūkčiojantis žodžių srautas. — Pasilik ją sau! Nereikia! Neapkenčiu! Velniop! Greičiau velniop! Dink iš akių, nes galiu, nes galiu...

Ranka išplėšė iš dėklo pistoletą. Šūvis į orą. Išgąstingos nuostabos iškreiptas Gedimino veidas. Paskui nugara. Baikščiai krūpčiojanti nykštuko nugarėlė; susigūbrinę pečiai. Vyras! Kur prapuolė vyras, kuris čia ką tik galiūnu stovėjo? Žilvičių krūmuose! Peršoko per griovį, juokingai mina kojytėmis. Ir tolyn, tolyn per lauką neatsigręždamas... Mildos meilė... Cha cha cha! Dvikojis tarakonas, apiplikytas verdančiu vandeniu! Kiškis! Pasigailėtinas nepilnavertis!..

Adomas kvatojasi kaip pamišęs. Kol nueina prie mašinos, kurią paliko dvare, nervų kamuolys išsipainioja. Abudu policininkai, jį atlydėję, neramiai stebisi: kas ten šaudė? „Ja, ja, das ist nicht gut[1], nereikia vienas vaikštinėti", papeikia ponas Peteris fon Dyzė. Adomas juokiasi: vieną tipą pagąsdinau. Jam tikrai linksma, pašėlusiai linksma, kad pažemino Gediminą. Oriai sėdasi už stalo, apkrauto valgiais, gėrimais. Ne puota, bet kai ponas policijos viršininkas užsuka į dvarą, niekada neišvažiuoja nepasistiprinęs. Savas žmogus. Be to, Peteris fon Dyzė svetingas šeimininkas, pats mėgsta buteliuką. Ir kaip retas supranta Adomą. Jei nesuprastų, ar Migrata sukiotųsi apie stalą, apsirengusi kaip panaitė? Keičia lėkštes, vieną valgį atneša, kitą nuneša, o kai svečias įšilęs, pasisotinęs, mandagiai

[1] Taip, taip, negerai *(vok.)*.

pasiūlo pailsėti valandėlę. Atskiras kambarys. Migrata įeina pakloti lovos... Turinti valandėlę laisvo laiko... Glamonėdamas ją, galvoja apie Mildą. Ir Gediminas neišeina iš galvos. Jau nebeima juokas. Sėdint prie stalo, buvo užėjęs kvailas noras papasakoti Migratai, kaip išgąsdino poną mokytoją, o dabar visa tai atrodo baisiai pigu ir vaikiška. Tragikomiškas pralaimėjusio Makedoniečio triumfas. Šūvis į orą... Taip, pistoletas jo kol kas klauso. Bet Mildos nebėra. Nebeturi mergaitės nuostabiai mėlynomis akimis. Nebepražydės iš naujo nužydėjęs linų laukas. Prarado, amžinai prarado...

Maunasi kelnes ir skuba prie durų. Prieblanda, vis labiau tirštėjanti rudens vakaro prieblanda. Ant pagalvio kvailos šypsenos sudarkytas veidas. Savotiškai patrauklus, bet dabar koktu į jį žiūrėti. Pasitenkinusi patelė. Dvikojis gyvuliukas, su kuriuo kartais malonu užsimiršti. Sako, yra vyrų, kurie su gyvuliais... Viešpatie, nejaugi ir jis... Namo, greičiau namo!

Milda kažką siuvinėja svečių kambaryje. „Labas vakaras". — „Labas vakaras. Valgysi vakarienę?" Jis purto galvą. Susigūbrinęs stovi priešais, žiūrėdamas per kaktą į ją. Suima pašėlęs noras griebti į glėbį, prispausti prie krūtinės. Taip prispausti, kad staugtų iš skausmo. Kalė! Bet ji jau atsistojo, suka prie durų. Tokia neapčiuopiama, plevenanti kaip žvakės liepsnelė. Atsikvėpsi giliau — ir užges, nugramzdindama viską amžinoje tamsoje. Nusigandęs stovi nejudėdamas, kol jos žingsnius sugeria ištuštėjusių namų tyla. Paspiria kėdę, dar šiltą nuo jos kūno, ir slampina į miegamąjį. Dvivietė lova, o jis vienas. Ji neateis, šią naktį ji vėl neateis... Pripuolęs prie spintos, ištraukė degtinės butelį — vaistus vaiduokliams užmigdyti. Už sienos švelnus šlamesys. Ji! Taisosi ant sofos patalą, tuojau atsiguls. Čia pat, už tos pageltusio lapo spalvos sienos. Mato jos drabužius, netvarkingai sumestus ant kėdės. Suknelę, persišviečiantį marškinėlių rausvumą... Baltos šilkinių plaukų vilnys užlieja nuogus pečius. Įžūliai įsisprendusios nuogos krūtys... Gurkšnį, dar gurkšnį, po velnių! Supranta: negerai, nereikia taip daryti, bet jam nepavaldi jėga pakėlė kumštį, beldžia į sieną. Jokio atsa-

kymo. („Gurkšnį, dar gurkšnį, po velnių!") Išsirito iš lovos, šlitinėdamas eina prie durų. Ech, užsirakinusi, gyvatė. Ei tu, nebūk kvaila, atidaryk. Užteks abiem su Gediminu... Ilgai ir piktai plūstasi, blaškydamasis kambaryje, kaip aprietas šuo rakalio būdoje, kol ištuštintas butelis pagaliau nugriauna į patalą. Ryte gėda ir baisu. Argi taip elgdamasis sulaikys prie savęs moterį? (Ak, vis dar kvaila viltis...) Duoda sau žodį būti protingesnis, bet po poros dienų vėl tas pats.

O vakar parėjo beveik blaivus. Taip, jeigu būtų buvęs girtesnis, be to, spintoje radęs pilną butelį, kažin, ar ji būtų pradėjusi tokį pokalbį.

— Aš pasiimu du galinius kambarius, kol tu išsikraustysi,— pasakė, tartum tas reikalas būtų seniai aptartas.

— Kodėl? — pralemeno jis pirmą ant liežuvio pakliuvusį žodį.

Ji grakščiai atsisėdo, parodydama žvilgsniu jam kėdę.

— Tau Gediminas nieko nesakė? Kokia prasmė betęsti šį šlykštų vaidinimą?

Jis užsimerkė. Munduro apykaklė staiga pasidarė ankšta ir slidi kaip išmuiluotos virvės kilpa.

— Vadinasi, nusibodau...

— Ak, liaukis. Nemeluok! Pats žinai kodėl.

— Per daug geriu, žinoma, per daug geriu...

— Nesmerkiu: reikia kuo nors nuplauti kraują.

Jis abiem rankom įsikibo atlošo. Elektros kėdė! Tuoj įjungs srovę. Bandė susikaupti, disciplinuoti mintis, bet jos be jokio ryšio tekėjo kaip vanduo pro pirštus.

— Tu viską žinai? — sušnibždėjo. Kietas mėlynų akių žvilgsnis paraližavo valią, ir jis suprato, kad nebėra jokios prasmės gintis. — Gediminas? Taip, aš jam prisipažinau, kad mes tuos belaisvius...

— Ne, Dangelis, tavo gerasis Dangelis. Gediminas laikėsi korektiškai iki galo.

— Turėjau tau iš karto pasisakyti. Reikėjo. Kaltas! — pramurmėjo mechaniškai.

— Nesigraužk — niekas nuo to nebūtų pasikeitę. Atgaila neprikelia iš kapų užmuštųjų.

— Savaime suprantama. Būčiau iš karto tavęs paklausęs, metęs policiją...

— Kai žmogus linkęs į nusikaltimą, nebūtina užsivilkti uniformą, kad galėtų pralieti kraują.

— Tu nieko, nieko nesupranti, Milda. Aš buvau doras žmogus, o vis dėlto... Man taip mažai tereikėjo... Jeigu kas būtų padėjęs... Bet tu manęs niekada nemylėjai, Milda.

— Turbūt. Tau reikėjo kitokios moters. Kuri tave priimtų tokį, koks esi, pateisintų. Ir abudu būtumėte laimingi.

„Dangelio žodžiai... — tingiai pagalvojo jis. — Ji padėtų sutampyti lavonus į krūvą, o po to abu šoktume ant jų nugalėjusių žmogėdrų šokį".

— Man nereikia kitokios moters. Aš turiu tave, Milda.

Ji silpnai papurtė galvą.

— Ne!

Tas tyliai ištartas žodis sugriaudėjo ausyse kaip sprogimas; staiga visi daiktai pasidarė apčiuopiamai ryškūs, be galo tikri — jis galutinai atsikvošėjo. Mintys užkimšo smegenis, tartum panikos apimta minia degančio miesto gatves. Norėjo pulti ant kelių ir prisiekti: mesiu tą prakeiktą policiją, netikrus draugus, stiklelį, viską viską padarysiu dėl tavęs, tik nenusigręžk, nespjauk man į veidą... Bet tuojau suprato, kaip visa tai beprasmiška ir nerealu. „Atgaila neprikelia iš kapų užmuštųjų..." Taip, tiltai sudeginti, nebėra nei jėgų, nei medžiagos jiems atstatyti. Ir tada jis, pritrenktas nevilties, pasakė tuos kvailus žodžius apie peles, bėgančias iš laivo, ir apie kulką — vienintelę išeitį, kuri jam beliekanti.

VI

Pakėlė pistoletą prie smilkinio. Ginklas buvo apšilęs nuo rankų, gyvas ir jaukus — jis nebegąsdino.

„Po kelių sekundžių manęs nebebus. Išgirdusi šūvį, atbėgs Milda. Pražiota burna, kraujo klanas. Viskas... Nepilnavertis kvailys, pasakys Dangelis".

Adomas nuleido ranką. Šmėstelėjo reginys: gatve rieda vežimas, jame karstas, apstatytas eglaitėmis, iš paskos nutįsusi marga žmonių minia.

— Amžiną atilsį... Kas galėjo pasakyti, kad taip baigs?

— O kuo kitu tokie gali baigti?

— Paskutiniu metu per daug gėrė...

— Kad būtų vien degtinę...

— Aišku, žmogaus kraujas — ne vanduo, anksčiau ar vėliau...

— Nepilnavertis kvailys!

„Milda bus su juoda skarele. Ir Akvilė, jeigu ateis. O Gediminas... Ne, tas tikrai nepasibrangins: kas gi palaikys už alkūnės jaunąją našlelę? „Nesijaudink, mieloji, niekas nekaltas. Tai buvo neišvengiama". Galbūt tą vakarą grįžę iš kapinių, jiedu užims vakuojančias vietas šitoje dvivietėje lovoje... Ir kaip niekur nieko, ramiausia sąžine, tartum aš niekada nebūčiau egzistavęs..."

Adomas numetė pistoletą ant lovos. Pasitraukti nepasiteisinus, kad paskui visi aiškintųsi jo poelgį, kaip kam patogiau? Ne! Jis parašys laišką Mildai, Gediminui, namiškiams, Kristupui Dangeliui. Kaltas? Tegu, nesigina. Bet ar jis vienas? Juk neprašė, kad tėvai paleistų jį į šį baisiai sutvarkytą pasaulį. Kad ateitų rusai, po jų vokiečiai, suknistų gyvenimą, kaip kiaulės svetimą daržą, į kurį gėda pažiūrėti... Tebebūtų senoji valdžia, dirbtų sau valsčiuje raštininku. Ir Beržėnas tebesėdėtų savo vietoje, ir Milda... Ne, ne jis sudrebino žemę, kad viskas lekia po velnių — jie turės tai suprasti. Kažkada Gediminas pasakė: „Žmogus negali būti ištisai kaltas, jis tėra žaislelis likimo rankose". Būtent taip, ponas poete, nors šiandien tu pats vargu ar pripažįsti šią tiesą. Tikriausiai ne, nes jums, likimo išrinktiesiems, svetimas pasmerktojo jausmas. Jūs negalvojate, kad tas, kam skirta mirti prie duobės, ir mirs prie duobės, vis tiek, ar Adomas stovės čia su automatu, ar gulės lovoje. Ne, aš ne nusikaltėlis, aš auka. Jūsų fanatiško užsispyrimo, jūsų bukaprotiškumo auka. Nesgi ne aš sukursčiau tave, dėde Puplesi, sviesti degtuką į parako statinę — pats jį įbraukei. Aš neliepiau lakūnui nukristi iš dangaus į svetimą žemę, o Akvilei su tėvu — įgrūsti jį šieno šalinėn, nuo mano valios nepriklausė, kad belaisvių stovykloje atsidūrė anie penki šimtai, kuriuos mes... Niekšai! Neduodate miegoti naktimis, bet, pasakykite, koks velnias jus atplėšė nuo plūgo, nuo staklių fab-

rike ir įbruko į rankas šautuvą? Gynėte savo tiesą? Bet ir aš turiu savo tiesą. Ir dėl jūsų, tik dėl jūsų reikėjo sutepti ją krauju. Galvijų banda! Patys sulindote į aptvarą, kad skerdykla turėtų darbo... Dangelis, tas vyriausias mėsininkas, gerai pasakė: „Jie patys lipa ant peilio. Žmogus šio to vertas, nors ir nepilnavertis, pakankamai turi proto numirti savo jėgomis".

Plunksna be atokvėpio lėkė popierium, vos suspėdama užrašyti nesulaikomu srautu plūstančias mintis. Kartais ranka stabteldavo, tačiau tik padažyti plunksnos į rašalą. Kol praaušo, laiškas buvo baigtas. Atidžiai perskaitė, neapsispręsdamas, kiek nuorašų padaryti, ir pajuto malonų palengvėjimą. Ką gi, iš esmės viską pasakė, ką norėjo pasakyti. Beveik viską. Akvilei, be abejo, bus skaudu, kad lengvabūdiškai nusigręžė nuo brolio, o Milda su Gediminu po viso to, ką čia perskaitys, irgi nebesijaus nekaltais angelėliais. Įlašino, kartų lašą įlašino į jų saldžią ramybės taurę. Dangelis... To, aišku, nesudrebinsi, na, tegu bent žino, kad Adomas ne šiaip sau, pagautas nepilnaverčio emocijų, negalvodamas... Viskas, ponas oberšturmfiureri. Pasaulį jūs pavertėt žvėrynu, kaip išsireiškė vienas nepilnavertis, nenorintis pasidaryti pilnaverčiu. Adomui Vainorui atsibodo būti tigrų šėrėju. Pavargau, likite sveikas, jeigu tie žvėrys kada nors jūsų paties nesudoros.

Prispaudė įkaitusią kaktą prie lango stiklo. Vėjas buvo nurimęs. Nebelijo. Prasiblaiviusiu dangumi plaukė rudeniniai debesys. Pusplikės obelų šakos sodelyje styrojo tartum nulipdytos iš gipso. Daiktai kambaryje irgi atrodė sunkūs, griozdiški, laužytų linijų — bjaurios kažkokio laužo sąvartos, oras tirštas ir žvirgždus lyg cemento skiedinys. Adomas su pasišlykštėjimu jautė, kaip lipni masė teka gerkle, tvenkiasi į plaučius, ir jam darėsi bloga. „Pamišėlių namai! Argi verta gailėtis, kad išsirašai iš beprotnamio?" Ištiesė ranką prieš save. Ranka buvo balta, švari. Jo ranka. Ta pati, kuria... Linksmai nustebęs žiūrėjo į save iš šalies, tarsi į svetimą žmogų, visų pasmerktą, tačiau jo paties išteisintą. Jam buvo gaila to žmogaus, jis duso, bet ne nuo gailesčio ašarų — iš neapykantos tiems, kurie pasirašė jam tokį neteisingą nuosprendį. Išgirdo už sienos Mildos žingsnius — išėjo turbūt į tualetą. Ne per jo kam-

barį — pro kitas duris. „Ir gerai,— pagalvojo jis.— Jeigu kur nors yra snukis, kurį mažiausiai norėčiau matyti prieš išsikraustydamas iš šito beprotnamio, tai tavo snukis".

Atsisėdęs prie stalo, dar kartą perskaitė laišką. Dabar jis nebeatrodė toks sklandus ir įtikinantis. Nesuprato, kur būtent spraga, ką nesąmoningai nutylėjo ar nesugebėjo tiksliai išreikšti minties, tačiau nujautė, kad žmonės, prieš kuriuos nori išsiteisinti, jo nesupras. Savo kambaryje Milda įjungė radiją. Įžūliai nerūpestinga šokių muzika nuskambėjo Adomo ausyse kaip pasityčiojimas. „Tik apsidžiaugs manimi atsikračiusi. Žinoma, bus nemalonumų — kam gi malonu laidoti, ir dar savo vyrą? — bet paskui juoksis abudu su Gediminu: teisingai padarė, kad pasiuntė save į kitą pasaulį. Netikęs laiškas. Reikia kažkaip plačiau, išsamiau... Pagrįsti, įrodyti, kad uodas negalėtų nosies įkišti. Iki vakaro viską pergalvosiu iš naujo ir parašysiu kitą".

VII

Po pietų, pasiėmęs porą policininkų, išvažiavo į Lauksodį aprašyti Mykolo Džiugo turto. Apie laišką jau negalvojo. Košmariški nakties pergyvenimai dabar atrodė kaip sunkus sapnas. „Atsirado dar vienas, kuris, anot Dangelio, pats lipa ant peilio. Persirėš pilvą, ir vėl aš būsiu kaltas,— mąstė, jausdamas niūrų pasitenkinimą.— Nėra abejonės, kad pats ponas mokytojas čia prikišo nagus". Adomas nežinojo, kuo baigsis visa ši negudri istorija, tačiau suprato, kad Gedimino laukia dideli nemalonumai. „Milda ieškojo užuovėjos, deja, siena, už kurios norėjo pasislėpti, jau svyruoja ir braška. O jei sugrius? Įdomu, ką ji tada kaltins? Gediminą, metusį kvailiausią iššūkį jėgai, ar jėgą, nušlavusią idiotą svajotoją? Tikriausiai jėgą. Bet ant kieno pečių suvers kaltę, jei manęs nebebus?"

Susigriebė nustebęs, kad apie savo mirtį galvoja tartum apie įvykusį faktą. Bet tai nebuvo nemalonu. Atvirkščiai — nebūties iliuzija atpalaidavo jį nuo tikrovės, lyg ir sudvasino, padarydama nepažeidžiamą, ir jis iki pat Lauksodžio mėgavosi savo pranašumu, įsivaizduodamas šią ne-

laimingą žemę be savęs. Gimtojo bažnytkaimio peizažas, kurį išvydus, kas kartą smarkiau suplazdėdavo širdis, jo nebejaudino. Gatvė ir kiemai su judančiais žmonėmis atrodė lyg iš kartono išpjaustyta dekoracija, ir jis žiūrėjo į ją tarsi į butaforija užverstą teatro sceną, kurioje vietoj gyvų artistų vaidina lėlės. Išgirdęs įburzgiant į sodybą mašiną, išėjo Mykolas Džiugas. Vienplaukis, žilagalvis, grublėtomis žemdirbio rankomis, ne kartą glosčiusiomis Adomėlio vaikišką galvelę. Adomas iš inercijos kilstelėjo dešinę pasisveikinti ir tuoj sumišęs nuleido: tasai priešais stovintis senis irgi buvo netikras, butaforinis, kaip ir visa aplinkui.

— Ponas policijos viršininkas, matai, atvažiavo aprašyti turto,— pirmas prabilo seniūnas Kučkailis, kurį Adomas buvo pasiėmęs kaip vietinės valdžios atstovą.— Jeigu per savaitę neatiduosi prievolės, išgrūs iš ūkės.

Mykolas Džiugas atsainiai apžvelgė vyrus. Rankos buvo iššaukiamai sudėtos už nugaros, lūpose virpėjo paniekinanti šypsenėlė.

— Ką gi, kieno galia, to ir valia.

Adomas galėjo paaiškinti, kad šiandien komendantūroje buvo griežčiausiai įspėta nesiterlioti su tais, kurie neatpylė pyliavų, bet neturėjo jokio noro leistis į dideles kalbas.

— Mūsų valsčiuje tik vienas kitas pilnai neatidavė valstybei, kas priklauso,—tarė jis.— Tokių sąraše, ponas Džiugai, tamsta įtrauktas pirmas, nes kol kas neišpylei nė kilogramo grūdų. Mėsos irgi vos trečdalis teduotas. Todėl prašome nepykti, jeigu truputį pavaikštinėsime po tamstos ūkį...

— Kam čia tas delikatnumas? Mes savi žmonės, neužsigausim, ponas viršininke,— pašaipa į pašaipą atsakė Mykolas Džiugas.

Adomas, lydimas abiejų policininkų ir seniūno, patraukė į tvartą. Surašė gyvulius. Apžiūrėjo kluoną, daržinę, pirtį, išuostinėjo svirną. Palubėje kabojo pora kumpių, kelios lašinių paltys, taukų kibiras. Kubile ant dugno susūdytas avinas. Aruodas grūdų, kaip tik gyvuliams ir sėklai.

— Taip nubiednėjo senis, kad man juokas,—nusistebėjo Kučkailis.

— Kvailai darai, ponas Džiugai,— pasakė Adomas, kai visi suėjo į trobą.— Žinok, atvažiuos žmonės, kurie geriau už mus išmano savo darbą, ir suras, ko trūksta. Nori atsistoti prie sienos?

— Nenoriu, bet jeigu pastatys, ką aš, vargšas senis, padarysiu?

— Koks velnias liepia kišti galvą po ratais? Gal, manai, vežimą sustabdysi? Kodėl kiti žmonės kaip žmonės: atidavė valdžiai, kas priklauso, ir sau ramiai gyvena. Nei patys vargsta, nei kitus vargina.

— Visokių žmonių yra, ponas policijos viršininke. Pernai, kai turėjau iš ko, ir aš atpyliau iki paskutinio grūdo.

— O šiemiet dievas nuskriaudė, ar ne? — atsiliepė Kučkailis.— Paklausyk, tėvai: o gal tavo duoklė iškeliavo ne ten, kur buvo skirta? Ar kartais banditai nebuvo svečiuose kurią naktį?

— Jau šitokį dalyką tai tu būtum suuodęs, Kučkaili,— atkirto Džiugas.

— Gerai,— Adomas pastūmė aktą Džiugui pasirašyti.— Padėk čia, tamsta, savo parašą. Ir pagalvok, ar apsimoka pūsti prieš vėją. Daug panašių pūtėjų pakišo galvas. O ką pasiekė?

— Jeigu jie norėjo gyventi dorai, kaip žmogui dera, tai savo pasiekė, ponas nuovade.

— Gedimino išmintis, ponas Džiugai. Nesvarstysime, ko ji verta, bet kai tėvas pradeda šokti pagal sūnaus dūdelę... Na, tiek to. Mano pareiga buvo tamstą įspėti, kiek gali kainuoti beprasmiškas užsispyrimas. Nenoriu, kad paskui dėl savo kvailo išsišokimo kaltintum kitus.

— Nekalto, brač, neapkaltinsi, Adomai.

Adomas apstulbęs pasisuko į senį. Taip, šituos žodžius tikrai ką tik ištarė jo lūpos. Minkštu, geru balsu, kaip kitados, kai tarp jųdviejų nebuvo neperžengiamų užtvarų ir sodybas jungė neužželiantis takas, kurį juodai numynė su Gediminu, lankydami vienas kitą. Tai buvo vaikystės dienų balsas, gyvo žmogaus balsas toje kartoninėje dekoracijomis užgriozdintoje scenoje. Ir Adomas pajuto, kad nuo jo virpesio viskas aplinkui atgauna savo spalvą, prisipildo gyvybės ir gaivališko judėjimo, o nebūties iliuzija sklaidosi lyg rytmečio rūkas.

— Tamstai, dėde Džiugai, kaip Vyčio kryžiaus kavalieriui, reikėtų skirti, kur kairė, kur dešinė,— sumurmėjo, krečiamas vidinio drebulio.— Nepadėti vokiečiams,— reiškia gelbėti bolševikams. Gal, manai, šitiems sugrįžus, bus mažiau kraujo?

Ir, nelaukęs atsakymo, pasuko pro duris: bijojo, kad vėl nepasigirstų vaikystės dienų šauksmas ir visiškai nesubyrėtų butaforinis pasaulis, be kurio paskui bus neįmanoma iki galo suvaidinti paskutinį veiksmą. Deja, jos jau buvo išklebintos, tos kartoninės dekoracijos. Netgi sėdėdamas pas seniūną Kučkailį už vaišėmis apkrauto stalo, jis matė baltagalvį senį, neprieinamą savo išdidžia tiesa; vaidenosi pastogėje sukabinėti krepšiai, kuriuose su Gediminu perindavo balandžius, gale kluono sukrauta rąstų krūva (čia jiedu užsiropšdavo pasvajoti), užuodė dūminę jaujos vėsą, pakvipusią šuntančiais linais ir keptomis bulvėmis, kurias valgydavo per linamynį priešais baigiančią išsikūrenti krosnį, klausydamiesi dėdės Džiugo pasakų. Tikrovė pasidarė negailestingai ryški, iki skausmo apčiuopiama, ir Adomas lenkė stiklelį po stiklelio, bergždžiai stengdamasis jos atsikratyti. „Manęs nebėra... nebėra...— kliedėjo apgirtęs.— Adomas Vainoras nuspaudė gaiduką. Garbingai! Tas kvailas senis nenori suprasti, bet jūs pasakykite, ar aš buvau blogas žmogus? Tikrai, argi jau toks niekšas buvo Adomas Vainoras, kad reikia ateiti ir pridirbti ant jo kapo?" Kučkailis šypsojosi, kuo nuoširdžiausiai tapnojo per petį. („Kam tokios kalbos, man juokas? Užuovėja mūsų esi, gynėjas, ponas viršininke. Pražūtume...") Kiti irgi pritariamai linkčiojo galvomis, o kažkas net apsiverkė. Adomas taip pat susigraudino. Ne, šitie žmonės jo niekada nepasmerks, nespjaus į veidą. Jis turi, taip, dar turi draugų! „Žinau, draugeli, jūs jau nekarsite šunų ant mano kapo. Suprantate, užjaučiate kitą; tai ne anas vienkiemio Mykolas Arkangelas su savo šventaisiais". Norėjo apkabinti kiekvieną atskirai, išbučiuoti, bet staiga prisiminė Migratą. Gal nebūtų prisiminęs, jei ne nežinomais keliais atėjęs gandas, kad ponas Peteris fon Dyzė turįs svečių ir ta proga kviečiąs policijos viršininką su seniūnu smagiai praleisti vakarą. O, čia tai reikalas! Į dvarą! Pas Miglą Daratą... Migratą... rata... ata... ta... Kažkas, atrodo

Kučkailienė, įspėjo, kad jau tamsu, o, be to, girtas prie vairo... Nusikvatojo tiktai: ar gali užsimušti žmogus, kuris šį rytą paleido sau kulką į galvą? Pasisodino Kučkailį šalia (abudu policininkai užpakalinėje sėdynėje) ir nurūko per kaimą. O paskui viskas įvyko labai greitai. Ties posūkiu į dvaro alėją mašinos prožektoriai išplėšė iš tamsos šešėlių rezginį, susinarpliojusį išilgai kelio. Užtvara! Adomas užgulė stabdžius ir intuityviai griebėsi pistoleto. Tačiau buvo per vėlu: akinantis šviesos srautas smogė į akis, ir truputį kairiau jis pamatė į save nukreiptą automatą.

— Nė iš vietos! Rankas aukštyn! — suskambėjo komanda.

Vienas policininkų puolė pro duris, bet tą pačią akimirką pokštelėjo šūvis, ir suglebęs kūnas išvirto ant vieškelio.

— Po vieną iš mašinos žengte marš! — vėl įsakė tas pats balsas.— Ei tu ten, šito grabo vairuotojau! Greičiau judinkis! Tik be pokštų, jei nenori išsitiesti šalia savo draugo.

Adomas su dideliu vargu išmetė kojas pro dureles. Kažkas sučiupo už atlapų, trenkė į tamsą ir ėmė naršyti kišenes. Pasidarė erdvu apie juosmenį, tartum kelnės būtų nukritusios: nusegė diržą.

— Sekantis! Tu, tu, ponas policininke.

Kučkailį ištempė paskutinį.

Surikiavo visus tris ir nusivarė alėja į dvarą. Priešais važiavo Adomo mašina, kurią vairavo vienas iš partizanų.

— Kas galvoja bėgti, tegu iš anksto sukalba priešmirtinę maldelę,— įspėjo balsas, vadovavęs operacijai.

Jeigu iš pradžių ką ir buvo sugundžiusi tokia mintis, tai kaipmat išgaravo, pajutus iškalbingą vamzdžio stūktelėjimą į tarpumentę.

„Kaip kvaila...— pagalvojo Adomas.— Ryte nepatiesė sava kulka, vakare nudobs svetima".

— Kur varote? — paklausė nesąmoningai.

— Ką, ar kelią pas savo bičiulį pamiršai?

„Pažįstamas balsas..."

Šaltos drėgnos žnyplės suspaudė Adomui delną: Kučkailis įsikibo. Jis ėjo klupdamas, vos negriūdamas, stengėsi kažką pasakyti, tačiau iš burnos prasiverždavo ne-

rišlus vapėjimas. „Freitkė... Bergmanas..." — pagaliau suvokė Adomas.

— Tas pats, Kučkaili,— atsiliepė už nugaros.— Atėjau paklausti, kur padėjai mano sūnelį.

— Baigt kalbas! Atrado vietą aiškintis.

Ir šitas balsas Adomui kažkada girdėtas. Kilstelėjo ranką, norėdamas nubraukti veidu žliaugiantį prakaitą, bet pajuto stiprų smūgį į nugarą. Dvaro alėja buvo neilga, tačiau dabar, atrodė, niekuomet nepasibaigs. Žvyras gūdžiai čežėjo po kojomis („Taip čeža duobkasių kastuvai, užverčiant duobę"), susiliedamas su vaiduoklišku vėjo švilpesiu medžių šakose; viskas aplinkui buvo taip siaubingai nerealu, netikėta, kad vienu metu Adomas suabejojo, ar tik čia nesama sapno: jis guli savo lovoje, o nenugirdyti vaiduokliai žiauriai tyčiojasi iš jo.

— Be reikalo vargstate,— pasakė, pagautas apgaulingo netikroviškumo įspūdžio.— Tokios išdaigos man ne naujiena.

Už pečių nusijuokė, rusiškai keiktelėjo, o Adomui pažįstamas balsas atsakė:

— Kaip matau, iš tamstos, ponas policijos viršininke, dar neišgaravusios seniūno vaišės.

— Tuo geriau,— atsiliepė Freitkė.— Bus lengviau iškeliauti pas Abraomą.

Kučkailis sudejavo ir suklupo.

— Eikit, eikit. Aš su tuo maita susidorosiu.

Trenkė į tarpumentę, ir tas smūgis, tarsi gaiduko nuspaudimas, perskrodė Kučkailio smegenis šviečiančia kulka.

(Saulėtas vasaros rytas. Du vytai su baltais raiščiais ant rankovių, apsupti kieme burbuliuojančių kalakutų. Dvi molinės puodynės, kaip pritvinkusios bobos krūtys, pūpsančios viena šalia kitos ant tvoros statinių. „Žmonių trūksta,— sako vienas — aukštesnis, suplotu veidu — iš tų, baltais raiščiais pasipuošusių.— O tu seniūnas. Lyg ir dėl pavyzdžio reikėtų..." „Nee, aš ne, vyrai,— purtosi Jautakis ir suka į šalį pavandenijusias akis, šiaušdamas delnu žemyn nusvirusių ūsų geltonį.— Jei jau iš karto neužsirišau raiščio, tai dabar... Imkit Petrą, tokiems, va, vienas smagumas pašokinėti su šautuvu, o aš jau per senas..." Jei ne tokia karšta diena ir ne vylingas Jovasės Jautakie-

nės žvilgsnis, gal nebūtų išėjęs su tais vyrais. Bet pasiutusiai kepino. Po ketvirčio valandos arkliai bus paėdę, vėl reikės joti dobilienos plėšti. Iki vakaro mirkti prakaite prieš saulę, tampytis su vabalų pjaunamais gyvuliais... O dar ta šeimininkė taip žiūri pro kaitriai virpantį blakstienų šerį. Jokių vilčių neturėjo, nes tada dar nežinojo, kad prie Jautakio sėlina mirtis; paprasčiausiai jautė garbės reikalą prispausti kur nors ant užlų seniūnienę, juo labiau kad ji pati, atrodo, to geidė. Tad, lydimas jos gundančio blakstienų virpėjimo, sėdo ant dviračio ir išvažiavo su vyrais į miestą, kur gaus šautuvą, o Jautakis, kasydamasis atsikišusias strėnas, nuėjo į tvartą arklių: jos į lauką, kur plėš dobilieną, kovodamas su sparvomis ir kaitra. Jei būtų viską žinojęs... Bet kas tau pasakys? Manė, tas šautuvas areštuotiems pavarinėti, pykštelti į viršų, pagąsdinant mergas, o, pasirodo, tą pačią dieną... Kažin, ar būtų galėjęs prisidėti jį prie peties, jei ne degtinė, visų tokia pat svaigalų įkaitinta nuotaika, tarsi kokia be krantų upė, į kurią įkritęs, jau niekur neišplauksi. Ir nuplaukė drauge su kitais pasroviui. O rudenį vėl... Dabar nebuvo taip baisu. Net teisus pasijuto, pykčiu užviręs. Izraelitai! Ar ne jie Kristų nukryžiavo?! Dievo sūnų!

Užpuolė Jėzų kaip šunys pasiutę
ar vilkai pikčiausi, avelę pajutę.

Nuo mažų dienų girdima giesmė, be kurios neapsieina nė vienos budynės kaime, skambėjo ausyse, persipindama su šūvių papliūpomis, ir jis spaudė ir spaudė gaiduką, tartum įsiutęs sodininkas, užtikęs pulką kiškių, skaptuojančių medelyną. Kai kas, be abejo, daugiau pasipelnė, o jis parsivežė tik gražią šilkinę skarą su oranžiniais minkštais kutais, žiedą ir auksinį laikrodėlį. Padėjo tuos daiktus į fanerinę skrynelę — savo lagaminą — kamaroje po lova. O prieš kalėdas, kai kalbos apie žydų šaudymą ėmė pritilti, įsidėjo laikrodėlį į kelnių kišenėlę, tam reikalui įsiūtą ir, išleidęs sunkią auksinę grandinėlę, prie šeimininkų stalo atšventė samdinių išleistuvių dieną. Jam nebuvo ko išeiti iš Jautakių kitur, šventė todėl, kad atšvęsti tą dieną būtinai per kalėdas — nuo seno buvo įprasta. Seniūnas jau skundėsi negaluojąs, anksti nuėjo gulti, o Jovasė, išro-

džiusi pusbernį su merga į šokius, kuteno jo širdį nedviprasmišku blakstienų virpesiu; tad nepajuto, kaip atsidūrė kamaroje prie savo „lagamino" ir, žiūrėdamas nuo alaus apspilgusiomis akimis į šeimininkę, apgaubė jos pečius šilkine skara su minkštais oranžiniais kutais. Ji tyliai juokėsi, išlenkusi nugarą nuo jo prisilietimo, kaip glaudi katė, ir sakė, kad paviržį turį duoti šeimininkai bernui, o ne atvirkščiai, bet jeigu jau taip išėję, tai tegu liksianti skolinga iki sekančių kalėdų. Tačiau neteko jų sulaukti: Jautakis regimai pradėjo blogėti, ir vieną naktį, kai jis užmigo, Jovasė atėjo vienmarškinė į kamarą. Vėliau net rytais ėmė užeidinėti. Ir tada jis suprato ne be reikalo parsivežęs tą skarą ir apgaubęs svetimos moters pečius, kartu nuspręsdamas, kad laikas iškelti į dienos šviesą ir skrynelės kamputyje įspraustą žiedą. „Tai, matai, kaip išeina, man juokas. Ein moment, ir iš berno ūkininkas, seniūnas, turtingos šeimos galva". Tačiau dabar, kai iš visų pusių į jį žvelgė mirtis ir nebuvo mažiausios vilties nuo jos išsisukti, juokas išvirto siaubu. Kažkurią minutės dalį suvokė, kad jeigu ne prakeikta kaitra, ne tie du vyrai su šautuvais... jeigu jie būtų bent pusvalandžiu vėliau užvažiavę, kai jis jau, išėjęs į lauką po pusryčių, būtų plėšęs dobilieną... jeigu tada jau būtų gulėjęs ligos patale Jautakis, o Jovasės blakstienos taip kutenančiai nevirpėjusios... jeigu viską būtų žinojęs... Kažko labai nedaug trūko, kad būtų nepaėmęs į rankas šautuvo, nepradėjęs, nes svarbiausia pradžia. Kai nuo tavo rankos krito ne vienas, prisiklausei pagalbos šauksmų, maldavimų, kai nutraukei brangią skarą nuo kitatikės moters pečių, o ją pačią nubloškei į duobę, almančią mirštančiųjų dejonėmis — argi po viso to taip jau svarbu kažkoks Freitkės berniukas?.. Arba išprotėjęs atklydėlis žydas? Vienas iš Judo Iskarijoto ainių, kurie dievo sūnų prikalė prie kryžiaus...")

Įvarė pro paradinį įėjimą. Svetainėje buvo šviesu kaip per puotą: degė visi trys sietynai. Vienoje pusėje ant pasienyje sustatytų kėdžių sėdėjo ponas Dyzė su žmona, kitoje — samdiniai: ketvertas suaugusių vyrų, du pusberniai ir trys mergos. Prie durų, laikydamas paruoštą automatą, stoviniavo sargybinis, apsirengęs vokiečio kareivio uniforma.

— Eik prie mašinos pas Vaidotą,— įsakė jam vienas iš atlydėjusių paimtuosius.— Pastebėję ką nors įtartino, tuoj duokite ženklą. Vaidotui įsakau nė akimirkai neatsitraukti nuo vairo.

Sargybinis išėjo.

Tas, kuris visą laiką įsakinėjo, atsisėdo už stalo, pastatyto šonu palei duris, ir Adomas nutirpo, atpažinęs Marių Nemunį. Jis vilkėjo trumpais muštais puskailiniais su vokiečių armijos karininko skiriamaisiais ženklais; pilkos uniforminės kelnės buvo sukištos į minkštus chromo batus, ant galvos pūpsojo aukštakaktė kariška kepurė su ereliu, nešančiu svastiką, prie plataus odinio diržo, prilaikomo perpetės, kabojo pistoletas. Kiti du vyrai — Freitkė ir nepažįstamasis, čiuplus šviesbruvis vaikinas riesta nosimi — buvo su pilotėmis, apsirengę ilgomis vokiškomis milinėmis, perjuostomis diržais, už kurių kyšojo po porą granatų.

Freitkė su šviesbruviu išstūmė paimtuosius į salės vidurį, išrikiuodami tokia tvarka: Adomas — Kučkailis — policininkas.

— Aha, vadinasi, kartą susitikome,— tarė Marius, degančiomis akimis šokinėdamas nuo vieno prie kito.— O gal apsirikome? Gal būsite ne tie patys, kurių seniai ilgimės? Adomas Vainoras!

Adomas nieko neatsakė.

— Iš baimės prarijai liežuvį ar ką? Kučkailis!

Seniūnas sustenėjo, tartum keldamas nepakeliamą sunkenybę. Jis vos laikėsi ant kojų.

— O pats kas toks būsi? — paklausė Marius policininką.

Tasai neaiškiai išvebleno savo pavardę.

— Seniai jiems tarnauji, Rutkau?

— Nuo praeito rudens.

— Daug nekaltų žmonių prišaudei?

— Neteko, ponas... draugas... Kratas tai dariau. Spekuliantus teko suimti... Tokia tarnyba...

— Žodžiu, gerutis. O kaip su vokiečiais? Nepadėjai jiems šią vasarą gaudyti vyrų į vermachtą?

Rutkus, nuleidęs galvą, tylėjo.

— Matai, mes viską žinome ne blogiau už tave patį. Nereikia išsisukinėti.

— Jei taip, tai turėtumėte žinoti, kad Rutkus, suuodęs apie gaudynes, iš vakaro įspėjo kaimą saugotis,— atsiliepė vienas bernų iš pasienio.

— Tu, vyruti, be reikalo kiši liežuvį — atsirugs, kai mes išeisime.

— O kas sako, kad aš pasiliksiu? — žvaliai atrėžė bernas.

Partizanai, susižvalgę tarpusavyje, reikšmingai nusišypsojo.

— Sėskis,— Marius mostelėjo ranka policininkui, parodydamas į pasienį, kur sėdėjo Peteris fon Dyzė su žmona.— Mes ir be patarėjų šį tą išmanome apie žmones, su kuriais tenka turėti reikalų. Pavyzdžiui, kad ir apie šitą vokietį kolonistą iš Rytprūsių. Reikėtų jam nepagailėti sausos šakos — būtų švaresnis oras, bet, tikiuosi, po mūsų apsilankymo ponas Dyzė apsirgs tėvynės ilgesiu ir grįš ten, iš kur atsikraustė. O tau, Rutkau, sveikiausia būtų mesti šitą šunlupio tarnybą, nes nepažadame, kad, susitikę kitą kartą, galėsime pasodinti šalia malonės vertųjų.

— Jų tauta žudo mūsų tautas, o mes malones dalijame...— sumurmėjo Freitkė.

— Predateli! Rasstreliat vsech! — šūktelėjo šviesbruvis.

— Mes teisėtos santvarkos gynėjai, ne banditai,— Marius išsiėmė iš planšetės pusiau perlenktą popieriaus lapą ir atsistojo.— Galėjome sumalti jus ant vieškelio, bet žudikams šitokia mirtis būtų pernelyg gera. O, be to, neatitiktų partizanų teismo nuosprendžio, nes abudu esate nuteisti pakarti.

Iš Kučkailio gerklės išsiveržė kurkiantis žagsėjmas. Galva drebėjo kaip nuomarininko, atvėpusiu smakru žliugo seilės.

Adomas pasišlykštėjęs pasitraukė į šalį. Ausyse spengė, tačiau protas buvo blaivus, jausmai paaštrėję,— tartum seniai būtų negėręs nė lašelio degtinės. Matė baltą popieriaus keturkampį Mariaus rankose, už jo du vyrus, laikančius paruoštus automatus, net balzganą randą įžiūrėjo šviesbruvio pasmakrėje ir kažkodėl pagalvojo, kad jo krūtinė pamėlusi kaip negyvėlio, ant abiejų rankų ištatuiruota po kaukolę su sukryžiuotais kaulais. „Už bendradarbiavimą su vokiečiais... tarybinių žmonių žudymą... nuteisti..."

— Aš nešaudžiau... nežudžiau žmonių! — suklykė Kučkailis.— Nėra liudininkų... Melas!

— Jis pamiršo, išgama, kad žydai taip pat žmonės,— sušnypštė Freitkė.

— Kiek tau vokiečiai sumokėjo, Kučkaili, už mano tėvus ir Kalmano berniuką? — rūsčiai paklausė Marius.

Kučkailis puolė ant kelių.

— Aš nemaniau... nenorėjau... Taip buvo prisakyta valdžios,— unkštė kaip spardomas šunytis.— Būk žmogus, Freitke, ir tamsta, pon... draugas Nemuni... Dovanokite...

— Koks geras, matai, pasidarė, man juokas,— nusišaipė Freitkė, pamėgdžiodamas Kučkailį.— Matai, įsakė jam šniukštinėti, kas slepia žydus, tai jis suuodęs ein moment į gestapą. Pareiga, kas čia blogo, man juokas.

— Ne, ne, ne į gestapą,— atkuto Kučkailis.— Ne vokiečiams. Policijai pra... pra... Jam, ponui Vainorui,— atsuko šlykščiai iškreiptą veidą į Adomą, ten pat tiesdamas ranką, kuri šokinėjo ore tartum neregio lazda, ieškant kelio.— Tai jis... jis... Bauskite jį!

Adomas nusigręžė — jam pasidarė bloga. Žvilgsnis akimirkai užkliuvo pasienyje, kur sėdėjo policininkas su ponais Dyzėmis. Visi trys buvo keistai sustingę, pakreipę galvas ant peties, tartum kabotų ant nematomos virvės.

— Į kilpą tą šliužą! — įsakė Marius.

Kol Freitkė su šviesbruviu prišoko prie Kučkailio, tasai jau paslikas šliaužė grindimis link stalo.

— Pasigailėkite... Pasigailėkite... Pasigailėkite... Draugas Nemuni... Kalmanai... Magaryčias esame gėrę... Pasigailėkite...— vapėjo apkabinęs Freitkės kojas.

Šviesbruvis trenkė automato buože per rankas, o kadangi tai nepadėjo, spyrė į šoną, ir tik tada Freitkė išsilaisvino iš seniūno žnyplių.

Vyrai, sugriebę Kučkailį už pažastų, kaip maišą nutempė į salės galą, prie pirmojo sietyno, kur kabojo virvė, pritvirtinta prieš atvedant suimtuosius.

— Stul! — šūktelėjo šviesbruvis.

Nubildėjo grindimis kažkieno pastūmėta iš pasienio kėdė. Kojų trepsėjimas, keiksmai, žagsintis riaugsėjimas.

— Prakeiktas maita! Apsivėmė...

— Po morde, sukinu synu!

Nuskambėjo antausis. Antras, trečias.

— Malonėkite atsigręžti į savo ateitį, ponas policijos viršininke,— įsakė Marius.

Adomas nepakrutėjo.

Tada priėjo Freitkė ir, suėmęs už pečių, pasuko jį nugara į duris.

Kučkailis stovėjo ant kėdės surištomis rankomis, su kilpa ant kaklo. Veidas subliuškęs, apatiškas, mažos akutės visai susmegusios į kaktą. Švarko priešakys ir parketas palei kėdę buvo apibjauroti; širdį pykino nesuvirškinto, alkoholyje įrūgusio maisto kvapas.

Marius mostelėjo nuo durų ranka.

Šviesbruvis patraukė kėdę, ir Kučkailis, kažkaip keistai trakštelėjęs, pakibo ore. Pasisuko vienu, paskui kitu šonu (sietynas įtartinai siūbavo virš nuknebusios galvos), galiausiai atkišo nugarą Adomui, tartum susigėdęs savo niekingos mirties, ir taip liko kaboti.

Adomas nusigręžė. „Nusibaigė kaip paskutinis galvijas,— blykstelėjo mintis.— Nemokėjo žmoniškai numirti". Pakėlė galvą ir iššaukiamu žvilgsniu aplėkė salę. Ponai Dyzės ir policininkas tebesėdėjo pirmykšte poza — pakaruokliškai ištempę kaklus, nusukę veidus į duris. Samdiniai kuždėjosi tarpusavyje, kiti rymojo, įsmeigę akis į parketą, tačiau niekas nežiūrėjo į pakartąjį. Adomas tik dabar pastebėjo, kad jų tarpe nėra Migratos, ir jam pasidarė lengviau. „Viskas, kas man dar liko, tai vyriškai numirti..."

— Antrasis sietynas skirtas jums, ponas Vainorai,— su geliančia ironija pasakė Marius.— Tiesą sakant, jūs neįėjote į mūsų šios nakties programą. Paprasčiausias sutapimas: atkeliavome vieno, o įpuolė į glėbį porelė. Koks kvailys nepasinaudos šitokia proga? Tad ruoškitės, ponas nuovade.

„Kai jie prieis surišti rankų, trenksiu tam riestasnukiui ir už automato... Jei žūti, tai geriau nuo kulkos".

— Gaila, Nemuni, kad tavęs nenudėjau, prasidėjus karui. Buvo proga,— taip pat ironizuodamas atsakė Adomas.

— Nori suminkštinti širdį? Nesistenk, nieko iš to nebus.

— Žinau. Juk tam ir atėjote, kad suvestumėte senas

sąskaitas. Stebiuosi, kaip Keršis iki šiol gyvas. O gal šiandien, praeidami pro šalį, pakabinote ant šakos?

— Tavo sesuo to neverta. Dėl jos aš vištai nenusukčiau sprando,— Marius kimiai nusijuokė.— Tiesą sakant, man ir tavęs gaila: vis dėlto dvikojų grupės žinduolis. Bet niekuo negaliu padėti: žmogžudžius ir išdavikus mes naikiname.

— Patys būdami išdavikai... Kam tu tarnauji? Tam atėjūnui?

Marius paniekinamai šyptelėjo.

— Dediesi didvyriu? Kiekvienas niekšas, priremtas prie sienos, iš baimės apsidirba iki ausų arba suvaidina drąsuolį. O rezultatas abiem atvejais tas pats. Va, sėdi žmonės; gal nematė, kaip braidei kraujuose, bet visi žino, kad seniai nusipelnei kilpos. Niekas neužjaus, neuždės kankinio vainiko, nesistenk.

— Bet ir tavęs nepateisins,— atkirto Adomas, nežiūrėdamas į tą pusę, tačiau aiškiai įsivaizduodamas ištįsusį pono Dyzės veidą. („Štai kaip miršta tikras lietuvis, ponas vokieti! Šitas Ivanuška negalės niekam pasigirti pakoręs pasigailėjimo neišmeldusį šliužą".) — Kieno vardu teisi žmones? Aš nepripažįstu jokios tarybų valdžios. Man tėra viena teisėta valdžia — nepriklausomos Lietuvos valdžia. Ji kol kas Amerikoje, bet mano tauta čia, savo namuose. Aš tarnauju savo tautai...

— Padėdamas vokiečiams ją naikinti?

— Taip, jeigu kalbama apie tokius tautos atmatas kaip tu.

— Tavo asmenyje hitlerininkai įsigijo idealų tarną,— Marius nevykusia šypsena pridengė augantį susierzinimą.— Bet gal jau gana, ponas policijos viršininke, prisikalbėjome.

— Žinoma, nes vienas kito vis vien neįtikinsime: abudu priklausome skirtingiems šeimininkams. Galėjome pasirinkti aukso vidurį kaip Gediminas, na, ką padarysi, kad neišėjo... Bet aš nesigailiu, kad nuėjau tarnauti Hitleriui. Vis dėlto kultūringo pono rūmuose maloniau, negu nusigyvenusio mužiko...

Brakštelėjo atidaromos durys. Ant slenksčio pasirodė partizanas.

„Jei nepavyks žūti nuo kulkos, po poros minučių kabosiu ant antrojo sietyno šalia Kučkailio,— pagalvojo Adomas. Staiga jam dingtelėjo, kad Mariaus sąskaitoj jiedu nebe pirmieji, jis, Marius, irgi susitepęs svetimu krauju, ir per širdį ūžtelėjo pikto džiaugsmo banga.— Ne, viskas, ką padariau, buvo neišvengiama, turėjo taip įvykti. Aš žudžiau, gindamas save, sveikąją tautos dalį. Bet per mažai: jeigu tada būčiau nepagailėjęs Mariaus, šiandien nestovėčiau prieš jo automato vamzdį".

Marius pasisuko į įėjusį, kuris mirksėjo nuo šviesos apžlibusiomis akimis, tartum norėdamas geriau įsižiūrėti po sietynu kadaruojantį pakaruoklį.

— Ko tau, Loky?

— Kažkas ne taip, draugas vade. Reikia paskubėti...

— Užveskite mašiną!

— Dirba, draugas vade.

Freitkė su šviesiaplaukiu, nebelaukdami Mariaus įsakymo, žengė prie Adomo. Tą pačią akimirką sužvangėjo dūžtantis stiklas, ir už išmušto lango kartu su ten šmėstelėjusia automato buože pasigirdo išgąstingas šauksmas:

— Vieškelyje mašinos! Vokiečiai! Greičiau!

trečias skyrius

I

Tik išgirdusi trinktelint prieškambario duris („Išėjo! Pagaliau..."), Milda pajusdavo, kad prasideda jos diena. Bent jau iki pietų, kol jis užbėgs pavalgyti (paskutiniu metu tai vis rečiau bepasitaikydavo), ji galės pabuvoti viena su savo mintimis, nematydama to visai svetimu tapusio žmogaus, kurio lygiai tiek pat neapkentė, kaip ir bijojo. Tačiau kartu ir gailėjosi. Tai buvo pats nedėkingiausias jausmas — jis trukdė jai galutinai apsispręsti — deja, nieko negalėjo sau padaryti. Girdėdama, kaip jis už sienos

trankosi, marma kažką, kaip naktį, pašokęs iš miego, varsto spintą, skambina stikleliais, ji įsivaizduodavo nelaimingą pragertą veidą, ir pasidarydavo skaudu iki ašarų. „Jis to nevertas, nevertas užuojautos", tvirtindavo sau, tačiau būdavo tokių akimirkų, kad vos susivaldydavo, nepuolusi į jo kambarį ir neišplėšusi iš rankų butelio. „Nejaugi jį myliu?" Tačiau tuojau persigandusi pasistengdavo užgesinti tokią mintį. Pasijusdavo atsidūrusi aklavietėje, iš kurios nebent stebuklas padėtų išeiti. Taip, ji tikėjo, kad įvyks, turi įvykti kažkas nepaprasto, kas ištirpdytų ledines neryžtingumo užtvaras ir išneštų į plačiuosius vandenis. Nežinojo, kokiu būdu tai gali atsitikti, nieko neplanavo iš anksto, tačiau moteriška nuojauta apčiuopė artėjantį išsilaisvinimą. Ir tikrai prieš kelias dienas išgirdo nedrąsų jo žingsnių šlamėjimą. Netikėjo iš karto — apgaulė! Netgi nepagalvojo, kad štai pagaliau tasai stebuklas, kurio nesąmoningai laukė, atsidavusi likimo valiai. Norėjo eiti pas gydytoją Ginkų, bet, pati nesuprasdama kodėl, atidėjo tą reikalą rytdienai. Paskui nukėlė dar į sekančią dieną. Ne, ji nesiryžo eiti pas gydytoją Ginkų. Gėda? Gal truputį ir tai, nors Milda blaiviai žiūrėjo į tokius reikalus ir nepritarė moterims, kurios pernelyg skrupulingai vadovavosi krikščioniška morale. Kažkoks kitas, daug sudėtingesnis jausmas — jo dar negalėjo suvokti protu — privertė ją atmesti tokią, atrodo, paprastą, labiausiai priimtiną išeitį. Jai buvo keista, kad turės kūdikį. Apimta džiugaus nerimo, žiūrėjo į save veidrodyje („Motina... argi šita moteris panaši į motiną?..") ir nebejautė jokios neapykantos Adomui. Nebuvo nei gaila jo, nei baisu. Absoliučiai jokio jausmo, gal tik bodėjimasis, su kokiu ištempiamas lauk sudėvėtas baldas. Ir vis dėlto jai pasidarė lengva ir gera, kai vakar pagaliau išdrįso pasakyti, kad viskas tarp jų baigta.

Naktį miegojo neramiai. Nuolat prabusdavo, ir pirmoji mintis, kuri persmelkdavo dar nepakirdusią iš miego, būdavo: „Aš laisva!" Ji negalvojo susidėti daiktus ir kraustytis į kaimą pas Gediminą. Galbūt kada nors tai padarys, tik ne dabar. Pernelyg buvo prisirišusi prie miesto akmens, o dar labiau prie savo namų, sodo, žodžiu, prie ją supančios aplinkos, nuo kurios atsiplėšti neturėjo nei noro, nei

jėgų. Kaimas ją, pabėgėlę iš ten, gąsdino. Drovėjosi Gedimino tėvo, bijojo, kad valstiečiai jos nesupras; tarp šitų nepatiklių, primityviai mąstančių žmogystų ji bus vieniša ir nelaiminga. Neįsivaizdavo, kaip toliau susiklostys jos gyvenimas, tačiau, įpratusi gyventi šia diena, ir nesielvartavo dėl ateities, tikėdama viską išsispręsiant, kai gims kūdikis. Gediminas ją myli, tai svarbiausia. Nieko taip realiai nejautė, kaip tą gyvybę, užsimezgusią savyje. Negreit, dar negreit... Bus pavasaris... Gal gegužė, o gal jau birželio pradžia... Ir ateis jis, keistas mažas žmogutis. Silpnas, bejėgis padarėlis, išaugęs iš tavo kraujo, kaip atžala iš didelio medžio šaknų. Tu gali užgesinti ją, tą savyje įsižiebiančią gyvybę, bet taip nepadarysi, nes ji tau reikalinga, labai reikalinga. Iki šiol buvai priedas prie kito, o dabar kitas nuo tavęs priklausys. Tau reikia ką nors turėti šalia savęs, kad, praradusi viską, neliktumei be nieko.

Taip pasakė tada jis, Gediminas. Ne visai taip, bet kažką panašaus: „Mes galime prarasti tėvus, artimuosius, draugus, ir vis dėlto netapsime vieniši, jeigu būsime nepraradę savęs. Žmogus turi išlaikyti save savyje, kad, netekęs visko, neliktų be nieko".

II

„Tai man", pagalvojo ji. Pasidarė be galo liūdna, baisu tų mįslingų žodžių, ir ji, manydama, kad neteisingai suprato, paprašė dar kartą perskaityti eilėraštį.

Pamiškė liepsnojo pirmųjų šalnų pakąstais beržais. Bobų vasara ėjo per pusnuogius laukus, primėtytus besiganančių galvijų ir vienkiemių, šilkiniais voratinklių vualiais dangstydama papilkavusias ražienas. Dangus irgi buvo kažkoks pablyškęs, tartum susidėvėjęs, nors be jokio debesėlio, ir kaitriai spigino vasariška saulė.

„Taip, tai apie mane", pakartojo ji mintyse, kai Gediminas iki galo perskaitė eilėraštį. Atvertusi galvą, valandėlę žiūrėjo į dangų, klausydamasi išskrendančių žąsų gagėjimo, bet nematydama jų.

— Užstoja medžiai,— tarė Gediminas nusivylęs.— Ruduo... Ruduo...

— Kodėl tu galvoji, kâd man jau nieko nebeliko?— paklausė su dirbtiniu abejingumu, nors širdis taip smarkiai plakė, jog pati girdėjo jos dūžius.— Motina, teisybė, mirė, tėvas vedė kitą, nėra tikrų draugų, bet dar turiu tave... Dar turiu...

Jis nustebęs pažvelgė į ją.

— Apie ką tu kalbi?

— Tas eilėraštis parašytas apie mane, Gedmi.

— Žiūrėk man! — jis nusijuokė.— Neįsižeisk, bet aš nė negalvojau apie tave, rašydamas jį.

— „Visi mes nuogi įžengėm į šį pasaulį, delne suspaudę grašį, įbruktą lemties. Ir aš tokį turėjau — varganą skatiką, bet iššvaisčiau keliuos ir kryžkeliuos visuos. Ir elgeta likau po apdaru karaliaus, savi namai man tapo svetimais namais, nusigręžė širdis, kuri mylėjo..." Taip, Gedmi, aš nemokėjau išmintingai sunaudoti savo vargano skatiko.

— Nieko nuostabaus, jeigu būčiau parašęs apie tave — kiekvienas poetas stengiasi apdainuoti savo mylimąją,— bet šio eilėraščio nesisavink: jame daugelio likimas, tame tarpe ir mano,— rimtai tada atsakė Gediminas.— Kas čia nepaprasto, jei ir tu randi save? Juk vargu ar yra pasaulyje žmogus, kuris pragyventų amžių taip, kad būtų patenkintas.

— Nereikia guosti, Gedmi... Kam tai? Prieš metus laiko būčiau vien pasijuokusi iš to tavo eilėraščio arba, geriausiu atveju, nusižiovavusi. „Iššvaisčiau keliuos ir kryžkeliuos visuos..." Pamanykit, rado ką apraudoti! Gyvenimas žmogui tam ir duotas, kad juo naudotųsi. Bet dabar aš nebe ta, Gedmi... O gal tas ir blogai, gal dėl to ir „nusigręžia širdis, kuri mylėjo"...

— Ar didesnių nesąmonių negali prigalvoti? Daraisi liguistai įtari, mano miela.

— Žinau, jau žinau: reikėjo gyventi ne taip. Iš pat pradžių. Ne nuo to pradėjau... Bet nuo ko turėjau pradėti? Adomas supykęs man prikišdavo burmistrą. Vaikystės meilę išdaviau... O jis? Išsigando Katrės Pypkiorės ir išskydo. Taip, be abejo, kita mergina būtų laukusi. Meilė moka laukti. Bet ar aš tada mylėjau Adomą? Man tik atrodė, kad myliu, o iš tikrųjų čia buvo tuščios ambicijos įgeidis. Turtingų ūkininkų sūnus, gimnazijos grietinėlė... Galvodama

apie Adomą, aš įsivaizdavau, kad sėdžiu greta jo Vainorų bričkoje, traukiamoje staininio, ir dardu per mūsų kaimą. Visi sukišę nosis į langus: Dailidžių Milda su vyru atlekia į svečius. Ponai Vainorai! Ponia norėjau būti, Gedmi. Kaip tavo sesuo Anelė. Gyventi gražioje troboje, gražiai rengtis, skaniai valgyti. Dauguma grytelninkų merginų apie tai svajojo, o ką jau kalbėti apie mane, palaižiusią gimnazijos? Aš tiesiog dusau mūsų ankštoje trobelėje. Amžini nepritekliai, barniai. Čia pat už sienos karvė, kiaulė, mėšlo smarvė. Niekada nepamiršiu, kaip kartą tėvas smogė mamai į veidą už tai, kad nupirko man naują suknelę. O kiek tokių smūgių buvo? Skurdas padaro iš žmogaus gyvulį. Ko taip gyventi, galvodavau, tai geriau iš viso negimti. Bet mane pagimdė, Gedmi, ir aš norėjau gyventi... Būčiau baigusi gimnaziją arba ištekėjusi už Adomo, gal viskas kitaip... Ir jo gyvenimas būtų nuėjęs kita vaga. Juk daugumai ūkininkų užtenka to trupučio netikros meilės, kurią žmonos kaip priedą atsineša prie jų žemės, arklių ir karvių. Bet mama mirė, turėjau mesti gimnaziją, o su Adomu neišdegė. Gavau tarnybėlę Kraštupėnuose, pasipynė Beržėnas... Nereikėjo tekėti, jau matau, kad blogai padariau. Nei už vieno, nei už kito. Reikėjo laukti, kantriai laukti, kaip kartą įtūžęs pasakė Adomas. Tik, žinoma, laukti ne jo, Adomo, o meilės. Tavęs, Gedmi! Aš paskubėjau penkeriais metais, mano mielas, bet, žinok, tada buvau nepažinusi tikros meilės, nesupratau, kodėl žmonės žudosi dėl jos, neapkenčia, aukojasi, pagaliau kantriai laukia metų metus ir jaučiasi su kaupu atlyginti, jeigu ji aplanko juos bent vienai dienai.

Kol Milda kalbėjo, Gediminas stovėjo priešais, nuleidęs galvą. Grubiame veide, kuris dabar jai atrodė netgi gražus, buvo sustingusi kažkokia ypatinga išraiška — rūsčio ir širdgėlos mišinys.

— Nereikia taip kalbėti! — nutraukė jis švelniai.— Aš žinau tavo biografiją.

— Noriu, kad mane suprastumei, Gedmi.

— Ar galima pamilti žmogų, kol jo nesupranti? Iš pirmo žvilgsnio? Būna taip, ypač poezijoje. Kartais gal ir gyvenime. Tik, aišku, ne mano metų sulaukus. Aš myliu tave, Milda. Tokią, kokia esi. Jeigu tavo gyvenimas būtų

susiklostęs kitaip, sakysim, paskutiniais metais, galbūt tas meilės nuotykis aną naktį po žydų šaudymo ir būtų likęs nuotykiu. Kas beatsitiktų, aš negaliu praeiti pro skęstantį žmogų, neištiesęs jam rankos.

— Tu įsimylėjęs mano nelaimę, o ne mane.

— Nesuprastink! Ta nelaimė padarė tave kita moterimi. Tokia, kokiai aš negaliu likti abejingas. Tu graži, bet, žinok, sielos žaizdos, kaip jos bepūliuotų, mane jaudina labiau už išorinį grožį. Gal todėl, kad ir pats jų turiu.

— Akvilė...— pavydžiai sušnibždėjo Milda.

— Ne vien meilė palieka randus, Milduže,— Gediminas atsisėdo ant stuobrio šalia jos.

Apsikabinę abu tylėjo, klausydamiesi rudenėjančio miško šnibždesio. Netoliese palaukėje arė valstietis. Juodos riebios vagos blizgėjo saulėje, ir ji jautė sotų žemės kvapą, kaip tąsyk vaikystėje, kai basa bėgo per šviežią arimą, baidydama lesinėjančius laukų paukščius. Seniai bebuvo tokia silpnutė, priklausanti nuo kito — nuo tų šiurkščių rankų, apglėbusių per liemenį, nuo tos dundančios krūtinės, ant kurios ilsėjosi jos galva. Tokia pasigailėtinai bejėgė — suvystytas kūdikėlis motinos rankose, tačiau laiminga. Paskui ji išgirdo juoką. Prislopintą, gaižų juoką, nuo kurio kiaurai persmelkė šaltis.

— Kas tau?

— Prisiminiau vieną kvailą nuotykį. Užvakar į Lauksodį buvo atvažiavęs Adomas. Aš jam pasakiau, kad myliu tave.

— O, mano mielas! Bet kas čia juokingo?

— Jis išsitraukė pistoletą, pykštelėjo į viršų. Būtum mačiusi, kaip dūmiau! — Gediminas vėl nusijuokė. Piktai, šaipydamasis iš savęs.

— Jis galėjo tave nušauti,— pasibaisėjo Milda.

— Nežinau. Kaip ten bebūtų, bet nereikėjo bėgti. Negaliu sau to dovanoti.

— Kokia smulkmena!

— Be abejo, bet ji privertė mane apie daug ką pagalvoti. Aš pradedu geriau suprasti tuos, kurie, atsidūrę prieš šautuvo vamzdį, parduoda savo artimuosius.

— Geriau dar paskaityk kokį eilėraštį.

— Būtinai, kai parašysiu naują. Ir ne kokį eilėraštį, o ištisą poemą. Apie vieną naivų žmogelį, kuris manė, kad galima išlikti sausam po atviru dangumi lietui lyjant. Kiaurai permerkė vargšą! Nežinau, ką daryti, bet man gėda toliau taip gyventi, Milda. Neseniai užėjo vokietis: lašinių duok! Snukis sotus, šypsosi, tos savo vyšninės tabokos pakelį kiša. Velniams man tie tavo kvapnūs pelai, jei nerūkau? Nešinkis lauk, po perkūnėliais! Bet nieko nepasakiau. Nuėjau į kamarą, atrėžiau bryzą. Sprink! Ir šleikštu kažkaip pasidarė. Pasijutau tokiu pasigailėtinu kaimo klumpiumi, kad nors verk. Jie mus traiško, o mes juos šeriame. Išpumpuojame savo aruodus, ištuštiname tvartus. Kad naikinimo mašina geriau suktųsi. Ne, patys mes nežudome, gink dieve! Mes nekalti. Mes tik maitiname tuos, kurie žudo. O doras žmogus čia pat mūsų panosėje neturi ko valgyti. Kaip gyventi, sakysim, tokiai Puplesienei? Vyresnieji vaikai užsidirba sau duonai, o kas daryti su mažaisiais? Juk vokiečiai, nužudę vyrą, atėmė viską: gyvulius, grūdus. Net javus, kurie tada buvo dar nenuimti, aprašė, įvertino ir įsakė iškūlus visus pristatyti valdžiai. Arba Juodasis Bigė. Trys vaikai tarnauja pas ūkininkus — vienas pusberniu, du bandą gano,— o kiti trys, patys mažiausi, namie. Užeinu neseniai. Kaip laikaisi, Putrimai? Pažiūrėjo į mane kaip ne į šios žemės gyventoją, išsiviepė. Karališkai, sako, laikausi, pone Gediminai, kaip ir dera naujosios Europos klestėjimo laikais. O ant stalo tik dubuo neluptų bulvių ir rauginti agurkai. Vaikai išblyškę, išpampusiais pilvukais. Griebia vienas per kitą tas bulves ir kemša, nespėję nė aplupti. Visą naktį negalėjau užmigti. O kitą dieną nutempiau duonos kepalą, lašinių paltį. Be reikalo, sako, ponas mokytojau: vokiečiams nebeliks... Išėjau kaip apspjaudytas, palikęs tuos nelemtus lašinius. Tikrai, kurių perkūnų reikalinga tokia išmalda? Tas vandens lašas suvilgyti iš troškulio mirštančiam lūpas? Jėzuitiškas filantropo įgeidis paflirtuoti su savo sąžine, daugiau nieko. Aš įsiutau ant savęs, Milda. Šliužas, prakeiktas veidmainys, bailys! Kuo skiriuosi, sakysim, nuo tokio Keršio, kurio pasaulio riba nesiekia toliau jo hektarų? Nebent tiek, kad plačiau galvoju ir kankinuosi. Bet iš esmės mudu vienos poros batai: aš darau tą patį, ką ir jis — maitinu žmonijos

atmatas. Ir anksčiau apie tai pagalvodavau, o belaisviams pabėgus, kai nužudė Puplesį, tuos du rusus iš dvaro sušaudė... Norėdamas žmogus visada atrandi kuo pasiteisinti, bet kartą ateina laikas, ir pamatai, kad visa tai tik nesąmoningas savęs apgaudinėjimas.

— Tu pernelyg jautrus, mano mielas,— sako Milda.— Ką kita žmogus gali daryti, gyvendamas kaime, jei ne auginti duoną?

— Taip! Auginti tau, Puplesienei, Juodajam Bigei, tik ne ponui Ropui su Dangeliu! Daugiau jie negaus nė grūdo, ponai vokiečiai! Mes turime pakankamai alkanų ir savo kaime.

— Tu, atrodo, juokauji, Gedmi? — ji netikėdama įsisiurbė akimis į jį.— Pats puikiai supranti, kokią bėdą užsitrauktum...

— Kai aš tai pasiūliau tėvui, savo gerajam seniui, žinai, ką jis atsakė? „Dabartės tiek nelaimių, kad mūsiškė bus ne didesnė už kitas". Tokie buvo jo žodžiai. Ir man teliko pridurti: „Tikrai, tėve, kartais atrodo, kad šiais laikais būti laimingam — nusikaltimas".

„Nebūk beprotis! O kas bus su manimi?"

Nusiminusi žiūri pro medžių kamienus į laukus. Koks didelis pasaulis, ir kiek maža jame vietos!

— Tu pyksti ant manęs? — girdi jo balsą.— Atleisk, gal ir klaida, kad mudu suartėjome: aš negaliu duoti to, ko tau reikia.

— Nekalbėk, Gedmi. Per tave pažinau tikrą meilę. Argi to maža? Niekas nekaltas, kad likimas apgnaibo ir tą menką laimės trupinėlį, kurį mums numeta.

III

Dabar, Adomui išėjus į nuovadą, ji galvojo apie aną pasikalbėjimą. Po to jiedu buvo susitikę ne kartą, gulėjo po egle, vaikščiojo po mišką, prikritusį vėju kvepiančių šiemetinių lapų, bet šitie pasimatymai kažkaip apibluko, ne tokie ryškūs, kaip anoji bobų vasaros popietė perdegusio rudens plėnimis apneštu dangumi. Ir ji žiūri į tą dangų, į kreivas beržų kolonas, laikančias skylėtą vaškinių

lapų stogą, stebėdamasi, kad visai negaila nei tų mirštančių medžių, nei jų vienišose šakose merdinčios paukščių dainos. Nes ir ji pati mirusi. O gal niekada ir negyveno? Nebuvo netikros pirmosios meilės, Beržėno su Adomu, gėdingų nusižeminimo valandų, praleistų Dangelio glėbyje. Nebuvo jokios praeities — ji mirė, kaip ir tos paukščių dainos kartu su mirštančiais beržais. Nuostabi gamtos būtinybė — mirtis, kai gali iš naujo atgimti! Tu nežinai, ką žada rytojus, tačiau viena aišku — o tai svarbiausia! — nebebus taip, kaip buvo. Nei pažeminančio savęs apgaudinėjimo, nei klaikios veidmainystės, nes toji žudanti tuštuma, kurioje iki šiol blaškeisi, ieškodama atramos, prisipildė stebuklingos, visa kuriančios medžiagos — Meilės.

Linksmai girgžda po kojomis parketas. Anksčiau kviesdavo ateinančią tarnaitę vaškuoti ir blizginti, dabar pati nori tai padaryti. Sunku nepratus. Nugarą įskaudo, prakaitas pilasi, bet, pagauta įnirtingo pasitenkinimo, pluša neatsikvėpdama. Perstatė baldus, senųjų vietoje pakabino kitus, kadaise nuimtus paveikslus. Ant durų į Adomo kambarius užstūmė drabužių spintą: vaikštinės pro antrąjį išėjimą — per verandą. Pro ten galima ir į virtuvę patekti. Adomo daiktus — lagaminą, batus, rečiau vartojamus senus drabužius, kabėjusius verandoje, išnešė į prieškambarį. Galėjo į jo kambarius, spinton sugrūsti, tačiau pabijojo, kad tuojau pat, kai įkels tenai koją, nesubyrėtų numarintos praeities iliuzija.

Taigi daiktai naujose vietose. Vienas kambarys išblizgintas, išvaškuotas. Gana šiai dienai! Staiga pasijunta alkana kaip niekad. Reikėtų ką nors išsivirti pietų. Bet namie nieko daugiau, tik nebaigta išpirkti maisto kortelė. Į krautuvę! Išverčia rankinuką ant stalo, skaičiuoja pinigus. Keistas jausmas — niekada jų neskaičiuodavo, nebent parduotuvėje ar turguje, mokėdama už prekę. Šimtas markių su pfenigiais. Ir tos pačios Adomo. Juokinga! O kada gi turėjo savo pinigų? Gal tuos kelis mėnesius, kai dirbo kine kasininke. Reikėtų susiieškoti kokią tarnybėlę...

Koridoriuke primygtinai skamba telefonas. „Ponia Bajerčienė išsiilgo? Ar kokia kita miesto dama įsigeidė, kad padėčiau nuobodžiauti". Milda skubiai velkasi paltą ir eina pro duris. Drėgnas vėjas spjauna į veidą, nublokšdamas

už apykaklės negyvą obels lapą. Pasivaidena, lyg kas brūkštelėjo per kaklą skustuvu, ir kurį laiką negali atsikratyti nykaus, kraują stingdančio jausmo. Mirtis... Mažiausiai dabar norėtų mirti. Bet iš kur tokios kvailos mintys? „Ek, tos nėščios moterys visada prisimano keisčiausių dalykų". Pradeda skaičiuoti, kiek ko parsineš už korteles, pagalvoja, kad reikėtų kurią dieną paėjėti į kaimą, kokią seną suknelę iškeisti į sviestą, ir nuotaikos rodyklė ima kilti. Išeina iš krautuvės su išsipūtusiu krepšiu. Būtų pustuštis, jei ne duona. Menkas gabalėlis jautienos, konservų dėžutė, cukraus ir margarino po svarą. Už Adomo korteles būtų gavusi sviesto, kiaulienos riebalų arba geros šviežios mėsos. Ne, šitie ponai nebadauja. Išvertus Gedimino žodžius apie laimę, galima pasakyti, kad gėda šiame mieste būti sočiam, nes sotūs tik nusikaltėliai. Alkanas veidas — doro žmogaus veidas.

— Minučiukę... minučiukę, ponia Milda.

Milda pasisuka į greta einantį vyriškį... Nutįsęs smakras, kažkur matyti ūsiukai.

— Ponas Sargūnas!

— Tyliau, tyliau, ponia Milda.

— Ko jums reikia? Aš skubu...— ji priešiškai, su augančiu nerimu žiūri į įsiganiusį veidą.

— Atleiskite, kad taip nekorektiškai... Tokia situacija, matote... Norėjau pagauti poną Adomą, bet išvykęs į kaimą, niekas negali pasakyti, kada grįš. O mano traukinys išeina po poros valandų. Aš turiu kai ką perduoti ponui Adomui. Ir apskritai mudviem reikėtų pasikalbėti, ponia Milda.

— Apie ką? — šiurkščiai bloškia nesustodama.

— Aš žinau jūsų nusistatymą, ponia Milda. Galbūt dėl to ir reikia mums pasikalbėti, kad žinau jūsų nusistatymą. Bet gyvenimas žmogų keičia. Daug kas, anksčiau atkakliai laikęsis vienos pozicijos, nūnai pereina į kitą. Istorinio apsisprendimo akivaizdoje žmonės pervertina savo požiūrį...

Milda nebegirdi Sargūno. Džiugiai nustebusi žiūri į moterį, einančią kitoje gatvės pusėje. Languota, mergiškai parišta skarelė, pilka milelio striukė, batai aukštais suvarstomais auliukais, nelabai tinką prie jos lieknų, vilnonėmis kojinėmis aptemptų kojų.

— Atleiskite, ponas Sargūnai, aš turiu atsisveikinti. Akvile!

Moteris sustoja, meta bėglų žvilgsnį skersai gatvės. Sumišusiame veide aušta nedrąsi šypsena.

— Kaip gaila, kaip gaila, ponia Milda... Tokiu atveju, būkite maloni, prašau, perduokite ponui Adomui šitą paketėlį,— Sargūnas pasilenkė ir, Mildai nespėjus susigriebti, įgrūdo į krepšį storą didelio formato voką.— Tikiuosi, mudu netrukus pasimatysime, ponia Milda. Linkėjimų ponui Adomui!

— Betgi, ponas Sargūnai...— „Mudu su Adomu išsiskyrėme!" nori sušukti, bet Akvilė jau pasisuko eiti, ir Milda, viską pamiršusi, puola pridurmu.

Moterys be žodžių, šypsodamosi, žiūri viena į kitą. Galop Milda paima Akvilę po ranka ir, neklausydama netvirtų prieštaravimų, vedasi namo. Dieve mano, kaip retai susitinka! Juk nesimačiusios nuo pavasario, kai atsitiko ana nelaimė. Kodėl, atvažiavusi į Kraštupėnus, negalinti užeiti? Ne, nereikia manęs vadinti ponia Milda. Būkime draugės. Man taip trūksta tikrų draugų, Akvile. Tiesiog keista, kad mudvi gimnazijoje nesusidraugavome.

— Man buvo labai gera pas jus tas dvi dienas... pavasarį,— sako Akvilė. — Jūs taip rūpinotės manimi, ponia Milda.

— Akvile!

— Nepykite. Mudvi tiek mažai pažįstamos...

— Tu viena?

— N-taip... Keršiui kaip visad milijonai darbų,— Akvilė nurausta. Akyse gęsta neišsakyta mintis, bet Milda to nepastebi.

— Kuo man tave pavaišinti, brangioji viešnele?

Akvilė spiriasi: sutemsią, kol pareisianti; bet Milda nenori nieko girdėti. Nutempė viešniai nuo pečių striukę, kviečia į virtuvę: abi greičiau paruošiančios ką nors užkąsti. O kai užkandis padarytas (konservai, sumuštiniai su margarinu ir dešra, kavinukas karštos gilių kavos), Milda ištraukia iš bufeto obuolinio vyno butelį, ilgakojes taures, ir abidvi, viską suglobusios, neša į kambarį. Į tą išvaškuotą, kvepiantį terpentinu, skambantį kaip giria.

— Gražu... O, dieve! — Akvilė nusigandusi žiūri į purvinus batus, bet Milda ir to nepastebi.

— Gražu, sakai? Tai aš pati viską. Akvile mieloji, tu neįsivaizduoji, kaip šiandien aš pavargusi ir kokia laiminga! Ne, ne tas žodis. Man lengva, gera ant širdies. Tartum kas būtų nuėmęs kuprą, kurią iki šiol visur tempiau su savimi. Tu nepyksti, kad palieku Adomą?

— Aš suprantu jus... tave, Milda.

— Ačiū, Akvile,— Milda suspaudžia Akvilės ranką. Balta švelni rankytė šiurkščią įjuodusią ranką. — Už mūsų draugystę, mieloji! Iki dugno. O vėliau tau paskambinsiu. Seniai, oi, kaip seniai beskambinau!

Jiedvi išgeria po taurę, siurbteli antros, ir Milda eina prie pianino. Žaismingi muzikos akordai užtrenkia prieškambaryje čerškiantį telefoną.

Akvilė susigūžusi žiūri į baltą figūrėlę veidrodiniame juodo medžio masyve, ir jai pasivaidena plačiai atidarytas langas, geltonos saulėgrąžų galvos, balta peteliškė. Paskutinė peteliškė, šokanti mirštančios vasaros šokį.

Užkelkit ant žvaigždės mane
šią sidabrinę naktį —
ir vėlei eisime drauge
prarasto ten atrasti,—

dainuoja Milda, blaškydamasi už pianino tartum didelė paukštė, prirakinta prie marmurinio antkapio.

— Gražu...— šnibžda Akvilė.

— Gedimino žodžiai! — šūkteli Milda per petį; gilioje akių žydrynėje — liguistas blizgesys.

Akvilė siurbtelėjo vyno. Pasidaro pašėlusiai liūdna. Nuo tos sielą plėšiančios muzikos, nuo parketo spindesio, šalto pianino juodumo. Vogčiomis nubraukė ištryškusias ašaras, nusiminusi žiūri į savo kumštį. Į tokį pilką nedailų kumštį, droviai gulintį ant tokios akinančiai baltos staltiesės.

O muzika siaučia. Ir didelė paukštė daužosi sparnais į juodo marmuro antkapį.

Užkelkit ant žvaigždės mane
šią sidabrinę naktį —

Pagaliau Milda atstūmė kėdę, eina prie Akvilės, palikusi neuždarytą pianiną, kuris numirėliškai vypso, atkišęs baltą keturkampių dantų skeletą.

— Tu sujaudinta, Akvile? Taip, aš neblogai skambindavau. Bet dabar darau begalę klaidų. Reikia skambinti kasdien. Tu mėgsti muziką?

— Patinka... Turi gražų balsą, Milda,

— Tai todėl, kad gražūs žodžiai, Akvile.

— Gediminas moka sudėti eiles.

— Akvile...—Milda pasilenkia jai prie ausies.— Pasakysiu tau paslaptį — dar ir Gediminas nežino: aš turėsiu vaikutį...

— Ką tu sakai?!

— Keista, tiesa? Ir man pačiai keista. Juk nemėgau, nenorėjau turėti vaikų. Matyt, tik meilė gali taip pakeisti žmogų.

— Gerai, Milda, kad tu laiminga... Džiaugiuosi...

— Tada, kai tau atsitiko nelaimė, aš nesupratau, ką reiškia netekti kūdikio.

— Išėjo negerai, bet nesigraužiu.

Milda tyli, priblokšta Akvilės žodžių. Pakėlė prie lūpų taurę, susimąsčiusi siurbčioja, kol joje nelieka nė lašelio.

— Nesigraužiu,— atkakliai pakartojo Akvilė.— Tas kūdikis buvo niekam nereikalingas.

— Atleisk, mieloji... Nori? Dar paskambinsiu.

— Ne, dėkui, Mildele, buvo labai smagu, bet man jau laikas,— Akvilė subruzdo keltis.— Sumelavau, kad eisiu pėsčia — Keršis laukia. Atvežė kažkam kyšį — pusę bekono: nori gauti dizelinį motoriuką. Kilnojamą lentpjūvėlę kombinuoja. Kol kas iš jos, aišku, jokios naudos — nėra kuro. Užtat kai laikai nurims, apsiversiąs pinigais.

— Sumanus ūkininkas tavo Keršis,— puse lūpų šypsosi Milda, nežinodama, kaip priimti ironizuojančią Akvilės repliką.

— O, ant tokių dalykų jis meistras! Kartais net pagalvoju, kad vieną gražią dieną gali mane pačią įbrukti kokiam spekuliantui vietoj lašininės.

— Akvile, kaip galima! Ką tu kalbi? Juk jis tave myli!

— Jis myli ir savo gelsvį. O dar labiau bėrį, kurį nusipirko šią vasarą...— Akvilė atsistojo.— Tikrai, pas tave

buvo labai smagu, Milda, bet man reikia eiti. Atvažiuok pas mus į Lauksodį, bus labai malonu.

— Būtinai, Akvile. Bet ir tu neaplenk mūsų gatvės. Mudviem reikia draugauti.

Moterys žiūri viena į kitą, graudžiai šypsodamosios. Pratiesė rankas atsisveikinti, tačiau, nė nepaspaudusios jų, puola viena kitai į glėbį.

— Man gera, kad tu laiminga, Milda.

— Nusiramink, mieloji. Gyvenimas teisingas, jis ir tavęs nepamirš.

— Aš nesiskundžiu — gavau ką norėjau: gerą ūkininką, sotų valgį, šiltą pastogę. Jeigu būčiau pabėgusi su Mariumi, dievas žino, kur šiandien šunimi staugčiau.

— Surasi savo Marių, mieloji.

— Jo nebėra, Milda, seniai nebėra.

— Kiekvienai mūsų skirtas savas Marius, Akvile, tik ne visos iš karto jį surandame.

Milda šluosto nuo ašarų šlapią Akvilės veidą ir pati verkia. Pasidaro pikta, kad skambino, kad dainavo, kalbėjo apie kūdikį. Apskritai, kad buvo linksma. Prislėgta baugaus nerimo, stovi kieme, lydėdama karščiuojančiu žvilgsniu draugę, kol toji dingsta tarp namų. Laimė dabar skamba kaip išdavystė. Ne savo rankomis atidaro duris, prabėgom užgriebdama žvilgsniu kampe suverstus Adomo daiktus, veidrodį, ant jo numestą Sargūno paketėlį ir, pamiršusi užšauti sklendę, eina į savo kambarius. Reikėtų nukraustyti stalą, tačiau nėra jokio noro ką nors veikti.

Išsitiesė ant sofos aukštielninka. Pilka lubų plokštuma klykia išskridusiomis žąsimis. Ilgai ir liūdnai skamba vakariniai varpai. Mirštanti diena priplojo prie lango stiklo pamėlusį veidą. Vėstantis jos alsavimas užlieja kambarį gedulinga prieblanda, prikimšdamas erdvę aksominių garsų — kažkokio paslaptingo šnibždesio, nuo kurio šalta darosi ir baisu.

Gaudžia ir gaudžia vakariniai varpai. Ant negyvo grindinio akmens suklupusiam miestui, gęstančiai dienai skamba varpai. Skamba koridoriuke telefonas: kažkas negirdi vakarinių varpų maldos, nemato mirštančios dienos agonijos, kažkam vis tiek, kad kažkur per duobes trinksi ratai, vežantys tokią Akvilę, moterį be laimės, be dalios.

Milda užsimerkia. Sofa siūbuoja kaip valtis ant bangų. („Turbūt nuo vyno tas mieguistas svaigulys?") Švendrėmis šlamančios ežero pakrantės... laukų platuma... abipus vieškelio susigrūdusios trobos... Koplyčios varpinė, susmigusi į baltą debesų vatą, šnekus žąsų gagenimas kiemuose... Kaimas! Gedimino negyvenama sala su vienmarškiniais bernais ir mergom, su armonika, šeštadienio dainomis ir šokiais, įmirkusiais prakaitu, nes žmonės ten linksminasi taip pat rimtai, nuoširdžiai, kaip ir dirba.

Oi eisiu eisiu, aš čia nebūsiu,
čia ne mano tėviškėlė...

Ir Milda eina, žengia saulės nubalintu taku, vyniodama nesibaigiantį audeklo rietimą. Tokį pat rietimą ridena šalia Akvilė. Du balti takai tiesiasi per rytmečio rasos nuprausią pievą, ir minkšta žalia žolė, tas švelnutis pavasario aksomas, saldžiu alpuliu kutena basų kojų padus, taip meiliai kutena, kad norisi griūti ant žemės ir kvatotis iki ašarų. Bet jiedvi eina ir eina toliau, tiesdamos nesibaigiantį saulės taką, nes žino: tuojau pat, kai po kojomis dings žolė, prabus iš džiaugsmingo sapno. Eina, jausdamos, kad žingsnis po žingsnio darosi mažesnės, kad pieva jas geria į save lyg vandens klaną, kol pagaliau įčiulpia paskutinį lašelį, ir jiedvi išnyksta nebūtyje.

IV

Nubudusi ne iš karto suvokė, kur esanti. Kambaryje buvo tamsu, šalta, pro atvirą langą traukė skersvėjis, girgždindamas verandos duris, kvepėjo lapkričio vėjų nudrengtu sodu ir parketo vašku. Ausyse tebeskambėjo telefonas — paskutiniai pasąmonėje įsirėžę garsai prieš nubundant. Bet ne, tikriausiai tai buvo ne telefonas, o durų skambutis, nes Milda išgirdo, kaip jos trinktelėjo užsidarydamos, ir prieškambaryje subildėjo žingsniai. Adomas! Milda, visa mieguista, krūpčiodama nuo šalčio, priėjo prie lango, užtrenkė jį, paskui verandos duris, įžiebė šviesą ir, užsimetusi chalatą, atsišliejo nugara į koklinę krosnį. Kros-

nis buvo dar šilta. Užkišo atšalusias rankas už nugaros ir, prispaudusi delnus prie koklių, stovėjo užmerktom akim, jausdama nugaroje vėsą, prasismelkiančią nuo ten užbruktų rankų. Koridoriuke nebesigirdėjo žingsnių. Tylu, pernelyg ilgai tylu. Gal svetimas? (Juokinga. Argi Adomas savas?) Netrukus vėl subraškėjo parketas, bilstelėjo durys. „Nuėjo į savo apartamentus. Turbūt ne visai girtas. Tuojau atsidarys spintą, išsitrauks butelį — pasipildys, kiek trūksta..." Į nugarą jau nebesisunkė vėjas. Kūnas suglebo nuo šilumos, apėmė tingulys. Panoro dribti ant sofos ir toliau miegoti. Bet akis nemaloniai badė nenukraustytas stalas. Dar trupučiuką pasišildys ir imsis ruošos. Šyptelėjo, išgirdusi, kaip kitame kambaryje — už spintos — suklebeno durys. Vadinasi, girtas kaip reikiant. Vėl trankysis iki vidurnakčio. Gerai, kad įsitempė čia sofą. Žiemą bus šaltoka — trauks pro verandos duris,— bet ramiau. Norėdama išblaškyti slogų jausmą, kurį visada sukeldavo Adomo buvimas šalia, Milda ėmė galvoti apie Gediminą. „Turbūt vėl, kai susitiksime, pasiūlys persikraustyti į Lauksodį". Vaizduotėje išplaukė ašarotas Akvilės veidas, prisiminė keistą reginį, kaip jiedvi ridena drobės rietimą, ir staiga nustebusi pajuto, kad jos niekas neriša nei su šiais skersvėjo įšaldytais kambariais, nei su sustirusiais sodo medžiais už lango. Nebent šita krosnis, kol dar neatšalusi, kol glamonėja nugarą jaukus jos alsavimas. Nepakurs jos rytoj, ir viskas. Mirę namai. Galima susidėti ryšulėlį ir išeiti. Pianinas? Kaime jis skardžiau skambės, kaip tarp dūstančių miesto mūrų, kurie saugo patys sau žmonių šilumą, bet neskleidžia jos. Kaimas! Nakčiai uždaryti tvartai, mieguistas šuns viauksėjimas. Palubėje žibalinė lempa, išgražinta spalvoto popieriaus karpiniais... Smagus beržinių malkų traškesys židinyje... Šnypščia puodai... Gedimino galva, palinkusi ant knygos. Ir mažas papurgalvis berniukas. Būtinai berniukas. Kažkur kambaryje, apie Gedimino kojas. O gal ant jo kelių, gal lovytėje. Bet mažas papurgalvis, kliegiantis kaip paukštelis... Ir gūdus vėjo ūbavimas už lango. Toks gūdus, kad malonus šiurpas eina per nugarą, sėdint šiltai prikūrentoje troboje, kur viskas taip saugu, gera, tikra... Priemenėje žingsniai. Klebena duris. Pakeleivis! Permerktas lietaus, susitraukęs nuo šalčio...

— Labas vakaras, ponia Milda.

Milda pašoko: verandos tarpduryje stovėjo. Dangelis. Be palto, be kepurės, neuniformuotas. Pilka, šviežiai išlyginta eilutė, balti marškiniai kieta apykakle, rainuotas, kaitaliojantis spalvas kaklaraištis. Vaško spalvos plaukai buvo tvarkingai sušukuoti aukštyn. Vieną ranką laikė užkišęs už nugaros, tartum irgi ką tik būtų šildęsis prie krosnies, o kitą kišenėje. Išblyškusiame veide klajojo šypsena, nebūdinga Dangeliui: jis tartum apgailestavo, atsiprašinėdamas, kad taip netikėtai ir, žinoma, nelabai mandagiai įsibrovė į vidų.

— Tai ką, ponia Milda, nuobodžiaujame? — jo balsas, priešingai veido išraiškai, buvo kaip visados: pasitikintis, truputį pašaipus, net kiek iššaukiantis — padėties viešpačio balsas.

— Kaip jūs čia atsiradote? — piktai paklausė Milda atsitokėjusi.— Be abejo, ne į tas duris pataikėte: jums reikia pono Vainoro?

— Deja, jo kaip tik nėra. Dėl to turbūt ir atsiradau, kad jo nėra, ponia Milda. Nesidžiaugiat? Ką gi, nesistebiu: gražios moterys dažnai būna užmaršios.

— Ar jūs visur taip elgiatės: pirma nusivelkate paltą, apšniukštinėjate kambarius, o jau paskui prisistatote šeimininkams?

— Oh nein, madam! — Dangelis familiariai nusišypsojo.— Tik tokiais atvejais, kai šeimininkai nepasitinka prieškambaryje. Tau nemalonu tai girdėti, brangioji?

— Ne, ponas šturmfiureri,— Milda kalbėjo, nežiūrėdama į Dangelį, tačiau visu kūnu jausdama gašlų, įsiurbiantį žvilgsnį.— Ir apskritai man nemalonu jus matyti, ponas gestapo viršininke. Padarytumėte didelį malonumą, jeigu išeitumėte.

— Liūdna pradžia,— Dangelis dirbtinai atsiduso. Kairioji ranka, iki šiol užkišta už nugaros, nusmuko žemyn, ir Milda, per kaktą žvilgterėjusi į tą pusę, pamatė Sargūno paketėlį.— Ein recht trauriger Anfang.[1] O aš maniau, kad mano garbei padengei šį stalą, mano gražuole.

---

[1] Iš tikro liūdna pradžia *(vok.)*.

— Prašau be epitetų. Mūsų santykiai, kokie bebūtų buvę, neduoda jums teisės nepagarbiai elgtis su manimi.

— Atleiskite, ponia Milda. Nemaniau, kad nekaltas intymumas gali įžeisti moterį, kuri palyginus neseniai lovoje šiaušė mano kuodą,— Dangelis priėjo prie stalo, plekšnodamas per šlaunį Sargūno paketu ir, pakėlęs nebaigtą gerti vyno butelį, ėmė apžiūrinėti prieš šviesą.— Aš labai gailiuosi, ponia Milda, kad mudviejų santykiai nutrūko. Pasakyčiau, kenčiu, nes jūs man neeilinis nuotykis, brangioji. Mano jausmai daug gilesni, negu galvojate. Jūsų poetiškasis draugas tai pavadintų meile, bet aš negaliu ištarti to žodžio nesiraukydamas: nepakenčiu banalybių. Tu, Milda, esi iš tų moterų, kurias vyrai myli, nežinodami už ką.

— Sujaudinote, ponas Dangeli,— Milda netikėtai nusijuokė ir pirmą kartą per visą pasikalbėjimą atvirai, su pabrėžiamu priešiškumu pažvelgė į Dangelį.

— Būkime paprastesni, Milda, vadinkimės vardais,— Dangelis, pastatęs butelį į vietą, su apsimestu nerūpestingumu tyrinėjo stalą.

— Tai irgi banalu, ponas Dangeli.

„Viskas banalu, net žudyti žmones — taip daroma nuo Kaino ir Abelio laikų, nors ne tokiais mastais ir ne taip rafinuotai, kaip jūs tai darote", vos susivaldė nepridūrusi.

Dangelis atžagaria ranka numetė Sargūno paketą ant sofos. Jis buvo atplėštas.

— Dvi taurės, dvi lėkštutės, po porą šakučių ir peilių,— išskaičiavo, apžvelgęs stalą ir sėsdamas ant kėdės veidu į Mildą, kuri tebestovėjo prisiplojusi prie krosnies.— Su ponu eksmokytoju puotavote? Puiki proga, kai vyro nėra namie.

— Be abejo. Ir jūs, ponas Dangeli, susigundėte ja pasinaudoti.

— Stebinantis įžvalgumas, ponia Milda,— Dangelis atsilošė, susikaupęs patylėjo, žvalgydamasis į lubas. Lakuoti pusbačiai gurgždėjo po stalu, trindamiesi vienas į kitą.— Be to, turite nuostabią intuiciją: šiandien skambinau jums keletą kartų, bet ragelio nepakėlėte. Tačiau aš irgi negaliu skųstis neturįs panašių dorybių. Sakysim, nuojautos ir įžvalgumo. Puikiai suprantate, kad ne vien jų, šitų dorybių, dėka čia sėdžiu — kartais susikuria žmoguje jėga, stipres-

nė už pareigos jausmą; ypač, kai įsimaišo moteris. Todėl įžengiau į jūsų ramią karalystę ne kaip pareigūnas — matote, esu net neuniformuotas,— o paprasčiausiai kaip Kristupas Dangelis. Mano vardas Kristupas, Milda. Nepamirškite, kad anksčiau nesidrovėjote jo ištarti.

— Liaukitės,— Milda paslėpė išraudusį veidą chalato apykaklėje.— Jeigu turite bent lašelį žmoniškumo, nepriminkite man to daugiau.

Dangelis šyptelėjo. Trumpai, labai trumpai, kaip žaibas švystelėjo ir vėl užgeso dantys, tačiau ta akimirkos šypsena Mildą nudegino tartum į akis pliūptelėjusi liepsna. Ji girdėjo balsą — sodrų, judrų,— kuris turėjo ypatybę neatpažįstamai kaitaliotis, žiūrint, su kuo ir kokiomis aplinkybėmis kalba; girdėjo balsą, kažkuo primenantį stogo šelmeniu laipiojantį balandį, bet nesuvokė pirmųjų frazių prasmės.

— ...atsitiktinumas, ponia Milda... Profesiniai įgūdžiai, supraskite... Prisipažinsiu, nesitikėjau, kad jūs domėtumėtės politika. Graži moteris visų pirma rūpinasi šukuosena, lūpų dažais, apatinukais, bet ne tokiais reikalais, kurie turi daugiau bendro su koncentracijos lageriu, negu su iškvėpinta lova,— Dangelis neatsistodamas pasisiekė nuo sofos paketėlį ir vikriai ištraukė iš ten kažkokių popierių pluoštą.— Galėčiau paklausti, kada, kokiu keliu pas jus atsidūrė tie slapti laikraštpalaikiai, bet dabar aš ne gestapo viršininkas, ne ponas Dangelis, o tiesiog Kristupas. Geras, paklusnus Kristupėlis po gražios ponios kojomis.

— Jeigu reikia, pasiimkite tuos popiergalius. Jie visai manęs nedomina. Aš noriu miego, ponas šturmfiureri.

— Aš neuniformuotas, mano peteliške. Be to, kadangi mėgstu tikslumą, turiu pastebėti, kad pažeminote mane vienu laipsniu. Ir dar, ponia Milda: nepiktnaudžiaukite mano gerumu. Dabartinėje situacijoje galiu būti piktesnis.

— Patyriau savo kailiu: mokate pasinaudoti situacija. Bet šiandien turėsite nusivilti savo gabumais,— jai dingtelėjo mintis, kad pagaliau Dangelis kategoriškai užklaus, iš kur gavo paketą, ir minučiukę svarstė, kaip tokiu atveju reikės pasielgti. Paprasčiausia būtų pasakius, kaip buvo. Tegu aiškinasi su Adomu. Tačiau toks poelgis atrodė negarbingas, artimas išdavystei.— Viena, ką galite padaryti,

kai. Vėliau tėvai išsiskyrė, motina ištekėjo už tikro vokiečio, bet vis tiek gaudavau kulti, nes patėvis negalėjo pamiršti, kad manyje esama lietuviško kraujo. Įsimylėjau vieną merginą, vietinę, klaipėdietę. Nuslėpė esanti žydė, ir aš vėl gavau mušti. Oh nein, ne rimbų ir ne kumščių — gražiais žodeliais mane išvanojo idėjos draugai, vos karjera nenuėjo velniop. Kai jaunas vyras apsvyla sparnelius meilėje, būtinai pasipins kita moteris. Vedžiau — šį kartą gana apdairiai pasirinkęs,— grynakraują prūsę, mielą, dailią, iš padorios biurgerių šeimos, bet netrukus ji mane pametė: nepatiko, kam įstojau į SS. Kaip matote, ponia Milda, turiu pagrindo neapkęsti tiek žydų, tiek savų, kurie, pataikaudami senelio Hindenburgo atminimui, apspjaudo savo tautą ir artimuosius. Muštas žmogus negali turėti jokių sentimentų visuomenės šiukšlėms, nors jos ir vaikščiotų dviem kojom ir kalbėtų ta pačia kalba kaip mes. Tačiau tokiam žmogui labiau, negu kam kitam, reikia moters šilumos, ponia Milda!

Dangelis kalbėjo tartum dėstydamas pamoką — ramiai, bet įtaigiai, su reikšmingomis pauzėmis, kurios turėjo padėti klausytojui giliau įsisąmoninti turinį. Šią retą atvirumo valandėlę jis buvo nuoširdus — Milda tuo neabejojo.

— Kiekvienas mūsų daugiau ar mažiau muštas gyvenimo, ponas Dangeli,— atsakė ji, stengdamasi užgniaužti savyje plūstelėjusią užuojautą, kurią sukėlė netikėta gestapo viršininko išpažintis,— atvirumas ją visuomet nuginkluodavo.— Betgi ar dėl to turime kitus... mušti? — Jai vos neišsprūdo „žudyti".— Kuo čia dėtos „visuomenės šiukšlės"? Jūs apskritai neapkenčiate žmonių, jaučiate malonumą...— Užkando žadą nebaigusi, nes staiga priešais pamatė jį. Arti, taip arti, kad pajuto trūkčiojantį įsitempusio kūno alsavimą.

— Milda... Mein kleines Mäd...[1] Supraskite...

Baltas veido ovalas uždengė kambarį. Prieš tai ji dar pamatė rankas, ištiestas lyg išmaldai; suprato, reikia kažką daryti (šauktis pagalbos, bėgti, spirti į pilvą), bet apatiškas sustingimas paraližavo raumenis. Ji netgi neturėjo jėgų sučiaupti lūpas: kaip nutilo pražiota burna, taip ir liko, sakytum laukdama seniai išsiilgto pabučiavimo. Nuo aštraus

[1] Mano mažoji mer... *(vok.)*.

odekolono kvapo, o dar labiau nuo jo lūpų — godžiai siurbiančių, tartum liejančių į jos kūną ištirpintą metalą, — Milda prarado nuovoką. Tačiau tik kelioms akimirkoms. Paskui pajuto, kad ta pati banga, kuri ką tik buvo nutraukusi į dugną, vėl išspjovė ją į paviršių ir pašėlusiai besisukančiu palubiu neša per kambarį. Subraškėjo sofa. Lubos liovėsi suktis, visi daiktai sugrįžo į savo vietas. Šalia stovėjo Dangelis aistros iškreiptu veidu. Be švarko, be kaklaraiščio, bet dar su kelnėmis. Susiaurėjusiose, kraujo pritvinkusiose akyse švietė artėjančios pergalės laužų atspindžiai, ir Milda, apakinta to pažįstamo, kadaise matyto švytėjimo, staiga atsipeikėjo. Pašoko ir, siaustydamasi išsikėtojusį chalatą, puolė link verandos durų. Tačiau Dangelis sugriebė, nespėjusią žengti nė poros žingsnių, ir nutrenkė atgal ant sofos.

— Milda... Meine Liebe...[1] būkit protinga... mes suaugę žmonės... Nereikia kvailioti...— murmėjo, viena ranka laikydamas ją per liemenį, kita — nerangia, drebančia — bandydamas atsagstyti chalatą.

Ji turbūt įkando jam. Į ausį, kai pavertė aukštielninką, ar į tą neramią ranką. O gal į pasmakrę? Tikriausiai kliuvo ir čia, ir čia, nes kandžiojosi kaip pasiutęs vilkiūkštis. Jis bjauriai nusikeikė ir paleido ją. Ji pamatė jo veidą — raudoną, lyg nenupraustas naujagimis, tačiau jau blykštantį nuo kaktos, užsitempiantį stingstančią plastmasės kaukę. Pasijuto gulinti beveik nuoga — iki juosmens nusmauktu chalatu ir marškinėliais,— tačiau buvo taip nusilpusi, kad negalėjo pajudėti. Dangelis su panieka nužvelgė ją. Jo akyse buvo tiek pažeminančio pasišlykštėjimo, kad nebūtų skaudžiau įžeista, jeigu būtų apspjovęs ją.

— Susitvarkykite, ponia,— tarė, atsainiai nusigręždamas.— Mes ne azijatai, neprievartaujame moterų, be reikalo taip narsiai gynėtės. Taip, mokate vaidinti, kad pakeltumėte savo kainą. Atvirai kalbant, man irgi nepatinka lengvos pergalės, bet nemėgstu grumtis su moterimis iki kraujo. Pagaliau ar būtų įvykusios tokios grumtynės, jei neturėtumėte pono eksmokytojo? Ne, ponia Milda, jūs ne iš tų, kurios mano, kad susilaikymas — didžiausia dorybė.

---

[1] Mylimoji *(vok.)*.

Galvoju, esate nė kiek ne blogesnė už merginas, specialiuose namuose linksminančias vokiečių kareivius. Dabar, kai jūsų niekas neberiša su ponu Adomu, kaip pati prisipažinote, verta pagalvoti apie jūsų kandidatūrą... Neabejoju, kad tiktumėte ir išrankesnio skonio publikai, pavyzdžiui, karininkams. Kadangi jaučiu jums silpnybę, mielai ten rekomenduosiu.

Milda atsiklaupė ant sofos, pasibrukdama po savimi chalato skvernus. Norėjo kažką atsakyti Dangeliui, tačiau, purtoma vidinio drebulio, negalėjo pratarti žodžio. Prisiglaudusi prie sienos kaip skalikų prispaustas žvėrelis, su siaubu žiūrėjo į keturkampę nugaros plokštę, kuri siūbavo čia pirmyn, čia atgal, tarsi neapsispręsdama, kur link griūti ir ką priploti prie žemės savo triuškinančiu svoriu.

— Oh ja, madam, jums bus gaila palikti poną Gediminą, bet per daug nesigraužkite — mes ir jam rasime patogią vietą,— tęsė Dangelis.— Ponas eksmokytojas, persikvalifikavęs į ūkininkus, leido sau negražiai pajuokauti su vokiečiais, o mes, nors ir optimistiškai nusiteikusi rasė, ne visada suprantame humorą.

— Tie laikraštėliai...— liežuvis pagaliau pakluso Mildai.— Gediminas Džiugas čia niekuo dėtas. Galiu viską paaiškinti...

— Paaiškinsit, savaime suprantama, paaiškinsit, kai reikės,— Dangelis, jau atsistojęs, movėsi per galvą kaklaraištį.— Ponas Džiugas galvoja, kad mes pralaimėsime karą, jeigu jis sabotuos prievoles. Juokingas tipas! Vokietija nėra pralaimėjusi nė vieno karo. Ją paklupdydavo, ir kiekvieną kartą prisikeldavo dar stipresnė. Tokios valstybės, kaip Vokietija, nežūsta, žūsta atskiri žmonės, o pirmiausia jos priešai. Nehmen Sie das in Acht, frau Milda.[1]

Dangelis užsimetė švarką, susirinko nuo parketo išblaškytus laikraštėlius ir, paskubomis sugrūdęs į kišenes, pasuko pro verandos duris. Kol ruošėsi, nė sykio neatsigręžė į Mildą, ji matė vien jo nugarą — keistai lūžinėjantį keturkampį, kuris kelioms akimirkoms tarsi įstrigo duryse, tačiau, nugalėjęs nematomą pasipriešinimą, vis dėlto prasiveržė į verandą. Žingsniai virtuvėje, prieškambaryje,

[1] Įsidėmėkite tai, ponia Milda *(vok.)*.

duslus užtrenkiamų durų pokštelėjimas. Visi tie garsai smigo į Mildą lyg vienu smūgiu suvaromos vinys, ir ji spaudėsi prie sienos, tartum norėdama pati ten sulįsti kaip vinis. Staiga pasidarė tylu. Net vėjas, rodos, suakmenėjo už lango. Elektros lemputė, apgaubta spalvoto popieriaus abažūru, vos vos judėjo viršum stalo, mesdama ant sienų ir parketo kraupius šešėlius. Peleninėje smilko nebaigta rūkyti cigaretė; melsvas dūmų šydas pleveno viršum stalo, ir atrodė, kad jisai, tas apvalus indų sąvartynas, plaukia rūke kaip kokia tolstanti salelė, į kurią niekada jau niekas nesugrįš. „Viskas..." mechaniškai pagalvojo Milda. Ją tarsi kas atstūmė nuo sienos. Susigūžusi spoksojo į stalą, tematydama ten tik iš peleninės vinguriuojantį dūmelį ir jausdama šleikštų, vemti verčiantį degančio tabako kvapą. Užgesinti tą bjaurų nuodėgulį! Prišoko prie stalo. Norėjo suimti pirštais, užspausti peleninėje, bet, pamačiusi apčiulptą cigaretės galą, su pasišlykštėjimu atitraukė ranką. Ne, jis, Dangelis, dar neišėjo. Liko jo dantų žymės ant cigaretės, dūmais ir odekolonu pašvinkęs oras, kurio kiekvienas kubinis centimetras perėjęs per jo plaučių koštuvą. Ji, Milda, dabar alsavo tuo oru... Atidaryti langą, kiek galint greičiau atidaryti langą! Bet ir tenai buvo jis... Toje ošiančioje tamsoje, tarp medžių ir namų, slinko jo šešėlis, pripildydamas visą erdvę nuodingo alsavimo. Jis buvo visur esantis. Milda jautė ant savo kūno jo rankas. Neramiai ieškančias, šliaužiojančias, kaip karštame smėlyje įkaitę driežai. Lūpose tebedegė glitus pabučiavimas. Niekada ji neatrodė pati sau tokia nešvari, taip išniekinta, kaip šią valandą. Regis, plikomis akimis matė ant kūno nenuplaunamo purvo dėmes, netgi galėjo jas apčiuopti. Jos graužėsi gilyn, plito tarsi epidemija, suteršdamos ir tą, dar negimusį. Ją apėmė panika. Nesuprasdama, kodėl visa tai daro, nusimetė chalatą, marškinius, išsitrynė nuogą kūną rankšluosčiu ir ėmė rengtis. Ji apsirengė išeiginiais drabužiais, kaip į puotą. Persišukavo plaukus, pasidažė lūpas. Ir vis dar negalvojo, kam tai reikalinga. Ji nieko negalvojo; ruošėsi kaip užvestas automatas, jau neužuosdama nei tų odekolonu atmieštų tabako dūmų, nei bejausdama kūnu šliaužiojančių jo rankų. Ir tik atsidūrus virtuvėje, blykstelėjo blaivi mintis, susumuojanti visos ruošos rezultatą.

Kodėl ji ėjo per virtuvę, jeigu į gatvę buvo galima patekti pro verandos duris? Turbūt iš įpratimo, nes tuo metu protu nekontroliavo savo veiksmų. Ir štai čia, virtuvėje, jai blykstelėjo pirmoji aiški mintis. „Bėgti!" Nesvarbu kur, kad tik greičiau iš tų išniekintų namų, iš to miesto, o jeigu būtų galima, tai ir iš šio pasaulio. Nuspaudė elektros mygtuką. Tvykstelėjusi šviesa apsėmė patalpą, išsiliedama pro atdaras duris į koridoriuką. Tenai stovėjo Beržėnas, geras senasis Beržėnas. Su juodu katiliuku, poliruota lazdele rankoje, žilsterėjusiais bakenbardais, įrėminančiais švelnios šypsenos nušviestą veidą. Ponas burmistras, grįžęs po savivaldybės tarybos posėdžio vakarieniauti.

— Neverta, mano vaikuti,— tarė jis.— Pasaulyje yra tokių dalykų, nuo kurių niekur nepabėgsi. Būk ištikima sau iki galo. Aš tau nieko nesakydavau, kai mane apgaudinėdavai iš lengvabūdiškumo, tuo labiau nepykstu, jei išduosi, norėdama padėti žmogui.

Milda aiktelėjo ir užsimerkė. Kai vėl išdrįso pakelti akis, prieškambaris žiojėjo kaip milžiniška burna, paspringusi nepraryjamu kąsniu. Gatve, klaikiai kriokdamos, lėkė kariškos mašinos.

Apgraibomis, kaip neregė, uždėjo ranką ant kėdės atlošo ir, prisitraukusi ją, susmuko prie virtuvinio stalelio. Suprato: reikia tuojau pat eiti tenai. Nedelsiant nė minutės, kol Dangelis nenuspaudė mygtuko ir visa triuškinantis ratas nepaglemžė po savimi Gedimino. Tėra vienas kelias — baisus, bet išbandytas, tikras,— nieko geresnio nebeišsirinks. Suprato tai, o tačiau sėdėjo susigūžusi, žinodama, kad vis vien įvyks, kas neišvengiamai turi įvykti, tačiau sekundę po sekundės atidėliodama klaikią būtinybę.

V

Vos peržengęs slenkstį, jis pastebėjo šonines duris. Ir visą laiką, kol ėjo teismas, o paskui buvo vykdoma bausmė Kučkailiui, jautė hipnotizuojantį misinginės rankenos blizgesį. Ne, negalvojo apie pabėgimą; buvo tikras, kad jo likimas nulemtas, ir jei kas lieka, tai numirti neapsijuokiant. Tokia mintis — pulti pro šonines duris — dingtelėjo

paskutinę minutę. Jis puikiai žinojo kambarių išdėstymą; jeigu buvo galima ištrūkti iš tos vilkduobės, tai tik pro čia, pečiu nutrenkus išklibusį užraktą. Devyniasdešimt devyni procentai, kad nepavyks, bet, šiaip ar taip, geriau išsitiesti ant grindų pervertam kulkos, negu kyboti kaip Kučkailiui, iškorus liežuvį.

Paniškas pavojaus ženklas — smūgis automatu į lango stiklą— buvo Adomo išsigelbėjimas. Pasinaudodamas laikinu partizanų sumišimu, puolė prie durų ir vienu šuoliu atsidūrė anapus slenksčio. Vos neatsitrenkė į priešpriešinę sieną — taip lengvai pasidavė užraktas. Pasipylė šūviai, palydimi klaikaus riksmo. Kažkas puolė pridurmu, pašėlusiai tratindamas iš automato. Bet Adomas jau buvo iššokęs į koridorių. Iš čia metėsi virtuvėn. Apgraibomis susiradęs pusrūsio duris, atkėlė jas ir aptrupėjusiais cementiniais laiptais nusileido žemyn. Protingiausia buvo čia pratūnoti, kol dvarą užims vokiečiai, bet kuo labiau jis tolo nuo mirties, tuo į didesnę paniką puolė. Jam atrodė, kad aplinkui knibždėte knibžda partizanų, tas vokiečių pasirodymas vieškelyje netikras dalykas — gal koks pravažiuojantis dalinys, kuris ramiausiai gali prabildėti pro šalį, net neatkreipęs dėmesio į šūvius; Marius aukštyn pamatais apvers visą namą, laikysis iki paskutinio šūvio, jei prireiks, bet nepasitrauks, kol nesuras jo, Adomo. Jis neabejojo esąs vertas tokio rizikingo partizanų atkaklumo.

Atsargiai atsidarė pusrūsio langą ir, purtomas nerviško drebulio, kelias akimirkas klausėsi. Šūvių nebesigirdėjo, tik netoliese riaumojo artėjančios mašinos motoras. Paskui trenkė sprogimas, lyg atsakydami jam, pratrūko automatai, užsiplieskė kulkosvaidis. Dangus — neįžvelgiama juoda tuštuma — pabalo, tartum kas būtų šliukštelėjęs pieno į dervą.

Adomas neprisimena, kaip išpuolė oran, prasibrazdino per tankiai susipynusį alyvų krūmą, užplėtusį pusrūsio langą, ir galiausiai, perbėgęs sodą, atsidūrė už aukštos statinių tvoros plikame lauke. Jis buvo paklaikęs iš baimės. Jau suvokė, kad išsigelbėjo, tačiau negalėjo aprėpti jausmais nei protu, nes viskas, kas ką tik įvyko, buvo taip neįtikima, beveik toks pat stebuklas, kaip nutrenkti karsto

antvožą, kai tave leidžia į duobę. Greičiau iš jos, kol nesugriebė duobkasiai ir neįmurkdė atgal į grabą!

Iš pradžių jo, matyt, bėgta dobiliena ar nesuartomis ražienomis. Žemė buvo stangri, traškėjo po kojomis kaip pribarstyta stiklo šukių, tačiau protarpiais čia iššokdavo aukštyn, čia visai prasmegdavo, ir jis, praradęs pusiausvyrą, tėkšdavosi ant pilvo į raibuliuojančią tamsą. Vienoje vietoje iki pažastų prasmego į kažkokią geliančiai šaltą masę. Tai buvo griovys, sklidinas dumblu dvokiančio vandens, klampus, stačiais kraštais, bet, laimė, priaugęs karklų, kurių kabindamasis, šiaip taip išsikapstė iš tos pragaro gerklės. Pagaliau akys, apsipratusios su tamsa, ėmė išskirti didesnių daiktų apybraižas; tačiau vis vien kas nors nuolat išpuldavo priešais ir nuversdavo nuo kojų.

Išklampojo į rudens arimą. Jau ne bėgo, o vos vilko kojas. Plona gruodo danga, neatlaikydama kūno svorio, lūžinėjo nuo batų smūgių. Tarpais, išgąsdintas širdį persmelkiančio žingsnių triukšmo, stabteldavo atsikvėpti ir trumpą valandėlę klausydavosi raketų ir šūvių raižomoje tamsoje, ar kas nesiveja, nesupa iš šonų, neateina priešais. Įtartinas garsas, akyse sudūlavęs daikto siluetas parblokšdavo Adomą ant žemės, ir jis, suprasdamas, kad tai kvaila, bet nepajėgdamas nugalėti paikos baimės, kurį laiką šliaužsaid pilvu, tarsi išbaidytas pelkių žaltys. Praėjo tik keliolika baisių minučių, iki vidurnakčio buvo dar gerokai laiko, o jam atrodė, kad netrukus turi išaušti diena. Diena, iki šiol nešusi rimtį, išsilaisvinimą nuo košmariško nakties kliedesio, o dabar turinti atnešti dar ir išsigelbėjimą. Jis jautė ją, dieną gelbėtoją. Kažkur už savo nugaros, kaimo pusėje. Iš lėto užsiimančią, kaip įpučiamas priblėsęs žaizdras, blyškiu melsvumu apsemiančią praskydusią dangaus juodymę. Nustebo, prisiminęs, kad tenai ne rytai, o kai atsigręžė pažiūrėti, visas nustėro: degė dvaras. Ne rūmai, o kažkur šone, matyt, kažkas iš ūkinių pastatų. Šūviai poškėjo toliau, į šoną nuo kaimo, tačiau, rodėsi, pyškina visuos kraštuos, eidami siaurėjančiu žiedu į centrą, kuriame kapstosi jis, Adomas. Jam visur vaidenosi partizanai. Netgi tame vienišame vienkiemyje, nuo kurio vėjas nešė taikų dūmų ir tvarto kvapą, ir savo būdoje ramiai snaudė šuo,

o pro uždangstytus langus neprasiskverbė nė vienas įtartinas garsas. Ar jis būtų pasibeldęs į svetimas duris — išniekintas, praradęs savo orumą,— jeigu nebūtų visai nusivaręs nuo kojų, pusgyvis kūnu ir siela ir taip pažemintas, kad nieko nereiškė dar kartą, nūnai jau pačiam save pažeminti? Kažin, kada jo balsas skambėjo taip šlykščiai nuolankiai, kaip šįsyk, stovint ant laiptelių ir klausantis neryžtingo klumpių trypčiojimo priemenėje... Ne iš karto įleido. Drebėjo abudu — vienas vienoje, kitas kitoje durų pusėje, nors abudu pažįstami. O kai atidarė, pamatė be ginklo, purviną nuo galvos iki kojų, nebenorėjo pažinti. Reikėjo gerokai papurtyti už krūtinės tą užmaršų žmogėną, užsimetusį ant nusmukusių valstietiškų pečių šiltus kailinius, kol išpurtė arklį. O balno taip ir nesurado. Gal ir gerai: gyvulio kūno šiluma atšildė sustingusį kraują, pasidarė drąsiau, pasijuto vėl esąs žmogumi. Sąmonėje šmėstelėjo paradoksalus vaizdas — vieno epizodo nuotrupa, kai kartą vaikystėje lietui pliaupiant jojo iš ganyklos. Turbūt šią detalę iššaukė kvapas, kyląs nuo arklio šonų, garuojant drėgmei iš drabužių, o gal jo smagus prunkštimas ir kojų žliurgsėjimas apstingusiame purve. Tačiau tai truko tik vieną akimirką. Staiga jis vėl išvydo pono fon Dyzės salę, pasieniuose susikūprinusias žmonių figūras, po sietynu siūbuojančią iškamšą — Kučkailį. Matė save taip aiškiai, tartum vietoj tinko sienos būtų išmuštos veidrodiniu stiklu. Be diržo, milinės, susiglamžiusį, atsagstytu munduru, apsmukusiomis kelnėmis. Herr Polizeichef... Pono policijos viršininko karikatūra... Bet ir to jiems buvo maža. Jie norėjo, kad jis pultų ant kelių, laižytų jų batus kaip seniūnas. Neišdegė. Iš paskutiniųjų laikėsi, kad neprarastų to truputėlio žmogiško orumo, kurio netekęs, Kučkailis nusibaigė kaip paskutinis galvijas. Stengėsi, kiek galėjo, o visgi neištempė iki galo. Jame gūžėjo artėjančios mirties siaubo sukaustytas kiškis, kuris patogią akimirką metėsi pro duris, vien tegalvodamas išnešti sveiką kailį. O juk čia pat stovėjo Freitkė! Kai langas dužo, jie visi sužiuro tenai („Och!" — šūktelėjo šviesbruvis); reikėjo smogti į pasmakrę, už automato, ir tik tada pro duris. Ne, prieš tai dar pasiausti papliūpą... Būtų nukirtęs nuo kojų ne vieną. O, štai paspruko kaip koks piemengalys, langą iškūlęs. Tuš-

čiomis rankomis ir vos ne pilnomis kelnėmis. Kaip jis atrodė prieš tą žvaktaukiais pašvinkusį ūkininką priemenėje? Išplaktas baudžiauninkas, ištrūkęs iš lovininko nagų. „Padėk, brolau, gelbėk... Banditai!" Taip, tokiu metu žmogus be ginklo nieko vertas. Nulis! Jei būtų automatas, ar lėktų dabar zovada laukais, nedrįsdamas net į vieškelį pasukti? Ne, jis atgręžtų kuiną atgal, tikriausiai atgręžtų atgal. O mažum ir visai nebūtų tekę sėsti ant jo. Nebūtų klampojęs uždusdamas laukais, šliaužęs pilvu, kaip paskutinis idiotas... Grįžti! Be abejo, ten jau vokiečiai. Paukšteliai pakliuvo jiems į nagus. Ak, su kokiu malonumu paimtų pistoletą ir suvarytų tam šviesbruviui visą apkabą į vidurius! O paskui atsuktų vamzdį į Marių ir laikytų, uždėjęs pirštą ant gaiduko, kol iš baimės akys išvirstų ant kaktos. Niekšai! Už šitą pažeminimą jiems nebus dovanota! Susitiksime dar ant siauro lieptelio...

Adomas, apimtas augančio įniršio, kelis kartus buvo besulaikąs arklį, besigręžiąs atgal, bet kiekvieną sykį neįveikiama jėga atblokšdavo jį, ir, pašėlusiai būgnindamas kulnais putotus gyvulio šonus, toliau siuto šuoliais Kraštupėnų link.

Virtuvės lange šviesa, durys neužrakintos.

Mažiausiai norėtų, kad Milda pamatytų jį tokį. Bet jinai stovi veidu į prieškambarin atlapotas duris. Apsirengusi išeiginiais drabužiais — kažkur tuojau išeis. O gal ką tik sugrįžo? Iš svečių ar pasimatymo, jos lūpose dar neataušęs svetimas pabučiavimas...

Galėtų prasmukti į savo kambarius. Iš ten, pasigriebęs sausus drabužius, į vonią. Tačiau iš virtuvės tvinstanti kvapni šiluma užtvėrė kelią. Pasijunta apgirtęs — atsipalaidavus nervų įtempimui, sujudo dar neišgaravusios seniūno vaišės. Išsižergė tarpduryje, iššaukiamai žiūri į ją. Nepaprastai baltas veidas! Akys sustingusios kaip manekeno. Ledinė statula. Taip turėtų atrodyti žmogus, staiga įmestas į bandymų kamerą (kartą kažką panašaus minėjo Dangelis), kurioje temperatūra neperšoka absoliutaus nulio... „Jeigu baksteltum ją pistoleto rankena, suskambėtų kaip ledo varveklis".

— Labas vakaras, ponia,— girdi savo balsą.— Ar jūsų nestebina mano išvaizda?

Ji tyli. Bet akys atgijo, užsiplieksdamos tokia panieka, kad kelioms akimirkoms jis netenka žado.

— Buvau pakliuvęs į jų nagus. Kone iš kilpos ištrūkau. Žinoma, iš to tau menka laimė. Kas kita, jeigu vietoj manęs būtų įėjęs Gediminas ir, trindamas delnus, sušukęs: „Mieloji, Adomas Vainoras gavo galą!"

Milda pasisuko. Iš lėto, lyg pritvirtinta prie blogai išteptos ašies. Jos judesiai tąsūs, uždelsti. Adomas mato palaipsniui dylantį veido profilį, ant pilvo sunertas rankas, blyškią ausies kriauklelę. Nugara! Bežadė nugara... Dar akimirka, ir ji išnyks už verandos durų.

— Milda!

Jo šauksme turi būti kažkas ypatingo, jeigu ji sustoja ir vėl iš lėto ima suktis ant nematomos ašies. Atsigręžė. Tačiau tik šonu — jis temato jos veido dešinę pusę.

— Milda, tu su tais, kurie išsižadėjo manęs, bet man ne vis tiek, ką apie mane galvoji. Neapkęsk, smerk, tik neniekink — aš to nenusipelniau. Šį rytą norėjau nusišauti. Nusikaltėlis, artimųjų paniekintas... Bet kai pakliuvau jiems į nagus... Būtum mačiusi, kaip iš mūsų tyčiojosi! Jie pakabino po sietynu Kučkailį, o po kitu būčiau atsidūręs aš, jei ne laimingas atsitiktinumas. Per savo kvailumą, kai prasidėjo karas, pagailėjau Mariaus, o jis būtų šiandien įgrūdęs mane į kilpą. Ne, Dangelis teisus: juos reikia naikinti! Be jokių skrupulų! Traiškyti kaip blakes, nelaukiant, kol įkąs. Visus! Aš nesigailiu padaręs tai, ką jūs vadinate nusikaltimu. Aš nežudžiau, tik gyniausi, nes jų tarpe buvo ne vienas Marius, kuris, sulaukęs patogios progos, būtų nusukęs man sprandą. Ar tu gali, po velnių, tai suprasti, Milda?!

— Man reikia išeiti, ponas Vainorai,— petys pasisuka, tartum kas nuspaudė mechanizmą, kuris ją, tą juodai baltą bazaltinę skulptūrą, palengvėle gręžia nugara į Adomą ir stumia į nematomą nišą.

Vienu šuoliu prišoko prie jos, griebia už pečių. „Kokia nesąmonė... Kam tai? Nereikia!" Bet negali susivaldyti. Ausis jau užgulė pažįstamas spengimas, akyse renkasi rausvėjanti migla.

— Kur jau taip susiruošėte, mano ponia? — šiurkščiai atsuka ją veidu į save. Kambarį užtvindo mylimos moters kūno kvapas. Akinantis kaklo baltumas, plačiai išsiliejęžydrųjų akių ežerai. Porcelianinė lėlė, įkūnijanti apgaulingą švarą ir skaistumą! Suspausti ją purviname glėbyje, tą nesuteršiamą skaistuolę, taip suspausti, kad purvas kiaurai persigertų!

— Pas Dangelį. Buvo ką tik. Užkvietė nakčiai...— šviežiai padažytos lūpos iškrypusios, bet ne iš baimės — jos įžūliai šypsosi. Visas veidas nuo smakro iki viršugalvio trūkčioja, tampomas niekad nematytos šypsenos. Adomas net atšlyja — tiek triuškinančios neapykantos tame velniškų traukulių sudarkytame veide.

— Kekšė! — išdūsta jis. Rausva migla zvimbiančiu kamuoliu sukasi akyse, tačiau gerai mato tamsius šešėlius jos paakiuose, įtartinai raudoną dėmę ant smakro.— Kekšė! Kas tau įkando į snukį, kekšiuk? Ponas poetas?

— Ne, tas pats Dangelis,— žodžiai susilieja į gyvatišką šnypštimą. Kiekvienas garsas — nuodingas spjūvis į veidą.— Jūsų žudymo bendrovės kompanionas Dangelis. Norėjo atsigulti su manimi.

— Pasibranginai?

— Ne, tik pagalvojau, kad pas jį bus patogiau. Paleisk, man laikas eiti.

Adomas prisitraukia ją. Taip arti, kad pajunta iškvepiamo oro dvelktelėjimą į veidą. Kavinis grimo kvapas.

— O ką Gediminas pasakys?

— Gediminas supras. Tai jo paties labui.

— O gal šį vakarą paskirsi man? Atsisveikinimui. Šiaip ar taip, tavo vyras buvau,— jau nebegirdi savo balso. Jos veidas sutrūkinėja gabalais, ištiskysta. Lieka tik gležnas kaklo baltumas, lūpos ir kažkur rausvoje erdvėje pakibusios akys.— Ką tau reiškia, kekšiuk, vienu mažiau ar daugiau.

— Negaliu apvilti Dangelio.

— Meluoji! — akys aptemsta, atsimušusios į kunkuliuojančią rausvos miglos sieną. Ausyse galvą plėšiantis zvimbimas.— Meluoji! Meluoji! Meluoji!

Kai, praėjus beprotiško pykčio priepuoliui, pamažu atsipeikėja, pirmiausia pajunta glebų švelnumą delnuose. Paskui pamato savo rankas. Juodas, purvais apskretusias. Pro numirėliškai šaltus, išpurtusius pirštus trykšta baltos čiurkšlės. Jos kaklas! Nustebęs žiūri į mažą galvutę, nusvirusią ant peties. Lūpos prasivėrusios, lyg šypsniui. O gal prakeikimui? Iš užgesusių akių srūva žydra mėnesienos šviesa.

„Viešpatie... Nejaugi?.."

Suakmenėję gniaužtų kabliai atsileidžia; jis pajunta siaubingą tuštumą; visose gyslose, raumenyse, visame kūne nuo padų iki viršugalvio; į grindis atsimušančią tuštumą. Turėtų kruvinomis ašaromis pravirkti po to, ką padarė. Pulti pro duris į gatvę, šaukti kaip beprotis, tačiau negali iš vietos pajudėti. Jam tik dingteli keista mintis, kad drabužių spintoje yra pusė butelio degtinės. Mato žydrą etiketę ir ant grindų išsiskleidusią baltų plaukų vėduoklę. Apvalų kelių rausvumą mato. Nepaprastai švelnų, blykštantį, išryškintą gedulingo sijonėlio juodumo, atsmukusio ant šlaunies. Viską mato, nors paklaikęs žvilgsnis įsmeigtas į virtuvės langą — juodą keturkampį, kaip poliruota marmuro plyta ant seniai užžėlusio kapo.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

— Areštuoti jus, ponas Adomai? — nusistebėjo Dangelis.— Oh nein, mein Freund![1] Racionaliausia priemonė šiuo atveju būtų pasiųsti jus į savisaugos batalioną pas tautiečius. Tačiau nemanau, kad tai būtų teisinga. Jūs nenužudėte, tik pašalinote kliūtį, kuri trukdė jums pilnai atsiduoti tarnybai. Man nuoširdžiai gaila ponios Mildos, bet negaliu nepareikšti savo pasitenkinimo, matydamas, kaip mano sentimentalūs draugai pradeda darytis tikrais vyrais. Liaukitės! Nusiraminkite! Jūs čia niekuo dėtas — ji pati nusižudė. Ir tam buvo pakankamai priežasčių. Jūs supratote mane, Herr Polizeichef? Pa-kan-ka-mai priežasčių.

---

[1] O ne, mano drauge *(vok.)*.

ketvirtas skyrius

I

Kaimas krūptelėjo, susigūžė, išgirdęs pirmuosius šūvius. Moterys šoko sandariau dangstyti langus, vyrai metė prie durų sukę pančius, o kuriems tuo metu išpuolė būti ore, paskubėjo greičiau sulįsti į trobas. Tačiau buvo ir smalsuolių, mėgstančių kiekvieną įvykį išsiaiškinti iki galo. Tie, neklausydami išsigandusių moterų barimo, vilkosi ant megztinių švarkus, lindo į skrandas ir kėblino pro duris.

Kažkur dvaro pusėje aiškiai virė mūšis. Vis tankiau ir tankiau siuvo automatai, persipindami su kulkosvaidžių kalenimu, švysčiojo raketos, protarpiais pasigirsdavo duslūs sprogimai. Galop tiršta nakties tamsa praskydo — virš dvaro, vis plačiau užsiimdama, išsiskleidė virpanti ugnies vėduoklė.

Miškiniai! Dvarą padegė!

Visi, tuo laiku buvę gatvėje, vienas po kito spruko į savo kiemus, užsirakinėjo trobose, užgesinėjo žiburius, nors pro uždangstytus langus ir taip nebuvo matyti šviesų. Kvytėjo, susimetę į kampą, meldėsi, keikė mišką. Bepročiai! Rado ką užkabinti — patį poną Peterį fon Dyzę! Apsaugok viešpatie, jeigu užmušė...

Iki ryto retas sumerkė akis, nors kovos triukšmas buvo seniai nurimęs. Bėginėjo prie langų, žvalgėsi, pakėlę dangalus, o įsitikinę, kad viskas savo vietoje, vis vien negalėjo nustumti baimės, girdėdami kažkur kaimo šonuose kariškų mašinų riaumojimą ir iš ten atklystančius šūksnius. Pavienio šuns amsėjimas, kuris lauksodiečiui atstodavo lopšinę, dabar pagaugais ėjo per širdį, keldamas baimingą įtarimą.

Apsiramino, tik nugiedojus paskutiniams gaidžiams. Kiemuose sušmėseliavo žibintai, sugirgždėjo šulinių svirtys, pakvipo židinio dūmais. Tvartuose sujudo gyvuliai, pajutę žmogų, kiekvienas savo balsu sveikindami artėjančią dieną. Kaimas, apsiblausęs po nemiegotos nakties, tačiau

kupinas kartu su rytmečiu brėkštančių vilčių, pakilo pasitikti dar vienos aušros, tikėdamas, kad nebus paskutinė. Kam reikėjo į malūną, tas, įsidėjęs į piniginę leidimą susimalti, kinkė arklį ir krovė vežimą, kas turėjo ankstyvą reikalą mieste, irgi pasirūpino išjudėti iš namų, kol saulė netekėjusi. Tačiau, vos išvažiavę iš kaimo, turėjo grįžti: užlipo ant vokiečių kareivių. Tie iki dugno lentelių iškratė vežimus, net jų apačią apžiūrėdami, tartum ten galėtų būti prilipęs partizanas, ir, kuo atidžiausiai patikrinę dokumentus, įsakė sukti atgal ir be atskiro parėdymo nekišti nosies iš namų. Per kiemus nuėjo kraupi žinia: kaimas apsuptas! Ir dar neramiau visiems pasidarė, kai pridurmu atsirito gandas: naktį partizanai pakorę seniūną Kučkailį, ponas Peteris fon Dyzė peršautas, dvaro tvartai ir šieninės daržinės supleškėjo iki pamatų.

Nekurstomos ugnys užgeso židiniuose, ir, nors buvo pats metas sėsti pusryčių, retoje troboje barščius srėbė. Kad ir nebebuvo kada: vos nusišvietė rytas, kaimą užgriuvo kareiviai. Persisvėrę automatus ant rankų, kiti vedini pėdsekiais šunimis, puldinėjo iš trobesio į trobesį, apšniukštinėdami kiekvieną kampą. Jiems išėjus, kambariuose likdavo atidarinėtos spintos, ant žemės išblaškyti drabužiai, sudužusių indų šukės. Ir, savaime suprantama, kamarose suslūgdavo lašinių. Pašėlęs šunų skalijimas ir pavieniai šūviai, kuriais nekantresnis kareivis amžinai nutildydavo ištikimą namų sargą, susiliejo su gaudomų vištų kudakavimu, vaikų klyksmu bei įnirtusių esesininkų šūkaliojimais, todėl ne viena senesnė kaimo moterėlė galėjo suabejoti, ar neatėjo paskutinio teismo diena.

Kai aukštyn kojomis buvo išverstas kiekvienas gyvenamasis namas, šakėmis išbadyta ir iš automatų apšaudyta kiekviena įtartina vieta tvartuose, daržinėse, pastoginėse, apžiūrėti rūsiai ir jaujos, dalis vokiečių susėdo į sunkvežimį ir išvažiavo, o likusieji pasiskirstė į dvi grupes, kurių viena įsikūrė dvare, o kita mokykloje.

Iš to, kaip jie ruošėsi ir ką patys kalbėjo, visiems pasidarė aišku, kad čia užsikars ne vienai dienai.

Keršis slankiojo panėręs galvą — labai jau ne į sveikatą jam išėjo tas vokiečių antplūdis. Prieš auštant padūrė kiaulę, nusvilino, nusitempęs į jaują. Iš ten, užkabinęs ar-

klį, atvilko į daržinę: arčiau karštas vanduo, šviesiau išdarinėti. Galando kieme kirvį — eis padėti Akvilei doroti skerdieną; brakšt ir prisistatė ketvertas. Geležiniai vamzdžiai ant pilvų, vilkšunis. „Kur partizanai?" Keršį piktas juokas pagavo. „Eikit, žiūrėkit, rasit vieną negyvą, guli nusvilintas ant vilkčių palei šieno nampusę", taip ir knietėjo atrėžti. Bet vokiečiai, nelaukę, kol jis prasižios, suvirto į trobą, kiti du svirnan. Iš ten į daržinę, kluoną, pirtį. Aplėkė sodybą (vilkšunis kartu), iškišę liežuvius, šūkaudami, braškindami automatais. Ir vėl visus tartum magnetas į daržinę sutraukė. Manė, ką nors įtartino pastebėjo; apšaudys šalinę, kaip kai kur darė, lieps versti šieną. Kur tau! Atrodo, net pamiršo, ko atėję — ta kiaulė jiems visai galvas susuko. Gargaliavo, apstoję ratu, ragino greičiau mėsinėti, o vienas, labai panašus į savo vilkšunį, kurį laikė už saito, šiepėsi iki ausų ir išbadėjusiomis akimis spigino Akvilės blauzdas, kai toji, pasilenkusi ant skerdienos, plėšė nuo pilvo įsnaują. Paskui vienas jų išėjo, privažiavo prie daržinės durų motociklą. Tuo tarpu Keršis išpjovė kumpį, užsivertė ant peties — neš į trobą,— bet tasai vilkšunio veidu jau bėgo priešais, rodydamas į motociklo priekabą. Padūduok, taip aš tave ir suprasiu... Buvo bepraeinąs pro šalį, bet vokietis taip stuktelėjo automato vamzdžiu į šoną, kad pakinkliai sulinko. Suklupo, kumpis, galima sakyti, pats įlėkė į priekabą, nors kurį laiką jautė dusinantį skausmą gerklėje, tartum ji, būdama suaugusi su tuo mėsos gabalu, plyštų pusiau. Tačiau antras ir trečias jau ėjo lengviau, o kai ant viršaus ėmė kloti lašinių paltis, dirbo kaip automatas, judinamas iš vidaus vienos minties: „Viešpatie, padaryk, kad greičiau atsibusčiau, ag, pažadink mane, dangiškasis karaliau..."

Net nugarkaulio su šonkauliais nepaliko, nelabieji. Plaučius, kepenis, ir tuos apkramtė vilkšunis. Tik viduriai, kojos ir galva susivijusiomis nuo karščio ausimis. Košeliena, po šimts velnių! Vėdarai! O kur dizelinis motoriukas? Įkišo vakar kaip kvailys pusę bekono. Šitą prižadėjo rytoj atvežti. Ne vėliau, kaip rytoj, nes tas žmogus nebegalįs motoriuko ilgiau laikyti. Iš kur dabar bepaimsi kitą kiaulę? Nereikėjo mainikauti lašinių į visokius skudurus. Išsiblaškė, išsimėtė... Kamaroje tik valgiui, ir to paties ne

per akis. Nebegalės kaimynai sakyti: Keršiai srebia riebius barščius. Iššlavęs visą kamarą, gal kaip nors sudarytų... Bet suderėta šviežia mėsa. O, be to, kaipgi taip galima — išsiskusti iki panagių? Negi, prispyrus bėdai, eisi su terba per kaimynus... O ir tie vokiečiai į galą vis labiau siunta. Ką gali žinoti, mažum ilgiau užsikars kaime... Ag, neduok dieve, su visais kaulais surytų, velnio neštieji ir pamestieji.

— Apdirbo kaip Marijoną per atlaidus,— nusiminęs žiūri į kruvinas duris, lyg patyčioms užmestas ant medinių vilkčių. Karšta vaivorykštė sumirgo akyse, išspausdama ašaras, ir tos, vydamos viena kitą, ritasi skruostais per šerių brūzgyną. Tokios pat sunkios, širdį deginančios, kaip tąsyk Kraštupėnuose pas Vainorus, kai suklupo prie gulinčios Akvilės, apraudodamas žuvusį savo ūkio įpėdinį.— Šitokią kiaulę... Nė dėkui nepasakę... Pats savo rankomis sukroviau vagims į vežimą...— sugriežęs dantimis, griebė nuo durų kirvį, užsimojo.— Nukapoti tokias rankas!

— Ar iš proto! — Akvilė pakelia galvą nuo dubens, į kurį rankiojo skerdienos liekanas. Nustebusi, tačiau beveik linksma.— Kad tiek bėdos tebūtų, kaip ta kiaulė...

— Ką?! Ką?! — paspringo, apstulbintas išdavikiško žmonos ramumo. Akys įsisiurbė į dubenį, pagavo kibius, krauju lakuotus pirštus, ir nepajunta, kaip ranka pašoksta aukštyn, tartum išmesta nematomos spyruoklės; kirvis zvimbdamas lekia durysna ir prilimpa tenai, įsikirtęs į staktą.— Ag, dar jai ne bėda! Dar per maža! Gal norėtum, kad paskutinę atimtų? Žinia, kam šerti, rūpintis, daug smagiau žagres atvertus gulėti. Bet ką tada ėstum, pažiūrėčiau.

— Nutilk! Badu nedvesiam.

Taip nebuvo, bet jam pasirodė, kad ji šyptelėjo, tardama tuos žodžius. Norėjo paimti čia pat gulinčias vadžias, kuriomis tempė peniukšlį iš gardo, ir pertraukti per išlenktą nugarą. Pirmą kartą pajuto tokį piktumą, beveik neapykantą Akvilei, kad pats išsigando. Pasigriebęs kažkokį netinkamą mėsgalį, išslinko iš daržinės, numetė prie būdos Tigriui ir, šluostydamas rankove drėgnus skruostus, stovėjo, kol šuo sudorojo patiekalą. Sodyboje buvo daug darbo — obelaitės neaprištos žiemai, apluokas negrėbstytas, būtų galima pradėti ir linus minti,— bet neturėjo jokio

ūpo paimti ką nors į rankas. Taip ir prasimalė pašaliais visą dieną, niekur nerasdamas vietos. O kai atėjo vakaras ir mokykloje uždainavo vokiečiai, ilgai stovėjo ant laiptukų dejuodamas ir keikdamasis. Ag, ir smagūs vagys, svetimos kiaulienos prisiriję... Kad jums per šonus išeitų, kad žarnos susisuktų. Ne, dievas teisingas, neliks neatlyginta, nemanykit. Rusas jau krato. Pakratys ir anglas su amerikonu. Suspaus iš abiejų pusių kaip sūrį, atrysite viską, uncvotai, ko prisipampote, beplėšdami dorus žmones.

II

Kitą dieną po pietų laidojo Kučkailį. Žmonių prisirinko daug, nes vokiečių buvo griežtai įsakyta visiems, kas gyvas, pagerbti savo seniūną, kuris tokia mirtimi įrodęs, kad sąžiningai tarnavo reichui ir naujajai Lietuvai. Bent taip išsireiškė civilinės valdžios atstovas iš Kraštupėnų, pasakęs kalbą prie kapo. Kunigas buvo santūresnis — neliaupsino velionio, palikdamas jo gerus ir blogus darbus pasverti pačiam dievui, bet negalėjo nesipiktinti, kad jo parapijoje darosi tokie dalykai. Būkite budrūs, brangūs parapijiečiai! Velnio sėkla nesudeginta iki paskutinio grūdo, raugės neišravėtos iš kviečių. Nesgi jei mūsų laukeliai būtų švarūs, broliai Kristuje, sūnūs paklydėliai, užuot trankęsi po miškus ir lieję savo artimo kraują, ramiai sėdėtų namie ir garbintų aukštybių viešpatį, atiduodami „dievui, kas dievo, ciesoriui, kas ciesoriaus".

Kol vyko ceremonija, keli policininkai slankiojo aplink minią, už kapinių tvoros su paruoštais automatais stoviniavo vokiečių kareiviai. Žmonės neramiai žvilgčiojo į šonus, kuždėjosi. Kurių galų čia suvarė? Nusilenkti tam šunlupiui Kučkailiui? Labai čia vokiečiams svarbu, kad kažkoks jų bernas gavo galą. Pabauginti? Taip, nebent pabauginti. Bet žiūrėkim, kad tas bauginimas neužsibaigtų šūviais į nugarą, kai pradėsim skirstytis iš kapinių... Na, ir tie miškiniai visai be galvos. Tokią bėdą kaimui užtraukė! Negalėjo nudobti kur nors patykoję kelyje, toliau nuo sodybų. Bet ne! Jiems, matai, reikia taip trenkti, kad visoje apskrityje žemė sudrebėtų...

— Dėl jo, Vainoro, ir sudrebino...— girdi Akvilė už nugaros kuždesį.

— Ir tu sugalvok man: teismą suruošti. Komediantai...

— Kas matė tą komediją, sako, buvo nelabai linksma.

— Žmonės visai sužvėrėjo.

— Kad ir buvo už ką. Mariui, Freitkei. Kitų dviejų nepažinę. Vienas sako, lyg į Ivaną panašus, žinai, į tą, kur buvo pas Keršį, belaisvis. Bet Nemunis su Bergmanu tikrai.

— Bolševikų auka... nelaimingas kankinys...— per raibuliuojantį žmonių galvų grindinį, atsimušdamas į kryžius ir pušų kamienus, atsirita kunigo balsas.

— Taaaip... O visi galvojo, Mariaus kauleliai seniai sudūlėję. Prisikėlė...

— Nu, nu.

Akvilė įtraukia galvą į pečius, giliau ant akių užsismaukia skarą. Gerai, kad Keršio nėra šalia. Tas akmeninis kryžius labai vietoje: yra kur atsiremti. Krūtinė dunda kaip tiltas, per kurį lekia nenutrūkstantis mašinų srautas. Akyse šoka virš žmonių galvų iškilę kryžiai ir medžiai.

— Amžiną atilsį duok mirusiems, viešpatie, o amžina ramybė tegul jiemi šviečia,— kažkur iš anapus pasaulių ribos, iš amžinybės giedantis kunigo balsas.

Pačiu laiku, nes kojos Akvilės neberemia. Suklupo kartu su visais. Lūpos judėjo, kartodamos maldos žodžius, bet pati nesuprato, ką.

— Še tau, kaip dosniai...— murmėjo šalimais.— Žydų prišaudė, pakaruoklis, be šventų sakramentų. Į Prancūzkalnį reikėjo...

— Kad ir ten pats blogiausias geresnis...

— Nebus miela amžiną atilsį Jautakiui po juo gulėti...

— Ne ką ir anas buvo mandresnis...

Akvilė klūpo susigūžusi — žolės kuokštelis, lietaus priplaktas prie žemės. Geliantis smėlio šaltis keliuose. Apsemia šlaunis, juosmenį, sunkiasi į pečius. Tartum ją pačią užkasa. Jovasės Kučkailienės klyksmas pro kastuvų čežėjimą, prislopstant giesmei: „Ir mane, ir mane kartu su Petreliu. Nebegyvensiu, ūūū ūūhu gu gu gu. Prakeikti žmogžudžiai, budeliai... Ū ū ū gu gu..." Žmogžudžiai... Marius — žmogžudys... Tos pačios rankos, kurios taip švelniai mokėjo glamonėti... Gyvas! Juodasis Bigė jau tada, po to

belaisvių pabėgimo, išpranašavo, bet jinai nenorėjo prileisti tokios minties. „Ką tu sakytum, Akvile, jeigu staiga brakšt į trobą Marius? Labas vakaras! Kaip mūsų berniukas auga?" Supyko: akiplėša! negali atleisti, kad reikia atidirbti už Nemunių trobą. „Šuva, eik gulti, nelojęs. Nei mirusiems, nei gyviesiems gyventi neduodi". Nusijuokė tuo savo bjauriu patyčininko juoku. „O ar tu buvai ant jo pakasynų? Na mat. Liežuviais mes greiti žmogų užkasti, po skersvėjais". Išėjo, palikęs Keršį piktai urzgiantį. Daugiau nebeprasitardavo apie Marių, bet užuomina kaip erkė įsikibo į širdį: žinia, tokie žodžiai nesimėto tuščioje vietoje, jis, Juodasis Bigė, žino daugiau, negu nusprūdo nuo liežuvio. Pasidarė baisiai neramu, ir jau nepajėgė nustumti minties, kad Marius g a l i būti gyvas. O išeina, kad tikrai taip. Ne tik gyvas, bet dar kitiems ant kaklo virvę... Jeigu būtų sučiupęs Adomą... Nusipelnė, nėra ko gintis, bet vis dėlto brolis. Baisu pagalvoti, kad Marius galėjo jį... Vieno kaimo žmonės, bemaž kartu augę. Viešpatie, kokie laikai... O juk gali būti taip, jog kada nors teks su juo susitikti...

Nuo tokios minties širdis kūliais apsiverčia krūtinėje. Meldžia dievą, kad niekuomet tai neįvyktų, kad jis negrįžtų; čia vėl, išsigandusi paiko linkėjimo, prašo dangų atleisti, nedrįsdama iki galo išsakyti naujo, staiga kilusio troškimo. Pati nebesupranta, ko nori. Jausmai surizgo į vieną neišnarpliojamą kamuolį. Baimė ir džiaugsmas, viltis ir nusiminimas, panika ir neapykanta, meilė... Taip, kai pagyveno su Keršiu, jau gali pasakyti, kad Marių mylėjo. Gal ne taip stipriai, kaip reikėjo, bet vis dėlto...

Kosčiojimas šalia.

— Ag, užsnūdai tu, ar ką? Einam pažiūrėti, prie mamos kapo.

Keršis. Papilkavęs, susimetęs į kuprą.

Akvilė lėtai keliasi, prisilaikydama kryžiaus. Baigta. Pakaruoklis užkastas, „amžiną atilsį" atgiedota. Balta kunigo kamža, apsupta moterų būrelio, švytuoja link kapinaičių vartų. Minia, suirusi mažomis grupelėmis — kas namo, kas aplankyti šeimos kapo. Policininkai irgi dingo.

— Einam,— sako jinai.

Tarp medžių, palei akmeninę tvorą, pasimetęs kreivas medinis kryžius. Gal šimtas metų jam — visai laiko apkramtytas.

— Kai prasigyvensime, užplieksime paminklą kaip reikiant. Visoms kapinėms švies,— sakydavo Keršis, kai jiedu čia ateidavo. Dabar tik gailiai atsidūsta, žegnojasi ir atsiklaupęs šnibžda poterį. Akvilė pritūpė greta. Irgi judina lūpas, tačiau mintys toli nuo dievo pasaulio. „Sveika, Marija, malonės pilnoji..." Marius... Antai Nemunių šeimos kapas. Ar kada nors Marius beperkels čia savo artimųjų kaulus iš Prancūzkalnio? Tėvą, Genutę? „Gulėsiu čia tarp Keršių, o galėjo būti ten mano duobė..."

— ...ir į amžinąjį gyvenimą. Amen,— Keršis plačiai persižegnojo, stojasi, ir Akvilė kartu, nors jos poteris nebaigtas.— O taviškių neaplankysime?

— Maniškiai gyvi. Be to, nieko ten nėra iš tėvo pusės, vien Katrės Pypkiorės giminės.

— Mirę žmogui visi giminės.

— Kaip nori. Galima pasukti pro šalį.

Ties Nemunių kapu sustoja, žiūri į pajuodavusį ketaus kryželį. Per vėlines čia uždegė žvakutę. Pavasarį reikės vėl apsėti rūtomis ir gvazdikėliais. Taip, jei ne karas, čia, po šita kreiva pušele, būtų buvusi amžinoji jos poilsio vieta. Staiga tartum elektros srovė nukrėtė. Pašoko pyktis nežinia ant ko ir už ką. Pasisuko į Keršį ir, susiaurėjusiomis akimis spigindama ištįsusį veidą, iškošė pro dantis:

— Girdėjai, ką žmonės kalba? Marius...

Taip, jau girdėjo. Žino. Nusuka akis į šalį. Sukumpę pečiai persimeta kaip iš vyrių išmuštos durys.

— Taigi, šneka. Buvo visą dvarą suvarę. Tą Kučkailį... Jo darbas...— plėšia žodį po žodžio, kaip prikepusį tvarstį nuo žaizdos.

— Kučkailio niekas nesigaili.

— Ag, vis tiek žmogų, ne kiaulę nudobti.

— Gerai padarė. Tokiam žydšaudžiui taip ir reikėjo,— kelia balsą Akvilė, pati nesuprasdama, koks velnias traukia už liežuvio, bet jausdama saldų pasitenkinimą, kuris paskutiniu metu vis dažniau apimdavo, įskaudinus vyrą.— Kažin, ar Juodasis Bigė tau beatidirbs pavasarį už Nemunių trobą, kai jos tikrasis šeimininkas atsirado.

Keršis į tai nė lūpų nepravėrė. Pasisuko, nueina taku susigūbrinęs. Ilgos sunkios rankos kabo nutįsusios lyg kaliausės, kažkas nematomas iš šalies, rodos, kilnoja apykreives kojas, įkylytas į aukštus aulinius batus.

Akvilė iš paskos. Akmeniniai paminklai ir kryžiai. Šlifuotas ir nešlifuotas marmuras. Juodas, rausvas. Nuotraukų ovalai po stiklais. Geležinės tvorelės, suoliukai, vazonėliai su šalčio nuvirintų gėlių likučiais. Geležinis kryželis — sumanaus kaimo kalvio darbas — įsmeigtas į keturkampį cemento postamentą. Už jo medinis, aukštas, įsirėmęs į apatines pušies šakas, po skardiniu stogeliu saugąs nuo lietaus supleišėjusį nukryžiuotąjį. Ir vėl marmuras, tvorelė užskėtusi tokį plotą, kad keturiems užtektų: garbingas ūkininkas. Tuoj už koplyčios kampo, pačiame dievo namų pasienyje, bus Jautakių kapas. Juodo granito plokštė, laikanti masyvų kryžių. ČIA PALAIDOTA... ILSĖKITĖS RAMIBĖJE BRANGUS TĖVELIAI. NULIŪDUSI VIENTURTĖ DUKTĖ KATRINA JAUTAKYTĖ. Lyg ir giminės tam Jautakiui, buvusiam seniūnui, ant kurio šiandien Kučkailį užvertė.

Keršis stabtelėjo, tarsi norėtų atsigręžti, tačiau batai vis dėlto švytruoja toliau. Tik nugara tiesesnė ir abi rankos kišenėse.

— Garbė Jėzui Kristui,— jo balsas.

— ...ir per amžių amžius. Amen,— atsako kažkas priešais.

Akvilę tartum šaltu vandeniu perliejo. Apsisukti ir atgal! Bet Keršis jau priklaupė priešais paminklą, žegnojasi, ir jai nieko nelieka, kaip tą patį padaryti.

Kol jiedu meldžiasi, tėvai, anksčiau atlikę savo pareigą, susikaupę sėdi ant suolelio. Akvilė niekaip negali išbristi iš „Tėve mūsų". „Nelabasis čia mus užnešė. Vis tas Pėlė. Baslys netašytas!"

Keršiui atsistojus, ji neskuba: tegu palaukia, jei Katrei Pypkiorei toks mielas tas susitikimas.

— Prisėsk, žente, prie mūsų.

„Žente..." Savo ausimis netiki. Ne žodžiai — minkšti tešlos rutuliukai, pavolioti cukruje.

— Gražiai darote, kad mirusių giminių nepamirštate.

— Ag, reikia... uošvien. Visi ten atsidursime,— Keršio batai, patrypčioję mažumėlę vietoje, pagaliau atsiplėšia nuo žemės.

— Tas tai teisybė. Va ir aš — sėdžiu, galvoju: nebetoli ta viešpaties diena, kai atsigulsiu šalia savo tėvelių.

— Tamsta stipri, visą Lauksodį pergyvensi,— Keršis lenkiasi, bučiuoja ranką, matyt, nes girdėti lūpų čeptelėjimas ir skatinantis protestas:

— Nereikia, žente. Kam? Išeina iš mados seniems žmonėms rankas bučiuoti.

Tikrai, viso kaimo šunys išdvės! Kokia šventoji dvasia Katrę Pypkiorę apšvietė?

Akvilė stojasi, labai nenoromis stojasi. Anie trys irgi pasikėlė nuo suoliuko. Keršis su tėvu iš kraštų, motina viduryje. Visa juodai apsirengusi, sunykusi. Veidas pageltęs, akys giliau įsmukusios kaktoje, nosis ilgesnė, paaštrėjusi. Girdėjo per žmones — sirguliuojanti.

— Sveikas, tėvuli,— Akvilė apkabina tėvą, bučiuoja, lenkiasi prie rankos.

Motina taip pat atkišo ranką. Apvýtusią, kaulėtą ir šaltą. Santūriai palytėjo lūpomis. Nemalonus virpulys nuėjo per širdį, ir Akvilė pajuto, kad nūnai abejingumo ten daugiau negu pykčio.

Iki vieškelio ėjo visi kartu. Motina skundėsi Jurgio su Juste nebesuvaldanti — vienam knygos, kitai vakaruškos. Tačiau apie Adomą neužsiminė nė vienu žodžiu. Kvietė abudu užeiti kada nors. Juk giminės. („Nori ar nenori, o dievo surišti...") Nesą ko pyktis tokiais laikais, kai žmogus, vakare gulęs, nežino, ar ryte atsikels. Vienu tarpu timptelėjo Akvilę už rankovės, jiedvi truputį atsiliko, ir tada pašnibždėjo į ausį apie Marių. Matai, su kokiu banditu būtų susidėjusi! Prisipažįsta buvusi neteisinga Keršio atžvilgiu. Pats dievas suvedęs ją su tokiu vyru. Rimtas ūkininkas. Sumanus, gaspadoriškas, doras. Gyvensite. Tegu tik laikai apsiramina. O tada pažiūrėsim ir dėl pasogos. Juk ne kokia plikšė, iš tvirto ūkio esi. O ir mes negi ne tėvai, neturime sąžinės, kad iškištume savo vaiką be nieko, kaip kokį benkartą. Tik būk protinga, žiūrėk, saugokis to pakartuvių pakartuvės. Kas buvo, pražuvo, o dėl

vaiko... Visi vaikai vienodi: kas išaugina, tie jam ir tėvai. Na, bet ką aš čia iš anksto... Gal dar duos dievas, užvers tas kartuvių meistras kepšes. Juk šaukštai dar ne po pietų, karas tebeina. Dievas neleis, kad tiek gerų žmonių žūtų, o toks paliktų. Nee, pasigailės aukščiausias, išklausys. O mažum jau ir išklausė: sako, vieną iš tos gaujos vokiečiai paėmę.

— Paėmė? — pakartojo Akvilė blykšdama.

Motina pritariamai linktelėjo galva ir daugiau nebekalbėjo apie Marių. Tartum jo likimas jau nuspręstas, o jeigu kol kas ne, tai anksčiau ar vėliau tai įvyks, ir nėra čia ko aušinti burnos dėl tuščių niekų.

— ...Tokią kiaulę,— bambėjo priekyje Keršis.— Nusvilinta keturiolikos pūdų...

— Ko, žente, dėl kiaulės. Žmonėms lekia galvos. Kitą nusipenėsi,— guodė tėvas.

— Tie vokiečiai irgi geri vagys,— atsiliepė Katrė Pypkiorė.— Pernai mums vietoj arklio dvėsną įkišo, o vakar, tų banditų beieškodami, žąsį nujojo.

— Ne mus vienus, retas vakar išliko neapčystytas. Girdėti, kad vėl būsianti komisija, reiksią arklius vesti. Tada tai ne vieną nuvirkdys.

— Tokius, kaip tu, avinų avinus,— šmaukštelėjo vyrui Katrė Pypkiorė.— Gudrus ūkininkas uknolį į geluonį, kumpį komisijai, ir su visu arkliu namo.

— Ag, visaip daro žmonės, motinėle,— užstojo uošvį Keršis.— Prasimano, kas tik į galvą ateina. Bet ir vokiečiai išgudrėjo, kietesni pasidarė, aha. Ar anksčiau tokią kiaulę kaip mano... Už dyką, nė dėkui nepasakę, uncvotai...

Taip besikalbėdami priėjo kryžkelę. Vainorams į kairę, per kaimą, o Keršiams tiesiai, paežere, į savo vienkiemį. Atsisveikinant Katrė Pypkiorė dar kartą priminė, kad nepasididžiuotų, užeitų kurią dieną.

— Seniai taip reikėjo,— pasakė Keršis, kai jiedu liko vieni. Visas spindėjo, negalėdamas atsistebėti, kad taip netikėtai susitaikė su uošviais.

— Senė sakė girdėjusi, kažką iš partizanų paėmę vokiečiai,— išsprūdo Akvilei.

— Aha. Gudvaliui policininkas kalbėjęs. O antrą negyvai. Įkišo kailį begudraudami,— Keršis neslėpė pasitenkinimo, o Akvilė jo tone užčiuopė dar ir neaiškią viltį.

— Ką tu sakai! Netgi du,— Akvilė lukterėjo, kol praeis pašėlęs širdies mušimas, o paskui apsiraminusi abejingai pridūrė: — O gal juos ten visus vokiečiai susėmė...

— Nesusėmė, tai susems. Tokia baisybė kariuomenės, šunys. Žmogus ne adata,— atsakė Keršis, giliai įsitikinęs.

Ir vėl, kaip neseniai kapinėse, Akvilę užgriuvo staigus pyktis.

— Kodėl anais metais davei Kučkailiui į snukį, jeigu taip trokšti žmogaus kraujo?

Keršis užsikosėjo, net ausų snapeliai pamėlo.

— Trokštu netrokštu, o bus, kaip turi būti, niekas manęs neatsiklaus, ką paleisti į mišką, ką nušauti ar paimti gyvą, aha.

„Taip, tas teisybė,— pagalvojo Akvilė.—Ir vis tiek miegotum ramiau, jeigu iš tų dviejų, pakliuvusių po vokiečių kirčiu, vienas būtų Marius". Reikėjo pirmai išeiti iš kapinių, nelaukus, kol Keršis prisiklijuos, pasigauti Juodąjį Bigę ir užuolankomis, atsargiai... Su Mariumi buvo tokie draugai! Užuodžia toliau, kas ir kaip, negu kitas.

Diena jau suvis krypo vakarop. Protarpiais prasišviečianti saulė paskutinį kartą vyptelėjo pro debesų properšą ir liko ten kaip už vatinio pamušalo užkritęs varinis pinigas. Papūtė smarkesnis vėjas. Oras patamsėjo, tartum pasidarė tirštesnis. Nuo ežero ritosi sunkus šėlstančių bangų ošimas; nors nelijo, bet ant veido vis dažniau nusėsdavo atklydę vandens lašai. Viskas buvo taip panašu į aną vakarą, kai prieš keletą metų Akvilė ėjo čia, paežere, o vėjas gailiai dejavo šalnų nučiurintuose medžiuose, ir po kojomis apatiškai šnibždėjo žolė — išdžiūvusi, bekraujė, kaip ir jos, Akvilės, palaidotos svajonės. Matė ji prie medžių prirakintas, bangų plakamas valtis ir save ten, vienoje iš jų. Ūžiančioje tamsoje tarsi didelis paukštis blaškėsi jo, Mariaus, liemuo. Ji nebegalvojo apie poną Kontrolį nei apie tai, ko buvo atėjusi ant skardžio. Vis vien jai buvo: kad tik greičiau apsiverstų valtis! Ji prisiminė vieną Haufo pasaką. Turbūt todėl, kad tenai irgi siautėjo audra, buvo naktis, o jos herojus mūvėjo tokią

pat smailią skrybėlę, plačiais nulėpusiais kraštais. Po to dažniausiai matydavo jį be skrybėlės — Marius retai užsidėdavo tą fantastišką apdarą,— bet nuolatos, kai pagalvodavo apie jį, vaizduotėje šmėsteldavo Vilius iš Haufo „Stinfolio griovos". Žmogus, atėjęs iš pasakos rudens darganai drengiant ir sugrįžęs į ją karštam birželiui plakant šienpjovių dalges. Ir niekad jau iš ten nebeateis. Gal kitai, tik ne jai, Akvilei. Pati užtrenkė jam duris.

Laurukas išbėgo pasitikti, pamatęs tėvus pareinant. Akvilė pagavo jį į glėbį, glaudė prie krūtinės, karštai bučiavo. Paskui, pakėlusi ant ištiestų rankų, ilgai žiūrėjo į vaiko veiduką, o iš ten į ją žvelgė Marius, ir buvo miela vėl priglausti prie savęs mažą spurdantį kūnelį, iš kurio plūdo praėjusių dienų šiluma ir neišmiegotų naktų svaigulys. Priemenėje, keldama dulkių debesis, su šluota malėsi Julytė. Iš abiejų seserų ji mažiausiai buvo panaši į Marių, nebent akys. Ir Akvilė, paėmusi kvaišelę už rankos, žiūrėjo į tas akis. Godžiai, kaip ištroškęs gerti į stiklinę gėlo vandens. Kvaišelė nejaukiai vaipėsi, ji buvo negraži, atsigimusi į motiną, tačiau Akvilė ir jos lūpose matė Mariaus lūpas.

Bastėsi visą vakarą nesavame kailyje. Vieną daiktą imdama, kitą dėdama, ir vis ne tą, kurio reikia. Pamelžusi karvę, pamiršo pieną iškošti, šuniui skirtus kaulus supylė kiaulėms. Apmerkė mėsą rytdienai, bet ne į tą dubenį, nuvertė nuo lentynos puodynę su kruopomis. Viskas kliuvo, krito, dužo, ėjo ne taip. Prisiminė nesurinkus prie dienos šviesos kiaušinių. Galima palikti rytojaus rytui, bet taip tvanku toje troboje! Dar Keršis, išsiplėtęs prie durų, kala šeškams pelėkautus ir savo seną giesmę apie niekais nuėjusią lašininę, dizelinį motoriuką... Geriau, uždegus žiburį, apeiti daržinę, užlipti ant tvarto. Atsikvėps nuo tos nesibaigiančios dainos.

Tačiau kai sugrįžo į trobą, užtrukusi trumpiau, negu reikėjo, sterblėje nebuvo nė vieno kiaušinio. Jos lūpos buvo baltos tartum pernokusių žirnių ankštys, žibintas šokinėjo rankoje.

— Bus geri pelėkautai,— tarė Keršis.— Po karo šeškenos eis už gryną pinigą.

Ji nuslinko į virtuvę vos negriūdama ir, sudribusi ant kėdės palei krosnį, ilgai sėdėjo, susiėmusi galvą. Jis kažką sakė jai ten, nuo tų savo pelėkautų, bet ji buvo akla ir kurčia viskam, kas darėsi aplinkui. Ir tik tada, kai pajuto, kad iš siaubo sustingęs kraujas vėl vaikštinėja gyslomis, kad jau gali blaiviau protauti ir elgtis, neišduodama savęs, ji įsibruko į švarko kišenę elektrinį žibintuvėlį ir, pasakiusi, esą reikia šį tą atsinešti iš skrynios svirne, išėjo pro duris. Tačiau kai grįžo — šį kartą daug ilgiau užtrukusi, negu reikėjo,— jos rankose, be žibintuvėlio, nieko daugiau nebuvo.

— Užtaisysiu, ag, užtaisysiu šeškeliams pirtį,— linksmai grasino Keršis, įknibęs į savo pelėkautus.

III

Nereikėjo važiuoti tuo lauko keliu. Tiltukas buvo silpnas, nepritaikytas mašinoms. Bet ką turėjo daryti? Pulti dvaro alėjom, į vieškelį, vokiečiams priešais? Nebent savižudys galėjo pasirinkti tokią išeitį. Jeigu būtų pagalvojęs apie tiltuką... Už gero puskilometrio, pavažiavus dobiliena, buvo galima surasti brastą. Netikras dalykas, kad ten išsikapstysi, bet vis dėlto dabar visi būtų krūvoje. Be vargšo Lokio, suprantama. Taip, Vaidotas kartais būna per daug neatsargus. Pagaliau kodėl tik jis — kiekvienas mūsų turėjo numatyti tokį galimumą. Visa laimė, kad mašina virsdama nė vieno nenusitempė į Sraują. Šiaip ar taip, jie buvo pasiruošę tokiam pokštui. Tik jam nepasisekė, pašėlusiai nepasisekė. Jie šaukė, norėjo pagelbėti, bet šūviai pokšėjo taip arti... O, be to, pamanė, kad kojai nieko rimto. Pirmyn, vyrai, pirmyn, brangi kiekviena sekundė! Jie tikriausiai jau skuta Gilužės miško link. Kniukštos sodyboje laukia arkliai. Jeigu vokiečiai neatkirs kelio, galima sakyti, išsigelbėję.

Jis vėl pabandė atsistoti. Srovė čia buvo silpnesnė, dugnas kietas, smėlėtas. Tačiau, suvaitojęs iš skausmo, susmuko vandenyje. Kaulas lūžęs. Kažkur apie kelį. O gal tik išsinarino? Ir papulk tu man taip — tiesiai ant akmens! Kokia beprasmybė! Prie pat savo namų slenksčio vokie-

čiams į nagus... Greitai jie bus čia, pamatys upelyje įstrigusią mašiną ir daug neabejos, kad verta atidžiau aplinkui pasidairyti.

Prisidengdamas krūmais, jis ėmė kastis į priekį. Teisingiau sakant, tik laikėsi ant vandens, pati srovė nešė pirmyn. Teliko saugotis per žemai nusvirusių medžių šakų ir neišlįsti į vagos vidurį, kurį kartas nuo karto nušviesdavo raketos. Valandėlei pritilęs šaudymas vėl pratrūko. Matyt, vokiečiai jau aptiko mašiną. Granatos sprogimas. Dėl viso pikto trenkė. Bailiai! Taip, jie jau ten, prie tiltelio. Bėga paupiu, apšaudo krūmus. Šūkavimai anoje pusėje: persikėlė per Sraują. Tyliau, tyliau! — jų gali būti ir čia. Netrukus vieškelio tiltas. Gerai, kad raketų šviesa blankesnė, bet vis vien reikia spaustis arčiau kranto, po krūmais: ant tilto tikrai bus pastatę sargybą.

Nepakenčiamai skaudėjo koją. Kaip tyčia dar susitrenkė kelį į kažkokią dugne įstrigusią šaką, o gal akmenį. Paširdžiuose salstelėjo, akys pritemo. Nebebandė stotis — viskas aišku: jei vokiečiai anksčiau neišgriebs iš vandens, jo kelionės galas bus ten, kur baigiasi Srauja — Gilužėje. Jeigu pavyktų rasti neprirakintą valtį, persikeltų per ežerą. O tenai jau Gilužės miškas. Kol vokiečiai jį perkoš... Keistas padaras — žmogus: bet kokia kaina nors dienai atstumti mirtį. Turėtų automatą... reikėjo paieškoti apie tą akmenį, nors, kiek prisimena, ten gili duobė, bet toji koja visai protą sumaišė. Taip, labai ne kokie jo popieriai.

Raketos vis rečiau bešvysčiojo, beveik nebešaudė. Drabužiai ir avalynė primirko, traukė į dugną. Ėmė gelti raumenis. Jis niekada nemanė, kad Sraujoje gali būti toks šaltas vanduo. Judino rankas ir sveikąją koją, išsiskėtęs kaip krabas, stengdamasis išsilaikyti paviršiuje, o seklesnėse vietose pasispirdavo dugno ir taip, padedant srovei, gana greitai kasėsi į priekį. Tačiau jam rodėsi, tartum plūduriuoja vietoje. Kad tik nepradėtų traukti mėšlungis. Tada žuvęs. Kaime pašėlusiai lojo šunes. Kažkur čia pat, jo pašonėje, buvo trobos, kiemai, tvoros, apmaustytos puodynėmis, tvartuose snūduriavo ant šilto mėšlo galvijai. Jis nemanė, kad žmogus galėtų pavydėti gyvuliams. Drungnas mėšlas arba sausi šiaudai. Taip, pasirodo, būna gyvenime, kad už tokius daiktus galas žino kokius turtus ati-

duotum. Bet šalin, šalin kvailas mintis, nuo jų galima visai suglebti! Geriau pasvajokim apie Skoto ekspediciją. Aštuoniasdešimties laipsnių speigas, pūgos, ledų kalnai. Šitoje upelėje ne daugiau, kaip šeši—septyni Celsijaus. Ir, savaime suprantama, virš nulio. Tik trisdešimties laipsnių trūksta iki kūno temperatūros. Jei šalta, tai todėl, kad žmogus įsivaizduoja šąląs. Buvo atsitikimas, kai žmogui galvą „nukirto" žąsies sparnu. Taigi, gal ir nereikėjo Lokiui kišti galvos. Toks tačiau buvo — lįsdavo į pačią ugnį, pasiruošęs už draugus gyvybę atiduoti. Jeigu iš karto būtų pastebėję, kad jo nėra mašinoje, argi būtų palikę? O paskui, po tų granatų sprogimo, kai viską suprato, buvo vėlu. Reikia įsivaizduoti, kokį sąmyšį sukėlė! Jie išlošė nedaug, gal porą trejetą minučių, bet šitokiomis aplinkybėmis, kai minutės prilygsta valandoms... Jei ne tas supuvęs tiltūkštis... Dėkui, Loky, dėkui, bičiuli, tu ne veltui... Bet, po šimts paibelių, kodėl jis turėjo žūti? Stebuklų nebūna, tačiau Lokys moka daryti stebuklus.

Upelio vaga praplatėjo, tėkmė pasidarė lėtesnė. Prasmuko tiltą. Koja jau nebepasiekdavo dugno. Taip, netrukus ežeras, čia visur gilu. Reikia glaustis arčiau kranto. Tik rankomis jo prisilaikant, galima stumtis į priekį. Jis beveik nejautė rankų. Vis dėlto porą kartų vos neaiktelėjo iš skausmo: užkabino kažką aštraus — vandens nušlifuotą kelmo šaknį ar smailų gelžgalį. Galėjo būti ir sudaužytas butelis, nulūžusios dalgės galas, numestas vaikų. Jo pirštai turėjo būti ištisai supjaustyti, bet stengėsi negalvoti apie tai, kaip negalvojo ir apie veidą, kruvinai nudraskytą šakų, sukapotą švendrių, kurios dabar, artėjant prie Gilužės, vis tirščiau užtverdavo kelią. Viskas niekai! Svarbu neišsibadyti akių. Pagalvojo, kad padarė klaidą, nepersikapstęs per upelę į kitą krantą, kol vaga buvo siauresnė ir pats turėjo daugiau jėgų. Nesąmoningas savisaugos jausmas — laikytis toliau nuo žmonių... Betgi ten kaimas, netoli nuo ežero Juodasis Bigė! Pastogė, šiltas patalas... Nuo tos minties jam silpna pasidarė. Beprotis! Eiti į savo namus, kai kiekviename kieme gali stovėti vokietis! Nori pražudyti Juodąjį Bigę, tartum jis, jeigu tu gyvas nepasieksi Ventės miškų, nebebus reikalingas draugams?! Kiek nedaug reikia žmogui ištižti.

Nebešaudė. Retkarčiais švysteldavo raketa, bet jau toli. Kažkur burzgė mašinų motorai, lyg ir šūkavimai pasigirsdavo. Vis tingiau amsėjo šunys. Vyrams, matyt, pasisekė išnešti kailį. Jeigu nesusigundys į Gilužės mišką... Iki ryto jie gerą kelio galą sukars, o iš ten nebetoli pelkės, yra savų žmonių. Išgelbėti! Bet ką jis darys, toks sulūžėlis, nors ir persikels per ežerą? Vis dėlto reikėjo laikytis ano kranto. Ten beveik visos valtys. Pakraščiukais, pakraščiukais būtų nusikasęs iki miško. Ne daugiau kaip puskilometris, o kertant ežerą bus netoli dviejų. Vis tas prakeiktas atsargumas, baimė, po šimts velnių!

Išsliaužęs ant ežero kranto, valandėlę drybsojo kaip rąstgalys. Nepakenčiamai gėlė visą kūną. Nebeskyrė, kuri sveikoji koja. Ėmė žagsėti, jausdamas skrandyje šaltį. Jam pasirodė, kad pro nosį iškvepia šaltą orą, ir vienai akimirkai įsivaizdavo savo plaučius, apaugusius šerkšno pelėsiu. Nesvarbu! Visų pirma turi veikti rankos. Įniko pūsti, prikišęs delnus prie lūpų. Tamsoje gerai neįžiūrėjo, bet jie buvo lipnūs, degė, tartum apipilti žarijomis, nesijautė pirštų. Dar truputėlį. Pradėjo voliotis, daužydamas rankas į šonus. Bjaurus vėjas, bet slopina triukšmą. Nėra to blogo, kas neišeitų į gera. Pabandė atsegti pistoleto dėklą. Ne iš karto, bet pavyko. Jis beveik norėjo, kad pasirodytų vokiečiai. Geras krantas, patogi pozicija gintis. Yra berods apie trisdešimt šovinių. Jeigu kas penktas kliudytų... Ne, jo taip lengvai nepaims. Finalas aiškus — paskutinė kulka sau,— bet anksčiau ar vėliau vis vien tuo turės baigtis. Pesimistas? Galbūt. Kai žmogus šlapias, peršalęs iki kaulo geluonies, o mirtis ant nosies, labai jau sunku nenorėti, kad visa tai greičiau pasibaigtų.

Sustingę sąnariai atsileido, nebegėlė raumenų, nors smilkinius varstė diegliai ir lengvai svaigo galva. Jis vėl ėmė jausti savo kūną. Bet nuo to, kad išlindo iš vandens, iškeisdamas plius šešis ar septynis Celsijaus į porą žemiau nulio, nė kiek geriau nepasidarė. Žvarbus vėjas kirto per drabužius, ir nuo jų stingdančio prisilietimo krėtė bjaurus drebulys. Pažįstamas jausmas, o tačiau geriau kvapą užgniaužiantis Oriolo speigas, kai tu apsirengęs sausais šiltais drabužiais, negu juos džiovinti ant savęs, dumiant lapkričio vėjui.

Jis atsisėdo, apčiupinėjo skaudančią koją. Patinusi, dega, lyg būtų uždėtas karštas kompresas. Reikia dar kartą pabandyti atsistoti. Aiktelėjo ir susmuko ant žemės. Taip, nėra kalbos, kairioji paėmė neribotų atostogų. Ir vargu ar besuspės grįžti iš jų... Vis dėlto negalima taip sėdėti ir kalenti iš šalčio dantimis — naktis neamžina. Jis atsirėmė rankomis žemės ir, vilkdamas sužalotąją koją, keturpėsčias nurepečkojo paežere. Sausledis traškėjo po jo galūnėmis. Vietomis rankos susmegdavo į apstingusį purvą aukščiau riešų, ir jis turėdavo daryti ratą, kad apeitų žolių užmaskuotą vandens klaną. Paskui vėl prasidėjo medžiais apaugęs krantas. Dabar teko repečkoti labai palengva, nuolat stoviniuojant ir atidžiai apžiūrint kiekvieną properšą tarp medžių, ar kur nematyti valties. Tokioje vietoje, suprantama, ji bus prirakinta, kad nenuneštų vanduo, bet ne toks sunkus darbas nusukti spyną. Delnų nebeskaudėjo, juos ištisai degino peršintis niežulys. Jo kūnas buvo tarsi sudurstytas iš atskirų gabalų — verdančio švino pripildytos galūnės, akmeninė galva įmontuotais žmogaus smilkiniais, drebulio purtomas liemuo, kurį kažkas užsiuvo lediniame maiše. Pasibaigė medžiai. Pliko kranto juostelė nestataus šlaito papėdėje, ir vėl medžiai. Jam pasirodė, kad porą kilometrų taip nurėpliojo, nors iš tiesų nebuvo nė trečdalio to. Keista, bet staiga pajuto visai nebeatpažįstąs tų vietų. Svetimos svetimiausios, tartum čia niekada nebūtų buvęs. Kažkoks medgalis priešais. Irklas! Nulaužtas irklas... Valandėlę tysojo ant šono, nujausdamas, kad tikrai viskas pasisuks ne taip, kaip tikėjosi, tačiau nesuvokdamas kaip. Jeigu yra irklas, kažkur netoliese turėtų būti ir valtis. Kalendamas iš šalčio dantimis, jis žiūrėjo į juodus šniokščiančius vandenis. Vėjas pūtė iš ano kranto. Vienu, ir dar nulūžusiu, irklu prieš vėją! Su tokiu pat pasisekimu būtų galima išsemti šaukštu šį ežerą. Gal bandyti apeiti aplinkui? Per trejetą ketvertą valandų... Bet kas ten jo laukia? Jeigu ir nekratytų miško, pats nudvėstų peršalęs. Kokia prasmė kankinti save, jei rezultatas vis vien lygus nuliui? Tą trisdešimt šovinių galima sunaudoti, ir mažiau energijos išeikvojus.

Jis vėl įniko voliotis, velėti rankomis šonus, nebodamas akis temdančio skausmo kojoje. Tačiau drebulys neatsilei-

do: taip krėtė visą nuo padų iki viršugalvio, kad, rodėsi, kūnas po sąnarį išlakstys. Šaltis! — štai prieš ką žmogus beginklis. Napoleonas buvo tai pamiršęs, o vokiečiai nieko nepasimokė iš jo patyrimo. Būtų neišmirkusios cigaretės, turėtų sausų degtukų... Nors vieną degtuką, po paibeliais! Žmonės bijo ugnies. Ugnis tai palaima. Galėtų dabar panerti rankas į žarijas iki alkūnių ir žarstyti jas kaip šykštuolis auksą.

Pakvipo dūmais. Nustebęs pakėlė galvą ir ėmė giliai alsuoti. Kvaila: vėjas nuo ežero, iš kur rasis tie dūmai. Vizija! Bet jie kvepėjo, ir tiek. Beržų tošimi, kepamais sklindžiais, laidario mėšlu. Kvepėjo šilta žmogaus gūžta. Namais! Jis sugriežė dantimis. Žinojo, kad tai tas pat, kaip keltis per ežerą prieš smarkų vėją, iriantis vienu, ir dar nulūžusiu, irklu, bet vis vien apsigręžė ir nurepečkojo atgal. Taip, platusis galas, ta aptriušusi mentė, teks įremti į pažastį. Kaip tik tokio ilgumo. Jam reikia ramento. Atsistojo, pasiremdamas irklu, žengė žingsnį. Pats iš karto nepatikėjo, kad taip paprasta ir patogu. Ne, truputį per ilgas, o nulūžusis galas smailus, smenga į žemę. Dantimis atsilenkė peilį, nes pirštai neklausė, tačiau kai pabandė drožti, nieko neišėjo: rankos buvo kaip guminės. Tiek to: vėliau, kai šiek tiek apsitrenks. Juk ir taip galima eiti.

Toje vietoje šlaitas buvo išlenktas tartum dubens šonai. Susiradęs lėkštesnį tarpą, ėmė kopti aukštyn. Ne, nėra taip lengva ir patogu, kaip iš pradžių pasirodė. Vis dėlto, velnias, per ilgas. Kažkur dešinėje, vieškelio kryptimi, nuskardeno šūktelėjimas, suburzgė motoras. Visai netoli. Vokiečiai! Tikriausiai jau apsupo kaimą, o jis atsidūrė tame žiede. Prakeikimas! Būtų bent pirštinių nepametęs. Jis stabtelėjo ir beviltiškai pažvelgė į savo ramentą. Dangus lyg ir labiau nusišvietė, tarp debesų pabarstyta žvaigždžių. Matyt, prieš audrą smarkiau šaltukas patrauks. Su tokiais sugrubusiais pirštais tie trisdešimt šovinių pupų vietoje.

Pagaliau iškopė iš to dubens. Dar visai neišsikapstęs ant viršaus, išvydo kažkokias dangun įsigraužusias kalnų keteras, aplipusias medžiais. Tačiau dabar, stovėdamas visu ūgiu ant skardžio, žinojo, kad tai esama namų stogų. Visai nepažįstamas vienkiemis. Tikrai galima patikėti senių pasakomis apie vidurnakčio nelabuosius, kurie taip apdumia

akis, kad tu sukiesi apie savo sodybą, jos vietoje matai neregėtą dvarą ir taip klaidžioji, kol maišas nukrenta nuo akių. Tiek to. Šiaip ar taip, čia gyvena žmonės. Galvijai atrajoja šiltoje kūtėje, šieno nampusės, užuovėja... Velniškas vėjas! Kol dar buvo žemai, šiek tiek medžiai užstojo, o čia, toje pagairėje, tartum visas pragaras sukilo. Žemė išvien sutraukta į ragą. Jei ir trumpins savo ramentą, tai bukai apdrožti smailųjį galą nebėra jokio reikalo.

Jis turėjo eiti pro šalį, bent sau tvirtino, kad reikia praeiti pro vienkiemį, tačiau vėjas stūmė tiesiai į tą vidurnakčio monų dvarą. Tartum kažkas iš abiejų pusių užtvėrė nematomą tvorą, ir jis gūbrino, kartas nuo karto atsidauždamas į ją, tačiau, nesurasdamas spragos, pro kurią galėtų prasimušti į šoną. Taigi nebuvo tokios spragos, jis piktai niurzgėjo, tačiau šitame niurzgėjime buvo daugiau melo kaip nuoširdumo. Jis buvo beveik patenkintas, kad yra tokia tvora, o vėjas pučia į nugarą, nors apie tai ir negalvojo. O jeigu ir būtų galvojęs, iš atskirų dalių susiūtas kūnas būtų daręs kaip jam patogiau, nes tam tikrais atvejais prišerkšnijusių plaučių ar tuščio skrandžio logika yra stipresnė už smegenų logiką, ypač kai šiems trūksta svarių argumentų.

IV

Daržinės durų apačia buvo pakilusi nuo žemės per gerą trečdalį metro. Turbūt taip padaryta, kad geriau vėdintųsi patalpa. Pagaliau kas kam svarbu. Jis jau viduje, guli pasivertęs ant sveikosios kojos ir siurbia į save minkštą, šienu kvepiantį orą. Vėjas liko už sienų. Ne, dar traukia pro durų apačią, bet, palyginus su tuo, ką prieš valandėlę turėjo, tai dieviškas alsavimas.

Jis meiliai paglostė savo irklą: likimas geras, net myriop žengiančiam suranda ką padovanoti. Kurį laiką drybsojo suglebęs, apimtas nuovargio. Šlapių drabužių prisilietimas nebe taip erzino, atslūgo drebulys, nors jautė, tartum visa oda prismaigstyta šaltų adatų. Jeigu žmogus nebežagsi nuo šalčio, tai nereiškia, kad gali drybsoti, kol sušoksi į kaulą. Jis atsistojo. Puikus dalykas — ramentas! Pasidarė šilčiau,

nes dabar vėjas sijojo tik per blauzdas. Jeigu pavyktų patekti į tvartą, prisiglaustų prie karvės šono. Bet ne! Geriausia įsispausti tarp avių. Šiltos garbanotos avies vilnelės, tai bent prabanga... Fantazija! Iš kur jis žino, kur tas tvartas? O, be to, prie jo bus šuo. Būtinai! Ak, pačiu laiku prisiminė šunį. Tikriausiai už tų durų diendaržis, dešinėje arba kairėje tvartai. Ir šuns būda. Ne, dabar pritinka galvoti ne apie šilumą, o kur surasti saugią vietelę. Saugumas... Jis negalėjo susivaldyti, karčiai nepasišaipęs iš savęs. Juokai juokais, bet žmogus turi daryti viską, ką gali. Valandėlę įtemptai mąstė, žiūrėdamas į melsvais dryžiais suraižytą tamsą. Aišku: diendaržis už tų durų. Tvartai, šuva. Vėjas pučia iš ten. Neblogai, visai neblogai. Jei tikėtų dievu, vertėtų sumesti padėkos maldelę. Atsargiai pasiramsčiuodamas irklu, ėmė krapinėti tamsoje. Dešinėje užčiuopė dobilų šalinę. Atsirėmęs jos, laikydamasis ant vienos kojos, pabaksnojo irklu dobilus virš galvos. Prisūdyta aukščiau balkio, o gal ir iki pačios pašelmenės. Su tokia koja, be kopėčių... Bjaurus valstiečio bruožas — šykštumas. Užliptų, nusiverstų gyvuliams dobilų nuo viršaus. Tartum pešant po kuokštelį iš šalinės šono galima daugiau sutaupyti pašaro...

Kairėje irgi buvo dobilai. Dagūs, usnėti, susigulėję kaip akmuo. Tačiau ne aukščiau, kaip iki juosmens: likusi šalinės dalis buvo užkrauta šienu. Kopėčios! Ilgai čiupinėjo jas, nepasitikėdamas sugrubusiais, žaizdotais pirštais. Nieko nuostabaus, kad jos atsirado — kiekvieno valstiečio daržinėje yra kopėčios,— bet ne visos pastatytos prie šalinės, ir dar tokioje vietoje, kur patogiausia užlipti. Rankomis prisilaikydamas skersinių, petimi sienos, jis kaip nors užvilks ant šalinės tą savo invalidę.

Apsidžiaugė, kad šieno prikrauta ne ką aukščiau balkio. Užsiropštęs ant viršaus, mažumėlę pagulėjo, klausydamasis pašėlusių dūžių. Bjauriai skaudėjo koją, maudė plaštakos. Vis dėlto reikėjo nemaža pastangų, kol užsikraustė. Jau žinojo, ką toliau darys. Iš viršaus raustis į šieną pavojinga — liks žymė, o jeigu visai užsimūrysi, trūks oro. Šienas susigulėdamas paprastai atšoka nuo sienos, susidaro lyg ir plyšys. Jis įsispraus į tą plyšį daugmaž ties šalinės

viduriu ir nuo ten pradės kastis. Išpeštą šieną galės kimšti prie sienos, į susigulėjusį tarpeklį.

Įsispraus... Bepiga pasakyti. Suprantama, negalvojo, kad bus paprasta, tačiau nesitikėjo susidurti su tokiais sunkumais. Ramentas čia nieko negalėjo padėti. Koja nuolat kur nors kliuvo, nuo veriančio skausmo salo širdis, tryško iš akių ašaros. Šalčio nebejautė, ir tai buvo šiokia tokia kompensacija. Dar daugiau — jį išvien pylė prakaitas, pasijuto tartum karštais kompresais apdėtas, ir protarpiais dingtelėdavo paika mintis: jeigu toje šieno oloje (turbūt kokie du metrai virš galvos ir tiek pat iki žemės) būtų šviesu ir galėtų pažiūrėti į save iš šalies, pamatytų, kad nuo jo kyla garas, kaip žiemą nuo šerkšnijančio arklio. Tikriausiai bus įsirausęs į patį šalinės centrą. Kai valstietis, išsigandęs besiniaukstančio dangaus, paskubina suvežti minkštą šieną, jis pradeda kaisti. Kaip ten bebūtų, neatrodo, kad čia bus šalta.

Vargais negalais nusivilko puskailinius, nukrapštė nuo sveikosios kojos batą. Atsisagstęs kelnes, ėmė čiupinėti sužalotą koją. Lyg ir labiau patinusi. Plaštakos, apsivėlusios šienu, lipo prie degančios odos tartum dervuotos. Kraujas... Išsigandęs dantimis atsagstė palaidinės rankoves ir dilbiais ėmė braukyti sutinusią vietą. Ne, tai būta kraujo nuo pirštų. Nei iš šio, nei iš to prisiminė vieną vasarą (buvo dar pusbernis), kai ištrenkė iš ratų pasibaidęs arklys. Tada kliuvo dešinei kojai — skilo ties kelio sąnariu kaulas. Porą savaičių prasitrynė lovoje, bet apsiėjo be gydytojo. Tikriausiai ir dabar bus pasikartojusi ta pati istorija.

Jis vėl apčiupinėjo ištinusią vietą, apspaudydamas be jokio gailesčio. Paskui įsispyrė į šieną ir laikė, kol iš skausmo akyse ėmė tavaruoti. Ei, nieko baisaus — atrodo, tik skilęs kaulas. Jis jau žino, ką reiškia lūžimas — tą malonumą teko patirti fronte.

Pakirstas staiga užplūdusio džiaugsmo, ilgai gulėjo ant nugaros, išsitiesęs kaip ilgas. Ką gi, pradžia geresnė, negu tikėjosi. Aišku, dar nežinia, kuo viskas baigsis, tačiau kam sukti galvą, jeigu nuo tavęs tai mažiausiai priklauso? Turi gerą patalą, o vėliau pažiūrėsim. Svarbu pailsėti, kad, lai-

kui atėjus, galėtum našiai sunaudoti tuos trisdešimt šovinių.

Nuo sienos į galvą dvelkė gaivinanti vėsa. Jis įsimurkdė giliau į šieną, prieš tai užsitraukęs ant pečių puskailinius, ir, uosdamas jų drėgną, su šienu sumišusį kvapą, vėl matė krūmais užgriuvusį upelį, protarpiais nutvieskiamą raketų šviesos, jautė ledinį srovės sūpavimą, kuris darėsi kaskart švelnesnis, minkštesnis, kol pagaliau, pavirtęs sūkuriuojančios miglos kamuoliais, nuplukdė jį į nebūtį.

Pažadino keisti garsai. Iš karto jų nesuvokė — pajuto tik po oda vaikščiojančias šaltas adatėles, o kai pabandė pasiversti ant šono, pečius nugėlė bukas skausmas. Visas kūnas buvo tartum sudaužytas. Koja nuo šlaunies iki pusiaublauzdžio degė lyg druskos privaryta, maudė galvą, burna buvo išdžiūvusi, kaip ant pečiaus klumpė. Bjauriai troškino gerti. Tikriausiai turi temperatūros. Nieko sau! Surado tinkamą vietelę apsirgti.

Įsiklausė. Garsai, dar neiššifruoti mieguistos sąmonės, vėl pasikartojo: žviegė kiaulė. Tokiu laiku skerstuvės... Keista... Nėra kalbos, jau rytas, ir vis dėlto... Nejaugi vokiečiai išsinešino? Ne, tai ne jų būdui. Teisingiau būtų manyti, kad jie, sulaukę aušros, įsiveržė į kaimą ir dabar virkdo valstiečius. Taip, šiandien ne vienas neteks kiaulės. Ir tai gali būti tik įžanga. O toliau? Pagalvojus apie galimas pasekmes, jam pasidarė pašėlusiai skaudu. Savo likimo jis nesvarstė, lygiai kaip ir to logiško klausimo, kuris vienai akimirkai paklebeno smegenis: teisingai ar neteisingai pasielgta? Tai nepriklausė jo kompetencijai. Jis turėjo vykdyti, o ne klausinėti. Organizuota jėga, stovinti aukščiau už jį, geriau žinojo, kas šiuo metu parankiau: stengtis išsaugoti kaimiečių ramybę ar atvirkščiai — griauti ją, siekiant įtraukti į pasipriešinimą platesnius gyventojų sluoksnius. Provokuoti priešą, kad lėktų niekuo nekaltos galvos — žiauru, jis tai suprato, tačiau pateisino kaip neišvengiamą blogybę. Karas negali būti nežiaurus, ypač toksai kaip šis. Kovojama ne dėl atskirų žmonių, ne dėl to, kokį valdovą pasodinti į sostą — mūšių laukuose sprendžiamas ištisų tautų likimas. Hamletiškasis „būti ar nebūti" ne scenos rėmuose, bet viso pasaulio mastu. Jo visai nejaudino ta prielaida, kad po kelių valandų, gal dar anksčiau, ir jis

pats gali būti nušluotas nuo gyvenimo arenos. Buvo girdėjęs apie degančius kaimus Baltarusijoje. (Po gero pusmečio pora bus supleškinta ir Lietuvoje.) Ką gi, vokiečiai savo taktika („Už vieną mūsiškį šimtas tų azijatų!") patys sau kasa duobę. Tegu. Iš jo galbūt irgi teliks sauja pelenų, bet netuščiai savo amžių pragyveno. Kada nors istorikai papasakos ateinančioms kartoms apie tuos, kurie savo mirtimi gelbėjo žmoniją nuo pražūties. Jis, suprantama, per menkas, kad išsaugotų savo pavardę šimtmečiams istorijos atmintyje, tačiau, ir būdamas bevardis, liks gyventi gyvuosiuose. O šitie kviečių ir bekonų augintojai... Niekšai ir geri žmonės, bailiai ir bukapročiai, be savo žemės nepripažįstą jokio kito dievo... Nieko jiems negali būti baisiau, kaip numirti, nežinant už ką ir žinant, kad po savęs palieka vien tuštumą. Kartu su žmonomis, vaikais, sužadėtinėmis, kurios jau niekad nepagimdys tau įpėdinio margiems laukeliams arti, plonoms drobelėms austi. Šitame kaime buvo daug žmonių, kuriuos mylėti jis neturėjo jokio pagrindo, tačiau dabar, svarstydamas pačią blogiausią galimybę, pajuto jiems nuoširdų gailesį.

Staiga minties gija susipainiojo, nutrūko ir susimezgė visai ne toje vietoje, kur buvo galima tikėtis. O aš? — pagalvojo jis. Žmogus, šventai prisiekęs partijai: kovosiu iki paskutinio atodūsio. Negi iš tikrųjų viską padarė jau, kad šiandien guli, kaip skalikų įvarytas į olą žvėrelis, ir laukia paskutiniosios? Kodėl paskutinis atodūsis turi išsiveržti tokiu metu, kada tėvynei taip reikalinga mano gyvybė? Trisdešimt pistoleto šovinių... Taip, didvyriška, kai kas pasakys, jis mokėjo numirti. Bet kurių velnių jie turi būti paskutiniai mano gyvenime? O geriau pasvarsčius... koks čia didvyriškumas išpleškinti keletą apkabų, kai nebėra kitos išeities? Mirti kiekvienas kvailys sugeba. Bet tu sugebėk išsisukti nuo mirties kritišką valandą, išsaugok save, kad galėtum toliau kovoti, tada būsi vyras, po paibeliais! Štai kur tikrasis didvyriškumas!

Jis gailiai sudejavo. Ne iš skausmo, nors visą kūną taip degino, tartum būtų suvyniotas į žarijų pripiltą paklodę — jį prismaugė pyktis. Beviltiškas ir tuo baisus, kad nieko nebegalima pakeisti, kas įvyko. Reikėjo tuodu niekšu pakabinti ten pat po liepomis prie vieškelio! Tyliai, be cere-

monijų. O patiems į mašiną. Bet panoro įrodyti, kad tarybų valdžia teisinga, be teismo nebaudžia nė paskutinio žmogžudžio, nedera mūsų rūstaus, bet teisėto akto suplakti su okupantų nusikaltimais. Siekė suteikti operacijai, taip sakant, platesnį skambėjimą... Na ir, aišku, parodyti žmonėms, kad vokiečių malūnas tesilaiko ant vištos kojos. Svarbūs argumentai? Taip, neprikiši. Bet jeigu Adomo vietoje būtų buvęs kitas... Su Kučkailiu būtų apsiėję paprasčiau, taip, daug paprasčiau... Aišku, nebuvo reikalo niekšui, ir dar gerai pažįstamam, įrodinėti, kad jis niekšas, tačiau pamatyti jį prieš save ant kelių, pavirtusį paskutinio mėšlo krūva... Juk tai pripažinimas, kad jis gauna, ką nusipelnęs, nors ir negali su tuo sutikti, o aš esu absoliučiai teisus prieš žmones, nes negalėjau, neturėjau teisės kitaip pasielgti. Žmonės... Kažin, broleli, ar tada, galvodamas apie juos, visų pirma neturėjai galvoje jos? Lyg beturėtų reikšmės, kaip pažiūrės į tai moteris, kurią seniai tareisi išbraukęs iš atminties. Ką gi, viskas aišku: kvailai išėjo. Tačiau ne taip lengva pakabinti po sietynu žmogų, su kuriuo viename kaime išaugta, kurio sesuo kadaise mylėta.

Jis užsimerkė, nors aplinkui ir tvyrojo akla tamsa. Neverta tokiomis mintimis aitrinti širdies. Gana ir kūno žaizdų. Geriau pasirūpinkime buitiniais reikalais. Aha, kelnės visiškai sausos. Puskailiniai irgi apibrinkę. Vadinasi, mūsų krosnelė neblogai šildo. Nebūtų pametęs elektrinio žibintuvėlio, būtų galima visai gerai jaustis.

Kurį laiką gulėjo kniūbsčias, nebodamas paaštrėjusio skausmo sužalotoje kojoje. Ausyse krebždėjo kažkokie minkšti, lyg per vatą persisunkę garsai. Oras irgi buvo tarsi prisivėlęs plaušų, nenoriai lindo į užgriuvusias šnerves, ir jis ne iš karto susigaudė, koks reikalas. Velniava! Juk čia galima uždusti! Sunerimęs sujudo šliaužti savo ola sienos link. Taip ir yra: nuo šalinės nuslinko gabana šieno ir užkimšo angą, kaip ta velnio sloga jo nosenas. Atrodo, daug lengviau buvo naktį išsirausti urvą, negu prasikasti pro tuos kelis glėbius šieno — taip raižė kūną nuo kiekvieno judesio. Pagaliau siena! Išsimušęs iš jėgų, gulėjo, prispaudęs degantį skruostą prie šalto šiurkštaus sienojo, godžiai siurbdamas į save vėsų gaivinantį orą. Netoliese

piktai lojo šuo, girdėjosi lyg ir žmonių šūkčiojimai, į kuriuos įsiterpdavo duslūs smūgiai. Pokštelėjo šūvis. Antras. Ne iš eilės, su pertrauka, kuri jam pasirodė tokia pat ilga, kaip ir laiko tarpas, praėjęs nuo kiaulės žviegimo. O gal nebuvo jokio žviegimo, taip tik prisisapnavo? Ne, tie šūviai tikri. Vis dėlto reikėtų išsivalyti pistoletą. Pasitiesus puskailinius, kaip nors apgraibomis. Po paibeliais, bent koks plyšelis būtų toje sienoje... Bjauriai svaigsta galva. Nejaugi susigriebė gripą? Skersvėjo neturėtų čia būti, iš kur tas šalčio ūžčiojimas pro ausis? Tiesą sakant, ir ten, savo migyje, jautė po oda vaikščiojančias ledines adatėles, tačiau dabar jos tarsi susilydė į vientisus laidus, voratinkliu apraizgiusius visą kūną ir leidžiančius karštas ir šaltas sroves.

Atatupstas, jau nebesaugodamas sužalotos kojos, nušliaužė atgal. Pasivertė ant šono, paskui aukštielninkas, vėl ant šono. Visaip buvo nepatogu. Geriausia stačiam. Sūpuoklėse. Velykos. Sulos pripampusios beržų viršūnės. Žemyn, aukštyn, žemyn, aukštyn. Nuo to supimosi vemti verčia. Bet negi apsijuoksi prieš mergaitę, stovinčią priešais kitame sūpuoklių gale? Juk jai nieko. Skruostai raudoni, akys šaiposi, o kasytės laksto į šalis, ir suknytė laksto, veržiasi aukštyn, tartum nusiplėšti norėdama. Mat kokių pasiutusių mergaičių esama! Išgerčiau sulos, ir praeitų tas blogumas. Seneli, būk toks geras, pragręžk beržą. Kam su kaltu, po paibeliais? Niekas gi neprakalinėja beržų, beržus gręžia. Kvailas senis. Seni, seni, duok tabokos, senis negirdėjo, seni, seni, še mergičkę, senis šokinėjo. Tavo pypkė parpia kaip motociklas. Ponas Kontrolis pralėkė! Ponas Kontroli, aš noriu pieno. Saldaus gardaus pienelio. Štai kur žmogus — net visą bidoną! Geri, geri, jau ir dugnas matyti, o niekaip negali atsigerti. Ar čia oro pripilta, ar ką? Vienos putos! Velniop jas, nereikia, pats skuskis barzdą. Lietuviai barzdočiai dūmoja... Daug barzdotų miške, o Hitleris tik su ūsais, trumpais ūseliais, ir gyvena geležiniame mieste. Gatvėse aliejiniai žibintai, karietos, dega laužai, po kiekvienu žibintu pakabinta po žmogų. Viduramžiai, inkvizicija, nieko nepadarysi. Kristų, sako, prikalė prie kryžiaus, sudrėkino kempine lūpas. Ar liko dar vandens toje kempinėje?

Nubudo pasruvęs prakaitu. Liežuvis buvo šiurkštus, kažkieno piktoms patyčioms įgrūstas tarp dantų, svetimas daiktas, išdžiūvusi burna degė, tartum pripilta karšto žvyro. Gerti! Stengėsi negalvoti apie tai, tačiau visur aplinkui čiurleno upeliai, skambėjo kibirai, kliunksėjo semiamas vanduo. Velniai griebtų, mielai sutiktų pakartoti naktinį murdymąsi Sraujoje jau vien dėl to, kad galėtų iki valios atsigerti! Būtų bent drabužiai šlapi, išgręžtų kokį lašą... Ką gi, taip jau sutvarkytas pasaulis, kad lazda turi du galus. Prarandi šaltį, įsigyji troškulį, ir atvirkščiai. Įsikalk į galvą šią senių tiesą, arkly, ir nemurmėk. Suėmė save kietai į rankas, bandydamas nukreipti mintis kita kryptimi („Pasvarstyk, broliuk, kaip reikės iš čia išsikapstyti, jeigu jėga neiškrapštys"), bet galvoje viskas jaukėsi, pleišėjo, lyg perdžiūvusių lūpų oda, ir nieko doro negalėjo sulipdyti. Tartum ir vėl prisnūdo. Teliuškavo tas prakeiktas vanduo, maurojo ganykloje karvės, o jis stovėjo veidu į vaivorykštę ir, galvą atvertęs, gaudė burna sodriai kliokiančias lietaus čiurkšles. Tačiau kai pabudo, burna buvo dar sausesnė, joje vėlėsi šiengaliai, ir jis ilgai spjaudėsi, kone verkdamas dėl to bjauraus vaizduotės pasityčiojimo. Paskui matė save gulintį ištryptame sniego lauke tarp lavonų krūvų. Moteris ilgomis juodomis kasomis skrido virš jų kaip angelas, bet jis žinojo, kad tai akių apgaulė — čia paprasčiausias maitvanagis, laukiantis jo galo, ir norėjo nušauti, bet neveikė naganas. — — — — — Išdavystė! Operacijai buvo gerai pasiruošta. Telefono laidai nupjaustyti. Juodasis Bigė laiku davė ženklą. Mirtis išdavikams.— — — — — Ir išvydo tėvus prie sukrypusio stalo, kartu su jais srėbė šaltus rūgščius barščius, o musės laipiojo laikraščiais išklijuotomis sienomis, tūpė ant veido, rankų ir bjauriai kandžiojosi. Bus lietaus, kalbėjo jie, reikia šieną vežti.— — — — — Kažin kiek laiko aš drybsau toje šieno šalinėje? Šiaip ar taip, turi būti nemažai, jeigu žmogus trečią kartą nusišlapini, galas žino, kada paskutinį kartą begėręs.

Blaivūs sąmonės švystelėjimai, persipynę su vaidiniais, darėsi vis blankesni, nors kartais prasiverždavo skausmingai ryškiai, ir jis pajusdavo tikrovės bruožus taip realiai, tartum čiupinėtų iš akmens iškaltą monumentą. Vienu metu išniręs iš košmariško rūko, krūptelėjo nuo netikėtos min-

ties. Norėjo ją užgniaužti, tarsi ant drabužių nupuolusią žariją, bet po kiek laiko ji vėl iššoko, iš naujo nudegindama ir skleisdama įspėjantį gruzdesių kvapą. Taip, nieko nuostabaus, jeigu jis čia numirs. Ūkininkas, kurią dieną pešdamas gyvuliams pašarą, užčiups jo kojas. Nudvėsė, parazitas! Su tuo savo pistoletpalaikiu, trisdešimčia šovinių...

Jį apėmė siaubas. Ne, mirties jis nebijojo — tiesiog varė iš proto tokia niekinga baigtis. Būtų verčiau ten, Sraujoje prie tiltelio, palaukęs vokiečių ir iki paskutiniosios... Po tiek kančių nudvėsti, įlindus į šieną, kaip kokiam perkaršusiam žvėriui. Ne, ne! Jis dar pakankamai stiprus, jis dar parodys, kaip miršta žmonės, kurie žino, už ką turi mirti!

Gerai nesuvokdamas, ką toliau darys, ėmė ropštis lauk iš savo slėpynės. Skausmas dabar buvo kažkur šalia, tik ne kūne — jis riedėjo iš paskos, tartum kiekvieną akimirką galintis sprogti sviedinys, ir ragino skubėti. Valandėlę gulėjo, įstrigęs plyšyje tarp šalinės ir sienos, ilsėdamasis ir svarstydamas, kur link toliau kastis. Ant viršaus? Ne, nėra jokios prasmės: neužsikabaros. Pasieniu, tik pasieniu. Į tą pusę, kur pastatytos kopėčios.

Susisagstė striukę, užsijuosė diržą su pistoletu. Šoviniai buvo, bet jautė, kad kažko trūksta. Prisiminė, nusikasęs pasieniu per gerą žmogaus ūgį: kepurė! Na jau, dėl tokio nieko atgal? Juk ne tie laikai, kada sakydavo: užmėtysime priešą kepurėmis. Jis tyliai nusijuokė. Nebekrėtė nei šaltis, nei bedegino karštis, buvo visai sveikas, net nusistebėjo, kodėl iki šiol lindėjo toje šieno skylėje. Ir vėl nusijuokė. Šį kartą, aišku, dėl jėgų pertekliaus... Truputį apgedo nuotaika, pastebėjus, kad ant vienos kojos nėra bato, tačiau iš paskos riedantis sviedinys stūmė į priekį. Batas! Didelio čia daikto, pamanykit! Juk ne į šokius. Šok, mergyte, šoki basa, čia ne purvas, čia ne rasa... Margas sūkurys — šokėjų ratas — įtraukė jį į save kaip verdenė, ir jis, pašėlusiu greičiu sukdamasis apie nematomą ašį, prasmego kunkuliuojančioje tamsoje.

Kai atgavo sąmonę, pirmiausia išgirdo cypiantį girgždesį. Ten, iš kur ėjo tie garsai, kalbėjosi vyras ir moteris. Ar tau nieko nereikės daržinėje, klausė jis, aš užrėmiau duris. Gerai. kad užrėmei, atsakė ji, tik neužrakink klėties,

eisiu miltų kiaulėms. Paskui balsai nutilo. Teliko durų trinksėjimas, vaiko bliovimas, žvangčiojo šuns valkiojama apie būdą grandinė, kuria jis, matyt, užkliudydavo apverstą kibirą.

Jam kažką sakė tie balsai — vyro ir moters,— bet negalėjo prisiminti. Sutrikęs žiūrėjo į pilkšvumu atskiestą tamsą, į daržinės durų plyšius, pro kuriuos sunkėsi tiršta brėkšmė — galbūt ryto, o gal vakaro, tik ne dienos. Apačioje, per gerą žmogaus ūgį nuo žemės, raibuliavo kažkokia beformė masė — jis veikiau užčiuopė ją nuojauta negu akimis. Tik įsižiūrėjęs geriau, suprato, kad čia prikreikta šieno, o jis pats guli iki krūtinės išlindęs iš šalinės žemyn nukarusiomis rankomis. Koks nelabasis įgrūdo jį į tą pasienį, po paibeliais! Kaip čia atsidūrė? Deja, išskyrus kelias nuotrupas, nieko negalėjo atsiminti. Kažkur sąmonės kamputyje pasidingojo irklas, užgriuvęs šienu, ir prisiminė urve paliktą batą. Tegu. Nė vienas, nė kitas nebebus reikalingi. Pagalvojo, gal reikėtų giliau įsikasti — labai jau purto šaltis,— tačiau kai pabandė pasistūmėti atbulas, nieko doro neišėjo: kažkas laikė už kabančių rankų ir tempė į save. Tiek to, dingtelėjo tingi mintis. Štai vėl užmigs ir nebejaus šalčio. Ir iš tiesų pilka nebūties marška vėl apgaubė jį, tačiau protarpiais ji plyšdavo, ir tada jam pasirodydavo, kad nieko panašaus nėra, jis tik įsivaizduoja miegąs. Jei būtų kitaip, ar matytų po daržinę šliaužiojantį žibintą, o prieš tai būtų girdėjęs atsidarančių durų girgždesį, o dar anksčiau — moters balsą, malonėjantį šunį? Tą patį balsą, kuris žadėjo eiti į klėtį miltų. Tik viena moteris pasaulyje turi tokį balsą ir moka taip vaikščioti su žibintu, bet jis visai tuo nesistebėjo. Ji buvo j i, ir kas čia nepaprasto? Žiūrėjo į ją, stovinčią priešais, ir buvo nesmagu, kad jos veidas gelsvas, sakytum lengvai apkepta mėsa, o vietoj lūpų kažkoks judantis plyšys, ir akys iškilos, per daug jau iškilos, tartum apaugusios riebiais žvynais. Žibintas — geltona ropė — siūbavo rankoje: tarsi norėjo įsmaginti jį, kad iš visų jėgų galėtų sviesti jam į galvą. Ištiesė ranką, norėdamas prisidengti nuo smūgio, ir kartu su tuo beviltišku judesiu iš dūstančios krūtinės gelmių išsiveržė gargaliavimas:

— Akvile...

V

Bulvienė buvo prisvilusi, bet Keršis gerai nusiteikęs: pelėkautai padaryti — gaus, oi, gaus šeškeliai pirties...

Vėliau Akvilė pati stebėjosi, iš kur atsirado tiek jėgų: drauge su visais sriūbčioti viralą, kurio kiekvienas šaukštas burnoje virsdavo ricina, ir, kas nuostabiausia, linkčioti vyrui galva, pritariant jo postringavimams. Tą vakarą ji viską darė pusiau nesąmoningai, pasiduodama nuojautai, nes įvykis, kaip viduržiemį perkūnija užgriuvęs ant galvos, buvo toks siaubingai painus, toks nelogiškas ir chaotiškas, kad iš karto netilpo į jokius proto rėmus. Pasikėlė nuo stalo, neišvalgiusi savo dubenėlio, o kai Keršis, pagaliau pastebėjęs permainą jos veide, labai susirūpino, šoko klausinėti, kas atsitikę, ji kuo ramiausiai paaiškino peršalusi kapinėse ir norinti eiti miegot. Gerai nesugaudydama savo minčių, vien stumiama tos pačios nuojautos, kuri ją vedė į priekį, tartum aklą lazda, ji skubiai pasiklojo svečiams skirtą lovą seklytėlėje ir atsigulė. Netrukus įėjo Keršis. Parūkęs, išsirakinėjęs dantis, bet nesuskubęs sukalbėti vakarinių poterių: poteriaudavo visuomet vienais apatiniais. Buvo labai sutrikęs, nes per tuos nepilnus dvejus metus, kai drauge gyvena, nebuvo tokios nakties, kad atskirai miegotų.

Akvilė paaiškino, esą miegamajame jai tvanku, pykina tabokos dūmai, o čia tyras oras, iki ryto tikrai išsinegaluosianti. Tada Keršis subruzdo: gal užvirti kokių žolelių — karštį mušančių ar nuo blogumo; amžiną atilsį motušė mokėjusi rinkti, ant aukšto nuo visokių ligų maišas prikimštas; oho, jis, Keršis, irgi šį tą išmanąs apie tokius dalykus!

— Nieko, Pėle, nesirūpink. Praeis. Eik miegoti. Jei pasidarys blogiau, pakelsiu,— pažadėjo Akvilė.

Ir jis, sujaudintas seniai bepatirto žmonos švelnumo, laimingas sugrįžo į gryčią miegoti.

Ji žinojo — už ketvirčio valandos jis knarks kaip prisuktas. Dėl viso pikto padelsė ilgiau, o gal jai taip pasirodė, nes laikas slinko dvesiančio kuino žingsniais. Ji vis dar nebuvo apsisprendusi, ką darys, bet žinojo, kad reikia kažko imtis — bet kurią minutę gali užgriūti nelaimė. Viską papasakoti Keršiui? Po to, ką jis šiandien pasakė apie

partizanus, grįžtant iš kapinių?! Ne, tik ne jam! Kartą jau mokyta, ir gana skaudžiai, žino, kad tokiais atvejais negalima pasitikėti nė tikru broliu. Tėvas? Taip, jis nedvejodamas ištiestų ranką. Bet ką pasakys motinai, prisibeldus ten vidurnaktį? Tegul ir diena būtų, reikėtų surasti dingstį, kodėl prireikė tėvo, o nesusitarus su Keršiu, neįmanoma tai padaryti, kad nepaaiškėtų melas.

Apsidžiaugė, kad vėl gali galvoti. Svarbiausia — neprarasti galvos. Ji tai suprato tą pačią akimirką, kai išgirdo šūktelint savo vardą ir išvydo šalinės pasienyje įstrigusį žmogų. Ir nūnai dar matė save, iš siaubo besiblaškančią po daržinę, puolančią į trobą ir atgal, bėgančią iš svirno su patalų glėbiu, tačiau nuo nervinio šoko atsipalaidavusios smegenys jau dirbo, rikiuodamos iškrikusias mintis į vientisą grandinę. Ne, tėvas čia netinka, reikia žmogaus, kuris ne tik neišduotų, bet ir galėtų išeiti iš namų, nekeldamas niekam įtarimo. Juodasis Bigė! Toji mintis negalėjo būti netikėta — šiandien kapinėse buvo pagalvojusi apie jį,— tačiau Akvilė iš susijaudinimo net atsisėdo lovoje. Taip, nieko nelaukiant bėgti pas Juodąjį Bigę.

Tylutėliai apsirengė tamsoje ir katės žingsniu išslinko priemenėn. Čia minučiukę stabtelėjo, norėdama įsitikinti, ar visi miega, ir, padrąsinta Keršio knarkimo, kuris buvo girdėti net pro uždarytas gryčios duris, atsargiai atšovė sklendę. Snignojo. Nesmarkus, bet šaltas vėjas pūtė nuo kaimo, ir visi iš ten atplaukią garsai (šunų skalijimas, kažkieno, tikriausiai vokiečių, šūkavimai) buvo girdėti taip aiškiai, tartum triukšmautų čia pat, vienkiemio pakluonėse. Ji neryžtingai sustojo. Vartai vypsojo praviri, tartum ragindami žengti toliau į palšą tamsą, bet Akvilė negalėjo atplėšti kojų nuo žemės. Tokiu laiku į kaimą, kai vokiečių griežčiausiai įsakyta nesirodyti po aštuonių gatvėje... O kas, jeigu užlips ant patrulių? Nuo tokios galimybės šiurpas visą nukrėtė. Iki šiol tegyveno mintimi, kaip paslėpti Marių, o dabar staiga suprato, kokią baisią atsakomybę užsiverčia ant pečių, imdamasi šito žygio. Dėl savęs mažiausiai drebėjo: žinojo, už ką moka tokią aukštą kainą, bet žinojo ir tai, kad neturi teisės mokėti kitų gyvybėmis. Netgi tuo atveju, jeigu ten, šalinėje, ryte rastų sustingusį lavoną. Kas bebūtų, reikia susitaikyti su sveiko proto balsu, kad

išaušus, tik dienai išaušus, gali įžengti pro šiuos vartus išsigelbėjimas.

Ji ryžtingai apsisuko ir nuėjo per kiemą. Reikėjo grįžti į trobą, suprato negerai daranti, tačiau neįstengė užgniaužti savyje vulkaniškos jėgos, aklai stumiančios į daržinę. Marius tebegulėjo įsuktas į patalus toje pačioje vietoje, kur buvo palikusi. Vis dėlto pagalvojo, kad reikia jį daugiau patraukti į šalinės gilumą, bet ne taip paprasta buvo tai padaryti: turėjo praplatinti pasienyje erdvę, kurioje būtų galima laisvai judėti, o paskui pralįsti atgal, neužgaunant ligonio.

Grįžo seklytėlėn palengvėjusia širdimi: nepasitvirtino, ko labiausiai bijojo — jis nebuvo sužeistas. Tuo ji tvirtai įsitikino, pasišviesdama kišeniniu žibintuvėliu, iščiupinėjusi visą kūną. Tačiau pagalvojus, kad jis čia išgulėjo ne mažiau dviejų parų — ir, galimas daiktas, šlapias, kaip matyti iš puskailinių,— Akvilė dar labiau išsigando.

Daug naktų buvo nemiegojusi savo jauname gyvenime, bet neprisiminė nė vienos, kuri būtų taip beprotiškai prailgusi, kaip šioji. Keršio krenkštimas ir kosčiojimas — ženklai, skelbią, kad metas keltis,— užuot pykinę ją, kaip visados, nuskambėjo ausyse tartum gražiausia muzika. Nelaukdama, kol jis užeis, Akvilė užsimetė ant naktinių marškinių seną burnosą ir, įsistojusi į klumpes, nukaukšėjo ugnies kurti. Viskas, ypač šiandien, turi būti kaip paprastai.

Keršis, atsisėdęs ant lovos, tamsoje dūmė rytinę suktinę. Parūkys, tada uždegs šviesą. Dūmą traukti, kojas aunantis, ne knygą skaityti.

— Ag, jau gyva? — nusistebėjo, pamatęs Akvilę.— Išsitupėjai per naktį, aha.

— Kad nėra kada gulėti, Pėle,— darbų iki kaklo,— atsakė ji, grabaliodamasi ant priemūrio degtukų.

— Nu, nu, kas nežino. Bet jei žmogus negali... Tai kaip su tuo bloguliu? Tebesuka aplink paširdžius?

— Lyg ir nebe taip. Et, sužiūrėsi, kur kas boboms suka.

— Gerai sakai... Aš tik pagalvojau, kad tas blogumas...— Keršis užsikosėjo ir žemai panarino galvą, tartum slėpdamasis nuo šviesos, kuri plykstelėjo kambaryje, Akvilei įbraukus degtuką.— Tokia mintis, matai, man smegenis su-

drumstė, jau tu nesijuok. Tas mūsų nelaimingas vaikelis, kur būtume pavadinę Peliksiuku... Taigi, prieš jį tau taipogi paširdžiuos bloguodavo...

Akvilė norėjo nusispjauti, bet ne tam buvo metas. Tad šyptelėjo tiktai, duodama suprasti, kad visaip gali būti, o Keršis, sujaudintas nedrąsios vilties, glėbesčiavo žmonos stuomenį laiminančiu žvilgsniu ir murmėjo, grublėtomis letenomis glamžydamas galvą:

— Ag jau, tada tai būtų laimė! Jei man Peliksiuką, ūkės gaspadorių... Ag jau, tada...

— Tau tik tas galvoj,— dirbtinai pyktelėjo Akvilė.— Kas kada bus ar nebus... Geriau pasirūpintum pirtį pataisyti. Lentos pašaliuose mėtosi, o grindys išpuvusios, paslydus galima sprandą nusisukti. Esi tvarkingas ūkininkas, tai visur toks ir būk. Manai, jei pirties prireikia vieną kartą per porą savaičių, tai tegu ten velniai kazoką šoka. Būtinai reikia pakeisti nors dvi lentas. Aš nenoriu nusilaužti kojos, kaip vos neatsitiko praeitą kartą vanojantis.

— Praeitą kartą? — nusistebėjo Keršis.

— O kaipgi! Paslydau į plyšį ir paslika ant grindų,— toliau melavo Akvilė.

— Ag jau... gal tikrai tas dvi lentas. Tau negalima griūti...— subruzdo Keršis.

— Galima ar negalima, bet, užkaitusi pusrytį, eisiu pas Juodąjį Bigę, tegu sutvarko. Matau, kol kartą kietai neprispausiu, nieko nebus.

— Tas grindis galiu aš pats — po pusryčių imsiuosi. Juodasis Bigė pravers pavasarį, kai prasidės laukų darbai.

— Nori užpelnyti, bet, kaip žiūriu, ne visur tavo galva išneša. Jis, girdi, grindis dės, o salyklas stovės nemaltas! Gal jau pamiršai tą centnerį, kurį anądien nusėmiau nuo aznyčios? Galėtum padaryti alaus, nuvežti miesto boboms. Ne vieną šimtinę markių įsivarytum į kišenę. Ne taip seniai ir pats sakei, kad niežti nagus padaryti tokį biznį.

Keršis, vis labiau stebėdamasis, gaudė akimis Akvilę, tupinėjančią apie krosnį. Nugi, sakyk ką nesakęs, kaip moteriškė atkuto! Jeigu kur yra stebuklų knygos, tai šitą tikrai reikėtų į jas įrašyti. Pagaliau ko čia stebėtis: kiekvienam savo laikas ateiti į protą. Tas blogulys paširdžiuose at-

vedė, Pėliksiukas... Kai perekšlė tupi ant kiaušinių, taipogi pučiasi, kad daugiau užplėstų. Ag, čia tai reikalas, aha, dėkui dievui, čia tai bent...

— Gerai šneki, žmonel. Išeitų kokios trys bačkos. Gerą pusę atsiimtume už tą kiaulę, kur vokiečiai surijo. Aš jau galvojau: kad taip nupirkus keletą centnerių miežių, padiegus. Markės kaip skiedros palėktų į mūsų gyvenimą. O už markes vėl...

— Tu galvok ne apie centnerius, tebesančius kitų aruoduose, o apie tą, jau sudaigytą,— „subarė" vyrą Akvilė.— Ką žinai, gal jau rytoj atvažiuos naujas ponas į Džiugų ūkį ir išmes senį į kiemą? Kur kitur gausi girnas? Vešies tą maišelį pas mano senius į kaimą, vokiečiams panosėje zulinti? O gal, manai, susitarsi su malūnininku, priims sumalti už pašarinius? Tai jau ne! Salminis iš baimės greičiau kris į savo malūno tvenkinį, negu sumals tau salyklą. Pas Džiugą vežkis, ir nieko nelaukdamas, kol girnos tebėra jo valioje.

— Sakai?..— Keršis mažumėlę dvejojo.— Kai tie vokiečiai panosėje maišosi, lyg ir nebėra ūpo. Iš kaimo neišleidžia, ir šiaip. Valia žmogui viską pagalvoti. Bet, antrą galą atsukus, nieko blogo neatsitiko, jei nepriskaičiuoti tos kiaulės. Dėkui, viešpatie, nustūmei debesį pro šalį. O ar jis grįš, tau vienam, dangaus karaliau, žinoti. Viskas tavo valioj, aha. Va, žmogus šnekiesi, planuoji, o čia pat gali keberiokšt aukštyn kojomis, ir nebėra, kaip amžinatilsį Kučkailio. Niekas nežino, kiek tau liko gyventi — akimirką, ar dešimt metų. Tai dabar imk, užsiklok galvą ir lauk, kada giltinė kirs. Nee. Kas laukė, tas visą amžių kiauru klynu pravaikštinėjo. Gerai sakai dėl to salyklo. Tikrai, negi vokiečiai amžinai ir laikys užspietę kaimą, neleis nosies iškišti? Atsiės mūsų lašinių, pakirkins mergas ir duos ramybę. Ag jau, ką kalbėti, tos girnos pašaliuose nesimėto — važiuosiu po pusryčių pas Džiugą, ar ką.

Akvilė, pakursčiusi ugnį, puolė karvių melžti. Tarpais, atitrūkdama nuo verdančių puodų, pašėrė kiaules, pabėrė grūdų vištoms. Vos dienelė žymėjo, o jos buvo apsiruošta, pusrytis baigė virti. Būtų suspėjusi užlįsti pasižiūrėti Mariaus — labai jau nerimas graužė,— bet daržinėje maišėsi

Keršis: kol pripešdavo gyvuliams šieno, drebėdamas dėl kiekvieno kuokštelio, prinešdavo kraikui šiaudų, nurankiodavo taką per diendaržį, kuriuo praeidavo su rezginėmis, sugaišdavo daugiau, negu reikia liuobai. Kai Akvilė, visa sukaitusi, parbėgo iš Juodojo Bigės, Keršis buvo ką tik baigęs ruošą ir, įsikinkęs į ienas, tempė tuščius ratus prie svirno. Kol pavalgys, užės arklys. Tada salyklą į ratus ir pas Džiugą.

— Viena visur puldinėji, o Julytė drybso iki pusryčių,— neiškentė nepapeikęs žmonos, kad nepakėlė ruoštis kvaišelės.

— Nebijok, užteks jai darbo, kai iš lovytės išsiris Laurukas.

Baigiant pusryčiauti ir Juodasis Bigė atėjo. Keršis, nusivedęs į daržinės pašalį, parodė, kokias lentas galima paimti pirties grindims, ir išvažiavo malti salyklo.

Akvilė užrakino trobos duris, prisakiusi Julytei gerai žiūrėti Lauruko, ir abudu su Juoduoju Bige ėmėsi darbo. Pirmiausia ištempė iš pasienio Marių, prieš tai parinkę jam laikiną guolį prie dobilų šalinės uždarame užkaboryje: iš dviejų pusių dobilai, iš trečio tuščio kiaulės gardo vartikšliai, ketvirtoje — ūkiška spinta įrankiams ir šiaip smulkiems reikmenims (uknoliams, pasagoms, vielai, degutui...) pasidėti. Marius blaškėsi, kliedėjo. Juodasis Bigė, atsiklaupęs šalia, bandė šnekinti („Tai aš čia, Putrimas, Petras, mano berniuk, ar nepažįsti?"), tačiau iš apsiblaususių akių buvo matyti, kad Marius nesupranta, kas dedasi aplinkui.

Akvilė paaiškino, kaip, jos manymu, reikėtų paslėpti Marių. Juodasis Bigė nesvarstydamas sutiko, bet patarė atsisakyti šieno šalinės.

— Ant kūtės jam bus geriau — bent prasisunks šiek tiek šilumos pro lubas. O dėl kvapo nebijok — mūsų tėvai mėšlą ant žaizdų dėdavo.

Tvartas, kurio vienas galas jungėsi su daržine taip, kad abudu pastatai, būdami po vienu stogu, sudarė raidę L, iki pat šelmens buvo užkrautas vasariniais šiaudais. Keršis nelies jų, kol sušers už daržinės stovintį kūgiuką, ir tik po Naujų metų pradės krapštyti nuo tvarto ir liuobti, pamaišydamas su šienu bei dobilais. Tačiau atsargumo dėlei jie-

du įtaisys slėptuvę palėpėje, toliau nuo krašto, maždaug apie tvarto vidurį.

Akvilė padėjo atvilkti iš tvarto pastogės senas klojimo duris, o pati puolė į trobą ruošti ligoniui vaistų. Kol Juodasis Bigė išardė duris ir po lentą sunešiojo ant tvarto, ji nurengė Marių, ištrynė degantį kūną kamparo spiritu, pražiodžiusi supylė keletą šaukštų vaistažolių nuovirų. Galop, padariusi visa, kas jai atrodė svarbiausia, aprišo ištinusią koją seno rankšluosčio atraižomis, prieš tai susiuvusi jas į vieną juostą ir sumirkiusi boro rūgštyje. O Juodasis Bigė tuo tarpu suspėjo įrengti Mariui būstą taip, kaip Akvilė patarė: iš vienos pusės natūralus kūtės stogas, iš kitos įstrižinė sienelė, suklota iš lentų, atremtų viršutiniais galais į gegnę. Norint patekti į tą trikampį namelį, įspraustą šiauduose, reikėjo porą sieksnių ropoti palėpe, o išlindus lauk, vėl užversti landą. Jiedu visai nusigalavo, kol užtempė ant tvarto Marių ir įkurdino keistoje palatoje.

— Na, žinai, tau galima rankas išbučiuoti, mano gegele,— pasakė Juodasis Bigė, kai jiedu, suprakaitavę, murziniais veidais, nulipo nuo tvarto.— Šumani. Aš būčiau gerokai galvą pasukęs, kaip čia padaryti, po skersvėjais.

— Visą naktį galvojau, Petrai. O, be to, su tokiu reikalu nebe pirmą kartą tenka susidurti.

Juodasis Bigė nesuprasdamas klausiamai sužiuro į Akvilę per kaktą.

— Mudu su tėvu buvome vieną rusų kareivį priglobę. Lakūną. Iš karto aš ir pagalvojau bėgti pas tėvą.

— Rusų kareivį? — Juodasis Bigė net aiktelėjo iš netikėtumo.— Čia tai numeris, po skersvėjais! Rusų kareivis pas Vainorus...

— Radau miške. Parvežėme. Bet, matyt, jam buvo lemta žūti...— Akvilė sudrebėjusi sučiupo Juodąjį Bigę už abiejų rankų.— Petrai, Petruk, tamsta matei... Sakyk, kaip Marius atrodo? Aš bijau, kad nepultų plaučių uždegimas.

— Svarbu, kad nesužeistas. Išsarginsim. O koja... Dėl tokio sutinimo nieko baisaus. Gal kur kaulą susitrenkė,— nuramino Juodasis Bigė.— Tai, sakai, rusų lakūną? Tarybinį... O aš maniau, tu... Kaip žmogus kartais gali apsimau-

ti, po skersvėjais! Aha, taigi. Netinkama tau pora Keršių Pėliksas, labai netinkama...— Juodasis Bigė graudžiai nusišypsojo, paglostydamas petį Akvilei, ir toji, parblokšta ūmai pašokusio graudulio, prigludo jam prie krūtinės.

— Neverk, kam reikia šito, viskas bus gerai,— murmėjo, viena ranka negrabiai tekšnodamas per trūkčiojančius moters pečius, o kita, dvipiršte, braukdamas ištryškusias ašaras.— Sugraudinai ir man širdį, mano gegele, bet ne gėda, yra dėl ko: kai žmogų laikai už nieką, o paskui pamatai, kad tas žmogus tikras, ir pats, rodos, iš naujo atgimsti. Nesgi tokie dalykai ne kasdien pasitaiko, po skersvėjais.

— Aš niekada apie tamstą blogai negalvojau. Tikėk manim, niekada! — šniurkščiojo Akvilė.— Motina... Keršis... Taip viskas susidėjo...

— Ir aš nuo šiol apie tave blogai negalvosiu, Akvile. Būk jau gera, nebeverk. Ašaras palikim tam laikui, kai nebeturėsime kitų rūpesčių. Pasitelkime tvirtybę ir protą, po skersvėjais! Žinok, jei lėks, ne viena Mariaus galva lėks nuo kaklo. Suprask, kokį kalną ėmeisi ant savo pečių išlaikyti. Nenoriu galvoti apie Keršį blogiau, negu yra — nėra žmogaus paskandinęs,— bet šitokiais laikais negalima niekam atlapoti širdies. Būk atsargi. Kai vienas žino paslaptį, dar paslaptis, kai du — tik pusė, o kai daugiau — nebėra jokios paslapties. Suradęs kokią priežastį, užbėgsiu pasižiūrėti. Ir tu duok žinią, jei kas ne taip. Bet neišleisk iš galvos, kad per dažnai mudviem pavojinga susitikinėti: fašistų pakalikai seniai į mane baltakiuoja.

Taip apraminęs ir padrąsinęs Akvilę, Juodasis Bigė truputį patašė Keršio nurodytas lentas ir, numetęs jas pastoginėje prie varstoto, išėjo namo.

Akvilė, pasigavusi diendaržyje lesinėjančią riebesnę vištą, čia pat nukirto galvą. Kol kvaišelė pešė, užkaitė vandenį, nulėkė su vaistažolių nuovirais dar kartą pažiūrėti Mariaus, o paskui abi puolė pietus šerti — moterišką ir vyrišką (arkliai, karvės) liuobą,— nes Keršiui ateis vakaras, kol sutrins tą salyklo centnerį. Apsiruošusios užkando, kas papuolė po ranka, o kai višta išvirė, Akvilė padalino Julytei su Lauruku po gabalėlį, likusią paslėpdama

kamaroje. Ten pat pastatė ir į ąsotį supiltą vištienos sultinį. Ir vėl risnojo į daržinę užmesti akies į ligonį, kuris kaskart blogesnis darėsi. Rado nusispardžiusį patalus, pasiritusį skersai guolio. Kažką vapaliojo protarpiais taip garsiai surikdamas, kad iš baimės jai širdis užtirpo. Nulipusi pastovėjo daržinėje — pasiklausė, paskui nuėjo į tvartą, palūkuriavo prie sienos lauko pusėje — šūkčiojimų nebuvo girdėti. Vis dėlto, apsiverkusi ir išbučiavusi jo veidą, aprišo burną skarele, o kad negalėtų nusiblokšti patalų, juos irgi suveržė, apvyniojusi nuo kojų iki pečių vadžiomis, kurias Keršis nuvijo praėjusią žiemą pavasarinei orei.

Grįždama trobon pasigriebė iš pašalio glėbį žabų, o kadangi Julytė buvo sugrūdusi bulves kiaulėms, užplikė pelus ir užmaišė priemenėje jovalą, nesgi kiek tos dienos lapkričio pabaigoje — tuoj reikės ir vakarienę liuobtis.

Taip betriūsiant ir Keršis parvažiavo. Alkanas, išvargęs, ūkanotas. Pamatęs priešais pastumtą dubenėlį su vištos ketvirčiu, nurijo seilę, bet tuoj susiraukė.

— Kiaušiniai dabar už gryną auksą...

— Pasipjoviau. Nebededančią,— kaltai sumurmėjo Akvilė.— Bet kažin ar galėsiu valgyti.

— Ag jau, teisybė...— Keršis nusišvietė.— Tau reikia valgyti. Pjauk, pjauk, nežiūrėk — aš taip sau pasakiau. Vėl prisiauginsim. Ag, dėl tų vištų... Bet man nereikia, galiu ir lašinių. Ar čia vyro valgis.

— Užteks, nebijok. Pasilikau. Nežinau, ar tą pačią besuvalgysiu — kažko vidurius pradėjo sukti.

— Ag, tai bėda,— susirūpino Keršis.— Vakar paširdžiuos, šiandien viduriuos. Jau kokių žolelių užsivirintum.

— Gėriau. Praeis, nieko. Būna.

— Turi praeiti. Teisybė, o kaip Bigė? Sutaisė tas grindis?

— Pradėjo ir nebaigė. Berniukas atbėgo ir iškvietė. Kažkam jo prireikė namie.

— Kur neprireiks,— subjuro Keršis.— Jis jau meistras visur pradėti ir nebaigti. Žinomas. Pasiknibinėjo valandą, o paskaičiuos pusdienį. Mažum ir pietus davei?

— Nedaviau, nedaviau. Galiu atnešti vištą ir parodyti. Visa. Be šito gabalo. Dar Julytė su Lauruku po sparnelį nugraužė,— atsakė Akvilė, vos sulaikydama užsiplieskusį pyktį.

Keršis susigėdo.

— Ag, ar aš ką sakau. Ale kai žmogus imasi darbo, turi ir baigti. Stojai į vagą ir varyk iki galo. O jei negali, nepradėk. Toks mano nusistatymas... Aha,— tęsė patylėjęs, narstydamas vištos kaulelius ir kartas nuo karto nusišluostydamas rankas į kelnes.— Ne kokie Džiugo popieriai. Norėjo vokietį pergudrauti su tom pyliavom, o, matai, kaip išėjo. Išmes iš ūkės, ir eik šunų lodyti. O gali būti ir blogiau. Manė, jei turi Vyčio kryžių, tai gali traukti skersai išilgai, kur panori, visi klaupsis kaip prieš kunigą, važiuojantį su švenčiausiu. O vokiečiui nusispjauti ant tokių kryžių, jis turi savo — geležinį. Ag jau, nėra ko apkalbėti kito nelaimės, ir tu, žmogau, gali jai įpulti į glėbį, bet kai pats bėdą prisišaukia, ne nuodėmė ir pagailauti, kad tuo save ir kitus persergėtum. Vaikštinėja žmogus, kaip žemę pardavęs. Gedimino trečia diena nėra namie. Sako, pats išrodęs, kad vokiečiai dėl tų pyliavų negriebtų. Bet kas ten žino, kaip iš tikrųjų. Gal jau sėdi šaltojoj. Taigi vienut vienas, kaip atsiskyrėlis dykumose. O ūkę juk reikia prižiūrėti? Apsiliuobti, valgyti pasidaryti. Nors imk ir šauk, kaip toj dainoj: patsai kepsiu, patsai virsiu, patsai tarkavosiu. Taigi, rūstus gyvenimas jam, nepagailėjo. Buvo šeima, troboj žmogus prie žmogaus. O še tau — nei vaikų, nei pačios, ir motinėlė pasimirė. Sėdi sau vienas prie stalo, kaip miške pasiklydęs. Ag, ašarą traukia žiūrint.

— Geras žmogus,— tarė Akvilė.— Man jis buvo kaip tėvas. Pasigavusi laiko, užbėgsiu aplankyti: gal kuo galėsiu padėti.

— Taigi kad reikia,— sutiko Keršis. Ir patylėjęs pridūrė: — Geras, sakai? Ag jau, dažnai taip būna, kad geras gauna skaudžiuoju galu per pasturgalį.

Kai vakarinė ruoša buvo baigta, ir Keršis, kaip visada, įslinko į trobą paskutinis, Akvilė vėl nupuolė į daržinę. Bekraustydama stalčius, didžiausiam savo džiaugsmui, rado keletą iš seniau užsilikusių tablečių, kurios galėjo la-

bai praversti ligoniui. Ištirpino porą čiobrelių nuovire ir, pražiodžiusi šaukštu burną, supylė vaistus. Marius degė kaip ugny, pažliugęs prakaitu. Maža ką tematydama pro ašaras (žibintuvėlis kabojo ant įstrižinės sienelės), nušluostė veidą, nutrynė rankšluosčiu visą kūną ir, sausa skarele užveržusi burną, bėgo paskubom į trobą, kad nepasigestų.

Pasitaisė lovą vėl seklytėlėje, Keršis rūškanai nužvelgė, bet nieko nesakė. Tik ryte, kai ji, kaip visada, kaitė pusryčius, o jis, audamasis kojas, dūmino pirmąją suktinę, užsiminė girdėjęs ją naktį vaikštant; taigi ko čia esą reikia drovėtis — viduriai tai viduriai. Laikrodis, turėdamas geležinius vidurius, ir tas pagenda.

Akvilė pasistengė nusišypsoti, dėdamasi žvalia ir budria, tačiau nenusidavė: antra naktis nemiegota iš eilės. Prieš nugiedant tretiesiems gaidžiams lyg ir prisnūdo, grįžusi iš Mariaus, bet tas miegas, pilnas košmariškų vaizdų, buvo tikra kankynė. Čia ji bėgo pas Juodąjį Bigę, o jo nebuvo namie, čia jį rado, bet apsirengusį vokiečių kareivio uniforma ir klaikiai besijuokiantį, čia matė Marių užrištomis lūpomis, apvyniotą vadžiomis, panašų į didžiulį vikšrą, kurio išplėstose akyse sustingusi siaubinga mirties ramybė. Baisus kliedesio ratas sukosi ir sukosi, kartodamas tuos pačius reginius, tesiskiriančius vienas nuo kito nereikšmingomis detalėmis, ir kai ji nubudo, išmesta iš lovos vieno tokio vaizdo, pamanė, kad praėjo amžinybė, nors buvo praslinkusios vos kelios minutės.

Po pusryčių atėjo Juodasis Bigė baigti pradėto darbo. Kadangi Keršis kažkur trynėsi apie klojimą, galėjo užlipti pažiūrėti Mariaus. Marius tebekliedėjo, temperatūra buvo ta pati, kaip naktį, tačiau nebekilo. Jeigu ir vakare nepašoks, nusprendė Juodasis Bigė, tai sakykim, kad didžiausi mūsų vargai praėjo.

Per vakarienę Akvilė, būdama mirtinai išvargusi, turėjo gerai paimti save į nagą, kad išlaikytų ankstyvesnę nuotaiką: gyvsidabris termometro stulpelyje nebeslinko aukštyn. Tačiau Keršis nudejavo, esą iš veido matyti, kaip iškankinę ją tie viduriai, ir, jeigu nepraeis, teksią gydytojo šauktis: karo laiku ne juokas, visokios ligos vaikšto, gal kokia kruvinoji prisikabino?

Kai po vidurnakčio užlipo ant tvarto, Marius miegojo. Pirmą kartą per tas dvi dienas pamatė jį ramiai alsuojantį, ant šono nusvirusia galva ir praviromis nuo vidinio karščio supleišėjusiomis lūpomis, nuo kurių buvo nuslinkęs raištis. Retai melsdavosi, bet nūnai nepajuto, kaip persižegnojo ir, suklupusi šalia guolio, ėmė šnibždėti poterį.

Likusią nakties dalį išmiegojo be sapno. Keršis, padedamas Julytės, buvo jau apsiliuobęs, pamelžęs karves, pusryčiai klegėjo ant plytos, skleisdami šuntančių kopūstų ir sūdytos kiaulienos kvapą. Dievaži tai pramiegota, kaip niekad!

Keršis buvo piktas lyg musė prieš lietų: prapuolusios senosios daržinės durys. Dar prieš porą dienų matęs, stovėjusios tvarto pastogėje, atremtos į sieną, o šį rytą žvilgt — tuščia vieta. Velnias nujojo ar ką, juk nepanešti tokio daikto vienam, kad ir stipriausiam vyrui. Tikrai stebuklai darosi. Tik ne su dievo pagalba — pats nelabasis tokius bjaurius pokštus išdarinėja. Ag jau, nuostoliai ant nuostolių. Dar su tuo salyklu prasidėjo. Juk galėjo gražiausiai šiandien nuvažiuoti pas Džiugą ir perleisti per girnas. Ir grindys būtų sutaisytos be to nugrubnagio Bigės pagalbos. Meistras atsirado! Dvi dienas čiupinėjosi, o padirbo... Kad būtų blogai suleista ar šiaip nedailiai, nepasakysi, bet skiedrų nepagailėjo. Reikėjo prieš tašant nuskelti — būtų išėjęs vienas kitas medgalys spragai tvoroje užkalti,— o jis kai paleido kirvį į valias, kai ant obliaus užgulė, lenta, negyvas daiktas, ir ta, galėjo apsiverkti iš gailesčio, kad žmogaus turtas taip eikvojamas.

Akvilė pritarė Pėlei, kartu stebėdamasi, kaip galėjusios dingti durys, bet širdyje labai neramu pasidarė. Žinojo atkaklų Keršio būdą — ilgai uostinės pašalius, ieškos dingusio daikto. O čia seniai metas eiti pas Marių. Ir dabar tai ne taip paprasta, nes žibintuvėlis nebešviečia,— išseko baterija; reikės degti „šikšnosparnį" ir sugalvoti pasiteisinimą, jei paklaus, kodėl dieną žiburio prireikė.

Tik gerokai įdienojus, kai Keršis, gal dešimt kartų išlandžiojęs visus trobesius ir pašalius ir pagaliau įsitikinęs, kad durų tikrai nebėra, nuėjo į klėtį rugių prafukteliuoti duonai, Akvilė galėjo prasmukti į daržinę.

Pakabino liktarną ant tos pačios vinies, kur kabėdavo žibintuvėlis, priklaupė šalia guolio ir kelias akimirkas žiūrėjo į Marių, nugara jausdama kietą stogo spaudimą. Jis gulėjo užsimerkęs ir tyliai alsavo, bet ji buvo tikra, kad nemiega. Uždėjo ranką ant kaktos. Kakta buvo karšta, drėgna, tačiau tvinksnis smilkiniuose lėtesnis.

— Tau geriau? — sušnibždėjo, glostydama šiurkštų, ruda šerių velėna apėjusį skruostą.

— Gerti...— sunkūs, pabrinkę akių vokai kilstelėjo ir vėl užkrito, bet ji per vieną akimirką suspėjo pagauti jo žvilgsnyje tą nenusakomą jausmą, nuo kurio širdžiai ankšta pasidarė krūtinėje, ir ji karštu plazdančiu kumščiu užkimšo gerklę.

Nešluostydama byrančių ašarų, Akvilė išėmė iš kraitelės butelį su vaistažolių arbata ir, viena ranka prilaikydama ligonio galvą, pridėjo prie lūpų. Gėrė ilgai ir godžiai. Protarpiais paspringdamas, pamuistydamas galvą kaip veršiukas. Tada ji atitraukdavo butelį ir skausmingu žvilgsniu glostydavo kaktos raukšles, plaukus, virpančių vokų pridengtas pagilėjusias akiduobes. Ir buvo gera, kad ašaros krinta čia pat prie jo veido, geriasi į patalų baltumą, į vadžias, kurios saugo šio didelio bejėgio kūdikio kūno šilumą.

— Užteks,— atitraukė butelį. Tada jis atsimerkė, ir drumstame karščiuojančių akių gylyje ji išvydo graudų prašymą.— Duosiu iš kito butelio. Vištienos viralo. Dar šiltas. Tau reikia atsigauti. Juk penkta diena nesi nieko burnoje turėjęs.

Pamaitinusi butelius sumetė atgal į kraitelę, bijodama, kad jis, užgėręs šalto, neatkristų. Paskui nuvyniojo vadžias nuo patalų ir, gražiai sumačiojusi, taip pat padėjo prie butelių.

— Labai blaškeisi,— paaiškino, nors jo graudus, apsunkęs žvilgsnis ir nieko neklausinėjo.— Buvau net lūpas užrišusi. Ką padarysi. Pats supranti.

Jis pajudino galvą. Gal pritardamas, o gal tik ieškodamas patogesnės padėties.

— Greitai vėl ateisiu,— pažadėjo.— Atnešiu ko nors lengvo užvalgyti. Aš dažnai ateidinėsiu pas tave. Tik nebijok, nieko nebijok.

Buvo taip susijaudinusi, kad pamiršo žibintą užpūsti. Traukėsi palėpe atatupsta, atkišusi jį prieš save, tartum tas blėstančios šviesos truputis galėtų ten išlikti kartu su jos pačios širdies šiluma, kol vėl čia sugrįš.

Prie dobilų šalinės, atsukęs nugarą į spintą įrankiams sudėti, stovėjo Keršis. Matyt, kažko prireikė — replių ar plaktuko užėjo pasiimti,— tačiau anksčiau, negu surado, ko ieškojo, išgirdo šiaudų čežėjimą.

Kelias akimirkas žiūrėjo vienas į kitą, jis — prasižiojęs, iš nuostabos ištįsusiu veidu, ji — visa įsitempusi, sustingusi šiurpiame laukime, tartum tas žibintas ir krepšys su buteliais staiga būtų pavirtę bombomis, kurios tuojau turi sprogti.

— Kiaušinių užlipau pažiūrėti,— pirmoji pravėrė burną.— Sakau, apeisiu palėpes, gal naujas gūžtas įsitaisiusios. Užmesiu akį dar į šitą kraštą.— Drebėdama, kad buteliai neskambteltų krepšyje, perėjo į kitą tvarto pusę palėpėn. Reikėjo lukterti, kol širdis aprims, o, be to, ir butelius paslėpti. Sukaišiojo į šiaudus. Norėjo lįsti toliau, suprasdama, kad būtų tikra laimė įsimesti į krepšį kokį kiaušinį, bet žinojo nesurasianti.

Kai, valandžiukę pagaišusi, priėjo prie kopėčių, Keršis tebestovėjo prie spintos. Tik dabar vartė kažkokį gelžgalį, atidžiai jį apžiūrinėdamas. Išgirdęs Akvilę nulipant, žengė priešais.

— Daug radai? — paklausė prislopusiu balsu. Ir nelaukęs, kol ji atsakys, pratrūko: — Ag jau, ir moteriškos galva — dieną su liktarna! Gal, manai, žibalas semiamas kibirais iš balos? Vokiečiai be taškų nieko neduoda, o iš kur tie taškai, pasakyk? Kiek jau vilnų, kailių, linų sukišome tiems uncvotams į gerklę. Arkliui uodegą nupjovęs, ir tą atiduok. O ar daug prisipirkome už tuos jų popiergalius?— Keršis lėtu, bet plačiu mostu išplėšė žibintą Akvilei iš rankos ir užpūtė.— Ant kūtės užsimanė. Lyg ten vištos kada dėtų. Gal kokį kiaušelį per metus pameta, bet ar dėl to apsimoka deginti žibalą? Negi tie viduriai tau galvą sumaišė?

penktas skyrius

I

Marius greitai sveiko. Kasdien po du kartus — po pusryčių ir prieš vakarienę — Akvilė atnešdavo valgyti, vaistažolių nuovirų, pakeisdavo kompresą ant kojos, kuri vis dar buvo patinusi, nors praėjo gera savaitė, kai jis pradėjo taisytis. Kad nebereikėtų imti žibinto, Akvilė nupjovė buroko galą, išskaptavo vidurį, į dugną įsmeigė išlūžusį skieto dantį ir taip pasidarė lajinę lemputę. Greta vinies, kur kabindavo elektrinį žibintuvėlį, įkalė kitą ir skersai guolio įspraudė lentą, vieną jos galą padėdama ant abiejų vinių, o antrą ant stogo gegnės. Čia ji pastatydavo savo lajinį buroką. Buvo labai nepatogu — lentos šešėlis krito ant ligonio, be to, užsimiršusi lengvai galėjo nuversti lentą. Pirmą vakarą taip ir atsitiko. Ji ilgai negalėjo užmigti, būgštaudama, gal kokia žarija, atitrūkusi nuo dagties, įkrito į patalus ar šiaudus. Nuolatinis gaisro pavojus ne mažiau gąsdino kaip vokiečiai. Bet nė žodžiu apie tai neužsiminė Mariui. Tik pasakė, kad po juo esąs arklio gardas, tvarto lubos ne lentų, o klotos kartimis, ir, nors šiaudų toje vietoje storiau, kaip per porą sprindžių, vis dėlto pro plyšius prasisunkią šiek tiek šilumos.

Kraitelės irgi nebeimdavo: viralą supildavo į plokščią butelį ir įsikišdavo už ančio, o kitą maistą iškamšydavo kailiniukų kišenėse. Iš Mariaus ji slinkdavo palėpe tylutėliai, kaip peliaujanti katė. Ir tik įsitikinusi, kad daržinėje tuščia, niekur arti negirdėti žmogaus balso nei žingsnių, puldavo prie kopėčių ir kabarodavosi žemyn. Jeigu Mariaus lankymas sudarė daug keblumų, tai pastangos, kad jis bent kartą per dieną gautų karšto maisto, dažnai nueidavo niekais. Keršis dabar nuo ryto iki vakaro trynėsi po sodybą — aprišinėjo obelaites, taisė spragas, triūsė apie pirtį, kamšydamas pakulomis plyšius,— o pasiliuobęs sėsdavo prie durų pinti krepšių. Tačiau kur besikrapštinėtų — sode ar prie savo krepšių — negalėjai žinoti, kada jam

šaus į galvą užeiti daržinėn, nes čia buvo pastatęs spąstus šeškams, kuriuos tikrindavo kasdien po keletą kartų.

Ji bijojo ilgiau apsimetinėti sergančia. Viduriai, aišku, susitvarkė, na, žmogus, atsikratęs tokio nemalonaus negalavimo, negali tuoj pulti prie rūkytų lašinių. O, be to, blogulys kartais paširdžiuose... Todėl nieko nuostabaus, jei nusuks sprandą dar vienai vištai. Nusuko. Keršis dūsavo, bet nieko nesakė. O Mariaus apetitas augo proporcingai išbadautų dienų skaičiui.

...Ji išdėliojo valgį ant lentos šalia lajinės lemputės ir, kol jis pusryčiavo, susikūprinusi sėdėjo kojūgalyje. Per tas kelias dienas, kai Marius pradėjo sveikti, jiedu pasikeitė ne viena fraze, tačiau visos sukosi tik apie orą ir sveikatą. Jis nieko neklausinėdavo, o ji nieko nepasakodavo, manydama, kad po ligos, o ypač po paskutinių pergyvenimų jam reikia visiško užsimiršimo. Bet dabar, žiūrint į patalo plotelį prie savo kelių ir klausantis kramtomo maisto garsų, jai netikėtai dingtelėjo: jos buvimas jį slegia! Jis skuba valgyti, nes bodisi ja, laukdamas, kad greičiau išeitų, ir vėlei galėtų likti vienas su savo mintimis, kurios, nors ir nelinksmos, vis dėlto jam teikia paguodos ir, galimas daiktas, yra patikimesnės, negu tos kailiniuotos, nepasiekiamą trobos šilumą atsinešančios moters šnibždesys.

— Šiąnakt pasnigo...

— Taip?

— Labai jau anksti žiema. Bet, pamatysi, iki Naujų metų dar sniegą nuvarys...

— Gali būti.

— Kai ramiai guli, ar labiau neskauda kojos?

— Koks ten skausmas. Jei galėčiau priminti...

— Praeis. Galėsi.

— Suprantama, praeis. Dėkui, pavalgiau. Labai buvo skanu.

— Ko ten! Šaltas valgis tik iš bėdos. Ar nešalta gulėti?

— Po tokiais patalais!

Tai buvo viskas, ką jiedu pasakė vienas kitam, kol jis valgė vištieną ir gėrė kruopų sriubą iš butelio. Paprašiusi palaikyti lajinę lemputę, Akvilė nukėlė lentą ir ėmėsi kojos. Per gerą sprindį aukščiau ir žemiau kelio oda buvo

smarkiai paraudusi, karščiavo, bet ne labiau kaip vakar. Akvilė sumirkė tvarstį skiedinyje ir vėl aprišo. Paskui įsikišo į popierių susuktus kaulus kišenėn, o butelį už ančio ir tylėdama paėmė iš Mariaus buroką. Tuoj užpūs jį, tą lajumi dvokiantį žiburį, palauks, kol išblės suanglėjęs dagties galas, ir, nugnybusi pirštais gargažę, pastatys lemputę po gegne palėpėje, kur ką tik paguldė lentą. Bet prieš tai panoro dar kartą žvilgterti į Marių. Ji suprato, kad jis nori ir turi kažką daugiau pasakyti, ne vien tuos „taip", „suprantama", „gali būti", ir jeigu ji paskubės išeiti, vėl bus nustumta į rytdieną tai, kas abiem gula sunkiu akmeniu ant širdies. Taigi ji pažvelgė į jį ir nusišypsojo. Ne tokia šypsena, kaip tada, kai jis buvo visai silpnas. Ne motina kūdikiui,— nusikaltusi moteris vyrui nusišypsojo.

Jis užsimerkė. Skruostai virptelėjo ir sustingo. Ji nesuspėjo pagauti jo žvilgsnio, tačiau buvo tikra, kad jame turėjo atsispindėti tas pats vos pastebimas ribėjimas (kažkokie rūsčio ir švelnaus liūdesio atšvaitai), kuris prasimušė pro paskubomis užsitemptą kaukę, apimdamas visą veidą nuo kaktos iki skausmingai suspaustų lūpų.

Tada ji, nuslopinusi krūtine kylantį atodūsį, pakėlė prie lūpų buroką ir užpūtė. Viskas ištirpo akloje tamsoje. Tik dagties žarija kurį laiką žybsėjo, kaip tolstantis žiburėlis neperregimos nakties tamsybėse, ir Akvilė žiūrėjo į jį, norėdama, kad greičiau užgestų, bet gailėdamasi, kai užgeso. Ir tuomet pasigirdo jo balsas:

— Aš turėjau ginklą.

Tai buvo ne tie žodžiai, kurių laukė, tačiau ji džiaugsmingai suvirpėjo, nes jis nebe atsakinėjo į klausimus, o pats klausė.

— Yra čia pat. Viskas. Batai, drabužiai. Tavo ginklas buvo surūdijęs, Putrimas išvalė, sutepė. Yra.

— Putrimas? — atrodo, jis baisiausiai nustebo, o gal persigando.— Kodėl Putrimas?

— O kas gi kitas turėjo? Aš nemoku...

— Tai judu su Putrimu mane čia...

— Aha. Kai tave užėjau tą vakarą daržinėje, nežinojau, kur pulti. Prisiminiau, kad judu buvote geri draugai, ir nubėgau pas Bigę. Ką, ar blogai?

— Kodėl?.. Ne. Tai... Keršis nežino?

— Niekas nieko nežino, Mariau. Tik mudu su Putrimu.
Akvilei pasigirdo, lyg Marius atsiduso.
— Tau reikia to... ginklo? — sušnibždėjo ji.
— Būtų gerai...
Ji atvertė šiaudus guolio kojūgalyje ir, neilgai raususis, ištraukė į alyvuotą skudurą susuktą pistoletą su šoviniais.
— Štai jis. Su viskuo, kaip turi būti,— sušnibždėjo, dėdama ryšuliuką šalia patalo ties Mariaus šonu.— Gal uždegti buroką?
— Ne, nereikia. Aš nakties paukštis.
Jo šnibždesyje ji pajuto šypseną. Girdėjo tamsoje padažnėjusį alsavimą, šlamesį, ir nors tarp jų buvo neperregima nakties siena, Akvilė matė, kaip jis šypsosi, čiupinėdamas savo ginklą.
— Vakare tau perrišiu plaštaką ir tuodu pirštus,— sušnibždėjo, maloniai svaigdama.
— Gerai būtų.
— Būtinai perrišiu.
— Gerai būtų, norėjau pasakyti, pasimatyti su Putrimu...
— Porą kartų buvo čia įlindęs, bet tu dar labai karščiavai. Turbūt neprisimeni.
— Prisimenu. Pamaniau, taip prisisapnavo. Ar jis nežino, kad jau galima su manimi kaip su žmogumi susikalbėti?
— Kur nežinos! Užvakar buvo atėjęs, labai norėjo tave pamatyti, bet Keršis, įpykęs už pirties grindis, išbarė ir išvarė. Jeigu Keršis tuo laiku nebūtų sukiojęsis kieme, gal kaip nors... Tikrai, Mariau, nebuvo Bigei kaip užeiti. Bet aš sugalvosiu kokią priežastį išvilioti Keršį iš namų.
— Galima naktį.
— Ne, naktį negalima, Mariau. Vokiečiai prigrasino sušaudysią kiekvieną, kurį pagausią naktį vaikštinėjant.
— Ak, vokiečiai...
— Taigi jie, Mariau, jie. Nuo vakar dienos jau išleidžia iš kaimo ir atgal, bet naktį nevalia iš savo sodybos nė žingsnio. Tai aš eisiu. Ir taip užsibuvau ilgai. Iki vakaro, Mariau.
— Iki, Akvile.

Pirmą kartą jisai sąmoningai ištarė jos vardą toje šventoje landynėje. Kelias akimirkas Akvilė klūpojo tamsoje jausdama, kad širdis skleidžiasi kaip rožės žiedo pumpuras birželyje, o visą patalpą užlieja šventiška pavasario šviesa, ir, kupina to džiaugsmingo jausmo, nuropojo palėpe, kuri dabar atrodė tarsi koks stebuklingas takas, nutiestas į šalta rytmečio rasa nusipraususį jaunystės saulėtekį — seniai beregėtą, prarastą, o vis dėlto kviečiantį neprarasti vilties.

Tą rytą Keršis buvo gerai nusiteikęs: iš nakties rado spąstuose šešką. Žinia, kad vokiečiai atšaukė draudimą išvažiuoti iš kaimo, irgi pakėlė nuotaiką. Ag jau, dabar bus galima paleisti į apyvartą salyklą! Ryt poryt stos daryti alaus ir — miesto boboms. Akvilė patarė, esą pirma reikia nuvažiuoti susitarti. Dėl kainos ir apskritai. Gal vokiečiai taip užspaudė tas slaptas aludininkes, kad iš tolo bijos į naminio alaus statinę pažiūrėti. Keršis sutiko — protingas patarimas. Rytoj lėks į Kraštupėnus apsišniukštinėti kaip ir kas, bet rykus alui daryti nepakenks sužiūrėti iš anksto. Va, nulups šešką ir imsis kubilų. Jaujoje padėti, neturėtų būti perdžiūvę, bet vis vien reikia pripilti vandens, kad ištrauktų pelėsio kvapą.

— Matei šešką? — tempė Akvilę už rankovės į prieklėtį, kur kabojo lupti paruoštas žvėriukas.— Gražus, velnys. Slaikanas, ilgas. Parodon statyk. Manai, toks vienas visoje sodyboje tėra? Oho! Priklosiu per žiemą kaip silkių, o po karo šeškenas tik paduok — už gryną auksą eis.

— Eik šalin su tuo savo smirdančiu žvėriu,— purtėsi Akvilė.— Jei taip miela tokia dvėseliena, pastatyk pelėkautus kūtėje — šįryt, karves melždama, vieną mačiau...

— Šešką? Ar pašėlo! Aš sakau, kad jų kaip velnių prisiveisė. Tuojau perkelsiu ten pelėkautus. Priversiu gražuoliui uodegą, ag, priversiu, bus jam kiaušinius gerti.

Iki vakaro Keršis švietė kaip šviežiai nušveistas pinigas. O kadangi ruoša sparčiai ėjo, kaip visad esti, kai žmogų lydi gera nuotaika, tai iš linksmumo net imdavo švilpauti, protarpiais dainelę užtraukdamas. Ag jau, matyti, kad viskas į gerąją pusę. Kelias iš kaimo laisvas, šeškas įkliuvo. Tik pirk miežius ir daryk alų. Duos dievas, atsilups už pražudytą kiaulėną su kaupu.

Kitos dienos vakarą grįžo iš Kraštupėnų pakilęs kaip ragaišis prieš kepimą. Teisybė, niaukstėsi, pasakodamas apie kartuves, kurias matęs miesto aikštėje prie paminklo: penki žmonės, aha, pakabinti. Bet kas kaltas? Žinia, negalima išsižadėti kalėjimo ir terbos, prie vokiečio nesunku ir galvą į kilpą įkišti, na, tu vaikštinėk, žmogeli, toliau nuo tos vietos, kur ledas plonas, ir neįlūši. Vairuok savo ūkį kaip moki, o vokietis tegu vairuoja politiką (karą varo ar taiką daro), ir abudu susitarsite. Pasigyrė sutikęs viršaitį. Ne tai sutikęs, o tiesiog į namus užėjęs, nes ta žąselė, kurią Akvilė vakar nupešė (dabar pasakysime visą teisybę), buvusi skirta poniai viršaitienei. Ag jau, gaila, neužginčysi, bet duodi ne kad nori, o kad reikia duoti. Juk jei ne viršaitis, kažin, ar Kučkailis nebūtų pasibrukęs Nemunynės... O kas turėjo galią ją duoti, tas turi galią ir atimti. Taigi ta žąsis labai sustiprino Nemunynės reikalą; jeigu priedo dar išridens viršaičio kieme alaus statinę, tai visiems ateinantiems metams bus uždėtas antspaudas tvirčiausias. Ag jau, su tokiu ponu, nors ir iš didelės ūkės paeina, galima susitarti. Paprastas žmogus. Net paplojęs per petį, sakydamas, kad ant tokių darbščių ūkininkų, kaip Keršis, laikosi Lietuva. Paskui pasiūlęs būti Lauksodžio seniūnu. Jei taip Smetonos laikais — oho! Garbė, pinigas, didžiausias ūkininkas tau ne ponas. O dabar... Ne, ne, ponas viršaiti! Tegu būna seniūnu tas, kas arčiausiai politikos. Tepadeda jam dievas rikiuoti žmones pagal valdžios įstatymus, aš gi pagal savuosius rikiuosiu savo ūkę, ir teesie, kaip mūsų senoliai yra prisakę: kas dievo — dievui, kas ciesoriaus — ciesoriui. Nužemintai padėkojęs ponui viršaičiui už garbę, bet palikęs ją kitam.

— Ag jau, kad aš kiščiau nagus į šūdą,— užbaigė.— Bet suvažinėjau į miestą ne be reikalo: alus eina! Susitariau ir dėl kainos — apsimoka pavargti.

Akvilė šypsojosi, klausydamasi Keršio šnekos, kuri kitu laiku būtų pasibaigusi kivirču. Ji buvo ne mažiau laiminga už savo vyrą, nes, kol jis tvarkė alaus reikalus Kraštupėnuose, pas Marių atėjo Juodasis Bigė, ir jiedu prasišnekučiavo visą priešpietį.

Kai po vakarienės nunešė valgyti, Marius apsidžiaugė — ji tai pajuto iš balso, dar nespėjusi uždegti buroko. Bu-

vo šnekesnis negu anksčiau, porą kartų net nusišypsojo Akvilei, tačiau dingusį slogų uždarumą pakeitė gilus susimąstymas, kuriame negalėjai nepastebėti susikrimtimo. Kas kartą, kai jų žvilgsniai susitikdavo, ją nutvilkydavo jo akių šiluma, kuriai prasisklaidžius, išvysdavo tyrinėjantį smalsumą ir nuostabą. Akvilei ruošiantis išeiti, jis nedrąsiai užsiminė, ar negalėtų duoti keleto degtukų — gavęs iš Bigės šį tą paskaityti, o apie degtukus abu nepagalvoję.

— Nebijok, būsiu atsargus,— užtikrino.— Aš pats mažiausiai suinteresuotas, kad kiltų gaisras.

Ji paliko visą dėžutę. Kai išėjo iš daržinės, Keršis trypinėjo ant laiptelių, nervingai dumdamas suktinę. Kur ji padėjusi geldą, po galais? Rytoj nuo ankstaus ryto reikią pradėti daryti alų, visi rykai turi būti po ranka.

Geldą paprastai laikydavo kamaroje. Bet neseniai, pakepusi ragaišį, užmiršo ten išnešti, taip ir liko užkišta ant krosnies.

— Neplauta, nebūta...— užsipuolė Keršis.— Nesuprantu, kas čia darosi. Durys prapuolė, lajaus skritulys naujas praimtas, kai to paties galėjo užtekti iki kalėdų, o verpti, kaip matau, beveik neprisėdi. Lakstai kaip avis, į uodegą įkirpta, šen ir ten. Pažiūrėsiu, ką į stakles rėsi. Gal manai, vokiečiai mus užvers pirktiniais audeklais?

— Kur lakstau, ko čia burbi?! — užsiplieskė Akvilė.— Vakar buvau užbėgusi pas Džiugą, užminkiau duoną, o šiandien nuėjau pakepti. Senis man buvo kaip tikras tėvas, turiu žmogui padėti, jei atsidūrė bėdoj. Pats sakei, kokie jam pyragai, vienam palikus.

— Ag, ar aš dėl Džiugo. Kepk, minkyk, padėk, nieko nesakau. Betgi čia pat, namie, negalima tavęs sužaibyti. Šlumšt kaip akmuo į vandenį, ir nėra. Ko tau reikia toje daržinėje, kad ten sukus apsukus?

— Kada jau taip — sukus apsukus? — išsigando Akvilė, pasiruošusi pykčiu gintis.

— Ag jau, nemosuok rankomis. Prapuoli, kad su žiburiu nerasi. Gal užvakar taip nebuvo? Norėjau paprašyti švarkui alkūnę užlopyti, o kada atsiradai? Iš kur? Ėjau žiūrėti, bene kur užgriuvusi, o ji iš daržinės per diendaržį beatplasnojanti. Neaklas esu, nemanyk.

— Ne, ne, labai gerai matai,— pratrūko Akvilė.— Moki sekioti iš paskos, tavęs nepasiklaususi, savo reikalo neišeisi. O svarbiausio dalyko taip ir nesuuodei — ko man reikia daržinėje.

Keršis pastatė akis.

— Turiu berną įsitaisiusi. Po vakarienės tuoj ir bėgu su juo mylėtis. Gal pasakyti, kokį?

Keršis piktai nusispjovė.

— Gali sakyti, gali nesakyti — be niekų apsieisime. Tik jau kai jaunai moteriai atsiranda reikalai vienai gulėti, valia vyrui visaip pagalvoti.

— Kvailys!

Akvilė, apsimesdama baisiai užsigavusi (o iš tiesų buvo tik išsigandusi), tą patį vakarą perėjo gulėti pas Keršį. Naktį šiurkščiai nustūmė jo ranką, šliaužiančią liemeniu, nors tuoj pagalvojo, kad to galbūt nereikėjo daryti. Gryčioje buvo tvanku, nes Keršis neleisdavo nakčiai orlaidės pradaryti („Taigi, malkas deginti, o šilumą lauk išleisti. Gal manai, pinigas rieškučiomis semiamas iš balos..."); pradėjusi įprasti prie tyro, vėsaus seklyčios oro, Akvilė jautėsi kaip kailiniame maiše tabokos dūmais bei virtuvės kvapais įmirkusiame kambaryje. Keršio prisilietimas jai buvo toks pat koktus, smaugiantis gerklę, kaip ir tas sudusęs oras gryčioje. Net gulėti greta, dalijantis su Keršiu ta pačia šiluma po vienu apklotu, jai atrodė išdavystė.

...Ką veikia dabar Marius? Turbūt skaitinėja popierius, atneštus Bigės, o mažum guli ir mąsto, kaip ji, Akvilė, miega su Keršiu. Bet ne — juk dar nežino, kad persikėlė į gryčią. Kokie skirtingi žmonės! Rytoj Keršis darys alų, o Marius, pasidėjęs po pagalviu ginklą, krūpčios nuo kiekvieno įtartino garso. Jaudinsis, gal kas atsitiko, kad vėluoja atnešti valgį, o atnešus nekantriai klausinės, ką mananti apie koją, teirausis naujienų. Lauks progos vėl pasimatyti su Juoduoju Bige. O pasveikęs išeis į savo miškus. Vėlei vilko gyvenimas, šūviai, kraujas. Dėl ko? Kam visa tai reikalinga? Nugalėti vokiečius? Bet daugelis laukia vokiečių galo, o ramiai sau sėdi namie. Ateis laikas, ir bus, kas turi būti, kaip pasakytų Keršis. Bet kada ateis ir kaip ateis, jeigu visi gaudys šeškus, o ne vokiečius?..

...Marius visada ėjo už teisybę. Ne dėl savęs, dėl kitų sirgo. Kartais, girdint jo kalbas, kaip sukurs rojų žemėje, būdavo keista klausytis. O vietoj rojaus užgriuvo pragaras. Ir guli, jo jėgų nutrenktas, ant kūtės. Nei jam ūkis galvoj, nei šeškų kailiukų kainos po karo. Net savo gyvybės nesigaili. Išeis pasveikęs ir, jeigu bus tokia lemtis, padės galvą už kitus. Vokiečių nebebus, bet nebebus ir Mariaus. O Keršis liks. Su savo pelėkautais, alaus statinėmis, gražiai žaliuojančiais javų laukeliais Nemunynėje... O paskui, galimas daiktas, atsiras pasaulyje ir Pėliksiukas, po jo Akviliutė, nes taip jau įprasta, gulint su vyru vienoj lovoj...

...Gedimino irgi nebus. Nei senio Džiugo. Bent jau Lauksodyje. „Dėkui, dukrele. Dievas dar nepamiršo savo žemės — yra dar žmonių aplinkui, vokiečiai nesuspėjo išnaikinti..." — „Reikia, turime padėti vieni kitiems, dėde..."

...Ag, ar aš dėl Džiugo? Kepk, minkyk, padėk...

...Ar čia padėjimas? Užminkyti duoną, praskalbti baltinius? Bet kuo gi daugiau begali pagelbėti žmogui, kuriam netrukus reikės išeiti iš namų, pasiramsčiuojant lazdele? Palikti savo išaugintus arklius, su kuriais susigyveno kaip su žmonėmis nuo to laiko, kai jie dar laigė po laukus šmaikščiais kumeliukais. Atiduoti į svetimas rankas avis, karves, nebegirdėti jų meilaus mūkimo, nebepurtyti už ragų, žiūrint į graudžiai geras gyvulio akis. Kitas ateis į senio sodybą, vaikštinės jo vaikų išbėgiotais takais. Po klojimą, po daržinę, po tvartus, pirtį, klėtį... Po visą sodybą kaip po šventyklą, kurioje gyvena jo siela, nes šitų trobesių sienose nerasi sprindžio sienojo ar lentos, pamatinio akmens ar mūro plotelio, kurio nebūtų sušildę senio delnai, sudrėkinęs prakaito lašas. Ir išeis senis, taip, išeis iš savo namų...

...— Ne, neišeisiu: mane išplėš, kaip širdį iš krūtinės, nes esu suaugęs su savo žeme lyg velėna.

...— Tai kam, dėde, dar tas obeles aprišinėji? Vis tiek ateis kitas.

— Ir obeles aprišiu, ir bitelėms palikau mitalo žiemai. Kuo kaltas šventas vabzdys ar medelis, jeigu aš kitais metais nebekopinėsiu medaus, nebevalgysiu obuolių? Gyvas

daiktas — ir bitelė, ir obelė. O gyvybę privalu saugoti, kol žmogus kojas pavelki...

...Akvilė žiūri, atsistojusi tvarto tarpduryje, kaip senis krapinėja tarp gyvulių. Vienam delnu per nugarą, kitam per sprandą. Užsigulęs ant gardo, panardina suvytusius pirštus tirštose avino vilnose. Kokia karna sužėlusi! Jau tas, naujasis, tai tikrai nuskus visas kiaurai, atiduos vilnas vokiečiams, ir šals avelės iki pavasario. Čia pat už aptvaro sukrizeno arkliai. Sotūs — ką tik pašėrė; tai iš pavydo, varliai, kad jis su tom avim, o jų, savo arklėnų, neglamonėja. Ėė, brač, ir gyvulys, kaip žmogus, išsiilgęs meilės. Prieina prie vieno, apkabina, pabučiuoja į snukį, kitam tą pačią malonės duoklę atiduoda. Ėė, mano juodi, gerasis tinginy, pikčiurna, nebeilgai mudu vienas kitam beįkyrėsim. Ir užlūžta balsas, kaip vėtros lenkiamas papuvęs medis, supurtydamas drebuliu pečius, išspausdamas iš akių ašaras.

...— Pasakyk, Mariau, kuo galima jam padėti, šitam šventam žmogui?

— Aš turėjau ginklą...

— Yra, Mariau, yra. Viskas guli savo vietoje.

...Džiugas šypsosi, pridėjęs ausį prie avilio: bitelės ūžia.

...Vienmarškinis Gediminas nukirstame rugių lauke. Gubos. Saulė. Balti debesų draiskalai vaiskioje dangaus mėlynėje. Iš kur tu atsiradai, Gediminai? Žmonės apšnekėjo, apgarbstė, kad paėmęs gestapas.

— Gestapas geras: paleido atsibučiuoti su arkliais.

— Mariau, Gediminas atsirado!

Marius šypsosi. Švariai nusiskutęs, baltais marškiniais, su kaklaraiščiu pakaklėje. Šiandien sekmadienis, sako, pagulėkim, kada bepagulėti, jei ne šventą dieną? Žinoma, sutinka ji. Keršis išvažiavo su alumi į Kraštupėnus, mes turime laiko... Susigėdusi tų žodžių, kniaubiasi jo krūtinėn. Jaučia liemenį glėbesčiuojančias šiltas rankas, prislopintą alsavimą. Dieve mano, kas bus, jei užtiks Keršis — jau girdėti palėpėje šiaudų šlamėjimas!

— Mariau, Keršis ateina!

Išsiplėšia iš jo glėbio. Lenta su buroku lekia į šalį. Kur nuriedėjo lemputė?! Dieve mano, greičiau reikia surasti lemputę — užsidegsim!

— Mariau, gelbėkis, degam!

Nubudo besėdinti lovoje. Kieti Keršio gniaužtai laikė suspaudę pečius.

— Kas yra? Kas atsitiko? — klausia springstančiu balsu.

— Tai tu pasakyk,— Keršis paleido ją, ritasi iš lovos. Surado degtukus ant priemūrio, svirduliuodamas eina prie stalo.— Tu rėkavai, per miegus, ag, rėkavai.

— Tikrai? Galėjo būti. Susapnavau kažką baisaus,— Akvilė šluostosi marškinių rankove suprakaitavusį veidą.

— Tu šaukei j į ,— Keršis nori įbraukti degtuką, bet lūžta vienas po kito. Pagaliau užsidegė. Pasilenkęs ant lovos, kankinamai ilgai žiūri į Akvilę. Liepsna jau siekia drebančius pirštus, o jis vis negali atplėšti išsigandusių akių nuo Akvilės.— Kodėl tu jį šaukei?

— Ką tokį, Pele?

— Pati žinai... Marių..

— A, jį! — Akvilė apsidžiaugė, kad užgeso degtukas.— Nelabai tikiu, ar galėjau šaukti. Bet jei sakai girdėjęs... Aš gi miegojau, negaliu ginčytis.

— Tu apkabinai mane, o sakei j o vardą.

— Keista...

— Ag, jai keista! Jai tiktai keista, ir nieko daugiau...— Keršis kurį laiką stypso prie lovos, laukia, bet, neišpešęs iš Akvilės atsakymo, eina ieškoti tabokinės.

— Nedūmyk vidurnaktį, ir taip trošku. Vaikas...

— T a v o vaikas kitame kambaryje.

Akvilė, išpuolusi iš lovos, atlapojo gryčios duris į priesienį. Keršis, traukdamas suktinę, iš lėto pasikelia nuo suolo ir jas uždaro. Nusispjauti jam dabar ant visų bobos draudimų.

Ryte keliasi abu neišsimiegoję. Pusryčius valgo tylėdami. Laurukas su kvaišele buvo beįsižaidžią prie stalo, bet abu gavo nuo Keršio su šaukštu per kaktą.

Nusvyruoja į lauko virtuvėlę, kuri rūksta nuo ankstyvo ryto. Salyklas sumęstas. Belieka tekinamąjį kubilą užtaisyti ir sukrėsti ten mentalą. Akvilė, norėdama įsiteikti, pasisiūlo atnešti vandens, bet puodai dar neužvirę. Gal malkų? Keršis niūriai mosteli galva į malkų krūvą, paverstą šalia duonkepės krosnies.

— Taigi senųjų daržinės durų skersiniai,— sako lyg tarp kitko, paspyręs koja vieną medgalį.— Radau supjaustytus ir užkištus malkinėje.

— Ką tu pasakysi! — stebisi Akvilė, o kraujas prieš jos valią plūsta į skruostus.

— Ten pat ir apkaustai. Tik nukišti giliau. Reikia būti kurčiai ir aklai, kad nepastebėtum, kaip duris išardo,— nuveria Akvilę keistu žvilgsniu ir slenka iš virtuvėlės pro duris.— Gal padėsi bačkas išplauti?

Jį nuseka iš paskos prie šulinio. Paėmę dviese statinę, siūbuoja į šonus, sukdami ratu. Vanduo skambiai teleškuoja viduje. Akvilė stebisi, kaip galėjo taip keistai išeiti su daržinės durimis, daro savo išvadas, o paskui pasakoja išgalvotą sapną: kritusi iš aukštai į kažkokį gilų tarpeklį, pilną ugnies, o ten, žemai, stovėjęs nei tai Marius, nei tai jis, Pėlė...

Keršis klausosi, žvilgčiodamas iš padilbų, ir nuo savęs nė žodžio. Nesuprasi, netiki ar negirdi, nugrimzdęs jam vienam težinomose mintyse.

Visą dieną ruošiasi niūrus, susimąstęs. Salyklas geras, alaus nutekino daugiau, negu buvo numatyta, bet Keršiui jokio džiaugsmo. Ąsotėlyje uždavė rūgti. Pasikėlė bematant. Kitu metu būtų šaukęs Akvilę, prašęs paragauti, o dabar tik pats trūktelėjo porą gurkšnių ir pastatė ąsotį atgal į indaują.

Vakare vyresnysis Kučkailienės sūnus atnešė raginimą vesti arklius į komisiją. Ėmimas būsiąs penktadienį, taigi laiko trys dienos. Bet jeigu neišpuolą, kada skirta, galį atlikti ir anksčiau — ketvirtadienį irgi imsią.

Keršis dar labiau apsiniaukė. Dėl gelsvio nebijąs, prasitarė Akvilei, o bėris galįs kristi į akį. Bet jau sekančią dieną apie komisiją daugiau nekalbėjo, nedejavo, nesvarstė, kaip čia apmauti vokiečius. Atrodo, susitaikė su likimu: vesti tai vesti, ką padarysi. Jeigu paims, tai paims, irgi ką padarysi: tokia dievo valia.

O iš tiesų dabar jį slėgė kur kas didesnis rūpestis, negu arklių ėmimo komisija. Akvilės žodžiai, ištrūkę susisapnavus, buvo tas spindulys, kuris staiga prasiveržė į tamsią patalpą, apšviesdamas čia esančius daiktus, ir jau galėjai pasakyti, kokia tvarka jie išdėstyti. Tačiau kol kas jis ma-

tė viską apgraibomis ir nesąmoningai stengėsi žiūrėti ne iš tos pusės, kur krito šviesa, o lindo į šešėlį. Bijojo suvesti galą su galu, nes tada jau reikės daryti išvadą, po to seks priemonės... O jis buvo visiškai neapsisprendęs, ką reikės daryti, iki galo atskleidus uždangą. Vis dėlto kitą rytą, sukošęs alų, pasisakė einąs į jaują bulvių pririnkti kiaulėms, o iš tikrųjų užlindo už spintos daržinėje ir čia pralaukė gerą valandą, kol pasirodė Akvilė. Mosuodama tuščiu krepšeliu, ji apėjo visas patalpas, užsikorė kopėčiomis ant dobilų, paskui ant šieno šalinės ir, ten aplandžiojusi palėpes, nulipo žemyn. Ties spinta išėmė iš krepšio kiaušinį, pakliukino prie ausies, ar neužperėtas. Tą padėjusi atgal, antrą ir trečią, ir neskubėdama išslinko į diendaržį. Keršis neabejojo, kad pastebėjo jį, ir nusprendė kitą kartą būti gudresnis. Po vakarienės, nudejavęs, kad negaluoja, nusimetė švarką, klumpes ir atsivertė lovoje. Kai ji, mažumėlę pasitrynusi troboje, apsivilko kailinukus ir išėjo, jis skubiai apsirengė ir puolė į daržinę. Negalėjo praeiti daugiau kaip ketvirtis valandos, bet jam baisiai prailgo kiūtoti už spintos. Užgniaužęs kvapą klausėsi tamsoje, kaip ant tvarto čeža verčiami šiaudai. Paskui kopėčių skersinių girgždesys, žingsniai daržinėje, diendaržyje... „Sa sa, Tigri, čia tau..."

Nuėjo.

Keršis, vos pavilkdamas kojas, nusvyravo per diendaržį prie šuns būdos. Tigris, smagiai plakdamas uodega šonus, tratino kaulus.

— Aš maniau, kad jau miegi,— nusistebėjo Akvilė, jam grįžus.

— Ag jau...— Keršis nusisuko.— Buvau lauke. Matyt, ir man tie viduriai, aha...

— Ak, viduriai...— sumurmėjo Akvilė blykšdama.— Neįrūgusį alų gėrei... su visom mielėm... Galėjo...

Naktį abudu beveik nemiegojo, nors apsimetė miegą. Keršis bent porą kartų buvo atsisėdęs lovoje, besiruošiąs kažką sakyti, bet nepasiryžęs vėl palįsdavo po antklode. Atsikėlė anksti, tarsi linų minti, rūkė, klumpinėdamas troboje, kol atėjo metas gyvulius pusryčių šerti. Kol arkliai paėdė, pats papusryčiavo, atsitempęs prie svirno tuščius ratus, sukrovė alaus statines — dvi galais į arklį, priešais,

trečią — šonu, po sėdyne. Bėrį pasikinkė į vežimą, gelsvį pririšo šalia, prie ienos, ir išvažiavo apsiniaukęs, kaip į laidotuves.

Akvilė, mažumėlę palūkuriavusi, pasiėmė, kas reikalinga, ir nuėjo pas Marių. Jai buvo labai neramu. Suprato, kad Keršis kažką nujaučia, ir anksčiau ar vėliau viskas gali paaiškėti. Paskutiniąsias tris dienas ją ypatingai slėgė jo sekiojantis žvilgsnis, niūrus uždarumas, netikėtai prasiveržę atodūsiai. Žinojo, reikia ką nors daryti, bet negalėjo nieko gero sugalvoti. Pasitarti su Juoduoju Bige? Taip, šiandien pat tai padarys, kol Keršis negrįžęs iš Kraštupėnų. Tačiau ką protingo jiedu galės nutarti? Jeigu kokia savaite vėliau, kai Mariaus koja... O dabar visa išmintis — laukti, kaip dievas duos, anot Keršio, ir, aišku, nė žodžio Mariui, nes jam ir taip maža malonumo tysoti dienų dienas toje kalėjimo vienutėje, kaip žebenkščiai spąstuose.

Atvertusi šiaudus nuo įėjimo, Akvilė kostelėjo, kaip jiedu buvo susitarę, ir tik tada nuropojo palėpe prie landynės.

Marius gulėjo, atsiklojęs iki pusiaujo, įraudęs ir sunkiai alsavo. Ant kaktos blizgėjo smulki prakaito rasa. Akvilė išsigandusi žiūrėjo į jį, laikydama rankoje lemputę: nejaugi atkrenta liga?

— Ko taip apsiniaukei, sesele? — sušnibždėjo, plačiai nusišypsojęs, ir senu įpročiu patrynė smakrą į petį.— Klok šen man stalą ir duok pusryčius, po paibeliais!

— Tu toks raudonas... sukaitęs,— nusistebėjo, nuraminta jo žvalumo.

— Ką tik mankštinau raumenis. Gimnastika, taip sakant. Žinai, aš patenkintas savo koja: nors skauda, bet jau šiek tiek lankstosi.

— Žiūrėk, nepersistenk, kad blogiau nepasidarytų, — Akvilė išdėstė pusryčius ant lentos, o Marius tuo tarpu atsisėdo guolyje ir, užsimetęs puskailinius ant pečių, kibo į valgį.

M a r i u s. Kokia šventė šiandien?

A k v i l ė. Kodėl šventė?

M a r i u s. Varškėčiai šilti, sriuba dubenėlyje irgi garuoja. Tu mane lepini, Akvile.

A k v i l ė. Užtat vakar ir užvakar tik po kartą buvau užbėgusi pas tave. Tau reikėtų karšto valgio visus tris

kartus per dieną, o teišeina kartas per tris dienas. Ko žiūri? Valgyk, valgyk, kol neataušę.

M a r i u s. Tu kažkokia... ne tokia, Akvile...

A k v i l ė. Naktį blogai miegojau. Sakiau gi vakar, kad vokiečiai liepė kaimui vesti arklius ant komisijos, Keršis trečią dieną kaip žemes pardavęs.

M a r i u s. Aa, suprantama,— abudu apverkiate savo arklius.

A k v i l ė. Kam šaipytis? Arkliai lieka arkliais, ir be jų užtenka nesmagumų.

M a r i u s. Taip — aš tame slaptame viešbutyje...

A k v i l ė. Liaukis! Gediminas vis dar nesirodo, štai kas! Galima būtų pagalvoti, kad privengia vokiečių, laukia, kol jie išsikraustys iš Lauksodžio, bet per daug jau atkakliai sklinda gandas, esą Gediminą paėmęs gestapas.

M a r i u s. Hm... Labai galimas dalykas. Bet aš, truputį pažinodamas jo būdą, galvoju, kad iki to nepriėjo... Tikriausiai senis Džiugas tas kalbas tyčia paleido; Gediminas lindi sau namie, sakysim, kokioje šieno šalinėje, panašiai kaip aš čia.

A k v i l ė. Ne, namie Gedimino nėra. Neseniai buvau nubėgusi Džiugui padėti, viską nuoširdžiausiai išsipasakojo. Pats prieš trejetą dienų važinėjęs į Kraštupėnus dėl Gedimino. Ne, senis nemeluos. O jei ir būtų norėjęs, nebūtų mokėjęs taip sumeluoti.

M a r i u s. Įdomu, ką jis tau primalė?

II

Gediminas išėjo iš namų tą pačią pavakarę, kai Adomas su savo policininkais, surašęs turto arešto aktą, nuvažiavo vakarieniauti pas Kučkailį. Mykolas Džiugas džiaugėsi, kad pavyko sūnų įtikinti, ir gana lengvai, kuriam laikui pasišalinti iš Lauksodžio, nes dabar, užsitraukus savivaldos nemalonę, buvo galima visko tikėtis.

Kol vokiečiai laikė apsupę kaimą, Mykolas Džiugas nesijaudino dėl sūnaus, tačiau, kai, panaikinus draudimą įeiti bei įvažiuoti į Lauksodį, vis atkakliau ėmė sklisti gandai,

esą Gediminą areštavęs gestapas, senis ne juokais susirūpino.

Lukterėjęs dienelę kitą, jis prisisegė prie švarko atlapo Vyčio kryžių ir išvažiavo į Kraštupėnus. Policijos nuovadoje, atsilapojęs kailiniukus taip, kad matytųsi ordinas, paprašė budintį nuvesti pas Adomą Vainorą. Jam buvo griežtai, nors pagarbiai atsakyta: ponas Vainoras gulįs ligoninėje, kol kas jį pakeičia vachmistras Bugenis, kuris įsakęs nieko nepriiminėti asmeniniais reikalais. Vis dėlto, primygtinai reikalaujant, Mykolas Džiugas buvo įleistas pas policijos viršininką. Tačiau Bugenis gana piktai atrėžė nežinąs ir nieko nenorįs žinoti apie jokį poną Gediminą Džiugą. Apskritai jam mažai teikią garbės turėti reikalų su valstybinių prievolių sabotuotojais. Tarp kitko, pridūrė jis, paslėpk, tamsta, tą geležėlę; jei iš mūsiškių dar yra tokių, kuriems ji daro įspūdį, tai apie vokiečius to nepasakysi.

Mykolas Džiugas paklausė Bugenio patarimo — į gestapą atėjo iki kaklo užsagstytais kailiniukais,— bet sargybinis, grūmodamas automatu, nuvijo šalin. Nieko kito neliko, kaip apklausinėti pažįstamus,— nuo to galbūt ir reikėjo pradėti iš karto. Kadangi manė, kad Milda gali žinoti apie Gediminą daugiau, negu kas kitas iš jo draugų Kraštupėnuose, nusprendė pirmiausia pradėti nuo jos.

Iš gestapo jau ėjo per turgaus aikštę, kurioje prieš karą vykdavo įvairios iškilmės: mitingai, demonstracijos, o dar anksčiau tautinių švenčių minėjimai su šaulių, jaunalietuvių, moksleivių bei žydų organizacijų eisenomis. Priešais bažnyčią, aikštės pakraštyje, stovėjo geležine tvorele aptvertas paminklas buržuazinės respublikos savanoriams-kūrėjams, žuvusiems 1918—1920 metais. Mykolas Džiugas, norėdamas išeiti tiesiau, pasuko įstrižai aikštės pro tą paminklą. Tačiau dar tolokai nuo jo pajuto, kad čia kažkas ne taip. Kai pagaliau suvokė, ką matąs, išmušė šaltas prakaitas, ir plaukai po kepure pasišiaušė. Pirmoji mintis buvo — sprukti atgal. Bet šmėstelėjo tuoj kita, nuo kurios dar labiau širdis apmirė.

Drebėdamas visais kūno narveliais, jis ėjo tiesiai į medinius rėmus, pastatytus priešais paminklą, labiau pana-

šius į futbolo vartus, negu į kartuves. Ant skersinio, per gerą pusmetrį vienas nuo kito, kabojo penki lavonai. Virš jų nusvirusių galvų, nelyginant koks sveikinimas čia atvykusiems svečiams, buvo ištiesta balta juosta su užrašu: TOKS LIKIMAS LAUKIA VISŲ RAUDONŲJŲ BANDITŲ IR JŲ PAGALBININKŲ. Vakar ištisą popietę dribo minkštas sniegas, o naktį spūstelėjo šaltukas, ir dabar ant pakartųjų galvų kūpsojo baltos kepurės. Išbrinkusių kojų tarpupirščiai, ausys ir pražiotos burnos buvo prisižardžiusios sniego, kuris pajuodavusių kūnų fone atrodė pernelyg baltas ir netikras. Pūstelėjus smarkesniam vėjo šuorui, pasigirsdavo nykus sušalusių virvių girgždėjimas — lavonai pradėdavo siūbuoti, pasisukdami čia petimi, čia nugara, čia susidauždami vienas su kitu išskėstomis kojomis, kurios sukaukšėdavo, tarsi koks akompanimentas zulinamo skersinio klaikiai muzikai.

Mykolas Džiugas nusiėmė kepurę. Aikštė staiga pasidarė be galo didelė ir tuščia. Kažkur dešinėje ir kairėje šaligatviais ėjo žmonės. Bet jie buvo labai toli, mažyčiai kaip skruzdės; ir namai, ir bažnyčia taip pat ėmė tolti, mažėti; miestas, tarsi milžiniška ledo lytis, skilo pusiau, ir abi jo dalys pajudėjo priešingomis kryptimis, palikdamos jį, Mykolą Džiugą, vieną toje baisaus nusikaltimo vietoje.

Apimtas begalinio siaubo, jis beveik tekinas pasileido pro paminklą šaligatvio link. Nuo geležinės tvorelės atsiskyrė žmogus ir žengė priešais, tačiau Mykolas Džiugas, dargi pamiršęs užsidėti kepurę, traukė tiesiai į jį svirduliuojančiu skubančio artojo žingsniu.

— Žinok, maita, prieš ką kepurę nusiimti! — Kartu su tais isteriškai išrėktais žodžiais (svogūnais trenkiantis šniokštimas į veidą) akyse pažaliavo nuo smūgio, ir Mykolas Džiugas nusirito ant grindinio. Kai atsikėlė, žmogus stovėjo atsirėmęs tvorelės, sukryžiavęs chromo batais apautas kojas (rankos kišenėse); trikampis veidas, kylantis iš pastatytos palto apykaklės, nejaukiai šypsojosi.

— Už ką, pone? — paklausė Džiugas, drebėdamas iš pykčio ir nuoskaudos.

— Žiūrėkit, jam dar maža? O ar žinai, kad pora tokių kaip tu jau atsidūrė ten, kur pabuvojus, praeina noras link-

čioti raudoniesiems pakaruokliams? Gal pageidauji į gestapą?

— Už tos tvoros guli žmonės, su jais aš sėdėjau vienam apkase, kai tamsta dar nebuvai gimęs.

— Kas man darbo, kas kada buvo. Nešinkis greičiau iš čia po velnių! Ir padėkok dievui, kad šiandien aš gerai nusiteikęs.

— Ko tamstai reikia?

— Norėjau pamatyti ponią Beržė... ponią Vainorienę. Esu Mykolas Džiugas iš Lauksodžio.

Durys plačiau prasivėrė. Jaunas, kažkur matytas moters veidas, prieš tai apsigandęs, nušvito džiaugsminga šypsena.

— Užeik, dėde Džiugai, prašom. Ar tamsta manęs nebepažįsti?

— Migrata!

— Nugi ta pati. Prašom į vidų, dėde Džiugai.

— Sakyk tu man, nesakęs! Tai ką, pabėgai iš dvaro?

— Taip jau išeina, dėde Džiugai. Bet prašom, prašom į galą. Arbatos užkaisiu. Juk nevalgęs, kai iš namų?

Mykolas Džiugas buvo taip nustebęs, kad nepajuto, kaip Migrata išnėrė jį iš kailiniukų. Nesugaudydamas minčių, jis sekė jai pridurmu iš kambario į kambarį, kol apėjo visas patalpas. Pianinas, kilimai, veidrodžiai, radijo aparatas. Ji stengėsi atkreipti svečio dėmesį į tuos daiktus. O kai priėjo tualeto ir vonios eilė, netgi parodė, kaip nuleidžiamas vanduo, ir pasiūlė miestiškai išsimaudyti.

— Tamsta matei, kokios gražios užuolaidos,— kalbėjo, sodindama Mykolą Džiugą virtuvėje prie neplautais indais užversto stalo.— Kokios grindys! Kaip visur šviesu, platu, blizga! Och, dėde Džiugai, ko daugiau begalima norėti? Pamatytum abi spintas. Kiek visokių gražiausių drabužių! Suknelės, megztiniai, batukai...

— Hm... Tai kaip čia dabartės? — sumurmėjo Mykolas Džiugas, visiškai išmuštas iš vėžių.— Tu, Migrata, taip elgiesi, lyg būtum tų namų ponia.

— Kad šitokia ir esu, dėde Džiugai,— Migrata nusijuokė.— Kai atlėkiau tą naktį iš dvaro į Kraštupėnus, negalvojau, kad taip išeis. Nu ponai vokiečiai labai malonūs ponai. Jie neišleido manęs iki ryto. O anksti ryte atėjo

Adomas ir parsivedė mane namo. Ponia Milda jau buvo išvežta. Nu to aš tada dar nežinojau. Adomas pasakė išsiskyręs su ja ir norįs, kad aš apsibūčiau pas jį. Pasilikau. Nu viešpats dievas, ką myli, tam kryželį duoda. Pirmą ir antrą dieną dar nieko, o paskui pradėjo blogėti. Gal jį tas ponios nusinuodijimas paveikė ar banditai pergąsdino. Visas išpuolė iš veido, akys sulindo į kaktą, o iš ten tartum kokia pikta dvasia žiūri. Tai nusijuoks ne vietoje, tai užriks arba pasakys nei dievui, nei svietui. Naktį kartą pašoko, ėmė puldinėti po kambarius, rėkaudamas: „Pasmaugiau, pasmaugiau, pasmaugiau!" Och, buvo toks gražus servizas, būtum matęs! Mušė negeras kraujas į galvą, čiupo tuos nekaltus indelius ir supyškino po vieną į grindis. Išgėręs, žinia, nu girto vienoks, negirto kitoks durnumas. Gydytojai, tie jau išmano, moka atskirti. Sako, po mėnesio kito grįš sveikas kaip ridikas. Nuvažiuočiau į tą beprotnamį aplankyti, nu nėra kaip palikti namų. Tiek turto, o vagių...

— Seniai? — murmtelėjo Mykolas Džiugas, mažumėlę atsitokėjęs.

— Ne, tik savaitė, kaip išvežė.

— Aš apie ponią... Mildą. Kaip galėjo būti, kad ji pati sau galą.

— Ką ten gali žinoti. Adomas nenorėjo apie ją kalbėti, o aš ir neklausinėjau. Nusinuodijo tai nusinuodijo. Och, gaila žmogaus, nėra ką sakyti, nu jei taip dievas parėdė, matyt, žinojo, ką daro, dėkui jam ir už tai. Buvo čia užėjęs toks juodas karininkas. Labai meilus, nu geriau, kad neužeidinėtų...— Migrata užsikirto ir nuraudo.— Tai jis man kaip kokią paslaptį, dėde Džiugai, nors negaliu suprasti, kokia be paslaptis, jei pusė miesto kalba. Sako, ji skaičiusi slaptus laikraštėlius, susižinojusi su banditais ir kai pamačiusi, kad gestapas suuodė, galį būti blogai, pasidarė galą. Adomas, ką kalbėti, būtų galėjęs ją išsukti, nu jiedu seniai vienas kito nebemylėjo. Aš jau tą žinau, dėde Džiugai...

— Kur ne, Migrata, tu gali žinoti,— linktelėjo Mykolas Džiugas, visai pasimetęs kirbančioje minčių maišalynėje.

— Mudu su Adomu jau nuo praėjusių metų, dėde Džiugai. Seniai buvau jį įsižiūrėjusi. Patiko. Ir aš jam. Kai atvažiavo tada į Lauksodį dėl tamstos ūkės, tikėjau, kad neaplenks dvaro. Išviriau ponams vakarienę, aptvarkiau savo kambariuką, o širdis... Och, tamsta nežinai, kas darosi mergai, kai bernas patinka! Galvoju, turi pačią, lyg ir nuodėmė, nu, kitą lapą atvertus, kas kaltas, jei ji nemitus boba? Ar tokiam vyrui, kaip Adomas, gyventi su šitokia pirštine? Smulkučiukė, laibutytė, o baltumėlis! Iš džiovintos klevo lentos daugiau sulos prisunksi, negu kraujo ponia Milda turėjo. Ko su tokia, slystančia kaip vilnos gija pro pirštus? Bernui reikia, kad būtų ką nusitverti. Taigi aptvarkiau savo kambarėlį, dėde Džiugai, o širdis... bim bam, bim bam, kai varpas. Jau ir juoda naktis sutemo, tamsta. Vėjas, šalta, o mašinėlės kaip negirdėti, kaip negirdėti. Negi ponas Adomas išrūko į Kraštupėnus? Pasakiau poniai turinti reikalą pas motiną, kailiniukus ant pečių ir į sodžių. O mūsų troba, kaip tamsta žinai, per tris kiemus nuo seniūno gyvenimo. Tebeūžia ten, kur jis išvažiuos! Apsisukau ir atgal į dvarą. Nu, jei taip, užskris balandėlis, niekur nedings. Ir čia pat, dar tebeeinant alėja, prispyrė bėda. Dvaras dvaru, nu ten tik ponas turi tokią vygadą, kaip čia, kur šiltai sėdi ir gali vandenį nuleisti, o mūsiškė, dvariškių, tuoj už kūčių, jei tamstai teko matyti. Och, dėde Džiugai, kaip išėjo gerai, kad ji tenai! Buvau bebaigianti, tik staiga — vyriški balsai. Svetimi! Plaukai ant galvos pasistojo. Nebeprisimenu, ką jie ten kalbėjo, nu man baisiai įtartina pasidarė. O kai išgirdau rusiškai, dėde Džiugai, tai širdis išvien nukrito į kulnus. Tupiu, nežinodama ką daryti. O durys trinksi, šūkauja mūsiškai ir tų bedievių kalba. „Visus į didžiąją salę! Greičiau! Nu čia paskutiniam kvailiui aišku, kas per svečiai. Kai žmogų priremia bėda, tai ir gudrumo atsiranda. Och, pati negaliu suprasti, kaip galėjau taip padaryti! Nu tikrai taip buvo, dėde Džiugai — dievas laimino. Jei ne toks didelis vėjas, jie gal būtų išgirdę. Nu ir aš nekvaila: išsivedžiau arklį pro karvidžių duris, o paskui kad jau šokau ant jo ir tie-

siai per laukus! Dievas laimino, o velnias nešė — taip greit, tamsta, atsidūriau Kraštupėnuose. Nenorėjo įleisti į komendantūrą, nu aš visa gerkle pradėjau šaukti: „Banditen, Banditen!" Atbėgo toks žmogus, kur moka lietuviškai. Išdėjau viską smulkiausiai, nesigėdydama nė to reikalo už kūčių. Och, dėde Džiugai, kas tada dėjosi! Kad jie sujudo subruzdo, kad pradėjo lakstyti! Telefonai tik skamba, durys pokši. O mane pačią po sargyba ir į kitą namą. Gestapu vadinasi, kaip vėliau sužinojau. Nuvedė pas tokį žalsvai pilką karininką—ne pas tą, katras čia įgudo landžioti,—pas kitą, jų visų viršininką. Pažįstamas, pasirodo, ne kartą buvęs pas poną Dyzę svečiuose. Labai malonus ponas, tamsta, toks kvepiantis, meiliai šypsantis. Davė kambariuką prabūti iki ryto, nu pastatė sargybinį prie durų, kad banditai, kaip jis pasakė, manęs nepagrobtų. O ryte, kaip jau sakiau, atėjo Adomas į tą namą, pas tą juodųjų viršininką. Toks išbalęs, visas drebantis. Žiūri į mane tokiom baisiom akim, lūpos tirta, žodžio ištarti negali. Kaip koks nebylys, tamsta, ar paspringęs kaulu. O juodųjų viršininkas smagiai šypsosi, ploja jam per petį. Girdi, nėra ko nusiminti, viską sutvarkysime, šuva nesulos. Ar mažai gerų moterų pasaulyje, sako, vis plodamas Adomui per petį, juodųjų viršininkas. Pažiūrėk į šitą karžygę. Gyva Liarliano mergelė. Jei ne ji, būtum pakibęs kaip Lauksodžio seniūnas po sietynu. Pasiimk kol kas ją, sako, tik tokia moteris gali dabar tau padėti. Kol kas! Čia jis, tamsta, smarkiai prašovė pro virvutę. Tą supratau tuojau, kai pradėjom kartu gyventi. Net juokinga, kad vyras gali pasidaryti kaip mažas vaikas. Pareina, būdavo, namo, ir tuoj man iš paskos. Nė minutės vienas kambaryje. Aš į virtuvę, ir jis tenai, aš į kitą kambarį, ir jam ten reikia. Och, dėde Džiugai, tartum aš būčiau lašinių paltis, o jis išbadėjęs katinas. Net naktį, kai užsinorėdavo savo reikalo, budindavo mane, o man ten prireikus, keldavosi iš lovos ir slampinėdavo apie duris, kol atsibūdavau. Atsistebėti negalima, koks keistas dalykas karšta meilė. Och, jau kai dievas duoda, tai ir dribteli, dėde Džiugai. Ne už dyka,

tamsta, ir aš jį, mūsų viešpatį, myliu, nu kad šitokia laimė, kad ponia pasidaryčiau... oho! riebi riekė atriekta, nėra ko sakyti.

Kol Migrata vograujančia, lėta šneka liejo širdį, ruošdama arbatai stalą, Mykolas Džiugas nė karto nepakėlė į ją akių. Susirikiavusios mintys vėl ramiai plaukė savo vaga, tačiau širdyje atsivėrė tokia baisi tuštuma, kad neturėjo jėgų atsistoti, nors vidaus balsas prisispyręs ragino greičiau išeiti.

— Turgaus aikštėje mačiau pakartus penkis žmones,— jis rūsčiai pažvelgė į Migratą.— Penki už vieną...

— Och, tamsta, kaip baisu! Tas vidurinis — mūsų Freitkė. Sako, nepasidavęs gyvas. Nu vis tiek pakabino. Kitiems pagąsdinti.

— Galėjo kaboti šeši, jeigu vienas nebūtų šią vasarą užmuštas.

— Šeši? Šešiems per trumpas skersinis, dėde Džiugai.

— Tas tai teisybė. Tavo tėvas buvo platus senis, nebūtų išsitekęs, bet juodųjų viršininkui ne taip jau sunku surasti ilgesnį skersinį,— Mykolas Džiugas pastūmė į šalį priešais pastatytą arbatos stiklinę ir atsistojo.

— Pondie, kodėl gi taip? — Migrata, labai nustebusi, o dar labiau nusiminusi, sugriebė senį už rankovės.— Prašom sėstis, dėde Džiugai. Pasikalbėsim. Aš taip pasiilgau savo kaimo. Visi čia tokie poniški, mandrūs, suka nuo manęs nosis į šalį. Vis viena ir viena. Galima žmonių kalbą užmiršti.

— O juodųjų karininkas?— Mykolas Džiugas šiurkščiai truktelėjo į save rankovę ir nuėjo prie durų.

— Kokia ten jo kalba. Svetimas vis tiek. Bijau jo. Geriau nelandžiotų, kol nėra Adomo, tas juodųjų karininkas. Pabūk dar tamsta, dėde Džiugai.

Mykolas Džiugas, nebodamas Migratos prašymo, apsivilko kailiniukais ir neatsisveikinęs išėjo į gatvę. Tačiau dar negreit pajuto maudžiant sutrenktą žandą: galva spengė, širdimi ūžčiojo šalti tirpuliai nuo to, ką išgirdo iš tos puskvaišės mergos, o į akis lindo ji pati — su svetimu chalatu, vos neplyštančiu per siūles, nuogais keliais, bemaž iki alkūnių nuogomis rankomis, su kažkokia keista megztine kepuraite ant viršugalvio.

III

A k v i l ė. Ne, Mariau, Gedimino tikrai nėra namie. Senis apvaikštinėjo pažįstamus, bet nė vienas nieko tikro negalėjo pasakyti apie jį. Tiktai gimnazijos kiemsargis prisipažino matęs Gediminą prie kartuvių, kur vokiečiai buvo suvarę visus, ką nutvėrė gatvėje, pažiūrėti bausmės vykdymo. Prie Gedimino stovėjo du civiliniais drabužiais apsirengę vyrai, o paskui kažkur nusivedę.

M a r i u s. Gaila, bet pats kaltas. Po to, kai vokiečiams skirtą pyliavų dalį atidavė Putrimui su Puplesiene, mudu buvome susitikę. Aš sakiau jam, kad nėra kito kelio, kaip eiti su mumis. Nepanorėjo žmogžudžių krauju inteligentiškų rankelių teptis. Ko taip įsispoksojai? Stebiesi, kad visus varškėčius sušlaviau?

A k v i l ė. Judu buvote susitikę?!

M a r i u s. Kas čia nepaprasto? Mielai susitikčiau dar kartą — gal Gediminas per tą laiką įgavo sveiko proto. Bet bijau, kad jam gali jo nebeprireikti.

A k v i l ė. Jeigu Džiugai sušelpė vargšę Puplesienę su Juoduoju Bige, tai tikrai gražiai padarė. Nežinojau.

M a r i u s. Ir toliau nežinok. Džiugams nėra ko girtis. Taip, yra puikių žmonių, nors jie silpni, nes vien gerumu nenugalėsi. Bet dar daugiau niekšų, kurie patys, tiesa, kraujo nepralieja, o tačiau... Vargšas Puplesis! Jei prisikeltų, antrą kartą iš gėdos ir sielvarto numirtų — tikri vaikai išduoda savuosius.

A k v i l ė. Kęstumieras jau grįžęs iš reicho darbo tarnybos. Visą rudenį per kūlimą į talkas ėjo.

M a r i u s. Išgama! Ak, su kokiu malonumu suskaldyčiau Migratai galvą! Du mano žmonės, tokie vyrai, per ją žuvo... O tikras žmogžudys paspruko. Be abejo, tau skaudu, kad aš apie tavo brolį, bet žodžio iš maldos neišmesi.

A k v i l ė. Adomas man joks brolis, Mariau. Nuo pat karo pradžios nebeturiu jokių reikalų. O Mildos tikrai gaila. Kai Džiugas pasakė, ilgai žliumbiau.

M a r i u s. Keista... Ponia viršininkienė ir slapti laikraštėliai... Kažkaip nesiderina. Ir žudytis dėl to policijos viršininko žmonai, kai galėjo vyras savo sparneliu pridengti... Nesvarbu, kad nesutarė. Netikiu. Čia kažkas ne taip.

A k v i l ė. Ir man netelpa galvoj, Mariau. Aš buvau pas ją tą dieną. Pavaišino, paskambino pianinu. Buvo labai linksma, nuoširdi. Kad nors žodžiu būtų prasitarusi apie politiką ar kokius ten laikraštėlius. Kiek ją žinau, mėgo gražiai puoštis, linksmai praleisti laiką, bet politikuoti... Tikrai keista. Tai bus smūgis Gediminui, kai sužinos...

— Taip, j e i sužinos...— Marius nelinksmai šypsosi

Akvilė tylėdama liūdnai palinguoja galva. Sumeta į kraitelę dubenėlį su šaukštu, šakutę, o iš ten išima veidrodėlį, indelį su vandeniu ir Keršio skustuvą. Marius pakuždom juokiasi: garbės žodis, jaučiasi kaip didįjį šeštadienį. Gal ji galinti jam ir pirtį iškūrenti? O, švarūs baltiniai! Malonu, malonu. Pagaliau vėl sugrįžo savi. Su Keršio apatiniais, turįs prisipažinti, nelabai jaukiai jautėsi... Felikso ir liemuo išnašesnis, ir pečiai, o, be to, pernelyg doru ūkininku neša. Iš tiesų Akvilė gerai sugalvojusi tą skutimąsi — jei šventė, tai tegu būna šventė. Neblogas skustuvas... Gerokai apdilęs, ir kriaunos įskilusios. Matyt, velionio tėvelio palikimas. Ak, jei tas skustuvas būtų gyvas! Sakysim, staiga imtų ir pavirstų Keršiu. O, norom nenorom brūkšteltų Mariui Nemuniui per gerklę. Trobos, keturi hektarai žemės...

Akvilei skruostai užverda krauju: apie ką iki šiol bekalbėdavo, nė karto neišdrįso užgauti savo žaizdų. Keršio pavardės neminėdavo — apeidavo aplinkui arba pasitelkdavo įvardį. O jeigu netyčia kuris ir prasitardavo, tai žodis K e r š i s nuskambėdavo kaip koks spalvos ar daikto pavadinimas. Jis buvo tik š a l i a jų, kaip tie ant tvarto sukrauti šiaudai ir bėrio gardas, bet ne t a r p jų. Kodėl Marius panoro pakviesti čia trečią žmogų, kai dviem taip gera? Tai neišvengiama, žinoma... anksčiau ar vėliau.... Bet kam gi šiandien? Kai tas trečias žmogus taip toli nuo čia? Kodėl šauktis to trečio žmogaus šešėlio tokią dieną, kuri galėtų priklausyti tik jiedviem?

Prislėgta žiūri į Marių, susikūprinusį ties veidrodžiu. Čeža muiluojamas veidas. Skysto garo srovelė pro pravertą burną. Kažkokia užgavėnių kaukė, gąsdinamai besimaivanti blausioje spragsinčio buroko šviesoje.

Kol jis nusiskusiąs, ji eisianti žvilgterti į trobą — ir taip per ilgai užsibuvusi. Gal reikią pakviesti Bigę, kažin kada

tokia patogi proga bepasitaikysianti? Marius purto galvą: ne, nerasianti jo namie, Putrimas šiandien užsiėmęs svarbesniais reikalais, negu ligonių lankymas. Iš kur žinąs? Ogi pats buvęs čia šią naktį...

Putrimas?! Čia?! Naktimis!

Kodėl naktimis? Tik porą kartų atslinkęs. Bet, patikėk, ne savo malonumui.

— Negalima čia Juodajam Bigei landyti naktimis! — vos nesurinka Akvilė,— Keršis... Ak, gali save ir kitus pražudyti!

— Žinau, Akvile. Nemanyk, kad tik apie save galvoju. Jei taip būtų, nekalbėtume, kodėl Putrimas buvo čia užėjęs šią naktį.

Besiruošiant grįžti į daržinę, įlekia į trobą Justė. Skubanti, linksma, kaip visad. O jau tarškėjimas — neleis žodžio įterpti. Kol pasako, ko atėjusi, Akvilė turi išklausyti viską, kas šiuo metu seseriai ant liežuvo. Oi die, per tuos vokiečius galima iš nuobodumo nusprogti. Būdavo, sekmadieniais šokdavo iki vidurnakčio, o dabar prieš vakarinę liuobą visi namo. Ar tai pasilinksminimas — dieną? Jau tie banditai tokią kiaulystę iškrėtė, kad ai ai ai. Tartum negalėjo surasti kito kaimo ir kito panašaus Kučkailio, velnias juos atnešė į Lauksodį! Bent jau vokiečiai būtų įdomesni. Vienas, teisybė, nieko sau — neplikas, nežilas. Dar jaunas. Feldfebelis toksai. Šoka stebuklingai. Fein, šitas rimtai sehr gut.

Tik po gero pusvalandžio Akvilė sužino, kad Justę atsiuntusi motina ir prašanti šiandien apsilankyti. Blogai senei — ne juokais suėmė liga, nebekelianti iš lovos. Tačiau kol Akvilė išrodo Justę namo, praeina dar pusvalandis. Nebe taip jau daug laiko iki pietų ruošos. O paskui lauk ir Keršio parvažiuojant.

— Maniau, kad nebeateisi.

Slėptuvėje neišsisklaidęs užgesintos lajinės lemputės kvapas. Gal atversti palei pastogę šiaudus? Prasisunktų šiek tiek šviesos. Ji taip norėtų pamatyti jo veidą be tos muilo putų kaukės!

— Žinai, apie ką aš galvojau, kai tu buvai išėjusi?

— ?

— Mane suėmė toks pašėlęs noras išlįsti iš tos prakeiktos celės, atsisėsti kaip žmogui prie stalo, kad kone apsiverkiau. Tu supranti mane, Akvile?

— Suprantu, Mariau, kaip nesuprasiu.

— Praeitą naktį susapnavau jį, mūsų berniuką. Rodos, šokdinau ant kelių, o jis pešė man plaukus. Kai tu išėjai, aš prisiminiau šį sapną ir įsivaizdavau, kaip tu vaikščioji po trobą, o jis bėginėja iš paskos, įsikibęs į sijoną.

— Jis labai pripratęs prie Julytės...

— Julytė...— Marius valandėlę tyli, sunkiai alsuodamas.— Ar ji kada nors prisimena mane?

— Dažnai pakalba, bet, žinai, jos šneka... Graudu darosi.

— Taaaip. Tokiam žmogui geriau negyventi... Ar mūsų berniukas jau kalba?

— Kaipgi ne, Mariau. Viską supranta. Jeigu būtų mažesnis, sugalvočiau ką nors, kad galėtum jį pamatyti... Bet dabar jokiu būdu negalima, Mariau.

— Žinau, kad negalima,—trūkčiojantis šnibždesys susigeria į tamsą, ir vėl tyla. Krebžda gulėdamiesi šiaudai.— Man nieko negalima, Akvile. Už kelių žingsnių sūnelis, sesuo, bet neturiu teisės jų apkabinti. Ir kažin, ar kada beapkabinsiu. Ar beperžengsiu savo trobos slenkstį, priklaupsiu prie tėvo ir Genutės kapo. Kažin, kažin...

Jos keliai įsirėmę į patalus. Pečiuose nebejaučia spaudžiančio stogo, gegnės kietumo. Nematomos rankos ištiestos į ją, ir ji lenkiasi lenkiasi jų pasitikti... Juoda tuštuma...

— Karas greit baigsis, Mariau...— Akvilė norėtų pasakyti, kad jis pasveikęs nebeitų į tuos savo miškus — kiek žmonių slapstosi nuo vokiečių ir nekariauja,— bet staiga pati išsigąsta tos minties.— Tu sugrįši į Lauksodį ir, jeigu norėsi... jeigu norėsi, viskas bus, kaip anksčiau buvo.

Jis tyli, kankinamai ilgai tyli. Abiejų veidai taip arti, kad jaučia vienas kito alsavimą.

— Sugrįšiu. Suprantama. Turiu sugrįžti...— užsikirto. Delsia sulaikęs kvapą, tartum bijodamas, kad kartu su iškvepiamu oru neprasiveržtų žodžiai — dar neapgalvoti, suformuoti vien jausmo,— kurie galėtų atimti paskutinę viltį

abiem.— Aš pridariau tiek rūpesčių, Akvile. Su anuo tarybiniu lakūnu tau buvo kur kas papraščiau...

— Su lakūnu?..

— Taip, Putrimas man pasakojo. Tu išdavei mūsų meilę, bet žmogus tavyje vis vien išliko. Dėkui, Akvile.

— Išdaviau... Jei tu būtum žinojęs...

— Žinau: manei, kad žuvęs. Nepriekaištauju. Nedaug tokių moterų, kurios nenumarina meilės kartu su mirštančiu mylimuoju. Po karo, Akvile, ne aš vienas, grįžęs namo, neberasiu, kas laukia.

„Aš tavęs lauksiu, Mariau! Lauksiu! Aš tebemyliu tave..." Bet užgniaužia plūstantį žodžių srautą: būtų tartum ant juoko. Štai kada nuoširdžiausia tiesa gali nuskambėti lyg piktas pasityčiojimas!

— Tu visko nežinai, Mariau...

— Kai man būdavo labai sunku, aš prisimindavau namus. Motiną, tėvą, seseris. Aš neįsivaizdavau jų be tavęs. Tu sėdėdavai priešais krosnį palaidomis kasomis, kaip tą audringą vakarą, kai kiaurai šlapi grįžome iš ežero. O ant tavo kelių mūsų berniukas. Tada aš staiga praverdavau duris ir įžengdavau į trobą... Kiek reikia pirmam susitikimo džiaugsmui? Kelių minučių. O aš apie tai esu prasvajojęs daug daug valandų. Kartais net atrodydavo, kad tikroji kovos prasmė ir yra ta iš proto varanti susitikimo akimirka, apie kurią galvojant, nublankdavo sunki kareivio dalia.

Akvilė, tarsi sapnuodama, pakelia ranką ir iš lėto panardina ją į šnabždančią tamsą. Jo veidas turi būti drėgnas — kažkodėl ji tuo tvirtai įsitikinusi. Ji nori paglostyti jo drėgnus skruostus. Bet prislopintas atodūsis atmuša ranką. Ir vėl šnibždesiu liejasi nenumalšintas ilgesys. Dunda sužeistaisiais dejuoją traukiniai. Kruvinas mūšio laukas. Kaip atviros žaizdos, duobės, iškirstos sniegynais užverstoje žemėje žuvusiems. „Staiga praverdavau duris ir įžengdavau į trobą..." Iš tų traukinių, iš mirusiųjų lauko, nuo duobių, kaip atviros žaizdos tvyrančių sniege. Į savo trobą įžengdavo pagyventi svajone, kuriai nebuvo skirta įsikūnyti.

— Atleisk, jei gali, Mariau.

— Aš sakau: nesmerkiu. Buvo laikas, kai negalėjau pateisinti, bet tada daug ko apie tave nežinojau.

— O dabar? Ar dabar viską žinai?

Jis tyli.

Tada ji palinksta dar žemiau. Taip žemai palinksta, kad pajunta jo veido šilumą, švelniu paukščio sparnu glostančią skruostus. O gal tai jos pačios šiluma, su karštu kuždesiu plūstanti iš burnos? Neturi, visiškai neturi kuo pasiteisinti. Ir nenori. Tik baisiai gaila, kad nebegalima sugrąžinti, kas praėjo: tų ežeru ošiančių vakarų ant Gilužės skardžio, pušų kvepėjimo, svaigaus bičių gaudimo margoje birželio pievoje. Bet parodyk man bent vieną akimirką, Mariau, kuri pasikartotų tokia, kokia buvo...

Trūkčiojantis alsavimas.

Ji paliečia pirštų galais jo skruostą. Drėgną, virpantį. Ir tada tamsa ištiesia į ją rankas. Karštas, nekantriai laukusias. Daug rankų. Apglėbiančių kaklą, pečius, juosmenį, glostančių galvą. Ir ji, džiaugsmingai paklususi jų jėgai, priglūsta lūpomis prie lūpų.

— ...Nusikirpai savo gražiąsias kasas — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — —

— Tarp karčių yra didelis plyšys. Čia pat, po mano galva. Vakar naktį atverčiau šiaudus ir iki pietų pralaukiau. Mačiau, kaip judu su Keršiu liuobėtės.

— Ar papaikai!

— Aš maniau, kad į kūtę užbėgs mūsų berniukas... Tu galėtum jį atsivesti. Prie arklio gardo gerai matyt. Ar Keršį jis šaukia „tėte"?

— Mariau, ak Mariau...

— Ko drebi? Nieko baisaus. Aš tuos šiaudus naktį. Iš kūtės plyšio nebuvo galima pastebėti. Ir ko ten Keršiui dairytis?

Ji valandėlę svyruoja, bet auganti baimė paima viršų. Ko jam dairytis? O ką tu žinai? Gal jis nebe pirmą dieną kažką suuodžia?

Ir ji atsargiai, stengdamasi save ir Marių suraminti, atskleidžia savo būgštavimus.

Ilga tyla. Atrodo, jis rimtai susirūpinęs.

— Kodėl anksčiau nieko nesakei?

— Tu manai...

— Nenustebčiau, jeigu šiandien jis į kiemą įbildėtų ne vienas. O gal sugalvos ką nors išmintingesnio. Sakysim, susitars slapta su kokiu vokiečiu iš kaimo ir ištemps mane iš to jaukaus kampelio,— Marius dusliai nusijuokia.— Ko ten ištemps — pats išeisiu. Keliais, jei koja nerems. Pakėlęs rankas. Geriausia, ką galėsiu padaryti, tai apžioti pistoleto vamzdį ir spūstelti gaiduką. Bet ne — jiems reikia gyvo. Žinau fašisto būdą. Kitaip — išrikiuos jus visus prie tos pačios kūtės sienos. Būsime penki lavonai.

— Nekalbėk taip baisiai!

— Kalbu, kaip gali būti.

— Dieve mano, dieve...

— Taip nenorėčiau kvailai įkišti galvą. Ne savęs gaila: darbas nebaigtas. Reikalingas esu draugams. Kad taip keliomis dienomis vėliau. Bjauriai susiklostė!

— Oo, tai per mane, vis per mane. Aš kalta, Mariau!

— Nusiramink. Gal dar nieko,— vėl tas nemaloniai duslus juokas.— Kartais pravartu pasvajoti apie artimiausią ateitį...

Ji staiga pašoko guolyje. Išsigelbėjimas! Žinoma, jei dar šią naktį nieko neatsitiks.

— Klausyk, Mariau! Klausyk! — įsikimba jam į pečius, purto.— O kad taip pas Džiugą? A? Senis atvažiuotų nakčia... Vienkiemis, kaip ir pas mus. Geras žmogus. Vienas. A, Mariau? Aš galiu tuoj...

— Nė negalvok!

— Nepasitiki! Tokiu žmogumi...

— O kas, jeigu į jo vietą ryt poryt kitas atsikraustys? Ir, kalbant atvirai, kodėl man juo pasitikėti? Geras žmogus, sakai. Daug yra gerų, o kai mirtis pamosuoja panosėje... Ūkininkas gali pasėti už kaimyną, šiam apsirgus, bet mirti už jį į lovą neguls.

— Mudu su tėvu rusų kareivį...

— O man tavo tėvas nieko negali padėti.

Taip, tas tiesa... Ji apgraibomis apsigobia skarelę, velkasi kailiniukais — laikas gyvulius pietų šerti. Paskui abu sustingsta ilgame pasibučiavime, tartum atsisveikindami prieš tolimą pavojingą kelionę, iš kurios maža vilties begrįžti.

IV

Viduryje kiemo šulinys ąžuoliniu rentiniu. Takas į tvartus, takas į trobą. Diendaržyje numestas doklas, tušti krepšiai. Rudžio būda. Viskas, kaip prieš porą metų, kai motinos prakeiksmų lydima paliko gimtąją sodybą.

Kampinis seklyčios kambarėlio langas. Baltos langinės su širdutėmis. Nakčiai motina jas uždarydavo, tačiau Akvilė išsigudrino ištepti riebalais vyrius, kad negirgždėtų.

Kūdra gale klojimo. Čia jos laukdavo Marius... Aiman, kokios trumpos, nerimastingo džiaugsmo pilnos būdavo vasaros naktys!

Rudis daužosi ant grandinės, rodos, gyvą suės.

„O buvome tokie draugai..."

— Sa, sa, Rudi. Ar nebepažįsti?

Tarp svirno ir trobos — vyšnynas. Apsiblaususi gruodžio saulė žvelgia pro vaismedžių kamienus. Ugninis skeveldrų kamuolys, subyrėjęs anksčiau, negu atsimuš į žemę. Patežęs sniegas kvepia laukų vėju. Lašnoja nuo stogų. Lopais nuplikęs tvarto stogas nutūptas balandžių. Kaip viskas panašu į ankstyvą pavasarį!

Priešais išbėga Justė.

— Ko čia tupinėji kieme, — priekaištauja. — Ponia atsirado, prašymų reikalinga. Negi jau nebežinai, kur trobos durys?

— Tėvas yra?

— Valgo. Ką tik parvažiavęs iš Kraštupėnų.

Akvilė norėtų pasėdėti virtuvėje su tėvu, bet suspėja tik pasisveikinti: Justė įstumia į didžiąją gryčią. Be kalbų, be kalbų, ponia Keršiene. Tokiai viešniai vieta seklyčioje, tačiau ten bus šalta — nekūrenta.

Jurgis sėdi kampe prie radijo aparato. Su klumpėmis, akuotų prisižardžiusiu švarku — kaip atėjo iš tvarto pasiliuobęs, taip ir įknibo į laikraščius.

— Tas kiaulė kiekvieną kartą pusę kūtės atvelka į trobą, nespėju kuopti,— barasi Justė.

— Aa, panelė Akvilė,— Jurgis neatsistodamas atkiša seseriai ranką. Veide šykšti tėvo šypsena. Kaip jis ištįso per paskutinius metus! — Gaila, neatėjai anksčiau: būtum pamačiusi Justės simpatiją.

— Jis man čia dar šnekės! Smirdalis! Greičiau nešk iš čia savo mėšlinas klumpes!

— Buvo užėjęs kartu su mokytoju,— toliau erzina Jurgis.— Pamaniau, kad už piršlį pasiėmė. O, mokytojui patiktų tokia pramoga. Juk dabar, kai vokiečiai mokyklą užėmė, laiko jam per akis.

— Pliurpa! — Justė, pripuolusi prie Jurgio, nurauna nuo kojų klumpes ir ištrenkia priemenėn.— Negali įsistoti į švarias, kaip žmogus. Garbės žodis, kitą kartą pamesiu po krosnimi ir užkursiu.

Jurgis geraširdiškai šypsosi, kraipydamas plačias, pilkomis vilnonėmis kojinėmis apmautas pėdas.

— Matai, Akvile, kokia ji švaruolė. Tas feldfebelis visai galvą susuko. Būtum mačiusi, kaip ji čirškėjo, kai čia buvo užėję jiedu su mokytoju. Habt, hate, gezagt, uch vei bum. Penki žodžiai, ir tie patys lietuviškai. Tiesa, ponas mokytojas beria vokiškai kaip poterius, bet ir be vertėjo Justei su tuo prūsu gerai išeina. Krypt vypt, cha cha cha. Tik visa bėda, kad jaunikis šiandien buvo prastai nusiteikęs.

Justė, prišokusi prie Jurgio, kulia kumščiais per nugarą, kimba į plaukus, tačiau brolis, nieko nebodamas, varo savo. Ja, ja, das ist nicht gut. Baigia nusigyventi pono feldfebelio giminė. Buvo nusigrūdusi prie Juodųjų marių, o vakar jau ir Gomelį prakišo. Per metus keturi milijonai kareivių paguldyta ir prarasta du trečdaliai Rusijos žemių. Jeigu vokiečiai toliau tokiu tempu žygiuos, sėkmingai „trumpindami frontą", tai apie šienapjūtę nebus Justės jaunikio nė kvapo Lauksodyje.

— Mūsų Jurgelis kvaišelis ruošiasi pasidaryti generolu,— šaiposi Justė.— Turi nusibraižęs žemėlapį „Šimtas kilometrų čia ar čia". Juokas ima, kaip jis „užiminėja" miestus, pasiskaitęs vokiečių pranešimų iš fronto, o paskui, pasiklausęs lietuvių pabėgėlių iš Maskvos, kone verkdamas „atiduoda" tuos miestus rusams. O die, ne aš būsiu, jei mūsų Jurgelis kvaišelis neprikais kailio su tuo Maskvos radijo klausymu.

Jurgis tyliai kikena į apykaklę: būta čia ko bijoti tokių idiotų kaip vokiečiai.

— Aš pasakiau tam ilgašnipiui feldfebeliui — jo nosis kaip gandro snapas,— kad jie galėjo seniai paimti Maskvą, jei būtų žmoniškai elgęsi okupuotuose kraštuose. Bet mokytojas išvertė kitaip. Tada aš paklausiau, ką jie mano daryti, kai bolševikai visai priartės prie Lietuvos sienų. Mokytojas ir vėl sumelavo. Bailys! Aišku, ką tas nususęs feldfebeliukas gali žinoti, kaip Hitleris pasuks politiką, bet būtų paskutinis asilas, jei neduotų Lietuvai nepriklausomybės. O kai bus taip, mes visi už ginklų, sustosime ant valstybinės sienos — nė vieno iš ten į mūsų žemę! O vokiečiai tegu sustoja ant savo sienų.

Justė prunkščia, kumšėdama Akvilę. O die, galima plyšti iš juoko! Jurgelis kvaišelis atsistos ant sienos, ir visi rusai kaip žvirbliai, pamatę kaliausę, pųrpt į šalis.

— Pirma snarglį nusišluostyk, nepaistęs niekų,— įsiterpia tėvas, išėjęs iš virtuvės.— Kariautojas atsirado.

— Kariautojas ne kariautojas, o žinau šį tą daugiau, negu feldfebelio laikraščiai rašo, — Jurgis išsitraukia iš etažerės kažkokią knygą ir, neprarasdamas savo orumo, sliūkina į virtuvę.

— Skaitinėk, skaitinėk visokius šūdlapius, kol įkiši uodegą,—paleidžia tėvas pridurmu.— Piemengaliai! Jie rusą prirems, kai vokietis, tokia galybė, su juo nebesusirokuoja. Kas naujo pas jus, Akvile?

„Kas naujo... Daug, labai daug naujo, tėve..." Tikrai, kodėl nepasitarus su juo? Nepapasakojus, kaip yra? Negi ir jis, kaip Marius, galvoja, kad Mykolas Džiugas neguls už kitą mirti į lovą?

— Užėjau mamos aplankyti,— sako netvirtai.— Ir tamstos pasiilgau, būtų gerai pasikalbėti...

— Na, na? — skatina senis.

Akvilė reikšmingai žvilgteri į kambario duris, už kurių guli motina. Praviros. Girdėti lovos braškėjimas. Nubudo. O gal nė nemiegojo?

— Galiu išeiti, jei tokios paslaptys,— pašoka Justė įsižeidusi.

— Kokios čia paslaptys, Justel, sėdėk,— suramina seserį Akvilė.— Ar Keršio neteko sutikti, tėve? Kaip ten su ta komisija? Pelė labai bijojo dėl bėrio.

Tėvas krenkščia, maigydamas nuo tabokos pageltusiais pirštais rudus ūsus. Ek, vokiečiai nebe tie, kaip anksčiau. Ne vienas bandęs patepti komisiją, kuo turėdamas, bet retam pavykę ją suminkštinti. Kirtę be gailesčio. Kai tik geresnis, jaunesnis arklys, tuoj kvitą — tiek ir tiek bus išmokėta — ir į geležinkelio stotį. Tačiau tie, kuriems komisija šiandien išpuolė, gali dar dievui dėkoti — paėmę tik arklius. O vakarykščius plikai nuvirinę: su visais ratais, pakinktais. Ir priedo prie kiekvieno arklio po žmogų. Patys turėsią savo duonos davėjus nuvaryti į vietą. O kur toji vieta, niekas nežino. Sako, vienas iš komisijos prasitaręs, kad tų pakinkytų arklių reikią prie Leningrado. Šovinius, maistą vežioti į apkasus, o iš ten sužeistuosius. Prisižiūrės žmoneliai, ko nematę, saugok juos, viešpatie.

— Hitleris mat irgi surado, kaip Leningradą paimti,— dygiai apibendrina tėvas.— Ko tu, vyre, pramuši frontą arklių kanopomis, jei treti metai visos tavo karo mašinos nieko nepadaro.

— Eik jau, niekų netauškęs,— atsišaukia iš kambario Katrė Pypkiorė.— Pamokys jis, avinų avinas, kariauti mokytą. Geriau klaupkis ir pasimelsk diėvui, kad arklio nepaėmė.

Tėvas iškart sumažėja.

— Taigi pasisekė pralįsti. Gal viršaitis užstojo ar šiaip laimė krito...— užsikirto, suka akis į šalį, bet Akvilei aiški nutylėta mintis: „Adomas vis tiek policijos viršininkas, nors ir beprotnamyje..."— O Pėlė savo bėrį... Bet nėra ko nusimint, ne vienam tokia bėda. Reikia tik džiaugtis, kad nepakliuvo po vakarykščiu kirčiu.

— Ko ten apverki Keršį,— vėl Katrė Pypkiorė iš savo lovos.— Per jį vokiečiai mums tokį ardėną nujojo! Tegu pakremta nagus, žinos, kaip kitam buvo saldu. Ne, Keršio tu neperspjausi, neapgailėk. Šiandien jis prakišo, o rytoj dešimteriopai atsilups. Moka gyventi, tai ne tu, lozorių lozorius.

Akvilė atsistojo. Ak, mielai išeitų neužsukusi pas motiną. Ir jokios gėdos, jokio sąžinės graužimo.

— Kaip mamos sveikata?

— Aa, tai tu? Kartą visgi atradai kelią į savo namus? — senė sėdi lovoje, atsirėmusi į pagalvių kalną. Žilsvi plau-

kai pasišiaušę, veidas pilkas, sudubęs, kaip džiovintas grybas. Jau ir taip plonos lūpos dar labiau suplonėjusios — kažkokios melsvos skiautės, prilipdytos prie iškirmijusių dantų. Tačiau akys gyvos ir jaunos. Net nejauku į jas žiūrėti: tiek pagiežos ir pikčiausios pašaipos žvilgsnyje, prasiveržiančiame iš tų sukriošusio žmogaus griuvėsių! — Sėskis, būsi viešnia. Taigi kartą ir tavo motiną liga priveikė. Galijočių galijotę. Pradėjo lipti nuo galvos ir žemyn, žemyn... Dusina. Paširdžiai kaip suspardyti. Buvo parvežę daktarą, bet ką tie daktarai prieš dievo galybę? Negi atėjo laikas kojas patiesti?

— Nieko,— sako Akvilė, nežiūrėdama į motiną, — pasitaisysi.

— Vieną kalbi, o kitą galvoji. Nesigink, matau: raudoną suknelę apsivilktum, jei numirčiau.

— Tamsta man saulės neužstoji.

— Žinau, visi laukiate mano sprogtuvių. Įkyrėjau. Ir vis dėl to, kad norėjau jums gero. Žmonėmis išauginti, ant kojų tvirtai pastatyti. Į kalną stūmiau vežimą, o jums nepatiko. Žinia, į pakalnę smagiau dardėti, bet ar toli? Būčiau atleidusi viržius, tas avinų avinas seniai būtų padaręs mus plikabambiais, koks pats buvo prieš trisdešimt metų.

Akvilė sėdi ant kėdės ties lovos kojūgaliu. Slogus pridususių patalpų kvapas, atmieštas vaistais. Už lango plikas erškėtrožės krūmas, pakluonių medžiai pro klojimo stogą. Toliau laukai, užsimetę palaikę pirmojo sniego skrandą, išmargintą juodais lopais. Ant kalnelių sutūpusios sodybos, krūmokšnių kuokštai pagrioviuos, ūkanota miško siena, įsirėmusi į griūvantį dangaus skliautą. Išeiti tais vakarėjančiais laukais ir niekad nebegrįžti!

— Atšokote nuo motinos kaip pluta nuo duonos kepalo,— toliau sielvartauja senė.— Adomas, ir tas, jau toks geras vaikas, atvažiavęs į Lauksodį, neberasdavo savo trobos durų. Ką aš jam padariau? Gal blogo norėjau, kad gyniau vesti Dailidžių Mildą, tą pasileidėlių pasileidėlę? Būtų paklausęs manęs kaip tada, kai anoji buvo dar merga, neprilipęs prie gyvnašlės — viskas būtų kitaip pasisukę. Avinų avinas! Išgėrė boba tručyznos, ir pasimaišė galvoj. Tėvo kraujas. Mūsų, Jautakių, giminėj tokių ištižėlių nebuvo.

— Bet ir žmonių šaudytojų nebuvo,— nebeišlaiko Akvilė.

Senės veidas skausmingai persikreipia. Spraudžiasi į pagalvių kalną, pamėlynavusiomis lūpomis gaudydama orą. Gal skausmai surėmė, o gal triuškinančiu sunkumu užgriuvo ką tik išgirsti žodžiai. Ginasi jų, mosuodama sau prieš nosį suvytusiomis rankomis.

— Kalbi kaip pasiskolinusi. Kas šaudė? Ką? Kaimo ubagų šnekos. Bolševikų! Nekenčia tos valdžios, tai laido liežuvį, šmeižia. Ir tu kartu su jais. Prieš tikrą brolį! Susiprotėk! Kažkas kažkur girdėjo, pasigavo iš dešimtų lūpų. O kas matė? Nurodyk bent vieną. Jeigu koks ir pakliuvo... Tarnyba, pareigos. Visais laikais visos valdžios baudė savo priešus. Krikščionys ėjo prieš krikščionis, ir tai dievas laimino — ne nuodėmė kareiviui užmušti. O čia karas prieš bedievius. Šventą tikėjimą gina. Kaip tau gali liežuvis apsiversti! Taip ant savo brolio? Ko kvailas šnekas nešioji, geriau nuvažiuotum jo aplankyti.

Akvilė tyli, atkakliai įsispyrusi žvilgsniu į langą. Krūtinėje kunkuliuoja. Užgriūtų kaip kalnas, pikčiausiais žodžiais užgriūtų motiną, bet nori greičiau baigti kankinantį pasikalbėjimą. „Jeigu ji žinotų, kad mano lūpas, kurios ką tik lietė jos kaktą, neseniai bučiavo Marius..." Susigūžia pabūgusi, tartum skvarbus motinos žvilgsnis galėtų tą mintį išplėšti.

— Gal jau Keršis parvažiavo. Eisiu,— sako, norėdama stotis, bet motinos balsas vėl prispaudžia prie kėdės.

— Nenuvažiuosi — iš snukio matau. Išsigimėlių išsigimėlė. Kažkoks bolševikas jai brangesnis už tikrą brolį. Ką, gal neteisybę pasakiau? Aha, net ausys pamėlynavo. Bepročiai! Su tuo rusų kareiviu galėjote visus pražudyti.

— Su rusų kareiviu?— atsikvėpė lengviau, išgirdusi paskutinius žodžius, bet ant galvos tebejaučia pasistojusių plaukų krebždesį.

— Nesigink, tas avinų avinas man viską pasakė. Atsitempėte iš miško, įkišote į šieno šalinę. Jeigu ne Adomas, kažin kuo tie jūsų prajovai būtų baigęsi.

— Adomas...— Akvilė su neapykanta pažvelgė į motiną.— Taip, jis padarė tai, ką tamsta irgi būtum padariusi: išmetė mirštantį žmogų į gatvę.

— Dievas jam buvo skyręs mirtį miške, bet jūs nenusilenkėte aukščiausiojo valiai, tad numirė kitoje vietoje.

— Aš manau, dar ne vėlu įduoti mane gestapui.

Senė sviedžia triaukštį keiksmą, o paskui pratrūksta juoktis. Keistai kikendama, purkščiodama, tartum šuns besiginanti katė. Och, nevispročiai geležiniai! Atradę nuo ko slėpti — nuo savo žmogaus! Tas avinų avinas — suprantama. Arba Akvilė. Jai visą laiką trūkę vieno šulo. Betgi Adomas! Ir tas nė žiobt. Lyg ne ji, Katrė Vainorienė, o pats raguotasis būtų jį pagimdęs. Jei ne Jurgis, taip ir būtų likusi akla tam, kas tada namuose dėjosi.

Och, tas nevidonų nevidonas! Be peilio norįs motiną papjauti. Knygos, laikraščiai, radijas. Prie darbo su pagaliu neprivarysi. Rėk nerėkęs, o jis savo daro: sukioja tą tarškalynę, dantis rodo. Ir sukęs apsukęs tą patį: rusai ateina! Ateis ar neateis, vienas dievas težino, bet kai pagalvoji, kad gali taip būti, širdis piestu stojasi. Aiman! Tada jau atsižegnok su šiuo pasauliu. Nušienaus visiems galvas kaip kopūstus už tuos žydus. Nepasiteisinsi: aš nešaudžiau — suklos į duobes, kaip vokiečiai jų draugus suklojo, ir nieko nepadarysi. Tą jie jau moka, žinom: pilni laikraščiai baisybių prirašyta. Taigi užvakar Jurgis kai paleidęs burną... Rusai užėmę tokius ir tokius miestus, primušę tiek ir tiek vokiečių... Nebeiną atgal, vis į priekį ir į priekį, artyn prie Lietuvos... Kai pradėjęs, kai pradėjęs — o kalbėti tas puskvaišių puskvaišis mokąs,— jai, Katrei, net bloga pasidarę. Suėmusi tokia baisi baimė, tarsi frontas jau būtų čia atgriuvęs, kiemas pilnas kiverių, o į trobos langus nutaikyti jų ilgieji šautuvai. Pradėjusi klykti ne savo balsu, šauktis pagalbos. Įpuolęs į kambarį tėvas, subėgę vaikai, šokę raminti, bet ji vis vien visur mačiusi rusus ir negalėjusi iki ryto užmigti. Tada tas avinų avinas ir papasakojęs: abu su Akvile slėpė rusų lakūną, kuris išdavęs tokį raštelį, kad bolševikai užėję Vainorams nieko blogo nedarytų.

— Duok dieve, kad netektų griebtis to popiergalio. Bet jeigu prireiks... Gal tik nusispjaus, pasižiūrėję į jį, ir už gerklės... Skustuvo ašmenys gal tiktai. Bet skęstantis ir už skustuvo griebiasi. Atitolink, viešpatie, tą nelaimių nelaimę.

Nutyla pavargusi. Veido bruožai sušvelnėję, akys atbukusios. Mėlyni lūpų ruoželiai juda: neišsakytą mintį baigia ar šnibžda maldą savo viešpačiui?

Akvilė atsistojo, lūkuriuoja, stengdamasi nugalėti pasišlykštėjimą. Veltui. Pagalviuose įstrigęs veidas stumia nuo savęs, ir ji, nepabučiavusi motinos, skersa išslenka iš kambario, lydima niūraus žvilgsnio, kuriame daugiau karčios nuoskaudos, negu pykčio.

Tėvas stovi kieme, atsirėmęs tvoros, kramto žirnius. Ką tik pabėrė rieškučias balandžiams, ir tie lesa, debesiu nugulę prie jo kojų.

— Žiūrėk, kokia mano šeimyna,— šypsosi, pamatęs Akvilę. Laimingas, kaip tie žirnį pasigavę paukščiai: nebėra, kas ūdija.— Prisiveisė devynios galybės, reikės daugiau krepšių pakabinti po pastoge. Patinka jiems čia. Tegu plečiasi. Tegu nors paukščiai plečiasi, kai žmonės retėja. Teisybė, kaip atrodo motina? — pagaliau prisimena.

— Ligonis kaip ligonis. Užeisiu kada nors vėl aplankyti.

— Užeik, užeik, Akviliute. Užeikite abu su Pėliksu.

Akvilė iš tolo apeina balandžių būrį, kad nepabaidytų. Apie Rudžio būdą sukiojasi Jurgis. Pamoja abiem. Justės niekur nematyti. Turbūt išrūko į kaimą.

— Teisybė, tu norėjai man kažką pasakyti,— prisiveja tėvo balsas.

Ak, apie Marių! Ne, dabar jau ne...

— Skubu. Kitą kartą, tėve.

Ir nueina neatsigręždama. Kone pustekinė bėga, nors nėra kur skubėti.

Rūstūs ir seni pakluonių medžiai. Vienkiemiai. Nuplikę krūmokšnių kuokštai pagrioviuose.

„...Tada tas avinų avinas ir papasakojo turįs tokį raštelį..."

...Tai tuštumas laukų! Net širdį gelia...

V

Vartai plačiai atkelti. Tartum visas pulkas svečių būtų sumarmėjęs į vienkiemį. Šviežios ratų vėžės. Pakinktai nublokšti prieklėtyje kaip pakliuvo. Ar tai Keršio būdui? Bėrį, tiesa, paėmė, bet ar dėl to galėjo taip išdrikti?

Užtirpusia širdimi skuba į trobą. Jo nėra. Už daržinės ratai, tarp ienų blinkso botagas. Net po pastoge vežimai-

čio neįstūmė. Įpuola daržinėn, bet ir čia tuščia. Akys nejučiomis pašoka aukštyn, nuslysdamos balkiu. Pfu! Jau kvailesnės minties negali būti... Tupinėdama vietoje, žiūri į tvarto galą. Niekas ten nepasikeitę, tačiau kažkas ir ne taip, kaip paliko. Kopėčios! — galop atitoksta. Nulipusi pamiršo atremti į šieno šalinę, kaip visada darydavo, ir štai nebėra jų senoje vietoje. Nei prie tvarto galo, nei prie šalinės. Visoje daržinėje jokių kopėčių... Apeina daržinę, tvartą, kyšteli galvą į pastoginę. Štai kur jos! Užbruktos pasienyje už lentų šūsnies, pats galas prie durų tematyti.

...Keršis tvarte. Atsistojęs prie karvių ėdžių, dairosi į lubas. Rankose šakė. Akvilė ne iš karto pastebi, kad tai ne mėšlamėžė, o dviražė, ilgu kotu, kokiomis moterys paduoda viena kitai šiaudus, kraudamos kūgį.

—Aag, aag... ir ji atsirado,— sustena, pamatęs Akvilę.

Ji kažką suveblena, priblokšta jo veido išraiškos. Pirmą kartą regi tokį. Ne, dar matė tada, kai per Lauruko krikštynas nutrenkė nuo kojų Kučkailį.

— Buvau pas tėvus...— pagaliau pavyksta suvaldyti drebančias lūpas.— Sakė, mūsų arklį paėmę...

Žvilgsnis lekia į ją, tartum iš visų jėgų paleista šakė. Paspringo žodžiu, judina žandikaulius, kramtydamas nepraryjamą kąsnį.

— Arklys, ag, jai tik arklys...— išstūmė iš burnos lyg dejonę.— Tik arklys ir nieko daugiau... Jai tik arklys...

— Kas gi daugiau gali būti, Pėle? Arklys dabar...— užsičiaupia nebaigusi; jo veidas baisus. Dingo akys, skruostai, smakras. Vien mėšlungiškai trūkčiojanti burnos kiaurymė.

— Ag jau, prigyvenau, jau prigyvenau! — griaudžia nuo ėdžių.— Kad tikra žmona mane apgaudinėtų! Kuo tu mane laikai? Gal aš aklas ir kurčias, nematau, kas namuose darosi? Gal mažas vaikas, nesuprantu nieko? Negana tau, kad atėmė kiaulę, šiandien geriausią arklį peržegnojau. Nori dar didesnę nelaimę prisišaukti? Ką tu ten slepi ant tos kūtės?

— Pėle... Patikėk...— pati nebežino, ką vapa.

— Melage, melage. Tartum aš būčiau savo namams koks priešas. Ag, ir berniuko, rodos, neskriaudžiu, ir tave myliu, kaip išmanau. Tai kam gi mane lyg kokiai pajuokai?..— balsas nupuolė, nebekliokia kriokliu, tačiau plaukia dar

kunkuliuodamas, tartum upės vanduo per akmenis.— Ar aš tau ne vyras? Ar neprisiekėme dievo akivaizdoje būti vienu kūnu ir siela? Kodėl gi taip su manimi, Akvile? Ką blogo tau padariau?

Ji atsako kažką. Bet ne — tik judina lūpas, norėdama atsakyti. Keistas sapnas. Štai Keršis pasvyra į priekį, tarsi ruošdamasis šuoliui. Žingsnis pirmyn. Pro duris krintanti šviesa jau geriau apšviečia jo veidą. Lūpos persikreipusios, lyg juoktųsi. Žengs dar žingsnį ir suvarys dvišakę Akvilei į krūtinę. Šakės kotas tikrai sujuda, apsisuka ore, ir susminga ražai... į lubas. Į plyšį tarp karčių. Jis nieko nebekalbina (o gal ji negirdi?), tik slenka skersai tvarto susigūžęs ir, sunkiai šnopuodamas, bado visur, kur pralenda šakė. Čiukšt bum, čiukšt bum. Virš bėrio gardo, toje vietoje, kur Mariaus patalas, šakės pečiai neatsidauš į kartis: plyšys didesnis, šiaudų siūlė pro jį išsivertusi plaštakos pločiu. Tačiau nuo durų ji atrodo kažkokia praskydusi, lyg ir tamsesnė. Apačioje siūbuoja pakibęs šiaudų kuokštelis. Atitrūko, krinta žemyn... Jį vejasi kitas...

Akvilė pasijudina. Ne, ne visa — pajuda tik jos kojos. Pašėlusiai sunku atplėšti nuo mėšlo vieną, kad galėtum žengti nors mažą žingsniuką. Eina, tartum supančiota, vis giliau ir giliau grimzdama nematomoje klampynėje. Bet Keršis jau čia pat. Pakibo jam ant rankos, suklumpa prie kojų.

— Gana! Gana! — šaukia, kaip pamišusi.— Nori žmogaus kraujo. Jis čia pat... Yra! Gerk! Sprok! Žudyk! — plačiu mostu išplėšia Keršiui iš rankų šakę, puola prie bėrio gardo, pasišokinėdama daužo ražais lubas.— Mariau, Mariau... girdi? Ruoškis... išeik, jei gali... Keršiui reikia tavo kraujo...— Nubloškia į gardą šakę ir puola prie durų.— Bėk į kaimą, atsivesk savo vokiečius. Kiaulę, arklį atėmė, o žmogų pats jiems atiduok.

Pro ašaras nieko nebemato. Diendaržis. Juodi atidarytų durų nasrai. Apšalusio mėšlo traškėjimas po kojomis. Deguto kvapas, permušantis svaigų šieno ir dobilų aromatą.— — — — — — Verčiamų šiaudų šlamesys. Išlenda susikūprinęs, kabindamasis viena ranka į stogo gegnę, kitą ištiesęs priešais, lyg neregys, čiupinėjantis nematoma lazda kelią. Vienplaukis, be batų, tačiau užsitempęs kelnes, o ant

pečių paskubomis užsagstyti puskailiniai. Kurį laiką žiūri nuo tvarto, įsikibęs gegnės, paskui žengteli, jau nebeprisilaikydamas, tačiau susvyruoja ir atšlyja nugara į šiaudų sieną.

Keršis stovi prie šieno šalinės, užvertęs galvą, prasižiojęs. Rankose, įsmeigta ražais į žemę, ta pati dvišakė, kurią Akvilė nutrenkė į gardą. Kotas trūkčioja, smaugiamas pabalusių gniaužtų, tačiau veidas stebinančiai ramus.

— Mariau... Mariau...— šnibždą Akvilė sau, šypsodamasi pro ašaras.— Tu nenusimink... dabar galėsi pamatyti savo berniuką... dabar tai tikrai...

Bet jis nežiūri į ją. Jo akys prikaustytos prie Keršio. O Keršio žvilgsnis įsikirtęs į jį. Abiejų akys surakintos kaip du kaliniai vienomis grandinėmis. Tačiau vienas jų jaučiasi pasmerktas dėl antro kaltės; jis nekaltas, ag, dievas mato, nekaltas; ir tas nepalaužiamas įsitikinimas savo teisumu teikia jam ramybės ir tvirtumo.

— Raudonasis Marius... Nemunis...— po ilgos tylos išstena.— Tai ką, mano moterį atimti atėjai?

— Ar ji kada tau priklausė? — lyg aidas atsirita nuo tvarto.

— Sakai... aha...— šakė susiūbuoja į šonus, tarsi norėdama ištrūkti, tačiau balsas ramus.— Gal kada nepriklausė, o šiandien mano... Gyvename... Neatiduosiu!

Marius šypsosi. Nuo kūtės vakarėjančioje prieblandoje jo veidas atrodo lyg pilka dėmė — visi bruožai išsilydę, ištirpę,— bet Akvilė tikra, kad jis turi šypsotis.

— Ar tai viskas, ką norėjai pasakyti?

— Ką daugiau bepasakysi? Atėjai kaip į savo namus, suvedžioji svetimą moterį. O kai su savo bolševikais sprukai, jos nereikėjo. Pametei su vaiku, tegu žinosi. Išlėkei, ką gi, tavo reikalas, bet ko parėjai? Gal karas ten sustojo, nebėra į ką šaudyti? Prireikė čia, savo namuose, vandenį drumsti. Pats neturi gyvenimo, tai ir kitą nori paskandinti.

— Nenuskęsi,— Marius tulžingai nusijuokia,— tu iš tokios medžiagos, kuri nebijo nei vandens, nei ugnies. Iš visų pusių esi apdraustas. O mano rankos surištos. Sūnelis, sesuo, Akvilė...

— Nutilk!

— Akvilė! — kietai pakartoja Marius.— Mano ginklas užtaisytas, bet šitoje sodyboje neiššaus. Tu tai puikiai žinai.

— Ag, jis dar apie šaudymą! Išmokai per pustrečių metų, aha, geriau, kaip griovius kasti, o ar žinai, iš kokios pusės šiandien vėjas? — Akvilė nežiūri į Keršį, tačiau girdi jo žodžiuose baisią šypseną. („Ag, suruošiu, tai suruošiu šeškeliams pirtį, bus jiems kiaušinius gerti...") — Šiandien vėjas į kaimą, nuo trobos pusės, o klojimas toli — nesieks. Padegsiu tą daržinę, tada šaudyk, kiek patinka, rodyk savo mokslus.

— Kam kalbi, ko nedarysi? Toks nuostolis ne tavo būdui, Kerši. Yra kur kas paprastesnė išeitis: įsodinti Raudonąjį Marių į vežimą ir pristatyti į kaimą vokiečiams.

— Į vežimą? Vokiečiams?..

— Nevarginčiau, pats nueičiau, bet, matai, koja... Menkas kol kas iš manęs vaikščiotojas.

— Į vežimą ir vokiečiams?— Keršis nuoširdžiai nustebęs.

— Pasakysi radęs... Na, tu jau geriau žinai, ką jiems pasakyti. Tačiau būk žmogus, Kerši. Aš daugiau nenoriu iš tavęs, negu t u gali. Suprantu tavo padėtį ir visa kita...— Marius užsikerta, grabaliojasi rankomis aplinkui, tartum tuose šlamančiuose šiauduose ieškotų pasimetusių žodžių.— Leisk man čia pasilikti, kol sutems. Paskui išeisiu. O kas bus toliau — mano reikalas. Duodu žodį — jeigu tau mano žodis ką reiškia,— kad iki to laiko, kol tu valgysi vakarienę, manęs nebus ne tik čia, daržinėje, bet ir tavo laukuose. Šliaužte iššliaušiu iš tavo sklypo, jei nebegalėsiu paeiti. Bet lazdą man išpjauti turėsi, Kerši. Ir mano berniuką parodyti. Turiu teisę to reikalauti. Nuteistiesiems mirti irgi leidžia atsisveikinti su savo artimaisiais.

Akvilė gailiai inkščia susirietusi šalia šalinės. Girdi Keršio kosčiojimą, šiaudų šlamesį aukštai. Ir vėl Mariaus balsas. Brenda tarsi žmogus per vandenį. Gilyn, gilyn. Į priekį ištiestos rankos kyla aukštyn, tartum ieškodamos už ko nusitverti. Bet virš galvos tik oras ir vandens platybės. Tik oras ir vanduo, tik oras ir vanduo...

— ...Pasiliks tau mano hektarai, trobos, ir tavo moters, kaip sakai, neatimsiu. Marius Nemunis ne dėl to išėjo kariauti. Ir ne dėl to atsidūrė pas tave ant kūtės. Pagaliau

ne dėl to sutemus išeis iš čia, kad jau rytoj galbūt vokiečiai atvežtų jo lavoną į Lauksodį. Bet šito tau nesuprasti, Kerši. Žinai, ko reikia žemei, kad išspaustum iš jos dešimtą—penkioliktą grūdą, tačiau niekada netilps tavo galvoje, kaip sunku žmogui, kai jis turi mirti nelaiku ir ne taip, kaip reikėjo mirti.

— Ag jau, jis apie mirtį...— Keršis piktas ir išsigandęs.— Ne Keršis tau davė gyvybę, ne Keršio valioje ją atimti. Kad žmogų dėl mano kaltės... Ag jau ne! Ką aš žinau, ką tau dievas yra paskyręs — kulką, kilpą ar krikščionišką mirtį lovoje su žvake rankoje? Gal kaip tik šitąją, paskutinę, nes ar maža žmonių su laiku ateina į protą? Ar mano valia stoti dieviškiems viešpaties norams skersai kelio? Kūną žmogaus užmušti ir sielą pražudyti? Ne, aukščiausias niekam nedavė tokios teisės. Nei man, nei tau, nei kam kitam, nesvarbu, kad ir tie, ir tie šaudote, kariate vieni kitus, atimdami iš dievo tai, kas spręsti jam vienam priklauso. Ag jau ne, aš to nedarysiu! Gal vokiečiai mus visus... Bet dievas ir žmonės žinos, kad Keršio rankos buvo mėšlinos, žemėtos, tik ne kruvinos. Neprisiimsiu svetimo kraujo ant savo sąžinės, tegu jis gula ant tavosios, Nemuni.

— Nesuprantu tavo pamokslo,— Marius stovi, atkišęs skaudančią koją, susmegęs pečiais į šiaudus. Veide nustebimas ir auštanti viltis.— Tai kaip? Atrodo, galiu tikėtis, kad leisi man pasilikti čia porai trejetai valandų?

— Atėjai neprašomas, neprašomas ir išeisi. Po trijų valandų ar po trijų dienų. Ag jau, tau geriau žinoti. Aš tavęs nevarau. Lindėk, kur lindėjęs, kol reikalas. Aš nieko nenoriu girdėti nei matyti. Palėpėje, aha, iš kur atlindai, kartys retai suklotos. Atvertęs šiaudus, susiieškok lubose platesnį plyšį. Pro ten paduosiu valgyti. Aš pats. Nėra ko laipioti kopėčiomis. Neturime kopėčių! Visame Keršio gyvenime nėra ir nebuvo jokių kopėčių! Supratai? Apačioje — ties ta vieta, kur stovi — paversiu vežimą šiaudų. Kai norėsi išeiti savo keliais, galėsi nušokti žemyn. Ir dieve tau padėk. Trauk, iš kur atsibeldęs. Vokiečiams tiesiai į nagus ar saviesiems į glėbį. Aš nieko nežinau, nemačiau, negirdėjau. Ir duok viešpatie, kad mano akys daugiau nematytų tavęs, Raudonasis Mariau.

šeštas skyrius

I

Gediminas negalėjo atsikratyti kankinančios minties, kad, patardamas Vasiliui nebėgti pas partizanus, tapo netiesioginiu Puplesio ir kitų trijų žmonių mirties kaltininku. Tuo jis įsitikino, dar kartą pasikalbėjęs su Juoduoju Bige, kuriam buvo gerai žinomas pabėgimo planas. Todėl, ryždamasis sabotuoti valstybines prievoles, jis ne tiek norėjo pakenkti okupacinei valdžiai, kiek padėti našlės Puplesienės ir Juodojo Bigės šeimoms ir tokiu būdu bent iš dalies išpirkti savo kaltę, į kurią mažiau jautrus žmogus būtų tik numojęs ranka.

Spalio pradžioje Lauksodyje prasidėjo kūlimo talkos. Apie mėnesio vidurį kuliamoji atvažiavo ir į Džiugų vienkiemį. Po kelių dienų, išsikūlus, Gediminas pasikinkė porą arklių į ugrę, prikrovė ją grūdų maišų ir, užvertęs iki gardelių viršaus šiaudais, naktį nuvežė Puplesienei. Našlės tvartelyje, kurį vokiečiai buvo iššlavę, kaip ir svirną, taip pat atsidūrė viena Džiugo kiaulė, skirta prievolėms, o Juodasis Bigė neva už darbą išsivedė telyčią, gaudamas priedo keletą centnerių rugių. Puplesienė neišmanė, kaip bedėkoti Gediminui, o Juodasis Bigė, žinodamas kaimyno kilnumo priežastį, tik gūžčiojo pečiais, savaip išsiaiškinęs tokį Džiugo poelgį.

— Jūsų geradarystė gali tau brangiai kainuoti, Gediminai,— pasakė jis.— Bet prisiimu ją ant savo sąžinės: jei kas, Juodasis Bigė neliks skolingas, po skersvėjais, nebijok.

Tik lapkričio pradžioje Gediminui paaiškėjo tikroji Juodojo Bigės žodžių prasmė. Nežinojo, kas tai per žmogus, norįs su juo susitikti, tačiau suprato būsiant vieną iš miško draugų. Į sutartą vietą atėjo ne tiek smalsumo vedamas, kiek norėdamas iš karto užkirsti kelią bet kokioms viltims, kurias, atrodė, deda į jį, Gediminą, Juodojo Bigės sukirpimo žmonės.

Paslaptingas draugas judviejų laukė Ventės miškų pakraštyje pasimetusiame durpyno darbininko namelyje. Vė-

liau Gediminas pamatė dar du žmones, apsirengusius valstietiškai, tačiau ginkluotus. Vienas buvo nepažįstamas, o antrasis kažkur matytas. Tretįjį Gediminas atpažino iš pirmo žvilgsnio, įėjęs į vidų: Marius Nemunis! Šitokio susitikimo tikrai nesitikėjo! Ilgai spaudė vienas kitam rankas, stebėdamiesi ir džiaugdamiesi, kad po tokių negandų metų likimas suvedė du gerus pažįstamus, kurie, tiesa, niekuomet nebuvo tikri draugai, tačiau jautė vienas kitam pagarbą.

— Nepyk, Gediminai, kad teko šitokį kelio galą sukarti į pasimatymą su savo buvusiu mokiniu,— atsiprašė Marius.— Iš tikrųjų aš t u r ė j a u aplankyti tave, buvodamas Lauksodyje, bet, patikėk, mūsų gyvenimo sąlygomis panaši prabanga dažnai surišta su rizika netekti galvos.

— Tu buvai Lauksodyje! — nusistebėjo Gediminas, žvilgterėjęs per kaktą į Juodąjį Bigę.

Tasai nežymiai šyptelėjo į apykaklę.

Dabar Gediminas atpažino ir antrąjį ginkluotą vyrą — buvusį Keršio belaisvį Ivaną.

— Pabėgimas iš dvaro lageriuko...— buvo bepradedąs, bet tuo tarpu įėjo šeimininkė su karšta arbata, ir abu lauksodiečiai, praalkę po kelių valandų kelionės, kibo į valgį.

— Žinau, kaip tu žiūri, teisingiau — kaip ž i ū r ė j a i į Lauksodžio belaisvių pabėgimą,— pratęsė Gedimino mintį Marius.— Tavo nuomonė apie mus, partizanus, mažiausia derinasi su tuo, kad štai sėdime kartu ir gurkšnojame arbatą. Bet po to, kai judu su tėvu nusprendėte taukštelėti vokiečiams sprigtą — neduoti pyliavų, mes turime pagrindo manyti... Suprantama, jeigu jūsų pasiryžimas ne koks kaprizas, neišgaruos, pamačius kieme policiją.

Gediminas niūriai nusijuokė.

— Tokiu atveju turėtume atsiimti iš žmonių, ką jiems atidavėme,— atsakė, statydamas šalia lėkštės pusiau nugertą naminės stikliuką.— O taip mudu su tėvu niekada nepadarysime. Mūsų ūkyje grūdų teliko duonai ir žemei apsėti pavasarį. O ūkininkas — jei tu pažįsti lietuvį ūkininką — verčiau valgys nuo stogo šiaudus, bet išsaugos sėklą. Žinoma, savivalda gali iššluoti mūsų aruodus iki paskutinio grūdo, bet, manau, šito daryti neleis paprasčiausi vokiški išskaičiavimai.

— Be abejo,— ironiškai pastebėjo Marius.— Jūsų savivalda kol kas neprarado pagarbos smetoniniams ordinams, o, be to, užjaučia žmones, kuriuos jungia giminystės ryšiai su nukentėjusiais nuo bolševikų.

— Manyčiau, kad taip, nors mudu su tėvu, apsispręsdami padėti bėdos ištiktiems žmonėms, nesivadovavome tokiomis saulėtomis perspektyvomis,— šaltai atrėmė Gediminas, išbaigęs lenkti stiklelį iki dugno.— Jūs mušate vokiečius, deja, pažįstate juos tiktai kaip taikinį. Puplesienę, tiesa, jie apiplėšė iki paskutinio siūlelio. Parodomoji bausmė už vyrą, taip sakant. Jeigu jos ūkis būtų didesnis, o valgančių burnų mažiau, labai abejoju, ar nebūtų palikę grūdų sėklai, kad naujas šeimininkas turėtų kuo pavasarį apsėti laukus. Pirmojo pasaulinio karo metu vienas rusų belaisvis mano tėvui pasakojo, esą išstūmę vokiečius iš pozicijų, radę už apkasų paruoštas lysves gėlėms sodinti. Tai jų tautinio charakterio bruožas — apsistoti dienai, o daryti taip, lyg ruoštųsi čia gyventi ištisą amžių.

— Iš to, kaip jie kloja žmones į duobes, nepasakysi, kad ruoštųsi čia amžius gyventi,— pašaipiai pastebėjo Marius.— Jiems rūpi greičiau nualinti kraštą ir išsinešinti po velnių, palikus tuščią žemę tokiems mąstytojams kaip tu.

— O jie galvoja atvirkščiai, kiek man žinomi nacionalsocialistinės ideologijos pagrindai: tik išvalydami erdvę aplink save nuo tokių mąstytojų kaip Nemunis, Džiugas ir į juos panašūs, sukursime žemėje tūkstantmetį reichą,— juokais atsakė Gediminas.— Bet jiems svarbu, kad Džiugų ūkis neliktų dirvonuoti sekančiais metais, Mariau. Vokiečiams reikia duonos. O be sėklos ir vergų duonos nebus. Mudu su tėvu pasirodėme nepaklusnūs vergai. Atsiųs patikimą ūkvedį komanduoti, o gal ir visai išvarys iš ūkio. Pagaliau kaip beatsitiktų, naciams nebesusigrąžinti to kąsnio, kuris atiteko Puplesienei su Putrimu.

Gediminas nutilo, pagavęs dagų Mariaus žvilgsnį. Kurį laiką buvo girdėti nedrąsus indų skimbčiojimas ir užkandžiaujančiųjų čepsėjimas.

Juodasis Bigė pasiūlė išgerti dar po stikliuką.

— Nenoriu linkėti tau kokių nelaimių, Gediminai,— pasakė Marius, kai stikleliai buvo ištuštinti ir vyrai vėl griebėsi užkandžio.— Manau tik, per gerai galvoji apie fašistą.

Tu jam užleidi savo ūkį, o nepasvarstei, kad gali paprašyti ir galvos. Gal negirdėjai, bet man žinoma atsitikimų, kai buvo nužudyti valstiečiai, neatpylę pyliavų. Netvirtinu, kad jie turėjo tavo tėvo nuopelnus ir kankinio vainiką — tai buvo paprasti tarybiniai žmonės,— bet okupacinės valdžios terore nerandu jokio nuoseklumo.

— Ir aš jo neieškau, Mariau. Labai galimas daiktas, kad atsitiks taip, kaip tu pranašauji. Bet tai nekeičia reikalo esmės. Aš padariau, ką turėjau padaryti kaip doras žmogus, o pasekmės nuo manęs nepriklauso. Aš negalėjau nepadaryti, ką padariau, Mariau. Nemokantis plaukti žmogus žino, kad žus, o vis dėlto šoka gelbėti skęstančio. Žmoniškumo jausmas, atsakomybė prieš savo sąžinę kartais būna stipresnė už mirties baimę.

— Čia prasideda tikrasis didvyriškumas, Gediminai,— atsakė Marius susijaudinęs.— Taip miršta mūsų vyrai, taip numirė Puplesis. Bet, matai, vienas dalykas mirti už savo sąžinės grynumą, o visai kitas kovoti už tai, kad ateityje niekam nereikėtų teptis rankų krauju. Pačiam nuskęsti ir kito neišgelbėti— gražu, kilnu, bet, pasakysiu, pigoka. O mūsų akimis žiūrint — nusikaltimas. Jei tu, vyruti, nemoki plaukti, tai ir nešok į vandenį. Pagyvenk, kol išmoksi. Kam nereikalingos aukos? Ar per maža žmonių žūsta? Paklausyk, Gediminai: aš nesiūlau tuojau, baigus gerti arbatą, paimti automatą ir išeiti iš to namelio kartu su mumis, nors šitoks mostas būtų pats protingiausias — paskui gali būti vėlu. Aš noriu, kad tu suprastum: tavo kelias veda tik pas mus, Gediminai.

Gediminas sutrikęs tylėjo. Ateidamas čia, buvo pasiruošęs panašiam antpuoliui, bet naminė įšildė kraują ir dabar pasijuto, tartum sėdėtų kur nors pas gerą pažįstamą tarp savo kaimo bernų, kurie pakels dar po taurelę, o paskui, išėję į kiemą, visi užtrauks sutartinę.

— Pas jus... taip... galbūt...— pagaliau pratarė.— Aš galiu nueiti pas jus, bet ar širdimi būsiu su jumis, Mariau? Tu žinai mano praeitį. Smetonos laikus ir vėliau. Vienu metu buvau nuėjęs pas vienus, bet ar buvau su jais? Keturiasdešimtaisiais kvietėte jūs, irgi bandžiau žengti į koją. Nieko gero iš to neišėjo. Ne to sukirpimo žmogus, Mariau, negaliu išmokti plaukioti. Žinoma, čia nebūtų jokios trage-

dijos — aš turiu galvoje asmeninę tragediją,— jeigu ramiai įstengčiau praeiti pro skęstantį kaip daugelis normalių žmonių. Deja, traukia į vandenį, ir gana... Kartais pavydžiu tokiems žmonėms, kurie ramiausiai užmuša kitą ir turi kuo pasiteisinti, paklausti, kodėl taip padarė. „Tėvynės priešą nudėjau. Niekšą, žmogžudį..." O tas tėvynės priešas, jeigu prisikeltų ir suvarytų apkabą į savo budelį, argi ne tais pačiais motyvais pasiaiškintų jį paklojęs?

— Nejaugi karas tavęs neišmokė atskirti aukos nuo žmogžudžio? — pyktelėjo Marius.

— Ne. Jis man tik įrodė, šį kartą galutinai, kad mes visi aukos ir visi žmogžudžiai.

— Nooo,—nutęsė Marius.— Kam puoli taip toli? Ką jau ką, o pats save, manau, nori išskirti iš tos kompanijos.

— Stengiuosi, Mariau, kiek tai priklauso nuo manęs. Tačiau šitame pragaro katile, kuriame šiandien verdame, viskas taip sutvarkyta, kad, nenorėdamas žudyti, vis vien tapsi žmogžudžiu. Nesąmoningu žmogžudžiu. Ir kartu, žinoma, auka. Tačiau daugelis žmonių nesuvokia savo kaltės arba sugeba prigalvoti įvairių būdų jai pateisinti. Tai jų laimė, visų mūsų nelaimei, nes tuo tarpu, kai jie miršta su palaiminto teisuolio šypsena lūpose, mes turime likti gyventi šitų luošių pridergtoje žemėje.

— Linksmai šneki. Išgerk dar stiklelį,— paragino Marius, pridengdamas apmaudą ironija.— Tau, vyruti, nusispjauti, kas dedasi „toje luošių pridergtoje žemėje". Kitaip pats kartu su jais nedergtum, o padėtum išvalyti. Tau svarbu, kad tavo paties frakas išliktų švarus. O mes savo frakų nesaugome. Manai, labai malonus darbas užmušti žmogų, nors jis ir didžiausias niekšas būtų? Jei prisimeni prieš karą mūsų pasikalbėjimus, pasakyk, ar aš kada troškau žmogaus kraujo? Mes neklojome į duobes kaip vokiečiai, nesirinkdami, kieno ne tokia nosis, bet stengėmės atsijoti priešus nuo savų, nes geras valstietis irgi ravėja lauką. Mes norėjome, kad po mūsų vėliava išaugtų geras derlius, visiems užtektų darbo ir duonos, o vaikams vietos mokyklose. Gal ne viskas išėjo taip, kaip turėjo būti, bet mūsų programos pagrindas buvo ir paliko tas pats — kova dėl žmogaus. Ne užmušti, o apginti nuo galvažudžių žmogų. Gal tu, toks išmintčius, žinai, kaip tai padaryti be kraujo

praliejimo? Ne, vyruti, rankų nesusitepęs, mėšlo neišmėši. Ir frakas pasiliks dėmėtas, ir į kūną įsigers tam tikras kvapas. Nemalonu. Bet reikia. Reikia, Gediminai! Netgi dėl tokių, kaip tu, kurie nesigėdi pastatyti Marių Nemunį ir Adomą Vainorą ant vienų svarstyklių.

— Aš judviejų nestatau ant vienų svarstyklių, po perkūnėliais...

— Kaip ne! Argi aš ne žmogžudys?

— Aš ne rūšiuotojas, Mariau;— atsakė Gediminas susitvardęs.— Ne mano reikalas smerkti vieną, o teisinti kitą. Bus tas pats, ar aš judu apkaltinsiu, ar pasakysiu, kad abudu esate nekalti. Visais laikais žmonės žudė vieni kitus dėl išsigalvoto dievo, ir, kol bus tikinčiųjų, šitos žudynės nesiliaus. Aš netikintis, Mariau. Kažkada mano dievas buvo geltona-žalia-raudona vėliava. Praradau. Ir nemanau, kad galėčiau jį iš naujo surasti kažkokioje kitoje vėliavoje. Religijos ateina kartu su savo dievais ir vėl išnyksta. Tas pats atsitinka su atskiromis tautomis ir civilizacijomis. Vienintelis pastovus kūrinys žemėje — žmogus, nors ir jis keičiasi. Tačiau tos dvasios ypatybės, kurios skiria žmogų nuo gyvulio ar žvėries, gyvuos, kol gyvuoja žmonija. Aš lenkiuosi tik šiai vėliavai, Mariau. Kaip rodo istorija ir mūsų laikų patyrimas, daugelis ją sutrypė vardan netikrų dievų, bet kodėl aš turiu nueiti jų keliais?

— Neik, neik, mes tavęs netempiame, vyruti,— Marius su įžeidžiančiu atlaidumu patapnojo Gediminui per petį.— Laikykis įsikibęs savo vėliavos, tai yra savęs, kol fricai įgrūs po velėna su visomis dvasios ypatybėmis.

Vyrai sutartinai nusikvatojo. Gediminas sumišęs žiūrėjo į išsiviepusias burnas, tvirtai jausdamas savo tiesą ir gailėdamasis tų, kaip jam atrodė, primityvių žmonelių, tačiau negalėdamas atsikratyti erzinančios minties, kad jų akimis jis atrodo keisčiausias eksponatas, ištrauktas iš prieštvaninio muziejaus, kuriame jie, linksmos pramogos dėlei, turėjo progos šiandien apsilankyti. Gediminui pasidarė gėda, jis pasijuto baisiai pažemintas, bet nežinojo ant ko pykti. Bandė pratęsti pasikalbėjimą— gal sugrįš toji jauki šiluma, kuri buvo apgaubusi visus pirmąją susitikimo valandėlę? — tačiau niekas jo nepalaikė. Juodasis Bigė prasitarė apie kažką iš Lauksodžio, ir toliau visas pašnekesys plaukė jau

kita vaga. Buvo prisiminti bendri pažįstami (aplenkiant Akvilę), viena kita nuotrupa iš prieškarinių laikų, Marius net papasakojo porą epizodų, kaip traukėsi iš Lietuvos, o tai, kas turėjo būti svarbiausia visiems, paliko nuošalyje. Tartum jiedu su Juoduoju Bige atplūkė trisdešimt kilometrų tik tam, kad pasidalytų įspūdžiais su geru pažįstamu prie krūminės stiklelio. Paskui Gediminas netikėtai pamatė sėdįs kambaryje vienas. Laukė, kada vyrai sugrįš iš kiemo, bet į vidų įėjo tik Juodasis Bigė. Marius su savo vyrais dingo, net neatsisveikinęs. „Kodėl? — svarstė, gulėdamas ant nepatogios girgždančios sofos.— Kad nereikėtų rankos paspausti, veidmainingai šypsotis, sakyti banalius žodžius, kaip įprasta žmonėms, kurie labai abejoja, ar daugiau bepasimatys?.." Žiūrėdamas į pajuodusį lango stiklą, už kurio gūdžiai ošė giria, Gediminas matė tuos tris ginkluotus vyrus, nežinančius, kur suras sau kapą, ir nuoširdžiai gailėjosi, kad turėjo juos apvilti. Nevertėjo jam čia ateiti. Be reikalo tik sau ir kitiems apsunkino širdį.

Su šitokiu nepasitenkinimu, beveik kaltės jausmu Gediminas apleido rytą vienišą sodybėlę pagiryje. Juodasis Bigė pasakė, kad atgal grįžti būsią saugiau pavieniui, o, be to, pakeliui turįs užsukti pas vieną tolimą giminaitį. Gal jis kalbėjo tiesą, bet Gediminui atrodė, jog tokia dingstis sugalvota, norint atsikratyti nemaloniu bendrakeleiviu.

Grįžęs namo, rado pakartotiną raginimą pristatyti grūdų pyliavą. Po kelių dienų užbėgo Kučkailis. Daužė stalą, grasino. („Juokus, matai, sugalvojo krėsti. Gal jums vokiečiai kokie piemenys? Neturi iš ko! Džiugai, matai, neturės iš ko, man juokas. Tokio gražaus javo priaugo. Kinkykit arklius, ein moment, ir kraukit į vežimą!") Tačiau kai Gediminas su tėvu nedviprasmiškai atrėžė nevešią nė grūdo, jeigu nori, tegu atvažiuoja pats viršaitis ir išpila sėklą, kai, patvirtindami savo žodžius, prie seniūno akių suplėšė raginimą, Kučkailiui akys išvirto ant kaktos, nors kartu ir palengvėjo: dabar jis aiškiai žinojo, ką daryti.

— Man gaila, tėve, kad įvėliau tave į tą reikalą,— pasakė Gediminas, prisiminęs pasikalbėjimą su Mariumi.— Viskas gali baigtis blogiau, negu mudu galvojome.

— Man nebe daug liko gyventi, — trumpai atkirto senis.— Visą gyvenimą auginau duoną žmonėms valgyti, ko-

dėl turiu gailėtis, kad neatidaviau jos suryti žvėrims? Bet jeigu tu galvoji kitaip, mano sūnau, kinkykim arklius ir išvežkim sėklą.

— Aš negalvoju kitaip, tėve, tik nenoriu likti kaltas...

— Mudu negalime likti kalti vienas kitam, sūnau. Pats tai žinai, kam kalbėti, mano vaike. Abudu esame vienodai apspardyti, nesvarbu, kad tie batai buvo kitaip išraugintos odos. Jei nori padaryti man džiaugsmą, mano sūnau, tai čia reikia kitos kalbos: pasitrauk iš Lauksodžio, kol ta pyliavų byla iki galo išaiškės. Juk turi gerų pažįstamų, kur galėtum įkišti snapą, kad nė šuva nesulotų? Aš tave vieną teturiu, suprask. Tėvui smagiau mirti, kai žino, kad palieka savo kūno dalį po savęs. Gali, ar sunku tau šitai suprasti, mano sūnau?

Jis negalėjo to nesuprasti. Tėvo akyse buvo karščiausiu širdies krauju įrašytas prašymas. Jis negalėjo jo neišklausyti.

Adomo pasirodymas vienkiemyje buvo paskutinis ženklas, kad metas atsisveikinti su namais. Kai policijos mašina išriedėjo iš kiemo, tėvas atrakino kambarį, kur buvo įstūmęs sūnų, ir, dar gerai nepradėjus temti, Gediminas paliko gimtąjį kaimą. Išėjo neramus, tačiau tikėdamasis netrukus vėl čia sugrįžti. Mariaus gąsdinimai jam atrodė perdėti, išplaukią ne iš nesavanaudiško noro padėti, o siekią tikslo prisivilioti jį, Gediminą, į mišką. Jeigu vokiečiams jis taip rūpėtų, policija šiandien pat būtų įsisodinusi abu su tėvu ir išvežusi į Kraštupėnus. Ne, reikalą galima laikyti beveik baigtu — į jų ūkį netrukus atsikraustys kitas šeimininkas. O gal paves kam nors iš lauksodiečių jį tvarkyti? Bet ne. Tikriausiai ištrauks kokį invalidą vokietį, duos jam porą trejetą bobų, atvežtų iš Gudijos,— tarnaukit fiureriui ir naujajai Europai! O abu Džiugus — velniop! Eikite dirbt į dvarą pas poną Dyzę. Ką gi, ne per blogiausia perspektyva. Jeigu neįkiš į vagoną ir neišgrūs knisti Pomeranijos bauerių laukų. Tiktai, žinoma, ne šiandien ir ne rytoj, o praėjus jų pažadėtoms savaitėms. Vokiečiai mėgsta tikslumą.

Jis nebuvo apsisprendęs, kur įkiš snapą, anot tėvo, kad nė šuva nesulotų. Viename nuošaliame kaime gyveno pažįstamas mokytojas, geras mokslo dienų draugas. Patogu

ir palyginti saugu, galėjo ten kuriam laikui įsikurti. Tačiau manė, kad pirmiausia reikėtų apsilankyti Kraštupėnuose: norėjo susitikti su Milda. Paskutinį kartą jiedu buvo matęsi prieš kelionę į durpyno darbininko namelį. Per tą laiką gavo porą laiškų, kupinų ilgesio ir meilės, tačiau tai negalėjo atstoti net trumpiausios valandėlės susitikimo džiaugsmo. Be to, policijai aprašius ūkį, atsirado nenumatytų reikalų, kuriuos abu turėjo kartu aptarti.

Tad į Kraštupėnus! Permiegos pas geografą Algį Tumėną (paskutiniais metais jiedu gerokai suartėjo), o rytoj pažiūrės.

II

Pas Tumėną ta pati draugija, gal kiek mažesnė, kuri paprastai čia renkasi vakarais porą trejetą kartų per savaitę. Gana erdvus viengungiškas kambarys prirūkytas iki lubų. Į apvalų stalą, apsėstą žmonių, rūsčiai žiūri nuo sienų senovės Lietuvos kunigaikščiai ant pečių drimbančiais plaukais, dailininko sumaniai aprengti lokenomis, ginkluoti kirviais, buožėmis bei kalavijais. Žalgirio mūšis. Vytautas pas kryžiuočius, Algirdas priima nusižeminusios Maskvos pasiuntinius, didvyriška Margirio mirtis... Apgultos pilys, mūšiai, žemaičių pulkai ant ristų žirgų, pirmas ir paskutinis Lietuvos karalius Mindaugas. Garbinga tautos praeitis... Taip, tik praeitis. Trys kambario sienos paskirtos jai prisiminti. Ant ketvirtosios — valstybės herbas: baltas vytis raudono skydo fone.

Sofa. Nikeliuota lova. Sukrypusi spinta drabužiams. Viename pasienyje kelios kėdės. Viskas sena, skurdu, atgyvenę, kaip ir ta istorija, su pompastiška didybe žvelgianti nuo sienų į savo palikuonis, susirinkusius atlaikyti jai eilinių vakarinių pamaldų.

Maldininkų — ketvertas, be Gedimino — jis tik atlaidus ir atsitiktinis to ceremonialo dalyvis.

— Bet, ponai, būkime objektyvūs, panagrinėkime, kodėl taip atsitiko? — karščiuojasi kūno kultūros mokytojas Juozas Gerdaitis, jaunas, masyvaus veido storalūpis, kuris dau-

giausia užima vietos už stalo, nes kiekvieną reikšmingesnį žodį stengiasi pabrėžti rankų mostais.— Buvo valstybė nuo jūrų iki jūrų. Du šimtus metų visas krikščioniškasis pasaulis siuntė riterius jos nukariauti. Šarvuotus, ginkluotus ano meto moderniausiais ginklais. Nieko nepadarė. Žemaitėlis be jokių šarvų, su kirviu ar buože kaukšt per galvą, ir griūk, riteri, nuo savo žirgo. Sumalė Ordino galybę prie Žalgirio. Puiku! Ko daugiau reikia valstybei, jei galingiausias jos priešas paklotas? Auk ir klestėk! O mūsų valstybei išėjo atvirkščiai: ištampė kaimynėliai, iš visų pusių supuolę, ir pasilikome, kaip nusigyvenęs dvarponis, ant poros hektarų. O ant galo ir to nebeliko.

— Jogaila pardavė. Nereikėjo su lenkų šlėktomis susidėti. Patys nugyveno savo valstybę ir Lietuvą pražudė,— apibendrino Antanas Lipkus, piešimo ir istorijos mokytojas. Tai plonas ištįsęs vyras gelsva veido oda, dėl to mokinių pravardžiuojamas Citrina. Nė per trisdešimt metų nepersiritęs, bet pakaušyje pergamentinis plikės mėnuliukas, kurį bergždžiai stengiasi užmaskuoti aukštyn šukuojamais išretėjusiais plaukais. Dantys balti, stambūs, atrodo, kad kalbėdamas visą laiką šypsosi, nors retai jį išgirsi nusijuokiant.— Nereikėjo unijos su Lenkija — tai viena. Mūsų kunigaikščiai padarė fatališką klaidą, veršdamiesi į Rytus: mes nugalėjom erdvę, o erdvė — mus; mes ištirpome ne tiek fizine, kiek dvasine prasme; arba, aiškiau tariant, patekome į kultūrinę vergovę. Tai antra. O trečia ir visų blogiausia, kad mes, turėdami narsius pulkus, gerus karvedžius, neturėjome savo raštijos. Lietuvių pulkai nusigrūdo net prie Juodosios jūros, prijungdami vis naujus ir naujus slavų žemės plotus, o didžiojo kunigaikščio dvare skambėjo tų pačių slavų kalba. Mūsų kunigaikščiai turėjo ranką kardui valdyti, bet neturėjo galvos valstybei valdyti.

Tarp istoriko Lipkaus ir kambario šeimininko įsispraudusi lietuvių kalbos mokytoja Jūratė Dirvonaitė. Gana daili senmergė taisyklingais veido bruožais, žvairaakė ir labai kategoriška. Paskutinės dvi ypatybės, matyt, ir buvo ta priežastis, dėl kurios panelė Dirvonaitė, sėkmingai sulaukusi dvidešimt aštuonerių metų, vis dėlto nesulaukė gyvenimo draugo.

— Turėjo ranką, neturėjo galvos...— nutraukia ji Lipkų pasipiktinusi.— Kaip galima, ponas Antanai! Jeigu tamsta taip kalbi mokiniams per istorijos pamokas, tai, žinote...

— Aš kalbu faktais, panele Jūrate. Istorikas neturi klastoti faktų, nors ir labai jie būtų nemalonūs,— sužaibuoja dantimis Lipkus.— Ar ne tiesa, ponas Gediminai?

— Be abejo, ponas Lipkau. Klastoti — jokiu būdu! Bet aiškinti taip, kaip reikalauja laiko dvasia — visada,— atkirto Gediminas.

— Tamsta visai apkiautai savo kaime,— susiraukė Lipkus, nors dantys šypsojosi.

— Tu būk mandagesnis su juo, Antanai,— pertarė šeimininkas.— Žinok, kieno lašinius valgai, kiuli biuli, kiur kiur kiur.

Iš tiesų šį vakarą ypatingas stalas. Būdavo, susės, siurbčios atšalusią arbatą, užsikąsdami liesu, iš namų atsineštu sumuštiniu. (Šeimininkui jokia gėda: visiems tos pačios kortelės, nieko nepadarysi.) Jei kas ir išsimainydavo iš kaimiečių produktų, tai labai retai ryždavosi paaukoti dalį jų bendrai vakarienei. O šiandien visų sumuštiniai liko paltų kišenėse. Ant stalo kaimiškos duonos puskepalis, lašinių lėkštė, pripjaustyta su kaupu, kiaušiniai. Dieve mano, net kiaušiniai! Teisingiau sakant, tik lukštai, nes draugija jau pavalgiusi. Tačiau pakalbėjus, parūkius, ne pro šalį dar atsikąsti duonos su lašiniais, gurkštelti arbatos ir toliau su naujomis jėgomis varyti šneką.

— Betrūksta citrinų ir prancūziško konjakėlio, kiuli biuli, kiur kiur kiur,— juokauja Algis Tumėnas.

— Ir papirosų „Regata",— palaiko šeimininko toną Gerdaitis.— Tas vokiškas šienas, nors ir pamaišytas su namine, plėšia plaučius.

— Pasiutusiai daug rūkote, vyrai,— koščioja Dirvonaitė nepatenkinta. — Vienoje rankoje lašiniai, kitoje suktinė. Nukeipti galima.

— Istorija nežino tokio atvejo, kad moteris būtų žlugusi kaip valstybė nuo tabokos dūmų,— kriukteli Lipkus ir čia pat išverčia iš burnos tirštą dūmų kamuolį.

— Nejuokingas humoras,— Dirvonaitė ginasi dūmų, mosuodama sau prieš nosį abiem rankom.— Tamstai, ponas Lipkau, reikėjo būti gaisrininku, ne istoriją dėstyti. Aš ne-

suprantu, kaip tamsta galėjai studijuoti dailę. Absoliučiai jokio subtilumo. Tvirtinti, kad valstybė — ir dar toks unikalus reiškinys istorijoje, kaip Lietuvos valstybė,— teigti, kad ji žlugo dėl didžiųjų kunigaikščių nenusimanymo, kad jie buvo bukagalviai, šiokie ir tokie... taip suprastinti, na, žinote, man galvoje netelpa, ponai...

— Aš protauju, panele Jūrate. Manyje normalus blaivaus proto ir emocijų santykis, koks turi būti pas vyrą. Aš nepasiduodu moteriškam jausmingumui, o protauju, būtent protauju, panele Jūrate.

— Jei tamsta turėtum normalų proto ir emocijų santykį, turėtum sutikti, kad Lietuvos valstybės žlugimas glūdėjo pačiame tautos charakteryje, ponas Lipkau,— karingai puola Dirvonaitė, viena akimi iššaukiamai smaigstydama istoriką-dailininką, kita užgriebdama dešinėje sėdintį Tumėną.— Lietuvyje išliko to senųjų arijų kraujo, kurį mūsų proseneliai baltai atsinešė prieš tūkstančius metų nuo Gango krantų. Lietuvis taurus, svetingas, kaimyniškas, tiesaus būdo — tai ypatybės, už kurias mus gyrė kitų tautų metraštininkai ir kuriomis mes patys didžiuojamės; tačiau tos ypatybės, jeigu norite žinoti, ir pražudė valstybę. Koks perėjūnas bepasisuko ties kiemu, kiekvieną kvietėme į trobą, sodinome už stalo. Lietuvis neturi tautinės savigarbos, ponas Antanai, štai kur mūsų bėda. Gyvenome apsupti vilkų, o buvome avys, romiausios avytės, ponai, štai kodėl šiandien apverkiame savo kailį.

— Atsiprašau, panele Jūrate,— įsiterpia Gerdaitis.— Bet jūsų įrodymai neprieštarauja pono Antano logikai: tokio lietuviško charakterio, kokį nupiešėte, buvo ir mūsų kunigaikščiai.

— Ponas Lipkus...

— Pagauta, panele Jūrate, pagauta! — triumfuoja Lipkus, neleisdamas Dirvonaitei atsipeikėti.— Beteisindama valstybės vadus, tamsta apkaltinote visą tautą. O aš nenusiteikęs taip pesimistiškai. Normalus blaivaus proto ir emocijų santykis...

— Vyrai, gana kapstytis kapinyne,— įsikišo Tumėnas, matydamas, kad ginčas gali užvirti iš naujo — Lipkus su Dirvonaite nesutaikomi oponentai, nors eina kalbos, kad kartais anksti rytą galima matyti istoriką-dailininką išei-

nant iš Dirvonaitės namelio.— Arčiau mūsų dienų, mieli kolegos. Ką lietuvis barzdočius prakišo per gerą širdį, to liežuviais nebeatsigriebsime. Čiupkime už uodegos, ką dar galima sugauti, kiuli biuli, kiur kiur kiur.

— Čiupkim Gedimino lašinius,— išsiviepia Lipkus ir, demonstratyviai pasiraitojęs rankovę, siekia lėkštės.

Dirvonaitė. Cinikas!

Gediminas. Ne, tik realistas.

Storalūpis Gerdaitis kinkuoja galva, siūbuodamas, kaip audros blaškomas medis, į abi puses. Visu šimtu procentų palaikąs nuomonę tų, kurie sako, esą mes daugiau svajotojai romantikai, kaip realistai. Jeigu Smetona valstybinę politiką būtų grindęs blaiviu požiūriu į tikrovę, reikia manyti, nebūtume turėję keturiasdešimtųjų metų rugpjūčio trečiosios, Lietuvai reikėjo orientuotis į Skandinavijos šalis, kopijuoti jų santvarkų modelį. Esant Lietuvoje tikrai demokratinei santvarkai, kur visos partijos lygiateisės, kitaip būtų nuskambėjęs respublikos prijungimas prie Sovietų Sąjungos.

— Tamsta, Smetonos vietoje būdamas, tikriausiai būtum leidęs ir kompartijai laisvai veikti?— ironizuoja Lipkus.

— Visiškai! Ir be jokio pavojaus valstybei. Lietuvoje iš pusantro tūkstančio vienas žmogus buvo komunistas pogrindyje. Aš prileidžiu, kad, legalizavus partiją, būtume turėję vieną komunistą iš pusantro šimto. Ir kas čia baisaus, ponas Antanai?

— O jei vieną iš penkiolikos, ponas Juozai?

— Tegu ir tiek,— skeryčiojasi Gerdaitis.— Aš sutinku nusileisti dar daugiau: tegu komunistai būtų surinkę vietų daugumą seime, net paėmę valdžią, nors tai, žinoma, neįmanoma, nes lietuviui tolimos komunistinės idėjos. Bet aš prileidžiu ir tai, ponai. Nežinau, kaip jums, o man tada, keturiasdešimtaisiais metais, atrodė, kad nesvarbu, kokia partija valdo, svarbu, kad ji būtų lietuviška.

— Tamsta raudonas, ponas Gerdaiti!

— Niekada toks nebuvau, kiek pačiam žinoma, Antanai. Paprasčiausiai svarstau, koks variantas mums buvo labiausiai priimtinas ano meto politinėje situacijoje, kad išsaugotume valstybingumą. O tarptautiniu juridiniu požiūriu

tas labai svarbu. Nežinome, kaip susiklostys reikalai po karo...

— Koks toli numatantis žvilgsnis, kiuli biuli, kiur kiur kiur,— smagiai nusijuokia Tumėnas.— Kol rusai prieis Lietuvos sienas, jiems nebebus jokio noro reikšti pretenzijų į Pabaltijį. Vokiečiai išsunks kaip citriną. Ir patys išsikvėps. Dėdė Samas to ir siekia. Kai abu gaidžiai bus negyvai nusikapoję, jis parodys, kur jų vieta. Taip mano ir ponas apskrities viršininkas. Ruzveltas neužleis rusams Pabaltijo. Tai būtų spjūvis į veidą velioniui Vilsonui ir Amerikos, mažų tautų gynėjos, prestižui. Mudu su ponu apskrities viršininku...

— Niekai, ką judu ten su savo apskrities viršininku,— šiurkščiai nutraukia Lipkus, kurį erzina Tumėno silpnybė girtis aukštomis pažintimis.— Per anksti kasti vokiečiams duobę.

— Tai gal, manai, jie karą laimės? — užsigauna Tumėnas.— Prieš visą pasaulį?

— Į šitą klausimą palikime atsakyti istorijai, ponas Algi.

— Tikrai, vyrai. Argi blaiviai protaujančiam žmogui begali kilti abejonių, kas iš šio karo išeis nugalėtoju? — Tumėnas sutrikęs ir pasipiktinęs.— Aš jau jums kalbėjau apie šiandieninį vizitą pono iš Kauno. Atsakingas žmogus, palaiko ryšį su savivaldos viršūnėmis. Yra žinoma, kad vokiečiai pasiūlę generolui Plechavičiui organizuoti lietuvišką kariuomenę. Tai labai svarbus faktas, kolegos. Generolas Plechavičius tikisi, kad vokiečiai gali duoti Lietuvai nepriklausomybę. Tada nauja respublikos vyriausybė paskelbtų visuotinę mobilizaciją, ir mūsų vyrai petys į petį su vokiečiais prieš bolševikus...

— Neypatingai viliojanti perspektyva, po velnių,— purtosi Gerdaitis.

D i r v o n a i t ė. Ponas Juozai...

L i p k u s. Jeigu nedavė nepriklausomybės tuoj, kai išvijo rusus, tai dabar tegu Hitleris įsikiša ją į savo austrišką užpakalį.

D i r v o n a i t ė. Ponai, nepamirškite, kad jūsų tarpe moteris.

L i p k u s. Tegu įsikiša ir užsiraukia.

D i r v o n a i t ė. Chamas!

Tumėnas. Bet čia tik prielaida, kolegos. Žmogus iš Kauno mano, kad nepriklausomybės su kabliu iš vokiečių neištrauksi — jie aklai tebetiki laimėsią karą. Ir tada, aišku, matys lietuvišką armiją fronte kaip savo ausis, kiuli biuli, kiur kiur kiur.

— Man keista,— juokiasi Gediminas.— Ne vieną kilogramą tabokos sukūrenote šitame kambaryje, kovodami dėl nepriklausomybės, o, kaip matau, nelabai džiaugtumėtės, ją gavę.

Visi nepatenkinti sužiūra į Gediminą.

— Tamstos tonas visai ne vietoje, ponas Gediminai, — sako Dirvonaitė įsižeidusi.

— Ko norėti iš kaimo,— prisideda Lipkus.— Mužikui visada pirmoje eilėje buvo linai ir bekonai.

— Įdomu žinoti, ponas Gediminai, ar pats taip jau daug nuvertei tėvynės labui? — pasvyra į jo pusę Gerdaitis.— Kokius kalnus, jei galima?

— Aš nekovoju su vėjo malūnais, Juozai.

— Būkime demokratiškesni, kolegos,— bando taikyti abi puses šeimininkas.— Gediminas nesutinka su mūsų pozicija, bet tai nereiškia, kad, tėvynei pašaukus, neatliks savo pareigos.

— Kas tuo abejoja? — šaiposi Lipkus.— Ponas Džiugai, ar daug šiemet nupenėjai bekonų vokiečiams? Kaip rugeliai paaugo? Ak, paslydau, atsiprašau: buvau pamiršęs, kad tamsta atsisakei atiduoti pyliavą reichui. Patriotiškas mostas. Sveikinu pakėlusį kovos vėliavą prieš okupantus.

— Dėkoju, ponas Antanai,— sako minkštai Gediminas, geliamai šypsodamasis pro dūmų debesį Lipkui.— Aš padariau tik tai, ką laikiau savo pareiga.

— Daug, labai daug tamsta padarei,— neatleidžia Lipkus.— Tie tamstos bekonai ir kviečiai buvo skirti Hitlerio stalui. Adolfas, jų belaukdamas, jau kelintą dieną badauja. Reikia tikėtis, netrukus vyriausioji fiurerio būstinė paskelbs komunikatą, kad senis iš bado užvertė kojas.

— Jis neužvers kojų tiek dėl mano pyliavos, tiek dėl jūsų šnekų, ponas Lipkau. Mudu mušame per sėdynę, o yra vyrų, kurie jam taiko į galvą.

— Pažįstamas su tokiais? — Lipkaus veidas tikrai pasidaro geltonas kaip citrina.

— Negi jums kokia naujiena, kad Ventėje šūviai pokši?

— Ooch! — pašoksta Dirvonaitė.— Jis apie banditus...

Gerdaitis čepsi lūpomis, siūbuodamas tarp Lipkaus ir Gedimino kaip sieninio laikrodžio švytuoklė. Po velnių! To betrūko, kad jiems kas pasiūlytų eiti į mišką pas raudonuosius!

— Aš nesiūlau, Juozai,— ginasi Gediminas.— Aš tik sakau, kad ta kova žodžiais man juokingai atrodo.

Lipkus išsitraukia iš krūtininės kišenės slaptą laikraštėlį — kiekvienas gavo po tokį iš Tumėno — ir, mosuodamas juo Gediminui panosėje, sako:

— Viską, kas čia parašyta, per savaitę sužinos visa gimnazija. Mes palaikome nuolatinį kontaktą su mokykliniu jaunimu, ponas Gediminai. Jeigu tamsta mus šiandien matai sėdint pas Tumėną, tai nereiškia, kad rytoj tuo pačiu metu kiekvienas mūsų nesėdės savo namuose, apsuptas mokinių, kurie mus supranta geriau, kaip tamsta, ponas Gediminai. Mūsų gyvas patriotinis žodis per gimnazijos mokinius pasiekia jų tėvus, brolius ir seseris, plinta kaime ir mieste, ruošdamas tautą pasitikti sunkiausius išmėginimus. Tamsta vaizduoji didvyrį su tom savo pyliavom. Nusišvilpt man ant jų!

Dirvonaitė. Antanai...

Lipkus. Nusišvilpt mums visiems, koją pakėlus, ant tų tamstos pyliavų, ponas Džiugai. Reikėjo mums tik panorėti, spūstelti mygtuką per savo mokinius, didesnė pusė kaimo būtų nedavusi nė vieno kilogramo grūdų ar mėsos. Bet mes to nedarėme — ne mūsų politika kiršinti vokiečius, kad nuleistų dar daugiau kraujo tautai. Tegu tuo užsiiminėja tie, kurie taiko, kaip tamsta sakai, Hitleriui į galvą, o iš tikrųjų kerta savuosius.

— Aš nemaniau, kad jūs toks didelis autoritetas tautai,— ironizuoja Gediminas.

— Kodėl jis? — pagauna Dirvonaitė.— Mokytojas! Mokytojas ir kunigas buvo ir išliko didžiausi autoritetai mūsų kaime.

Gediminas tyli. Taip, šitos tiesos neužginčysi.

— Kai Kubiliūno spauda pradėjo raginti jaunimą stoti savanoriais į vermachtą, daug aukštesniųjų klasių mokinių

pakėlė sparnus, bet mes juos pakirpome,— įsiterpia Gerdaitis.

— Taip, ne vieną dešimtį vaikinų būtume praradę, o įkišo galvas tik du,— žaibuoja Lipkaus burna.— Jie visi, va, kaip šiandien tamsta, sėdėjo prie stalo. Pas Tumėną, Gerdaitį, pas panelę Jūratę, mane. „Tai kaip, ponas mokytojau?" Reikėjo tik žioptelti: „Kokia kalba! Eik, jei savivalda kviečia. Duok bolševikams į kailį!" Ir būtų išėję. Bet mes — ne! Ir vieni, ir kiti ne tavo daržo pupos. Palaikyk kol kas galvą ant pečių, padėsi ją, kai reikės, už savo Lietuvą.

— Atseit atidėjote savo jaunuoliams mirties nuosprendį,— bando spirtis Gediminas, jausdamas, kad pasiduoda.

D i r v o n a i t ė. Siaubingas cinizmas!

G e r d a i t i s. Ne — koketavimas originalumu.

T u m ė n a s. Tu kartais nepakenčiamas, Gediminai.

G e d i m i n a s. Kodėl, Algi? Juk tie vaikai jūsų taip užtaisyti, kad užtenka nuspausti mygtuką, pono Lipkaus žodžiais tariant, ir visi lėks į taikinį, kai ateis tam patogus laikas.

D i r v o n a i t ė. Jums nėra nieko švento, ponas Gediminai.

G e d i m i n a s. Išskyrus žmogų, panele Jūrate.

G e r d a i t i s. Pradedu tikėti posakiu, kad visi poetai trenkti.

Lipkus žiopčioja kaip žuvis, išmesta į krantą. Žalsvos akys spigina Gediminą su tokiu rūsčiu, kad šiurpas ūžčioja nugara. Pagaliau juokas. Pirmas juoko prasiveržimas šį vakarą iš pono Lipkaus burnos. Duslus, tarškantis. Tartum vežimas per tiltą dardėtų.

— Ponai, pažiūrėkit į šį žmogų,— Lipkus ištiesia ranką per stalą, baksnoja smiliumi į Gediminą, vos neliesdamas krūtinės.— Pažiūrėkit į šią keisčiausią pasaulyje iškaseną. Tai tobuliausia, ką žmonija yra iki šiolei pagimdžiusi. Genijus! Jam nieko švento nėra, išskyrus žmogų, o kai mes išgelbstime tautai penkiasdešimt jaunų žmonių, jisai, tas žmoniškumo genijus, mus išjuokia. Taip, mes čia, prie šito stalo, sukūrenome nemaža tabokos, kaip tamsta teikėtės išsireikšti. O ką jūsų malonybė nuveikėte to savo mylimo žmogaus labui? Pabėgote pas tėtušį kiaulių šerti, nes

kaime ramiau, saugiau. Tegu tokie kvailiai, kaip Tumėnas su savo draugija, grumiasi dėl mūsų mokyklinio jaunimo su vokiečiais ir jų pakalikais, tegu jie darda reicho baueriams laukų dirbti ar į darbo stovyklas, kai sučiups už pakarpos. Nežinau, kuo baigsis tamstai su tom juokingom pyliavom, ponas Gediminai, bet aš asmeniškai nedaug liūdėsiu, jei įkiši kuodą. Vienas norėjai juoktis, vienas ir verk. Tauta nulenkia vėliavas tik prieš tuos, kurie žūsta už ją ir kartu su ja. Pašaliniai stebėtojai, ir dar tokie, kurie šaiposi iš tautos sunkią valandą, jai nereikalingi.

Mariaus varpų aidas... Iš kitos varpinės, žinoma, tačiau jame tas pats negailestingas pasmerkimas, kuris praskambėjo durpininko trobelėje. „Vienas norėjai džiaugtis, vienas ir verk..." Marius tą patį pasakė truputį kitaip: „Laikykis, įsikibęs savo vėliavos, tai yra savęs, kol vokiečiai įgrūs po velėna..." Ir ten, ir čia prie stalo sėdėjo penki žmonės, buvo dvi nuomonės, ir ta antroji, jo nuomonė, pasirodė visiems juokinga. Pirmieji paniekinamai atsuko nugarą, net neatsisveikinę, šitie gi padavė ranką, padėkojo už vakarienę, tačiau visoje jų laikysenoje buvo jaučiamas toks pabrėžtas pranašumas, kad Gediminas, pritrenktas netikėtai sukilusio savo menkumo jausmo, negreitai atsitokėjo.

„Reikėjo pritariamai linksėti, ryjant svetimus tabokos dūmus, ir tylėti. Ar buvo prasmė dar aukščiau pakelti sieną, kuri ir taip jau skiria mane nuo vakarykščių draugų? Lipkus teisingai bloškė į akis: iš tikrųjų, kas gi tokio nuveikta „to mano mylimo žmogaus labui"? Pašalpa Puplesienei su Juoduoju Bige. O visa kita — žodžiai, tuščiausi žodžiai. Tačiau ir šito skurdaus argumento neturėjau teisės panaudoti".

Gediminas žiūri į lubas, tysodamas ant sofos. Jeigu už lango gūdžiai oštų giria ir kažkur pašonėje tiksėtų žadintuvas, manytų, kad tebesitęsia vaiduokliška naktis Ventės girių pakraštyje. Bet pro atdarą langą alsuoja snaudžiantis miestas. Šaligatviu prakaukši kaustyti patrulio batai, kažkur birzgia mašinos motoras, iš restorano kartu su vėjo bangavimu atplaukia čia stiprėjanti, čia vos girdima džiazo muzika. Gediminas užsimerkia. Akis peršti nuo tabokos

dūmų, nors kambarys tikriausiai išsivėdino — galima uždaryti langą. Gerklėje koktu, pykina. Sąmonė išmeta ir vėl praryja vaizdus, nieko bendro neturinčius su šiuo vakaru. Varnos viduržiemy, kapstančios ant vieškelio garuojantį arklių mėšlą. Motina lesina kieme vištas. Tėvas. Giedras vasaros rytmetys... Vėl tėvas. Vienmarškinis, vaikiškai apžergęs kėdutę dalgiui plakti... tak tak tak... Baltas beržas gale klojimo, prie kūdros... Neprisimena, kas tada jį nuskriaudė, mažą berniuką, bet verkė, medį apsikabinęs. Buvo geras mėlynas dangus, prasišviečiantis pro vėjo suveltą beržo viršūnę, geri paukščiai, ajerai kūdros pakraščiuose, tik ne žmonės. Jis nenorėjo matyti žmonių. Įsivaizdavo, kad be jo ir to medžio, vienintelio jo draugo, nėra nieko daugiau pasaulyje. Gal dar tas pro šalį praskridęs paukštis, tie ajerai, o daugiau nieko. Mėlyni toliai. Be galo, be krašto. Tuštuma. Ir tada turbūt pirmą kartą savo mažame gyvenime jis pajuto rūstų vienatvės dvelkimą, nuo kurio tarsi nuo skaidraus vėjo šuoro į veidą akyse ištryško ašaros.

...Kaip būtų gera sėdėti, prisiglaudus nugara prie ano kūdikystės beržo, ir duoti širdžiai valią!

— Manau, dūmus ištraukė,— Tumėno balsas iš girgždančios lovos.

Gediminas paskubomis nuspaudžia antklodės kraštu sudrėkusias akis: ko gero, Algis įjungs šviesą. Bet jis apgraibom uždaro langą ir, užtraukęs užuolaidą, ant pirštų galų grįžta į savo lovą.

— Aš nemiegu,— netyčia išsprūsta Gediminui. — Klausyk, Algi, man labai nemalonu, kad su tavo svečiais buvau netaktiškas. Nepyksti?

— Lipkus kartais per daug paleidžia burną,— Tumėnas plačiai nusižiovauja.— Bet šiaip jie žmonės protingi. Galėjai būti demokratiškesnis mūsų atžvilgiu.

— Be abejo, Algi. Tuo labiau kad aš beviltiškas žmogus, niekas man negali padėti.

— Noo, kiuli biuli, kiur kiur kiur,— nugieda Tumėnas nustebęs.— Tai kas gi atsitiko? A, dėl tų pyliavų...

— Pyliavos — antraeilis dalykas, Algi. Kol kas antraeilis. Jaučiuosi velniškai vienišas. Kažkoks bjaurus slogutis.

Toks jausmas, tartum šokinėčiau kaip žiogas po milžinišku presu, kuris nesulaikomai leidžiasi ant manęs.

— Visi mes jaučiame tokį presą, Gediminai. Šiandien kalbame čia, o rytoj galime atsidurti gestape.

— Ne, Algi, tai ne mirties ar nežinomybės baimė. Ar tau nėra tekę vaikystėje pasiklysti miške? Puldinėji į vieną, į kitą pusę ir vis netikresnis daraisi, kad tavo pasirinkta kryptis teisinga. Tai, va, ir man kažkas panašaus.

— Gal nevertėjo tau pabėgti į kaimą.

Gediminas nuleidžia negirdom Tumėno pastabą, tęsia mintį, kuri vis labiau jį pavergia:

— Lipkus man gerai uždrožė per dantis. Geras tipelis, nemėgstu tokių, atvirai prisipažinsiu, bet jūsų pastangos sulaikyti mokinius nuo skerdynių fronte... Čia jūs tikrai, negalima nepripažinti... Pagarbos vertas žygis. Aš su tom pyliavom iš tiesų...

— Grįžtum į gimnaziją, Gediminai. Galėtum daugiau nuveikti tautos labui,— pagyvėja Tumėnas.

— Su šituo reikalu baigta, neminėkim,— griežtai nutraukia Gediminas ir patylėjęs priduria: — Ar jūs ir gimnazijoje su mokiniais taip politikuojate? Patarčiau bent Baukaus pasisaugoti.

— Baukaus? To sutrešusio senio, kiuli biuli, kiur kiur kiur! Sakytum, direktoriaus...

— Kartais tyli kiaulė gilią šaknį knisa.

— Baukaus! Juokinga!

— O tu nesijuok, po perkūnėliais.

— Mes buvome manę įtraukti jį į savo ratelį. Kalbėjome iš tolo, bet senis išsigandęs tik nukratė rankas. „Žmona, vaikučiai..." Bailys!

— Ar tau to dar maža?

Tumėnas užuot atsakęs giliai atsidūsta.

Gediminas nusisuka į sieną. Iššokusios spyruoklės nemaloniai čiupinėja šoną. Seniai laikas miegoti — tikriausiai jau po vidurnakčio,— tačiau galvoje minčių knibždėlynas. Kažkoks baisus, sielą slegiantis chaosas, iš kurio pabėgti nėra jokios vilties. Suima pagunda dar pasikalbėti su Tumėnu. Įsileisti jį į sujauktą vidaus pasaulį, išvedžioti po slapčiausius širdies labirintus — tegu pasako, kas čia ne taip, kaip turėtų būti. Bet ne, nesupras. Nors ir labiausiai

stengsis, nieko jam neišeis. Tik dar daugiau prineš purvo, prispjaudys. Išskyrus tėvą, vargu yra žmogus, kurį galėtų įsileisti į savo širdį ir jaustis lyg brolis su broliu už šventinio stalo. Milda? Taip, su ja paprasta. Šalia jos visada pasijunti kažkaip didesnis, reikšmingesnis. Visos problemos pasitraukia į šalį nuo vieno jos mažų rankų mosto, grebluojančio balso, nuo šypsenos, kuri visuomet jaudinamai žavinga, tačiau sukelia mintį, kad už jos slepiasi silpna moteris. Toks pat gyvenimo aplaužytas žmogus, kaip ir tu pats, tik didesnis dvasios varguolis, nes tuo tarpu, kai tu blaškaisi, sielodamasis dėl viso pasaulio, ji gyvena vien savo nelaime. Ir užspaudi lūpomis jos lūpas, glostai plaukus, pasinėręs virpančio kūno šilumoje, dėkingas, kad krauju pasruvusioje žemėje atsirado bent viena būtybė, kuriai tu esi reikalingas kaip alkanam duona, ištroškusiam vanduo, kaip meilė žmonijai, kuri, išsekus šiai gyvybės gyslai, nesulaikomai žengia į pražūtį.

III

Ryte išleidęs Tumėną į gimnaziją, Gediminas padelsė gerą valandą (tegu Adomas išsikrapšto savo nuovadon) ir išėjo į paštą paskambinti Mildai.

Atsiliepė nepažįstamas moteriškas balsas.

— Būkit maloni, pakvieskit prie telefono ponią Vainorienę,— paprašė, dusdamas iš susijaudinimo.

— Ponią Vainorienę?.. Kad jos... kad ji jau...

Traškėjimas. Pauzė. Staiga šalčiu nukrečiantis vyriškas balsas:

— Ko jums reikėjo, pone? Alio, alio!

Gediminas, tarsi nusideginęs, atplėšė nuo ausies ragelį. Kas atsitiko, po perkūnais? Iš kur atsirado pas Mildą ta mikčiojanti mergšė ir tas kuinas peršalusiu jaučio balsu?

Išėjęs laukan, pastoviniavo ant laiptų, galvodamas, ką toliau daryti, paskui sugrįžo į vidų ir paprašė dar sykį sujungti su tuo pačiu numeriu.

Dabar iš karto atsiliepė vyriškas balsas.

— Ponia Milda namie?

— O kas, jeigu būtų namie?

— Galima ją?

— O su kuo ji *turėtų* garbės kalbėti?

— Atsiprašau, bet koks jūsų reikalas? — pratrūko Gediminas.— Kas jūs toks? Einate jos kamerdinerio pareigas?

— Ne, aš sudarinėju buvusių jos gerbėjų sąrašą,— ragelyje ciniškai nusijuokė, pasigirdo pypsėjimas: abonentas išsijungė.

Gediminas išėjo iš pašto, nežinodamas, nė ką bemanyti apie tokią keistą staigmeną. Turbūt Mildos nėra namie, o pas Adomą svečiai, kurie, pataikaudami šeimininkui, sumanė šiurkščiai pajuokauti. Tiek to. Pasivalkios po miestą, o vėliau pabandys dar kartą paskambinti.

Nuėjo iki namų, kuriuose gyveno Tumėnas. Iš ten, prasmukęs Gimnazijos gatve, pasuko pro saldainių fabriką į geležinkelio stotį. Šiek tiek sugaišęs ant Didžiosios Kalvos, nuo kurios buvo matyti visi Kraštupėnai, grįžo į miesto centrą, kur tankiau susiglaudusių namų užuovėjoje nebe taip jautėsi žiemiško vėjo žvarbumas, tačiau stogai visgi baltavo, aptraukti šerkšnu, ir balutėse raukšlėjosi iš po nakties beužsidedąs ledelis.

Gediminas užėjo į paštą ir vėl paskambino Mildai. Atsiliepė tas pats vyriškas balsas, paklausė, su kuo turįs garbės kalbėti, ir, nesulaukęs atsakymo, pakabino ragelį.

Gediminas nusiminė. Nejaugi nepavyks susitikti su Milda anksčiau, negu Tumėnas grįš iš pamokų? Kurį laiką malėsi netoli Vainorų namo, tikėdamasis laimingo atsitikimo, tačiau jo nesulaukė. Ek, spjauti į viską ir užeiti į vidų. Tegu jie ten šaiposi — Adomas su savo svečiais. Tiesa, jį gali išbrukti pro duris, betgi jam reikia ne ponios Vainorienės ar Beržėnienės, o paprasčiausiai — Dailidžių Mildos. Galimas daiktas, ji sėdi savo kambaryje, tačiau nesuspėja prieiti prie telefono — tas Adomo kuinas anksčiau pakelia ragelį.

Gediminas įsidrąsinęs įėjo į kiemą. Priešais stovėjo tas pats gelsvai dažytas Vainorų namas, tačiau kelias akimirkas Gediminas negalėjo atsikratyti įspūdžio, tartum pataikė ne čia. Negyvi namai. Langai užkalti, ant durų surūdijusi spyna. Įšalusiuose kambariuose tuščia, prišiukšlinta... Jis nelinksmai šyptelėjo iš tokio kvailo vaidinio, šmėstelėjusio vaizduotėje, ir nuspaudė skambutį.

Negreit atidarė. Iš pradžių buvo subildėję lyg ir žingsniai, net brakštelėjo pajudinta rankena, tačiau tuo metu kažkas riktelėjo („Weg!“ [1]— pasigirdo Gediminui), ir bruzdesys nutilo.

Nuspaudė mygtuką dar kartą.

— Kas ten?

— Atidarykit! — riktelėjo Gediminas, gniaušdamas staiga suprakaitavusius delnus.

Durys prasivėrė. Į veidą padvelkė chloroformu ir vokiškos cigaretės dūmais. Pirmiausia Gediminas pamatė į krūtinę nukreiptą pistoletą, kurį laikė juodais gyvplaukiais apžėlusi letena. Žmogaus veidas irgi buvo beveik juodas, skeltu smakru, kaktoje šaltai blizgėjo akys, kuriose be profesinio smalsumo negalėjai išskaityti jokios minties.

— Ką jūs čia veikiate? — suvapėjo Gediminas, pasitraukdamas atatupstas.

Žmogus nuleido pistoletą.

— Aa, tai jūs skambinote? — lyg apsidžiaugė, lyg nusistebėjo, pamažėle vėl užverdamas duris.— Be reikalo, pone: jums nebėra čia ko veikti.

Gediminas apsigręžė ir išėjo į gatvę. Susijaudinęs nepastebėjo, kaip kažkoks žmogus išlindo iš už namo kampo ir nusekė iš paskos. „Kas čia darosi, po perkūnais! Mikčiojanti moteris, žmogus su pistoletu Mildos bute... Negi ją areštavo? Bet už ką? Nesąmonė! Adomas negalėjo iki to nusiristi, kad tokiu būdu keršytų. Daug logiškiau būtų buvę pirma mane sunaikinti“. Gediminas stengėsi prisiminti, ar žmogus buvo uniformuotas, tartum dabar tai turėtų kokios reikšmės, tačiau vaizduotėje tebuvo įstrigusi gyvplaukiais apžėlusi letena, laikanti pistoletą, ir klaikiai bukas žvilgsnis. Apimtas augančio nerimo, jis vilkosi šaligatviu, nežinodamas, ką toliau darys, ir neaiškiai suvokdamas, kad įvyko kažkas nepataisomai baisaus.

Priešais ėjo dvi moterys. Viena buvo jauna, smulkaus kūno sudėjimo ir grakščia eisena priminė Mildą. Gediminas prisivijo, nedaug trūko, kad būtų čiupęs už rankos, bet laiku pastebėjo klaidą: Milda nesirengdavo taip neskoningai. Norėjo jas pralenkti, nes moterys per-

---

[1] Šalin *(vok.)*.

nelyg garsiai tarškėjo, o Gediminas nemėgo klausytis už durų, deja, šaligatvis toje vietoje buvo siauras ir aukštas, ir jis ėjo iš paskos, vis labiau stebėdamasis tuo, ką girdi.

Ties gatvių sankryža išniro lengva mašina. Per posūkį šoferis sulėtino greitį, ir Gediminas pamatė priekinėje sėdynėje gestapo viršininką Dangelį. Sėdėjo kaip baslį prarijęs, įsmeigęs, atrodo, nieko nereginčias akis priešais, tačiau Gediminą nusmelkė toks jausmas, tartum jų abiejų žvilgsniai būtų susitikę. Užpakalinė sėdynė irgi buvo prisėdusi vyrų — vienas jų uniformuotas,— kurie dairėsi į šalis su tokia veido išraiška, nelyginant vežtųsi uždelstinio veikimo bombą.

Šaligatvis praplatėjo, tačiau Gediminas, užuot pralenkęs moteris, susigretino su jomis ir neryžtingai užkalbino:

— Atsiprašau, kad netyčia teko išgirsti jūsų pasikalbėjimą. Matote, aš pats iš Lauksodžio, todėl supraskite mano smalsumą. Iš kur jūs girdėjote, kad partizanai šią naktį sudegino fon Dyzės daržines ir pakorė kaimo seniūną?

Moterys išsigandusios sužiuro į jį.

— Oo, jūs iš Lauksodžio! — jaunesnioji lipšniai nusišypsojo Gediminui ir tarsi nusivylusi pridūrė:— Vadinasi, netiesa? Ir ko tik tie žmonės neprišneka!..

— Aš netvirtinu, kad netiesa, gerbiamoji. Negaliu tvirtinti,— pabrėžė Gediminas,— nes šią naktį praleidau Kraštupėnuose.

— Išeina, visi tiek težinome, pone,— skubiai įsiterpė vyresnioji moteris, įtariai nužvelgdama Gediminą nuo galvos iki kojų.— Teisingai sakoma: kalbų ir vėjų nesugaudysi. Bet taip jau būna: atneša vėjas gandą nežinia nė per ką, nė iš kur, o žmonės pasigauna jį ir kartoja kaip papūgos.

— Jūs manęs nebijokite, ponia.

— Ką jūs! Iš visko matyt, esate padorus žmogus, pone. Bet mudviem reikia čia eiti, pone,— vyresnioji, paėmusi po ranka draugę, smuko į čia pat pasitaikiusį kiemą.

Pro šalį nedideliu greičiu vėl pračiuožė juodoji Dangelio mašina ir sustojo prie šaligatvio per keliolika metrų nuo Gedimino.

Gediminas buvo beapsigręžiąs — neturėjo mažiausio noro pakelti skrybėlę ponui gestapo viršininkui,— bet iš už-

pakalio kažkas suėmė už rankų. Nustebęs ir įsižeidęs pažvelgė į abu vyrus, familiariai laikančius jį per alkūnes, pamatė ant galvų fetrines skrybėles, o rausvuose veiduose šypsenas, labai primenančias tipą Mildos namų tarpduryje, ir viską suprato.

— Ko jums reikia iš manęs? — paklausė šiurkščiai, su pavydu žvelgdamas į malkų rietuvėmis užgrioztą kiemą, kur dingo moterys.

— Tuojau sužinosite, ponas Džiugai,— tarė vienas.— Prašom į mašiną.

— Tik ramiai,— įspėjo antrasis.— Mūsų zaueriai pataiko iš dešimties metrų į kiaušinį.

Vyrai paleido suimtojo rankas, ir visi trys, tartum seni bičiuliai, išėję šeštadienio vakarą pasivaikščioti, nužingsniavo prie automobilio.

— Herein! [1] — kranktelėjo pirmasis, atidarydamas užpakalines mašinos dureles.

Nors turėjo būti vis vien, bet Gediminui pasidarė smagiau, pamačius, kad mašinoje, be šoferio, daugiau nieko nėra.

— Rankas! — šiurkščiai įsakė antrasis gestapininkas, kai automobilis trūktelėjo iš vietos.

Gediminas tylėdamas ištiesė rankas.

— Tai geriausias būdas apsaugoti nuo pagundos, kuri paprastai būna paskutinė gyvenime,— pasiteisino pirmasis gestapininkas, uždėdamas Gediminui antrankius.

„Pradeda pildytis Mariaus pranašavimai..."

Staiga jį apėmė tokia klaikuma, kad vos susivaldė nesurikęs. Jis negalėjo apibūdinti to netikėtai užgriuvusio siaubingo jausmo, bet žinojo — tai ne mirties baimė. Toks jausmas turbūt pažįstamas kalnų žmogui, kuris, žengęs neatsargų žingsnį, krinta į tarpeklį ir, matydamas žaibiškai artėjančią uolą, skausmingai supranta, kad viskas būtų buvę gerai, jeigu būtų ėjęs kitu keliu. Ne, užteko tik nežengti paskutinio žingsnio. Bet jis negalėjo nepasimatyti su Milda. Ak, reikėjo nutrenkti tuos tipus į šalį, kai suėmė už rankų, pulti į kiemą. Beprasmiška, žinoma. Dabar tikriausiai tįsotų kraujo klane, apsuptas žioplių. Bet ar

---

[1] Prašau *(vok.)*.

tokia išeitis ne geresnė už nežinomą rytdieną? Netikėtas smūgis vienam, kitam, šuolis į šoną, ir nebūtų tų kraują stingdančių antrankių. Nepasiryžo. Pagaliau net nesuspėjo pagalvoti apie tai: buvo per daug priblokštas neišaiškinamų įvykių Mildos bute. Prisiminė vakarykštį posakį apie žiogą po presu. Įvyko! Presas nusileido. Išsipildė žiaurus Lipkaus akibrokštas: vienas juokeisi, vienas ir verk. Vienas... O, kad taip būtų! Deja, žmogus negali numirti pats sau, nemirdamas kitiems. Kiek bus sielvarto tėvui, Mildai... Kokia žiauri gyvenimo logika: žmogus pasirenki teisę žūti, kad nereikėtų žudyti kitų, ir vis dėlto negalėsi numirti, neprislėgtas artimųjų žmonių sielvarto.

Apimtas visiškos apatijos, Gediminas žiūrėjo į sukaustytas rankas, gulinčias ant kelių, stengėsi raminti save, kad nieko nenumatyto neįvyko — jis ėjo sąmoningai pasitikti tokio likimo, kurio galėjo išvengti nebent išduodamas savo principus,— tačiau širdies gilumoje jautė, kad kažkas įvyko ne taip, kaip turėjo būti.

IV

Gestapininkai iškrėtė Gediminą ir išėjo, paėmę viską, ką rado kišenėse. Buvo daug prisiklausęs apie šitos profesijos žmonių žiaurumą, tikėjosi, kad jie paleis kumščius į darbą, tačiau nė vienas rankos nepakėlė. Išeidami dargi nuėmė antrankius ir palinkėjo (aišku, ne be ironijos) greičiau aklimatizuotis naujomis sąlygomis.

Patalpa, kurioje Gediminas atsidūrė, buvo normalaus kambario dydžio, nepritaikyta dabartinei paskirčiai. Pro gana erdvų langą, iš oro pusės užtepliotą skystais baltais dažais ir apkaustytą geležiniais pinučiais, sunkėsi rūškana prieblanda, šykščiai apšviesdama apiblukusias, nenusakomos spalvos sienas, medinius narus su čiužiniu ir kėdę — vienintelius baldus visame kambaryje. Oras čia buvo šaltas, drėgnas, trenkė pelėsiu, persimetusios grindys bjauriai girgždėjo po kojomis. Gediminas pabandė atsisėsti, tačiau išklerusi kėdė taip pat cypė visais balsais vos prisilietus. Tada jis su visu paltu išsitiesė ant narų. Ta pati

nervus tąsanti muzika. Viskas tartum tyčia padaryta, kad už durų stovintis sargybinis girdėtų kiekvieną kalinio judesį. Gediminui dingtelėjo: čiužinyje gali būti blakių, kurios tikriausiai dar nesuvirškino neseniai čia gulėjusio žmogaus kraujo, bet šitokia prielaida nesukėlė pasišlykštėjimo. Atbukusiu žvilgsniu čiupinėjo lango pinučius ir pro šitą metalinį tinklą matė gimtąjį vienkiemį, tėvą, išsiilgusias Mildos akis. Vaizdai buvo nenuoseklūs, palaidi, tarsi pripuolamos nuotraukos iš išbarstyto šeimos albumo, ir jis sklaidė jas su ramiu liūdesiu — tuos nesugrąžinamos praeities fragmentus,— stengdamasis nieko negalvoti. Pagaliau ir nereikėjo jokių pastangų — net norėdamas nebūtų galėjęs sumegzti sutrūkinėjusio minties siūlo, surizgusio į neatpainiojamą kamuolį. Viskas aplinkui — sargybinio žingsniai už durų, narų girgždesys, pinučiais sukapotas lango keturkampis,— visa ta jį supanti aplinka kartu su vaizdais, mechaniškai prasiveržiančiais iš sąmonės, atrodė nieko bendro neturinti su tikrove. Protarpiais jis pašokdavo nuo narų, kurį laiką vaikščiodavo kambaryje, beprasmiškai apžiūrėdamas sienas arba įsistebeilydamas į kokį plyšį grindyse, o paskui vėlei išsitiesdavo ant čiužinio. Laikas ir erdvė tarsi sustingo viename taške, ir buvo keista, kad kambaryje darosi vis tamsiau, o paskui tamsa ima retėti išplėšdama iš juodos tuštumos šaltas vienutės sienas. Rytas! Po daugelio metų kartą išaušo rytas... Jis nežinojo, kada užmigo, galop nebuvo tikras, ar miegojo: atslūgus apatijos būsenai, prieš akis vėl iškilo rūsti tikrovė, išstūmusi jį iš stebėtojo pozicijų ir grąžinusi aktyvaus dalyvio vaidmenį, ir valandėlę Gediminas negalėjo atsikratyti įspūdžio, kad tebesitęsia vakarykštė diena. Tik alkis tikino praėjus nemaža laiko, kai paskutinį kartą valgė. Tad net apsidžiaugė, išgirdęs sklendės žvangtelėjimą, nors tuojau teko nusivilti.

— Išeiti! — šūktelėjo esesininkas, pravėręs duris.

Siaurame tamsiame koridoriuje jo laukė dviese.

— Rechts![1] — riktelėjo vienas esesininkų.

Gediminas nusekė jam iš paskos. Įkandin bildėjo antrojo sargybinio žingsniai.

---

[1] Dešinėn *(vok.)*.

Jie išėjo vorele į ankštą niūrų kiemą. Kairėje buvo matyti aukšti mediniai vartai, dešinėje — netinkuotas degtų plytų namas gotiško stiliaus langais. Įėję pro plačiai atidarytas duris, jie užlipo įvijais cementiniais laiptais į antrą aukštą.

Dangelio kabinetas buvo koridoriaus gale. Vedantysis esesininkas, energingai pabaladojęs krumpliais, atplėšė duris ir išsitempė, norėdamas atraportuoti, tačiau Dangelis, matyt, mostu įsakė skubiai dingti, nes Gediminas pamatė, kaip juoda sargybinio nugara slystelėjo į šalį, atidengdama iš už rašomojo stalo pakylančią uniformuoto žmogaus figūrą. Tuo tarpu antrasis esesininkas stumtelėjo Gediminą į kambarį. Durys už jo pečių tyliai užsivėrė.

— Ponas Džiugai! — Dangelis, šypsodamasis visa burna, žengė Gediminui priešais.— Koks malonus susitikimas! Sėskitės, ponas mokytojau. Ne, ne, ne čia, su gerais draugais aš nemėgstu kalbėti prie rašomojo stalo — tai oficialiai klientūrai,— jis paėmė Gediminą už alkūnės ir, nespėjusį atsitokėti nuo tokio svetingo sutikimo, nuvedė prie apvalaus stalelio, stovinčio kambario kampe tarp lango ir durų.— Kaip gerai išsimiegojote? Tikiuosi, mano žmonės buvo pakankamai mandagūs?

— Negaliu nusiskųsti,— sumurmėjo Gediminas, nugrimzdamas į minkštą, oda muštą fotelį.

Dangelis atsisėdo priešais.

— Turiu atsiprašyti, ponas Džiugai, dėl nemalonios staigmenos, bet, supraskite, kartais tenka imtis gana nepatogių priemonių, norint apsaugoti mūsų draugus — šiuo atveju jus — nuo didesnių nemalonumų.

— Dėkoju už rūpestį, ponas gestapo viršininke,— Gediminas nenoromis šyptelėjo.— Įdomu, nuo kurio laiko priskaičiuojate mane prie savo draugų?

— Mes gerbiame proto ir talento žmones, ponas Džiugai. O jūs kaip tik toks ir esate. Tarp kitų daiktų, kuriuos paėmė iš jūsų mano vyrukai, aš radau eilėraščių pluoštą. Turite plunksną. Prisipažinsiu, esu skaitęs daugumą jūsų kūrinių, paskelbtų spaudoje, bet šitie man padarė stipriausią įspūdį. Patikėkite, tai ne profano nuomonė. Gimnazijoje pats rašinėjau eilėraščius, daug skaičiau. Netapau poetu, tačiau poezijos gerbėju išliksiu iki mirties.

Siehst du die Brigg dort auf den Wellen?
Sie steuert falsch, sie treibt herein
und muss im Vorgebirg zerschellen,
lenkt sie nicht augenblicklich ein.[1]

— Jūs sudeginote ant laužo šio didžio vokiečių poeto knygas,— niūriai pastebėjo Gediminas.

— Taip, jis buvo genialus žydas,— Dangelis atsistojo. Gediminas irgi sujudo fotelyje, bet gestapo viršininkas sulaikė jį rankos gestu. Už pečių trakštelėjo atrakinamas seifas. Paskui ant stalelio lėtai nusileido ranka su nugertu prancūziško konjako buteliu, dvi taurelės, porcelianinė lėkštutė gofruotais kraštais, ant kurios gulėjo keli gabalai šokolado.— Mano žodžiai gali nuskambėti jūsų ausyse kaip paradoksas, ponas Džiugai, bet esu įsitikinęs, kad niekas taip neparaližuoja tautos dvasios, neapkausto jos rutinos grandinėmis, kaip genialių menininkų, nemirusių su savo epocha, kliedesys. Tai tartum lėtai veikią nuodai, kurių užgėrę vaikystėje, turime gydytis visą gyvenimą. Gal kada vokiečiams reikėjo Getės, Heinės, Šilerio, nors labai tuo abejoju, o šiandien jie mums pasenę. Jie giedojo himnus žmogui apskritai, skiepydami vokiečio sąmonėje žalingą skrupulingumą, kimšdami į galvą gražų, bet pavojingą šlamštą, kuris ugdė vergus, o ne kovotojus. Tauta seniai juos praaugo, ponas Džiugai. Vokiečiams reikia ne muziejinių genijų — tegu jie trūnija savo epochos mauzoliejuje,— o pareigingų menininkų, kurių gal nepragyvens jų kūriniai, tačiau juose bus tai, ko šiandien labiausiai mums reikia,— negailestingumo tautoms, gimusioms vergauti, ir fanatiško pasitikėjimo savo tautos genijumi, kurį istorija pašaukė valdyti.

— Ponas gestapo viršininke, tamsta pamirštate, kad priešais sėdi ne vokietis,— pratarė Gediminas, žiūrėdamas į permatomai baltą ranką, stumiančią artyn stiklelį.

---

[1] Žvelk, burlaivį ten bangos puola,
vairuoja netiksliai, ir jau
bematant sudaužys į uolą,
jei nepakreips jo tučtuojau.
(H. Heinė. Vertė *A. Miškinis)*

— Jokiu būdu, ponas Džiugai! Jūs nė vokietis, bet ir ne vienas iš tų galvijų, atsiprašau už išsireiškimą, kuriems istorijos skirta tampyti akmenis piramidės statybai. Jūsų tipo žmogui visada atsiras vietos ir prideramos pagarbos didžiajam reiche. Išgerkime, ponas Džiugai. Už ateities žmoniją, valdomą didžiojo vokiečių tautos genijaus! — Dangelis pakėlė taurelę, siurbtelėjo ir, pamatęs, kad Gediminas sėdi nepajudėdamas, pastatė stikliuką į šalį. Akyse blykstelėjo tarsi peilio ašmenys ir vėl užgeso.— Jūs negerbiate šeimininko, ponas Džiugai.

Gediminas gūžtelėjo pečiais.

— Matote, mes, lietuviai, įpratę pirma stipriai užvalgyti, o jau paskui išgerti,— tarė jis, slopindamas kylančią baimę, tačiau priešiškai žiūrėdamas Dangeliui į akis.— Aš dar be pusryčių, ponas oberšturmfiureri.

— Ah so,— Dangelis atlaidžiai nusišypsojo.— Ką gi, tokiu atveju suprantama. Būsiu tolerantiškas jūsų tautiniam charakteriui. Sakykite, ponas Džiugai, ką jūs galvotumėte apie tokį žmogų, kuris Smetonos Lietuvoje burnojo prieš vokiečius, o vokiečiams išvadavus Lietuvą nuo bolševikų, metė mokytojauti ir pasitraukė į kaimą. Iš kaimo, kur jis apsigyveno, vieną naktį pabėgo visi belaisviai. Paskui tas žmogus atsisako atlikti prievoles valstybei; ir, kas įdomiausia, tą pačią dieną, kai policija atvažiuoja sekvestruoti jo ūkio, į kaimą įsiveržia banditai ir pakaria seniūną. Aš praleidau vieną įvykį iš visos grandinės — apie tai pakalbėsime vėliau,— bet ir tiek užtenka, kad įžvalgaus proto žmogus, kokiu, pavyzdžiui, aš save laikau, galėtų padaryti atitinkamas išvadas. Norėčiau žinoti, kokia jūsų nuomonė šiuo klausimu, ponas Džiugai?

Gediminas suvirpėjo: pagaliau prasidės kalba apie tai, dėl ko jį čia atvarė.

— Jeigu jūs save laikote įžvalgaus proto žmogumi, ponas Dangeli, turėtumėte suprasti, kad nė su vienu čia paminėtu faktu, išskyrus pyliavą, neturiu nieko bendro. O pyliavos negalime atiduoti, nes, kaip jau policija įsitikino, nėra iš ko.

Dangelis nuvėrė Gediminą ilgu tiriamu žvilgsniu.

— Nelaikykite manęs naiviu, ponas Džiugai. Kai staiga paaiškėja, kad ūkininkas nebeturi grūdų, nors buvo geras

derlius, o čia pat maišosi banditai, peršasi kitokia išvada, negu jūs aiškinate. Bet kol kas palikime šį klausimą nuošalyje. Pyliavos, atskirai paimtos, mane mažiausiai domina, aš žiūriu į jas, kaip į vieną iš faktų, už kurių slepiasi svarbesni dalykai.

Gediminas lengviau atsikvėpė.

— Nejaugi jūs manote, kad aš padėjau banditams pakarti Kučkailį? — paklausė šypsodamasis.

— Ne, tokie žygiai ne jūsų poetiškai sielai,— Dangelis irgi nusišypsojo.— Nors, atvirai kalbant, aš neabejoju, kad tuos žmones jūs pažįstate ne blogiau už mane.

Gediminas gūžtelėjo pečiais. Stengėsi nusiteikti kiek galint abejingiau, netgi pasitelkė kreivą šypsnį, bet jautė, kad skruostai spazmiškai trūkčioja, o akys slenka žemyn nuo kiaurai gręžiančio Dangelio žvilgsnio.

— Ponas oberšturmfiureri, aš neslepiu, kad nejaučiau ypatingos meilės vokiečiams. Bet ar tai pakankamas pagrindas įtarti mane bendraujant su bolševikais? Jeigu žinote mūsų šeimos istoriją, nė iš tolo neturėtumėte prileisti tokios minties,— atsakė Gediminas, stebėdamasis, kaip nuoširdžiai ir įtikinamai praskambėjo jo žodžiai.

— Kaime, kur gyvenate, be abejo, taip pat yra žmonių, su kuriais turite nesuvestų sąskaitų, tačiau kartais aplinkybės taip susiklosto, kad esate priverstas su jais bendrauti.

— Paprasčiausias mandagumas reikalauja nukelti kepurę, susitikus kaimyną, nesvarbu, kokie santykiai su juo bebūtų,— ramiai atsakė Gediminas.

— Taip, jūs išauklėtas žmogus,— Dangelis užsirūkė.— Anglai tokius vadina džentelmenais, rusai supuvusiais buržuaziniais liberalais, o aš asmeniškai manau, kad šitokie žmonės patogus kelmas visų kiemų šunims prabėgant kilstelti koją. Jūs supratote mane, ponas Džiugai?

— Ne, ponas Dangeli.

— Meskite vaidinęs, ponas Džiugai. Jūs blogas aktorius, joks grimas čia nepadės,— Dangelis užsigulė ant stalelio, Gediminui į veidą plūstelėjo cigaretės dūmai, persimaišę su aštriu odekolono kvapu.— Turiu jums pasakyti, kad banditams Lauksodyje baigėsi blogiau, negu tikėjosi. No-

rėdamas galėčiau suvesti su pora žmonių iš jų gaujos, kurie jus pažįsta.

Gediminas krūptelėjo. Ranka nesąmoningai pakilo prie taurelės ir nusmuko ant kelių, jos nepasiekusi, bet Dangelis pastebėjo tą judesį. Jis šaižiai nusijuokė.

— Galimas daiktas,— sumurmėjo Gediminas.— Prieš karą turėjau daug pažįstamų, bet nenutuokiu, kas iš jų galėtų būti miške.

— Gerai,— Dangelis staiga pakeitė pasikalbėjimo kryptį.— Sakysim, jūs nieko bendro neturite su banditais. Patikėsim, kad visi tie iškalbingi faktai, kuriuos anksčiau išvardinau, tėra atsitiktinumo išdaiga. Gerai, tegu bus taip. Tada gal paaiškinsite, kokiu būdu atsirado pas ponią Mildą antivokiškų nacionalistinių laikraštėlių pluoštas?

Gediminas išbalo.

— Jūs areštavote ją?! — sušuko pašokdamas.

— Klausimus aš uždavinėju, ponas Džiugai,— Dangelis atsilošė fotelyje išlepinta aristokrato poza ir, išpūtęs iš burnos grandinę dūmų žiedų, keletą akimirkų žiūrėjo, kaip jie skysta ore.— Manau, nedrįsite užginčyti, kad jūsų santykiai su ponia Milda buvo intymūs?

— Aš ją myliu,— jau susitvardęs, atsakė Gediminas.— Pasakykite, kas jai atsitiko.

Dangelis nekantriai mostelėjo ranka.

— Iš kur ponia Milda gavo tą priešvokišką agitaciją?

— Nesuprantu, ponas Dangeli.

— Jūs manote, aš patikėsiu, kad tarp jūsų ir ponios Mildos buvo paslapčių?

— Slapti laikraštėliai pas Mildą...— negalėjo atsikvošėti Gediminas.— Neįmanoma, ponas Dangeli! Mildai niekada nerūpėjo jokia politika. Kažkoks nesusipratimas, ponas oberšturmfiureri.

Dangelis valandėlę atidžiai stebėjo Gediminą.

— Sakysim, šį kartą jūsų akys nemeluoja,— tarė jis, sudirgintas netikėtos minties.— Bet faktas lieka faktu: laikraštėliai rasti Vainorų bute. Nejaugi jūs manote, kad ponas Adomas...

— Aš nieko nemanau, ponas Dangeli. Jūs pats neseniai teisingai pastebėjote, kad tarp mudviejų su Milda negalėjo

būti jokių paslapčių. Ji buvo toli nuo politikos, kaip ir aš, tą jau gerai žinau, patikėkite manimi, ponas Dangeli.

Dangelis pritariamai palinksėjo galva.

— Ponas Džiugai, leiskite užduoti dar vieną klausimą,— pratarė jis susimąstęs.— Aš žinau, kad ne taip seniai judu su Adomu Vainoru buvote artimi draugai. Kokia priežastis pastūmėjo jus išardyti draugo šeimą?

Gediminas liūdnai šyptelėjo.

— Šeimą išardė pats Adomas, ponas Dangeli.

— Prašau tiksliau.

— Milda ne tokia moteris, kuriai patiktų mūvėti žiedus nuo užmuštųjų rankų, ponas Dangeli. Jai šlykštu bučiuoti vyrą, atsiduodantį žmogiena.

— Vegetarė patelė, jūs norėjote pasakyti,— Dangelis dirbtinai nusijuokė.— Taip, šiuo požiūriu judu atitikote vienas kitą — abu žolėdžiai. Jūs manote, kad kiekvienas dvikojis gyvis, pagimdytas moters, turi teisę gyventi. Tai gana poetiška filosofija, ponas Džiugai, bet nemoksliška. Įsivaizduokite, koks chaosas pasidarytų gamtoje, jei stipresnis gyvis nesunaikintų silpnesnio. Žemės rutulio fauna būtų seniai išsigimusi, nes vidutinybė, kuri yra kiekybiškai pranašesnė, būtų surijusi elitą. Tas pats gamtos įstatymas privalomas ir žmonėms. Deja, gausėjant žolėdžiams, jis buvo vis dažniau pažeidinėjamas. Jūsų tipo filantropai, ponas Džiugai, užnuodijo žmones pražūtingomis idėjomis, skiepydami antihumanišką moralę, pagal kurią genijus turi dalytis duonos kąsniu su luošiais, kad, apiplėšinėdamas save jų sąskaita, pats pasidarytų tokiu pat luošiu. O mes sakome — ne! Žemė sukurta stipriausiems, sveikiausiems, talentingiausiems žmonėms. Kiekvienas nepilnavertis yra našta žmonijai, stabdys jos kelyje į pažangą, jo paskirtis ne valdyti, ne kurti kultūrines — dvasines vertybes, o nešioti plytas, iš kurių mes, tobulieji, pastatysime naujosios civilizacijos rūmą. Vokietija pašaukta istorijos atlikti šią didingą misiją. Matau, jūsų akys netiki, ponas Džiugai. Labai gaila. Tiesiog stebiuosi, kaip jūs, apsišvietęs žmogus, turintis savyje arijų kraujo, nenorite žengti pro vartus, kurie prieš jus plačiai atkelti, o ieškote spragos tvoroje.

Bendrai pradedu nebesuprasti lietuvių inteligentų. Juokingi vaikai, statą ant smėlio namelį. Kursto antivokiškas nuotaikas, skleidžia fantastiškiausius gandus, o nemato, kad kerta šaką, ant kurios patys sėdi. Jūs gi padedate banditams, ponas Džiugai! Maskvai! Jeigu Vokietija pralaimės, kuo, žinoma, joks sveiko proto žmogus netiki, tai čia ateis rusai. Ne anglai, ne amerikiečiai, kaip tikitės, o bolševikai. Ir šį kartą jie bus piktesni, ponas Džiugai, atsilygins su kaupu už tuos šūvius, kuriuos paleidote bėgantiems į nugarą. Ir dar už kai ką... Suves sąskaitas vietoje, nebereikės nė vagonų. Patarčiau gerai apgalvoti mano žodžius ir sekantį kartą neišsisukinėjant atsakinėti į klausimus. Nepiktnaudžiaukite mūsų geru tonu, ponas Džiugai. Žinote, žmogui, nelabai malonu, kai jį pakabina žemyn galva ir įkaitinta geležimi kutena tarpupirščius arba lupa nagus. Labai nemaloni procedūra. Ar apsimoka kentėti dėl tų, kurie, atėjus Maskvai, vis vien pasiųstų jus į aną pasaulį.

Dangelis prisipylė taurelę, gurkštelėjo ir užsirūkė naują cigaretę. Gediminas žiūrėjo į jo plaštaką, ištiestą ant stalo. Negyvėliškai baltą, liekną, dvelkiančią švara ir elegancija. Ar budelis gali turėti tokias dailias rankas? Šitie ilgi grakštūs pirštai išpuoselėtais nagais skirti nuskinti gėlei, moteriai glamonėti, paglostyti kūdikiui galvutę. Kaip lengvabūdiškai kartais pasielgia gamta, pagražindama tai, ką reikia subjauroti! Gediminas suvirpėjo, staiga priblokštas netikėto vaizdo. Milda ir Dangelis... Lovoje ar ant sofos. Jis nežinojo ir nenorėjo žinoti smulkmenų. Jam reikėjo padėti daug pastangų, kol išnuodijo tą širdį draskantį vaizdą, kurį pats susikūrė, išgirdęs lakonišką Mildos prisipažinimą. Ir dabar, susilpnėjus valios įtampai, jis vėlei visu ryškumu iškilo sąmonėje. Milda ir Dangelis... Ant pagalvės išdrikę balti plaukai, toji siaura vingri plaštaka pianisto pirštais... Ant jos nuogų pečių, krūtinės, slenkanti juosmeniu...

Gediminas su neapykanta pažvelgė į Dangelį. Visą nuovargį lyg ranka nuėmė.

— Aš pasakiau jums viską, ką g a l ė j a u pasakyti,— tarė, staiga pajutęs, kad nematomi varžtai, kaustę jį prieš Dangelį, subyrėjo.— Jeigu ir už kojų pakabintumėte arba

lupinėtumėte nagus, kaip maloniai teikėtės išsireikšti, nieko daugiau nebesugebėčiau pridurti.

— Manote? — Dangelis paniekinamai šyptelėjo, tačiau neįstengė nuslėpti susierzinimo, kurį išdavė neramiai suspindusios akys.— Mūsų arsenale yra tobulesnių priemonių už tas, kurias čia paskubomis dėl pavyzdžio paminėjau. Manau, nė pusės jų nesuspėsime paleisti į apyvartą, ir jūs pragysite angelo balsu, išpažindamas savas ir svetimas nuodėmes.

Gediminas bjauriai išsiviepė.

— Jeigu aš kuo nusikaltęs jums, ponas gestapo viršininke, tai tik tuo, kad stengiuosi išlikti žmogumi,— tarė jis, pajutęs keistą norą čiupti nuo stalo butelį ir smogti Dangeliui į galvą.— Jūsų terminu tariant — žolėdžiu. Neturiu apetito ryti žmones, ką padarysi — taip sukaltas mano organizmas. Be abejo, buvo visos sąlygos prisitaikyti prie laiko dvasios — išeiti į mišką arba stoti jums tarnauti, kaip padarė Adomas Vainoras, bet, matyt, esu iš tų žmonių, kurie mieliau sutinka mirti nuo inkvizitoriaus rankos, nesuteršę žmogaus vardo, negu likti gyvi su trisdešimčia Judo sidabrinių kišenėje. Labai abejoju, ar jūsų priemonės, kurias paleidus į apyvartą, kaip teikėtės išsireikšti, kankiniai prabyla angelų balsais, privers mane įsijungti į jų chorą.

Dangelis prisimerkė. Dešiniosios akies vokas kelis kartus trūktelėjo ir sustingo, tarsi prilipdytas, veidas persikreipė. Tačiau tik vienai akimirkai. Sakytum, norėjo nusijuokti, bet staiga susigriebė, kad tai bus ne vietoje bei nelaiku, ir apmaudžiai prikando lūpą.

— Ja, Sie sind ein ungewöhnliches Wesen[1],— išsunkė pro dantis. Jo balsas buvo neatpažįstamai pasikeitęs.— Bet mes esame matę ir tokių. Turime patyrimo. Priklausote gyvūnų klasei, kuri nejautri fiziniam skausmui, tačiau gana gyvai reaguoja, matydama kitą, ypač sau artimą, gyvūną kankinantis. Manau, negalėtumėte likti abejingas, gėrėdamasis, sakysim, tokiu vaizdu: mano vyrukai suspaudžia dailią ponios Mildos plaštaką specialiomis replėmis. Pirštelių galai iš pradžių pamėlynuoja, paskui pro odą pra-

[1] Taip. Jūs esate ypatingas gyvis *(vok.)*.

sisunkia vos pastebimi kraujo lašeliai. Nagučiai išklibinti, bet toli dar iki pilno manikiūro: raudonai įkaitintos adatos po panagėmis ir visa kita...

Gediminas susigūžė, pajutęs tąsantį skausmą skrandyje.

— Jūs to nepadarysite! — suvapėjo pašokdamas.— Milda nekalta. Jūs negalite taip su moterimi, kuriai... kurią pats...

Dangelis persikreipė fotelyje, ir sekančią akimirką Gediminas pamatė jo rankoje pistoletą.

— Kadangi jūs vis dar tylite, abejodamas, ar verta įsidėti į kišenę trisdešimt sidabrinių,— tęsė jis tuo pačiu bespalviu balsu,— mes įspraudžiame į specialias stakles ponios Mildos kojytę, kurią abu esame gerai ištyrę nuo kulkšnelių iki tos vietos, kur ji prikabinta prie liemens. Ir tada jūs girdite, kaip lūžta kaulas. Panašiai treška laužomi riestainiai, ypač kai sužiedėję, bet nemanau, kad nuo to garso jums ištįstų seilė, nors būtumėte tris dienas nevalgęs.

— Neįtikėtina...— sušnibždėjo Gediminas, nusišluostydamas drebančia ranka nuo kaktos šaltą prakaitą.— Žvėrys... Taip gali tik baisiausi žvėrys...

— Kodėl, ponas Džiugai? Užtenka jums vienos atvirumo valandėlės su manimi, ir viso to nebus. Išeisite iš čia su ponia Milda už parankės kaip jaunavedžiai iš bažnyčios. Ir pyliavų reikalą nuleisime lyg niekur nieko. Pagalvokite. Nuo jūsų, tik nuo jūsų priklauso išgelbėti ar pražudyti sau brangų žmogų ir patį save.

Dangelis atsistojo, duodamas suprasti, kad pasikalbėjimas baigtas. Gediminas irgi pakilo, bet ne iš karto: galva svaigo, kojos buvo nepaklusnios, tarsi medinės, ir tik po trečio bandymo pavyko atsiplėšti nuo fotelio.

— Jūs baisus žmogus, ponas oberšturmfiureri,— pralemeno, žiūrėdamas į pedantiškai išblizgintą parketą po kojomis.

— Labai reliatyvi sąvoka, ponas Džiugai,— Dangelio balsas nutolo kartu su žingsniais. Bilstelėjo pastumta kėdė: atsisėdo už rašomojo stalo.— Liūtas gazelei siaubas, o liūtui tik liūtas. Būkite liūtas, ponas Džiugai, ir tarp mūsų nebus jokių nesusipratimų.

— Jūs norite, kad aš paskandinčiau kitus, gelbėdamas save ir Mildą. Bet, pasakykite, ar, tokia kaina pirkę laisvę, mudu galėtume būti laimingi? Ne: aš prarasčiau Mildą, kaip ją prarado Adomas. Mudu taptume svetimi vienas kitam, nors ir visą amžių nugyventume tame pačiame kambaryje. Jums, kitos gyvūnų klasės atstovui, be abejo, sunku suprasti, kad geriau kelias dienas merdėti baisiausiose kančiose, negu dvasiškai kankintis visą gyvenimą.

— Abführen! — įsakmiai šūktelėjo Dangelis.

Gediminas pakėlė galvą: tarpduryje stovėjo išsitempęs esesininkas.

septintas skyrius

I

Ar kas nupieštų, net rimus atmetęs,
Laisva kalba tuos kruvinus vaizdus...

Bet koks liežuvis tam per silpnas bus,
Nes neįstengtų jėgos mūsų proto
Žodžiu išreikšti šitokius siaubus.

(Dantė. Pragaras, XXVIII giesmė)[1]

Jį įstūmė pro plačias suveriamas duris į didžiulę salę, primenančią pilkoje uolienoje iškirstą milžinišką kubo formos šulinį, baisiai nykų ir tuščią, kuriame nebuvo nei langų, nei baldų, net elektros lemputės niekur nesimatė, o tačiau kažkokiu neišaiškinamu būdu į vidų prasimušė ažūrinė blėstančio vakaro šviesa. Iš pradžių Gediminui pasirodė, kad, be jo ir už pečių stovinčių dviejų gestapininkų, daugiau nieko nėra tame gigantiškame akmeniniame kars-

---

[1] Čia ir toliau šiame skyriuje Dantės „Pragaras" cituojamas iš A. *Churgino* vertimo (Vilnius, „Vaga", 1968 m.).

te šlifuotomis sienomis. Tačiau geriau įsižiūrėjęs pamatė salės gale judančią baltą figūrėlę, kuri, tolydžio didėdama, pamažu slinko artyn. Tai buvo Milda. Ji ėjo zigzagais, tartum per pažliugusią pievą, rūpestingai stengdamasi aplenkti kelią pastojusias balutes. Jos atvaizdas — ant krūtinės nuleista galva baltais papurusiais plaukais ir persmaugtas liemuo, vos iki pusės šlaunų pridengtas persišviečiančia suknele — atsispindėjo šlifuotoje grindų plokštumoje. Gediminui buvo keista, kad ji nebėga tiesiai prie jo, išskėtusi rankas, juokdamasi, pasišokinėdama, kaip būdavo, kai jiedu vasarą susitikdavo sutartoje vietoje, o sukiojasi vingiais, sakytum ko ieškodama. Tik jai priėjus arčiau, pagaliau suprato to keisto elgesio priežastį: per visą salę, žymėdamas jos nueitą kelią, vingiavo siauras takas, tankiai prikalinėtas metalinių spyglių. Ji pasukdavo čia į vieną, čia į kitą šoną, norėdama pastatyti basą koją ant pliko grindų akmens, bet akimoju toje vietoje suželdavo plieninis adatų želmuo.

„Užtenka man išpasakoti viską, ką žinau apie partizanus, išduoti Juodąjį Bigę, nurodyti durpininko namelį pagiryje, ir mudu su Milda išeisime iš čia", pagalvojo Gediminas.

Ji pakėlė galvą ir pažvelgė į jį, tartum būtų išgirdusi tą mintį. Veide atsispindėjo begalinė kančia, o akyse maldavimas. Bekraujės lūpos judėjo neprasiverdamos, tačiau jis suprato, ką ji nori pasakyti.

Nudelbė akis, neatlaikęs jos kaltinančio žvilgsnio. Iš lėto, centimetras po centimetro nuslystančio lengvučiu peteliškės kūnu iki basų kojų. Iki mažų baltų pėdelių, pro kurias buvo prasikalęs tankus plieninių adatų šepetys. Ant jų smaigalių tarsi mikroskopinės žemuogės raudonavo vos įžiūrimi kraujo lašeliai. Paskui jie ėmė pūstis, sakytum besiskleidžią žiedo pumpurėliai, salės lubos ir sienos išnyko, iš visų pusių atidengdamos žydrus dangaus skliautus, o akmenines grindis užtvindė raudonas aguonų laukas. Milda brido per jį, pasišokinėdama kaip kiškutis. Balti plaukai draikėsi vėjyje ir sruogomis krito ant liekno kaklo, mažyčių ausų kriauklelių, ant kaktos, kurioje, tartum mėlynos šukės saulėje, spindėjo laime pertekusios akys. Aš parašysiu apie tave eilėraštį, sakė jis, ir pavadinsiu jį „Drugeliu". Ji juokėsi, bet nesutiko su tokiu pavadinimu, nes

drugelis gyvenąs tik dienas, o jinai norinti būti laiminga su juo, savo plačialūpiu poetu, visą gyvenimą. Pasigavęs į glėbį, užsimetė ją ant pečių kaip mažą vaiką...

— Tai ką, ponas Džiugai? Ar vis dar neturite nieko naujo pasakyti ponui oberšturmfiureriui?

Balsas sklido kažkur iš viršaus. Šiurpiai ramus ir šaltas kaip kubinės salės sienos, kuriomis ritosi apmusiję vandens lašai, tarsi prakaitas mirtininkų kakta. Laukinių aguonų laukas buvo dingęs. Prieš akis vėl plytėjo akmeninė grindų plokštuma, kuria, vingiuodama zigzagais, greitai tolo mažėjanti balta figūrėlė.

— Sulaikykite! Sulaikykite ją! — sušuko Gediminas, ūmai suvokęs, kad niekad jau daugiau nebematys Mildos.— Grąžinkite ją čia! Aš viską pasakysiu...

Pirmieji garsai, kuriuos išgirdo nubudęs, buvo cypiantis narų girgždėjimas. Širdis pašėlusiai plakė, krėtė drebulys. Bet ne nuo šalčio, nors ir buvo nuspardęs ant grindų paltą: išgąsdino jo paties šauksmas, kuris, rodos, tebeaidėjo vienutėje. Pagaliau ne tiek pats šauksmas jį paveikė, kiek staiga nusmelkusi mintis, kad tai būta ne vien sapno. Jisai tik snūduriavo, tačiau nebuvo įmigęs, nes aiškiai prisiminė garsus — kažkokį bilstelėjimą į lubas, sargybinio žingsnius už durų, net narų girgžtelėjimą pasijudinus,— kurie protarpiais įsipindavo į pasąmonėje atsispaudžiančių vaizdų audinį. Šitas gana išbaigtas vaizduotės piešinys, nebūdamas visai sąmoningas, vis dėlto negalėjo apsieiti be proto dalyvavimo. Nejaugi jame jau bręsta išdavystė? Per šešiolika parų, kai verda šitame pragaro katile, beveik kasnakt matydavo šiurpiausius sapnus — kankinamą tėvą, Mildą,— tačiau nė karto nekilo mintis pasinaudoti niekšinga galimybe jiems išgelbėti. Išgirdęs atitraukiamos sklendės žvangtelėjimą, apsipildavo šaltu prakaitu, manydamas, kad ateina vesti pas budelį, kur pamatys Mildą. Iškankintą, maldaujančią gelbėti. O paskui spiegiančią iš skausmo (svylančios mėsos kvapas), prakeikiančią jį, Gediminą. Įeidavo esesininkas, atnešdavo pusryčius, pietus, vakarienę. Sykį per parą nuvarydavo siauru tamsiu koridoriumi į tualetą, kur Gediminas ištuštindavo savo naktinį indą. Ne, dieną jis galėjo būti ramus: jie neruošdavo kruvinų vai-

dinimų, skirtų jo, „ypatingos klasės gyvūno", vaizduotei padirginti, manydami, kad geriausia tai daryti naktimis, kai žmogus giliai įmigęs. Ištrenkti jį iš narų, kartais suverčiant ant viršaus šalto vandens kibirą saldiems sapnams nugainioti, o paskui tempti — virpantį nuo šalčio, baimės ir beviltiško įtūžimo — į devintąjį pragaro ratą. Jis eidavo ten, pasiruošęs baisiajam susitikimui, tačiau už tų durų, pro kurias jį įstumdavo į stipriai apšviestą kambarį, Mildos nebūdavo. Jos vietoje priešais rašomąjį stalą stovėdavo vyriškis. Ne visada tas pats, bet visuomet vyriškis. Gediminą pasodindavo ant kėdės kampe, ir tada prasidėdavo... Jis nuleisdavo galvą, užsimerkdavo, norėdamas išsilenkti šiurpaus reginio, bet nuo širdį veriančio kankinamojo riksmo niekur negalėjo pabėgti. Oras pritvinkdavo kraujo ir deginamos mėsos kvapo, nuo kurio tąsė traukuliai, deja, nebuvo iš ko vemti. Kai tardomasis netekdavo sąmonės, budeliai išvilkdavo jį iš kambario, kad netrukus atvestų kitą.

— Ponas Džiugai,— kreipdavosi tada į Gediminą tardytojas, apsirengęs žalsvai pilka gestapininko uniforma su unteršturmfiurerio skiriamaisiais ženklais.— Ar nieko naujo neturite pasakyti ponui Dangeliui? Kai mano vyrai atves čia moterį, kurią dabartinėmis aplinkybėmis nelabai pageidautumėte matyti, gali būti vėlu.

Gediminas tylėdavo.

Sugrįždavo tardytojo „vyrai". Su jais naujas kankinys. „Ne moteris..." Gediminas su palengvėjimu, gėdydamasis to savanaudiško jausmo, atsidusdavo.

Ir vėl smūgiai, įniršusių budelių šūkavimai, persipynę su kraują stingdančiomis aukos dejonėmis, griūvančio kūno bildesys.

Po poros valandų tokios kankynės Gediminas grįždavo į savo kamerą, vos pastovėdamas ant kojų, ir tą naktį jau nebeužmigdavo. Ausyse visą dieną plyšodavo nežmoniški tardomųjų šauksmai, smūgių trenksmas, matydavo veidus, pasmerktus baisiai mirčiai, kurią kankiniai patys pasirinko, kad kiti galėtų gyventi. Jis blaškydavosi iš kampo į kampą, matuodamas kamerą skersai išilgai, ir nė sekundei neapleisdavo siaubinga mintis, kad su kiekvienu žing-

sniu vis arčiau vakaras, ta šiurpi nakties valanda, kai vėl trinktelės durų sklendė ir įeis jo varyti į kruviną spektaklį. Suprato: geriausia neužmigti — mirtinai nuvargęs organizmas ne taip jautriai reaguoja,— tačiau tik vieną naktį jam pavyko pralaukti nesudėjus akių. Miegodavo trumpai, miegas būdavo neramus, bet jie kažkokiu šunišku būdu suuosdavo, kada jis prisnūdęs, ir įsiverždavo į kamerą. Išeidavo su jais, drąsindamas save ir su siaubu galvodamas, kad šį kartą priešais tardytojo stalą atras Mildą, bet išvysdavo vyriškį — kartais naują, o kartais jau sykį matytą. „Jie nori išmušti mane iš pusiausvyros, įtempti nervus iki kraštutinumo. Kai būsiu psichiškai palaužtas, tada pasodins į kankinio kėdę Mildą", padarė išvadą. Tačiau nejučiomis piršosi ir kita išvada: tie Adomo bute rasti slapti laikraštėliai tėra Dangelio melas, Milda laisva; o jeigu ir areštavo pagąsdinti, tai neturi jokio moralinio pagrindo jos kankinti. Moralinio pagrindo...— greitai vijo šalin tokias mintis, nes dabar nieko nebuvo pavojingesnio, kaip nusiraminimo nuotaika, galinti sukelti dvasinį suglebimą.— Ar žvėrims reikia dar moralinio pagrindo? Ak, ir naivus esi, berneli...

...kai vienoj gretoj petys į petį
Pikta valia žygiuoja su Protu,
Jie traiško viską, net ir žmogų patį.

Vieną naktį — tai buvo egzekucijos miesto aikštėje išvakarėse — į tardytojo kabinetą įtempė žmogų, kurį Gediminas kartą jau matė kankinant. Jį pasodino ant kėdės, nes suimtasis nebevaldė kojų, ir, pririšę prie atlošo, ėmėsi darbo. Žmogus nerėkė, nesikeikė, nesigynė nieko nežinąs — jis tylėjo. Protarpiais iš jo krūtinės išsiverždavo aimanuojantis stenėjimas, kurį tačiau, tarsi susigėdęs silpnumo akimirkos, beregint nuslopindavo. Gediminas nežinojo, ką iš jo norima išgauti, nes kiekvienam tardomajam būdavo užduodamas vienas ir tas pats klausimas: ar turįs ką nors pridurti prie to, ką anksčiau pasakęs? Kai žmogus, paklaikęs nuo kankinimo, pradėdavo šaukti viską pasakysiąs, Gediminą išvesdavo.

— Šito galvijo nervai galūnėse,— išgirdo Gediminas įniršusį tardytojo balsą.— Patrumpinkite jam kairę koją.

Gediminas užsimerkė, nors ir taip sėdėjo, įspraudęs smakrą į apykaklę, tematydamas ant kelių savo rankas, sukaustytas antrankiais, kuriuos uždėdavo, išvedant iš kameros. Subildėjo stumiama kėdė, žingsniai. Pasiruošta. Budeliai nemėgo kalbėtis, dirbdami savo darbą. Paskui iš proto varančią tylą pripildė minkšti garsai, kurie tolydžio stiprėjo, darėsi kietesni, kol pagaliau susiliejo į vientisą dūzgesį, primenantį dildės brūžinimą į perdžiūvusį kietmedį.

Kankinamasis sugriežė dantimis ir gailiai suvaitojo.

Gediminas petimi užspaudė vieną ausį, o kitą užsikimšo pirštu, pakėlęs prie galvos surakintas rankas.

— Ponas Džiugai,— tarė unteršturmfiureris priėjęs.— Savo praktikantams mes neleidžiame miegoti. Įsidėmėkite: kol jūs taip sėdėsite, įbedęs nosį į klyną, mes toliau pjaustysime malkas. Jeigu jums kiek gaila to galvijo, tai dažniau žvilgčiokite į jį.

Gediminas pakėlė apdujusias akis. Tardytojas mostelėjo ranka, ir brūženimas nutilo.

— Kiekvieną kartą, kai pamatysiu, kad jūs domitės tuo, ką mes veikiame, įsakysiu padaryti mažą pertraukėlę,— pridūrė jis, nejaukiai šiepdamasis, tartum skaudėtų dantį.

— Niekšai... — sumurmėjo Gediminas. Nenorėdamas tikėti tuo, ką mato, jis žiūrėjo į tardomąjį, įspraustą tarp dviejų kėdžių, sustatytų atlošais į išorinę pusę. Viena koja buvo nuleista ant grindų ir elekros laidais pririšta prie kėdės kojos, o antroji ištiesta ir pakišta pro kitos kėdės atlošo apačią. Kelnės, kurių tebuvo likę draiskalai, aukščiau kelio visai nuplėštos. Toje vietoje juodavo kažkokia masė, į kurią įsirėžęs barkšojo metalui pjauti pjūklelis geležiniuose rėmuose. Vienas vokietis gestapininkas stovėjo, įsikabinęs kėdės atlošo, pro kurio apačią buvo prakišta kankinamojo koja, antrasis, priklaupęs ant kelio, laikė pjūklelio rankenėlę ir abejinga veido išraiška laukė įsakymo tęsti nebaigtą darbą.

Gediminas, negalėdamas ilgiau išlaikyti tokio reginio, užsidengė veidą delnais.

Tardytojas kranktelėjo vokiškai, ir vėl pasigirdo pjaunamo kaulo dzyrenimas.

„Stenkis žiūrėti... žiūrėti į jį, tada jie liausis..." Virpėdamas taip, kad buvo girdėti tylus antrankių skimbčiojimas, Gediminas pažvelgė į budelius, ir unteršturmfiureris, vilkiškai viepdamasis, riktelėjo: „Genug!"

— Šitas ponas kampe labai jus užjaučia,— kreipėsi jis darkyta lietuvių kalba į tardomąjį.— Pasistenkite prisiminti, ar kartais nesate pažįstami.

Žmogus nė nekrustelėjo. Jis sėdėjo diržais priveržtas prie aukšto kėdės atlošo, nuleidęs ant peties sunkią galvą. Pilku veidu, kažkuo primenančiu išlytas ražienas, žliaugė prakaitas. Gelsvi patinę vokai plačiau prasivėrė, ir Gediminas pamatė rudas raiškias akis, kurios švietė tokia vidine jėga, kurstoma nepalaužiamo įsitikinimo savo tiesa ir aršiausios neapykantos, kad, atrodė, tas žmogus pasijustų gėdingai pažemintas, jeigu kas pareikštų jam užuojautą. Kampuotas smakras, randas palei mėsingą tiesią nosį, juodi plaukai... Gediminas negalėjo prisiminti, tačiau buvo tikras, kad kažkur yra sutikęs šį veidą.

Tiktai rytojaus dieną, kai vėl susidūrė akis į akį su kankinamuoju — šį kartą miesto aikštėje prie kartuvių,— pagaliau jį atpažino — tai buvo vienas iš trijų partizanų, su kuriais susitiko durpininko namelyje. Marius jį vadino Lokiu. Esesininkai ištempė jį pirmą iš sunkvežimio, kuriuo buvo atvežę pasmerktuosius, ir už pažastų nuvilko prie kartuvių. Čia stovėjo taburetė, ant jos turėjo užkelti mirtininką ir užnerti kilpą. Kadangi Lokys nebevaldė kojų, du esesininkai laikė jį pakėlę ant pečių, kol trečiasis įspraudė galvą į kilpą. Gediminas stovėjo už nugaros surištomis rankomis, negalėdamas atplėšti žvilgsnio nuo mirtininko, ir jautė raminantį palengvėjimą krūtinėje. Pagaliau pasibaigs to žmogaus kančios. Po to, ko prisižiūrėjo naktimis kankinimo kameroje, Gediminui atrodė, kad budeliai, pribaigdami savo auką, daro jai tiktai geradarystę. Ne, mirtis ne pati sunkiausia akimirka žmogaus gyvenime, ji kartais būna palaima ir išsigelbėjimas. Ar Lokys irgi negalvoja to paties, lyg pašviesėjusiomis akimis apžvelgdamas aplink kartuves susispietusią minią? Žmonių buvo

daug, ir esesininkai vis dar varė, ką pagavę gatvėje, pasižiūrėti reginio, kuris, jų manymu, turėjo priversti susimąstyti kiekvieną, užsikrėtusį maištingomis idėjomis. Tačiau, jeigu ne aplink zujančių vokiečių šūkavimai ir pravažiuojančių mašinų ūžesys (kartais praskrendantis lėktuvas), aikštėje būtų tvyrojusi kapų tyla. Žmonės stovėjo nebylūs, daugelis nuleidę galvas, tik vienas kitas smalsuolis spraudėsi arčiau kartuvių, bet ir tas sugėdintas įstrigdavo minioje, paklusdamas bendrai nuotaikai. O juk tarp šitų žmonių buvo tik maža dalis, laukianti sugrįžtant vėliavos, dėl kurios kovojo ir žūsta šiandien pasmerktieji... Bet Lokys tartum pamatė juos visus — nepažįstamus, gal niekad gyvenime nesutiktus savo idėjos draugus,— mintyse ėjo prie kiekvieno, spaudė ranką paskutinį kartą, drąsindamas išdidžia nugalėjusio žmogaus šypsena, kuris žino, kad ne tuščiomis pasitraukia iš gyvenimo. Platus rudų akių žvilgsnis švystelėjo virš minios kaip žaibas, sutinusių lūpų plyšys prasivėrė, ir Gediminas išgirdo silpną šūktelėjimą, kuris tačiau nusirito per visą aikštę tarsi perkūno trenksmas:

— Tegyvuoja Tarybų valdžia... Mirtis okupantams! Amžina garbė didžiajam...

Nebaigė: trečiasis esesininkas mostelėjo ranka, ir kiti du sutartinai paleido savo auką, kuri pakibo ore. Bet Gediminas jau buvo nuleidęs akis. Jis matė vien Lokio kojas. Iki pusiaublauzdžių plikas, pajuodusias, išsiklaipiusiais pirštais. Pakibusios per gerą pusmetrį nuo aikštės grindinio, jos siūbavo čia į vieną, čia į kitą pusę, tartum ieškodamos atramos, kad atsispyrus būtų galima užbaigti nutrauktą frazę. Paskui greta jų atsirado antra ir trečia pora. Gediminas užsimerkė, bet vis tiek matė pakartųjų kojas. Jos, penkios poros kojų, lydėjo jį per miestą iki kalinimo kameros ir liko čia, kaip ir visa kita, ką buvo pergyvenęs šiame pragaro rate. Protarpiais vaizduotėje išplaukdavo Lokio veidas, nušviestas priešmirtinės ekstazės, girdėdavo jo slopų balsą, ir keista būdavo, kad nejaučia jokio gailesio nužudytajam. Tartum jis būtų paprasčiausiai numiręs, kaip žmogus, dorai pragyvenęs savo amžių, ir viskas. Būtina, neišvengiama, nieko nepadarysi. Gediminas gailėjosi kito — vienintelio iš mirtininkų, kuris puolė po kartuvė-

mis ant kelių, maldavo pasigailėti, šaukdamas esąs nekaltas — draugai pražudę. Menkysta. Bet kokia kaina norėjo išlikti gyvas, turbūt įkišo gestapui ne vieną, o vis tiek pakibo kartu su tikrais žmonėmis. Taip, šitie žmonės mirė laimingi, tikėdami savo tiesa. Galbūt ant jų sąžinės irgi guli ne viena gyvybė, bet jie užmušė gindamiesi, o ne stumiami žvėriškos aistros žudyti, kad įtvirtintų kažkokio vieno maniako išgalvotą ideologiją.

„Kai susiremia dvi blogybės, kurių viena yra didesnė, argi antroji neįkūnija savyje pozityvios tiesos, suteikiančios teisę naikinti? Dangelis nori milijonų žmonių kančių kaina sukurti rojų arijiškam tautų elitui, visų pirma vokiečiams, o Marius kelia ginklą, kad sutramdytų žmogžudžius.

Juos keršto kardas išnaikins visus,
Bet tik po mūšio atkaklaus ir ilgo
Teišsiniaukstys vėl dangus tamsus.

Ar užteks vietos visiems po pašviesėjusia padange? Vargu... Žmonės niekada neišsiteko žemėje. Galbūt po karo vėl bus išskirtųjų ašaros, vienų pažeminimas, o kitų triumfas, bet dabar yra kankinimo kameros, kartuvės, kapinynai alksnynmiškiuose. O kiek fašistų nusikaltimų mes dar nežinome? Ir visa tai yra d a b a r! Š i a n d i e n! Kas valandą, kas minutę didžiausiose kančiose žudomi žmonės. Mūsų šventa žemė paversta pragaru, kuriame viešpatauja dangeliai. Ir aš, naivuolis, tikėjausi pasislėpti nuo jo savyje. Neapsvilti, kai aplink visur siaučia liepsna, neišsidervuoti, kai čia pat po manimi kunkuliuoja dervos katilai. Iliuzijos — gyvenau jomis. Tartum nebūtų laužę žmonėms kaulų, nedeginę jų raudonai įkaitintomis geležimis, nešaudę, nekorę, kol viso to nepamačiau savo akimis..."

Gediminą slėgdavo tokios mintys ne mažiau už kankinantį laukimą, kada prasivers kameros durys ir išves žiūrėti eilinio reginio pas budelį, vadinamą tardytoju. Sėdėdamas savo kamputyje už nugaros surištomis rankomis (antrankius vėliau pakeitė paprastu virvagaliu, kad negalėtų užsikimšti ausų), jis jausdavosi tarsi kuo nusikaltęs kankinamajam. Tartum galėjo kažką padaryti anksčiau, ir

šiandien šio žmogaus čia nebūtų. Bet nepadarė, ir niekada jau nebegalės atitaisyti savo klaidos — vėlu... Jį apimdavo tokia neviltis dėl savo bejėgiškumo, kad tyliai dejuodavo kartu su kankiniu arba pratrūkdavo rėkti ant budelių, plūsdamas juos paskutiniais žodžiais. Tada jį pririšdavo prie kėdės atlošo, ir pats tardytojas, vilkiškai šiepdamasis, iš abiejų rankų apskaldydavo antausius. Gediminas, piktai šypsodamasis, žiūrėdavo jam į akis, o paskui pasidarydavo liūdna ir baisu, kad gali jausti tiek neapykantos žmogui. „Jei mano rankos būtų laisvos... jei rankos būtų laisvos..." ūždavo kraujas ausyse. Ir jis matydavo save, kaip sugriebia tardytoją už gerklės, partrenkia ant grindų ir į galvą jo paties pistoletu. Vėliau abudu budelius... Niekada netikėjo ateisiant tokį metą, kad vien įsivaizdavimas, kaip užmuša žmogų, suteiks jam malonumo. „Žmogų? Kokį žmogų? Šitame kančių kambaryje tėra vienas žmogus— jų auka. Aš? Ne, aš ne žmogus, aš tik žiūrovas".

Išeinant tardytojas nebeklausdavo: gal turite ką nors naujo pasakyti ponui Dangeliui? Dabar ši atsisveikinimo frazė skambėdavo truputį kitaip: kai panorėsite pamatyti poną oberšturmfiurerį, nesivaržykite pranešti man. O užvakar naktį, kai Gediminas, neišlaikęs kankinamojo riksmo, irgi pradėjo rėkti ir gavo antausių daugiau negu paprastai, tardytojas, palydėdamas jį pro duris įsiutusiu žvilgsniu, pasakė:

— Kaip matau, ponas Džiugai, prašotės mano vaikinų pagalbos. Ką gi, aš nieko prieš, galėsite savo kailiu išbandyti, ką jie sugeba.

— Žinau. Jie moka kailį nunerti gyvam, gali išplėšti širdį ir praryti dar plazdančią, bet padaryti iš žmogaus niekšą, jeigu jis pats to nenori, ne jų jėgoms,— atkirto Gediminas.

Ne, jis nė karto nebuvo pagalvojęs atsipirkti išdavyste. Atvirkščiai — su kiekviena kankinimo kameroje praleista valanda jo atkaklumas stiprėjo, maitinamas tolydžio augančios neapykantos žvėrims, padariusiems jį siaubingų savo nusikaltimų liudininku, ir visa tai, ką Gediminas laikė savo dvasine nuosavybe, iškeliančia jį aukščiau pasaulio

purvo, iro ir skydo nematomais gabalais, kaip jūros bangų ir vėjų puolamas smėlio pylimas.

Tad iš kur tasai keistas kliedesys snūduriuojant? Ta šiurpi Mildos golgota nykioje akmeninėje salėje? Tas išdavikiškas šauksmas: „Sulaikykite! Grąžinkite ją! Aš viską pasakysiu!"

Gediminas virpėdamas atsisėdo ant narų. Nustebo ir dar labiau sunerimo, pamatęs, kad kameroje šviesu. Rytas... Gražus gruodžio mėnesio rytas. (Jis jau išmoko atskirti apsiniaukusią dieną nuo saulėtos, nors pro matinį lango stiklą neprasiskverbdavo saulės spindulys.) Kaip čia atsitiko, kad šiandien taip pamigo? Ak, tiesa, naktį nebuvo kankinimo kameroje. Pirmą naktį po šešiolikos parų kalinimo. Ką jie sugalvojo? Nutarė duoti pailsėti ar pina naujas, dar baisesnes pinkles? Be abejo, paskutinė prielaida pati įtikimiausia. Tikriausiai dar šiandien pamatys Mildą kankinimo kėdėje, o gal ir patį į tokią pat pasodins. Tie kruvini niekšai nepadarys kaliniui mažiausios paslaugos, už kurią nereikėtų apmokėti naujomis, dar baisesnėmis kančiomis.

Už durų subildėjo žingsniai, žvangtelėjo atšaunama sklendė. „Pusryčiai..." Gediminas pašoko nuo narų, stengdamasis suvaldyti nervišką drebulį, nuo kurio, rodos, net liežuvis šokinėjo burnoje. „Pusryčiai, pusryčiai..." nesąmoningai kartojo mintyse, suprasdamas, kad tai netiesa — pusryčius atnešdavo lygiai devyniomis, kai būdavo gerai neišaušę. Jei nebuvo iki šiol, tai ir nebus šiandien jokių pusryčių — vokiečiai mėgsta punktualumą.

— Išeiti! — šūktelėjo esesininkas, įkišęs galvą pro duris.— Schneller! [1]

Pažįstamas koridorius, kiemas, degtų plytų pastatas gotiškais langais. Siauros durys dešinėje. Bet vedantysis esesininkas pasuko plačiųjų link, pro kurias Gediminą varė pirmą kartą. Pas Dangelį... Taip, statūs cementiniai laiptai. Pirmas, antras aukštas. Ilgas tamsus koridorius, pakvipęs galanterijos krautuve. Šiandien viskas ne taip, kaip visada. Net rankos nesurištos.

— Labas rytas, ponas Džiugai. Kaip gerai išsimiegojote? — sako Dangelis, svetingai šypsodamasis, tartum jiedu vakar būtų sėdėję prie vieno stalo.

[1] Greičiau *(vok.)*.

Gediminas tylėdamas žiūrėjo į sieną pro Dangelio petį. „Kučkailį pakorė Mariaus vyrai. Gerai. Bet šitą dvikojį vampyrą reikėjo pirmiausia..."

— Jaučiu, jūs įsižeidęs, ponas Džiugai,— Dangelis perbraukia delnais per skruostus, tarsi norėdamas nusišluostyti nematomą nešvarumą. Akyse nuoširdžiausias apgailestavimas.— Atleiskite. Įvyko mažas nesusipratimas. Džiaugiuosi, kad jūsų atžvilgiu nesiėmiau griežtesnių priemonių. Jūs laisvas, ponas Džiugai.

Gediminas net krūpteli. „Dar viena šito išradingo kankinimų meistro išdaiga..."

— Kokia sąlyga, ponas gestapo viršininke?

— Nekaltiems suimtiesiems mes nestatome jokių sąlygų. Aš įsitikinau, kad jūs nekaltas, ponas Džiugai. Turime įrodymų. Štai vienas jų,— Dangelis atsilošia kėdėje ir tingiai mosteli ranka durų link.

Gediminas iš lėto atsigręžia, tikėdamasis išgirsti pasityčiojantį juoką, ir išsižioja, pamatęs prie apvaliojo stalelio sėdintį Tumėną. Tame pačiame fotelyje, kur prieš penkiolika parų sėdėjo pats gestapo viršininkas, kai Gediminas žiūrėjo į jo dailius kibius pirštus, laikančius konjako taurelę. Sunykęs, nusigandęs veidas, mažiausiai trijų dienų barzda. Nuleidžia pavargusias akis, neatlaikęs trumpo Gedimino žvilgsnio.

— Mes padarėme pas Tumėną kratą,— tęsia Dangelis nuobodžiaujančiu balsu,— ir, savaime suprantama, nenusivylėme. O ponas Tumėnas, žinodamas, kad su mumis geriau gražiuoju susitarti, pasistengė būti protingas ir atskleidė savo...

Tumėnas pašoksta nuo fotelio, purto galvą. Ilgi plaukai susivėlusiomis sruogomis krinta ant klaikiai degančių akių.

— Netikėkite! Netikėk, Gediminai! — šaukia, atkišęs rankas priešais esesininką, kuris pagaliau, sugriebęs jį už peties, nutrenkia atgal į fotelį.— Jis meluoja! Aš nieko nepardaviau.

Dangelis atlaidžiai šypsosi.

— Atsiprašau, ponas Tumėnai, kad išdaviau mudviejų paslaptį,— sako ramiai, tačiau pabrėžtai apgailestaudamas.— Nelemtas išsiblaškymas.

— Meluoja... meluoja! — pūkščia Tumėnas, blaškydamasis fotelyje.

— Tegul bus taip, jeigu jums patogiau, ponas Tumėnai,— Dangelis garsiai pagadina orą, abejingai apžiūrinėja pirštų nagus.— Nors, atvirai kalbant, ko jums čia varžytis? Išsiųsime į Vokietiją kartu su kitais gimnazijos kovotojais dėl Lietuvos laisvės, kaip jūs save skambiai vadinate, ir daugiau nematysite nei pono Džiugo, nei kitų, kurių, manote, dėl tokių niekų reikia gėdytis.

Gediminas, nežinodamas, ką begalvoti, liūdnai žiūri į Tumėną. „Algis... Kiuli biuli, kiur kiur kiur... Dirvonaitę, Gerdaitį, Lipkų, gal dar kai ką. Į Vokietiją... Priverčiamiems darbams..." („Į mirties stovyklą..." — būtų pasakęs maždaug po pusantrų metų, kai, subyrėjus hitlerinei imperijai, visam pasauliui paaiškėjo fantastiniai nacių nusikaltimai.)

„Netikėkite! Netikėkite juo!" maldauja Tumėno akys.

Dangelis užsirūko; atidaręs rašomojo stalo stalčių, ieško kažko. Knasiodamasis kalba, lyg pas jį būtų užėję bičiuliai, kurie turi suprasti ir atleisti, kad šeimininkas kol kas negali skirti jiems reikiamo dėmesio:

— Tai štai, ponas Džiugai, padedant ponui Tumėnui, mes ir padarėme išvadą, kad jūs lojalus Vokietijai pilietis. Buvo abejonių dėl ryšių su banditais, bet juos išsklaidė kai kurių suimtųjų tardymo medžiaga. Tiesa, negalime pagirti dėl neapgalvoto elgesio su pyliavomis, bet šitą reikalą paliksime spręsti kitai instancijai. Drožkite sau sveikas į savo Lauksodį pas tėvelį, ponas Džiugai.

Gediminas, vis dar netikėdamas („Kuo galima tikėti tame pragaro rate?"), apžvelgė Dangelį. Mažiau vilties, ne, geriau jokios vilties: bus ne tiek skaudu, kai pasirodys, kad vyriausio fiurerio liuciferio pažadas tėra eilinis triukas, norint smarkiau užvirinti dervos katilą.

— Ponią Mildą irgi paleisite? — klausia, gaižiai šyptelėjęs.

— Deja...— atsidūsta Dangelis.

— Kodėl? Jeigu įsitikinote mano nekaltumu, tai juo labiau...

— Oh, mein Herr, jūs per mažai pažįstate moteris! Ji iškirto mums negražų pokštą dar prieš areštuojant. Neapgalvotas išsišokimas, jeigu galima taip išsireikšti.

— Taip?

— Tikrai taip, ponas Džiugai. Ponios Mildos nebėra; tą dieną, kai beldėtės į Vainorų namo duris, norėdamas išlieti ilgesį, ji gulėjo ant lentos.

— Galimas daiktas... („vyriausias liuciferi"). Po to, ką pas jus pamačiau, nenustebsiu, jei pasakysite, kad visas miestas suguldytas ant lentos.

— Aš jums minėjau slaptus laikraštėlius, kuriuos radome Vainorų bute. Ji išsigando atsakomybės ir prarijo strichnino miltelį. Ponas Tumėnai, pataisykite mane, jeigu kai ką perdedu.

Tyla.

Dangelis užsitraukia dūmą; pakreipęs ant peties galvą, stebi žiedų grandinę, kol ji išskysta ore. Pūkšt pūkšt,— vėl sproginėja Dangelio lūpos, leisdamos naujus žiedus.

Tyla.

Gedimino akys pašoksta, aplekia kambarį. Tarsi prie sienos prikalta juoda esesininko statula. Tumėnas, sugniužęs fotelyje. Apsnigti namų stogai pro langą. Graudus varpelio tilindžiavimas begalinėje sniego dykumoje. Rusiška troika. Lermontovas... Ir vėl — esesininkas, balta kaukolė su dviem sukryžiuotais stibikauliais aukštame kepurės priekyje, dūmų žiedai (pūkšt pūkšt,— gutaperčinės Dangelio lūpos), Tumėnas, balti namų stogai pro langą...

Balta balta aplink veidus —
sniegas baltas ir palaidas...

— Taip, Gediminai... Sunku patikėti, bet atsitiko... Tą naktį, kai tu nakvojai pas mane,— Tumėno smakras išlenda iš palto apykaklės. Pasirodo, besančios lūpos, nosis. Ne iškamša — žmogaus veidas. Akyse drėgnas blizgesys. („Tylėk, tylėk, Algi. Gana. Nebereikia!")

— Užjaučiu jus, ponas Džiugai, deja, niekuo negaliu padėti. Gaila — gera buvo bobikė. Kas jau kas, o mudu tai gerai žinome.

Gediminas nemirkčiodamas žiūri į kvapnų dūmų debesį, nugulusį viršum rašomojo stalo. „Užmušti bjaurybę! Čiup-

ti tą kėdę ir trenkti į galvą!" Bet kūnas nepaklūsta minčiai. Vietoj rankų ir kojų į žemę traukiantis sunkumas. Akmuo. Visas nuo galvos iki kojų apvilktas akmeniniu kevalu, kuriame amžinai vienatvei įkalinta jo siela.

— Jūs nužudėte ją! Jūs! — prasiveržia gūdus šauksmas iš akmeninio kalėjimo.

Gelianti Dangelio šypsena siaurame išblyškusiame veide. Laikinai pasisotinusio žvėries žvilgsnis, įsitikinęs, kad tikroji puota netolimoje ateityje. Ja, ja, langą kol kas atidarysime. Bet tik tam, kad priskristų daugiau musių...

— Gediminai, neklausyk jo: aš nieko nepardaviau...— šūkteli pridurmu Tumėnas.

Dangelio kikenimas.

Esesininkas eina greta. Koridoriumi, stačiaisiais cemento laiptais žemyn, per kiemą. Išleidžia pro vartus į gatvę, net kilsteli ranką.

Nuo sienos atsiskiria apsmukęs valstietis — kiškinė kepurė, neraugintos odos naginės ant kreivų kojų — ir nuseka Gediminui iš paskos.

Nematytas neregėtas miestas... Tu stovi vietoje, o namai eina pro šalį. Juodos tarpuvartės, juodi langai, juoda sniego tyrė šaligatviuose. Juodi žmonės. Juodas bažnyčios bokštas, susmegęs į pūliuotą debesų vatą. Didžiulė, melsvai pageltusi votis kabo virš Didžiosios Kalvos; virš mūrinės miesto kapinių tvoros, virš plikų medžių, suleidusių šaknis į žmonėmis patręštą žemę, apsodintą kryžiais ir akmeniniais paminklais: saulės veidas. Sudaužytas, sukruvintas, sopulingai žvelgiąs pro kraujuojantį debesų tvarstį. Kažkas praeidamas kilsteli skrybėlę. Kažkas stabteli, judina lūpas. Juodas lūpas, kaip surūdiję, metalinio vainiko lapai ant pernykščio kapo. Ko jie nori, šito mirusio miesto žmonės? Sutrupintais kaulais, puvėsių išėstais veidais, nulupti, kaip apšalę obuoliai? Ko reikia numirėliams iš numirėlio? Keista, kažkur matyta gatvė. Nesuktum į ją, bet namai patys eina priešais, nors tu stovi vietoje. Pažįstamas kiemas, kuriame lankydavaisi, kai buvai gyvas ir tareisi esąs laimingas. Cementiniai laipteliai, durys. Negi tikiesi, kad kas jas atidarys? Mirusiame juodų lavonų mieste? Ir kam to reikia? Taip, tavyje dar spurda viltis — mažytė ža-

rijėlė užlietame ugniakure. Tačiau giliau prasisunkęs vanduo ir ją užgesina.

Migrata... Mosuoja rankomis, stebisi, tampo po kambarius. Dar viena mirusioji. Toji jau iš kaimo. Lauksodis... Taip, kažkada buvo toks kaimas...

„Prie šito stalo mudu sėdėjome ir gėrėme vyną. Staltiesė su nuogais amūrais, grebluojantis balsas, minkštos rankos aplink kaklą. Gyvos, šiltos rankos. Ne, tai buvo anksčiau. Ji skambino, atsisėdusi, va, prie šito pianino, o aš skaičiau savo eilėraštį. Prie juodo karsto sėdėdama ji skambino... „Mano žilas katinėlis tuojau pareis..."

— Kur ją palaidojo?

Užkasta Beržėnų šeimos duobėje. Siaura gatvelė vingiuodama kyla į Didžiąją Kalvą, traukia aukštyn. Eilėmis išsirikiavę antkapiai, kryžių gretos. Net mirusiems žmonėms primeta karišką tvarką. Šviežiai sukastas žemės kauburėlis po sukumpusia vinkšna. Ant viršaus, tarsi po vakarykščios puotos sulaistyta staltiesė, aptirpęs sniego keturkampis. Toje vietoje, kur sunkus šlifuoto marmuro paminklas su iškaltomis velionių Beržėnų ir Beržėnienių vardais bei pavardėmis, turi būti j o s galva. Daili baltaplaukė galvytė. Jos užmerktos akys, seniai bučiuotos lūpos, mažos dailios rankos, sudėtos ant krūtinės. Pusantro metro po žeme, ne giliau. Juodu skiria tik pusantro metro žemės... Žmones išskiria šimtai kilometrų, kalnai ir vandenynai, ir vis tiek vėl sueina, o čia tik pusantro metro — juokingas nuotolis, kurio tačiau niekada nenugalėsi.

Prieina kapinių sargas. Jo sūnus buvo pirmas mokinys klasėje. Tylėdamas žiūri į žemę, paskui į juoda barzda apėjusį Gedimino veidą. Atpažinęs iš eisenos ir drabužių. Iš tiesų paslaptingi dalykai darosi mūsų nuodėmingoje žemėje. Štai, kad ir ponia Vainorienė. Pažinojęs: maloni moteris buvusi. Ko jai trūkę? Ir staiga nei iš šio, nei iš to... Galva neišneša, ponas mokytojau.

Gediminas, nieko neatsakęs, pasitraukia nuo kapo. „Maloni moteris buvo..." Dangelis pasakė: „Kas jau kas, o mudu tai gerai žinome..." Kiek pažįstamų snukių šiame mirusiame mieste! Ir kiekvienose lūpose melaginga užuojauta, apkalbos, paslapčiomis ištrūkęs palengvėjimo atodūsis: nenorėčiau būti jo vietoje.

Pilki namai šliaužia pro šalį kaip prieštvaniniai dinozaurai. Vis mažesni ir mažesni, vis toliau atsilikę vienas nuo kito. Priemiestis. Marga vieškelio nugara (nei su rogėm, nei su ratais), balti laukai, šen bei ten pasišiaušę plikais vienkiemių medžiais. Kažkur tenai, įsiliejęs į pilkšvą brūkšnį akiratyje, gimtasis kaimas. Šuo, pririštas prie būdos, brazdina grandinę, karksi vištos, vaikščiodamos kieme, apsiverkę langai ankstyvą rytmetį. Tėvas... Gal jau išvarė jį vokiečiai iš namų svetimų kiemų šunis lodyti, prie svetimo stalo barščius srebia? Nelaimė... Kaip juokingai skamba tas žodis po to, kai matei, kaip pjūklu pjauna kojos kaulą, odą lupa gyvam, kai tavo ausyse tebešaukia baisiai mirčiai pasmerkti žmonės, o tu pats — bedvasis, suluošintas,— grįžti nuo mylimos moters kapo. Kur? Juk tenai buvo praeitis. Kiekviename pažįstamame veide, medyje, tako vingyje. Ant vieškelio, tilto, paežerėje, ant cementinių pieninės laiptų — visur, kur bekelsi koją, ji pasitiks tave. Primins, klausinės, mokys, draskydama supūliavusias žaizdas, kurias nebent užmarštis galėtų užgydyti.

Ne, nėra ir nebuvo tokio Lauksodžio. Tokio vienkiemio su šunimi, brazdinančiu į būdą grandine. Ankstyvą rytmetį apsiverkusių trobos langų. Nieko nėra ir nebuvo. Tėra tas margas vieškelis (nei su rogėm, nei su ratais), bėgantis visai į kitą pusę. Vingiuotas užsimiršimo kelias, apaugęs laukų keliukais, prie kurių svetimi vienkiemiai ir kaimai, svetimi žmonės, tavo nemindžioti takai, neišlaipioti medžiai, nusėdę varnų lizdais. Ten kitaip šunys brazdina į būdas grandines, kitaip verkia trobų langai, kitokie takų vingiai, kitaip suvirtę žilvičių krūmai pagrioviuose. Tenai pasaulis, kuriame nėra tavo praeities.

II

Pirmas papuolęs lauko keliukas įsiurbė jį kaip verpetas praplaukiančią skiedrelę. Pamatė priešais tankų beržyną— nepaprastai lieknus ir baltus beržus skarotomis šakomis, prisagstytomis sušalusių vandens lašelių. Liūdnai nustebęs žiūrėjo į nusvirusias medžių kasas, išdabintas tais lediniais brangakmeniais, kurie, saulei švystelėjus pro de-

besį, sutvisko sužėrėjo, skausmingai nusmelkdami širdį: visa tai jau buvo kažkur matyta... Žiemėjantį rudenį ar anksti pavasarį, kai laukai baigia nusimesti išskydusią sniego skrandą, nors šiaudinėse pastogėse dar kabo nusmailę varvekliai, o pilki medžiai aukšto dangaus fone atrodo juodi ir minkšti, tartum nupiešti anglimi. Vaizduotėje šmėstelėjo gimtojo vienkiemio beržai, ratu apspitę ajerų prižėlusią kūdrą. Gandralizdis audros nulaužtoje topolio viršūnėje, ant stogo besipešą balandžiai, vienmarškinis tėvas, atkraginęs galvą karštam vidurvasario dangui. („Apie saulę dignis, mažum susitaisys lietaus ant burokų".)

Ne, ji buvo, toji praeitis. Sekė iš paskos, kaip nudobti išvestas šuo paskui šeimininką. Laukų keliais ir kaimų gatvėmis, niekad nemindžiotais takais pro niekad nelankytas sodybas, per svetimus slenksčius brukosi kartu į svetimas pirkias, sėdo prie stalo, žvelgė pažįstamomis akimis į Gediminą. Jį pasitikdavo įtarūs, apsigandę veidai (jo išvaizda — šeriais apaugę žandai, purvini suglamžyti drabužiai — niekam nekėlė pasitikėjimo), kuriuose atsispindėdavo neslepiamas noras greičiau atsikratyti keistu svečiu, o kartais durys prieš pat nosį užsitrenkdavo; tačiau nė tame įžeidžiančiame žmonių atžarume jis negalėjo atsiplėšti nuo savęs: kokia nors detalė (svirties girgždesys, aviliai sode, šventas paveikslas valstiečio troboje) nuolat ir nuolat sukrėsdavo sąmonę, išplėšdami iš atminties kraujuojantį praeities gabalą. Geriausia būdavo, įlindus į kurią nors daržinę ir įsikasus šiauduose (kartais šiene), prakvytėti ištisas valandas. Įtempęs valią, jis prisiversdavo kurį laiką apie nieką negalvoti (įsivaizduodavo bėgąs nesibaigiančiu ratu) ir tada užmigdavo. Nubusdavo alkanas, nepailsėjęs, erzinantis niežulys kūne primindavo pirtį, tačiau beregint nustumdavo tokią pagundą į šalį: jis neįsivaizdavo savęs intymioje aplinkoje tarp žmonių. Į trobą užeidavo tik nusipirkti valgyti (beje, niekas pinigų neimdavo), ir tiktai ten, kur jį sutikdavo nuoširdžiai, tiesa, ne be smalsumo, pasėdėdavo ilgesnį laiką. Kas, kaip, iš kur? Jis gūžčiodavo pečiais, skausmingai šypsodamasis, ir keldavosi nuo suolo. Šitiems žmonėms, kurie nelaikė jo nei puspročiu, nei besislapstančiu nuo valdžios nusikaltėliu, jis negalėjo meluoti. Bet kaip pasakyti teisybę, nedraskant kraujuojančių

žaizdų? Ir apskritai, ar žmonių kalboje yra tokie žodžiai, kuriais būtų galima nupiešti visas tas neseniai matytas baisybes, tuos kruvinus vaizdus, nepagydomai užnuodijusius sielą? Ne, vaizduotė buvo per skurdi, o dvasia per daug paliegusi, kad pajėgtų visa tai atkurti. Tad smalsuoliams („Ar iš toli tamsta būsi?") jis nuoširdžiai ir trumpai atsakydavo, nenusikalsdamas tiesai: „Iš pragaro, pone, einu".

— Tikrai? Tai gal tamsta žinai, kur jis yra? — paklausė jo vienoje troboje.

Gediminas stabtelėjo tarpduryje ir, atsiprašomai išsišiepęs, atsigręžė — jis nenorėjo, kad šitas augalotas senis nuo tabokos pageltusiais dantimis priimtų jo žodžius kaip įžeidimą.

— Prašau jus, nesupykite. Čia būtų ilga istorija, o, be to, nemokėčiau papasakoti taip, kad patikėtumėte.

Senis suglumęs skėstelėjo rankomis; pro primerktas blakstienas veržėsi neslepiama sveiko žmogaus užuojauta ligoniui.

Gediminas krūptelėjo: kartą, ir visai neseniai, buvo matęs šį žmogų. Aiškiai prisiminė pajuodusią karpą ant skruostikaulio šalia dešiniosios ausies, ištįsusį smakrą, nuverstą violetiniais spuogais. Ant sienos tarp šeimos fotografijų kabojo musių išmargintas kalendorius („Netrukus mėnuo, kai išėjau iš Lauksodžio..."), gale stalo sujaukta lova. Taip, jau būta šitoje troboje, srėbta iš molinio dubenėlio barščiai mediniu šaukštu, nuo kurio padvelkė seilę traukiančiais pietų kvapais įrasojusia tėvų gryčia. Matytas jau tas medinis šulinio rentinio keturkampis, prisišliejęs apsamanojusiu šonu prie vyšnynėlio, senas tvartas įdubusiu stogu, juodmargis nepiktas šuo diendaržyje, per kurį dabar ėjo mergina, nešina burokų krepšiais. Tada ji sėdėjo po langu prie ratelio ir verpdama smalsiai žvilgčiojo per kaktą. „Ar iš toli tamsta būsi?"— senis paklausė. Ir Gediminas atsakė lygiai tą patį, ką šiandien. Ratelis nustojo burzgęs: ir kai Gediminas išėjo į kiemą, negalėjo atsikratyti jausmo, kad mergina žiūri į jį pro langą, baksnodama pirštu sau į kaktą („Vargšelis... Jam ne visi namie..."). Už daržinės du vaikinai pjaustė malkas. „Padėk die". Bet jie neišgirdo: kvatojosi iš kažko, pašėlusiu greičiu tampydami pjūklą. „Štai žmonės, dar nesuprantą, kas yra sielvartas",

pagalvojo pasipiktinęs. Vos susivaldė nepriėjęs prie tų dviejų jaunų vyrų, kunkuliuojančių jėga ir linksmybe, ir nepaklausęs, ar jiems žinoma, kad tą pačią minutę, kai jie springsta juoku, čia pat, jų pašonėje, kankinasi ir žūsta žmonės, springdami savo krauju.

Dabar vaikinų nebebuvo už daržinės. Uosiniai ožiai karksojo į pjuvenas įaugusiomis kojomis. Kvepėjo šviežiai supjaustytu medžiu ir apsnigtais laukais. Sniego buvo plonai, gal per gerą plaštaką. Rogių menkai pratrintas šunkelis nelepino pėsčio keleivio: kojos čia paslysdavo ant užsnigto kauburio, čia aukščiau kelėnų šmukšteldavo į ratų išmuštą provėžą. Nors Gediminas ėjo neskubėdamas, tačiau netrukus nuovargis pakirto pakinklius, išspausdamas ant kaktos prakaito rasą. Ir vis dėlto jis buvo patenkintas tokiu žygiu: reikėjo eiti nuolat įtempus dėmesį, o tai atitraukė nuo siaubingos tikrovės, kuri visu sunkumu užgriūdavo jį, kai smegenų neveikdavo išoriniai dirgikliai. Kartais dingteldavo mintis užsukti kur nors į vienkiemį, bet, prisiminęs senio žvilgsnį pro primerktas blakstienas, sliūkindavo toliau. Ne, geriau jau pailsėti ant apsnigto kupsto ar akmens. Nepatogus, tačiau mielesnis širdžiai už dūmuota pirkios šiluma persisunkusį suolą, po kuriuo ropinėja vaikai nuogais užpakaliukais (o gal būsimieji žvėrys, nes buvo laikas, kada ir Dangelis ropinėjo?..). Čia, šitoje baltoje gamtos viešpatijoje, nevarstys tavęs įtarios akys, ir tu, matydamas aplinkui nepažįstamus veidus, nesikankinsi, galvodamas, kuriame iš jų gėris nusveria blogį, o kuriame abiejų po lygiai, tai yra tiek, kad lemiamą apsisprendimo akimirką žmogus greičiau užmokės už savo egzistenciją artimo gyvybe, negu, paklusdamas sąžinės balsui, susitaikys su kankinio dalia. Į tave žvelgs pilkas gruodžio dangus, pliki pagriovių krūmai ir toli akiratyje išsirietusi juoda girių juosta. Gal dar kiškelis pasižiūrės, juokingai pritūpęs ant paskutinių kojyčių, paleis gaidys žvalų „kakariekų" iš netoliese kūpsančio vienkiemio. Ir viskas. Nieko daugiau aplinkui. Tu vienas, vienut vienas ž m o g u s plačiai išskėstame laukų glėbyje, kol kas neišniekintame beprasmiškų žudynių ir kruvinos išdavystės.

Šalia kelio blinksojo kažkieno paliktas rąstgalys. Gediminas nubraukė rankove sniegą ir atsisėdo. Pirmą kartą

per visą klaidžiojimą dingtelėjo mintis, kad kasdien nueina mažiausia dešimt kilometrų, taigi Kraštupėnai turėtų būti likę gana toli. Tačiau neatrodė, kad šitos vietos nepažįstamos. Kažkur matyta ir pailga kalvelė, apaugusi lieknomis pušaitėmis, ir vėjinis malūnas, dešiniau mojąs visais keturiais sparnais, ir kažkoks vienišas trobesys per vidurį įlūžusiu stogu. Ten pat du seni medžiai, surėmę kreivas šakas. „Nemėgstu uosių,— sakydavo Milda, kai jiedu, paguldę dviračius ant žemės, išsitiesdavo paunksmėje.— Bet šitie lyg mums pasodinti".

Gediminas užsimerkė. Taip, neseniai jo čia praeita. („Aš suku ratą apie Kraštupėnus kaip šuva, negalėdamas atitrūkti nuo savo būdos".) Toji apleista daržinė, kur jiedu su Milda kartais susitikdavo, buvo pirmoji pastogė, priglaudusi jį, išėjus iš gestapo. Ištisą parą pralindėjo suplėkusiuose šiauduose, o paskui ilgai sėdėjo ant sutrešusių lentgalių krūvos, klausydamasis žvirblių čirškėjimo. Tikėjosi stebuklo: štai ji — linksma, sutaršytais baltais plaukais — nučiuoš nuo kampe suverstų šiaudų ir, prisėlinusi iš užpakalio, užims akis minkštais kvapniais delnukais. Bet stebuklo nebuvo. Tada jis apėjo visą daržinę kaip šventovę, kur tebėra gyva dievams paaukoto mylimo žmogaus siela, ir išslinko pro duris. Bet ne, nesuspėjo: už nugaros pasigirdo šlamesys, krenkštelėjimas, ir Gediminas, išgąstingai pašokęs, pamatė nuo šiaudų ropščiantis žmogų. Jis buvo naginėtas, su trumpais palopytais kailiniukais, kiškine kepure, rusvuose ūsuose įsivėlę keletas šiaudgalių.

— Tai tamsta būsi šito rūmo šeimininkas? — prašneko, minkštai šypsodamasis.— Meldžiu nepykti, kad įsilaužiau čia neprašytas. Kai žmogų prispaudžia bėda, visaip prisieina.

— Aš toks pat nakvynininkas, kaip ir tamsta,— sausai atsakė Gediminas. Šaltelis nusmelkė nugarą, pagalvojus, kad, jam miegant, kažkoks tipas įsitaisė šalia.

— Gal ponas turite parūkyti?

Gediminas papurtė galvą.

Tada žmogus priėjo arčiau ir neklausiamas ėmė trokšti savo vargus. Ok, tie vokiečiai, tikra dievo aplaida! Pavasarį išvežę dukterį į Pomeraniją, o nūnai jam pačiam eilė atėjusi. Pačiupę prieš kelias dienas valsčiaus miestelyje

(nuo Aukštaitijos esąs), įburbinę į vagoną. Visa laimė tie rusų lėktuvai: užskridę naktį ir pradėję bombarduoti geležinkelį. Sargyba išsibėgiojusi, ir jam pavykę pasprukti iš vagono. Bet ar toli tu, vargšas žmogau, nežinomam krašte nubėgsi? Užlipsi ant kokio pardaviko — o tokiais laikais jų netrūksta — ir įkiš vokiečiams. Ne, nėra jokios vilties kada nors pamatyti žmonelę. Jei vokiečiai nepačiups, tai nudvės iš bado arba prasidėję šalčiai nugriaus, nesgi daržinėse per žiemą, nusitverdamas kur papuola duonos žiauberę, neišsilaikysi. Vienas išsigelbėjimas tesąs — partizanai. Bet kaip pas juos pakliūti? Ar priims nežinomą žmogų? Kitas reikalas, jei būtų savo parapijoj — net keturi pažįstami iš kaimo miške. Ne kartą nakčia buvo užėję į namus. „Matyt, suuodė, prakeiktieji. Per tai ir dukterį, o dabar mane patį. Raudonas, kaipgi, prieš Hitlerio politiką..."

Žmogus kalbėjo kone su ašaromis, maldaujamai žvilgčiodamas į Gediminą, tartum tasai susižinotų su visais miškų partizanais.

— Žinau, per daug plepu,— susigriebė.— Pirmam pasitaikiusiam nepažįstamam... Bet man vis tiek. Išvargau, nebegaliu daugiau. Ką dievas duos, tegu tas būna: vokiečiams į nagus ar pas partizanus prieglobstin. Kad tik greičiau.

— Tamstos nelaimė dar ne pati didžiausia,— kietai atsakė Gediminas, nusigręždamas eiti. Jam buvo keista, kad nejaučia jokio gailesio į bėdą patekusiam žmogui. Tada, paskendęs savo sielvarte, nesuprato, kad jo paties nelaimė padarė jį aklą ir kurčią svetimai kančiai. Tačiau diena po dienos budo iš kankinančio košmaro, tiesėsi, kaip juodai nutremptas pasėlių laukas po lietaus, leidžiantis iš šaknelių naują želmenį. Kiekviename kieme, troboje, daržinėje, kur permiegodavo, kiekviename nueito šunkelio sieksnyje palikdavo dalį sielą triuškinančios naštos, su kuria išėjo iš gestapo.

Ir dabar, žiūrėdamas į netoliese kūpsančią daržinę, galėjo ramiai galvoti apie Mildą, kaip apie kažką seniai ir nesugrąžinamai užbrauktą praeities. Tai, kas, atrodo, turėjo apvainikuoti jo sielvartą, atverti širdyje sunkiausiai užgyjančią žaizdą, nelauktai greitai nublanko, pasitraukė į antrą planą. Užtat gestape matyti kankinimų vaizdai, kar-

tuvės miesto aikštėje tebestovėjo akyse kaip gyvi. Jie nebluko, o atvirkščiai — protarpiais pasidarydavo dar ryškesni, įsodrinti naujomis detalėmis; jos iškildavo Gedimino vaizduotėje lyg išbrokuoti kino kadrai, kuriuos operatorius nufilmavo, o paskui iškarpė kaip nereikalingus. Šitų kadrų buvo daug, labai daug. Ir vis daugėjo. Jis matė kartuves, bet jau ne vienas: tūkstančiai kartuvių stovėjo tūkstančiuose miestų, kurie nesivadino Kraštupėnais, tačiau tenai gyveno ir mirė tokie pat žmonės, nors ir kalbėjo kita tarme, kita kalba, laikėsi kitų papročių, kitaip žegnojosi arba visai nesižegnojo. Tūkstančiai purvinai žalsvų tardytojų blaškėsi narvuose, laukdami, kada juodi mirties žvėryno patarnautojai įmes į vidų auką, kurią lėtai nukankinę, galės apmalšinti nepasotinamą alkį. Nesuprantama, kaip jam, Gediminui, pavyko gyvam ištrūkti iš plačiai pražiotų nasrų. Jis tebejautė, ir kasdien skausmingiau, įsikirtusių dantų paliktas žymes. O drauge su tuo augant gėdingą kaltės jausmą. Tartum būtų padaręs kažką ne taip, kaip dera žmogui, ir tokiu būdu išsipirkęs iš to pragaro, tapdamas eiliniu kruvino gladiatorių turnyro stebėtoju.

Slegiamas šito žeminančio jausmo, įsikišo į kišenę nebaigtą valgyti duonos abišalę ir lašinių gabalėlį ir palengvėle nuėjo pro daržinę į vieškelį. Akimirkai šmėstelėjo Mildos paveikslas (Geltoni beržai pagiryje, melsvu voratinklių šilku apdraikytos ražienos. „Gedmi, dar kartą paskaityk man tą savo eilėraštį".), bet vėl tuoj išnyko. Nežinojo, į kurią pusę pasuks. Greičiausiai nesąmoningai būtų pasirinkęs dešinę: ten buvo Lauksodis, tėvo vienkiemis. Bet pasirinkimą nulėmė žabų vežimas. Ant jo sėdėjo kaimietis, atsukęs nugarą, įtraukęs galvą kailiniukų apykaklėn. Čia pat užversta tysojo nedidelė eglaitė. Į nosį mušė aštrus šviežiai kirsto juodalksnio ir sakų kvapas, nuo kurio staiga sugniaužė gerklę ir apsvaigo galva. Jeigu dar ne arklio prakaito tvaikas, ne pypkės dūmai, ne tas rogių pavažų cypimas, prisilietus plikos žemės... Bet nūnai visa tai susijaukė į krūvą, kame vis dėlto buvo tam tikras darnumas, ir Gediminas netikėtai išvydo vieną savo vaikystės vakarą. Tokių vakarų buvo daug, tačiau jis tematė vieną, giliausiai įstrigusį sąmonėje, nors tada nieko ypatingo neatsitiko. Buvo kalėdos. Seklyčios viduryje stovėjo papuoš-

ta eglutė. Motina — jauna ir besijuokianti — pakėlė jį už pažastų, ir jis uždegė vieną „raketą". Kibirkščių lietus užtvindė kambarį. Buvo daug vaikų ir suaugusių, daug triukšmo, juoko, bet jis nieko nematė, negirdėjo, tik tą stebuklingą, sidabrinėmis šviesos čiurkšlėmis trykštančią eglutę. Ir salkanai rūgštų eglišakių kvapą, sumišusį su tabokos dūmais bei kepsnių kvapais, permatoma melsvuma nugulusiais palubėje.

Ir jis tarsi pakerėtas pasuko kairėn, paskui savo vaikystės vakarą. Eglutė vežime krūpčiojo, viliojamai judindama šakeles, kurios netrukus pasipuoš spalvotomis žvakutėmis, saldainiais ir sidabriniais popierėliais. Pilnomis ašarų akimis žiūrėjo į ją ir jau matė mirgančią šimtais šviesulių, džiaugsmingai giedančią pagarbinimo himną kalėdoms, girdėjo linksmą vaikų klegesį, suaugusių balsų gaudimą ir po pažastimis jautė šiltas motinos rankas, kurios kėlė jį aukštyn, kad jos kūdikis savo trapiais piršteliais galėtų paliesti stebuklingą pasakų pasaulį.

Jis ėjo ir ėjo paskui savo vaikystės vakarą — — — — —

III

Jeigu kaimietis nebūtų atsigręžęs ir taip ilgai žiūrėjęs... Arba ta vaikystės vakaro iliuzija greičiau išsisklaidžiusi... O gal nei viena, nei kita nebuvo taip svarbu — jis tiesiog ėmė dusti nuo vienatvės, smaugiamas nesibaigiančių vaidinių grandinės ir, nesuradęs nusiraminimo atsiskyrime, nesąmoningai grįžo tenai, iš kur buvo pabėgęs.

— Sėskis,— pakvietė ūkininkas, sustabdęs arklį.

Žinojo, kieno vienkiemyje atsidurs, kas tasai žmogus, atsirėmęs nugara į eglaitę. Nujautė, kad kaimietis irgi jį atpažino. Tačiau jiedu sėdėjo greta tartum pirmą kartą susitikę ir kalbėjo ne tai, ką tokiu atveju pirmiausia dera kalbėti. („Toli į mišką?"— „Galiukas".— „Nekoks dar rogių kelias".— „Žinia, bet ir tą patį netrukus nuvarys — atsisuko vakaris".— „Pirmą sniegą dažniausiai nuvaro".— „Taigi žiema, žiema, o, žiūrėk, kalėdos plikos".)

O, jei būtų supratęs, kuo gali baigtis ta kelionė paskui vaikystės vakarą! Jeigu anksčiau, negu tai įvyko, būtų

pamatęs svečių apsėstus stalus Gabriūnų seklyčioje, išgirdęs šūkavimus, girtas dainas... Žodžiu, sugėręs į save visą tą siautulingą kvaitulį, kuris pagauna žmones, gyvenančius nežinioje ir svaigaluose suradusius užsimiršimą. Jam sakė: „Poryt kalėdos. Pakvietėme artimiausius kaimynus, vienas kitas giminaitis atvažiuos. Kaip gerai, kad mus aplankėte, ponas Džiugai: kartu atšvęsime kūdikėlio Jėzaus gimimą". Tačiau šitie žodžiai praėjo pro ausis kaip tuščio indo skambėjimas. Tebegyveno tarsi kokiame sapne, kur viskas vyksta be žmogaus valios. Vakarieniavo, valgė pusryčius ir pietus prie Gabriūnų stalo, po to ėjo į pirtį, prieš tai nuėmęs šeimininko skustuvu keturių savaičių barzdą. O dar prieš tai išsimiegojo utėlėtas švarioje lovoje, ir nė kiek nebuvo nepatogu. Kur ten! Dargi jautė kažkokį piktą pasitenkinimą, tartum dėl to purvo, kurio prisirinko beklaidžiodamas, iš dalies būtų kalti ir Gabriūnai. Ryte nubudęs rado ant kėdės atlošo išlygintas kelnes, švarius baltinius. Padėkojo, bet iš įpročio — širdyje nebuvo nė lašelio dėkingumo. Ir visai tuo nesistebėjo. Tik buvo keista, kaip gali sėdėti už stalo, valgyti, užsigerdamas šventiniu alučiu, niekinti tuos sočius žmones ir tuo pačiu metu linkčioti, šypsotis ir atsimušinėti standartiniais žodelyčiais („Labai dėkoju". „Gerai, dar paimsiu". „Ką jūs! Labai skanu, ponia Gabriūniene".). Jam buvo koktu nuo skambančio seklyčios švarumo, šventieji paveikslai ir šeimos fotografijos po kruopščiai išvalytais stiklais badė akis, ir jis, slopindamas susierzinimą, galvojo: „Reikėtų kiekvieną šitų ponų pertraukti per pragaro katilą, kuriame aš buvau. Tada čia nekvepėtų šventiniais kepiniais".

Per kūčias sėdėjo garbingoje svečio vietoje — tarp Gabriūnų už stalo. Priešais — Rūta, abu jaunesnieji broliai, dvylikos trylikos metų berniukai. Gardžiai kvepėjo aguonų pienu, šližikais, aliejumi apipilta silke, raugintais kopūstais. Be dvylikos patiekalų — ne kūčios. Ir be kvietinių permatomų plotkelių — bernelio pyrago, kuris gulėjo šalia šieno saujos, simbolizuojančios kūdikėlio Jėzaus prakartėlę. Kelioms akimirkoms lyg koks šydas užkrito ant akių. Dingo seklyčia, stalas, Gabriūnai. Jis išvydo kitą seklyčią, kitą stalą ir kitus veidus. Savo tėvą ir motiną. Senelę. Seserį Anelę ir brolį Mykolą. Ir save, vyriausią, įsisprau-

dusį viduryje. Tėvas atsistojo, persižegnojęs laužė bernelio pyragą ir dalijo visiems.

„Palaimink, viešpatie, mūsų namus. Kad ir per kitas kūčias visi susirinktume prie šito stalo. Išklausyk mūsų meldimo, dieve, būk mielaširdingas savo vaikams. Amen".

— Valgykit, ponas Džiugai, prašom. Nekoks stalas, bet ką padarysi — kūčios, pasninkas. Rytoj atsigavėsim.

— Atsigavėsim...— sumurmėjo, apsiblaususiomis akimis apžvelgęs stalą.— Atsigavėsim... Mes jau atsigavėsim, ponia Gabriūniene...

Rūta pagarbiai šypsosi. Meiliai žiopčioja riebi Gabriūnienės burna. Šventiškai susikaupęs Gabriūno veidas. Taika, palaima, ramybė. Žinia, didelis džiaugsmas rytoj visai žmonijai: gims kūdikėlis Jėzus, pasaulio nuodėmių atpirkėjas.

— Mes jau atsigavėsim, ponia... Atsigavėsim...— kartojo, negalėdamas atsiplėšti nuo to žodžio ir jausdamas, kad neseniai pergyvento pragaro ertmė vėl įsiurbia jį. Pilkai žalsvas tardytojas, juodos šmėklos, pasiraitojusios krauju aptaškytas rankas. Begalinės kančios iškraipyti kankinamųjų veidai, šleikštus svylančios mėsos kvapas. Kur atpirkėjas, kur atpirkėjas?!

Gediminas pašoko, atstūmė lėkštę. Žodžiai griuvo iš burnos, kaip į duobę svaidomi nužudytųjų kūnai. Nepribaigti, pusgyviai. Aptekę sukrešėjusiu krauju, tampomi priešmirtinių konvulsijų. Sulaužytais kaulais, išlupinėtomis akimis — siaubingai išniekinti gražiausio gamtos kūrinio griuvėsiai.— — — Ar jūs matėte visa tai, ponas Gabriūnai? Kaip jie paima gyvą žmogų, kurį, kaip ir mus, pagimdė motina, ir pamažu, lašelis po lašelio, išsiurbia iš jo kraują, siūlelis po siūlelio ištrauko nervus, ištampo gyslas, o paskui, kai telieka kaulų ir raumenų maišas — — — Ar jūs matėte visa tai, pasakykit?

Šypsena užgeso Rūtos veide, šauniai užsirietę Gabriūno ūsai nulėpo kaip vešliai sužėlęs javo želmuo staiga užgriuvusių karščių išdegintoje žemėje.

— Gana, gana...— šnibždėjo Gabriūnienė, užsidengusi delnais subliuškusį veidą.— Gana, ponas Džiugai... Tokias baisybes prie vaikų...

Bet Gediminas nebegalėjo susivaldyti. Ilgai tvinkęs skaudulys pratrūko, ir jis, apimtas raminančio palengvėjimo, su pikta šypsena žiūrėjo, kaip pūliai trykšta iš voties, skleisdami nuodingą puvėsių tvaiką, nuo kurio pilkėjo veidai ir stulpu stojosi akys iš siaubo. Apsinuodijo! Ir gerai! Niekas neturi teisės kvėpuoti tyru oru, kai žemė apgaubta nuodų debesimis. Niekas! Net vaikai.

— Tamstai pasisekė, ponas Džiugai,— pasakė Gabriūnas, pagaliau nutilus Gediminui.— Iš tokios peklos išlįsti sveikam... ne juokas.

— Iš ten niekas neišlenda sveikas, ponas Gabriūnai. Anksčiau, jeigu norite žinoti, aš negalėjau ramiai praeiti pro žmogų, matydamas, kad jis kenčia, o po viso to, ką pamačiau... kartais atrodo, galėčiau tą patį žmogų užmušti, jei būčiau tikras jį esant niekšą. Ne, ponas Gabriūnai, iš ten niekam neišeiti sveikam. Tai mirties cechas, kur vieni, jų laimei, greičiau pribaigiami, o kiti, apkrėsti pasiutimo bacilomis, paleidžiami, kad aprietų sveikuosius.

— Aš suprantu jus, ponas mokytojau,— įsiterpė Rūta.

— Suprantate? Jūs?! — nustebęs pakėlė į ją akis ir tuoj vėl nuleido galvą: toks akinamai tyras, plieskiantis vidine ugnimi buvo jos žvilgsnis. (Klasė, iššaukiamai pasitempusi mergina plisuota gimnazistiška suknele. „Aš taip tikėjau jumis, ponas mokytojau, taip tikėjau...") — Nežinau, ką jūs pagalvojote taip sakydama, Rūta, bet nenorėčiau, kad dar kartą manimi nusiviltumėte. Aš ne didvyris, nors ir buvau pakliuvęs ten. Negrįžau prie senojo altoriaus, kurį apspjaudžiau, ir nesuradau naujo, kuriam galėčiau atnašauti aukas. Juokiausi iš Tumėno draugijos. Bet šitie žmonės žino, už ką kentės. O aš? Naivus keleivis, kuris nepasiėmė lazdos, eidamas per kaimą, nors žinojo, kad tame kaime pilna pasiutusių šunų.

— Mes per ilgai kovojome su vokiečiais vien žodžiais, ponas mokytojau.

Jis nieko neatsakė. Turbūt sulaikė rūgšti Gabriūnienės veido išraiška. (Gabriūnas nepatenkintas kosčiojo. „Kovotoja su sijonu. Irgi, matai, atsirado, kas pasaulį apverčia".) Tačiau, nuėjęs gulti, ilgai negalėjo užmigti, nors ir buvo aptingęs po karštos pirties ir sočios kūčių vakarienės. „Per ilgai kovojome vien žodžiais..." Ne, šita mintis buvo ne-

benauja. Nežinojo, kada ji pirmą kartą riktelėjo sąmonėje, pagimdyta rūsčios gyvenimo patirties, bet, jau stovėdamas prie Mildos kapo, galėjo pasakyti Rūtos žodžius. Tiktai tada juos būtų priėmęs kaip pavėluotą išvadą (tragiška neatitaisoma klaida, ir viskas), o dabar jautė, kad čia dar negalima pastatyti taško, yra kažkur tos minties tęsinys, kurį jau suvokia, tačiau trūksta drąsos su juo sutikti. Nes sutikti,— reiškia padaryti neišvengiamą sprendimą. O tam, suprato jis, tereikia mažo stumtelėjimo, kaip einančiam ištiesta viela, ir buvo tikras: anksčiau ar vėliau tai įvyks.

Ir kai kitą dieną Gabriūnų seklyčia prisigrūdo svečių, jam pasidarė aišku: štai ir išmušė toji valanda. Apimtas keisto jausmo (nuotaika žmogaus, kuris paskutinį kartą mato tolstantį gimtąjį krantą ir žino, kad niekuomet tenai nebegrįš), jis žiūrėjo į gaudžiančius stalus, apkrautus valgiais ir gėrimais, ir su širdgėla galvojo, jog visi čia suėjo vien tam, kad sočiai prikimštų gūžius, prisigertų, o išsituštinę vėl viską pradėtų iš naujo. Tartum kuo daugiau pervaryti per savo skrandį būtų kiekvieno šventa pareiga. Taukuoti smakrai... Apgirtusios akys... Burnos... Ryjančios, atrajojančios, springstančios viena už kitą garsesniu šūksniu, griaudžiančios klegesiu. Galvijai... Dar vakar jis būtų juos pasmerkęs, išjuokęs, neišskirdamas nė savęs, o dabar vietoj paniekos buvo tik gailesys ir augantis savo paties atsakomybės jausmas. Taip, atsakomybės, „...nesgi,— mąstė,— aš jau supratau tai, ko jie dar negali suprasti. Mano sielvartas, jeigu ir išliečiau jį prie šito stalo, tebūtų papasakotas, o ne jų pačių išgyventas. Taigi, tariant Kristaus žodžiais: jie nekalti, nes nežino, ką daro. O aš?"— — —

— Išgerkim, ponas mokytojau. Taip ar taip, tas pats galas.

— Taigi, šiandien raudonas, rytoj lavonas.

— Ir aš taip sakau. Rytojus ne arklys, nepirksi, į dantis pažiūrėjęs. Tad prašom, kviečiam, nesididžiuok, ponas mokytojau,— ragino Gediminą iš visų pusių.

Jis mechaniškai kilnojo stiklinę, susidauždamas su stalo kaimynais, gėrė, atrodo, ne ką mažiau už kitus, tačiau nesvaigo.

— Gerai sakai, Jokimai: rytojus ne arklys. Gerkim, kol

žiojasi, durkim... Cha cha cha! Kai bolševikai sugrįš, visus galus užkiš.

— Užtaigi ir pauliokim, kaimynėliai mieli, kol turime iš ko.

Alaus! Alaus! Gaspadoriau, alaus!
Ant girnų bačkela
prirūgus be galo.
Nei šioks, nei toks, pats vidutinis.

— Ponas mokytojau... Nutilkit nebliovę, leiskit pasikalbėti su mokytu žmogumi! Taigi, tamsta mokytas, ponas mokytojau. Pasakyk, nejaugi bolševikai sulups vokiečius?

— Nekvaršink žmogui galvos. Gal tau jų gaila, tų vokiečių? Suėmė mokytojus, uždarė gimnaziją. Išmesti mūsų vaikus į gatvę, o jų vieton prigrūsti kareivių... Draugai atsirado! Tokiems tik snukius išdaužyti, keliu į užpakalį. Marš į savo faterlandą!

— Snukiuok, snukiuok. Pažiūrėsim, ką užgiedosi, kai raudonieji komisarai čia atžygiuos.

— Neatžygiuos, būk ramus: anglai su amerikonais privers skverną. Ir vėl bus Lietuva.

— ...Kumeliukas kaip nulietas. Geras arklys išaugs...

— ...Už jautį pūdas! Ar pašėlai! Bernas per dieną pūdo neuždirba. Padaryk jo kavalieriui malonumą ir dar pūdą priedo. Dutki!

— Užtat kokią telyčią ar jautuką išsiauginsi!

— ...Galima gyventi, nešnekėk, kaimyne. Galima!

— Tokį trakėną, svolačiai... Gal jau kur prie Leningrado vargšelį... Kuziukas mano, kuziukas... Aš dėl tikro sūnaus taip ne...

— ...Tai mat, iš kokios šakos ta mūsų giminystė paeina. Vieno kelmo atžalos, o Gabriūnas nebūtų kartu pasodinęs už šito stalo, taip ir būtų ėję toliau: sveiks sudiev, ir pro šalį. Duok ūsą, Telesporai...

— ...O aš visą laiką maniau...

— ...Ką tu čia spyriojies, Tamošiau. Kam sverti? Iš akies matyti, mano bobos pasturgalis per tris sprindžius platesnis, papai... che che... vieną gali po galva pasikloti, kitu užsikloti. O tavoji — birbynė. Subinytė kaip kiškio, lieme-

nėlis gniaužtais apimamas. Pakils smarkesnis vėjas ir nuneš. Ne, lygiomis nieko neišeis. Nemainysiu! Aruodas kviečių priedo.

— ...Antikristas... Atūžia, atgriaudžia... Ir bus taip, kaip Mikaldos, sabų karalienės, yra parašyta. Užplūs, nušluos. Buvo žmonės, tauta, tikėjimas, o pasidarys Antikristo karalystė, kur viešpataus Liuciperis su savo vaikais.

— Vokiečiai giriasi atradę slaptą ginklą.

— Ginklą! Che! Padės jis mums kaip šalta bulvė numirėliui prie pilvo, tas jų ginklas. Kai du šernai susiremia iltimis, o tu tik mažas skruzdėlynas po jų kojomis, niekas negelbės. Sutryps, išspardys, pats ponas dievas nebeatpažins, kad čia jo pasaulio būta.

— Laikraščiai tyčia gąsdina. Nori, kad mūsų žmonės padėtų jiems kariauti.

— Duok dieve, duok dieve, kad taip būtų...

Šneka plečiasi, vieną po kito atplėšdama nuo dainos, kuri pagaliau visai nutyla. Buitiniai rūpesčiai pasitraukė į šalį, nustumti politinių. Tiesa, kai kas bando skųstis negandais, persekiojančiais vargšą ūkininką („Velnias, ne marti..." — „Turėtum tamsta tokią pasiutusią uošvę..." — „Ale užaugo reti kaip gaidžiai, gal tik aštuntą grūdą..."— „Nebūtų pyliavų... O dabar sukiši savo kruviną prakaitą jiems į gerklę už dyką..."), tačiau ir juos, šituos savo liga sergančius žmonelius, netrukus pagauna bendros temos tėkmė. Kas bus rytoj? Ne su Jurgiu, su Petru ar Jonu, o su manimi. Svarbiausia — su manimi. Bendras likimas, aišku, todėl kartu dejuojame, bet jeigu jau skęsti, tai kodėl visiems, surištiems viena virve? Ak, kad taip būtų galima nukirsti ją ir atsipalaidavus išnerti į paviršių!.. Deja, deja... Tu toks pat grūdas, kaip kiti čia susirinkę — drauge išbyrėsite pro sietą po apačia, o iš ten kiaulėms į lovį. Pasturlakas! Sėklai netinki. Bet palauk, palauk... Jeigu pagal turtą matuoti, tai jo ir žemė geresnė negu mano, ir giminė švari — niekas piršto neprikišo prie šaudymo, su baltu raiščiu nevaikštinėjo. Kaipgi taip ims visus ir kaip avinus iš eilės... Nee, turės būti kažkokia atranka. Juk ir pirmaisiais metais, kai užėjo... Nors ir tada kliuvo tokiems, kaip aš. Teisybė, žemės neapkarpė, nes turėjau kaip sykis, bet mokesčiai, ir šiaip... Buožė! Svetimą darbo jėgą išnau-

doji. Kas netingėjo, pirštu badė, plūdo į akis ir už akių, tartum būčiau žmogų užmušęs. O dabar, jei sugrįš, griebs dar kiečiau. Padarys, ko tada padaryti nesuspėjo. Juokiesi, kaimynėli? Na, žiūrėk, kad nereikėtų verkti. Manai, jei turi tik tuziną hektarų, tai už jų kaip pas poną dievą už pečiaus. Atims. Kolchozai bus. Suvarys visus prie vieno katilo, kaip savo Rusijoj. Turėsi porą vištų, ožką, o visa kita jų — valstybės. Ir tu pats būsi valstybinis. Gausi valgį, drabužį kaip kariuomenėj ir tarnausi iki gyvos galvos. Rekrutas. Tinginys simuliuos, o tu, sąžiningas žmogus, už jį dirbsi. Paskui ir tu pradėsi simuliuoti, nes kam gi miela plušėti, kai kitas guli, žagres atvertęs? Taip visi sukempėsime, duonutė pradės verkti ir trauktis, tinginio valgoma, ir tada jau reikės pradėti vogti. O kur tie du dvyniai — nesąžiningumas, tinginystė,— tenai nebetoli ir iki elgetos lazdos ar kalėjimo. Sako: ateis, išpjaus. O kam jiems pjauti, jei patys išdvėsime? Supūsime gyvi su visu kūnu ir siela. Tokia jau dievo valia, toks likimas. Šokuok nešokavęs kaip varlė prieš dalgį, niekur nepaspruksi: iš abiejų pusių pjovėjai, dvi dalgės, dveji plačiai pražioti nasrai.

Koks skirtumas, į kieno gerklę pakliūsi: meškai į nasrus ar vilkas suvirškins? Svarbu, kad lėtai nekramtytų. Geriausia mirtis iš karto. Tad ko baisintis, jeigu anie atėję visus nuo žemės paviršiaus... Kaip bus, taip bus, o šiandien kol kas gyvename. Gyvename, broliai! Mūsų ši valanda, ši diena, šios kalėdos. Gal paskutinės (kaput, konec!), bet mūsų. Švęskime! Gerkime, linksminkimės! Dainą!

Visos upės akmenuotos,
visos upės akmenuotos,—

užtraukia priešais Gediminą sėdintis vyriškis nepaprastai išsišovusiu Adomo obuoliu.

Ir tuoj keli balsai pagriebia:

Ei!
Visos upės akmenuotos,
nėr kur atsigerti.

Parsivedžiau jauną žmoną,
parsivedžiau jauną žmoną,—

toliau juda Adomo obuolys. Jam pritardami, jau gaudžia visi arčiau sėdintieji, o kai prieina eilė antrajai posmelio daliai, seklyčioje nėra žmogaus, kuris neplėštų:

Ei!!
Parsivedžiau jauną žmoną, —
tik pabaru — verkia.
Cit, neverki, mano miela,
cit, neverki, mano miela,
Ei!!!

Visi sutartinai trenkia kumščiais į stalą, kojomis į grindis. Pašokusių indų žvangesys, susiliejęs su ausis kurtinančiu trenksmu, įsilydo į dainą, kilnojančią lubas, sprogdinančią orą:

Cit, neverki, mano miela,
daugiau nebebarsiu.
Patsai virsiu, patsai kepsiu,
patsai virsiu, patsai kepsiu.
Ei!
Patsai virsiu, patsai kepsiu,
patsai tarkavosiu.
Ei!!!
Patsai virsiu, patsai kepsiu,
patsai tarkavosiu.

Raudoni suprakaitavę veidai, beviltiško pasiutimo ekstazėje šokinėjančios akys. Rankos... Staiga pakylančios tarsi mostelėjus dirigentui lazdele, ir vulkaniška jėga vėl užgriūvančios stalus („Ei!!!"), nuo kurių žvangėdami lekia peiliai ir šakutės, virsta stiklinės, šokinėja lėkštės, drabstydamos ant staltiesės maisto likučius. Ne žmonės, o pašėlusios vėtros laužomi medžiai. Moterys, ir tos: krūtinės banguoja kaip vėjyje žydintis rugių laukas, ošiantis savo sėjėjui pašlovinimo odę, kuri, vienas dievas težino, ar beskambės pjūties metu. Nes jau kyla, kaupiasi debesys. Grėsmingai paraudę, pritvinkę audros ir ledų, nešančių sunaikinimą. Kas žino, ar praeis šonu. Ne, nėra tokio pranašo, tokio išminčiaus, kuris galėtų nustumti į šalį bau-

džiančią nežinomybės ranką. Tad patys sau pabūkime išminčiais, broliai. Su daina mūsų tėvai ir seneliai ėjo kalvarijas, tad tegu nūnai toji pati daina padeda mums linksmiau pasitikti žūtį. Dainą! Dainą! Dainą!

Karves šersiu, kiaules melšiu,
karves šersiu, kiaules melšiu.
Ei!
Karves šersiu, kiaules melšiu,
o gaidžius veizdėsiu.
Ei!!
Karves šersiu, kiaules melšiu,
o gaidžius veizdėsiu.
Ei!!!
Ei!!!!
Ei!!!!!

Gediminas mėšlungiškai įsikimba suolo. Atrodo, ta siaudžianti beprotybės audra, tas velniškas košmaras įsuks jį į savo sūkurį ir trenks į lubas. Kaip vėjo šuoras naktinę peteliškę. Tiesiai į palubėje kabančią lempą, kuri čia prigęsta, priblokšta užgriuvusios garsų bangos, čia vėl atsigauna, betgi neužsiimdama kaip reikiant, nes išjudintas oras kunkuliuoja tarsi rudens vėtrų įsuptas ežeras. Ten, apie tą mažą saulę, jau blaškosi peteliškė. Tikrai peteliškė. Suka ratą aplink įkaitusį lempos stiklą. Vis arčiau ir arčiau suka ratą aplink įkaitusį lempos stiklą peteliškė. Jis žino: už lango žiema, gruodis (nesvarbu, kad nuo pietų pradėjo lynoti), negali būti jokios peteliškės, bet vis vien mato ją. Tą mažą, pražūtingos liepsnos suviliotą peteliškę — savo tautą. Kiemai, kuriuos praėjo, išsirikiuoja prieš jį kaip nesibaigianti laidotuvių procesija. Klevai ir kaštonai prie vartų, žirgeliai ant šiaudinių stogų, ajerais šlamančios kūdros. Kaimai ir vienkiemiai. Trobos, trobos, trobos... Didelės ir mažos, prikritusios prie žemės ir keliančios raudonomis čerpėmis, skarda ar lentelėmis apmuštas stogų keteras į dangų. Su mažais surūkusiais langeliais ir dideliais langais, su perkūnsargiais, radijo antenomis ir be jų. Gyvenamosios trobos, daržinės, tvartai, pirtys... Grabai, grabai, grabai... Kiekviename kitoks veidas, likimas, bet visi traukia viena

kryptimi į tą patį tikslą. Gyvi lavonai, maną, kad atliko savo pareigą žemei ir vaikams, tačiau pamiršę, jog kadaise čia ošė neįžengiami miškai, tėviškės krūtinė džiaugsmingai dundėjo po žirgų kojomis, gaudė trimitai. Į kovą! Į kovą! Geriau mirtis mūšio lauke, negu sotus gyvenimas po svetimu jungu. Žmonės mokėjo mirti už laisvę ir garbę. O šitie baudžiauninkų ainiai... savo ūkių vergai, kuriems nugriebto pieno litras brangesnis už žmogaus orumą... Argi išdrįs bent pirštą pajudinti, kad padarytų tai, kas neįeina į ūkio apyvoką? Ne! Aplinkui kankinsis ir žus žmonės, o jie kaip niekur nieko toliau šers savo kiaules, melš karves, bliaus, susirinkę pas kaimyną prie šventinio stalo. Žvėris išties, taip, išties ir į juos savo kruvinus nagus — ateis toks laikas. Ne iš karto visus — po vieną nusmaugys. Tąkart jie susimes į krūvą, kaip galvijų banda, pajutusi vilką, o paskui, kai vienam iš jų perkrims gerklę, kiti džiaugsis: gerai, kad aną nuo krašto, ne mane... Tačiau išmuš valanda, kai ir tu pasidarysi kraštinis, taip, išmuš tokia valanda... Tu tai žinai, nors nenori pripažinti, apgaudinėdamas save melagingomis viltimis: tas pralaimės, anas ateis, išvaduos... O ar gali suprasti, kad, kas beatsitiktų (tegu tavo viltys pasiteisina ir šimtą kartų), tu vis tiek būsi pralaimėjęs. Išsaugojęs turtą, gyvybę, bet praradęs, kas žmogui brangiausia — garbę. Istorija paklaus: ką veikei, kai šalia tavęs išsigimėlis smaugė žmogų? Kai tautos stovėjo ant pražūties slenksčio, aptekusios krauju ir ašaromis? Ar girdėjai tu žūstančio pagalbos šauksmą, ar matei jo ištiestas rankas, maldaujančias išsigelbėjimo? Taip, atsakysi tu, aš visa tai mačiau, bet... Aš visa tai girdėjau, bet... Gana, gana! Nutilk, mes žinome! Kai šalia tavęs skendo žmogus, tu ramiai bridai į krantą. Šerti savo bliaunančių galvijų, mušti sviesto, skubinaisi ant alučio pas kaimyną, kad viso neišgertų. Nusikaltėlis! Nelaiminga laukimo auka! Istorija tau niekados šito neatleis. Niekados! Niekados!

— Ei, nutilkit, po velniais!

— Girdite! Ponas mokytojas nori kalbėti.

— Apšviesk mus, prastus žmonelius, ponas mokytojau.

— Dainos, dainos reikia! Patriotišką, ponas mokytojau.

— Garsiau, ponas mokytojau.

— Velniop politiką.

Tekėk, mergele, ko neteki?
Pripiršiu bernelį kaip šepetį...

— Nutilk, po velnių! Ar nematot? Ponas mokytojas —

— — — — — — — — — — — — —

IV

— — — — — — — — — — — — —

— — — Pats nesuprantu, kaip atsitiko, kad atsistojau. Norėjau išeiti į kiemą? Turbūt, nes iki paskutinės akimirkos negalvojau ką nors pasakyti. Tačiau kai pakilau, tarsi nuo kokio paaukštinimo pamačiau ūžiančius stalus, tą Adomo obuolį, judantį priešais, krūtinėje staiga užvirė, sukunkuliavo, ir jau negalėjau susivaldyti. Supratau neturįs teisės taip kalbėti — esu toks pat, kaip tie, supuolę čia prie kalėdų lovio,— bet man trūko kruopelės, kurią užmetęs ant svarstyklių, persverčiau senąjį „aš". Ir aš bloškiau tą kruopelę, smaugiamas gėdos ir nevilties, nes žinojau, kad niekas neatsistos užstalėje ir nepasakys: „Taip, tamstos tiesa, ponas mokytojau. Mes gąsdiname vienas kitą baubu, kurio kol kas nėra, o apsimetame nematą slibino, kuriam kasdien aukojame kruvinas aukas ant abejingumo aukuro". Visa tai aš turėjau sau, pirmiausia sau pasakyti. Įkirsti, kaip alpinistas kablį į uolą, kad galėčiau sliuogti aukščiau.

Jie tylėjo, nosis sukišę į prikreiktas lėkštes; gūžčiojo pečiais, kumšėjosi, kitas kažką burbuliavo, apsikabinęs stiklinę; buvo ir tokių, kurie nedrąsiai slėpė akis, lyg pagauti už rankos, lendančios į svetimą kišenę, tačiau neatsirado nė vieno, kuris bent žvilgsniu būtų man pritaręs. (Bijok dievo, tokios kalbos prie šventinio stalo! Lyg nėra apie ką žmoniškai pasišnekėti. Prisipumpai kaip švabas ir eik miegoti, ko čia vandenį drumsti... Tipas! Į mišką, pas raudonuosius įsigeidė.

Šoka vilkas, šoka lapė,
šoka visi žvėrys,
o kiškelis nabagėlis
guli nusigėręs..)

Tik vienas žmogus (kaip man tada pasirodė) suprato mane. Kažkoks pakeleivis, įsiprašęs nakvoti ir šeimininkų pakviestas prie kalėdų stalo. Jis man kažką priminė, tačiau, būdamas per daug išvargęs nuo paskutinių pergyvenimų, o, be to, ir įsigėręs, susijaudinęs, negalėjau prisiminti, kur esu susitikęs šį žmogų. Jis padrąsinamai man šypsojosi iš savo kampo prie durų, linksėjo galva, o vėliau, kai svečiai subruzdo, nepritardami mano mintims, nutildė juos ir paprašė, kad jį išklausytų. Taip, tai buvo tas pats kaimietis, kurį prieš geras dvi savaites mačiau apleistoje daržinėje po uosiais. Sunkiai tramdydamas susijaudinimą, išdėstė jis žodis žodin tą patį, ką kartą buvau jau girdėjęs, ir paprašė nepykti, jeigu savo negandais apkartinęs čia susirinkusiems šventę. Nesąs tikras, ar prie šito stalo nesėdi žmogus, kuriam vieni niekai įduoti bėglį vokiečiams. Na, ir tegu. Geriau bėgant kristi nuo kulkos (taip ar taip nėra gyvenimo), negu bastytis pakampiais, kaip vilkų persekiojamam žvėreliui.

— Žinok, žmogeli, ką kalbi! — riktelėjo kažkas.

— Jis girtas.

— Kad tu, Gabriūnai, ir priimi visokį šlamštą į savo trobą.

Tada žmogus pašoko, be galo įsižeidęs. Man pasirodė, kad jis tikrai girtas, bent jau pasiekęs tą laipsnį, kada mes pervertiname savo veiksmus.

— Gerai,— šūkaliojo jis, krypuliuodamas prie durų,— aš galiu išeiti. O jūs pasilikit čia sau ir gerkit kalėdas, kol vokiečiai stalų nenukraustė. Bet žinokit, kada nors ir jums ateis tokia diena, kai, netekę savo namų, šeimos, valkiositės pakiemiais. Taip, ateis tokia diena, kaip ką tik ponas mokytojas pasakė. Bus, pamatysit!

Gal jis būtų ir daugiau prikalbėjęs, bet pripuolė vienas svečių — žaliūkas bernas — ir, pačiupęs už pakarpos, išjojo į kiemą. Pridurmu išlėkė skrandutė, kurią žmogus buvo pasikabinęs priemenėje. Gabriūnas tupinėjo prie durų, stengdamasis išlaikyti vaišingo šeimininko padorumą: valgyk, gerk, permiegok, kas gaili, bet kam tokius niekus...

Aš pasikėliau nuo suolo ir, pasinaudodamas šurmuliu, nepastebėtas nuslinkau į antrąjį trobos galą, kur kabojo mano paltas.

Buvo pats vidurnaktis, tamsu kaip maiše, dulkė smulki lijundra. Galvojant blaiviu protu, geriausia išsimiegoti, kol išauš, ir jau po to į žygį, kuris dabar man atrodė esąs viso mano gyvenimo prasmė. Bet po Gabriūnų stogu nebegalėjau pasilikti nė minutės. Tame tvarte tarp tų dvikojų žolėdžių, kuriems neseniai ir pats priklausiau. Ne! Ne! Kas bebūtų, turiu kiek galint greičiau ištrūkti iš čia. Kol tebeliepsnoju kaip šviežiai uždegtas deglas, kuris iki šiol tik smilko, skleisdamas ne šviesą, o dūmų smarvę. Turbūt nepasitikėjau pats savimi, bijodamas, kad nebūtų laikinas proto pašviesėjimas, kuriam praėjus kartu su nuotaika, galiu atsisakyti savo sprendimo. O gal gąsdino mintis: štai staiga atsitiks kažkas lemtingo, kokia nors netikėta kliūtis pastos kelią, ir neteksiu paskutinės galimybės atlikti savo pareigą: išpirkti savo kaltę prieš žmones ir save. Svarbiausia — prieš save. Nuo žmonių galima pasislėpti, pabėgti ten, kur tavęs niekas nepažįsta, žmonės tokiems dalykams atlaidūs ir užmaršūs, o nuo savęs niekur nepabėgsi. Taigi pas jus ateinu ne keršyti, nors vadinatės liaudies keršytojais, Putrimai, o apvalyti sąžinę, kad turėčiau teisę toliau gyventi kaip žmogus. Lygiai taip pat galėjau nueiti ir pas Tumėno žmones, jeigu jie nebūtų manę, kad baisųjį naikinimo dievą galima nuvainikuoti, murmant panosėje prakeikimus jo adresu.

Ak Petrai! Tau sunku įsivaizduoti, ką išgyvenau, ištrūkęs iš Gabriūnų vienkiemio. Tamsi naktis, ir dar lietinga, pražliugusi purvu, visada mane nuteikdavo niūriai, slegiančiai, bet dabar jos nejaukiame glėbyje jaučiausi kaip kūdikis ant motinos rankų. Lietučio suėstas sniegas, susimaišęs su purvu, žliugsėjo po kojomis, vietomis nuklimpdavau iki gurnelių; po gero pusvalandžio buvau šlapias, išsitepęs iki ausų, nes, kol akys apsiprato su tamsa, ne kartą dėjausi ant šono. Tačiau nė sykio nepagalvojau, kad reikėtų kur nors užeiti, palaukti aušros. Ne, čia nebuvo man ko veikti. Toje sodyboje, kur du vaikinai, nerūpestingai kvatodami, pjaustė malkas, tuose vienkiemiuose ir kiemuose su nuolankiai girgždančiomis svirtimis, milžtuvėmis ant tvorų, trobomis uždangstytais langais, už kurių knarkė (jeigu nešventė kalėdų) kaimietis su savo pačia ir vaikais, o tvarte, apgulta paršiukų, viskuo patenkinta

pūkštė veislinė kiaulė. Ne, šitas pasaulis ne man. Aš einu per jį ne todėl, kad šokčiau nesibaigiantį šokį kaip voveraitė rate, o todėl, kad noriu išsiveržti tenai, kur jau regiu išsilaisvinimo saulėtekį. Tad greičiau, greičiau! Jeigu ir stabtelsiu atsipūsti (staiga pasijutau be galo išvargęs), tai tik apleistoje daržinėje po uosiais. Išsitiesiu ant šiaudų tame kampe, kur mudu gulėdavome, paglostysiu mintyse jos baltuosius plaukus, išbučiuosiu lūpas. Tegu tai bus paskutinis atsisveikinimas su praeitimi, tiek daug žadėjusia, o ant galo žiauriai išplėšusia ir tą menką trupinėlį, kuris buvo atsainia ranka jos numestas.

Protarpiais apimdavo toks jausmas, tartum kas mane seka, tačiau nekreipiau dėmesio, palaikydamas tai sudirgintos vaizduotės išmone. Tiktai priėjęs sankryžą — vienas kelias į Kraštupėnus, kitu, šone, paliekant miestą, galėjai pasiekti Lauksodį,— pamačiau žmogaus siluetą. Bet jis judėjo priešais, o ne iš paskos. Man ir dabar neaišku, kur jis galėjo mane aplenkti — gal tuo metu, kai per apsirikimą buvau įsukęs ne į tą lauko keliuką, o gal persiaunant nugraužtą koją, kai prisėdau vieno trobesio pastogėje? Šiaip ar taip, nė į galvą neatėjo, kad kažkas gali sekti iš paskos, o vėliau užeiti už akių, kad aš savo rankomis pirmą kartą gyvenime padaryčiau tai, kuo taip neseniai baisėjausi, smerkdamas ir niekindamas kitus.

Galėjo būti šešta valanda ryto. Lietus nebepurškė. Papūtė sausas šaltas vėjas, ir pragiedrėjusiame danguje pamačiau virpantį žvaigždžių spindesį. Žemė, pajuodusi nuo lietaus, kur ne kur aptėkšta dar neištirpusio sniego puta, ryškiai išsiskyrė pašviesėjusiame horizonte, kuriame anksti buvo pasirodyti aušrai, tačiau nuo prasiblaiviusio dangaus, o gal nuo mėnulio, klaidžiojančio kažkur tarp skystančių debesų, pakako šviesos, kad įžiūrėčiau kryžkelėje tupinėjančią žmogystą. Žengusi keletą žingsnių Kraštupėnų link, ji neryžtingai grįžo atgal ir puolė kitu keliu, o iš čia vėl suko atgal kryžkelėn, dairėsi į rodykles, bergždžiai stengdamasi įskaityti tamsoje užrašus.

Tai buvo tas pats kaimietis nuo Aukštaitijos, vargšas žmogelis, kaip prieš keliolika valandų su gailesiu pagalvojau, mano nelaimės bendras, kurį prisirišę Gabriūno paršai išmetė į kiemą... Ak, jūs galite juoktis iš mano

naivumo, patiklumo, aklumo, ar dar perkūnėliai žino iš ko, tyčiotis, kaip aš dabar tyčiojuos iš savęs (nors rankos tebedreba), jausdamas svetimą stingstančio kūno vėsą, bet negalite netikėti, kad nuoširdžiai apsidžiaugiau, susidūręs su šituo žmogumi. Jam nereikėjo nei vaidinti — būčiau paėmęs už rankos ir pasakęs: „Kaltas, mano bičiuli. Atleisk. Džiaugiuosi, kad tau nieko blogo neatsitiko per tas dvi savaites. Pamirškim aną nemalonų susitikimą daržinėje ir būkime draugais. Tada pats nežinojau, kad mudviejų kelias bendras, o dabar eiva. Galime į durpininko namelį, deja, bijau, vargu ten manimi patikės, nes jau kartą, kai jie tiesė ranką, aš atkišau špygą. Tačiau nenusimink, Lauksodyje turiu gerą pažįstamą ir turbūt draugą. Jis nuves mus, kur reikia, šituo jau neabejok. Tau nebereikės valkiotis, drebėti dėl nežinomos rytdienos, slapstytis nuo persekiotojų, kęsti pažeminantį savųjų elgesį. O, Juodasis Bigė viską dėl mudviejų padarys". Bet visa tai aš pasakiau keliolika minučių vėliau, užtat daug karščiau ir įtikinamiau, negu buvo galima tikėtis: mane visiškai papirko desperatiška to žmogaus dvasinė būsena.

— Pone,— šūktelėjo jis, kai įsukau į kelią, vedantį Lauksodžio link.— Kur čia išeiti ant Kraštupėnų?

— O ko jums tenai? — nusistebėjau, supratęs, su kuo turiu reikalą.— Norite įpulti vokiečiams tiesiai į glėbį?

— A, tai čia tamsta, ponas mokytojau! — jo balse pajutau džiaugsmingą palengvėjimą.— Jei nebūčiau girdėjęs, ką kalbėjai tiems kiaulėms, pamanyčiau, uostai mano pėdas, norėdamas įkišti gestapui. O gal taip ir yra: gudrūs šiandien pasidarė žmonės... Bet man nusispjauti ant visų jų gudrybių. Va, pats nueisiu ir prisiduosiu valdžiai.

Aš žengiau prie jo ir sučiupau už peties.

— Jūs tebesate girtas, bičiuli. Tokie klausimai nesprendžiami gerai neišsipagiriojus.

— Tamstai atrodo taip, o man kitaip,— atrėžė žmogus.— Esu ne kartą gavęs nuo tėvo mušti — griežtas buvo senis,— na, tik per užpakalį. Niekas manęs nestumdė, netampė už pakarpos, o jau kad išmestų į kiemą kaip kokį šunį... Nee, tokios pajuokos nei aš, nei mano tėvas, o gal nė senelis nesame patyrę. Savi žmonės, lietuviai... Tokiais laikais, kai vienas kitam turime būti broliai... Jokio atjautimo į ne-

laimę pakliuvusiam žmogui... Jokios vienybės, susiklausymo, kiekvienas žiūri savo kailio... Kruvinai užgavo širdį...— žmogus gūktelėjo, matyt, užsirijęs ašaromis, ir susitvardęs pridūrė: — Aš ne dėl to: nesu greitai užsigaunantis. Bet, tamsta, savo galva pasvarstyk, kiek ilgai galima išsilaikyti tarp tokių žmonių? Anksčiau ar vėliau... Kurių velnių šerti utėles, jei tas pats galas? Nueisiu, prisiduosiu, tegu veža į tą savo reichą.

— Atsipeikėk! — aš supurčiau žmogų už pečių.— Jeigu jau trečią kartą susitinkame, vadinasi, mudviem lemta būti iki galo kartu. Einam!

Iki apleistos daržinės po uosiais buvo likę ne daugiau kaip keturi kilometrai, bet mudu tikriausiai būtume nenugalėję to nuotolio nė per gerą valandą: iš nuovargio vos laikėmės ant kojų. O jeigu stūmėmės į priekį, tai dėka neišaiškinamos vidinės jėgos, kurią kurstė ir maitino bendra mintis: bet kokia kaina griečiau pasiekti tikslą.

Bendra mintis... Ak Putrimai, koks aš buvau naivus, manydamas, kad mudviejų tikslas tas pats! „Nebe vienas, aš nebe vienas! — šokinėjo iš džiaugsmo širdis.— Mano petys remiasi į tokio pat likimo nuskriausto brolio petį. Gyvenimas kartais vis dėlto teisingas..." Mano siela atsivėrė kaip kiemo vartai seniai laukiamam svečiui. Aš ėjau čia greta, čia pralenkdamas jį ir kalbėjau, kalbėjau... Tas žmogus turi teisę žinoti, galvojau aš, kokias dvasines kančias pergyvenau gestape. Tegu supranta, kad ne jis vienas neteko namų, artimųjų, šalia velkasi dar didesnis vargeta, amžinai praradęs moterį, kurią mylėjo, išmestas iš gimtosios pastogės, kur tikriausiai jau šeimininkauja svetimi. Bet nieko, nenusimink, mano bičiuli, žemėje dar liko žmonių, jie mudu priglobs.

Iš kur aš galėjau žinoti, kad, išliedamas savo jausmus, išduodu tave ir tavo draugus gestapo agentui, Petrai! Reikėjo būti ne tokiam patikliam, ne tiek pritrenktam užgriuvusių nelaimių, ir viso to nebūtų atsitikę. Būčiau susimąstęs, kodėl Dangelis atvėrė man duris į laisvę, kai tuo tarpu jo budeliai vienaip ar kitaip sudorodavo kiekvieną ten pakliuvusį, ir padaręs logišką išvadą. Deja, deja... Išganinga idėja, kaip ir daug kas mano gyvenime, atėjo pavėluotai. Nežinau, kas sukėlė įtarimą — ar pernelyg uolus jo prita-

rinėjimas man, ar kažkoks ne vietoje įsiterpęs klausimas, o gal jo balse pasikeitusi gaida, kurią sugavau, baigęs pasakoti apie susitikimą su Mariumi durpininko namelyje. Kaip ten bebūtų, bet ūmai instinktyviai pajutau, kad laikau rankoje netikrą pinigą, nors dar nenorėjau tuo tikėti.

— Klausykite,— tariau, suprasdamas, kad šitą klausimą reikėjo užduoti mažiausia prieš pusvalandį, jeigu ne prie Gabriūnų stalo.— Jūs sakėtės tėviškėje turįs pažįstamų partizanų. Kodėl nėjote tiesiai namo, o trynėtės apie Kraštupėnus, rizikuodamas pakliūti vokiečiams?

Jis nesitikėjo šito klausimo. Be abejo, buvo pasiruošęs į jį atsakyti, tik ne čia, tokiomis aplinkybėmis, kai Judo darbas atliktas ir belieka sukomanduoti: „Rankas aukštyn!" Ėmė aiškinti, ir gana sklandžiai, kodėl tebesukąs ratą po Kraštupėnų apskritį, bet aš jau negalėjau patikėti jo žodžiu. Silpnumas (gali vadinti baime, susijaudinimu, išgąsčiu,— kaip tau patinka) pakirto pakinklius, žingsnis išsyk pasidarė lėtesnis, siauresnis. Jis irgi prilaikė koją, stengdamasis taip eiti, kad aš būčiau šalia ir truputį priešakyje.

Taip, negalėjo būti jokios abejonės, kokį draugą įsigijau. Ypač po to, kai aš paslydęs staiga pasisukau į jį ir pamačiau, kaip jis loštelėjo atgal, dešiniąja ranka siekdamas kišenės.

Kristupas Dangelis savo pasiekė! Netrukus policija pasibels į tavo, Petrai, duris, paims durpininką, o jeigu judu neišlaikysite budelių kankinimų, tai gali prisikasti ir iki Mariaus. Gediminas Džiugas, ne kas kitas, tik Gediminas Džiugas padavė siūlo galą į rankas, tik Gedimino Džiugo dėka tos rankos vėl atims ne vieną gyvybę...

Ak Petrai, niekada netikėjau, jog kada nors galėsiu užmušti žmogų! Per kaktą pažvelgsiu į dangų, pamatysiu debesų properšose išsibarsčiusias žvaigždes, įkvėpsiu giliai į plaučius artėjančio priešaušrio oro ir... Juodi laukai sumirgės prieš akis. Medžių viršūnės, dangus, banguojantis kaip milžiniška vėjo išpūsta palapinė. Išsieptas žmogaus veidas. Galva. Didžiulė bespalvė pūslė, pripildanti visą erdvę. Bet šitaip atrodė tik pirmą akimirką, kai aš, žaibiškai pasisukęs, smogiau jam į pasmakrę, jausdamas visame kūne tokią siautulingą jėgą, kad pats išsigandau. Be abejo,

jis buvo pasiruošęs panašiam netikėtumui, nes ranką laikė kišenėje, tačiau nelaukė tokio staigaus antpuolio. Griuvo kaip ilgas, galva atsitrenkdamas į medį, augantį pagriovyje. Ranka su pistoletu ištrūko iš kišenės, bet pirštai suglebo anksčiau, negu suspėjo nuleisti saugiklį. Aš pagriebiau iškritusį ginklą ir ėmiau juo talžyti per veidą, kaktą, smilkinius. Kūliau iš visų jėgų su pasibaisėtinu įnirtimu, tartum čia būtų ne žmogus, o rugių pėdas, kurį reikia greičiau išblokšti, išpurtyti grūdus, ir, nieko nelaukiant, imtis naujo. Jo galva dabar man atrodė nenatūraliai maža, gutaperčinė lėlės galvutė, kurią kažkoks išdaigininkas prisiuvo prie žmogaus dydžio kūno. Tą iliuziją dar sustiprino atsiklijavę ūsai ir pistoleto smūgio nusmauktas perukas, atidengęs pliką, nelyginant poliruotą kiaušą. Aš daužiau ne žmogų, o negyvą lėlės galvą, Petrai. Mačiau kažkokias besiplečiančias juodas dėmes, lipni šiluma paliesdavo pirštus: ten buvo kraujas, bet aš įsivaizdavau plyšius ir skyles, kurie turi savaime atsirasti, kai sproginėja skalus daiktas. Paskui paėmiau už kojų ją, savo pirmąją auką („Sveikinkit, žmonės, įsirašiau į vyrus..."), pervilkau per griovį, suradęs keliavietę, ir įgrūdau į kažkokią apleistą linmarką. Ten pat nusiploviau rankas. Matai, švarios. Ant rankogalių dėmės? Skvernas? Nieko, vanduo visagalis — nuplauna viską, ką žmogus pribjauroja.

V

Juodasis Bigė ilgai tyli, žiūrėdamas į savo rankas, bejėgiškai gulinčias ant stalo. Už sienos erzelis: susipešė mažieji vaikai. Aklinai uždarytoje virtuvėje (langas irgi uždengtas, nors ore dar šviesu) trenkia raugintais kopūstais, pamazgomis, džiūstančių drabužių šutra, lajaus degėsiai muša į nosį iš burokinės spingsulės, kuri žilbso čia pat ant palangės, nudažydama viską aplinkui nykia įkapių spalva.

— Kodėl neklausi, kaip tėvas gyvena? — pagaliau Bigės balsas.— Valdžia atsiuntė ūkvedį.

Gediminas nustebęs pakelia pavargusias akis. Nejaugi dabar tai svarbiausia? O gal Putrimas snaudė, kol jis čia atliko skausmingiausią savo gyvenime išpažintį?

Bigė koščioja, rausiasi po kišenes, ieškodamas tabokmakio. Kad ir dienos, po skersvėjais: nespėjo išaušti, žiūrėk, ir temsta, nieko doro negali nuveikti per tokią dieną.

— Klausyk, Putrimai. Nejaugi manai, kad aš, norėdamas paįvairinti nuobodžią žiemos dieną, atėjau pasakoti tau nebūtų istorijų?

Bigė paseilina suktinę, spjaudosi, pasilenkęs po stalu: tabokos pateko ant liežuvio. Per ilgai spjaudosi ir krenkščioja Juodasis Bigė.

— Istorija įdomi, kaipgi,— pagaliau sako.— Nepaprasta istorija. Kiekvienam taip gali atsitikti, po skersvėjais.

— Ne kiekvienam,— purto galvą Gediminas.— Nemanau, kad tu arba Marius, patekę į Dangelio nagus, ištrūktumėte gyvi.

— Na, čia kitas reikalas...

— Kodėl? — Gediminas nori užkabinti žvilgsniu Bigės veidą, bet tasai nusisuko į langą, užsikvempęs ant spingsulės, degasi suktinę. Juodasis šešėlis užkimšo virtuvę. Tesimato pasišiaušusi galva, tartum padėta ant palangės, bet protarpiais ir ta išnyksta, paskendusi tirštuose tabokos dūmų kamuoliuose. Gediminas užsimerkia. Džagt džagt džagt — leidžiasi ir kyla pistoletas. Poliruota kiaušo plikė, kiaurymė lūpose, odą svilinantis lipnumas pirštuose... — Kas atsitiko, Putrimai? — šnibžda, bijodamas atsimerkti, kad vėl nepamatytų tos ant palangės užsigulusios galvos.— Tu manimi netiki? Aš užmušiau žmogų, taip, užmušiau žmogų, o tu manimi netiki...

— Ar aš taip sakau? Bet, matai, kai žmogus sugrįžta iš t e n sveikas gyvas, valia visaip pagalvoti. Vokiečiai už dyką malonių nedalija.

— Už dyką! Aš sugrįžau iš ten kruvinomis rankomis! Ar tau to dar maža? — Gediminas pašoksta, griebia Juodąjį Bigę už krūtinės, tačiau, atsikoręs į jo atvirą žvilgsnį, vėl susmunka ant kėdės.— Kaip tu drįsti apie mane taip galvoti, Petrai? Kai tavo vestuves šoko, aš pirmą žiemą ėjau į mokyklą. Tu pažįsti mane nuo mažų dienų. Beveik prieš porą mėnesių nebijojai suvesti su Mariumi, o šiandien, kai to reikia, tau liežuvis apsiverčia apšaukti mane parsidavusiu gestapui. Jeigu toks būčiau, tu būtum pakibęs miesto aikštėje kartu su anais penkiais.

— Manęs vieno vokiečiams maža, jie nori susidoroti su partizanais,— sako Juodasis Bigė, ramiai papsėdamas savo suktinę.— Prie Mariaus prisikasti, štai ko jiems reikia, po skersvėjais!

Gediminas valandėlę žiūri į dūmų apgaubtą veidą. Ar tai Juodasis Bigė, ant kurio stalo guli duonos kepalas, keptas iš Džiugų miltų? Aštrus skausmas nusmelkia širdį, raumenys virpa ir trūkinėja tarsi pertemptos stygos, pripildydami galvą gūdaus ūžesio.

— Taip, aš prižadėjau Dangeliui prasiskverbti pas partizanus, išduoti juos, ir už tai man plaukas nenukrito nuo galvos,— išsvokščia, jausdamas nenumaldomą norą smogti Juodajam Bigei į nemaloniai išsišovusį Adomo obuolį. („Ir anas rėksnys pas Gabriūnus buvo su Adomo obuoliu".) — Ką reiškia tokiam išgamai, kaip Gediminas Džiugas, išniekinti Mildos atminimą, apspjaudyti savo tėvo vardą, išduoti draugus. Cha cha cha! Man pradeda vaidentis, kad sapnuoju arba išėjau iš proto.

— Tyliau, Gediminai. Nusiramink, po skersvėjais. Kas sako, kad aš tavimi netikiu? Bet pasistenk ir mane suprasti. Juk kartą jau kvietėme į mišką, ir ne taip seniai. Atsisakei. O dabar pats veržiesi. Kažkaip keistokai gali atrodyti kai kam... Tie baisumai gestape, pergyvenimai, tas užmuštas bjaurybė ir visa kita, gal... ne, žinau, suprantu, neišlaužei iš piršto. Bet ar kiti tuo patikės? Jie, mūsų draugai? Ir dar — vienas dalykas pačiam ateiti, sąmoningai, kaip sakoma, o visai kitas atbėgti, kai bėda veja. Priešas klastingas, moka gudriausias pinkles sunarplioti. Žmogus, kad ir stipriausias, ten pakliuvęs, ne kiekvienas atsilaikys prieš pagundą gyventi...

— Taip, suprantu: aš neturiu įrodymų,— Gediminas tyliai nusijuokia. Pakeltų galvą ir pažvelgtų į Juodąjį Bigę, bet sprandas tartum medinis.— Kraujo dėmės ant rankogalių dar ne įrodymas — galėjau tyčia apsitaškyti kiaulės krauju. Mano pasakojimas irgi grašio vertas — galėjo sukurti tokią istoriją poeto vaizduotė, padedant Dangeliui. Nebūčiau nusviedęs į linmarką pistoleto... Bet jis buvo kruvinas, turėjau antrą kartą nusiplauti rankas. Ne, pistoletas taip pat nieko jums neįrodytų: pasakytumėte, kad pakišo gestapas. Dėkui tau, Putrimai. Niekada nemaniau,

kad galima su žmogumi išgyventi tiek metų viename kaime ir visiškai jo nepažinti! Visiškai! Juk tu ne tas, kuris buvai anksčiau...

— Ne, Gediminai, aš toks pat, tik laikai kitoki, po skersvėjais, ypatingi laikai. Tokiais laikais žmogus nenorėdamas imi ir pasisuki nematyta veido puse į dienos šviesą. Kas gerąja, kas blogąja. Ne taip seniai čia buvo toks atsitikimas — Marius pateko bėdon. Manėme, tas žmogus išduos jį vokiečiams — buvo rimtų priežasčių. Apsirikome. Teisybė, atžagaria širdžia valgydino ir girdė, plūsdamas, bet neišmetė iš savo pastogės, nors už tai fašistai galėjo sprandą nusukti. Oo, kiek yra žmonių, kuriuos, rodos, pažįsti kaip pats save, o ateina tokia valanda, ir sumaišo jie tau visas kortas, po skersvėjais. Taigi suprask: ne žmonės, laikas kaltas. Jeigu viskas teisybė, ką kalbėjai... Teisybė nepabėgs, jos su milijonais šautuvų į medį neįvysi. O pats bėk, slėpkis, kur beįmanydamas. Tik jau ne pas tokius, kaip aš ar Ventės durpininkas, jei nenori žmonėms nelaimės užtraukti. Manai, tavo pėdomis sekioja tik tas vienas skalikas, kurį įgrūdai į linmarką? Nee, Dangelis tokių paleido daugiau. Gal koks ir dabar trinasi apie mūsų kaimą.

Gediminas suspaudžia delnais smilkinius. (Džagt džagt džagt — pistoletas pakyla ir vėl nusileidžia.) Akių vokai limpa tartum kruvini pirštai. Gręžiantis skausmas galvoje. Plyšiai, skylės... Suaižėjusi kaip pernokęs arbūzas. „O juk Bigės tiesa. Jie paleido mane, kad, uostydami pėdas, sumedžiotų kitus. Aš — maro bacilų nešiotojas. Raupsuotasis! Tokie žmonės, jeigu turi sąžinę, eina nusibaigti į dykumą".

— Atleisk man, Putrimai, nenorėjau tavęs pražudyti,— atsistoja, remdamasis rankomis girgždančio stalo. Reikėtų užeiti pas tėvą, persirengti sausais drabužiais. Ne, negalima — ten vokietis ūkvedys. Nebėra namų... Pas Keršius? Irgi ne. Į dykumą, tik į dykumą nusibaigti. Į negyvenamą salą, kaip kartą pasakė Mildai. Bet kur jisai, šitas nuošalus žemės kampelis ugnimi liepsnojančios planetos rutulyje? — Lik sveikas, Petrai...

— Palauk! Kurgi toksai? Paieškosiu sausų drabužių,— Juodasis Bigė užstoja virtuvės duris.

— Gestapo šnipui?

— Kas tu bebūtum — pėdas uostantis ar kitus užvedantis ant pėdų,— man tas pats velnias, jei paims: baigti kaip baigė Matavušas.

Gediminas sugriebia Juodąjį Bįgę už atlapo ir prisitraukęs įsisiurbia žvilgsniu į akis. Kvaila viltis... Akys tuščios ir šaltos, kaip rudens vėjų nugairintas laukas. Nieko nesakančios akys. Pilka neperkopiama siena, už kurios susigūžusi nyki nežinomybė. Bet ne! Kažkoks vos pastebimas šviesuliukas, mikroskopinė saulės dėmelė blikstelėjo jose, akimirkai užliedama veidą minkšta šiluma, tačiau... ir vėl gęsta — — — — — — — — — — — —

— — — — Gęsta saulėlydžiai, kraujuojančiu sparnu apglėbę tolstantį kaimą. Nebegirdėti šunų lojimo, linkčiojančių svirčių girgždesio, vaikų šūkavimų. Nebekvepia dūmuota gimtųjų pirkių šiluma. Miškas stovi priešais, atstatęs plačią krūtinę. Įkvipęs sakais ir pūvančių lapų trūnėsiu. Žalias brolis, svetingai išskėtęs dosnias rankas. Žvėrių ir paukščių viešpatijos karalius, kurio valdose užtenka vietos ir žmogui.

1969

Bibliografiniai paaiškinimai

J. Avyžiaus „Raštų" ketvirtame tome spausdinamas romanas „Sodybų tuštėjimo metas". Tai šeštas romano leidimas, kuris rašytojo šiek tiek pataisytas.

Pirmosios ištraukos periodikoje pasirodė 1966 m. Taip J. Avyžius apibūdina savo darbo ties romanu pradžią: *„Tada grįžau prie romano „Sodybų tuštėjimo metas". Sakau „grįžau", nes kūrinio idėja seniai knietėjo sąmonėje (kitados buvau manęs pratęsti „Į stiklo kalną", net turėjau parašęs keletą skyrių), nors rašomojo stalo stalčiuose nebuvo nė eilutės būsimojo romano. Darbas prie šio kūrinio mane iš karto patraukė; vėliau keletą kartų buvau beatidedąs jį į šalį, tačiau po mėnesio dviejų vėl stodavau į varomą vagą: baimę, kad neužteks kūrybinės potencijos užsibrėžtam uždaviniui įvykdyti, nugalėdavo pilietinis rašytojo jausmas, be atodairos raginantis tęsti romaną, kas bebūtų, nes: 1) hitlerinės okupacijos laikotarpis — vienas dramatiškiausių etapų mūsų tautos istorijoje, tik neryškiu punktyru nubrėžtas lietuvių literatūroje; prašyte prašosi stambus kūrinys, kuriame būtų plačiai ir giliai apibendrinta epocha su jos sudėtingomis ilgaamžėmis problemomis; 2) aš myliu ir gerbiu savo tautą, kaip dera žmogui mylėti ir gerbti savo šeimą, bet niekada nepateisinsiu tų, kurie, apakinti tautinio patriotizmo, save laiko geresniais, protingesniais vien dėl to, kad priklauso būtent tai, o ne kitai tautai; nėra nieko bjauresnio, labiau žeminančio žmogų, darančio didžiausią gėdą visai tautai, kaip nacionalinė neapykanta, nešanti kruvinas žudynes, įstatymu įteisintą arba nelegalią priespaudą, diskriminaciją; nežiūrint fašistinių valstybių (Vokietija, Italija, Japonija) sutriuškinimo, pasaulis neapsivalė nuo fašizmo ideologijos, jo apraiškų; tai didžiulė, visą pažangiąją žmoniją jaudinanti epochos problema, kuri mane daugiausia ir stimuliavo, rašant romaną „Sodybų tuštėjimo metas". (Kai pribręsta vidinė būtinybė. — Kn.: Šiuolaikinės prozos problemos. 1978, p. 248—249).*

Fragmentai buvo spausdinami — 1966: „Tiesa", spalio 9; 1967: „Tiesa", gegužės 1, 4, spalio 22—25, 28, lapkričio 17—18, „Tarybinė moteris", Nr. 4, „Gimtasis kraštas", birželio 1 —liepos 6, „Kalba Vilnius", Nr. 41—44; 1968: „Kalba Vilnius", Nr. 50; 1969: „Gimtasis kraštas", gegužės 29, „Vakarinės naujienos", rugpjūčio 30; 1970: „Vakarinės naujienos", sausio 8—vasario 5. Pirmą kartą pavadinimu „Antplūdis" romanas publikuotas „Pergalėje" 1969, Nr. 7—9, 1970, Nr. 1—4 su J. Kalinausko iliustracijomis. Atskira knyga pasirodė 1970 m. pavadinimu „Sodybų tuštėjimo metas". Už romaną J. Avyžiui 1971 m. paskirta LTSR valstybinė premija. Kiti romano leidimai: 1973, 1976 (su V. Beinaravičienės iliustr.), 1977 (IV Raštų serijos knyga), 1982 (su A. Každailio iliustr.) 1976 m. rašytojui paskiriama Lenino premija. Laureatas iškilmingo vakaro metu pasakė:

„Būtų per maža pasakius, kad aš džiaugiuosi man paskirta Lenino premija, esu laimingas dėl tokio aukšto knygos „Sodybų tuštėjimo metas" įvertinimo. Galbūt maždaug taip ir galėčiau apibūdinti savo dvasinę būseną, jeigu pečių neslėgtų sunkus atsakomybės jausmas, kurį uždeda didis pripažinimas, jeigu negirdėčiau pilietinio balso kuždesio, negailestingai drumsčiančio šventinę nuotaiką: „Vakarykščia tai aišku, o kaip su rytojumi? Ar turėsi pakankamai jėgų pateisinti tuos lūkesčius, kuriuos dabar į tave deda daugiamilijoninės šalies skaitytojas?"

Prieš mano akis nežinomas kelias į dar neplėštus literatūrinio darbo dirvonus — neparašytas knygas. Jeigu likimas duos laiko ir sveikatos, manau, tas noras kurti neliks bergždžias. Juk nesu vienišas medis nederlingoje žemėje, o giliai šaknimis suaugęs su puikiąja lietuvių literatūra — tiek klasikine, tiek tarybine,— neatplėšiamai susijęs su visu jos vystymosi procesu." (Literatūros panorama, 76.— V., „Vaga", 1977, p. 14.)

Netrukus po knygos pasirodymo romanas išverstas į rusų kalbą: Потерянный кров.—Дружба народов, 1971, № 8—11. Пер. В. Чяпайтис. Atskiromis knygomis 1972 m. išleido leidyklos „Художественная литература" („Роман-газета", № 17—18), „Вага", „Советский писатель". Romano leidimai kitomis TSRS tautų kalbomis: latvių (1975, vertė A. Sukovskis), estų (1976, vertė M. Lodus), ukrainiečių (1977, vertė V. Petrovskis), uzbekų (1977, vertė O. Nosirovas), kazachų (1977, vertė Ch. Tilemisovas), ištraukos kirgizų, azerbaidžaniečių kalbomis (1977, vertė M. Abdukerimovas; 1976, vertė V. Arzumanovas). Romanas išverstas į šias užsienio kalbas: slovakų (1974, 1980, 1981, vertė M. Takačiova), bulgarų (1974, 1975, vertė I. Trojanskis), vokiečių (1974, 1977, vertė I. Breving), anglų (1975, vertė O. Šartcė), prancūzų (1976, vertė M. Lukoševičius), čekų (1976, 1978, vertė A. Vlčkova), lenkų (1977, vertė A. Stoberska), rumunų (1977, vertė M. Spiridoneanu ir I. Leca), vengrų (1978, vertė I. Sejer), vietnamiečių (1979, vertė La Šonas), hindi (1982), taip pat ištraukų yra arabų, ispanų kalbomis (1976, „Moscow News").

Kūrinys inscenizuotas LTSR Valstybiniame Akademiniame dramos teatre (pavadinimu „Sūkuryje" 1970 m. bei „Sodybų tuštėjimo metas" 1975 m., režisierius H. Vancevičius), pavadinimu „Sodybų tuštėjimo metas" sukurtas filmas (1976, režisierius A. Grikevičius); taip pat Uzbekijos televizijoje pastatytas 4 serijų TV filmas (1980). Už romaną 1976 m. paskirta leidyklos Lidove (ČSSR) premija, kaip už geriausią metų užsienio rašytojų knygą.

Turinys

JONAS AVYŽIUS
RAŠTAI. IV

Redaktorė *R. Umbrasaitė*
Dailininkas *S. Chlebinskas*
Meninis redaktorius *K. Paškauskas*
Techn. redaktorė *B. Šlivinskienė*
Korektorės *T. Ališkevičienė* ir *N. Šiupinskaitė*

Duota rinkti 83.10.11
Pasirašyta spaudai 84.08.20.
Leidinio Nr 11035
Formatas 84×108¹/₃₂. Spaudos popierius Nr 1. Garnitūra „Baltika", 10 punktų. Iškilioji spauda. 30,2 sąl. sp. l. 30,8 sąl. spalv. atsp. 31,9 apsk. leid. l.
Tiražas 30 000 egz. Užsakymas 1563
Kaina 2rb 60kp

„Vagos" leidykla, 232600, Vilnius, Lenino pr. 50
Spaudė K. Poželos spaustuvė, 233000, Kaunas, Gedimino 10

Avyžius J.

Av53 Raštai: 7 t. /[Iž. str., t. 1, p. 5—22, V. Galinio].— V.: Vaga, 1983—

T. 4. Sodybų tuštėjimo metas: Romanas. 1984. 573 p.
Bibliogr. paaišk., p. 571—572.

Ketvirtame J. Avyžiaus „Raštų“ tome spausdinamas romanas „Sodybų tuštėjimo metas“, pirmą kartą publikuotas 1970 m. Už jį rašytojui 1971 m. paskirta LTSR valstybinė ir 1976 m. Lenino premijos.

A $\frac{4702360200—074}{M852(08)—84}$ 38—84 BBK 84L7
L2